

Vermland.

FOSTERLÄNDSKA MINNEN

- I -

ORD SÅNG och BILD

TILLEGNADE

SVENSKARNE I AMERIKA.

TRE DELAR I ETT BAND.

MED FINA LITHOGRAFIER AF SVENSKAR I NATIONALDRÄGTER, GRAVYRER AF ALLA SVENSKA REGENTER, FRÅN GUSTAF VASA TILL OCH MED OSCAR DEN ANDRE, SAMT MÅNGA HUNDRA ETSNINGAR OCH TRÄSNITT.

FEMTONE TUSENDET

SWEDISH BOOK COMPANY, 80 DEARBORN STREET, CHICAGO.

Förord till den elektroniska utgåvan

Verket, som tillhör New York Public Library, har hämtats från The Internet Archive. Det anpassades och OCR-tolkades för Projekt Runeberg i februari 2016 av Bert H.

FÖRSTA DELEN:

SKALDESTYCKEN

AK

SVENSKA SKALDER.FOLKVISOR

Den underbara harpan.

Det bodde en bonde vid sjöastrand — Ungt är mitt lif — Och tvenne döttrar hade han. Våller mig den tunga.

Den äldsta var svart som den svarta jord, Den yngsta var hvit som den klara sol.

Och syster talte till syster så: “Kom, skola vi ned till sjöastrand gå!"

“Och tvättar du dig än natt och dag, Slätt aldrig blir du så hvit som jag.”

Och som de nu stodo på sjöastrand, Så stötte den äldsta sin syster af sand.

“Och kära min syster, du hjelp mig i land Och dig vill jag gifva mitt röda gullband.”

“Ditt röda gullband rar jag viil ändå:

Men aldrig skall du pa Gud< g öna jord gå.”

“Och kära min syster, du hjelp mig i land. Och dig vill jag gifva min gullkrona grann.”

“Din röda gullkrona får jag väl ändå.

Men aldrig skall du på Guds gröna jord gå.”

“Och kära min syster, du hjelp mig i land,

Och dig vill jag gifva min fästeinan.”

“Din fästeman får jag väl ändå.

Men aldrig skall du på Guds gröna jord gå.”

“Helsa då hem, till min fader god:

Jag dricker mitt bröllop i klaran flod.”

“Och helsa hem till min moder:

Jag dricker mitt bröllop i floden.”

“Och helsa hem till min fästenian:

Min brudsäng jag bäddar på hvitan sand.”

Det bodde en spelman vid den strand,

Han såg ut på sjön. hvar liket det sam.

IM stranden skön jungfrun upp han tar.

Och gör ut af henne en harpa så rar.

Han tog den jungfruns snöhvita bröst,

Den harpa mund' klinga med ljuflig röst.

Så tog han den. jungfruns fingrar små.

Och gjorde i harpan >krufvar derå.”

Han tog den jungfruns gullgula hår.

Och gjorde hurposträngar därå.

Så förde han harpan till brudens gård,

Der bröllopet ståndar med lust och med ståt.

Det första slag han på harpan slog.

Den bruden hon satt uti brudstol och log.

Det andra slag, som på harpan rann, Så klädde de af den bruden så grann.

Och tredje slag han på harpan slog — Ungt är mitt lif — Den bruden hon låg uti brudsängen död. Våller mig den tunga.

Sven i Rosengård.

“Hvar bar du varit så länge, Du Sven i Rosengård?” — “Jag har varit i stallet Kära moder vår, I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.”

“Hvi är din’ kläder så blodig, Du Sven i Rosengård?” — “Hvita folan spjernte mig, Kära moder vår, I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.”

“Hvi är din skjorta så blodig, Du Sven i Rosengård?“ — “Jag har mördat bror min, Kära moder vår, I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.“

“Hvart skall du då ta vägen, Du Sven i Rosengård?” — “Jag skall rymma af landet, Kära moder vår, I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.”

“När kommer du tillbaka. Du Sven i Rosengård?” — “När korpen han hvitnar, Kära moder vår, I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.”

“Och när hvitnar korpen, Du Sven i Rosengård?” — “När gråsten han flyter, Kära moder vår, I vänten mig sent, men jag kommer aldrig.”

Herr Karl eller klosterrofvet.

Herr Karl han gick för sin fostermoder in Han frågte henne om råd:

“Hur skall jag sköna jungfrun Med mig ur klostret få?”

Men Herr Karl sofver allena.

uDu lägg dig sjuk. du lägg dig död,

Du lägg dig uppå bår,

Så kan du sköna jungfrun Med dig ur klostret få.”

In kommo de småsvennerne.

Voro klädde i kläderna blå:

“Och lyster skön jungfrun i vakstugan gå Och se herr Karl på bår?”

Och in kommo de småsvennerne,

Voro klädde i kläderna röd1:

“Behagar skön jungfrun i vakstugan gå Och se herr Karl är död.

Och in kommo de småsvennerne,

Voro klädde i kläderna hvit1:

“Behagar skön jungfrun i vakstugan gå Och se herr Karl stå lik?”

Och jungfrun gick för sin fostermoder in, Och frågade henne om råd:

“Ack, kan jag i vakstugan få gå Och se herr Karl på bår?”

“Och inte vill jag dig gifva råd,

Ej heller så nekar jag dig;

Men om du i afton i vakstugan går,

Herr Karl han sviker dig.”

Och jungfrun inför dörren gick,

Hon glimmade soni en sol;

Men herr Karls falska hjerta,

Det låg på bår och log.

Och jungfrun till hans hufvud gick,

Hon såg på hans krusade hår:“Ack, medan du här lefde,

Du höll mig ganska kär/1

Och jungfrun hon till fotterna gick, Hon lyfter på hvitan linn1:

“Ack, medan du här lefde,

Du var allrakärasten min/'

Och jungfrun hon till dörren gick, Hon bjöd sina systrar god natt;

Herr Karl som uppå båren låg, Sprang upp, tog henne fatt.

“I bären ut min bår igen,

I skänken mjöd och vin,

I morgon skall mitt bröllop stå Med allrakärasten min.”

Det var de klosternunnor —

De läste uti bok —

“Visst var det en Guds engel,

Som bort vår syster tog.”

Och alla klosternunnor De sjöngo för sig:

“Krist gif en sådan engel Komm’, tog1 båd mig och dig!” • Men herr Karl sofver allena.

OLOF von DALIN.

Född i Vinbergs socken 1 Halland den 29 Aug. 1708. Kongl. bibliotekarie, kansliråd, hofkansler. Död den 12 Aug. 1763.

———

Vårvisa.

Bort med höga ting! Låt man verldens ring Öfver vårt begrepp sig vända! Kom, du ljufva vår, Som nu råda får, Och på vintren gör en ända! Gumma, dräng och piga, Oxe, ko och qviga, Kalf och lam i glädje hoppa; Tuppen med sin fru Har förgätit nu, Att han en gång skall bli soppa!

Si hur stuten går, Och med hornen slår. Geten krummar sig för bocken. Tackan yr och vill Uppfyld af April, Roar all den ludna flocken; Men min Marjo lilla, Oxen bölar illa, Månn man fodret honom nekar? Tänk om det var allt, Om vår boskap svalt, Tro mig, det blef andra lekar!

Dock, min Marjo, kom! Bästa egendom Är du mig i nöd och nöje. Har jag dig och bröd, Femton kalfvars död Vill jag då se an med löje; Femti höns och flera Tretti gäss och mera Skulle jag för dig ej akta: Sjelfva katten vet, Med hvad kärlighet Mina ögon dig betrakta.

HEDVIG CHARLOTTA NORDENFLYCHT.

Född i Stockholm den 28 Nov. 1718; uifl med Jakob Fnlirlcine 1711. Samma Ar enka.

Död den 28 Juul 17r,:j.

Ack tystna, täcka fogel-hop!

Du roar mig ej mer;

Min herdes röst, i eclios rop, • Mig större hugnad ger.

Att jag med klippan tala får.

Ar nu min enda tröst.

Jag utan honom ensam går Ej hörs hans ljufva röst.

Min klagan jag för skogen här;

När luften hlifvit sval.

Den mörka skuggan tjenlig sir Att dölja ömma <|val.

Här vallar herden sina får,.

Och gläds åt bergadt hö:

Se’n ej min hjord med Damon går. Syns den af trånad dö.

Med blomster, som oss våren ger, Herdinnan pryder sig;

Visa.

Se’n Damon dem ej plockar mer,

De växa ej för mig.

Jag ofta dalen genomfar Att söka der min vän;

En sol går bort, min sorg blir qvar. Ty Damon dröjer än.

Vid källan fåfängt väntar jag,

Tills månan runnitopp;

II ur mången natt och långsam dag Hedragit mina hopp!

När vestan vädret rör ett blad,

När fogeln ömsar gren,

Mitt öra lyss: i tanken glad,

Jag famnar Damon re’n.

Ack! skynda, Damon, till den ro, Som pröfvad vänskap ger!

11 vad gagnar mig din dygd och tro. När jag dig sjelf ej ser?GUSTAF FILIP CREUTZ.

Född i Finland anlagligen 1731 (enligt andra nppgifter 1789). Sändebud 1 Madrid och Paria, eedermera riksråd och kanslipresident. Död den 30 Okt. 17H5.

Fabel.

Siskan och mlan.

Uti en lund en siska bodde Som var utaf en heders slägt.

Och höll sig snygg och grann i drägt. På henne tusen foglar glodde.

Men tänk, att siskan var så stor,

Att alla nödgas hemligt sucka;

Den minsta sparf, som djerfdes mucka, Blef dödad straxt af hennes klor.

En bofink ville saken fresta;

Han hade rest och verlden sett.

Och trodde med sin drägt och vett Den skönas sinne kunna fästa.

Allt fåfängt. Siskan var så dryg,

Den lilla kropp så häftigt pöste,

Dess näbb så mycket ovett öste,

Att finken stod helt flat och blyg.

12Hvar det I på er resa lärde?

Skrek hon; för hvilken tar man mig? Ack se, hvad han inbillar sig!

Just som en siska af mitt värde Ej nånsin sett en sådan snärt.

Trå den, som förr så löjligt hörde!

Hon sen föraktligt halsen rörde Och slog en knut uppå sin stjert.

En lika ofärd flera händer.

Vid hårdhet ledsnar något hvar,

Men afsked från den sköna tar Och sig till syster svala vänder,

Som siskan detta högt för tröt Och ville skaran återdraga Beslöt hon mera mildhet taga Och mången suck för vädren göt.

Hvar bofink bjudes in, än värre

Hon krum mar sig för h vem som kom,

När minsta mygga flyge r om,

Så ropar hon: Min lilla herre!

Sitt vackert ned på denna stör:

T vi den, som något osant säger Jag alla dessa björkar äger Med hvarje bo, som dertill hör;

De ge mig se’n en vacker ränta,

Och denna ek har jag att vänta När morbror Stare en gång dör.

Allt fåfängt; ingen ville höra,

Till svalan alltid resan bar;

Men der ska’ tro ett qvitter var,

De gäck och spe af siskan göra.

Se flickor! hur med foglar sker:

I kunnen saken bättre färga;

Men hvem af eder törs väl svärja Att aldrig sådant händer er?GUSTAF FREDRIK GYLLENBORG.

Köro l Öntertfötlftml <len 6 Dec. 1731. KannllrAd. Död den 13 Mara 1808.

Ode öfver sjålens styrka.

I Ålderdomens ljus, I höga lijeltesjälar!

Er anda kallar jag att gjutas i mitt hröst,

När eu förgäten dygd för veklingar och trälar Och för ett lättsint folk skall tolkas af min röst.

Du mod, som själens styrka föder,

Och frihet, dygd, förenta gudabloss,

Jag söker er, 1 mina stöder,

Hos ålderdomen, ej hos oss!

Långt från mitt tidehvarf jag redan hän ryckt blifver: Odödeliga Rom, jag ser dig ändtlig fri.

En Brutus vaknar upp. Du eldas af hans ifver:

Så niånga barn du har, så många hjeltar bli.

Ditt fall tyranner fåfängt yrka:

Din fasta mur ej skyddar någon träl.

Du har din frihet af din styrka,

Din styrka af en enda själ.

Hvad öfverdådig flock sig här på fältet vågar?

O, Salaminas strand, man dig med undran mins!

14Se, hela Asiens makt mot Greklands öar tågar,

Men ingen Cyrus mfer i Cyri härar fins.

Förgäfves har du spänt ditt bälte,

Du fega här; du var dock rask och ung:

Men grekers höfding var en hjelte,

Och Xerxes var allenast kung.

I, som ett slocknadt mod hos'edra landsmän väcken, Det är en gudakraft, som edra själar rör.

Allt hinder falla syns, hvar 1 er kosa sträcken,

Och vägen öppnar sig, hvar snillet eder för.

Så syns en häftig låga bränna et svaga värn, som henne mota vill.

Låt verlden eder styrka känna!

Dess herravälde hör er till.

Hvad är det höga mod, som vi hos hjeltar dyrka,

Som mer än lyckan sjelf vår stumma undran drar? Hvad lifvar ärans barn? Hvad är den sinnesstyrka, Som hemlig öfvermakt på alla hjertan har?

Du ädla dygd, det är din ifver;

Hos jordens son du himlens låga är:

Man men'ska var, man hjelte blifver,

När man dig fattar till begär.

När hon ger samfund lif och är en allmän lusta, Ack, bäfva svaga verld! Ett Rom sin början tar. Färgäfves mot dess makt sig stolta grannar rusta; Dess läger inom sig en lycklig anda har.

Snart föder hären Scijuoner,

Uti ett råd får man Camiiler se.

I tribunalen Ciceroner Åt lag och frihet styrka ge.

Vid Tibern för min syn den tvedrägts tid försvinner, Som dygdens ådror tömt; hos folket lasten rår:

Jag der en riktad stad af jordens plundring finner, Som dock för guldets törst med möda än förslår.

Jag känner Rom, men Rom i bojor! Cæsarers träl, du yfves af din prakt!

Men du var större i de kojor,

Der dygden grundade din makt.

O frihet, till hvad höjd har du ej själar drifvit!

Ur dvalans mörka famn de skynda vid din röst.Du snillen åt Athen, åt Sparta hjeltar gifvit:

En oförgänglig kraft de sugat vid ditt bröst Hvad väcker ej för ädel låga Det kära ljud: för frihet, fosterbygd!

Hvad kunna ej de hjertan våga,

Som lifvas af din helga dygd!

Uti din högsta glans om du vill men'skan måla, Ack, glöm att hon är till i en vålds mörka år! Men fatta hennes bild, när frihet börjar stråla: Hon mer än dödlig syns; sig sjelf hon öfvergår. När hon en älskad lag försvarar,

Får hon en eld, som henne okänd var,

En egen kraft, som sig förklarar,

Hvart hon sin öppna kosa tar.

En dygdig allmänhet, som stadgad frihet andas,

1 täflan på dess fält hvart enda snille ser;

Der är man redan stor, när man i hopen blandas, Hvart steg man högre går, odödligheten ger. Men, i en allmän sinnesvilla,

När äran mer ej lifvar folkets själ,

Den dygdig är, han lefver stilla Och hjelte den, som ej är träl.

Hvad ifver mig förfört att ålderdomen lemna? Vid tanken af min tid har stämman blifvit svag. O, frihet, fosterbygd, får man ej mer er nämna? Ha vi ej hjertan mer att känna ert behag?

I, första dygder, som vi märka Ifrån en tid, som vår förundran gjort! Förutan er kan själen verka,

Men aldrig verka något stort.

Uti de tidehvarf, som lyst af rena seder,

Med dygder ärans ban man endast fylla trott;

Nu skördas på dess fält en lös och flyktig heder, Och videt ränner upp, der lagrar långsamt grott. Gån, svage, att ert offer bära För lyckans fot och köpen, utan blygd,

Med feghet en föraktad ära,

Men vågen aldrig nämna dygd!

Hvi sker, att utan kraft sig våra snillen möda? De känna ej den drift, som stora ämnen ge**Lappland.**Allt går i glömskans natt hvad våra sekler föda, När ålderdomens ljus sin forna klarhet te»

Likså de stolta pyramider Man än i dag från Nilens stränder ser.

Hur många slott, se'n deras tider,

Ha icke bygts och fallit ner!

Förgäfves utan grund nian någon styrka söker: Vår vishetslära sjelf är veklig liksom vi;

Med sken af mensklighet hon själens svaghet öker; Hon kan ej vara stark, hon vill behaglig bli.

Om Cato, död i all sin ära,

Lydt hennes råd, han hellre lefvat slaf.

Ej var det denna matta lära,

Som mod åt Thebes hjelte gaf.

Du har, filosofi, af strålar kunnat skryta,

När fordom deras eld Epaminondas väckt!

På fältet, ur ditt sköt, att Thebes bojor bryta,

Han går med din egid mot faran oförskräckt.

När syns du nu din fackla våga,

På hjeltars ban att leda söner fram?

Har lyckan trälar mera låga An dem, som födas i ditt dam ?

Till höjden af det ljus, dit tanken vågar syfta, Längst öfver lyckans krets och menskliga begär, Jag ser en stoisk vis sitt stolta sinne lyfta Och hvila i det lugn, som gudars sällhet är.

Han i de dimmor icke fängslas,

Som fästa sig vid jordens låga trakt,

Ej af en giftig oro ängslas,

Som öfvar här sin envåldsmakt.

I dygdens öfning fri, han anser utan häpnad Nödvändighetens lag och händelsernas lopp;

För plågor känslolös, mot alla faror väpnad,

Han under bördans tyngd sitt hufvud reser opp. Hvad kan hans hjerta så bemanna?

Ar han förtjust af något diktadt väl?

Nej, endast kärlek för det sanna,

Ar väldig i hans höga själ.

Med erj förmäten flykt när jag hans kosa följer,

Af en guddomlig kraft jag tror mig äga deLJag från ett bråddjup rycks, som du med blomster döljer, Du ljufva filosof, som smickrar mina fel!

Hur djerfs du dygdens lag förklara?

Du orklöst vill, men han allena kan.

Han styrka har att dygdig vara,

När du af svaghet är tyrann.

Af en bedräglig dikt, som vår natur förnedrar,

Förqväfs det ädelmod, som själens styrka är;

Men, Sokrat, af din dygd, som menskligheten hedrar,

På ödet och mig sjelf jag lyckligt segra lär.

Att ingen makt kan tanken tvinga:

Det gudaspråk förädlar hennes själ.

Men den sitt väsen aktar ringa,

••

Ar äfven värd att vara träL

Hvar höres nu din röst: “Jag ej för folket bäfvar;

Mitt lif är i ert våld, men äran i min makt.

Jag vet mitt värde sjelf, jag edra vittnen jäfvar,

Ert lof jag aldrig sökt och Jer åt ert förakt?”

Låt dina svaga landsmän kalla Din dygd för hög, din lära tung och svår!

När de som stoft till jorden falla,

Ditt namn till efterveriden går.KARL MIKAEL BELLMAN.

Född i Stockholm den 4 Febr. 1740. Hofeekreterare och sekreterare vid nummerlotteriet.

Död den 11 Febr. 1795.

Fredmans sång n:o 31

om fiskaf inget.

Opp, Amaryllis! Vakna, min lilla! Vädret är stilla,

Luften sval.

Regnbågen prålar Med sina strålar,

Randiga målar Skog och dal.

Amaryllis, låt mig utan våda I Neptuni famn dig frid bebåda; Sömnens gud får icke mera råda I dina ögon, i

suckar och tal.

Kom nu och fiska—noten är bunden-Kom nu på stunden,

Följ mig åt!

Kläd på dig tröjan,

Kjorteln och slöjan Gäddan och löjan Ställ försåt!

Vakna, Amaryllis lilla, vakna!

Lät mig ej ditt glada sällskap sakna! Bland delfiner och sirener nakna Sku' vi nu plaska med vår lilla båt.

Tag dina metspön, ref var och dragen! Nu börjar dagen;

Skynda dig!

Söta min lilla,

Tänk icke illa!

Skulle du villa Neka mig?Låt oss fara till det lilla grundet, Eller dit bort till det gröna sundet, Der vår kärlek knutit det förbundet, Hvaröfver Tirsis så harmade sig.

Stig då i båten, sjungom vi båda! Kärlek skall råda I vårt bröst.,

Eol sig harmar Men när han larmar I dina armar Ar min tröst.

Lycklig uppå hafvets breda bölja,

I din stilla famn kan jag ej dölja,

Hur i döden hjertat vill dig följa. Sjungen, sirener, och härmen min röst!

Fredmans sång n:o 64

Fjäriln vingad syns på Haga Mellan dimmors frost och dun Sig sitt gröna skjul tillaga Och i blomman sin paulun. Minsta kräk, i kärr och syra, Nyss af solens värma väckt,

Till en ny högtidlig yra Eldas vid sefirens fläkt.

Haga, i ditt sköte röjes Gräsets brodd och gula plan. Stolt i dina rännlar höjes Gungande den hvita svan. Längst ur skogens glesa kamrar Höras täta återskall,

An från den graniten hamrar, An från yx i björk och tall.*

Se, brunsvikens små najader Höja sina gyllne horn,

Och de frusande kaskader Sprutas öfver Solnas torn.

Under skygd af hvälfda stammar På den väg man städad ser.

Fålen yfs och hjulet dammar — Bonden mildt åt Haga ler.

Hvad guddomlig lust att röna Inom en så ljuflig park,

Då man, helsad af sin sköna,

•é

Ögnas af en mild monark!

Hvarje blick hans öga skickar, Lockar tacksamhetens tår — Rörd och t just af dessa blickar, Sjelf den trumpne glädtig går.JOHAN GABRIEL OXENSTJERNA.

Född på Skenåa I Södermanland den 15 Jnll 1750. Riksråd, rikemarakalk. Död den 20 Juli 1818-

Ode öfver hoppet.

Du gudamakt, som huld och öm För hjertat målar, i din dröm,

Ej hvad det får, men hvad det lyster; Som på en diktad framtid stödd,

Af Aningen och Minnet född,

Ar Nöjets mor och Kärleks syster!

Du jordens väl, du milda Hopp, Som ur ditt hägn i lifvets lopp,

Såg aldrig än en dödlig vika;

Som lyser plågans mörka dag,

Åt sjelfva glädjen ger behag,

Ar alltid nytt och alltid lika!

O Hopp, jag sjunger ditt behag! Hvad plågad dödlig, om ej jag,

Har njutit dina känslors lycka?

Mitt hjerta näres af din röst,

När utan vänner, utan tröst,

Jag känner ödet mig förtrycka.

Jag saknar, hvad mig kärast var, Och ser vid ständigt mulna dar,

Min lyckas blomma långsamt knoppas; Men din förtröstan, mäktig än,

Ger mig i tanken allt igen,

Och jag blir nöjd den stund jag hoppas.

Din tröst af Himlen blef beskärd Åt en till mödor ämnad verld, Som villigt lyder dina lagar. Behaglig i din flyktighet,

Du följes än med liflighet.

Af den du sviker alla dagar.

An af en ljuflig önskan förd,

Jag tror att Dafne, lyckligt rörd, Skall en gång tändas af min låga. Jag hämmar min förtviflans lopp, Och kärlek offrar åt ett hopp,

Som lindrar, och som när hans plåga.• •

An tror min själ från mödans tvång Det skymmer bort hans öppna graf

Den sällhet nå, der hon en gån g Ej nödgas mer sitt tillstånd klandra: Med ödet hon förlikad är,

Och hvad en dag mig ej beskär Lär jag förbida af den andra.

När hjelten, blind i farans famn Till spöket af ett ryktbart namn Bland svärd och blod och lågor rusar, Det Hoppet är, hvars trodda röst En Karls, en Alexanders bröst Med efterveridens lof förtjusar.

Det eldar dygdens ädla nit,

Som söker lönen för sin flit I jordens väl och evigheten; n Och verlden ingen Vasa sett,

Om det ej honom löfte gett Om Aran och Odödligheten.

Och i den stund han tynas af Försäkrar än att honom frälsa.

Uti en verld, för tanken skymd,

Det siktar i en okänd rymd Bland gissningars och löftens töcken; Det rår på vansklighetens lag Och kastar än sin sista dag På sjelfva evighetens öcken.

I sömnens vård bland drömmars krets Jag på en nytänd månes spets Fick Hoppets klara boninjg skåda, Gudinnan der på blommors bädd Var af de strålars glans beklädd, Som morgonrodnans ankomst båda.

Dess hufvud himlabågen bar, Som lofvar oss, vid dundrets dar, Att luftens hvalf skall åter renas. Det för den trägna landtmans hand, Uti beständigt vexlingslopp,

När han förtror åt jordens sand Af tankar en bevingad tropp Det korn, som skall hans framtid föda. I lekar kring dess syn förenas.

När det bland isar tyckes dö,

Han skådar tryggt i vintrens snö En oviss, men förbidad gröda.

Det gör, att under stormens brak En usling sig på brutna vrak Med sluten syn åt böljan lemnar.

Det lyser fångens dödshvalf opp, Som sjunger än om frihets hopp, Den ödet honom aldrig ämnar.

På kryckan, gubben, svag och tung Vid dess förbländning ser sig ung, Med dödens fåror uti pannan:

Han lägger grund till ett palats, Der sjelf han aldrig vinner plats, Och samlar ägor för en annan.

Åt den som fräts af sjukdoms qval Det lofvar nya åldrars tal,

De förras kraft och forna helsa;

Hon från sin tron med glädtigt mod Gaf handen åt det Tålamod Som sig hvart steg på törnen sårar, Men under bördan lydigt böjd t,

Ar med fördolda suckar nöjdt Och ler med återhållna tårar.

Med häftig fart och oros håg Till samma tron jag hasta såg,

Från sina öfvergifna löjen,

, Den yra Obeständighet,

Som, trött vid sin lycksalighet, Begär af hoppet nya nöjen.

Strax vid gudinnans första vink De lätta Nöjen i en blink Till dess förtjusta ögon hinna.

Hon i ett band dem fästa vill;

Men, när hon trycker knuten till, De under hennes hand försvinna.Ering tronen lekte Drömmars här, Den blinda Önskan, det Begär, Som aldrig fylls och aldrig hvilar, Den unga Vår, som blommor göt, Och Kärlek, som i Hoppets sköt Mot kogret hvässte sina pilar.

Utmed dess sida, Åtråns hand Af spindeltrådar knöt ett band På Tillfällets och Tidens vingar; Förtviflan i en kula röt,

Men fåfängt på den kedja bröt Med hvilken Hoppet honom tvingar.

Jag här, i dunkla rymders vidd, Såg mensklighetens skara prydd Vid Hoppets tron sitt öde fråga. Gudinnan ger hvar dödlig svar, Som i dess spegel, alltid klar,

Ser sitt begär och ej sin plåga.

Der visas den förföljde skygd,

En flykting hans förlåtna bygd, En girig än en skatt att samla;

Åt ungdomsvåren kärleks lön,

Åt mannaåldren hjelterön Och än en lifstid åt den gamla.

Fast glädjen, den jag flygtigt fann, Med drömmens skådespel försvattn, Dess ljufva minne mig ej brister:

Mot ödets makt dess tröst är qvar; Den äger allt, som Hoppet har,

Den saknar allt, som Hoppet mister.

O Hopp, min framtid kallar dig:

Låt i den natt, som höljer mig.

För mina steg din fackla föras.

Din målning tankens vällust gör; Han ej en visshet önska bör,

Hvaraf din irring skulle störas. .

Låt hjertat njuta stunders frid, . När det uti sin plågas tid Sin tillflykt i din hägnad tager.

Vårt fängsel af din hand förgylls Du är guddomlig, när du fylls,

Men dyrbar än, när du bedrager.JOHAN HENRIK KELLGREN.

Född l Floby presiK&rd i VeeterRötland den 1 Dec. 1751. Redaktör af Stockholmsposten, k. bibliotekarie och handsekreterare. Död den 20 April 1795.

Den nya skapelsen

eller

Inbillningens verld.

Du, som af skönhet och behagen Del fann min själ sig himlaburen.

En ren och himmelsk urbild ger! Sig sprungen af en gudastam

Jag såg dig — och från denna dagen Jag endast dig i yerlden ser.

Död låg naturen för mitt öga,

Djupt låg hon för min känsla död; Kom så en fläkt ifrån det hög!

Och ljus och lif i verlden böd.

Och ljuset kom, och lifvet tändes,

En själ i stela massan flöt;

Allt tog ett anletsdrag, som kändes, En röst som till mitt hjerta bröt.

Och såg de under i naturen,

Som aldrig visheten förnam.

Ej endast storhet och förmåga Och glans och rymd och rörelse-Ej blott i dalens djup det låga Och endast höjd i klipporne;

Men liflig i mitt öra fördes De höga sferers harmoni;

På berget änglars harpor hördes, Ur djupet mörka andars skri.

Kring rymden nya himlar sträcktes, Och jorden nya skrudar drog,

Och bildningen och snillet väcktes, Och skönheten stod upp och log.

På fältet logo fridens löjen,

Skräck omsmög i den skumma dal, Och lunden hviskade om nöjen, Och skogen suckade om qval.

24Och vrede var i hafvets vågor Och ömhet uti källans sus,

Och majestät i solens lågor,

Och blygsamhet i månens ljus.

Hämd gick att blixtens pilar hvässa, Mod skakade orkanens arm,

Och cedern lyftade en hjessa,

Och blomman öppnade en barm.

O lefvande förstånd af tingen!

0 snillets, känslans hemlighet!

Hvem fattade dig, skönhet?— Ingen Förutan den, som älska vet.

För mig, när du naturen målar Till himlar utaf ljus och väl,

Hvad är du?— Återbrutna strålar Af Hilmas bild uti min själ.

Hon är det i min själ, hvars stämpel Till skapelsen förtjusning bär;

Och jorden uppstod till ett tempel, Der hon guddomligheten är.

Du, som af skönhet och behagen En ren och himhielsk urbild ger Jag såg dig — och från denna dagen Jag endast dig i verlden ser.

1 allt din lånta teckning kännes,

O evigt samma, evigt ny!

Din växt blef'liljans växt och hennes Den friska glansen af din hy.

Din blick i dagens blickar blandas, Din röst fick näktergalens sång;

Jag dig i rosens vällukt andas,

Och vestanfläkten har din gång.

Ej nog — du sjelfva fasan gläder,

Du fyller afgrundar med ljus;

Du öknarne i blomster kläder Och tjusar i ruiners grus.

Och när min tanke hänryckt vimlar Och flyr och söker trängtande,

Och söker genom jord och himlar Det sälla stoftets skapare;

Och frågar, i hvad skepnad fattas,

Att öm och god och glad och mild Vår högsta dyrkan värdig skattas? — Då visas hai} mig i din bild.

I kungars slott, i hof och städer Jag ser bland tusende blott dig;

Och när min fot i hyddan trader,

Är du der redan före mig.

Jag gick att visdomsdjupet spörja; Din tanka ref mig ur dess famn.

Jag gick att hjeltars qväden börja; -Men cittran lärde blott ditt namn.

Jag ville ärans höjder hinna,

Men bortvek i det fjät du gick.

Jag ville lyckans skatter fiona Och fann dem alla i din blick.

Du, som af skönhet och behagen En ren och himmelsk urbild ger!

Jag såg dig — och från denna dagen Jag endast dig i verlden ser.

Förgäfves ur din åsyn tagen,

Mig blott din tanke unnas mer:

I dina spår af minnet dragen,

Jag endast dig i verlden ser.ANNA MARIA LENNGREN.

Ffldd MalmBtedt I Upeala den 18 Juni 1751. Gift 1780 med eekr. K. P. Lenn*ren. DHd i Stockholm den 8 Mare 1817.

Pojkarne.

Der of ta jag var hjelten F lekar och i språng;

De tusen glada spratten,

• kig mins den ljufva tiden, •lag mins den som i går.

I»• '»skulden ocli friden Ialt följde mina spår:

I ti lasten var en hexa,

Drli sorgen snart försvann; 1 ti .dit, utom min lexa,

•lag liitt och lnstigt fann.

I ’pi'å min mun var löjet, Drli li elsan i min blod;

I sjiilen bodde nöjet,

II var menniska var god.

II sar pojke, glad och yster, \ ar strax min hulda bror; Ilvar flicka var min syster,

11 var gumma var min mor. l

l ig mins de fria fälten, kig mätt så mången gång.

I sommarns friska vind, M<h1 fjarlarne i hatten Oeh purpurn på min kind.

Af falskheten och sveken, Jag visste intet än;

I li var kamrat af leken Jag såg en trogen van.

Do långa, lömska kifVen, Dem kände icke vi;

När örfilen var gifven, Var vreden ock förbi.

Ej skilnad till personer Jag såg i nöjets dar: Bondpojkar och baroner, Allt för mig lika var;SLOTTET OCH KOJAN.

I glädjen och i yran,

Den af oss raska barn,

Som gaf den längsta lyran, Var den förnämsta karln.

Ej sanning af oss döljdes,

Uti förtjenst och fel; Oveldigheten följdes Vid minsta kägelspel.

Den trasigaste ungen Vann priset vid vår dom,

När han slog riktigt kungen, Och grefven kasta' born.

Hur hordes ej vår klagan, Vårt späda hjerta sved Vid bannorna och agan,

Som någon lekbror led!

Hur glad att få tillbaka Den glädje riset slöt!

27

Min enda pepparkaka Jag med den sorgsne bröt.

Men, mina ungdomsvänner,

Huj- tiden ändrat sig!

Jag er ej mera känner,

I kännen icke mig.

De blifvit män i staten,

De forna pojkårne,

Och kifvas nu om maten Och slås om titlarne.

Med fyrti år på nacken De streta med besvär Tungt i den branta backen,

Der lyckans tempel är. —

Hvad ger då denna tärnan,

Så sökt i alla land?

Kallt hjerta under stjernan,

Gul hy och granna band.

Slottet och kojan.

Jag har en landtlig stuga — Den stugan är dock min.

Men ödmjukt skall man buga, Att till mig komma in.

Så föga högt från marken Har den sin resning fått. . . Men der, framför åt parken, Der står ett skyhögt slott.

I prakt och stoj otroligt Der bor en herreman.

Jag sofver alltid roligt,

Men det gör inte han.

Han hofman är — dess värre — En präktig stjerna bär.

Men, stackars nådig herre,

Hur litet säll han är!

Jag satt framför min koja En vacker aftonstund Då plötsligt hördes stoja Hans koppel kring min lund.

Hans nåd förbi mig trädde, Just, som jag bäst förnöjd Försynens godhet qvädde I menlöshet oc-li fröjd.

Det var en liten visa Som sjelf jag gjort — jo jo — Att himlens Herre prisa För lugn och sinnesro.

För sundheten och födan,

För faderligt försvar,

För hvila efter mödan Och ångerfria dar.Hans nåde, stödd mot bössan Grant hade hört min sång Jag teg och tog af mössan . . . Han tankfull gick sin gång.

uGif mig ditt glada hjerta. Och gerna tag mitt slott!

Han göt en suck af smärta —• Ha, den förstod jag godt:

Då lyfte sig mitt öga Till den, som delat så: Palatsen åt de höga Och glädjen åt de små.

Grefvinnans besök.

Bevars, hvilket fläng både ute och innan!

Hos prestens hvad stoj och hvad stök!

Ett bud hade kommit, att nådig grefvinnan Tänkt göra ett middagsbesök.

Pastorskan höll råd med sin dotter Lovisa Om ordning på dukning och fat;

Hon ville sitt kokvett vördsamligen visa Med ståtlig välfägnad och mat.

Nu dammades salen och gamla porträtter, Stamfädren förnämst deribland:

Matronor med nattyg och snörda korsetter Och prester med biblar i hand.

Pastorskan påklädde sin långkoft af siden,

Herr pastorn sin bästa peruk,

Lovisa den drägt, som den framfarna tiden Hvar årshelg kom endast i bruk.

Nu syntes grefvinnan och fröken vid hagen;

Herr pastorn till mötes dem gick,

Med ideligt jänk på kaftanen och kragen,

I städadt och presterligt skick.

På trappan med nigningar täta och djupa,

Stod prestfrun så gladlynt i soln;

Och dotter och mor foro ödmjukt framstupa Att kyssa den grefliga kjoln. I

I salen det högborna främmande trädde;

Herr pastorn med bugning och krus Beskref, hur man underdån-hjertligt sig glädde Af äran som skedde hans hus.Det grefliga herrskapet fördes till boräet,

Guds gåf vor det feltes ej der;

Grefvinnan så nedlåten nådigt tog ordet:

Bevars, hvad ni gjort er besvar!

Pastorskans anrättning hon täcktes beprisa,

Fann dillköttet läckert och ungt;

Berömde ostkakan och brydde Lovisa För husets vällärde adjunkt.

Och fröken med fingrar, som snön att förblinda, . En vinge af kycklingen bröt.

Och matade stundom sin sköna Belinda Och föga af rätterna njöt.

De förnäma gäster ined blick på hvarannan Bemärkte herr pastorns gestalt,

Med knifven i steken och svetten i pannan Och trugning och bugning vid allt.

Pastorskan tog skålen med smultronen bräddad; Allt var så hjertinnerligt undt,

Hvar tallrik hon böd som en ättehög bäddad,

Allt rikligt, tillräckligt och rundt.

Med klenät och strufvor och pontak och skålar På tiden så länge drog ut;

Det grefliga herrskapet satt som på nålar,

Men ändtlig tog måltiden slut.

In koramo nu plantor, solbrända och feta, Framförda af mor ocli af far. —

Och nådiga frågor hvad ungarne heta —

Och tröga och tölpiga svar.

Pastorskan, så ärbar med korslagda näfvar,

Kom fram med en stämma så mjäll,

Med tal om Lovisa och sysslor och väfvar —

Och kors hvad den flickan var snäll!

Lovisa begapade frökens garnering Och bjäfset kring kjortel och barm,

Med spekulation på en dylik stoffering Till granngålsmamsellernas harm.Nu f rambjöd bon kaffe ur kannan, som blänkte I gammal ziratlig fason;

Och öfver herr grefven, som fordom den skänkte, Höll pastorn en parentation.

Om stora bedrifter nu skar han i växten Med vältaligt krångel och bråk,

Och kryste förståndet och späckade texten Med skriftenes heliga språk.

Med anständig suck för den saliga döda Grefvinnan drog näsduken opp;

En artighet sade för prestfolkets möda*

Böd afsked och tog sin salopp.

Och pastorn nu grefskapet följde till linden;

Hans sedsamnia dotter och fru

Nu nego vid trappan, vid porten, vid grinden,

Och stå der och niga ännu.KARL GUSTAF AF LEOPOLD.

•Född I Stockholm (len Nov. 1756. K. handnekreteraro, kanslirad och statssekreterare.

Död i Stockholm den 29 Nov. 1829.

Försynen.'

Skall jag det enda hopp förlora,

Som än förljufvade uiin lott? ' Försynen vakar för det stora:

Välan! — Men för det stora blott?

Ar hon för hög att sig besvära Med mina lägre ödens lag?

Och all dess omsorg, all dess ära,

Att denna klump af jord må bära En följd af suckande som jag?

Och dock, hvad är mot jord och himlar En enda dödlig? — Ack ett grand,

Som, evigt bortgömdt, vräks och hvimlar I öcknars ocean af sand!

Han, som, likt bölja trängd af bölja,

Ser slägt på slägt i evigt skick Med hvarje timslag jorden hölja Och svämmas bort af dem som följa, — Hvad är en enda för hans blick?

81Hvad flärd af höghet! Hvilka frågor! En Gud för varelsernas hop.

Hvad ser han, om ej deras plågor?

Hvad hör han, om ej deras rop?

Han, som ur djup af rymd och tider Klädt blommans blad i silfrets dag,

Han har ej (snillet det bestrider)

Det öga för ett bröst, som lider.

Som för en blommas penseldrag ?

Låt ej ett stoft hans blickar draga, Hvars klagan ensam höjer sig. —

Men alla lida, alla klaga;

Han hör då ingen eller mig!

Kan han förvillas af att dela Sin vård till hvarje väsens lott?

Kan viljans godhet honom fela?

Och klumpen af det stora hela Förtjenar den hans omsorg blott?

Hur kort vår svaga tanke hinner!

Af sinlighetens dimma skymd,

Han i atomen ringhet finner,

Och storhet blott i tal och rymd.

Men du, som rymdens haf ej tömmer På alstringskraft i seklers längd,

Du ej med jordisk blindhet dömer,

Du ej det stoft du lifvat glömmer För massan af systemers mängd!

För oss, ej för naturens herre,

Ar detta smått, ett annat stort Af delar, dem vi kalla smärre,

Har han det stora hela gjort,

Som, sjelft en prick, i rymden flyter.

Du hör ej detta bladets ljud,

Som faller; — men när stormen ryter, När blixtens eld ur molnet bryter,

Då tror du se och höra — Gud!

Och han, — insekt, fall ned och bäfva! Och han. när ur de banors lopp,

Hvari planeterna sig häfva,

Och solarne gå ner-och opp,Han verldar hör p& verldar falla,

Och tusen himlar och än fler Af deras krossning återskalla;

D& tycker han, som skapt dem alla,

Sig höra — bladen falla ner!

Säg, hvar hans makt sig ädlast röjer,

Hvar lyser den mest underrik:

I denna suck ditt hjerta höjer?

I himlasferemas musik?

I denna jemnvigts djupa lagar,

Som bär i tomma rymden opp Det stora bloss naturen dagar?

I detta ömma bröst, som klagar Sitt qval och tröstas af sitt hopp?

För hvem består det hela? Svara!

För Gud? — Det dyrkar honom ej.

Ja, himlarna hans makt förklara;

Men känna de hans godhet? — Nej.

Än för sig sjelft? — Månn1 jorden njuter Det lif, som solens låga ger?

Den frukt, hon i sitt sköte sluter?

Den svalka, middagsregnet gjuter?

I lefvande, allt är för er.

Systemet ej till sällhet traktar:

Det har ej qval och ej begär.

Den mask med känsla, du föraktar,

I värde öfver solen är.

Hvart enda lif, som har förmåga Att njuta, att beklaga sig,

Har rätt att sucka vid sin plåga.

Har rätt sin skapare att fråga:

Är det den lott, du lofvat mig?

Och dock, tillfreds med den han gifver, Begär ej i hans plan att se,

Hvad kraft det första hjulet drifver,

Och hvilken kraft det tusende.

Följ blind, men viss, när han ledsagar, (Fast du hans vägar ej förstår),

Att dessa vägar hafva lagar,Och att du trampar, när du klagaf, Lycksalighetens gömda spär.

Ryck ej ur högsta rättens händer Dess vigtskål, dess regeringsglaf.

Spörj ej: hvi blodas dessa länder?

Spörj ej: hvi flödar detta haf?

Högst ur din krets sin irrgång gömmer Den kedjan af en ordnings bud,

Hvars del du ser, hvars vidd du dömer; Ditt vett vill mäta den — och glömmer, Att sista länken hålls — af Gud!

Ögonkast på naturen.

Oupphörligt, dag från dag,

O natur, du dig förnyar! Jordens grönska, luftens skyar, Allt har ungdom och behag.

Evigt, gyllne sol, densamma, Låter du, omätligt spridd,

Dina röda strålar flamma Deras guld kring fältens vidd.

Klara flod, än slår din bölja, Glittrande, den strand hon slog, När hon såg den första plog Dina blomsterbräddar följa.

Skog, af samma foglars sång Evigt dina grenar ljuda,

Evigt samma skuggor bjuda Åt den gömda tänkarns gång.

Utan vällust, utan smärta,

Allt sin första daning har: Endast jag, som fått ett hjerta, Är ej mera den jag var.BENGT LIDNER.

Född i Göteborg den 10 Mars 1757. B. o. kansliet. Död den 4 Jan. 1793.

Spastaras död.

På Nova Semblas fjäll, i Cejlons brända dalar,

Hvar helst en usling fins, är han min vän, min bror: Då jag hans öde hör, med tårar jag betalar Den skatt jag skyldig är, natur! dig allas mor!

Nej, himmel, icke jag ditt delningssätt anklagar.

På blomman af min vår du hagelskurar sändt:

Men om jag tälja fått en mängd af sälla dagar,

Att jag ett hjerta har, jag kanske än ej känt.

Bland ödens ebb och flod min lefnads julle kastas,

Af svaga hoppet styrs, med plågor öfverlastas:

Jag ingen hamn för töcken ser.

“Du ej den ende är” . . . Tröst för ett tigerhjerta! Barbarisk tröst! . . . Hvad! att det finnes fler,

Som digna under lifvets smärta!

Det tröst?...Min milde Gud!...Det tröst i nöden ger?

Må tusen viggar på mig falla!

Jag i ett afgrundsdjup mig skulle lycklig kalla,

Om ingen dödlig fans olycklig mer än jag.

Men, hårda mensklighetens lag!

35

LAf andras nöd allt hvad jag f&r erfara, Min blod till is, hvar puls till marter gör . . . Jag kan ej säll i himlen vara,

Om der jag jordens klagan hör . . . Och då, gudomliga Spastara!

Ett kärleksoffer du emellan lågor dör; Jag skulle mina känslor spara?

Jag bli så hård, som . .. himlen är? Ack! nej, vid denna sorgsna källa Jag dig ett skyldigt offer bär.

Här jag miii luta tar, här vill jag tårar fälla: Jag kan ej mer, och mer din skugga ej begär.

)

Re’n våren förd på gyllne skyar,

Med ymnighetens horn i hand,

Sitt jubel och sin makt förnyar Omkring Messinas rika strand.

. Messina stolt bland städer lyste Och sällhet i sitt sköte bar;

Dock bland de skatter, som hon hyste,

Den skönaste Spastara* var.

Nu till en bäck, den vestan smeker,

Af dig, o näktergal, hör hon sig buden bli; Men kan Spastara gå förbi Sin son, som uti vaggan leker?

Sin kärlekspant i famn hon tar,

(I mödrar, kännen hvad hon njuter!)

En hänryckt, öm och lycklig far Dem båda i sitt sköte sluter.

En blick af sin gemål han dränkt i vällust får,

Och begges själar strax på deras läppar brinna,

Hon blott en känsla har, som just på gränsen står Emellan mor och älskarinna.

“Ack, himmel!11 ropar hon — och rörd åt hafvet ser, “Min sällhet är för stor, att länge dröja kunna . . . Dock nej, min ljufva vän! jag vill ej bäfva mer; Den dygdens ursprung är, den skydd åt dygden ger, Kan dygdens sällhet han missunna?11

• (jlrefvinnan Spas tara, r&ttare: markisinnan Spadara. Hon Tar ett franskt fruntimmer från Aix i Provence. Hennes Alder 7ar 29 Ar.Gud!. . . ack! rädda mig — Hur jag förskräckes!

Hemsk af nattens djup jag betäckes . ..

Det blixtrar . . . hvad gnistor! de spritta, de spraka: Hyäsande svafvelregn störta sig ner; Darrande jordens inälfvor braka;

Dess grundvalar skaka;

Hon vrålar, spyr eld — nu öppnar hon sig... Gud! nådig, barmhertig, förbarma dock dig!

Ramlande tordönen dundrande knalla, 'Eldtöcknar skalla,

Sjöarna svalla Mot rytande skyn.

Klipporna gunga,

Åskviggar ljunga,

Fasliga syn!

Ankrade seglare vågorna slunga Mot himlabryn.

Templen af glödande eldkulor brinna.

En skräll... än en skräll: palatsen försvinna: I remnade jorden begrafva de sig . . .

Gud! nådig, barmhertig, förbarma dock dig!

Spastara!. . . Nej, utf hans armar.

Ack, hvilken skönhet dignar ner! uO, höga gudamor! du nådfull dig förbarmar . . .

Hon svimmar: nu hon är ej mor, ej maka mer.

Hvad gör du, ömma hälft utaf ett änglahjerta?

Förtviflan väcker allt ditt mod;

Du glömmer fasans våld och känner blott din smärta. Der ligger hon! — Så skön uti Messie blod Vid korset Magdalena dignar!

Så skön i sina tårars flod Hans fot hon kysser och välsignar.

En bjelke ramlar . . . nåd . . . Gud! . . . nåd! . . . hon

krossas kan . . . Med känslor från afgrund till känsla af man, Han hastar att göra hvad himlarna borde . . . Förlåt, natur! sitt barn af skräck han glömma torde; Han älskling var långt förr än far;

Och hennes guda-ögonpar . . .

Det blir ditt fel, natur! för skön du henne gjorde.

Nu ner för trappan han dess dyra väsen bär.Den marmor känsla får, uppå hvars häll hon hvilar, Själf känslolös och stum — den häpne maken ilar . . Tag än en af skedskyss! gråt! det den sista är.

Elden genom djupet bryter,

Lavan lik, då Etna ryter:

Allt han sköflar, allt förtär.

Håll, Allmakts-gud! ditt verk du svurit hägn;

Vi tillbe dina dolda under;

Men är du mera stor i dunder;

An i de rika sommarregn? •

Förgäfves! — An en gång mordviggar rasa Ur blodiga skyar ilande ner.

Hvad är det jag ser?

Emot Spastara? Mot himlens urbild, han kan . .

hvilken fasa!

Hvad djerfs du ? . . . mot Spastara våga. . . Förmätne stråle! hvad! du dygden störta vill? Vet, hennes död kan tvinga oss att fråga, Månn’ gudanåd och rätt är till?

Nej, håll! tills du den niding finner,

Uppå hvars kala hjessa rinner Af enkors tåreflod ett svall;

Då med blixt och knall på knall Ingen puls i hjertat spara!

Mätta fritt ditt raseri!

Krossa! krossa!. . . men för Spastara Häpna, tillbed, flyg förbi!

Sin sköld mot åskans pil en skyddsängel sträckte — Men nu Spastara spritter opp.

Det modern var naturen väckte,

Då viggen i de murar lopp,

Som hyste hennes son, dess dagars glada hopp.

Hon vaknar, skådar taket brinna:

Lik en numidisk lejoninna,

Hvars ungar man från henne röfvat har,

Hon genom tusen flammor far:

Från rum till rum med tankens snabbhet hastar!

Dess fotspår eldens tand förtär . . .

Men ingen eld så stark som moderslågan är.

Nu muren i dess väg de heta stenar kastar;

Ett moln af svafvelrök dess syn förblindad gör.Dock mAnne känslan kan ett modersbröst bedraga? Till vaggan bennes steg en säker kosa taga;

Hon stannar — ack! ett klagans-skri hon hör,

Ett steg tillbaka tar, nu åter vaggan hinner;

Mot barnets bröst dess hjerta redan brinner;

Hon det i skötet bär, för andra gången mor.

“Kom, make, kom att se! — min sällhet är för stor! Min son! mitt enda barn! mig dina läppar röra;

Min modersarm får nu omfamna dig;

Du lefver! är hos mig!

Den* Gud, som fört mig hit, skall än miskunda sig Och oss igenom lågor föra.”

Nu rusar offret ut — Det ljungar . . . livilka dån!

“O du, som i ditt sköt de späda barn har slutit,

Vid hvarje tår din mor i Salems dälder gjutit,

När med förtviflans rop: hvar är du? o min son!

Hon sökte dig med öppna armar;

Vid dessa tårar, Gud! (som hon jag moder är)

Son! frälsare! vid dem jag dig besvär,

Att nu, att nu du dig förbarmar.”

Viggarna lossas,

Skyarna krossas.

Blixt och afgrunds-töcknar sväfva,

Spastara har ej tid att bäfva;

Sitt barn, men faran ej ett modersöga ser;

Det smälta grus i röda vågor brusar;

Hon genom hindrets stängsel rusar,

Till trappan hinner fram — nu ramlar trappan ner . . . Der står hon! Gud! . . . Din vilja är min lag,

Din makt är oinskränkt; ett uselt stoft är jag.

Nog dina pilar krossa kunna!

Men månn’ det derför är, som du mitt slägte gjort? Ja! jag är stoft. . . men tycker dock du bort Så ömsint mor en flygtig sällhet unna.

Förlåt . . . men ack! i detta ögonblick,

Gud! jag förgäter mig ... då hennes tårar flyta,

Med dig — fast jag din himmel fick —

Jag ville icke känsla byta.

Mörker, och eldar, och stumhet, och dån!

Öfver och under och kring henne döden!

Mot himlens våld,, mot dessa afgrundsöden,

Der står hon!—ensam—stum—med dygden och sin son.Som de vilda norrsken måla Snöbetäckta fält med blod:

Så på bleka kinder stråla Flammor utaf eldens flod.

Ack! hvilken syn!

Än står hon, ser djupet, med hånd ly ft åt skyn;

Doss svedda hår kring hennes axlar hänga,

På hennes anletshy si tt flor nu döden drar;

Hon utom sig tillbaka far,

Försöker genom elden tränga,

Till en altan sin tillflykt tar.

Der visar hon sitt barn och höjer opp sin röst,

Besvär hvart enda modersbröst,

Hvar enda far, att det förlossa:

Hon våndas, ropar, klagar, ber:

“Ack, blott min son jag räddad ser,

Må fritt mig tusen åskor krossa!”

Spastara! ora jag varit der,

Jag hade . . . hvad? . . . Ack, Gud! i egen fara Man döf vid andras klagan är.

Dock nej, olyckliga Spastara!

Jag vid ditt helga stoft, vid mina känslor svär:

Jag trotsat eld och död, i faror mig fördjupat!

Och fast en yngling än, månn’ jag ej lefvat nog,

Om, för att frälsa dig, jag under gruset stupat?

Mer ärorikt en hjelte aldrig dog.

Nu till förtviflans bråddjup drifven,

Hon känner sig af Gud, af menskor öfvergifven,

Och skrattar spökligt, vildt, med Kains hemska blick. Då ur Guds åsyn han i tigerns öknar gick.

Hon slösar ingen bön — sig hennes känslor samla.

Natur!. . . ack! nu sitt barn den sista kyss hon ger, Och ifrån Gud till sig drar englars blickar ner.

De läppar svartna ren, på hvilka orden famla:

“Min son!. .. vid detta bröst ... du skall . . , Ack!.. .”

Dödens blixt och domens knall!

Murarne ramla.

Du envåldsmaKt! en vink det kostat dig: Hur värdig ej din lag, din ära!

Du låter flammor dem förtära:Och fordrar kärlek utaf mig!

0, alla väsens Gud! du ville Sodom spara,

Om blott der funnits fem, som älskade din9 bud:

Hvad bröt ett menlöst barn ? Hvad gjorde dig Spåstara? De krossas? . . . Abraham! och detta är din Gud?

Ja, om på detta klot, der brott och öden rasa, Spastara! du ett menskligt fel begått,

Vid detta dödsrop, denna fasa,

Med dessa känslor, som jag fått:

Jag ville vara Gud att kunna dig förlåta,

Och sedan menska bli för att af glädje gråta.

Men, när .så grymt oss ödet sårar,

Hvar finnes tröst? i tårar, tårar.

Den makten eger segrar lätt:

Dock dygden, just då dundren knalla,

Sin oskuld kan till vittne kalla,

Och himlen, då hans viggar falla,

Skall rodna för sin oförrätt.

Det töcken, hvars viggar dig krossat, Spastara, Försvinne från jorden, från himlar och haf!

Dock — om så oföddvärd en älskad son kan vara — Att hata . . . hata? Gud! den honom lifvet gaf ;

Om ej i känslor dränkt hans hela väsen blifver Vid minnet, hvad en mor för evig kärlek bär;

Om vid dess suckar döf på lastens väg han är,

Och henne sorg till lön för tro och ömhet gifver;

Kan hennes stoft han utan tårar se,

Må öfver hans hjessa det töcknet då välta,

I blodskurar smälta,

Att himlarne rysa och djeflarne le.

Spastara! om miu suck dig hinner,

Der du med englar dig forent;

Och du en himmelsk skönhet finner,

Ett hjerta, som Guds tanke rent,

Ett hjerta, som mitt öde sårar,

Spastara! om du henne ser,

Då tyst, som tålamodets tårar,

På detta klot hon blickar ner,

Och hennes suckar, uppenbara,

Att från en älskad son hon for:

I hennes sköte flyg, Spastara!

-----Det är min mor.FRANS MIKAEL FRANZÉN.

Född i UleAborg den 9 Febr. 1772. Professor, kyrkoherde, biskop 1 Hernöeand.

Död den 14 Augusti 1847.

Menniskans anlete.

Redan hann sin purpurslöja Öfver cederskogen höja Tidens sjette dag. Guldbevingad, öfver bäcken Fjaril'n flög till rosenhäcken. Kysste dess behag.

Snön på fjällen höll ej färgen Morgonrodnan bakom bergen Sjönk fördunklad ner: Stjern an, som i dagens panna Satt så skön, ej ville stanna Öfver jorden mer.

Pärlan sken i vattnets spegel; Hvita glanste svanens segel I ett skuggrikt sund; Vinet glödde rödt i drufvan Öm och menlös lekte dufvan Uti Edens lund.

Men den högsta skönhet feltes I naturen: — kronan feltes Än i skapelsen;

Till dess menniskan ur gruset Hof sitt anlete i ljuset,

Hof opp ögonen.

Djuren hyllande sig böjde För de ögon, som sig höjde Ifrån stoftet opp;

Der behag och kärlek myste, Der, bland sorgens tårar, lyste Ett odödligt hopp.

Änglaskaran står betagen Ser de talande behagen Och på skaparn ser. Skaparn tryckte sitt insegel På sitt verk; och i dess spegel Ser sin bild och ler,I som ropen: Det är ingen, Ingen själ fördold i tingen:

Allt är stoft, ej mer — Dårar, blott till källan stigen: Sen ert anlete och tigen, Rodnen, höljen er!

Se den gamle vises panna,

Se en tafla af det sanna,

Som ger sekler dag.

Se en blick ur hjeltens öga,

Se ett elddrag af det höga,

Som ger verldar lag.

Och det sköna, milda, ljufva? — Lyft min Selmas morgonhufva Från dess rosenkind;

Se dess ögon, ömma, blyga,'

Se dess mörka lockar flyga Sorglöst för en vind.

Eller följ den hemligt flydda, Då hon lyss i sorgens hydda Till dess klagoröst.

Se, hur själen, genoity tåren På de svarta ögonhåren, Blickar fram med tröst

Skymt af himlen i naturen, Anglavålnad ibland djuren, Menskoanlete!

Pryder du blott dödligheten? Skall du ej i evigheten Tåras än och le?

Ack jo, änglar än skall röra

Selmas uppsyn, då de höra

Hennes röst bland sig.

Selma, än i himlens salar,

••

An i Elyseens dalar Får jag se på dig.

Till en yngling.

Gode gosse, glaset töm!

Gerna ser din flicka Någon gång dig glad och öm Ibland vänner dricka, Som med hjertats sympati Eldiga och unga,

Klinga glädjens harmoni, Lifvets sötma sjunga.

Gerna vill hon i din hand Se kristallen glindra,

Se din kind i purpurbrand.

Se ditt öga tindra,

Se din känsla, ditt behag Lifligt sig förfina Och i hvarje anletsdrag Själen genomskina.

Drick, — och lifvets väg ej mer Går igenom heden.

Se i glaset: och du ser Jorden är ett Eden.

Drick: i glaset sanningen Plär sig naken måla.

Drick: i glaset kärleken Ser sin himmel stråla.

Drick — men sällan och med mått. Mins hvad Syrach skrifvit:

“Vin och vänskap smaka godt,

Då de gamla blifvit.”

Tänk, hvad fröjd på gamla dar Gubbens hjerta känner!

Gammalt vin har gubben qvar An för gamla vänner.Till en ung flicka.

Unga flicka! i din vår

Bind dig myrtenkransen.

Dansa medaif du det får: Snart är du ur dansen.

Innan morgonen sin kos Smyga sig behagen:

Då en annan yngre ros Tränger dig ur dagen.

Spegla dig, så länge än Spegeln dig berömmer:

Denna oförstälda vän

Nog en dag du glömmer.

Medan du omkring dig ser Ynglingar i låga,

Flicka, sjung vid ditt klaver, Skämta vid din båga.

Snart en herre återstår Af den slaf, der smilar.

Barnet gråter, vaggan går, Och klaveret hvilar.

Lek med diktens drömmar än, Och dess blommor plocka.

Lek med sjelfva kärleken, Såsom med en docka.

Snart med en förvissnad barm Som en fru, du vaknar,

Yaknar till besvär och harm Och din krona saknar.

Rosorna i hymens bädd Taggar ha, som sticka.

Värre dock att tvär och hadd Oråna bort som flicka.

Medan lifvet blommar än Hvar minut värdera.

Dina femton Ar igen Får du aldrig mera.MIKAEL CHORÆUS.

Född i VØrå 1 Finland den 15 Mare 1774. Teol. lektor tid Karlberg, hofpredlkant.

Død den 8 Jnnl 1808.

Enkans visa.

Ensam i min låga koja Lef ver jag förnöjd ändå,

Fast omkring min spinnrock stoja Många faderlösa små.

Fastän faderlösa små

Rundt omkring min spinnrock stoja,

Är mitt hjerta lugnt ändå.

Han, som vakar för oss alla,

Han, de faderlösas far,

Änglaskaran skall befalla Att beskydda deras dar!

Att beskydda deras dar Skall han änglarna befalla.

Han, de faderlösas far!

Denna ljufva tanken tröstar: Också jag har varit säll!

Han bekymret öfverröstar Mången ledsam vinterqväll. Mången ledsam vinterqväll Denna ljufva tanken tröstar: Också jag har varit säll!

Och vi råka än hvarandra I ett sällt och okändt land, Der de ömma makar vandra Oupplösligt, hand i hand. Oupplösligt, hand i hand, Skola ömma makar vandra På odödlighetens strand.

Ederna.

Men, min Sofi, när dig jag ser,

Så svär jag om väl tusen gånger. 45

Jag svär att aldrig älska mer:

Så har jag svurit hundra gånger;Jag svor, att intet ögonpar,

Fast syskon till en morgonstjerna, Förvirra skulle mina dar;

Men ack, nu svär jag om så gerna.

Jag svor att fly hvar vacker hand: Den skulle möta min f örgäfves Förutan kramning, utan brand,

Men ack, men ack, jag svor förgäfves.

Jag svor att aldrig svära mer Och svor igen att aldrig hålla:

Men, min Sofi, när jag dig ser,

Jag svär att svära och att hålla.

Hvad straff, hvad straff förväntar mig För alla mina falska eder?

Sofi, att glömmas utaf dig.

Ack, i hvad afgrund brottet leder!

Men om ännu jag heligt svär Att evigt, evigt trogen blifva,

Och om jag evigt trogen är:

Hvem skall mig då belöning gifva?

Sofi, du måste gifva den,

Om jag den ej skall evigt sakna Och åter svära falskt igen,

Och qvalet i mitt hjerta vakna!

Men ack, men ack, jag sorgsen ser, Jag är ej värdig att den njuta!

Du läser dessa ord — och ler,

Och jag går bort att tårar gjuta.

Jag svär, att jag ej mera svär Uppå det ena eller andra,

Och vill med plågan, som mig tär, Helt tyst min korta bana vandra.

JOHAN DAVID VALERIUS.

Född i Göteborg den 13 Januari 177B. Sekreterare i olika embetaverk, departementschef i tnllatyreleen.

Död den 14 Augusti 1852.

Nöjets bål.

Under dans af yra stunder Oeh vid lystna geniers sång, Brygde mor natur en gång Nöjets bål, ett bålars under: Drack så hela verldens skål, Ropte: “Söner, dricken alle! Evigt er begäret kalle Till en evig nöjets bål!”

Hvilket haf! — Millioner sorter Fylla bålen, djup och vid: Fåfängans champagne, i strid Med den tunga lättjans porter, Cypris-gossens ljufligt franskt. Fin likör på suckars fläktar. Vänskapens konstantia-nektar, Hymenéens bitter-spanskt.

Hur det skrikes jämnt på mera, Smuttas, bytes, göres val!

Några s väl ja stor pokal,

Andra pimpla små, men flera; Eget glas får ofta stå,

Och på grannens tages miste, Ingen komma vill den siste, Ingen vill den förste gå.

Dåren der i blinken tömmer Sitt till rågan fulla mått,

Då en vis, med mindre lott, Något för en morgon gömmer. Grälen finner laget torrt,

Tror ej bålen värd att pröfvas; Misantropen, rädd att döfvas, Låter ångan dunsta bort.

Höga konst att veta njuta! Med en oaflåtlig törst,

När man smakat bägarn först, Huru svårt att sedan sluta!SKEPPSFARTEN.

48-

0, då nöjets öfverdrift Alstrar tomhet och förslappning, Skall du, bringad till förknappning, I hvar droppe suga gift!

Dödlige, så drick! — Men sällan

Rusa dig af bålens saft;

När du saknar nöjets kraft, Tröstar fåfängt visdomskällan. Fordra ej hvar dag kalas;

Vänj dig ock att nykter vara Och i bottnen ännu spara Socker för ditt afskedsglas!

Skeppsfarten.

Jag helsar dig fredliga flagga! Kom, vimplade drake, att vagga De älskande, slumrande tryggt;

O gunga oss sakta på fjärden Till hamnen, vid slutet af verlden! O kom och bevinga vår flykt!

Vi foro och foro på vågor,

Der sprungo vid nattliga lågor, Försilfrade, fiskarna fram;

Vi foro så sött genom ängar,

Der bäddade blommorna sängar, Der drucko vid stränderna lamm.

På däcket vi lekte förtroligt,

Vi hade så roligt, så roligt,

Vi lärde hvart berg våra namn,

Vi blåste på hornen i sundet,

Vi sjöngo en psalm invid grundet Och jag höll min flicka i famn.

I skuggan af hängande segel Stod böljans omätliga spegel Den stjernorna dansade på;

Vi njöto, vi njöto minuten,

Högt öfver oss himlen låg sluten, Och jag var derinne ändå.

Den tiden var lycklig. O! blicka Ur tårar, min rodnande flicka,

Och säg: uden var lycklig för mig Då låter jag stormarna strida,

Jag sätter mig glad vid din sida Och far genom lifvet med dig.PER HENRIK LING.

Född den 15 Nov. 1776 1 ljunga 1 Småland. Föreståndare för Gymnastiska Centralinstitutet, Professor.

Död den S Maj 1889.

Hermans sång ur herdedikten “Kärleken.”

Stunden Bortilar,

Men icke min smärta

Lunden Han hvilar,

Men icke mitt hjerta.

0, Emma! min vän, Skall jag vänta dig än?

Hanen Hörs sjunga Sitt väktareqväde; Svanen Ses gunga

På sjön med de späde. 0, Emma! min vän,

Skall jag vänta dig än? *

Månan Sig kastar I böljornas sköte; Rodna’n Framhastar Att fira vårt möte.

0, Emma! min vän, Skall jag vänta dig än?

4

Böj en Er, lindar!

Jag ser nu min Emma. Dröjen,

I vindar

Jag hör hennes stämma, Natur! kom och vig,

Vig min Emma och mig!

Dufvan Bland klippor Vår brudsång re’n q väder. Tufvan Med sippor

Vår brudsäng bekläder. Natur! kom och vig,

Vig min Emma och mig.

Solen

Framdansar Likt bröllopets tärnor. Polen Bekransar

Vår brudpell med stjernor. Natur! kom och vig,

Vig min Emma och mig!JOHAN ANDERS WADMAN.

Föcld nära Karlskrona den 29 Bept. 1777. Sjukhuskommmlssarie vid fftlttAgen 1818-1814, handelsbokh&llara

Död den 6 Febr. 11«?.

Når Jag dricker.

När två gubbar om en guldstång nappas Eller kifvas om en tufva jord,

Haltande till ärans tempel kappas Eller lufvas om två tomma ord:

Hej, då dricker jag och ler,

Gamle stutar, godt åt er

När två kär’ngar omkring kaffekoppen Båda nästan sorger och förtret.

Skåda lyten båd’ till själhi och kroppen, Sqvallrande, hvad ingen dödlig vet;

Hej, då dricker jag och ler,

Arga klafferskor åt er.

När två män, som vandra samma bana. Ljuga ljufva miner åt hvarann,

För att snärja i dess egen vana Den bedragne vännen, om man kan; Hej, då dricker jag och ser.

Om ej hin drar af med er.

50När tvä grannfrur med hvarandra träta Om att sitta främst i gästabud,

Orka hvarken ljuga eller äta,

Afundsjuka på hvarandras skrud!

Hej, då dricker jag och ber:

Gud bevare mig från er!

När en yngling hos sin älskarinna Anser kojan rymlig som ett slott,

När hans flicka, blott hon får bli qvinna, Tror sig vinna paradisets lott;

Hej, då dricker jag och ger Stundom ett godt råd åt er.

När jag ser en liflig barnaskara, Obetänksam, bullrande och yr,

Trotsande förbud och ris och fara För en stulen frihets tidsfördrif;

Hej, då dricker jag och ber:

Himmelen bevare er!

När jag sitter vid den fulla bålen Inom ett förtroligt brödralag, Jubilerande för första skålen,

Tömmande pokaln i långa drag;

Hej, dä dricker jag och ser Glada bröder, efter nier.

Ack, men sitter jag vid tonima bålen Inom ett förtroligt brödralag. Stammande så trögt på sista skålen. Gäspande så vidt mot nästa dag;

Aj, då dricker jag och ser Andå efter litet mer.

Hu, men ligger jag på branta brädden Af den svarta, kalla, djupa graf.

Utan ro i mjuka, varma bädden, Luktande på flaskan, doktorn gaf;

Tvi, då dricker jag, men ser Visst ej efter något mer.Kungen och skomakaren.

Ingen vördar mer vår kung, Hvarken gammal eller ung,

Än jag gör det;

Men jag byter ej min syl Mot hans spira, ej min pryl. — Månn1 jag bör det?

Kungen i sitt stolta slott Vill, men kan ej göra godt Emot alla.

Jag gör skor åt en och hvar,

Som kontanta medel har Att påkalla

Klädd i äkta gullgalon Sitter kungen på sin tron,

Prydd med krona.

Min rock vadmal, byxen skinn, Stolen träd, nattmössan min Hufvudbona

Men en kung knappt i sitt hus För sitt råd får ta' sitt rus,

När han vill det;

Jag, en fattig borgersman,

När — och hvar — och hur jag kan Komma till det....

Kungen måste natt och dag Göra rätt och skipa lag Åt allmogen.

När fyrabendstimman slår,

Fri som en baron jag går —

XJppå krogen ....

Många barn har landets far; Kungen magrar alla dar Af omtanka.

Jag blir hvar dag fetare,

Fast de feta stekarne Sällan vanka

Uppå kungens gyllne fat Ligger fin och liten mat Mest sirater.

Ur en stor krukmakarskål Äter jag båd' fläsk och kål Och potater ....

Kungen ofvan på sin fisk Sköljer vatten, vin och slisk Genom strupen.

När jag första tuggan fått, Tycker jag han gör så godt — Gamla supen ....

Med de store — om vårt väl — Ligger kungen jämnt i gräl Kela året.

Kommer liten, kommer stor,

••

Ar mitt tal: Gutår, min bror! Nå, hur står det?

Kungen bråkar ofta mer Med en trögkörd statssekter Än han gitter.

Laskar Mårten sömmen sned, Får han spannrem till besked,

Så han spritter

Blåser fienden allarm,

Måste kungens vanda arm Ut med svärdet.

Jag blir hemma, der jag bor Och betal’s för kommisskor Öfver värdet....

' •

Jag ber Gud: “O Herre, gif Kungen långt och lyckligt lif, Makt och ära!”

Dock en gång båd’ han och jag, Kanske just på samma dag, Svepning bäraKostnar’n öfver kungens ben Hvälfver marmormausolén Till hans minne.

På en kyrkgård, längst vid dorr’n, Står att läsa i ett hörn:

Master Pinne

Ännu efter tusen år Kungens namn i boken står, Prisadt, hädadt.

Efter ett, två eller tre Tiga aVla lymlarne,

Som mig smädat

V*

Min Ulla vrå bland bergen.

Jag vet en vrå emellan bergen En liten vrå, som tillhör mig,

Der ingen flärd innästlat sig,

Der ingen oskuld skiftat färgen. Hvart än mig ödet kasta må,

Jag längtar åter till min vrå,

Min lilla vrå bland bergen.

En koja, högröd som skarlakan Och lugnare än ett palats,

Ger åt mitt läger skygd och plats — En rosenhäck är mitt sparlakan. Hvart jag af ödet jagas må,

Jag längtar åter till min vrå,

Min lilla vrå bland bergen.

Der har jag stängt en fånge inne Som måste gifva sig tillfreds Inom den lilla trånga krets,

Ty jag ljar bländat håg och miiiue: Hvart än* mig ödet drifva må,

Jag längtar åter till min vrå,

Min lilla vrå bland bergen.

Min lilla Hildur heter fången,

Och kärleken med blomsterband Fäst hennes hjerta, fot och hand Vid kojans sångare och sången. Hvart jag af ödet jagas må,

Jag längtar åter till min vrå,

Min lilla vrå b]aud bergen.

Hon är befäst, min lugna hydda,

Så otillgängelig som säll,

Ty mörka skogar, höga fjäll Mot verldens stormar henne skydda. Hvart jag af ödet jagas må,

Jag längtar åter till min vrå,

Min lilla vrå bland bergen.

Jag har sett ramla flere troner Som fåvitsk bamalek till grus,

Men ännu står mitt trygga hus Och vet ej af revolutioner.

Hur högt mig lyckan gynna må, Jag längtar åter till min vrå.

Min lilla vrå bland bergen.

Jag jagade i ungdomsåren En brokig fjäril, prydd med gull. Jag vilse gick, jag föll omkull,

Jag stötte mig — än svida såren, Men jag var lycklig nog ändå Att åter hitta till min vrå,

Min lilla vrå bland bergen.

Att lyckans yra fjäril fånga,

Jag löpe- »ldrig mer omkring;

Ty jag har lärt, att ingenting Man vinner så med mödor många. Nej, jag har lycka nog ändå;

Min sköna fånge i min vrå,

Min lilla vrå bland bergen.JOHAN OLOF WALLIN.

Född I Stora Tuns i Dalarne den 15 Okt. 1779. Domproøt 1 Veeter&e, pastor prlmarins 1 Stockholm,

irkebiskop. Död den 30 Juni 1839.

George Washington.

Svensk, fatta glaset i din hånd Och klinga med amerikanarn För fadren af hans fosterland,

Den gamle, tappre samfundsdanarn! Så högt i arans Pantheon Som du din store Vasa ställer,

Så han sin store Washington —

Och bådas bröst af stolthet sväller.

0 frihet, ur Guds hjerta ledd Att strömma i hvar menskoåder!

För dig har hafvet ingen bredd,

Och jorden inga antipoder.

Ehvar du lyfter kämpens arm Mot dem som menskorätt förtrycka, Går pulsen hög, blir själen varm, Och ropet skallar: seger! lycka!

Du var det, af hvars riddarslag Han dubbades den ädle hjelten,

Som med tyranners nederlag Förherrligat Virginska fälten.

Du var det, på hvars bud han kom, Slog fienden — och så till dalen Med Fabii lager vände om,

Den borgerlige generalen.

Du var det, hvil keps höga tolk Han blef, och kändes på accenten,

När han gaf lagar åt sitt folk,

Den konungslige presidenten.

I fridens råd med samma mod Satt nu den vise i sin toga,

Som det, hvärmed den tappre stod Vid Tren ton, Yorktown, Saratoga.

O, när i glömskans djupa famn Så mången storhetsbubbla brister,

Och mänget firadt furstenamn Sitt sken på minnets stjernhvalf mister: Då skall han, krönt af seklers lof, Bland de odödelige trona,

Den konungen,förutan hof,

Förutan vakt och prakt dch krona!

Vår känsla vallfar till hans stoft,

Till hjeltegrafven der han hvilar . . . Der sprids ej veka blommors doft,

Der växa ingen tårepilar;

Men nit för frihet, lag och stat,

Men tro och vänskap åt all verlden,

Och arfvet af evärdligt hat

Till våldet, träldpmep och flärden!

54ESAIAS TEGNÉR.

Född på Kyrkerud 1 By i Vennland den 13 Nov. 1782. Professor i Lund, biskop 1 Vexlö.

Död den 2 Nov. 1&46.

Jätten Finn.

På Helgonabacken vid Lund, der nu

Mamsell och fru

Spatsera i doftande lunder,

Der bodde det fordom en kämpe så gram Af jättestam;

Han hade sin kula derunder.

Sankt Laurents var kommen från Saxland hit;

Med kristligt nit

Han lärde de himmelska tingen.

Hvar kulle, bestrålad af Herrans sol,

Var predikstol:

Men kyrka det hade han iugen.

Då talade jätten med hån: “Helt visst Är hvite Krist

En Gud, som sitt tempel är värdig.

Jag bygger det jag, om du säger mig blott Hvad namn jag fått, —

Se’n kyrkan är murad och färdig.

55Men kan du ej säga mitt namn, välan,

Du vise man,

Gif akt på hvad vite jag sätter:

Då måste du ge mig åt mina små De facklor två,

Som vandra på himmelens slätter.” —

“Du hedniske dåre, på himlens fält Der Gud dem ställt,

Sin gång gå solen och månen.

Så goda som onda de se uppå Tf rån det blå

Och lysa den vise och fånen.”

uKlokt svaradt,” sad’ jätten. “Väl mörkt också, Kan jag förstå,

Dem utan här blefve i Skåne.

Välan, jag begär blott hvad sjelf du har,

Ditt ögonpar,

Och afstår från sol och från måne.”

“Blir kyrkan blott bygd,” var den frommes svar, “Mitt ögonpar

Till lön jag dig gerna vill unna.

De himmelska syner ej slockna med det:

Guds majestät,

Guds lof kan den blinde förkunna.”

Nu kretsen blef helgad, och bönen sagd,

Och grunden lagd:

Till verket jätten vill hasta.

Först hvälfver han kryptan, sin kulas bild,

Från dagen skild,

Med bågar som himlens så fasta.

Derefter till Romeleklint han drar;

Ett berg han tar

Och rycker från lossnande rötter.

Hem bär han det sedan med säkra fjät Och trampar det I stycken med jernskodda fotter.

“Du stenblock, lägg dig, du jernkramp håll!

Väx hög som troll,

Du mur, som trollet har grundat;Mitt namn vet ej munken; min dotter späd Skall leka med

Hans ögon, forr’n månen sig rundat.”

De väldiga murarne stiga med hast;

Som jorden fast

Står jättebygd kyrka från grunden:

Och inom, på mäktiga skulderblad,

En pelarrad

Uppstöder den höghväifda runden.

Re’n högt på dess tinnar satt jätten glad Och log och qvad:

“I kyrkan nu fattas mig föga.

Jag murar och murar. Forr’n sol går ner, Mig munken ger

Mitt namn — eller också sitt öga.”

På Helgonabacken med sorgset mod

Sankt Laurents stod

Och såg åt middagens stjerna:

“Du skänkte mig ögon, du fader och vän!

Tag dem igen!

Du vet, att jag offrar dem gerna.

Hur blå är din himmel, din jord hur grön,

Din sol hur skön!

Dock — icke med dig må jag tvista.

0, låt mig få se dem — min syn blir ej lång — Ännu en gång,

Den käraste gången, den sista!

Se, fader, till mig från din himmel ned,

Den blinde led

Och styrk mig med ordet och anden!

Jag vill ej klaga på nattlig stig Blott prisa dig

Och längta till ljusare landen.”

Då hör han en sång, en sällsam en,

Kom ej från gren,

Kom icke ur skyn, men ur jorden.

Den brusar som stormen inunder ö,

Som Qärran sjö, —

Men ändtligt förnimmer han orden;“Sof, liten Sölve, sof, sonen min!

Din fader Finn

Han sitter och murar derofvan.

Sof, liten Gerda, skön dottren min!

Din fader Finn

Till qvällen kommer med gåfvan.”

Till kyrkan Sankt Laurents sig glad beger: “Du Finn, kom ner,

Finn, Finn, kom ner ur det höga!

På tornet blott fattas en endaste sten,

Den lägges se’n;

Men Gud har bevarat mitt öga/1

“Och heter jag Finn, af jätteätt,

Ej läggs så lätt

Den stenen, — den eden jag svär dig.

En evig ruin skall din kyrka stå Och utanpå

Och innantill aldrig bli färdig.

Dock — heter jag Finn," fortfor han vred, "Jag bryter ned

Den dumma, den holkade klyftan." —

Då springer han neder med raseri Och griper i

Grundpelaren, roten i kryptan.

Han ryster och ryster. Då nickar till fall Den byggnad all,

När styrkan med ens honom felar.

Till sten blir Finn, får ej lif igen: —

Så står han än

Och famnar sin väldige pelar.

Och allt se'n den tiden, mång' hundra år

Som templet står,

Jämnt något fattas uppå det.

Der bygges förgäfves, år ut och år in,

Och dertill Finn ••

Ar skuld, — men ej domkyrkorådet.ERIK GUSTAF GEIJER.

Född på RaoMler 1 VerroUnd den 12 Januari 1788. Professor i Upula. Död den 28 April 1847.

Vikingen.

Vid femton års ålder blef stugan mig trång, Der jag bodde med moder min.

Att vakta på gettren blef dagen mig lång; Jag bytte om håg och sini*\

Jag drömde, jag tänkte jag vet icke hvad. Jag kunde, som förr, ej mer vara glad (Jti skogen.

Med häftigt sinne på fjället jag språng Och såg i det vida haf.

Mig tycktes så ljuflig böljornas sång,

Der de gå i det skummande haf.

De komma från fjerran, fjerran land:

Dem hålla ej bojor, de känna ej band •

Uti hafvet.

En morgon från stranden ett skepp jag såg; Som en pil in i viken det sköt.

Då svällde mig bröstet, då brände min håg, Då visste jag hvad mig tröt.

59Jag lopp ifrån gettren och moder min,

Och vikingen tog mig i skeppet in Uppå hafvet.

Och vinden med makt in i seglen lopp:

Vi flögo på böljornas rygg.

I blånande djup sönk fjällets topp,

Och jag var så glad och så. trygg.

Jag faders rostiga svärd tog i hand Och svor att eröfra mig rike och land Uppå hafvet.

Yid sexton års ålder jag vikingen slog,

Som skällde mig skägglös och vek.

Jag sjökonung blef — öfver vattnet drog Uti härnadens blodiga lek.

Jag landgång gjorde, vann borgar och slott Och med mina kämpar om rofvet drog lott Uppå hafvet.

Ur hornen vi tömde då nijödets must Med makt på den stormande sjö.

Från vågen vi herrskade på hvar kust.

I Valland jag tog mig en mö;

I tre dagar gret hon, och så blef hon nöjd,

Och så stod vårt bröllop med lekande fröjd Uppå hafvet.

En gång äf ven jag egde länder och borg,

Och drack under sotad ås,

Och drog för rike och menighet sorg,

Och sof inom väggar och lås.

Det var en hel vinter — den syntes 111ig lång,

Och fast jag var kung, var dock jorden 111ig trång Emot hafvet.

Jag ingenting gjorde, men hade ej ro,

För att hjelpa hvar hjelplös gäck.

Till mur vill man ha 111ig kring bondens bo Och till lås för tiggarens säck.

På sakören, edgång och tjufvar och rån Jag liörde 111ig mätt. — Yor jag långt derifrån Uppå hafvet!Sä bad jag — men hän gick ock vintern läng, Och med sipporna stränderna strös.

Och böljorna sjunga Ater sin sflng Och klinga: till sjös, till sjös!

Och vArvind&r spela i dal och i höjd,

Och strömmarna fria störta med fröjd Uti hafvet.

DA grep mig det forna osynliga band,

Mig lockade böljornas ras.

Jag strödde mitt guld öfver städer och land Och slog min krona i kras,

Och fattig som förr, med ett skepp och ett svärd, Emot okända mAl drog i vikingafärd UppA hafvet.

Som vinden frie, vi lekte med lust PA fjärran svallande sjö.

Yi menniskan ägo pA främmande kust Pä samma sätt lefva och dö.

Bekymren med henne städs bosätta sig,

Men sorgen, hon känner ej vikingens stig Uppä hafvet.

Och Ater bland kämpar jag spejande stod Efter skepp i det fjärran bl A.

Kom vikingasegel — dä gällde det blod;

Kom krämarn — sä fick han gä.

Men blodig är segern den tappre värd,

Och vikingavänskap den knytes med svärd Uppä hafvet.

Stod jag mig om dagen A gungande stäf,

I glans för mig framtiden läg;

Sä rolig som svanen i gungande säf,

Jag fördes pä brusande väg.

Mitt var dä hvart byte, som kom i mitt lopp,

Och fritt som omätliga rymden mitt hopp Uppä hafvet.

Men stod jag om natten ä gungande stäf,

Och den ensliga vägen röt,

Dä hörde jag nornorna virka sin väf I den storm, genom rymden sköt.Likt menskornas öden är böljornas svall:

Häst är vara färdig för medgång som fall Uppä hafvet.

Jag tjugo år fyllt — då kom ofärden snar,

Och sjön nu begärar mitt blod.

Han känner det väl, han det förr druckit har Der hetaste striden stod.

Det brinnande hjerta, det klappar så fort, .

Det snart skall få svalka å kylig ort Uti hafvet.

Dock klagar jag ej mina dagars tal:

Snabb var, men god deras fart.

Det går ej en väg blott till gudarnas sal;

Och bättre är hinna den snart.

Med dödssång de ljudande böljor gå;

På dem har jag lefvat — min graf skall jag få Uti hafvet.

* *

*

Så sjunger på ensliga klippans hall

Den skeppsbrutne viking bland bränningars svall —

1 djupet sjön honom rifver. —

Och böljorna sjunga åter sin sång,

Och vinden vexlar sin lekande gång,

Men den tappres minne — det blifver.SAMUEL JOHAN HEDBORN.

Född i Heda Socken i Östergötland den 14 Okt. 1788. Kyrkoherde I Aakeryd.

Död den 28 Dec. 1849.

Polska.

Kunde jag som lilla sparfven grå, Som ofvan uppå taket sitter,

Hulda vännen alltid till mig få Och klappa honom när jag gitter: Hej, hopp, sa'n!

Lika godt, sa'n!

Inga sorger och bekymmer då!

Hvem jag menar nu, väl ingen vet, Och ingen heller veta får'et;

Som jag hoppas, lär man tids nog se11, Så snart jag bara tjent ut året.

Hej, hopp, sa'n!

Lika godt, sa'n! Mikelsmessan fån I veta det.

Jag har älskat honom år och dag,

Han lika länge mig tillbaka.

Många se'n till mig haft godt behag, Men alla måste mig försaka.

Hej, hopp, sa'n!

Lika godt, sa'n!

Hvad jag gjort det ångrar aldrig jag.

Aldrig såg man ögon än så blå Och aldrig än så fagra kinder,

Som en blomqvast man af liljor små Och väna rosor sammanbinder.

Hej, hopp, sa'n!

Lika godt, sa'n!

Om jag älskar, hvem kan undra på?

Aldrig såg man växt så smal och lång, Och med så nätta kläder sirad:

Som man skådar en midsommarstång, Med klara åkerrosor virad.

Hej, hopp, sa'n!

Lika godt, sa'n!

Jag gaf bort mitt hjerta; det var tvång.

Flickor, hade vi den gossen här Och finge sluta'n in i ringen,

Skulle alla hålla honom kär,

Men, utom en, han älska' ingen.

Hej, hopp, sa'n!

Lika godt, sa'n!

Han mig in i döden trogen är.

(töARVID AUGUST AFZELIUS.

fOdd l Hornborg t socken i Veetergötland den 6 Maj 1706. Kyrkoherde i Knkflplng

IWtd den 25 Sept. 1871.

Neckens polska.

Djupt i hafvet på dem an tehällen Necken hvilar i grönan sal.

Nattens tärnor spänna mörka pellen Öfver skog, öfver berg och dal.

Qvällen härlig står i svartan högtidsskrud; När och fjärran ej en susning, intet ljud Stör det lugn öfver nejden rår,

När hafvets kung ur gyllne borgen går.

Agirs döttrar honom sakteliga Gunga fram på den klara sjö.

Harpans ljud de gå så sorgeliga,

Söka fjärran en våg att dö.

Fast hans öga står åt dunkla himmelen, Ingen stjerna bådar nattens drottning än. Freja smyckar sitt gyllne hår,

Och Necken så sin sorg på harpan slår:

“O, hvar dväljs du, klaraste bland stjernor I den blånande skymnings stund?

Leksand och Rättvik, Dalarne. Du, som fordom, en af jordens tärnor,

Var min brud uti hafvets grund Oeh, när hjertat brann vid mina ömma slag, Smög så skön och blyg de tjusande behag Mot min barm i den svala flod,

Och gyllne harpan stum på vågen stod.

Men dig Oden böd högt öfver jorden Evigt stråla från Gimles famn.

Med sin harpa sångarn enslig vorden,

Qvar blott eger, din bild, ditt namn.

Men en dag, när Midgårdsormen reser sig, Gudar väpnas, allt förlossas — då hos dig Skall jag åter på vågor blå För nya verldar gyllne harpan slå.”

Så den sorgsne; men vid himlaranden Freja huldt genom.natten ler.

Evigt, på den guldbeströdda stranden Sina tårar hon glänsa ser.

Och sin vän på hafvet helsar hon så mild; Vågen speglar, darrande, den huldas bild; Necken höres på böljan blå Så gladelig sin gyllne harpa slå.

Nattens tärnor, klara stjernor alla.

Gå till dans i den stilla qväll,

När de skära silfvertoner skalla Of ver stranden, från häll till häll.

Men när blodig dagens drott i östern står, Bleknande och rädd den blida stjernan går: Sorgligt afsked hon blickar ner,

Och gyllne harpan klingar icke mer.JULIA KRISTINA NYBERG.

(Euphrosyne.)

Född Svårdetröm, på Skultuna brok i Vestmanland den 18 Not. 1785. Gift 1809 med krarahandlan»n Aeplnj*; eklld, gift ånyo 1832 med bruksinspektören Nyberg. Död nära Skultuna den 18 April 1854.

Jag flyr till dig.

Jag flyr till dig, då molnet stilla seglar Till vesterns rymd, der hjertats aning bor;

Jag flyr till dig, då aftonstjernan speglar Sin ljufva blick i foafvets silfverflor.

Jag flyr till dig, då harmonien strömmar På känslans vågor till mitt tjusta bröst;

Jag flyr till dig i fantasiens drömmar,

Och hör ännu ett genljud af din röst.

Jag flyr till dig, då smickrets joller tvingar Att lyssna till det tomma gycklets flärd;

Jag flyr till dig, och trohetsbandet slin gar Från mitt sig hemligt kring ditt hjertas verld.

Jag flyr till Dig, då timman sakta skrider Af plågan fjättrad i sin mulna gång;

Hvar hjertats suck, när sorgens dag förlider, Dig når bevingad i min lutas sång.

Jag flyr till dig, då ögat stilla slutes,

Och dagen för min blick sin fackla släckt; Hvad minnet skänkt, i diktens färgor gjutes, Och din, blott din är drömmens rosendrägt.

ANDERS ABRAHAM GRAFSTRÖM.

KOild don 10 Januar! 17W) I Sundsvall. Kjrkoherd** 1 UtneA. I>M den 24 Juli lK7t).

\

Sången.

I fallets stund, då menskans ande dömdes Att genom lifvet gå vid sorgens arm.

Af alla änglar sången ensam gömdes För jorden q var i den betrycktas barm.

Hör, ännu under vandringen på heden Vid hjertats klagan och vid ödets strid Han talar, ängeln, om sitt forna Eden Och om dess blommor och dess helga frid.

Vid rösten plågan flyr från lifvets sinnen,

Som dimman flyktar från en morgnad dal.

De vakna, alla själens dunkla minnen,

Och lyssna undrande på ängelns tal.

De fröjda sig åt de bekanta ljuden:

De tyckas känna dem så väl igen,

Och höra dem så gerna, liksom buden,

Soni komma från en länge saknad vän.

Och vid att själen ängelns ord begrundar, Begynner vårens unge gud sin dans;

Och dagen sjunker öfver gyllne lundar Och somnar på en evig blomsterkrans.

Och öfver hafvens dunkla våg och landen

Uppstiger diktens ljusa sommarnatt.

Der mellan stjernor vandrar skönhetsanden: Kring jord oeh himmel är dess rike satt.

Sin framtids dröm det unga hoppet kläder I morgonstrålens klara, gyllne drägt;

För själen evighetens aning träder,

Oeh menskan känner sig med himlen slägt. Den milda kärleken, som här försonar Hvart våld af ödet, andas åter fri Och hör så glad, när ängelns stämma tonar, En återklang af verldens harmoni.

Så underbart är sångens hela välde För dem, som rätt dess gudaspråk förstå,

Hvar helst på jorden ödets dom dig ställde. För dig vill ängeln än sin harpa slå.

Väl sörja ofta ljuden. Fången saknar Sin himmel och sitt ljusa fosterland..

Dock sjunger han sin tröst: “På jorden vaknar Den dag en gång, som lossar lifvets band.”

Harpan.

[ensliga stugan eu kulen qväll Steg Gunnar med bark ifrån skogen:

Till bröd skall den bakas på ugnens häll; Men icke ett mjöldoft fans i hans tjäll, Och icke ett ax uppå logen.

Då kommo emot honom barnen två Med bleknade kinder — de arma!

“Gif bröd åt oss, fader! — Vi hungra så: Ack, låt oss allenast en smula få!”

“Jag har intet: Gud sig förbarma!”

“När moder bars bort på den svarta bår, Och ner under mullen dess kista Blef gömd uppå vallen, der kyrkan står,En kaka du gaf — den var vätt af din tår — Säg, fader, o var det den sista?”

fc,Ack, barn! Jag har ingen att ge er i dag; Men Gud skall i morgon väl sända Den hjelp, vi förbida af lians behag.

O, varen blott stilla och nöjda söm jag;

I morgon här hakas kanhända.”

Då tog han från mossiga väggen ner Sin harpa — hvad makt i dess stämma!

De hungrande små icke klaga mer;

Vä infallna kinderna glädjen ler,

Och klangen kan plågorna hämtna.

Med ansigtet bortvändt att dölja sin tår,

Att icke sin ängslan förråda.

Nu fadren en muntrande polska slår;

Och barnen, de dansa, och q väl len förgår, Tills trötta de somnade båda.

Vid bädden af strå, der de slumrade än,

Då bad han: “O Gud, ifrån nöden Befria dem du, alla lidandes vän!”

Det skedde; de vaknade aldrig igen: Befriaren kom — det var döden.FAdd I ÅhIio i ÖatprgAtUnd den 19 Januari 1790. Profeaeor i ITpaala. DAd den 21 Juli 1H!Æ.

Slädfarten.

Kom, dyrkade Hicka!

Hör, bjällrorna klinga*

Och trafvaren frustar På glittranda snön.

Kring rymderna blicka;

Hvad vällust de bringa!

Se månen förlustar Sig nere på sjön!

Förtroligt de glimma Mot klippor och dalar.

De bladen, som susa På Ygdrasils topp;

Från gudarnes salar,

De blåa, de ljusa.

Som facklor de strimma Att leda vårt lopp.

Slut hufvan om kinden.

Om barmen pel isen,

Göm väl under fallen Din lockande fot!

I stjernklara q väl len,

På speglande isen,

Vi flyga som vinden Vårt öde emot.

I hoppet, I glansen Af jord och af himmel,

Den vingade släden Oss bär som till skyn.

De hvitklädda träden,

Likt tärnor i dansen,

1 nickande hvimmel Fly undan vår syn.

Hur ljufligt kon drömmer,

Den hvilande Frigga!

Sin Balder hon sluter Till moderligt bröst.

Ett skimmer, som blänker Från festliga rum. —

Den kyss, du mig skänker, Se natten och Freja:

Den sista är trogen,

Den första är stura.

På barmen, som njuter, Snöliljorna ligga Och skymningen gömmer. Den lyckligas tröst.

*-

a

Från kullen du spanar Nu vännernas skara:

Mot månen den strålar,

En andefärd lik;

Med hvirflande manar De trotsiga fålar Hvarandra besvara,

Vid bloss och musik.

Hvad båtar att skäl fva För timmar, som stunda? Hvad båtar att kalla På flyktade dar?

Låt bjällrorna skalla,

Låt nornorna blunda;

Om släden de hvälfva,

Är jag ditt försvar.

Dock, villigt de vika För flammande sinnen,

De faror, som brusa Kring kärlekens spann. Från minnen till minnen Vi störta, vi rusa;

Vill målet oss svika.

Är banan dock sann. •

• Men redan vi speja Framför oss ur skogen

Förtrollande höjas De himmelska toner Bland kronljusens stjernor Som fladdra i lust. Guldlockiga tärnor Ur strålarna röjas Champagne och citroner Oss bjuda sin must.

Du nalkas, min Tilda,

Och valsen bevingar I salen den höga Din tjusande hamn.

Som andar vi bilda På moln våra ringar,

Med öga mot öga Och famn emot famn.

Två glas! — Låt oss dricka; Champagne är ju tiden:

Än dikten vill tömma Sitt socker deri!

Hvad natten är liden,

Ej fråga, ej blicka:

Låt fimmarne strimma Med fraggan förbi!Rosen.

Den lefvande fullhetens yppiga prakt,

Den eldiga kyssens berusande niakt,

Sötman af lifvets festliga dag, —

Skänkte mig hulda nornors behag.

Spinnande årens ändlösa garn,

Smycka de vårens skönaste barn:

Kinder af purpur, mun af korall! •

Pärlor om halsen af daggens kristall!

Hes rålar ej skarlakansslöjan min barm? Omlindar ej klara rubinen min arm?

Af grönskande sammet min lifklädnad är,

Och skor af smaragd jag på fotterna bär.

En näktergal plågar mig, tidigt och sent,

Med sånger, der himlen blott vet hvad han ment! Hans svärmiska längtan mitt bröst ej förstår,

Och blindt är mitt öga för sångarens tår.

Men kominer min fjäril, så grann som tili dans. Då sänker min törnvakt båd’ sabel och lans;

På solstrålen rider han in i min borg,

Och aldrig gör Rosa den Riddaren sorg.

I ensliga hvalfvet af bok och af lind Han kysser skön jungfrun på glödande kind;

Den rodnar, lik jorden, af vällustens vin,

Vid brudqvällsmusiken från surrande bin.

Jag vet, att den flyktige lemnar mig snart:

Som vattnets och ilens är kärlekens fart!

Men tröttsam på längd är en enformig vän. h fagrare lockar min fägring igen.

Gemensamt som solens är skönhetens sken:

En dåre blott vill henne njuta allen!

Bland stjernornns andar så friast som störst. Oändligt hon stillar det ändligas törst.HOSEN.

73

Ett hjerta blott, slår i det eviga allt!

En lag blott jag lyder, hvar detta befallt.

I tusende skepnader klappar dess blod,

Och alla sig låska ur varandets flod.

Så delar jag med mig till tidens fördrif,

Den flödande strömmen af tjusande lif.

Hvad mer, om der skummar förgängelsens våg, Blot rytm är i störtande timmarnas tåg?

Så kyssens i ådrornas blixtrande kraft Och nektarchampagnens astral iska saft Och ambran, som höjs från mitt purprade bräm, Förklara dig blommornas drottnings system.JOHAN BÖRJESON.

Född I Tannm i Bohua län deo 24 Mars 17W. Kyrkoherde. Död den C Maj 1866.

Ty trampen ej oss ringa.

Jag vill med blommor smycka Så grann min förstucjvist Och i mitt hår se'n trycka En blåklintkrans till sist.

Månn’ den skall göra lycka För honom hiir i qväll?

Månn’ han om mig skall tycka, Att jag är söt och snäll?

O, att hans väg jag finge Med blommor strö livar dag: Och att, nar han der ginge,

Han visste, det var jag!

Att sjelf jag finge vara Uppå den ädles stig En liten blomma bara.

Som han valt nt åt sig.

En liten vacker blomma,

Som kallades för hans,

Och när han ville komma,

För honom endast fans!

Att fram i ljuset lockas För några dagar blott,

Att blomstra kort och plockas Vi föddes till den lott.

Dock fans det en, som hade För oss en själ, en blick,

Och som så himmelskt sade, När framom oss han gick:

“Ej Salomo, så mäktig I sitt Jerusalem,

I herrlighet så präktig,

Var klädd som en af dem.”

Så trampen ej oss ringa.

Oss fagra blomster små!

Ty hade jorden inga,

IIvad vore hon er då?KRISTIAN ERIK FAHLCRANTZ.

Född i Stora Tunn I Dalarne den 30 An«. 1790. Profennor i irp»ala. Biflknp I VesterAs.

Uod den tt Ang. 1H39.

På Gustaf Adolfs minnesdagr.

Låt dina portar upp, du minnenas ljusa tempelgård!

Vaken upp, I folkens prisade hjeltar oeh vise, ur famnande seklernas vård. O, huru blygsam vaktar ynglingens blick, då grafvens grus Åter öppnas, ärans kransade gunstlingar framgå i prof vande seklernas ljus I, som af snille lyst på jorden!

I, som den fvllt med bleka morden!

Vi eder kalle;

Vak nen, I alle

Framgån i prof vande seklernas ljus!

Himmel, bur mången lager Vis-mar, bur mången hjessas glans Bleknar och dör i den milda dager,

Som sprids från den endes blodiga krans!

Sen honom! Hjeltarnas tåg han leder,

Templet sig öppnar med segrens hand!

Kransen han lägger neder,

Böjande knä invid altarets rand.KARL FREDRIK DAHLGREN

Född på Sten« bruk i Ontergötlnud den 20 Juni 1791. Kommtnipler I Stockholm.

Död den 2 Maj 1844.

Till min flicka.

Vi>ro du ett iix,

O.-li oli fågel jag,

I-'Ir»LC jag till dig strax, Tog

I > >rt med dig till skog.

> »re du ett blad, ä ulle jag som vind Mäkta kring dig, glad; Sjungande ditt namn, i I iiuga i din famn Som ett litet barn.

Vore du en ros,

\ Idrig fråu din famn

II vinde jag min kos.

Fjäril lätt och varm Vid din li ulda barm Låg jag alla dar.

Vore du en våg,

Och jag sjelf dess strand. Jämnt jag på dig såg. Tiink, hvad kyssar då Natt och dag att få Af dig, lilla våg!

Men ack, fåfängt hopp! Bort fråu mig du flyr Som en hind i lopp. Strömma, tåreflod,

Ltinn, mitt hjerteblod! Bort du flyr från mig.VÅRBÄCKEN.

77

Vårbåcken.

Hopp sa n nu är jag så fri!

Lyckligt slapp jag ur min boja.

Vintren i sin trånga koja Sad\ jag skulle hemma bli.

Nej, sa’n, sad1 jag.

Derpå en dag Utur hans glugg Sprang jag i mjugg,

Klättra1 så fermt utför fjällisens vägg; Stundom jag höll mig i klippornas skägg.

Tänk, hvad verlden dock är skön!

Ser man på! Der ner i dalen Blomstrar redan piFn och alen;

Hela nejden står helt grön.

Hoppsan! Se så!

Hej, låt det gå Utför hvart brant!

Det gick galant.

Här uppå gröngräset, munter och rapp, Vill jag med vindarna springa i kapp.

Hvad är det för pip jag hör?

Öfver mig, hvad flax med vingar?

Ha, det trasten är som svingar;

Han rätt täcka drillar gör.

Tänk att hans sång Lifvar mitt språng.

Hoppsa’n! Seder!

Åter besvär!

Är det väl vintern som går i mitt fjät? Mig vill han taga? Jo pytt, får han det!

Hm, det gamla drifvor är,

Tänka sätta mig i klämma;

Fåfängt dock, att de mig skrämma:

Ej respekt för dem jag bär.

Drifvor, god natt!

Ha, hvilket spratt!

Under jag kröp,

Stundom dem nöp.

Nu är jag åter helt fri på min fot.

Pah, der en gärdsgård mig grinar emot.Farbror Gärdsgård, låt bli mig!

Kors, att farbrors skägg re'n grönskar! Käre, hör nu livad jag önskar:

Låt mig gå min jämna stig.

Se der en äng;

Dit uti fläng,

Hurtig och snar,

Genast jag far.

Åt mig små flickor der nicka så godt: Kjortlarna skifta i snöhvitt. och blått.

Tjenare, I fröknar små!

Törs jag kyssa er på handen,

Röra vid de blåa banden,

Klappa kindren då och då?

Får liten bäck,

Munter och käck,

Dansa med er —

Ödmjukt han ber —

Kanske en vals eller en menuett?

Båda han dansar behändigt och lätt.

Sjön han är en dummer gös:

Jämnt i bo han går och kurrar,

Fräser stundom opp och murrar — Hjelpe Gud, jag tror, jag nös. —

Jag åter, jag Kan med behag Dansa i ring,

Hoppa ikring,

Uppför och utför båd1 backar och berg; Derfor har jag en så lefvande färg.

N u är vårens sköna tid:

Nu man allt bör se och njuta.

Snart kanske mitt lif skall sluta,

Under sommarn's heta strid.

Solen blir varm;

••

Angarnes barm Under mitt lopp Bränner mig opp.

Strålarnes kyssar förblekna min mund, Och jag förtvinar i sommarens lund.ERIK JOHAN STAGNELIUS.

Född 1 UArdelösa pA Oland den 14 Okt. 171«. Kanalint i Eckleeiastik-Dep.

Död den 3 April 1823.

Suckarnes mystér.

Suckar, suckar äro elementet,

I hvars sköte Demiurgen andas.

Se dig om! Hvad gladde dina sinnen,

Kom ditt hjerta fortare att klappa Och med fröjdens milda rosenskimmer Flyktigt stänkte dina bleka kinder?

Säg, hvad var det? Blott en suck af vemod, Som, ur andelifvets källa fluten,

Vilsefor i tidens labyrinter.

Tvenne lagar styra menskolifvet,

Tvenne krafter hvälfva allt, som födes Under månens vanskeliga skifva.

Hör, o menska! Makten att begära Ar den första. Tvånget att försaka Är den andra. Skilda åt i himlen,

En och samma äro dessa lagar I de land, der Achamot befaller,

Och som evig dubbelhet och enhet Fram i suckarnes mystér de träda.

79Mellan lifvets sorgesuck oeh dödens Menskohjertat vacklar här på jorden,

Och hvart enda andedrag förkunnar Dess bestämmelse i sinneverlden.

Ser du hafvet? Ilande det kommer,

Vill med blåa, längtansfulla armar Under fästets bröllopsfacklor sluta Till sitt bröst den liljekrönta jorden.

Se, det kommer! Hur dess hjerta svallar Högt af längtan! Hur dess armar sträfva! Men förgäfves. Ingen önskan fy lies Under månen. Sjelfva månens fullhet Är minutlig. Med bedragen väntan Dignar hafvet, och dess stolta böljor Fly tillbaka suckande från stranden.

Hör du vinden? Susande han sväfvar Mellan lundens höga poppelkronor.

Hör du? Växande hans siickar tala,

Liksom trånsjukt han en kropp begärde Att med sommarns flora sig förmäla.

Dock re'n tyna rösterna. På löfvens Eolsharpa klingar svanesången Ständigt mattare och dör omsider.

Hvad är våren? Suckar blott från jordens Dunkla barm, som himlens konung fråga, Om ej Edens maj en gång begynner.

Hvad är lärkan, morgonstrålens älskling? Näktergalen, skuggornas förtrogna?

Suckar blott i vexlande gestalter.

Menska, vill du lifvets vishet lära,

O, så hör 111ig! Tvenne lagar styra Detta lif. Förmågan att begära Är den första. Tvånget att försaka Är den andra. Adla du till frihet Detta tvång och, helgad och försonad,

Öfver stoftets kretsande planeter Skall du ingå genom ärans portar.NECKEN.

81

Amanda.

I blomman, i solen Amanda jag ser;

Kring jorden, kring polen Hon strålar, hon ler.

1 rosornas anda,

I vårvindens pust,

I drufvornas must Jag känner Amanda.

När guldharpan klingar, När vestan sig rör Med susande vingar, Amanda jag hör.

Allt, ängel, bestrålar Din himlagestalt.

Lik skaparns, i allt Din guddom sig målar.

Se, själarne ila,

Vid dödsängelns bud, Till gyllene hvila I famnen af Qud.

Se, floderna hasta Med skummande fart.

I hafvet de snart Sig dånande kasta.

Men aldrig min trånad Till målet skall nå. Blek, suckande, hånad, Jag enslig skall gå; Skall evigt, gudinna, Lik stjernan dig se Högt öfver mig le Och aldrig dig hinna.

Necken.

Qvällens guldmoln fästet kransa, Elfvorna på ängen dansa,

Och den bladbekrönta Necken Gigan rör i silfverbäcken.

Liten pilt bland strandens pilar I violens ånga hvilar,

Klangen hör från källans vatten, Ropar i den stilla natten:

“Arma gubbe, hvarför spela? Kan det smärtorna fördela?

Fritt du skog och mark må lifva, Skall Guds barn dock aldrig blifva!

Paradisets månskensnätter.

Edens blomsterkrön ta slätter, Ljusets änglar i det höga,

Aldrig skådar dem ditt öga.”

Tårar gubbens anlet skölja,

Ned han dyker i sin bölja.

Gigan tystnar. Aldrig Necken Spelar mer i silfverbäcken.Tanke och känsla.

Tanken är en örn. Med spända vingar Från sitt hem på cederkrönta berg . Han mot solens gudabloss sig svingar, Vinkad upp af glans och azurfärg. Oförskräckt mot himlens gyllne öga Vänder han ett jordiskt ögas blick, Plöjer etern, sväfvar kring den höga Segercharen snart i trotsigt skick.

Känslans hvita, oskuldsfulla dufva Lemnar stilla sin cypresselund,

Hvarje gång då silfvermånens ljufva Anlete beskimrar nattens grund,

Stads af nya himlar emottagen,

Öfver bleka midnattssolars kor Ilar hon, af namnlös trånad dragen Mot den höjd, der hennes urlif bor.

Fjärran bortom gränserna för tingen, Bortom rymdens tempelhvalf hon far, Hvilar se’n bland fridens palmer vingen, Skådar liänryckt alla väsens Far. Mörkrets suckar bringar hon till ljuset, Tröstens svar hon för till qvalens strand Och emellan himlarna och gruset Knyter så ett mystiskt rosenband.

Månn’, o jätte, gudars borg du hinner, Om på berg du staplar berg? — O nej! Tankens flykt i all dess spänning hinner Öfver Demiurgens molnverld ej. Känslan ensam till den sanna höjden Lyftar oss vid änglaharpors ljud; Känslan ensam ger den sanna höjden, Känslan blott försonar oss med Gud!ERIK SJÖBERG.

(“ Vitalis.")

Kftdd pA Ludgo i Södermanland den 14 Jauuari 17W. Privatlärare. Död den:» Juni 1839.

Enslingens sång i den stora öknen.

Allt skönt, som uppblommar på jordens rund, Skall i dag eller morgon dö,

Och der rosen rodnar i denna stund,

Snart tumlar sig stormen i snö.

Hvad med kärlek jag slutit tätt till mitt bröst, Derifrån som en bölja flytt hän,

Eller liksom löfven i stormig höst Uti gula hvirflar från trän.

En vän jag hade: jag gjutit mitt blod,
Om hans blick det begärt af mig;
Men mitt hjertas värma han ej utstod;
Måste bort för att svalka sig.
Då gret jag högt och ropte hans namn;
Min hade han varit en gång.
Hans minne jag endast slöt i min famn,
Och då blef all ver Iden mig trång.
83Då kom jag till sirenernas kust,
Till kärlekens rosenlund.
Der var en blomma min ögonlust,
Men endast en liten stund.
Så herrlig blommade upp min ros,
Och doftet blott kärlek var;
Men en röfvare bladen tog sin kos Och lät mig taggarna qtar.
Och min varelse blef så stum och kali, Som om dödeh lagt handen derpå;
Dock forsmår jag trösten af tårars svall: Nog gråts det på jorden ändå.
Men mitt öga ler matt, som höstsoln ler Ofver öknens ensamhet.
Ny vår man ofta på jorden ser:
Min själ ej af vår mer vet.
Men när stormen himmel och jord upprör, Har jag än åt lifvet min lust.
Den, som ingenting på jorden tillhör,
Han lider ock ingen förlust.
Nu går jag på veridens marknadstorg,
Der hvar vara en leksak är.
Jag kan ej få solen på himlens borg,
Och jag derfor intet begär.
Den båste vännen.
Min vän är ljuf, min vän är mild Och trofast i all lifvets smärta.
Ej jord, ej himmel har en bild Så skön, som hans uti mitt hjerta.
Liksom en stjerna mig hans röst Igenom tidens mörker förer.
Jag döljer mig invid hans bröst, Der jag ej lifvets stormar horer.
Der hvilar jag i salig ro,
När q valet andra hjertan bränner; Och sviker än all jordens tro,
Min vän i himmelen mig känner.
Min vän är min, och jag är hans, Och än vår kärlekslåga brinner, När solens eld och stjernans glans I rymden

slocknar och försvinner.När han vid målet väntar mig, Jag lugn fullborda vill min bana. Mitt kors skall en gång byta sig, Som hans, uti en segerfana.

Jag tänka vill uppå hans namn,

När tungans bruk ärhämmadt blifvet, Och sjunka så uti hans famn,

Som är uppståndelsen och lifvet.

Sverige.

Varmare väl mångstäds lyser solen, Än hon lyser öfver polen,

Der till sömn hon fordrar längre natt, Ty när Gud planterat söderns lunder, Har han, skiftande i sina under,

Till en ros i skapelsen dem satt.

Men hans lilja är den höga norden, Der som jättefästen fjällen stå,

Och den sköna, evigt hvita jorden Famlas utaf himlen, evigt blå.

Rikare än bergen uti norden Blomstrar väl den södra jorden,

Ty der står den ljufva Floras tron. Lifvets dagar löpa der som drömmar; Vällust utur purpurdruf van strömmar, Och hvar vindfläkt är en kupidon. Men den höga kraften fins der icke: Hon är vinterblomma, hon är vår. Jern vi in i sjelfva vattnet dricke, Och i klippan det i blomma står.

Skönheten man der som luften njuter; Konstens rosendröm mer herrlig Sina knoppar i en evig vår, % [skjuter Der i Romas underfulla rike,

Mellan jord och himmel, utan like, Som en medlare Sankt Peter står.

Dock i våra ljusa vinternätter .Står åt Gud ett högre tempel: fjälln. Sjelf han tusen klara lampor sätter I dess blåa tak i stjemeqvälln.

Den som sett hvad stjernor norden hy-Och hur hjeltenyet lyser [ser

På dess rena himmel skönt och klart; Huru fädrens skuggor drabba samman, Och uti den höga norrskensflamman Hjeltedramat spelas underbart:

Han ej mera längtar till de sköna Land, der maj för evigt bofäst sig. — Må du sist min varma tro belöna, Sverige, moder, med en graf i dig.ANDERS FRYXELL.

Född i Edsberg» »ocken I Daløland den 7 Februari 17ÖJS. Kyrkoherde I Bonne. Tltul/lr profeeeor.

Död den 21 Mara 1881.

Vermlandsvisa.

Ack, Vermeland, du sköna, du herrliga land,

Du krona för Svea Rikes länder!

Ja, om jag kommer midt i det förlofvade land,

Till Vermeland ändå jag återvänder.

Ja! der vill jag lefva; ja! der vill jag dö:

Och om en gång från Vermeland jag tager mig en mö, Så vet jag, att aldrig jag mig ångrar.

Ja, när du en gång skall bort och gifta dig, min vän! Då skall du till Vermeland fara:

Der finnas nog Guds gåfvor med flickor qvar igen,

Och alla ä’ de präktiga och rara.

Men friar du der, så var munter och glad!

Ty muntra gossar vilja Vermlandsflickorna ha;

De sorgsna, dem ge de på .båten.

Och Verraelandsgossen, han är så stolt och glad,

Han fruktar för intet uti verlden.

80När konungen bjuder, så drager han åstad.

Bland kulor och blixtrande svärden.

Ja! vore det ryssar till tusendetal,

Han ej dem alla fruktar, han vill ej annat val,

Än dö eller segra med ära.

Och skulle han ej strida med glädje och med mod,

Och lifvet sitt våga, det unga?

Der hemma sitter moder hans och beder för hans blod, Med bruden, den älskade unga;

En Vermelandsflicka så huld och så skön!

För kung, för land han strider,och hon skall bli hans lön: Ho kan honom då öfvervinna?BERNHARD VON BESKOW.

Född 1 Stockholm den 18 April 1796. Expeditionssekreterare, öfrerstekammarjunksre.

Död den 17 Oktober 1868.

Drömmen.

Jag drömde du en blomma var,

En fjäril jag med gyllne vingar.

Det öppna skötet älskarn bar,

Från blad till blad han drucken sviugar.

Vid månans glans han satt der q var Och kysste tåren från dess öga.

Kom så en vind — det morgon var —

Och drömmen flydde till det höga!

Jag drömde du som stjerna satt Uppå det blåa fästets panna,

Och vandraren, i jordens natt,

Sågs häpen vid dess skönhet stanna,

Men som ett moln jag sakta flöt På himlen fram, hvars glans du prydde,

Och i en dimma stjernan slöt,

Tills dagen kom — och drömmen flydde!

Jag drömde du ett eko var,

Och jag en sång af hjertat skrifven,

88Hvar ton, som jag i rymden bar, Blef af din stämma återgifven, Det ord du trognast gaf igen, Som jag pä dina läppar lade:

Jag ålskar! — O, jag hör det än, Det är ej dröm, att du det sade!

Fiskaren.

Pä nattlig strand, vid svall och bölja.

Min gamla hydda enslig stär;

Dess fot de vreda vägor skölja,

Och skummet opp mot rutan slär.

Fast äskan ljungar, stormen tjuter,

Jag slumrar lugnt i halmtäckt skydd Ty aftonbönen innesluter ^

Mig i den Eviges beskydd.

Och färgar solen berg och dalar,

Jag skyndar ut pä väglös stig,

Jag flyger öfver böljans salar,

Der döden lurar under mig.

Hur ofta töcknar sökt förvilla Min färd, dä natten kom bland dem!

Dä såg jag opp till Gnd, och stilla Hans stjerna åter lyst mig hem.

Mitt nät, min ekstock och min koja Är hvad af lyckan jag begär.

Qlad drar jag fattigdomens boja.

Ty emot syndens lätt den är.

Och när den natt sin vinge skakar,

Der ingen måne gör sin rund,

Jag ref var seglen trygg och vakar Vid hoppets säkra ankargrund.KARL AUGUST NICANDER.

Född i 8trengnilB den 5» Mare 1799. Kopiet. Död den 28 Dec. 1889.

Erik Vasas runa.

Tyrannen tog hvad tagas kan; men jag en törnekrona vann.

“Gif akt! Hvem der? Hu, sjön är grön och stjernorna de skälfva. — Herr Erik, lägg dig ned och sof; ty nu är klockan elfva.”

Så talte lifdrabanten till kung Erik.

Men Erik gick så många steg, som slag hans hjerta slog;

Uppå Gripsholm än ingen blund hans heta öga tog:

Tungt är att vara konung utan krona.

“Kom fram! Jag vill betrakta dig, nu medan månen lyser:

En kappa vill jag gifva dig: mig tyckes att du fryser.”

Så talte lifdrabanten till kung Erik.

Och Erik gick till gallret fram, och lifdrabanten log.

Han sade: “Skägg har du fått nog, se'n konung Erik dog.

Och deraf kan du väfva dig en mantel.”

Nu hördes klockan ljuda tolf från höga fängseltornet;

Brandvakten tutade så doft tolf gånger uti hornet.

Drabanten gick — och vakten tog en annan.

Men Erik gick så många steg, som slag hans hjerta slog;

Och stegen stå i golf vet qvar, som kungafoten tog;

Men, Gud ske lof, hans hjerta har fått kvila.

“Kung Erik, slut ditt Öga till; ty tolf har klockan slagit. Kung Erik, sof, Kung Erik, sof, fast de din krona tagit.”

Så talte lifdrabanten till kung Erik.

Slätt intet Erik aktade att klockan slagit tolf,

Men stadnade vid vaktens ord på maskestunget golf.

“Kung Erik” lät så lustigt i hans öra.

i

“Kung Erik, kom till gallret fram; ty månen skrider fjerran. Om det är du, så buga dig i stormen inför Herran.”

Så talte lifdrabanten till kung Erik.

Kung Erik böjde hufvud ned, slöt ögat till om tåren,

Och lifdrabanten log så skön m$d silfverhjelm på håren;

Men Erik bad i stormen inför Herran.

Och lifdrabanten krönte då han£ hjessa med en krans;

Bland många brutna törnen de{ en herrlig blomma fans,

Och kransen kom med friden under stormen.

Kung Erik sönk på bädden ned och sof vid ljud af psalmer. Nils Sturé kom (så drömde han) och bar i handen palmer, Och kysste konungen med törnlkronan.

Så är det sagdt, att samma natt kung Johans öga stod Så öppet, som hans port var stängd, och såg sitt eget blod; Men hur det var, må Gud allena veta.

Ungdomen.

Lifvet förgår som en flod. På dess bölja Åldrarne fly eller dränka sig der.

Alla dess svall och dess störtningar följa, Föras och veta ej rätt hvart det bär; Ungdomen står som en blomma och tjusar Stilla på stranden, som först henne bar; Böjer sig undan för böljan, som brusar, Speglar sig tyst i den våg, som är klar.Kärleken purprar dess do£tande krona,

Grönt är som hoppet dess yppiga blad.

Stormarne mildt hennes varelse skona:

Lycklig hon är; hon är frisk, hon är glad.

Men, om hon rycks af en hvirfvel från stranden, Sjunker hon icke, hon gungar derpå;

Vaggas af vestan till skönare landen,

Sväfvar på djupet och blommar ändå.

Herrligt är endast det unga och rena:

Skönaste fröjden är oskuldens fröjd.

Ungdomens oskuld eröfrar allena Lifvets förklarade, strålande höjd.

Ljufvaste drömmen om sällhet och ära,

Kronan af lifvet, o ungdom, är du.

Lycklig är den, som i åldren kan bära Glad dina törnfria rosor ännu.ASSAR LINDEBLAD.

Född 1 Lackalftnge 1 Skåne den 10 De«. 1800. Kyrkoherde 1 Ofved. Död den 8 Mars 1848.

Nils Stjernsköld.

Det var den tappre Stjernsköld, med hög och manlig själ, Han stod på Diinamiinde och förde der befäl.

I Pernau satt hans maka med troget hjertas glöd,

Och deras barn hos henne i fångenskap och nöd.

Men Chodkewitz, polacken, var inom Kort tillhands,

Han stängde Diinamönde till vatten och till lands.

“Rym fästet ut!” han sade; men Stjernsköld stod dock q var, Och svenska kulor gaf han herr Chodkewitz till svar.

Den polska här nu stormar mot fästningen med makt Och vallarne bestigas helt djerft och oförsagdt;

Men Sveriges vapen vårdar sin trohet och sitt mod,

Och polska hären vadar tillbaka i sitt blod.

%

Så går ett år till ända i vapenbrak och larm:

Då blossa hämndens lågor uti polackens barm.

Och rytande af vrede, som uti åskan spord,

Han talade till Stjernsköld: “Hör nu mitt sista ord:

98JOHAN LUDVIG RUNEBERG.

Född i Jakobatad 1 Finland den 5 Febr. 1804. Lektor 1 Borgå. Död den 6 Maj 1877.

Vårt land.

Vårt land, vårt land, vårt fosterland! Ljud högt, o dyra ord!

Ej lyfts en höjd mot himlens rand,

Ej sänks en dal, ej sköljs en strand, Mer älskad än vår bygd i nord,

An våra fäders jord.

Vårt land är fattigt, skall så bli För den, som guld begär.

En främling far oss stolt förbi;

Men detta landet älska vi:

För oss med moar, fjäll och skär Ett guldland dock det är.

Här striddes våra fäders strid Med tanke, svärd och plog;

Här, här, i klar som mulen tid,

Med lycka hård, med lycka blid,

Det finska folkets hjerta slog,

Här bars hvad det fördrog.

Hvem täljde väl de striders tal,

Som detta folk bestod, *

Då kriget röt från dal till dal,

Då frosten kom med hungrens qval? Hvem mätte allt dess spilda blod Och allt dess tålamod?

Vi älska våra strömmars brus Och våra bäckars språng,

Den mörka skogens dystra sus,

Vår stjernenatt, vårt sommarljus, Allt, allt, hvad här som syn, som sång Vårt hjerta rört en gång.

Och det var här det blodet flöt,

Ja, här för oss det var;

Och det var här sin fröjd det njöt, Och det var här sin suck det göt, Det folk, som våra bördor bar Långt före våra dar.

96**Lappland.**Här är oss ljuft, här är oss godt, Här är oss allt beskärdt.

Hur ödet ka^tai; än vår lott,

Ett land, ett fosterland vi fått: Hvad fins på jorden mera värdt Att hållas dyrt och kärt?

Och här och här är detta land, Vårt öga ser det här;

Vi kunna sträcka ut vår hand Och visa gladt på sjö ocli strand Och säga: se det landet der, Vårt fosterland det är!

Och fördes vi att bo i glans Bland guldmoln i det blå,

Och blef vårt lif en stjernedans,

Der tår ej göts, der suck ej fans,

Till detta arma land ändå Vår längtan skulle stå.

O land, du tusen sjöars land,

Der sång och trohet byggt,

Der lifvets haf oss gett en strand,

Vår forntids land, vår framtids land, Var för din fattigdom ej skyggt,

Var fritt, var gladt, var tryggt!

Din blomning, sluten än i knopp, Skall mogna ur sitt tvång;

Se, ur vår kärlek skall gå opp Ditt ljus, din glans, din fröjd, ditt hopp: Och högre klinga skall en gång Vår fosterländska sång.

Sven Dufva.

Sven Dufvas fader var sergeant, afdankad, arm och grå,

Var med år åttiåtta re’n och var re’n gammal då;

Nu bodde på sin torfva han och fick sitt bröd af den,

Och hade kring sig nio barn, och yngst bland dem sin Sven.

Om gubben haft förstånd, han sjelf, att dela med sig af Tillräckligt åt en sådan svärm, det vet man ej utaf;

Dock visst lär han de äldre gett långt mer än billigt var,

Ty för den son, som sist blef född, fanns knappt en smula qvar

Sven Dufva växte opp, likväl, blef axelbred och stark,

Slet ondt på åkern som en träl och bröt opp skog och mark. Var from och glad och villig städs, långt mer än mången klok, Och kunde fås att göra allt, men gjorde allt på tok.

UI Herrans namn, du arma son, hvad skall af dig väl bli?”

Så talte gubben mången gång allt i sitt bryderi.

Då denna visa aldrig slöts, brast sonens tålamod,

Och Sven tog till att tänka sjelf, så godt han det förstod.

När derför sergeant Dufva kom en vacker dag igen Och kuttrade sin gamla ton: “Hvad skall du bli, o Sven?”

7S&gs gubben, ovan förr vid svar, bli helt förskräckt och flat, När Sven lät upp sin breda näbb och svarte: “Jo, soldat!1’

Den Åldrige sergeanten log föraktligt dock till slut:

“Du, slyngel, skulle få gevär och bli soldat, vet hut!”

“Ja,” mente gossen, “här gAr allt helt afvigt mig i hand; Kanske det mindre konstigt är, att dö för kung och land.”

Den gamle Dufva häpnade och gret helt rörd en tär;

Och Sven han tog sin säck pä rygg och gick till närmsta kär. Måifyllig var han, frisk och sund, allt annat sågs förbi,

Och utan prut blef han rekryt vid Dunekers kompani.

Nu skulle Dufva få sig pli och lära exercis:

Det'var en lust att se derpå, det gick på eget vis.

Korpralen skrek och skrattade, och skrattade och skrek,

Men hans rekryt förblef sig lik vid allvar som vid lek.

Han var visst outtröttelig, om nånsin någon ann:

Han stampade, att marken skalf och gick så svetten rann; Men roptes vändning åt ett håll, så slog han bom på bom, Tog högerom och vensterom, men ständigt rakt tvärtom.

Gevär på axel, lärde han, gevär för fot också;

Att skyldra, fälla bajonett, allt tycktes han förstå.

Men roptes skyldra, fälde han som oftast bajonett,

Och skreks gevär för fot, flög hans på axeln lika lätt.

Så blef Sven Dufvas exercis beryktad vidt omkring,

En hvar, befäl och manskap, log åt detta underting;

Men han gick trygg sin jämna gång, var tålig som förut Och väntade på bättre tid — och så bröt kriget ut.

Nu skulle truppen bryta opp; då blef i fråga ställdt,

Om Dufva kunde anses klok och tagas med i fält.

Han lät dem prata, stod helt lugn och redde saken så:

“Om jag ej får med andra gå, får jag väl ensam gå.”

Gevär och ränsel fick han dock behålla, äfven han,

Fick vara dräng, der man höll rast, soldat, der striden brann; Men slåss och passa opp gick allt med samma jämna ståt,

Och aldrig blef han kallad rädd, blott tokig mellanåt.

På återtåg var Sandels stadd, och ryssen trängde på,

Man drog sig undan steg för steg längs stranden af en A.Ett stycke fram på härens väg gick öfver ån en spång;

Der stod en liten förpost nu, knappt tjugo man en gång.

Som den var sänd i ändamål att bota vägen blott,

Låg den i ro, se’n det var gjort, långt skild från hugg och skott, Tog för sig i en bondgård der allt hvad den kunde få Och lät Sven Dufva passa opp, ty han var med också.

Men plötsligt blef det annat af, ty utför närmsta brant, •

I sporrsträck på en löddrig häst, kom Sandels1 adjutant; uTill bryggan, gossar,'1 ropte han, “för Guds skull, i gevär!

Man sport, att en fiendtlig trupp vill öfver elfven der.”

“Och herre, talte han till den, som förde folket an,

“Rif bron, om ni det kan, om ej, så slåss till sista man.

Armén är såld, om fienden här slipper i vår rygg.

Ni skall få hjelp, genralen sjelf han ilar hit, var trygg!”

Han flög tillbaka. Men till bron hann truppen knappast ned,

När högt på andra strandens vall en rysk pluton sig spred.

Den vidgades, den tättnade, den lade an, det small;

Dess allra första salfva re’n blef åtta finnars fall.

Det var ej godt att dröja mer, man svigtade en hvar;

Ännu en åska och man såg blott fem kamrater qvar.

Då lydde alla, när det ljöd: “Gevär i hand, reträtt!”

Sven Dufva blott tog miste han och fälde bajonett.

An mer, hans svängning till reträtt gick ock besatt på sned, Ty långt ifrån att dra sig bort, bröt han på spången ned. Der stod han axelbred och styf, helt lugn på gammalt vis, Beredd att lära hvem som helst sin bästa exercis.

Det dröjde heller länge ej, förr1n han den visa fick,

Ty bron sågs fyld med fiender i samma ögonblick.

De rände på, man efter man, men åt en hvar som kom Gafs högerom och vensterom, så att han danlp tvärtom.

Att störta denna jätte ned, var mer än arm förmått,

Och ständigt var hans närmsta man lians skygd mot andras skott. Dock djerfvare blef fienden, ju mer hans hopp bedrogs;

Då syntes Sandels med sin flock och såg hur Dufva slogs.

“Bra, bra,” han ropte, “bra, håll ut, min käcka gosse du, Släpp ingen djefvul öfver bron, håll ut en stund ännu^x^

Det kan man kalla en soldat, så skall en finne slåss.

Fort gossar, skynden till hans hjelp! Den der har räddat oss.”

Tillintetgjordt fann fienden sitt anfall inom kort;

Den ryska truppen vände om och drog sig långsamt bort.

När allt var lugnt, satt Sandels af och kom till stranden ned Och frågte hvar den mannen fanns, som stod på bron och stred.

t De viste på Sven Dufva då. Han hade kämpat ut,

Han hade kämpat som en man, och striden den var slut;

Han tycktes hafva lagt sig nu, att hvila på sin lek,

Väl icke mera trygg än förr, men mycket mera blek.

Och Sandels böjde då sig ned och såg den fallne an:

Det var ej någon obekant, det var en välkänd man.

Men under hjertat, der han låg, var gräset färgadt rödt;

Hans bröst var träffadt af ett skott, han hade re'n förblödt.

"Den kulan visste hur hon tog, det måste erkändt bli,"

Så talte generalen blott, "den visste mer än vi;

Den lät hans panna bli i fred, ty den var klen och arm,

. Och höll sig till hvad bättre var, hans ädla, tappra barm."

Och dessa ord de spriddes se'n i hären vidt och bredt,

Och alla tyckte öfver allt att Sandels talat rätt.

"Ty visst var tanken," mente man, "hos Dufva knapp till mått, Ett dåligt hufvud hade han, men hjertat det var godt."

Idyll och epigram.

1.

Flickan kom ifrån sin älsklings möte, Kom med röda händer. — Modren sade: Hvaraf rodna dina händer, flicka? Flickan sade: jag har plockat rosor 0(h på törnen stungit mina händer. Åter kom hon från sin älsklings möte, Kom med röda läppar. — Modren sade: Hvaraf rodna dina läppar, flicka? Flickan sade: jag har ätit hallon Och med saften målat mina läppar.

Åter kom hon från sin älsklings möte,

Kom med bleka kinder. — Modren sade:

Hvaraf blekna dina kinder, flicka?

Flickan sade: red en graf, o moder!

Göm mig der, och ställ ett kors deröfver,

Och på korset rista som jag säger:

"En gång kom hon hem med röda händer,

Ty de rodnat under älskarns händer,

En gång kom hon hem med röda läppar,

Ty de rodnat mellan älskarns läppar.

Senast kom hon hem med bleka kinder,

Ty de bleknat genom älskarns otro."

2.

Först gå bäckens första bubblor sönder,

Först försvinna vårens första blommor;

Men din första kärlek, unga hjerta,

Ofverlefver länge hvarje annan.

4.

Gossen hann till femton år — och trodde Ej ännu, att kärlek fanns i verlden,

Och han lefde fem år till — och trodde . Ej ändå, att kärlek fanns i verlden.

Kom så oförtänkt en bildskön flicka,

Som på några timmar honom lärde,

Hvad han under tjugu år ej fattat.

16.

Trenne råd gaf modren åt sin dotter:

Att ej sucka, att ej missnöjd vara,

Och att icke kyssa någon gosse —

Moder, om din dotter icke felar,

Icke felar mot det sista rådet,

Skall hon fela mot de första båda.

18.

Till en källa talte gossen vredgad:

Källa, ängens öga, onda källa!

Tusen gånger har min flicka redan Speglat i din blåa famn sitt anlet,

Men du vårdar ej den hulda bilden,

Du förvarar ej min flickas anlet.

När hon bortgått, flyktar äfven bilden,

Och jag söker den förgäfves sedan.

Skall jag straffa dig, du onda källa,Grumla opp din bölja, dika ut dig,

Och förtrampa dina blomsterbräddar? Källan åter bad en bön och sade:

Gosse, hvarför skulle du mig straffa,

Grumla opp min bölja, dika ut mig,

Och förtrampa mina blomsterbräddar?

Jag är ju en vattnets dotter endast,

Har ej blod och har ej varma pulsar,

Älskar ej och älskas ej tillbaka.

Värre är, att i ditt eget hjerta,

I ditt eget hjertas varma källa,

Flickans minne sällan varar längre,

Än hon står i fägring för ditt öga.

25.

Högt bland Saarijärvis moar bodde Bonden Paavo på ett frostigt hemman, Skötande dess jord med trägna armar;

Men af Herren väntade han växten.

Och han bodde der med barn och maka,

Åt i svett sitt knappa bröd med dessa, Gräfde diken, plöjde opp och sådde.

Våren kom, och drifvan smalt af tegen,

Och med den flöt hälften bort af brodden; Sommarn kom och fram bröt hagelskuren, Och af den slogs hälften ned af axen; Hösten kom, och kölden tog hvad öfrigt, Paavos, maka slet sitt hår och sade:

Paavo, Paavo, olycksfödde gubbe!

Tagom stafven, Gud har oss förskjutit; Svårt är tigga, men att svälta värre. *

Paavo tog sin hustrus hand och sade: Herren pröfvar blott, han ej förskjuter. Blanda du till hälften bark i brödet,

Jag skall gräfva dubbelt flera diken,

Men af Herren vill jag vänta växten. Hustrun lade hälften bark i brödet,

Gubben gräfde dubbelt flera diken,

Sålde fåren, köpte råg och sådde.

Våren kom, och drifvan smalt af tegen, Men med den flöt intet bort af brodden; Sommarn kom, och fram bröt hagelskuren; Men af den slogs hälften ned af axen; Hösten kom, och kölden tog hvad öfrigt.Paavos maka slog sitt bröst och sade: Paavo, Paavo, olycksfödde gubbe!

Låt oss dö, ty Gud har oss förskjutit;

Svår är döden, men att lefva värre.

Paavo tog sin hustrus hand och sade: Herren pröfvar blott, han ej förskjuter. Blanda du till dubbelt bark i brödet,

Jag vill gräfva dubbelt större diken,

Men af Herren vill jag vänta växten. Hustrun lade dubbelt bark i brödet,

Gubben gräfde dubbelt större diken,

Sålde korna, köpte råg och sådde.

Våren kom, och drifvan smalt af tegen, Men med den flöt intet bort af brodden; Sommarn kom och fram bröt hagelskuren. Men af den slogs intet ned af a£en;

Hösten kom, oeh kölden, långt från åkern, Lät den stå i guld och vänta skördarn.

Då föll Paavo på sitt knä, och sade:

Herren pröfvar blott, han ej förskjuter. Men med glädje sade hon till gubben: Paavo, Paavo, tag med fröjd till skäran;

Nu är tid att lefva glada dagar,

Nu är tid att kasta barken undan Och att baka bröd af råg allena.

Paavo tög sin hustrus hand och sade: Qvinna, qvinna, den blott tål att pröfvas, Som en nödstäld nästa ej

förskjuter. Blanda du till hälften bark i brödet,

Ty förfrusen står vår grannes åker.

Grumla icke flickans själ.

Flickan satt vid bäckens strand, Tvådde sina fötter der.

Sjöng en fågel of vanför: “Flicka, grumla bäcken ej, Himlen syns ej mer i den!” Flickan slog sitt öga opp, Talade med tårad blick:

“Sörj ej öfver bäcken, du,

Bäcken klarnar snart igen. När du såg mig stå en gång Vid en ynglings sida här,

Du till honom tala bort: Grumla icke flickans själ, Aldrig skall den klarna se’n, Aldrig spegla himlen mer.”JOHAN JAKOB NERVANDER.

Född i Nystad I Finland den 23 Februari 1805. Professor 1 Helsingfors. Död den 15 Mars 1848.

Stolthet.

Ja, lika upprätt än jag går,

Som förr jag bland dem gick, Och lugn uppå min panna står, Och lugn uti min blick.

Hvarenda en väl på mig ser,

Jag märker det så väl;

Man gerna ville läsa ner I djupet af min själ.

Men ingen suck ifrån mitt bröst De nån’sin hörde än,

Och tills jag tigger dem om tröst, De kunna spara den.

Ja, ville sorg till jorden ock Mig tynga hvar minut,

Och tyckte jag det ljuft att dock En gång få gråta ut;

Så ljufvare ändå det är,

Att stolt jag säga kan:

Hvad helst jag ock inom mig bär, Jag bär det som en man.OLOF FRYXELL.

Född 1 Bdøleskogs församling p& Dal den 24 Sept. 1806. Hofpredikant, kyrkoherde i ör.

Svalan.

Det stöd på kullen ett tempelhus Och blänkte snöhvitt i solens ljus, Och glada svalor murade bo Kring heliga tinnar i fridlyst ro.

Men hösten kom så kulen och grå, För honom flydde svalorna små Och viftade blåa vingarne snällt Öfver susande skogar och gyllne fält.

Då aftonen glödde vid himmelens bryn, Sjönk skaran ned ur flammande skyn Och hvilade ut sitt tröttade tåg Vid randen af flodens glimmande våg.

Och natten rullade ut sin väf,

Och svalorna sofvo i susande säf Och vaggade lätt på sviktigt strå Emellan stjerniga himlar två.

Ej slocknade ännu stjernornas sken, Då truppen flög från gungande gren Och drog, bepurprad af solens brand,

I fjerran mot de förlofvade land.

En enda svala i vassen satt.

Så ensam satt hon, så svag och matt. Ej mäktade mera vingarnes par Att föra henne i luftig char.

De fly. — De fly. — Hon sitter stum Och blickar ned i de mörka rum Der vågen rullar inunder, full Med tusende perlor af tindrande gull.

Då kommer morgonvinden på sjön Och märker den ensligas blick och bön Och böjer så sakta det veka rör.

Den lilla sjunker i djupet och — dör. 105KARL MAGNUS EKBOHRN

Född l Stockholm den 8 Jan. 1807. Tidningsredaktör 1 Göteborg. Tullinspektöi vid Blockhusadden 1856. Död den 7 Mars 1881.

Den flygande holländaren.

Vildt brusar stormen kring nattlig våg;

Vid blixtars ljus och vid åskans dön Ett skepp ses drifva för tackel och tåg,

En lekboll for vinden och strömmen och sjön.

Det knakar i balk och det knakar i mast,

Det hviner och gnisslar i block och rår;

Vid ratten står rorgängarn surrad fast:

Mot stormen hans konst dock intet förmår.

Så hög som ett berg, med fradgande topp,

Sig vältrar en akterlig våg öfver däck;

I spillror bryts rodret, seglarens hopp,

Och hemskt ljuda stämmor: “Till pumparne!” “Läck!”

Allt högre och högre blir brusande sjön,

Allt hårdare vädret, med byar och kast;

Då lösslitas seglen med brak och dön,

Då går öfver bord hvar skeppets mast.

106Nu &ter en störtvåg, en rasande, som Bortspolar, likt flarn, båd’ julle och bftt;

Ett redlöst vrak drifver skeppet om Och fylles af hädelser, böner och gråt..

I kapp med åskans och vindens tjut Man nödskott d&na i natten hör;

Men ingen lots vågar mer sig ut,

Och nödsignalen i stormen dör.

Då fräser en blixt ur molnen ned Och visar i fjärran ett hotande skär.

Ohoj! Hvad syns der, å den skumma led? ... Ett skepp för fulla segel det är.

Det dundrar och blixtrar i himlens sky,

Det blixtrar och dundrar från vrakets bog; Vildt nödrop blandas med stormens gny — Den nattlige seglaren hör dem nog.

Den nattlige seglaren hör dem väl,

Hur hafvet än brusar och stormen gnyr;

Men hvem är väl han (Gud skydde livar själ!) Som rakt emot vind och vågor styr?

Nu kommer han, kommer likt hafvets örn;
Hvart segel är svart som ett bårtäcke. Se!
Ett grinande benrangel ståndar i förn. —
Ve, det är den flygande holländarn, ve!
Mot vraket han ilar, som om han i qvaf Vill segla de arme (högt skallar ett skri);
Men plötsligt han faller från kursen af Och jagar med spökskeppet dem förbi.
Förbi dem han jagar med gräsligt sus,
I midnattens hemska, förfärande tid.
När morgon kommer med dagens ljus,
Då hafva de kämpat sin sista strid.
När morgonen kommer med ljuset igen,
De skeppsbrutne sofva på hafvets grund;
Men den flygande holländarn seglar än —
Och seglar till verldens yttersta stund.FREDRIK CYGNÆUS.

Född l TavastehuB i Finland den 1 April 1807. Professor vid Helsingfors universitet.

Död den 7de Februari 1881.

Erik Slange.

I sina skogars djup låg Suomis jord ännu,
Af nattens mantel höljd, lik vandraren,
Som uti öknens famn sitt trötta hufvud böjt Mot stenig bildd, och glömmer för en stund De strider, dem han halfförblödd har kämpat ut.
Men Gustaf Adolfs stämma ljöd: och upp
Ur dvalan skakad, Suomi, sprang du stärkt på nytt,
Och sände dina söner ut att dö
För den, hvars fader druckit deras fäders blod
Och hemgång gjort i din Klaes Flemings graf.
Som alltid, lätt försonadt, du begärde blott
Till lön för offret af din hämnd och för
Ditt hjerteblod — ett vänligt ord, en hjertlig blick.
Det lönte mödan att den lönen ge.
Den gäldats så, som intet folk ännu betalt Sin skuld. Som invigd till ett offer stod Nationen redo — och försmådt blef offret ej.
När blixt på blixt har drabbat, ho är det,

Som väga mäktar hvilkens var den största kraft?
När våg på våg har rest sig skyhögt upp Ho mäter, hvilken molnens närmsta granne vardt? När tusen hjeltar

tränga vreda fram.

Dit förr allena faran, sjelf förvånad, nått,

Hvems arm var tapprast bland de tappra då?

En hjeltes namn för sorlet ifrån led till led.

Hans svärd var blixten, hvilken skarpast slog;

Hans bröst var vågen, hvilken djerfvast hvälfde sig; Hans namn var namnet på den tappraste,

Hvars arm bar svärdet och hvars hjerta styrde det.

Snart striden skördade hans ena arm;

Den föll lik furans gren, af stormen bruten bort.

För tidig var dock Austrias vilda fröjd.

Den andra svärdet höll ännu. Och till hans mod Fann striden ingen väg att kufva det.

Han räddning sjelf ej sökt. Till andras räddning dock Ett värn, mer starkt än Neuburgs fallna — mur.

Han stod utkämpande sin Leonidas-kamp. Dödsofferfestens stund var inne. Leipzigs fält Det höga bålet bar, åt Gustafs skugga rest.

Nu föll den arm, som Leonidas' svärd Höll ensam än, och hjelten egde blott Sitt djerfva hjerta qvar. Hör! hundra tungor re’n Ur sårens gap dess svan-sång sjunga högt.

Ar det för hjelteandarne, som rusa ut Ur dessa, fienderna stormlikt fly?

O stan nen! detta hjerta er ej hotar mer.

Det har förblödt: en trogen bild utaf

Det folk, som deri allt sitt mod, sin värma göt,

Att offra äfven lifvet städs beredt,

Se’n det på hjeltars vis allt annat djerft forsiost För något, som det ansett kärlek värdt.KARL VILHELM BOTTIGER.

Född I Vesteråe den 15 Maj 1807. Professor i Upaala.

Död den 22 Dec. 1878.

I af skødets stund.

Tänk någon gång på den, hvars lijerta gömmer Din änglabild så troget inom sig,

På den, som ofta hela veriden glömmer,

Att blott i stillhet tänka få på dig!

Tänk någon gång, när du en blomma plockar, På den, hvars lif af dig sin blomning har,

Som evigt mins de rika, ljusa lockar Och evigt mins ditt blåa ögonpar!

Tänk någon gång,, när dagens sol sig sänker, Och fiskarn sakta gungas hem från sjön,

På den, som evigt, evigt på dig tänker Och ber för dig till Gud så mången bön.

Tänk någon gång, när nattens klara stjerna En helsning vinkar ifrån fästet blå,

På den, hvars tanke flyr till dig så gerna!

Nej, glöm mig du! — Jag minns nog dig ändå.

Lotsen.

Hvad var att göra? Fast ett herrans väder,

Jag måste ut, och har dem alla räddat;

Och ett glas rom j$g fick mig öfverbräddadt,

Men vattnet strömmar än från mina kläder.

Hur säll jag in i varma stugan träder!

Se så, min gumma, har du kakan gräddat?

Och h&r du ölet värmt, och sängen bäddat?

Åt hemmets trefnad jag nu rätt mig gläder.

Hör! Stormen tjuter än och hafvet vräker —

Kom, barn, vår stilla aftonbön vi bedje Och somna se'n från denna klagolåten.

I natt är ingen ute. Jag är säker.

Men hvad! Ett nödskott! Ännu ett! Ett tredje! Fort hit med hatt och jacka! Ut med båten!

Karl XI.

(Ur diktcykeln "Kunga rne.")

I minnets dunkel öfver Sveas slätter Med svärd och lie ser du lugn mig vandra,

Och liens stränga räfst må ingen klandra,

Skar lagens svärd ock stundom oförrätter.

Jag vet, två hjeltar öfver mig du sätter,

En var min fader och min son den andra:

De likna mig, men likna mer hvarandra,

Min sol föll mellan åskans tvenne nätter;

* Och lång oöh lycklig lyste hon i norden.

All makt jag tog och guld jag tog från hundra, Men hvad jag tog jag sparde åt mitt rike.

Derför mig ännu tackar fosterjorden,

Hon ser min bild och tyckes tankfull undra, Och önskar ej, men söker dock, min like.

ELIAS SEHLSTEDT.

Född i Hernösand den 8 Dec. 1808. Tullinspektör vid Sandhamn.
Död den 22 Juni 1874.

———

Tungan.

Förlåt, mitt herrskap! jag har glömt besjunga En liten tingest som vi kalla tunga. Hon sitter instängd liksom i en bur, Som hon med Guds hjelp ej skall komma ur. Ostadig är hon ända in i roten, Och derför sitter hon med black

om foten, Och som hon aldrig varit *riktigt snäll*, Så får hon sitta evigt i sin cell.

Hon tiger sällan, hon vill ständigt prata, Och dumt förstås, och svamligt som en skata. Men kniper det, så står hon verlden bi Med *guld och gröna skogar* i parti. Som rika källor hennes löften flyta, Och hjelp och bistånd hör man aldrig tryta; Fast det är kändt, att hon är mera skral Att hålla löften, än att hålla tal.

Hon är sig lik i alla verldens riken Och skräflar oförsynt i politiken,

Kändt är, att tungan ingen styrsel har Hos gammalt folk, som ej har tänder qvar. Och då *de* äfven saknas hos de unga, Så har hon också sällan *tand för tunga*, Och hennes ord bli väder som man vet, I parlament som universitet.

Uppå kalaser och festiviteter, Der slamrar hon som pukor och trumpeter. Sin bästa lagerskörd hon likväl tar På *kafferep*, som man berättat har. Ty kommer hon i farten der att tala, Då är det värre än när rännor sqvala. Det säkert vore en välsignad sak. Om menskans öron sutte längre bak.

En mängd med egenskaper hon besitter: Hon härmar åskans dån och fogelns *qvitter*. Och tala kan hon stundom då och då Med samma tunga, som det vore två. Hon kan med menskan leka katt och smila, Hon kan ens rykte hugga som en bila. Och vill hon visa sitt förakt till slut Och orden tryta — då räcks tungan ut.

Ett nyhetsmagasin är hela gommen, Der kry hon sitter in i ålderdomen, Tillräckligt snäsig, som en inspektor I luckan sitter på sitt postkontor. Inkomster har hon, goda dar hon gör sig, Och har ett eget sätt att hugga för sig. Och ofta har hon ojemförligt mer *Inflytande* än någon postkamrer.

Ett ord ännu, så går jag mina färde: Vår tids framskridande må ha sitt värde, Men mången tunga finns, ej bättre nu, Än fordom hos en Stockholms roddarfru Och som hon än är lika arg och bitter. Så är det bäst hon sitter som hon sitter; Ty skulle alla tungor komma lös, Blef det en konferens som blef famös.

Vackert så!

Du klagar, men du klagar dumt, Min gamle hedersvän! Ditt öga ser allting så skumt, Som om det grott igen. Hvad, som ditt sinne stämmer ned, Jag icke kan förstå. Du är ju född, att börja med, Och det är vackert så.

Hvar gång du dig i spegeln sett, Så såg du väl deri, Att dig en sällsam ära skett, Att du fått menska bli. Du är mot larver och insekt En sol att se uppå: Du är af Adams stolta slägt, Och det är vackert så.

Vår jord tar hand om vår person Från början och till slut: Är man ej född med pretention, Så kan man slå sig ut. Om du i skogen gör en titt, Så kan du lita på, Att du har svamp och blåbär fritt, Och det är vackert så.

Vår jord visst sparsam vara kan Att ge, då man vill ha, Ty hon vill helst att menniskan Skall komma sjelf och ta. I berg och floder fins det gull, Och om man friskt går på, Så kan man stoppa fickan full, Och det är vackert så.

Har du ej gratis fått förnuft Att bruka som du vill, Och dito vatten, sol, och luft, Och snö, och månsken till? När se'n du en förnyad hud Hvart sjunde år lär få. Jag tycker, sannerligt för Gud, Att det är vackert så.

Och när till slut du andan mist, Och du är kroppen qvitt, En himlafärd du gör till sist, Som du får kostnadsfritt. Hvem vet, kanske en skönhet då, Som du ej tänker på, Skall till din graf med rosor gå, Och det är vackert så.

Norrländingens hemlängtan.

Hvi längtar du åter till fädernestrand? Mitt hjerta, hvi slår du oroligt, När barndomens minnen dig hviska ibland Om hembygdens dalar förtroligt? Förgäfves du ångrar den brännande lust, Som gäckande dref dig till främmande kust Från hembygdens skogar och dalar.

Hvad drömde du väl om den främmande jord, Hvad hoppas du ännu i söder?

Hvar sökte du hjertan? Fanns det ej i nord? Hvar finnes väl trognare bröder? Hvad sökte du fjärran, hvad brände din håg? Hvad såg du i söder som icke du såg I hembygdens skogar och dalar?

Jag minnes min hembygd vid dånande flod, Der molnen sig hvila på fjällen; Der åldriga skogen mot stormarne stod, En grönskande mur omkring tjällen. När dagen rann opp, eller nattvakteln slog, Der lifvet var oskuld, och friden blott log I hembygdens skogar och dalar.

Väl sofver min fader, — vid gungande haf Den grönskande graf honom söfver; Och granarne gro kring den älskades graf Och fläta ett skugghvalf deröfver. — Men fädernetjället det blomstrar ju än, Och moder och vänner mig mana igen Till hembygdens skogar och dalar.

Jag kommer, jag kommer väl fjärran ifrån En gång till att famna er åter. Men kanske för sent står de älskades son Vid grafvarnes marmor och gråter. — Då står jag förskjuten, der älskad jag var, Och gråter vid minnet af framfarna dar — I hembygdens skogar och dalar.

AUGUST TEODOR BLANCHE.

FMd l Stockholm don 17 Sept. 1811. Audltflr. J)rtd d*»u WNov. 1868.

Studentsång ur "Låkaren."

Solo. Man skola och gymnasium lemnat liar; Man gladt sig rustar till Upsalafarden.

Se kring oss stöka söta mor och far —-För första gång skall pilten ut i verlden. Tag på dig bra! Förkyl dig ej!

Låt se du ej förlöser dej!

Var lugn min mor! Var lugn min far!

Ty att förlösa sej Blott brukades i forna dar!

Men nu det brukas ej.

Kök. Nej, nej,

Man ej förlöser sej.

Solo. Aldrig man mer dem återser

Studentens glada dagar.

Fåfängt, man efter dem jagar —

De återkomma aldrig mer,

Nej, nej! De återkomma aldrig mer!

Kök. Nej, nej! De återkomma aldrig mer!

11GSolo.

Kor.

Solo.

Kör.

Solo.

Kör.

Solo.

Kör.

Solo.

Kör.

Solo.

Kör.

Solo.

Man läser och studerar,

På baler figurerar,

Bland bröder pokulerar,

Och pengar vigilerar.

Om morgon hos professorn kurar man;

Om qvälln man gör sin kurför döttrarne min sann.— Men svallar stridslust i vårt blod,

Ilur finna ämnen för vårt mod?

Jo — om det gäller,

Det finns gesäller.

Det finns gesäller.

Vi kämpa man mot man.

Vi bistå käckt livarann.

Vi kämpa man mot man,

Vi bistå käckt hvarann.

Från fönstret der ett ljus man tindra ser i natten. Der bor en blek pedant, som liiser natt och dag och dricker vatten.

Han säkert galen blir till slut.

Vi rädda honom vi, och ropa lampan ut!

Lampan ut! Lampan ut!

Nu kommer posten— straxt man skyndar dit,

Att bli belönad för sin Hit.

Man bryter pappas bref--------ej finns en enda daler,

Men ganska mycket med moraler.

Blott moraler.

Betalas källarmästarn med moraler? -Nej, nej!

Betalas skräddarmästarii med moraler? —

Nej, nej!

Nej, nej, så går det ej,

De älska hällre sin riksdaler.

Men kommer der ett bref med sina tre sigiller,Yi triumfera då! — Åt fanders alla griller! —

Och plocka fåglarna, de gula, gröna, blå. —

Kör. Triumf! Åt fanders alla griller etc.

Solo. Man sin examen tager,

Till andra värf studenten drager!

Till afsked räcker han sin hand Åt bröderna och fridens land.

Snart äro alla ungdomsvänner glömda.

En statsråd blir; — en annan blir aktör; —

En krigare; — én biskop förren han dör; —

En vid ett domarbord; — en annan bland de dömda En mäter stjern ans lopp; —

En annan bryter grufvor opp; —

En samlar guld från länderna och hafven; —

En annan står vid tiggarstaf ven.

Aldrig de återkomma mer Studentens glada dagar.

Rör. Aldrig de återkomma mer

Studentens glada dagar.GUSTAF LORENTZ SOMMELIUS.

(Beppo.)

Född l Mörrum I Bleking den 19 Okt. 1811. Löjtnant. Stupade 1 Dansk-Tyøka Kriget vid Dybböl den 5 J unl 1818.

Rudolf von Wildheim.

O, hell dig, blixtrande klinga!

På valplatsen skola vi svinga I ringdans, du, döden och jag!

Så trogen i glädje och smärta,

Jag trycker dig tätt till mitt hjerta, Min fästmö i envig och slag!

En gång skola åskorna ljunga, Och stormsången vindarne sjunga I svärmande, svindlande takt.

Då får du ej slumra, ej drömma,

Ej strålande anletet gömma,

0 svärd, på vår hämnande jagt.

Ej guld gaf mig ödets gudinna,

Ej skönhet — och till älskarinna,

O sköldmö, hon gaf mig blott dig! Men rosorna, som skulle smycka Din brudkrans, de, liksom min lycka, Slå ut blott och blomma i krig.

Ack, bör huru stridshornen ljuda! Det är, som de skulle oss bjuda Till dans i en riddaresal;

Och tusende ekon, så klara,

Den gälla signalen besvara Med genljud i berg och i dal.

Du glänsande stålbrud, min stjerna Med blickar som gnistra, o, tärna! Sof sött på din riddares arm,

Tills jag dig till fejder får väcka Och flammande lystnaden släcka, Som brinner så het i din barm!

Med mig skall du, sida vid sida, Så djerf öfver slagfältet rida; Och sjudande menniskoblod Du tjusande, blåögda flicka,

Ur splittrade skallar skall dricka Och släcka ditt lågande mod!

119

..Se, fläckar af hjertblod, så röda Som purpur, i solskenet glöda Som eld på den glimmande skrud! O, framåt, tills krafterna svika! Jag kan icke — vill icke vika:

Nej, framåt, du segrande brud!

Låt framåt, ack, framåt det ila! Min rolösa själ ingen hvila Och rast eller frid nån'sin tål.

Jag följer min viftande fana — Och vägen skall svärdet mig bana, Till dess att jag hinner mitt mål!

Och följen mig, jägare käcka!

Låt hingstarne framåt få sträcka! I fyrsprång! — Som örnar slå ned På rofvet vi skola oss kasta På fiendens fyrkanter fasta —

Och spränga hans sexdubbla led!

Som stjernor, dem siarne prisa, Min hjelm eller sabel skall visa Er vägen på bragdernas stråt;

Och fastän vårt antal är ringa,

Jag segrens gudinna skall tvinga Som skuggan att följa oss åt.

Och segra vi icke, vi alla Dock stolt, liksom ekarne falla, Som brytas af stormar utaf;

Och, stålsmidda jägareskara,

Vårt minne skall häfden bevara, Och mullen en grönskande graf.

Och lagrar vi döende skära; —

Ej mindre är derför ens ära,

Att striden man stupande vann. — Af irrbloss var evigt den flamma Den skönaste, som, i detsamma Den brände som klarast, försvann. I

I dofva ackorder kring hela Vår synkrets kanonerna spela,

Och stängda vi äro här; — men

Der hetaste blodregnen dugga,

Som hjeltar vi skola oss hugga En stråkväg ur kulan igen;

Fast kejsarns kolonner än röra Sig herrligt, som skulle de göra Mot döden paradmarscher blott,

Och än stå som klippor så stilla Emot våra anlopp — och spilla Ett lif i hvarendaste skott;

Och fast våra tinningar glöda,

Och tusen blessyrer förblöda,

Och kindren bli bleka som snö,

Fins ej någon återgång mera —

Vi måste vårt anfall dublera,

Igenom oss slå — eller dö!

Må Jesus hvar niding fördöma,

Som vill under striden sig gömma. Som elden och farorna skyr;

Och fader och moder förbanna Hvar feg, som i chocken vill stanna Och fången sig ger — eller flyr!

Marsch framåt, fast korparne sjunga Min likpsalm! — Om någon, I unga. Af eder blir öfver i dag,

Så hem till min fosterbygd helsa:

Att lifvet jag kunde ej frälsa,

Men äran, den räddade jag!

I himlen jag skall eder vara Till mötes i afton — och svara För alla; till Allfaders tron Jag hela min linie skall föra Till mönstring och redo der göra För mig och min bleka sqvadron.

Jag börjar re'n dödssmärtor känna:

De q välja och slita och bränna Och sarga min kropp och min själ. — De tappraste kunna bli slagna,

Men endast de fega bli tagna. — Kamrater, soldater — farväl!LARS JAKOB STENBÄCK.

Pödd I KnorUne 1 Finland den 28 Oktober 1811. Kyrkoherde i Storkyro. Död den 21 April 1870.

Mitt Finska fosterland.

Med sorg i själen och med bitter blick Den unge skalden öfver bergen gick;

Der låg det sköna Finland för hans öga.

Men harm och kärlek i hans hjerta brann,

Och under tysta suckar sökte han Sitt Finska fosterland.

I stadens larm han gått och sett sig om,

Men, ack, en främling var han, hvart han kom, Och ytans stora sken hans bröst beklämde.

I vimlet af de brutande begär Han fann allt annat — men b an fann ej der Sitt Finska fosterland.

Och när han kom bland bygdens folk han såg Ett land så rikt af skönhet, men det låg Förbildningens förskämda luft deröfver.

Det Finska sinnet fanns der icke mer;

I flärdens bojor såg han sjunket ner Sitt Finska fosterland. .

121Så drog han öfver bergen bort med harm, Och sorg och kärlpk glödde i hans barm; Men genom djupa skogar gick han fjärran. Hör, vinden susar stark i trädens topp; Hvad sjunger den? O, vill den väcka opp Sitt Finska fosterland?

Men framåt gick han — och han fann i ro Ett folk i torfbetäckta hyddor bo,

Och friskhet glänste ur dess öppna öga.

Det var så välbekant, så svalt det var;

Hans hjerta kände, att det ägde qvar Sitt Finska fosterland!

Och åter väcktes sången i hans bröst,

Och fri som fågeln höjde han sin röst;

De gråa bergen hörde hans förtjusning: Mitt fosterland jag funnit har igen,

I gömda hyddors skugga lefver än Mitt Finska fosterland!

Stjernan.

Stjernan glimmande står och ser Öfver jorden i natten ner.

Klara låga uti det blå,

Sköna stjerna, som skiner så,

0 hur är du så kall ändå!

Intet suckande menskobröst Finna kan i ditt öga tröst

Utan kärlek ifrån din höjd Ser du lysande, lugn och nöjd Jordens jämmer och jordens fröjd

Satt du icke med stolt förakt Sköna stjerna i herr]ig prakt,

Kanske kunde du glad och fri Lyckliggöra och lycklig bli.

Men nu går du oss kallt förbi.

OSCAR PATRIK STURZEN-BECKER.

(Orrar Odd.)

Född i Stockholm den 28 Nov. lSjl. Redaktör.

Död den 16 Febr. 1869.

“Den striden jag älskar/’

“Ack hör du, fader, hur silfvergäll Trumpeten smattrar med krigisk skräll Igenom den vilda lunden?

Helt säkert ståndar en blodig fejd Der ner i dalens ensliga nejd I gryende morgonstunden?

Du sjelf min fader är gammal och blind, Och skägget växer grått kring din kind, Och senan sin tjenst dig nekar;

Men jag är yngling, min blod är varm, Jag tar din trogna musköt på min arm Och ilar till krigets lekar.” —

t

“Min son! Väl hör jag fjärran ifrån Trumpetens skräll och trummornas dån, Men sakta, du ungmod, sakta!

Kanske, att blott mellan skål och vägg

123Två kungar beslutat för påfvens skägg II varandras trälar att slagta! ...”

“Allt närmare konnner stridens tumult,

Det låter så sällsamt tju aningsfullt,

Hur gerna jag der ville vara,

Hur längtar min själ att pröfva en dust Och möta med hurtig ungdomslust En mörkögd hotande fara!

Och gynnar mig tyckan, som öfverste minst Jag kommer tillbaka med ståtlig vinst Af gyllene epåletter,

Och ärans krona af lager grönt,

Ett segerbyte så stolt och skönt,

På fader mins lockar jag sätter.” —

“Min son, låt vara vapen och strid!

Hvad vinna vi slutligt, vi arme, dervid?

Ett ok emot ett annat!

Och äran? ... O, känner du väl dess halt?

Ett skal, en dunstbild, och dermed allt!

Mitt ord är: ve och förbannadt!” —

“Men lyssna, fader! . . . Hvad är det jag hör? Förnimmer jag ej en krigarekör Så eldigt ur djupen stiga? —

“Vaker upp, vaker upp, kring skog och dal! Se, friheten gryr! hör hanen gal!

Framåt mot tyrannernas liga!” —

O, min far! hvilka flammor i denna sång! Halft hymn, halft härskri på samma gång Den modig och vemodig klingar!

Jag måste med på den tappra färd!

Välsigna mig, fader, och gif mig ett svärd! Min ande rör sina vingar.” —

“Rätt så, min son, jag ditt hjerta förstår,

Den striden jag älskar, den saken är vår,

Det krigsropet gäller oss alla.

Eör frihetens seger mot döden att gå,

Ar ädelt och stort, och stort iir också För friheten modigt att falla.Tag ner ifrån väggen mitt gamla gevär Det är mig en trofast vän, en kär,

Och segersäll tillika!

Ett godt mått krut och ett ärligt lod Se'n säkert öga oeh oförskraekt mod! Och lyckan skall ej dig svika.

Nu gack med Gudi, son af min själ!

Det är kanhända vårt sista farväl,

Dock ... ej må vårt öde vi klandra! Blott frihetens träd beskugga vår graf Och fosterjorden ej mer bär en slaf Stor sak med allt det andra!HERMAN SÄTHERBERG.

Född i Tumba i Södermanland den 19 Jnnl 1812. Läkare, föreetåndare för Gymnaatiekt-Ortopediakt Inetltut.

Vårsång.

Vintren rasat ut bland våra fjällar,

Drifvans liljor smälta ner och dö.

Himlen ler i vårens ljusa qvällar,

Solen väcker lif i skog och sjö.

Snart är sommarn här. I purpurvågor, Guldbelagda, azurskiftande,

Blomma vesterns moln vid qvälleus lågor,

Och i fägring alla dalar le.

Vingad skara jublar nu i lunden,

Skogens harpa klinga hörs på nytt,

Bäcken sjunger, fjärdarne och sunden Rikt med silfver sina skrudar prydt.

Skvnda, kom till mig i lundens sköte!

— Hviskar vårens tärna. — An en gång Jag med diktens son vill stämma möte,

Locka honom ut till lek och sång.

Ja, jag kommer! Helsen, glada vindar,

Ut till bruden i den gröna lund!

126Med sin fägring än hon mig förblindar, Aldrig, aldrig svek jag vårt förbund.

Skön hon är som i inin barndoms stunder, Fri som bäckens dans mot klarnad sjö, Ljuf som trastens sång i skogens lunder, Glad som fågelns lek på blomsterö.

Lyssna vill jag hur dess stämma ljuder, Dansa med i hennes blomsterfest;

Der i hvarje hjerta helsa sjuder,

Der i hvarje blick är glädjen gäst.

Säll jag i naturens sköt vill drömma Vårens dröm, som ingen tröttat än,

Och i ro all verldens flärd förglömma,

Fri som skyn der uppå himmelen.

Den första kyssen.

Det första gräset lyser grönast,

Den första rosen myser skönast, Och bäst är första lärkans sång: — Din första kyss den är den bästa:

O, gif mig den — på det den nästa Må bli den första nästa gång!

Når hon ler.

Skön är min flicka, när hon ler An skönare dock när hon gråter; Men allra skönast, när hon åter Ur sina tårar mot mig ler.VILHELM von BRAUN. •

Född pa Brängesåe i Vestergötland den 8 Nov. 1813. Löjtnant. Död den 18 Sept. 1860.

Qv in noögat.

Vill du se en skymt utaf den höga Kärleken, som ofvan niolnen bor,

O, så blicka då i Qvinnans öga,

Och du ser den närmre än du tror.

Qvinnan sist utaf den onämnbare Skapad blef, och när han ögat tänd t,

Sade han: “Dess milda språk forklare, Hvad jag vid mitt verks fullbordan känn t.”

Derför denna blickens makt, som böjer, Hvad som våldet aldrig böja kan.

Derför denna ljufva eld, som höjer Opp mot stjernorna en stoftets man.

Derför ofta ser en olärd q vinna.

Hvad som mannens öga far förbi.

••

Aran girigt han i allt vill finna,

Hon vill finna kärleken deri.

128

Bleking.När som språket icke mer förmådde O, hur ofta var en blick ej nog!

Och den svaga på den starke rådde,

Först när bistånd hon af ögat tog.

Se på flickans rädda blick som ilar Lik en jagad dufva fort omkring,

För att dölja, att den stundom hvilar Sig på en i ynglingarnes ring.

Det, för hvilket ord hon icke finner,

Det, som hon sig vågar tänka knappt,

1 ett ögonkast till honom hinner,

Som ett stjernskott uti qvällen, snabbt.

••

Älskarinnans öga se, då brunnen Första kyssen på dess läppar är,

Och ett blygsamt “ja” från rosenmunnen Kronan satt på älskarens begär!

Då det talar ut i ömma Jågor Hvad som tungan icke mer förmår,

Och, i helig tystnad, svar och frågor Lysa fram igenom känslans tår.

Eller se, hur modren ögat sänker Ned till förstlingen invid sitt bröst!

Allt hvad hjertat känner, själen tänker, Tolkas der med blickar, ej med röst.

Renare ej månens anlet skådar På en källa, som bland blommor står; Solens första stråle ej bebådar Högre fröjd, än från den blicken går.

O, så brinn, du skaparns högsta under! Sköna qvinnoöga, herrligt brinn!

Och, än mera skön, i sorgens stunder Milda qvinnotår, all sm äk ti g t rinn!En kärlekshistoria.

Bort med kärlek! Hit med glaset, Som den högsta fröjden bär!

Jag betala fått kalaset Nog, min sann! då jag var kär, Aldrig fick jag lugn,

Glödhet som en ugn Brann jag både dar och nätter För den största bland koketter.

Och jag ritade vår hydda Uppå superfin velin;

Lindar henne sågos skydda, Utanföre låg en äng,

Längre fram en sjö, Och i den en ö,

Dit i båt vi skulle fara, Att i ensamhet få vara.

Jämnt jag gick att blommor plocka Men hur gick det? Hit med kannan! Blek och dum och utan frid, Den mig bringar tröst allén1;

Och jag smidde rim, så tjocka Bäst jag ritade — en annan

Som Egyptens pyramid. Kom, som hade hus af sten

Och jag låg på knä, Och en verklig sjö,

Och jag skar i trä Med en verklig ö. —

Hennes namn, tillhopapetadt Strax gaf flickan mig på båten,

Med mitt eget, skönt arbetadt. Steg i hans — och slut med ståten!

Myggan.

Jag stack i kejsarns hjertgrop: han upp ur sömnen for Och skrek: hör, vakt derute, jag mördad är, jag tror!. .. Det var hans onda samvet’, som blifvit folkets tolk,

Ty se, min gadd, den lilla, den tog han för — en dolk.JOHAN GABRIEL CARLEN.

Född på H&BMlkftrr i Vestergötland den 9 Juli 1814. Kaneliøt. Död den 8 Juli 1875. Aderton och tjuguett.

En konung regeringen tillträda får, “Och skälet dertill?”

Så snart lian hår fylt sina aderton år;

Men äktenskaps-spiran han icke kan vinna, Jo, det lättare är

Förrän tjuguett uppå nacken han bär, Att styra en stat än en qviuna.

Jakobsstegen.

FLICKAN.

Det är för underligt, snälla mamma,

Med “Jakobsstegen,” som här jag ser:

Så många hasta uppfor densamma,

Men lika många bege sig ner.

Bland himlens fröjd, som ej kan beskrifvas, Man borde, tycks mig, för alltid trifvas?

MODERN.

Ack, flicka, kärleken dig skall gifva Det undrets lösning allt mer och mer:

Det är de ogifta du ser klifva Till “himlen” upp, der så skönt den ler De gifta är det som klättra ner.

131

THEKLA KNÖS.

Född i Upaala den 17 Juni 1815. Död den 11 Mara 1880.

Snickargossen i verkstaden.

Min snälla liyfvel, gå på, gå på,

All t jämna i flygande fart!

Ty mästarens dotter med ögon blå Vill se ditt arbete snart.

Sig spånen ringlar så fin och vek Som hennes ljusgula hår;

Här luktar så friskt af gran och ek, Som då i skogen man går.

Hvad betsad skifva, blänkande klar, Vill spegla dess älskliga bild;

Så inånga speglar en fröken ej har, Som jungfrun blygsam och mild. I

I hennes fönster, så hvit och röd,

En blomma nickande satt;

Nu lindar den sig kring ett sirligt stöd, Som jag gjort färdigt i natt.

133Ack, om jag vore det fasta stöd,

Och hon den blomman så vek!

I regn och solsken, i lust och nöd,

Jag aldrig min blomma svek.

Jag snickrar så flitigt på bordets rund; Fritt flyga väl tankarne då,

Långt bort till en gyllene middagsstund I framtidens dimmiga blå.

Hvem breder en snöhvit duk på mitt bord, Hvem ordnar faten derpå?

Hvem hviskar så sakta bordsbönens ord. När tysta kring bordet vi stå?

Nej, snälla hyfvel, gå på, gå på,

Allt jämna i flygande fart!

En liten stund skall du hvila få,

När hit hon kommer helt snart.

Tyst! Hör jag ej hennes sväfvande gång, Och stämman så välkänd och kär?

Nu tar hon i låset — nu tystnar min sång: Ja nu, ack nu — är hon här!GUDMUND LEONHARD SILFVERSTOLPE.

Född i Stockholm den 5 Jull 1815. Kanellet.

Död den 27 Sept. 1863.

Sverige.

Sverige, Sverige, framför allt på jorden! Älskade och dyra fosterland,

För ditt altar, för den höga norden Flammar hjertat af en helig brand!

Evig frihets starka gud asate,

Ärans gamla gråa helgedom,

Döf mot dvergaskränets hesa läte Och på söderns lumpna skatter tom,

Bär du stolt ditt hjeltelynnes pregel På ditt änne, strålande och rent:

Mod och kraft som Herrans Guds insegel Blef åt dig i skapelsen förlän t.

»

Skön du är uti din enfald, moder,

Skön från tidehvarf till tidehvarf.

Sår och segrar har du till klenoder, Torftighet och mannabragd till arf.

134Stor du är att lida och försaka,

Stum din tunga, skarp din klinga är; Derfor blef du korad ut att vaka Såsom förpost emot nattens här.

Skulle du i jättestridens dunder Vackla på din ljusa bana? Nej!

Du kan gå framåt, du kan gå under, Men åt sidan ej, tillbaka ej.

Ofta stod du undergången nära, Blödande vid brustet riddarsvärd;

Men du höjde dig i glans och ära Upp till en förnyad himlafärd.

Härligt, härligt är du lottad vorden Der du går mot stjernorna din gång. Derför framför allt på hela jorden, Sverige, Sverige, hylle dig min sång!

Makter höga, tysta, allvarsamma Bo i nordanskog, i nordanfjäll,

Hålla vård kring trofast kärleksflamma, Lågande på blodstänkt offerhäll.

Och så länge än den lågan skiner Oenom mörkret ifrån strand till strand, Står du mellan störtande ruiner Lugn och glad och stark, o fosterland!

“See frisk op!”

* Holberg.

Se glad ut, se glad ut, du menniskobarn,

Som slungas framåt uppå tidernas bölja!

Se glad ut! Ditt svaga och bräckliga flarn Kan aldrig försjunka, hur vågorna skölja:

Väl stormar det ofta på verldshafvet blå,

Men det är min lösen: se glad ut ändå!

Se glad ut, om också du erfara får,

Att allt, hvad du drömde i ungdomens timmar,Vid närmare mönstring ej prof vet består;

Ty allt är ej guld, som på jordklotet glimmar. Uppres dig och drömmen ur tankarna drif Och framgå med glädje till handling och lif.

Se glad ut, om också du blott som kompars På lefnadsteatern din bana får sluta.

Hvad lönar att sträfva mot höjden? Bevars! Det inbringar endast en sten i din ruta.

Väl gör du, när gladlynt det lilla du gör Får kuggen i qvarnhjulet fråga: hvarför?

Om qvalet dig pressar en tid bortåt,

Så kommer väl glädjen på ändalykten.

När stormarna svinga i rymden framåt,

Då jagas de regndigra skyar på flykten.

“Post nubila Phæbus.” På natt följer dag;

Se glad ut, så tröttar du smärtornas slag.

Se glad ut i medgång, ty då har du skäl,

Och grubbla ej dårlikt på kommande öden.

Se glad ut i motgång, då höfves det väl; Förtröstan och mod skola pröfvas i.nöden.

Och plundrar dig ödet på allt hvad du har,

Se glad ut, så äger du dock något qvar.

Se glad ut, då dödsängeln nalkas till slut Och löser så sakta de jordiska banden!

Se glad ut: du visste ju redan förut,

Att frihet och fröjd bo i soliga landen.

Så lyse, till tack att du friheten fick, Hjertinnerlig glädje i bristande blick.KARL ANDERS KULLBEBG.

Född p& Erika torp l Vestergötland den 28 Okt. 1815. Litteratör.

Droppar.

Minne och hopp.

Minne är hoppets rot och hoppet är blomman af minnet. Roten af tårar närs, blomman af sol och af ljus.

Stjernorna.

Stjernorna gömma sitt sken, när solen din lefnad förgyller; Dör hon i sorgernas natt, tindra de himmelska fmm.

Snöflingan 1

Jorden den låga min moder var, men ack, i det höga Frös mitt hjerta — och så vände jag gråtande hem.

Månen.

Evigt du skådar de älskandes fröjd, men i sörjande skyar Går du, en trånadens bild, söker din flammande sol.

Evigt du följer hans spår kring himmelens öknar, men aldrig Hvilar du ut vid hans bröst — derför du är väl så blek.

Kyssar och toner.

När jag dig sjunga hör, det är, som hvar ton mig då kysste; När jag dig kysser — o, då hör jag din själs melodi.

Skönheten.

Skönheten föddes ur vågens skum; då är det naturligt,

Att hon som vågen är falsk, att hon är flyktig som skum.

137JOHAN NYBOM.

Född 1 Upeala den 8 Dec. 1815. Litteratör i VesterAa. Död den 28 Maj 1889.

Fan sång.

Stå stark, du ljusets riddarvakt,

Kring dina fosterländska fanor,

'Och drag åstad med sångens glada makt, Med mod på dina skilda banor!

Än ligger stilla frid

Som ljufligt månsken öfver berg och dalar, Och i åskdiger tid

Blott hopp och kärlek Nordens ande talar,

Men kommer någon våra fjäll för nära, Och mulnar det i Svithiod,

Då, bröder, vid vårt namn, vår gamla ära, Vi hugga oss en väg i blod!

Och stupa vi på ärans bana,

Om Hildur våra lif begär,

Vi svepa kring oss Sveriges fana, —

I döden hon brudtäcket är.Niagara.

Jag stod på Niagaras ode strand,

Förtärd af mina känslors vilda brand;

Min inre verld mig tycktes ändå vara Ett ännu mera otämdt Niagara.,

En kolsvart, stjernlös himmelskupa låg,

En likduk kastad öfyer fradgad våg,

Och åskan tungt på kopparmolnen körde,

Men endast jag och nattens gast det hörde.

Allt lefvande så plötsligt undanvek,

I denna dödens vilda jättelek,

Och satan skrattade så gällt i bergen,

Så att det skar och kylde genom märgen.

Så genom hjertats svarta midnatt kör Förtviflans vilda spann här innanför,

Och lidelsernas djeflar hånfullt skratta,

Sig vältrande i brott på lustans matta.

En gång — det är nu mycket längese'n —

En salig tro ock i mitt inre sken;

Nu otrons hemska mordbrand blott mig lyser, Dess eld min själ förtär, och jag — förfryser.

En gång en fager flicka mot mig gick,

Af oskuld rodnande, med himmelsk blick Den blicken ljög: — en menlös narr, jag trodde, Att oskuld mera än på ytan bodde.

En mörkrets djefvul i en himmelsk hamn,

Snart låg hon domnad i en annans famn Och rodnande om ljufva synder drömde Och nöjets bägar till berusning tömde.

Man trallade också för mig en gång Om "evig vänskaps tro" en utnött sång;

Den visan var dock icke svår att sjunga,

Ty hjerta kräfte den just ej, blott tunga.

Du mensklighet! Hvad vill du skryta af?

Du är, hvad som du var, en pyntad graf;Din synd du uti dygdens trasa gömmer,

Och, skuldfri sjelf, du likar friskt fordommer.

En raggig ulfvaflock, med blick af lam,

Du stryker öfver hela jorden fram;

Af Gud (\u säger dig ha lånat tycket,

Men, med förlof, du felar i det stycket.

Du hycklerska, gmkring din nakna blygd Du sveper händigt ftkonlöf och dygd Och sedan inför både Gud och like Du går och pockar på ett himmelrike.

Om här du vore uti en person,

Jag skulle dig ifrån en diktad tron I Niagaras bränning stöta neder Med dina dolda brott och fagra eder!

Och sedan väl jag gömt din usla skam,

Jag störtade mig sjelf i hvirfvelns dam:

Hur rysligt skön den stunden skulle vara,

Då Niagara uppslök Ni agar a!BERNHARD ELIS MALMSTRÖM.

Född i Tyrallnge I Neiike den 14 Mars 1816. Profeoøor i Upeila. Död den 21 Juni 1865.

Hvi suckar det så tungt uti skogen?

Och liten pilt han sitter en kulen hösteqviill Och leker tyst inunder gula linden,

Han ser, hur ljusen brinna uti Gud Faders tjäll Och hör, hur löfven prassla under vinden,

Men huru länge pilten i sina drömmar satt,

Alt mörkare blef lunden uti septembernatt.

Då suckar det så tungt uti skogen.

Och liten pilt han lyssnade, blef hemsk uti sitt mod Och började att springa utåt leden.

Han tänkte stygga tankar och skrämde upp sitt blod Och vilse gick på ljungbeväxta heden.

Han tänkte uppå fader, på mor och syskon kär: “Gud nåde mig som liten är, om väl jag vore der!” Då suckar det så tungt uti skogen.

Men månen träder stilla ur sonderbrusten sky Och kastar silfvertäcket öfver jorden.

Och skuggorna, förskräckta, till bergens fötter fly, Och trollena de flyga uppåt norden.

141Och bergens toppar glimma — men skogen han är mörk, Och uf ven sjunger sorgesång i regnbegjuten björk. —

Då suckar det så tungt uti skogen.

Och liten pilt han löpte utöfver vidan hed Och tänkte uppå mången gammal sägen.

Och himlens stjernor skredo, och natten led och led,

Men ej så träffade han rätta vägen;

WI blida stjernor alla uppå den höga stig,

I vissnade små blommor, o sägen, sägen mig:

Hvem suckade så tungt uti skogen?”

Men alla stjernor tego, och liten blomma teg,

Och pilten många bittra tårar fällde

Så kom han till små älfvors tjäll.—Med vingesnabba steg

Han midt i deras, lätta ring sig ställde.

“O I, som träden dansen på ljungbevuxen stig,

I skönaste små syskon, o sägen, sägen mig:

Hvem suckade så tungt uti skogen?”

Och liten älfvadrottning med fagra läppar log Och smekte liten pilt på röda kinden.

“Gråt icke, vackra gosse, fastän du vilse drog,

Fastän du blef så hemsk inunder linden,

Men sätt dig här på tufvan å ljungbevuxen stig Och torka dina tårar, så skall jag säga dig,

Hvem suckade så tungt uti skogen.

När natten sakta stiger utöfver land och sjö,

Och dagens sol begynner att försvinna,

Och vågen går till hvila inunder grönan ö,

Och alla vackra stjernor börja brinna,

Då blifver himlens båge så ren och spegelklar;

En här af goda änglar så tyst derunder far Och gråter silfvertårar öfver jorden.

Då ser i himlens spegel sin bild den arma jord Och finner sig så dyster och förkastad;

Hon täljer alla synder, all lögn och flärd och mord, Hvarmed hon är se’n tusen år belastad.

Då far en dödens rysning igenom hennes märg;

Då bedja alla dalar, då bikta alla berg,

Då suckar det så tungt uti skogen.”“Haf tack, da älfvadrottning! Det glömmer jag ej mer, Ej heller fruktar jag att hemåt vandra.

Se der, i månens strimma min rätta stig jag ser.

Farväl, vi glömma icke brådt hvarandra.

Väl är jag mycket ringa, ej har jag gods och gull,

Men Herren vill jag lofva, att aldrig för min skull Det sucka skall så tungt uti skogen.11

Stilla, mitt hjerta!

Stilla, niitt hjerta! Snart hvilar du sött Djupt i den ensliga mullen;

Ofta du yrat, men snart är du du trött, Längtar till grönskande kullen;

Der i de susande lindarnes frid Snart du får slumra och bida din tid.

Troget du klappat — år ifrån år — Fröjder och sorger mig delat;

Vållat mitt löje och vållat min tår,

Vållat min skuld, när jag felat.

Men om du bröt, du dock aldrig var kallt, Glödde och stred — och led framför allt.GUNNAR WENNERBERG.

Född i Lidköping den 2 Okt. 1817. Lektor. Expeditionsetkreterare. Statsråd. Landshöfding i Vexiö. Statsråd.

Hymn.

0 Gud, som styrer folkens öden Allsmiiktigt uti alla land,

Som håller lifvet, håller döden Uti din starkhets högra hand,

Hvad än för straff du Svea ämnar, För livad hon fordom brutit har,

Hon bär det nöjd, om blott du lemnar Dess sekelgamla frihet qvar;

Den är dess skydd i mulna faror,

Dess tröst i hvarje bleklagd sorg,

Dess värn mot öfvermaktens skaror Och starkare än Sveaborg.

Kom armod, kommen österns slafvar. Kom tvedragt, kasta ut din brand, — Åt eder alla gräfvas grafvar Af friheten på Svithiods strand.

duntens flamma.

glunten:

magistern:

glunten:

magistern:

glunten:

En gång var jag mycket, mycket kär. . . Skål, min bror, för alla gamla minnen! Jag var rik, som sjelfvaste de Geer .... Klang, gutår,— och fröjda dina sinnen! Allt är slut. De lustar snöda Längesedan äro döda;

Och min flammas rosenröda Läppar redan upphört glöda,BÅDA:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN: MAGISTERN: GLUNTEN: MAGISTERN: GLUNTEN:

t

BÅDA:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

BÅDA:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

Nå hvad gör det?

Här ska’ vi sitta den hela guds da’n Stoppa vår pipa och vrida vår kran;

Här ser du den, fcom är gammal och van Båd vid förtal och ckikan.

Ja, det ger vi fan!

Strunt uti sqvallret och pratet i stan.

Ty vore du också hvit som en svan . . . Likaväl . . .

Så gjorde de dig till den värsta morjan.

Ja min själ!

Men nog var det hårdt att din friareplan Så hastigt gick i qvaf uppå tidens ocean.

* *

Ja, nog var det otur, kära du!

Tag dig en klunk och relatera!

Seat en regnig höstqväll trettiosju . . . Samma år jag skulle exercera.

Gick jag, vinglande på klacken,

Utför Karolinabacken:

Plötsligt törnar jag, och — ack, en Ängel far pladask på nacken.

Ja hvad gör det?

Här ska' vi sitta den hela guds da’n, etc.

* *

*

Tänk dig nu mitt stora bryderi!

Nå, än hennes då, som fann sig knuffad?

Ja, nog föll hon utan pryderi.

Stackarsliten!—När man så blir skuffad!. .

Snart hon står på benen åter.

Vacker, men igenomvåter,

Och jag fjäskar, torkar, gråter

Och hon ler, och hon förlåter.

Men hvad gör det? etc.

* *

*

Om du visste, hurudan jag var!

Ah, det vet båd' jag och många flera.

Ack, jag sprang i backen alla da'r.

Sprang dock ej ikull din ängel mera? Fåfängt, bror! Ett år förrinner Utan att mitt mål jag hinner,BÅDA:

GLUNTEN: MAGISTERN: GLUNTEN: MAGISTERN: GLUNTEN:

BÅDA:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN:

GLUNTEN:

MAGISTERN: GLUNTEN:

MAGISTERN:

Då till slut en dag jag finner Henne — och allt hopp försvinner.

Men hvad gör det? etc.

* * *

Som du vet, tenterade jag förr,

Ja, du var bland våra polyglotter.

Bäst jag satt, så öppnades en dörr,

Jag förstår — professorns sköna dotter. Nej, der stod min forna flamma,

Och professorn i detsamma Sade: “Har du kaffe, mamma,

Åt min herre?” — Fan anamma!

Men livad gör det?

Här ska’ vi sitta den hela gud’s da’n Stoppa vår pipa och vrida vår kran;

Här ser du den som är gammal och van Båd’ vid förtal och chikan.

Ja, det ge vi fan!

Strunt uti sqvallret och pratet i sta’n!

Ty vore du också så hvit som en svan Likaväl . . .

Så gjorde de dig till den värsta morjan. Ja min själ . . .

Men nog var det hårdt att din friareplan Så hastigt gick i qvaf uppå tidens ocean.

En qväll på kyrkogården.

Tror du ej, bror, när den tysta grafven Sluter oss i sin kalla famn,

Tadlet skall tröttna och bryta stafven Så öfver ditt som Gluntens namn?

Nej, kära du, det tror jag ej;

Tadlet det tröttnar aldrig, nej.

Ja, men om också de flesta dömma Omildt och hårdt på vår döda mull, Några för oss skola säkert ömma Ta’ vårt försvar för vänskaps skull. Långt förr än gräs på grafven gror, Vännerna glömt oss, heders bror!MAGISTERN:

GLUNTEN:

glunten: Säg inte så du! Om nu du doge,

Säkert de illa vid sig toge;

De skulle ledas vid fröjd och gamman,

Sörja dig bittert allesamman.

Ja, gubevarV. Det nekar Jag ej.

Men huru länge? — Var god och säj!

Du gör dem orätt! Lita på mej,

De skulle länge sörja dej. magistern: Nej, hör nu på

En teckning utur hvardagslifvet!

Du dör; och då

Berättas det — det är nu gifvet —

Posito så:

Vet ni, att Glunten ••

Ar icke mera? —

Han dog i natt . . .

Af slag.

glunten (tankspridd): Hvem, jag? magistern: Sorgsna, bestörta

Fulla af oro Vännerna alla Skulle säga:

Åh, Herre Gud, är det sant? Är han döder. Vår vän, vår bror? Hvad mitt hjerta det

blöder!

Nyss satt han bland oss så frisk och så

röder

Och qvad en stump för de lyssnande bröder. Ack, fåfängt vi söka i norr och i söder En sådan kamrat. —

Ja, döden skjuter så blindvis som Höder, Och Loke skrattar, men Balder förblöder; Och eken faller, som rankorna stöder.

Men svampen frodas, som märgen föröder. Ack, fåfängt vi söka i norr och i söder En sådan kamrat.

De klaga så Och dystra stå Och tycka lifvet öde De skiljas åt,

Gå hvar sin stråt,

Kanske vid tårars flöde De träffas se'nVid lampors sken

Och minnas knappt den döde.

{Båda tiga en stund.)

glunten (utbrister:) Fy fan, så du fantiserar Och andas grafluft i lifvets vår!

Tror du att man profeterar,

För det man idel elände spår.

MAGISTERN: Säg hvad du vill!

Tiden din tro nog kurerar. båda: Men hvarför gräla så?

Tids nog vi ändå få Veta, hvem af oss två Sådant får bäst förstå. ,

GLUNTEN: Till dess lägga vi ad acta

Det här olyckliga ämnet, bror;

Dock vill jag på förhand sakta Dig säga något, som knappt du tror. MAGISTERN: Kanske ändå . . .

Kanske ändå . . .

Om det sig stöder på fakta.

glunten: Åh jo, gunås!—Men var tyst som graf ven!

Jag är af samma tro som du!ZAKARIAS TOPELIUS.

Född I KaddnäB vid Nykarleby den 14 Jan. 1818. Professor vid Helsingfors universitet.

Vintergatan.

Och nu ar lampan släckt, och nu är natten tyst och klar, Och nu stå alla minnen upp från längst försvunna dar, Och milda sägner flyga kring som strimmor i det bjå, Och underbart och veniodsfullt och varmt är hjertat då.

De klara stjernor skåda ned i vinternattens glans Så saligt leende, som om ej död på jorden fanns.

Förstår du deras tysta språk? Jag vet en saga än,

Jag har den lärt af stjernorna, och vill du höra den?

Långt på en stjerna bodde han i aftonhimlens prakt:

Hon bodde i en annan sol och i en annan trakt.

Och Salami så hette hon, och Zulamith var han,

Och båda älskade så högt och älskade hvarann.

De bott på jorden båda förr och älskat redan då,

Men skildes åt af natt och död och sorg och synd också. Sen växte hvita vingar fort på dem i dödens ro;

De dömdes långt ifrån hvarann på skilda stjernor bo.Men på h varandra tänkte de i blåa höjdens hem,

Omätlig låg en rymd af glans och solar mellan dem.

Tallösa verldar, underverk af Skaparns visa hånd,

Sig bredde mellan Salami och Zulumith i brand.

Och då har Zulamith en qväll, af längtans makt förtärd, Begynt att bygga sig en bro af ljus från verld till verld;

Och då har Salami, som hän, från randen af sin sol Begynt att bygga, också hon, en bro från pol till pol.

I tusen år så byggde de med omotståndlig tro,

Och så blef Vintergatan byggd, en strålig stjernebro,

Som famnar himlens höga hvalf och zodiakens ban Och binder samman strand vid strand af rymdens ocean.

Förfäran grep cheruberne; till Gud steg deras flykt:

“O, Herre, se, hvad Salami och Zulamith ha byggt!”

Men Gud allsmäktig log, och klart ett sken sig vida spred: “Hvad kärlek i min verld har byggt, det rifver jag ej ned.”

Och Salami och Zulamith, när bryggan färdig var,

De sprungo i hvarandras famn, — och strax en stjerna klar, Den klaraste på himlens hvalf, rann upp i deras spår,

Som efter tusen år af sorg i blom ett hjerta slår.

Och allt, som på den dunkla jord har älskat ömt och gladt Och skildes åt af synd och sorg och qval och död och natt, Har det blott makt att bygga sig från verld till verld en bio, Var viss, det skall sin kärlek nå, dess längtan skall få ro.KARL WILHELM AUGUST STRANDBERG.

(Ta lia Qualis.)

Född I Stiglomta i Södermanland den 10 Juni I8i8. Redaktör af Poet* och Inrikes tidningar.

Död den 5 Februari 1877.

Vårt fria ord.

Den har intet fosterland, som ställer Alla lika högt — så sant jag tror,

Den har ingen kär, och får ej heller, Som ej älskar framför allt sin mor. Klingar icke modersmålet skönast? Binder ej vårt hem med dubbla garn? Lyser icke sjelfva ljungen grönast På den torfva, der vi lekt som barn?

Men vårt land är icke marken bara, Eller språket, som vi lärt så flinkt,

Det är tanken ock, den svenska, klara, Och vårt frihetsarf, vår själs instinkt, Och vår goda rätt att öfverväga Hvad oss höfves, öppet, oinskränkt, För att se’n vår trygga mening säga Åt all verlden, fritt och oförkränkt.

Hvarför hade man då krig förklarat Mot vårt fria ord oförbered t?

151Var det derför att det uppenbarat Någon olat, som väl också skett?

Fly till natten då, som h of sam t tiger, Döden, som af ingen tunga vet,

Ty der lifvet rörs och solen stiger Blir det sorl — men också verksamhet!

Trålens klenmod gör, att han förkättrar Hvarje öppenhjertligt ord han hör,

Ty han känner mindre sina fjettrar,

När han tänker som hans herre gör.

Men ett folk, som fått i arf att länka,

Sina öden sjelf och obestridt Älskar sina egna tankar tänka,

Och det måste säga ut dem fritt.

Fågeln sjunger visst sin längtans qvitter. Om han blott blir matad i sin bur,

Men det inre, som ett folk besitter,

Öppnas endast i en fri natur;

Hvad det känner är ej något ensamt,

Men en blixt af himmelens förnuft,

Hvad det tänker, tänker det gemensamt, Och det krymper, om det ej får luft.

Derför ve den hand, som af skär tungan På det folk, som en gång haft en röst!

Ye den, som med vilja sårar lungan I offentlighetens breda bröst!

Det är godt att lägga tyngd i slaget,

När man fått en klinga i sin hand,

Ännu mer att ha ett ord i laget En gång, när det gäller folk och land.

Skänk ej bort det, Sverige, som en penning, Skär ej heller bort det, som en böld,

Ty hvad andras öde tar för vändning,

Blir det för din barm en ädel sköld.

Håll dess kopparrundel mot de djerfva,

Som på friheten begå en stöld,

Håll den högt i luften, som Miner va Höll sin fruktade Medusa-sköld!

Såret efter gammal tvedragt ömmar Stundom än, och kan ej läkas strax;Men vi drömma ej så svåra drömmar Och vi klösas ej, som fordomdags Se hur våra skogar derför nicka Dag från dag sin fröjd, och, ännu mer, Se hur våra fäder vänligt blicka Genom vintergatans fönster ner!

Brödrafolket.

Jag vet ett folk, som ärft af Thor Det kärfva och bestämda tycket, Det liknar oss till lynnet mycket Och vägg i vägg med oss det bor: Ett folk af enkla frihetsseder,

Af manligt allvar, tro och heder, Ett folk med karga näringsfång, Men rikt på Saga och på Sång.

Det är med litet nöjdt, som vi,

Och mycket nog det kan umbära, Blott ej sitt sjelfbestånd, sin ära, Den lifsluft, som det andas i.

I detta folk af odalmänner Man på den djerfva pannan känner De ättefäder utan krus För halfva verldens riddarhus.

De ha, som vi, sin friska färg I viljan qvar, de kära fränder,

Och de ha lika hårda händer Som gneisen är i deras berg;

Och derför, huru ödet fogar,

Kan friheten i deras skogar Med mörkblå hafvet i sin rygg På eget hemman sitta trygg.KARL XV.

Född i Stockholm den 3 Maj 1828. Sveriges och Norges konung.

Död den 18 Sept. 1872.

HJertats hem.

Hvar är ditt hem, jag frågade mitt hjerta.

Siig du, som från min första stund af lif Har klappat vid all glädje och all smärta,

Hvar är ditt rätta hem? O, svar mig gif!

Säg, dväljs du helst der lunder fredligt susa, Der silfverbäckens böljor brusa?

Nej, svarade mitt hjerta, nej!

Hvar är ditt hem? Ar det der stormen tjuter Och vilda strömmen utför klippan far,

Der utaf jagtens faror blott man njuter Och utaf blodigt offer nöje har?

Kanske det fält, der krigets åskor ljunga,

Der under kulregn svärden falla tunga?

Lugnt svarade mitt hjerta: nej!

Hvar är ditt hem? Kanske der solen glöder I purpurbrand och yppigt manar fram Den fylda drufvan, ja, kanske i söder Du vällust ibland rosorna förnam?

151Är der ditt hem, der palmen kronan höjer,

Och der i grönska evig sommar dröjer?

Men åter sade h jer tat nej!

Hvar är ditt hem? Säg, har du det vid polen, Der höga fjällen stå i isgrå drägt,

Der aftonskimret af midsommarsolen Så nära är med morgonrodnan sliigt,

Der drifvan glänser mellan furustammar Och skönt i stjerneqvällen norrsken flammar? Men hjertat hviskade ett nej!

Hvar är ditt hem? Ar det vid he?ines sida. Hvars hjerta slog mot dig i ömt förbund?

Som lärde mig försaka, dig att lida,

Då hoppet dog i lifvets myrtenlund?

Är der det hera, hvarora du ännu drömmer? Helt visst, då du dess bild så troget gömmer! Med klagan sade hjertat: nej!

Hvar är ditt hem? Säg är det der kanhända

Uti det anade och sälla land,

Dit själen, fri man sagt, skall återvända,

När slitna blifvit alla jordens band?

••

Ar det ditt hem, De obekanta ställen,

Som fjerran vinka ofvan stjernepellen ?

Då hördes hjertat svara ja!

Der är mitt hem, det klappande då sade.

Mitt ursprungs hem, det har jag alltid känt; Fast jordisk eld du ofta hos mig lade,

Jag minnes nog den himmelska mig tändt.

I askan äger jag ännu en gnista,

Som längtar, då jag en gång hunnit brista, Till Gud, hos honom är mitt hem!EMIL VON QVANTEN.

Född i Björneborg i Finland den 22 Au g. 1824. Bibliotekarie hoe Karl XV.

Skrifte t&llare.

Suomis sång.

Hör hur herrligt sången skallar Mellan Väinös ru no hallar :

Det är Suomis sång!

Hör de höga furor susa,

Hör de djupa strömmar brusa: Det är Suomis sång!

Se, i natten högt vid polen Strålar klar midsommarsolen: Det är Suomis sång!

Åskans dån från himlens båga, Vinterns vilda norrskenslåga: Det är Suomis sång!

Och de vän a, blyga dalar,

Der en bäck bland blomstren talar Det är Suomis sång!

Trastens slag i sena q väl len,

Ekos suck ur gråa hällen:

Det är Suomis sång!

Öfver allt en röst oss bjuder,

Öfver allt en stämma ljuder:

Det är Suomis sång!

Broder äger du ett hjerta,

I dess tjusning, i dess smärta Hör blott Suomis sång!Nattsång.

••

An jag sitter qvar på stranden, Ensam här i skumma natten.

Sol har gått till ro och landen Dunkla gå ur lugna vatten,

Ode, tyst uti den skumma natten.

Timmarne de fly så sakta,

Knapt ett ljud jag mer förnimmer; Skuggorna som andar vakta,

Stilla glänser månens skimmer.

Ej ett ljud i natten jag förnimmer.

Silfverskyar fjerran segla,

Lika svanor i det höga;

Djupa böljor återspegla Hvarje bild uti sitt öga,

Lugnt, omätligt, som det blåa höga.

O, jag älskar dina stunder,

Stilla natt, din dunkla dager!

Lik mitt eget hjertas under,

Du kring mig din trollkrets drager An i skugga, än i dunkel dager.

O, jag älskar dig, du bölja!

Lik min egen själ, du hvilar:

Bilder tyst på bilder följa.

- Då och då en ljusning ilar,

Och i djupet du så stilla hvilar.

Nu jag slumra vill på stranden, Drömma skönt jag vill om natten, Yakna lycklig sen, när landen Klara gå ur ljusa vatten.

O, hur herrlig är dock icke natten!FRANS TEODOR HEDBERG.

Född i Stockholm den Mari* 182«. Teaterintendent. Skriftstållare.

Den tysta kraften.

Eli klippa reste, djerf och hög, Mot himmelen sin topp;

Ifrån dess hranter örnen flög Med mod mot solen opp.

Och stolt hon stod i dagens sken Och tyckte sig i prakt allen, — Fann intet nppå jordens rund Så fast som hennes egen grund.

Med högmod sade hon till sig: “Fritt himlens åskor må Omkring min hjessa samla sig För att mig nederslå!

Fritt rase stormens vilda hot: Min nakna barm tar den emot, Och utan verkan studsar den Vingbruten från min sköld igen.

Så skall jag stå måug tusen år Och lyfta hjessans topp

I sommar, vinter, höst och vår Mot himlahvalfvet opp Och sliigten skåda, ömkansfull, Nedsjunka uti glömskans mull Och trona högt på griften se’n,

En jätteformad bautasten!” —

En liten blygsam källa flöt Vid klippans fasta fot Så stilla utur jordens sköF Och hörde hennes hot.

Men intet ståtligt tal hon höll; Dess droppe endast föll — och föll. Ihärdig, tyst, af ingen hörd,

Hon sådde frö till väldig skörd.

Hon hade ingen brådska, hon,

Och hvar minut blott såg.

Ilur droppen föll med sakta ton

Och med ihärdig håg.

158Men hur den föll, och hur den klang, Ett stycke efter annat sprang Ur klippans fasta höfter ner —

Och då hon yfdes icke mer.

Snart darrande uppå sin grund Den stolta klippan stod,

Och droppen föll från stund till stund Med samma tålamod.

En morgon, när af solens glöd Sken klippans hjessa purpurröd,

En rysning skakades hon af Och sjönk med dån i djupets graf.

Och klippans minne sjöngs i skog Af trast och näktergal;

Men droppen, som mot ljuset log,

Sig tyst i mullen stal.

Och obesjungen vattnade Den späda blomsterrotterne,

Och hvar ett hinder mer den slog — För samma tålamod det dog! —

O, tysta kraft, som utan skryt Och buller målet når,

En väg för ljuset mäktigt bryt!

Ty, om än tusen år

Den stolta klippan trotsar dig,

Snart likväl böjer hjessan sig Och faller för din makt till slut, Fast ohörd du ditt verk fört ut!

Och hvad är verldens hela makt IIvad är eröfrarns namn,

Som, segrande från trakt till trakt, Bärs uti ryktets famn? . . .

Hvad är all verldens kämpasång, Höjd under buller, bråk och bång, Mot tålamodets tysta strid Hos liten vattendroppe blid?

Hoppet.

Hoppet sviker. — Låt det svika, Du har dock ej bättre vän!

Ve dig, om det skulle vika Bort ifrån förgängelsen!

Solen sjunker. — Låt den sjunka! Se, den stiger upp igen,

Land och haf i purpur prunka, — Klagar du på hoppet än ? —FREDRIK SANDER,

Född i Vintroea församling I Nerike den 26 Sept. 1828. Kansliråd.

Till Selma.

Med ett h&fte noter.

Tag mot, lilla vän, hvad jag sänder dig här, En gåfva så fattig och ringa,

Små sotiga, svarta figurer det är,

Som klättra, som hoppa och springa.

0 Selma, förskjut ej de bedjande små,

Som vinka med löjliga gester.

Förtrollade prinsar, prinsessor också De äro ändock, dessa gäster.

1 fäderneborgen, i drömmarnes sal De lekte så fria och sälla.

Nu äro de fångna, se'n trollet dem stal;

De äro som råttor i fälla.

Sitt ner vid pianot och sjung deras namn! Blott så du förtrollningen tvingar.

Då taga de åter sin barnsliga hamn Och få såsom änglarne vingar.

160Mora, Dalarne.

OSKAR II.

Född i Stockholm den 29 Jan. 1829. Sveriges och Norge« konung,

——

Förtalet.

Att kärnan kasta bort och gömma skalet Benämnes dårskap, såsom hvar man vet; Men lyssna till och sprida ut förtalet På nästans rygg, det är en fallenhet, Som ofta hör till tonen i vår tid; Det räknas som en vapenbragd i strid.

Hvad är förtal? Att det beteckna riktigt Är ej så lätt. Det byter ofta skinn, Fördöljer sina drag i mask försigtigt, Och kryper helst i djup förklädnad in. Men knappt för någon lifvets väg var lång, Förr'n han det mött blott allt för mången gång.

Det smugit oförmärkt till vandrarns sida, Bespejande hans minsta steg alltjämnt; Det hycklat ömhet, likt en falsk Armida, Söft honom in med smicker och med skämt, Men snart, när drömmens gyckelbild försvann, Han sig besviken och beljugen fann.

VICTOR RYDBERG.

Född I Jönköping den 18 Dec. 1829. Skriftställare. Professor vid Stockholms Högskola.

Snöfrid.

I qvällens mörker och stormens larm Han hörde en röst vid sin fönsterkarm: "Gunnar,

Nu går det böljor öfver sjö!

Kom, jag vill se om din håg är varm, Om mod kan bo i en gossebarm:

Kom, gunga på våg en huldremö!

Och rädes du icke för svek och harm, Gunnar,

Då styra vi ut till din lyckas ö."

Det var Snöfrid.

Djupt i skogen stundom såg han henne, Älskligare huldra aldrig fans:

Skön hon var med blåa ögons glans, Gyllne lockar om det hvita änne.

Han iiade ut, hon tog hans hand,

Så gingo de ned till sjöastrand . ..

164"Snöfrid,

Hur fager du är i din silfverskrud!"

Och månen rann upp vid skogens rand,

Och lyste ur moln med rödgul brand Å seglet, som spändes på ungmöns bud, Och snäckan som sköt i skum från land. "Snöfrid,

Vi gunga på våg, mina drömmars brud!" Vid hans sida

Sitter hon och lyss till vindens saga, Skådar drömmande till månens klot;

Rundt omkring dem dånar vågors liot, Rundt omkring dem stormens röster klaga.

Xu vräker en bränning mot stäf och stam, Der skjuter en berghög udde fram, “Gunnar,

Vi syna guld i månljus natt,”

Så locka små troll i dvergaham,

De locka och vinka från bergets kam: “Kom, gosse, tag din lycka fatt!

Vi skola dig fria från armods skam! Gunnar,

Gif oss din själ, så får du vår skatt!”

Det hviner i luft, det skummar på fjärd,

Der brusar nu fram en rasande färd “Gunnar,

Der kommer Utgårds vilda jagt.”

De komma med lurar och fanor och svärd Och ryta sin döfvande hyllningsgärd Åt våldet, som Midgård i kedjor lagt.

“Gif oss din själ, och i minnets verld, Gunnar, *

Ditt namn skall stråla med ärans prakt!*'

Nu syntes en vik der månen göt Sitt skimmer och böljan domnad flöt, “Gunnar,”

Så lockar en röst, “vänd hit din staf!

Dig väntar en hydda i lundens sköt,

En trohet, som aldrig sitt löfte bröt,Här drönnue du Ijuft vid sirandens säf!

Den vänaste arm, som ett famntag knöt,

Gunnar,

Skall väfva med kärlek din lefnads väf!”

Hjeltelifvets Runor lyda:

Svärd mot snöda Jättar draga Modigt blöda För de svaga,

Glad försaka,

Aldrig klaga,

Strida hopplös strid Och namnlös dö,

Det är lifvets sanna hjeltesaga.

Leta icke efter lyckans ö!

Och i töcken Svann hans huldremö.

Ensam dref han kring i böljors öken.

*

Många vägar öppna sig till grif ten;

Om bland dem du väljer kämpens stig, Genom oro, qval och hårda skiften, Genom tviflets töcken för han dig.

Trött och ensam

Kämpe i sitt blod den man, som lyfte Sköld till värn för denna verldens små, Och ju himlen närmare hans syfte Desto tyngre fjät han måste gå.

Dock, du gosse,

Ar du dina bästa drömmar trogen, Återser dig huldran någon gång,

Leker med dig, som I lekt i skogen, Sjunger för dig tröstlig runosång, Öppnar för dig

Dina barndomsminnens blomstergårdar, När från strid du längtar dit igen,

Der på Idavallen nornan vårdar Morgonlifvets gyllne taflor än.

Meu Snöfrid reste sig

Hög i stäfven:

“Bättre är kämpens

Ädla armod ••

An drakens dolska

Ro på guldet,

Bättre är hånad

Död för det goda

Än naumfröjd vunnen

I sjelfvisk äflan,

Bättre än fridens •»

Ar farans famntag.

Väljer du mig, då Väljer du stormen.

Ty de hårda

*

Gunnar! Gosse!JOSEFINA WETTERGRUND.

(Ira.)

Född Lundberg l Karlshamn den 2 Sep t. 1830. Gift med revisorn Wettergrand.

Claras pretentioner.

Om jag någon gång vill gifta mig, Yttrade den vackra fröken Clara,

Bör den ädling, som anmäler sig,

Utaf tapperhet ett under vara.

Detta är min första pretention,

Skönhet och förstånd — se der min andra; Har han guld — bortåt en million — Tycks mig ej att detta jag bör klandra ...

Lärdom kan ej heller skada just,

Ergo bör han hafva tagit graden,

Att med heder kunna stå en dust Mot the professorer, hela raden.

Nobel hållning, takt och ton och sätt,

Slaf af alla mina ljufva nycker . . .

Här i korthet riddarns silhouett,

Sjelf nu kan han komma när han tycker.

167Och af friare det knöts en krans Kring den stolta, som sitt domslut fäller; Ingen skön och tapper nog befanns, Ingen vis och ingen rik nog heller

Så af år två tiotal förgick Och som månen ensam stod vår fröken, Såg på denne med en svärmisk blick, Frågte ungdomens orakel — göken.

Gök och måne gåfvo intet svar — Fröken, fruktande för nunnans galler — Med resignation två suckar drar Och i inspektorens armar faller.

Ful och gammal var han, har man sport, Efter lärdom aldrig än han frågat: Tapper var han dock, ty hvad han gjort Skulle ingen annan mera vågat. . .

Hvad jag sett.

Jag kärlek sett, som alla prof bestått;

Jag vänskap sett, som gjort precis detsamma;

Jag oskuld sett, som alltid rätt har fått;

Jag af sig sjelf sett släckas hatets ilamma;

Jag sett en menska, som en ängel ren;

Jag sett ett hus, der herren sjelf haft tömmen;

Jag sett det der heltvisst för längesen,

Dock tror jag nästan att det var — i drömmen ...r

KARL RUPERT NYBLOM.

Född l Upø&la den *9 Mara 1882. Professor l Upsala.

Min son.

Han är så liten, men dock så klok:

Uti hans öga som i en bok

Jag laser tusende tankar.

Han är mitt samvete uppenbart, Liksom Guds öga han skådar klart, Hvarthän i villa jag vankar.

Han ler emot mig, när jag är god,

Men sjuder vreden uti mitt blod,

Då blir han undrande stilla;

Och tynger sorgen mitt ögonlock,

Han leker sakta med knapp och rock Och jollrar vänligt, den lilla.

När stygga tankar mig falla på,

Jag vägar icke till honom gå,

Fast han mig jublande lockat. Men fylls mitt sinne ibland af harm, Då tar jag honom uppå min arm,

Och molnen fly, som sig skockat.

169Hur skall jag göra dig god och from, Du, som har blifvit min rikedom,

Och som all glädje jag skyller? Hur skall jag föra dig utan fläck,

Till dess du står på ditt eget däck Och stormen dukarne fyller?

Jo, var mitt samvete liksom nu,

Och bed till verldarnes herre du

När du har lärt dig att bedja, Att han må göra mig god och from, Att jag må blifva din rikedom,

Att vi hvarandra må glädja.

Svenska flaggan

i Livornos hamn.

Ro på, ro på, min gondolier! Derborta ligger vår korvett.

Och flaggan under nocken der, Söm far så stolt och lätt,

Det är mitt lands, skall du förstå, Med gyllne kors och grunden blå.

Ty der är Sverige, der är allt,

Som svenskens hjerta kallar sitt.

' Känn, ifrån nord det blåser kallt, Men också friskt och fritt.

Och flaggan der med tungor tre Mår godt i brisen, kan du se.

O var du länge hemifrån Och såg till sist din trikolor,

Då kände du dig visst dess son Långt mer än forna år.

Då kysste du den duken nog,

Som sjöng om hemmets berg och skog.

Hurra, der står mitt landsmanskap, Med kinden röd och luggen hvit,

Och väldiga kanoners gap,

Som hviska: kom ej hit!

Jag kommer dock: med gult och blått Det vinkar mig från rån så godt.

Ja, ja, — jag ville kyssa ock Det däck, som växt i nord en gång; Jag ville kyssa skot och block Och segel, mast och stång,

Och beckiga matrosers rad Jag ville famna rörd och glad.

Mitt fosterland, nu har jag dig, — Ett simpelt fallrep i min hand!

Jag känner dig! Du helsar mig, Mitt gamla fosterland!

O, aldrig glöms en sådan stund! Hell gyllne kors på djupblå grund!VIKTOR EMANUEL ÖMAN.

Född i Sklfteaberg (Vestmanland) den 21 Angastl 1838. Redaktör af Nerikes Allehanda.

Fattigdomens barn.

Det nådiga herrskapet täcktes stanna Att höra den fattigas nöd:

Fem trasiga, bleka ungar att föda;

I fjol blef mannen död.

Den älskliga fröken till tårar rördes Och gaf den minste en slant,

En skilling nyss frän myntet kommen Lull, lull, så präktigt och grannt!

Men pappa sjelf för tiggarpacket Höll tal om lösdrifveri,

Beskrifvande immoraliteten Och skadligheten deri.

i

Och kunglig sektern, från Stockholm kommen. Konstkännare och lärd,

Fann gruppen pittoresk och nästan En målares pensel värd.Fågeln.

Det sitter en fågel på fönsterkarmen Och hackar i den frusna snön.

Han qvittrar glad på en gammal visa. Han sjunger visst för en ringa lön.

Jag också är en fattig fågel Som söker något inunder snön;

Och sjunger jag icke så väl som sparf-Så har jag icke stort större lön. [ven.

Tröst.

Det glimmar dagg på hvarje blad Hvart strå har fått ett duktigt bad! Det skjuter upp så rakt och käckt, Som kunde aldrig det bli knäckt.

Och nyss var allting dock så dödt Så vissnadt, bleknad t och förblödt;

Knappt att der drogs ett andedrag, Knappt att der slog ett hjerteslag.

Hur kommer tröst ändock till allt! Hur oförtänkt, hur tusenfaldt!

I regnets friska flöde skänkt,

I ögats ljufva tårar stänkt!

På marken växa blommorna opp, De knoppas, dofta, och dö så fort. Det är i det hela just ingenting, Och gäller icke heller stort.

Lika.

I hjertat växa känslorna opp,

De vakna och sakna, men dö ej fort. Det är i det hela just ingenting,

Och gäller icke heller stort.

Trådet.

Det står ett träd med kala grenar Hvad hjelper dock, att solen skiner, Midt i den gröna skog; Hvad båtar regnets bad?

Sol skiner, milda skurar I roten är det trädet såradt,.

Deröfver fallit nog. Bär aldrig mer ett blad!

Jag mötte lyckan på min stig Hon nickade bekant åt mig. Jag, som ej förr den sköna sett, Blef stående, förvånad, stum,

Lyckan.

Och undrade, förstås, helt dum, Hvad denna heder mig beredt.

Och bäst jag undrar, hon försvann. Se’n ha vi aldrig sett hvarann.ALBERT GELLERSTEDT.

Ffldd I Säters ho l Veetmanland den 6 Oktober 183«. Profeaaor vid Tekniska HOgskolaiL

Konstakademiens Sekreterare.

Min tro.

Man säger, att en ängel Jag har min tro: att änglar

Igenom rummet går, I skaror lyssna gladt,

När efter glam och gamman När goda hjertan skämta En plötslig tystnad rår. Och brista ut i skratt.

Silhouetter.

1.

Ett anslag, fäst på knuten Den ena menskan är:

Allt står för allmänheten, — Högst få dock läsa der.

Den andra är ett album Med knäppen och med lås, — Man pröfvar nycklar, undrar Så att man kan förgås.

2.

Här gå de och maskera Sig alla för hvarann Och lägga bok st af sgåtor, Som hin ej lösa kan.

Se'n helt naivt de klaga, Att ingen dem förstått, Att i ett enda hjerta De aldrig läsa fått.

J73JOSEF JULIUS WECKSELL.

Född i Åbo d«n 19 Mars 1838. Stndent.

(Bl«f 1862 elnneaajnk.)

Skolfuxen.

Jag var i forna dagar kung,

En kung så säll, då jag var ung.

Mitt rike var den hela verld,

Jag tog den in med tankens svärd,

Och sanning, frihet, ljus och rätt Jag strödde kring så lätt, så lätt.

Nu — vill min bild du se? —

Nu sitter jag vresig och gnatig och bister, En lärd och förtorkad och fattig magister — Och "buffeln" jag kallas på spe.

Jag hade förr ett ideal,

En ros så skön i bortgömd dal.

På glädjens ban, på sorgens stig Hop följde lika vänlig mig.

Fast ljuf en drömbild blott hon var,

Hon dröjde länge, länge qvar;

Tills fodret blef för skralt. —

Nu bäddar en gråhårig "Maja" mitt läger

174Och sopar och dammar och skurar och säger Att matfrun vill hafva betalt.

I glada vänners fria lag

Jag glömde mängen tråkig dag<

Och drufvan göt sitt varma blod,

I eld och rosor kinden stod Och hoppet log och sången klang,

I fröjdraketer tanken sprang,

Ej hängdes nånsin läpp. —

Nu pluggas Bruiiérs grammatik hela dagen Så gamla magistern får ondt uti magen Och tyst tar i skåpet sin knäpp.

En fröjd ändå på gamla dar För tråk och bråk mig ersatt har:

En näsvis pojke nyss i kolt Framför mig står som yngling stolt,

Och trycker gamla lärarns hand,

Sin framtidsdröm med blick i brand Han täljer, tyst jag hör.

Då värmas de gamla, försoffade sinnen,

Då vakna de eviga, älskade minnen —

Jag ej med en suck honom stör.NILS PETRUS ODMAN.

Ffldcl den !2 Au*. 1888. I«ektoc i (lefle.

Lilla Anna.

Just niir jag satt mig allvarsam Att temaböcker rätta,

Hon öppnar dörrn — hon ilar fram Med steg så lätta: .

Hon iir så yr, så skälmskt hon ler Och jag — jag lägger pennan ner.

Det gör mig godt att se uppå.

Hur hennes läppar mysa,

Hur hennes bruna ögon två Som stjernor lysa:

För hennes glada löje strax Jag glömmer tema och syntax.

Snart hennes lilla mjuka arm Min hals i snara binder,

Och hennes andedrägt käns varm På mina kinder,

Och — förrn jag hunnit hindra det, Hon sitter med ett hopp i knät.

Med böckerna uppå mitt bord, Som lågo nyss så trygga,

Hon börjar nu, förrn jag vet ord, Små hus att bygga;

Sen drar hon mig på golf vet ut: Jag måste följa utan prut.

Och jag, en stadig skolpedant, Hvars ögonblick ä1 dyra,

Jag får nu gå som elefant På alla fyra,

Och hon på ryggen sitter opp, Och ropar: “hopsan, i galopp!”

Fast denna lek hon finner bäst, De andra ej vi glömma;

Vi “taga fatt,” vi “leka häst” Och “kurra gömma”;

Vi muntert tumla om, vi två — Tänk, om min klass nu såge på! 176Här glömmer jag för lek och spratt Att deras tema granska,

Ty bättre klingar hennes skratt Än deras franska;

“Det går ej an — nu är det slut: Nu blott en kyss — och sedan ut!”

Ett lockigt hufvud snart jag ser På kudden slumra stilla:

Hur ljuft hon uti drömmen ler Den yra lilla!

Det är en återglans så skön Af saga och — af aftonbön.

Omkring din lilla hufvudgärd Må Herrans änglar stanna Och skydda för en farlig verld Min lilla Anna!

För dig jag beder i Hans namn, Som tog små barnen i sin famn.

* *

*

Och åter vid mitt arbetsbord ••

Ar jag en skolmagister

Och sätter “bockar,” stryker ord,

Så sträng och bister:

Men mellan raderna jag ser Ett litet lockigt barn, som ler.

“I säng, mitt barn, nu är det qväll!” — Då börjar hon att klaga:

4 fc Ber ätta, så är pappa snäll,

En liten saga.”

Jag täljer en, jag täljer två;

Sen får hon in till mamma gå.ERNST DANIEL BJÖRCK.

Född i Göteborg den 23 Sep1. 1838. Komminister i Göteborg Död den 28Sept. 1R68.

Abraham Lincoln:

Skål vid en studentfest i Upsala.

Är det glädjen blott, som får besjungas [de frists gille, i de ungasV Ar väl nöjet målet, dit 1 sträfven, Arfvingar af fädrens riddardygd?

Nej, en vapenhvila är hvart nöje,

Allvar ler med edert bästa löje Och får, sorgklädt äfven,

Sitta ned i ed ra rankors skygd.

Snö sig mänger ju bland nordens vårar, Eld bar drufvan, men har äfven tårar, Brinna kan hon, men kan äfven blöda. Och som offer vin hon gjutes nu,

Offervin på frihets helga altar,

Der den prest, som tempeltjenst förvaltar, <)fta lät sig döda,

Men i döden segrade ännu.

178Re’n jag märker, att I namnet vanten På den konungslige presidenten,

Kung till snillets kraft och hjertats adel, Ljungarn, som den starka viggen höll.

Ve, hans namn ej skrämmer mer tyrannen, Ve, för svetet föll den ädle mannen! Riddarn utan tadel

. Ej i striden, men i segern föll.

Allt för stor att ondskan kunde skona, Segrarn fick till pris en törnekrona,

Och triumfens char sig plötsligt byter Till en tårstänkt, lagerkransad bår.

Folken hejda för en stund sin yra,

Tvänne verldars skalder slå sin lyra,

Medan sakta flyter

Öfver negerns kind en barnslig tår.

O, när våldet räddarns namn förkättrar, Skaken till hans ära edra fjättrar,

Slafvar! Sådan sorgmusik sig skickar Vid den store menskovännens grift.

Sörjen, folk! Er alla hotar faran;

Ej blott negerns, mensklighetens var han, Och hvart öga blickar

En gång på hans namn i st jer nors skrift.

Fader, ja, som sol ditt namn skall lysa, Elda modet, då det vill förfrysa,

Och som vårdkas jordens slafvar kalla Till gemensam kamp mot våldets bud.

Lef, af alla dödar obet vungen,

Lef, af millioners röst besjungen,

Ej ditt verk skall falla.

Lef i glädje hos de frias Oud!

Drufva, du skall glöda, till hans ära Medan vid hans stora namn vi svära Att åt friheten vår ungdom viga,

Slå vår lyra, hvässa våra stål.

Dagens små bekymmer må vi glömma, När för Lincoln bägaren vi tömma Högt må jublet stiga!

Det är frihetens och vårens skål!DANIEL KLOCKHOFF.

FGdd l SkelleftеA socken den 14 8ept. 1S40. Docent i Upsala. Död den 29 Juli 18G7.

Gud vet det, hvar han vankar.

På ungen äro far och nior i dag.

Och bror går vall i fjällen;

Jag sitter ensam här i stugan jag

Och stirrar ut i q väl len. —

Han sade till mig, när vi skildes sist,

Och slog mig gladt i handen:

Om torsdagsqvällen träffas vi nu visst I hemmet ditt på stranden. —

Nu tindra stjernorna så mildt oeli klart, Nu är det torsdagsqvällen;

Och far och mor de komina nu väl snart, Snart kommer bror från fjällen.

Men han, som lofvat. komma före dem. Gud vet det, livar han vankar;

Kanhända lika fjärran från mitt hem, Som jag med mina tankar.

180KARL JOHAN GUSTAF SNOILSKY.

Född i Stockholm den 8 Sept. 1841. F. d. kansliråd 1 Utrikesdepartementet. Chef för Rikebiblioteket.

“Neros gyllene hus.”

Jag vandrar omkring på en sträcka, Af sjunkna palatsers grus,

Der mossor muren betäcka,

På Neros gyllene hus.

Den grund, der ogräs slår rotter,

Var förr polerad och rik:

Der stampade kejsarfötter På speglande mosaik.

Och här, der ödlorna leka,

Och fjäriln fladdrar förbi,

Ha senatorer stått bleka För Nero i raseri.

Nu inurgrön frodas och kryper Omkring cæsarernas bo Och skrifver i gröna typer En dikt om minnenas ro.

På ramlade herrskarsäten Historiens dom blir dömd;

Den lyder: glömd och förgäten, För evigt förgäten och glömd!

Du är blott en vanlig backe, Palats, som sjunkit i grus!

Nu trampar min fot din nacke, Du Neros gyllene hus!

Tro aldrig, att jag beklagar Din flyktade prakt och glans: Ve dig och de forna dagar,

Då icke friheten fans!

•

Hvad kan en ruin väl vara För tidernas yngste son?

En kulle, en mullhög bara Att se en utsigt ifrån.Se! Solens kula sig sänker Bak pinjer och blåa berg;

På Coliseum hon blänker I brunröd glödande färg.

Hon st«:inker en purpurdroppe På Buonarottis kupol;

Då allting är mörkt deroppe, Har du sagt god natt, o sol!

En gång, då solen går neder I purpur och guld som nu Och nickar farväl till eder,

I eviga kullar sju;

Då skall hon Koma betrakta Och småle odödligt gladt,

Som ville hon 3äga sakta:

1 gamla tider, god natt!

I morgon lem nar Sankt Peter Med suckan sin Vatikan.

Kring all naturen det heter:

Nu vaknar den store Pan!

Det varma, rörliga lifvet,

Som bundet i bojor frös,

Af kufvande tvång omgifvet Och osällt se’n hedenhös,

Ur tusen knoppar det bryter,

En yster, kaotisk vår,

Och hafvet af glädje ryter,

Och Tibern jublande går.

Att sjunga vaggsång för slafvar llesperiens vind var för god,

För god att sucka bland grafvar Der lagren på hån blott stod:

För god, att prester och skälmar Sig skulle bada deri; —

Kring hjeltars buckliga hjelmar Han sveper nu stolt och fri!

På blomsterbeströdda gator Det vimlar af fria män;

Det åker en triumfator På Via Sacra igen.

Bort, bort med Sankt Petri nyckel Och multnade helgonben!

På vantrons ömkliga gyckel Såg solen för länge re'n,

Bort med den dumma gestalten Ifrån Trajani kolonn!

Den är ej af rätta halten —

En bättre vill tidens son!

Ställ upp på pelarn en annan:

En genius, som blickar fritt,

Med flygande lockar kring pannan Och mössa af frygisk snitt!

Men synes dig sockeln för ringa, Tag Neros gyllene hus,

Att genien fram må springa För dig i sitt rätta ljus.

Den krönta mitran skall rysa För bilden, som sträfvar mot skyn, Men solen aldrig belysa En större, skönare syn.KARL LUDVIG ÖSTERGREN.

(Fjalar.)

Född I Norrköping den 6 Maj 1842. Docent, läroverksadjunkt i (iefle. Död den 10 April 1881.

Vågorna sjunga.

Hon stod en morgon på strandens ljung,

Så frisk, så glad, så blommande ung;

Med jubel hon sprang i vårt svala sköt,

Som en glänsande svan hon i sundet flöt.

Vi kysste de smidiga lemmarnes snö.

Gud skanke dig glädje, vågornas mö!

Hon stod i middagens qvalm på strand Med strålande blick, med kind i brand.

Då kom det en yngling, förr ej spord,

Han lockade henne med fagra ord.

Vi gungade båda till blommig ö.

Gud skänke dig lycka, vågornas mö!

Hon stod på stranden en stormig qvall;

Vi brusade doft mot klippans häll.

Hon slog de hvita händerna hop

Och sprang i vår famn med ett ångestrop.

Vi hjelpte det bristande hjerta att dö.

Gud skänke dig frid, du vågornas mö!

183EDVARD BACKSTRÖM.

Född i Stockholm den 27 Oktober 1842. E. O. Bibliotekeamanuena Redaktör af Posttidningen.

Sången om Sten Sture.

(Ur “Fången på Kal 1<V’)

Herr Sten, den unge Sture,

H;m stridde i Dufnäs skog.

Och om mig så vingar bure Jag,vet, hvart jag flöge nog:

*1 ärliga Dalabönder!

Slån sköldar och hjelmar sönder! Vi frukta för ingen, vi.

Jag ser i min skara mången,

Som kämpar för första gången, Men riddare kan han bli!”

Herr Sten, den tappre Sture,

Höll slag vid Brännkyrka by. Och om mig så vingar bure Dit ville väl nu jag fly:

“Här gäller stå eller falla,

Hvem är mig en man för alla Och bär vår fana i dag?”

Då trädde der fram gullhårig En yngling, en tjugoårig,

Och svarade: uDet gör jag!

Herr Sten, den trogne Sture,

Han föll vid Asunda sjö.

Och om mig så vingar hure Nu flöge jag dit att dö.

När slagen han låg på båren,

Och yrsnön lekte i såren,

De sina han blidt såg an:

“Hvi bleknen I, män, för döden? — Friskt mod! Ty när störst är nöden Nog finner väl Gud sin man!”Ros och törne.

Rosen sade till sin tornstjelk: Arma, snart ditt värf är lyckadt! Rosen stinger ej, hon tjusar,

Hon är glädjens segertecken.

Tornet svarade sin blomknopp: Stolta, snart ditt värf är lyckadt! Törnet vissnar ej, det skyddar, Det är smärtans segertecken.

Gick så Frälsarn genom lunden, Folket jublade kring honom, Rosens friska blad det strödde Ut att trampas af hans fotter;

Vissna dock ej alla hunnit Innan Frälsarn återvände,

Men af törnen hade folket Vridit kring hans hår en krona.

Tystnad.

Tror ännu på en fröjd ditt sinne, Kläd i ord, dock ej hvad du tror. Slut det ödmjukt i hjertat inne Och var nöjd med att der det gror. Störst är lyckan, ännu ej njuten, Fagrast blomman, ej ännu bruten, Men i knopp, lik en gåta, sluten;

I dess tydning en sommar bor.

Stundens nöje i dagen träder Fram med yrande fröjdeljud,

Men hvad ädlast ett hjerta gläder Trifs i tystnadens andaktsskrud. Högsta glädjen, förrådd för ingen, Gömmer hufvudet uti vingen,

Så som lärkan för solskensringen Och seraferna inför Gud.

Elegie.

“O barndomshemI”

O barndomshem, du ljufva,

Der rundtom bautastenen På griften, hvari asaskalden hvilar,

Jag älskat hvarje tufva,

Den svajande syrenen Och böljans sorl kring böjda tårepilar —

Kär nu till dig jag ilar Står parken kall och sluten,

Förhärjad, öde.

Dess minnen äro döde

Och sjelf jag tycks mig främmande, förskjuten.De blommor, glad och trägen,

Från morgonen till qvällen 1 dalen här jag skördade och sådde,

Hvart ha de tagit vägen?

Och dessa smultronställen Och rosenhäckar, dem jag ensam nådde? De, också de, förrådde Den gäst, som hos dem ofta Sin fristad funnit.

De vissnat, de försvunnit!

Illott ogräs frodas — rosor mer ej dofta.

Från gulnadt löf, som gömmer Min barndoms blomsterskara,

Som svar en sakta hviskning når mitt öra: Hvem är väl du som dömmer?

Har du ej sjelf att svara För blommor, värda mer och mindre sköra. Dem åren fått förgöra?

Är du densamme sedan Från oss du vikit?

Nej — sjelf du vissnat redan <)ch det är du, men icke vi, som svikit.KARL DAVID AF WIRSÉN.

Född pA Bellsta i I’pland den 9 Dec. 1842. F. d. Docent och Lektor 1 Upsala. Medarbetare i Poettldnlngen.

Draupnlr.

(Odins ring.)

Underbart och herrligt syns mig mycket bland de skapta ting, Underbarast Odins smycke, skaldekonstens gyllne ring.

Vet, den kom från bergets inre, från de dunkla makters verld, Bälgar blåstes, hamrar lyftes, gnistor flögo öfver härd.

Djupets obegripna runa, oförsonad längtans glöd Dvärgar ristade i ringen. Hur den glimmar dunkelröd!

Sedan dess i skaldens hjerta lockar ofta hemlig röst Hän till bergets gömda kamrar, till uråldrig moders bröst.

Allt skall hylla höge Gudar; Odin ringen fick som sin Ljusets allra skönsta runa skref han i dess rundel in.

Sedan dess i skaldens hjerta locka ljud från Valaskjalf, Hviskande om höge Asar, hviskande om vänlig Alf.

Efter nio nätter drypa, säger klart en helig sång,

Ständigt ur den gamla ringen åtta nya på en gång.

Så ur sångarns inre strömma plötsligt i en säll minut Ur den första skapartanken nya, nya tankar ut.

187När den renaste bland gudar vardt för Höders pil ett mål,

Lade Odin, stum och sluten, ringen sist på Balders bål.

Och den döde, oskuldshvite, menniskors och gudars tröst Tog den med till Hel i djupet, med till underjordens höst.

Yngling, du som sjunger eldig, sjunger yr din korta vår,

Säg om Eddolist du känner, säg om sagan du förstår?

Har du lärt, att sången flyktar bort ur en befläckad verld,

Att, när dygden faller, konsten styr mot nattens djup sin färd?

Skall från skuggors tomma riken, väsenlösa bilders natt,

Balder återsända ringen, jorden återfå sin skatt?

Fåfäng fråga! Ack, så länge guden sjelf är qvar hos Hel,

Hvad skall smycket båta längre, hvad är vardt med sång och spel?

Om den åter förs i dagen, intet dock den hjelpa skall,

Ragnarök ändå skall skymma, fästet lutar dock till fall.

Om den gyllne sången kommer till en verld, der dygd ej fins Bröst ej lättas, qval ej stillas, gudars glädje mer ej vinns.

Om den kommer, skall den komma utan hopp och utan fred:

När det goda flyr, o skulle ej det sköna följa med?

Storken.

En ö det fins i fjerran eter,

Der dunkelgröna lundar stå;

Man vet ej säkert hvad hon heter,

Men hon bebos af genier små,

Och luften der är gryningsdiifven Omornad böljan slår i säfven,

Det vallmon blott och liljan är,

Som vilja riktigt trifvas der,

Men högrödstöflad stork der spetur Och barn åt jordens mödrar letar. I

I vallmodoft och liljors ånga Han klapprar smått vid strandens brädd Och vill de trinda genier fånga Och ber enhvar att ej bli rädd.

De små, i hvilkas själar blanda

Sig vallmodoft och liljans anda Så att den späda känslan är På en gång slummerhöljd och skär. Omkring den hvite storken leka,

Och ljumma vindar mildt dem smeka.

“Kom hit, kom hit,"en stämma klingar Och storken krusar upp sitt krås, Han ser två bytingar i vingar Så nära, att helt lätt de nås.

Och dessa vingar, hur de vifta!

Och dessa fjädrar, hur de skifta Af grönt, så ljust som ungbjörksblad I vårens första daggregnsbad,

Af rödt, så blekt som någon strimma Af morgonrodnad bakom dimma!De sofvit {amn i famn om natten I månskensstrålars silfverflor På vallmosäng vid dunkla vatten,

Vid vaggsång af en englakor.

Nu stå de hjertans morgonkrya Med lynnen riktigt arlanya.

Den ene ropar: “högben, kom!1’

Och storken ser förnäm sig om Och tågar rakt till deras sida Och frågar: uha’n I lust att rida?”

Ocn gossen s varar: “jag vill fara Låt mig få sitta på din rygg!

På jorden skall så vackert vara,

Men flyg helt sakta, var ej stygg!” Och han sprang opp på hvita dunen, Så att det yrde lätt af fjunen;

Men storken sporde: “flicka du,

Vill du ej också resa nu

Och bli ett barn åt någon moder?

Men nej—försagd och blyg hon stod

[der.

Så bar det af. Så fri och yster På hvite storken svävfvar han Och vinkar afsked åt sin syster,

Till sist han som en prick försvann. Hon, som var nyss så rädd att fara, Nu gerna önskat med få vara,

Det kändes tomt, hon var ej glad, Och om ett år hon storken bad,

Som kom ocli reste sent och tida,

Att få härnäst på honom rida.

Och barnen växte opp på jorden;

Den lille pilten var en man,

En fager mö var flickan vorden,

När först de råkade hvarann.

Var det ett tidigt morgonminne,

Som slutligt sinne drog till sinne?

Var det den skälmske storken, säg, Som förde samman deras väg?

Jag tror, att ödet just höll af dem, När samma nior det icke gaf dem.

Du skulle hyddan se i lunden,

Der nu sitt hem de begge ha!

Jag vet ej rätt, hvad som är grunden Att storkar trifvas der så bra Och särskildt eny som står på taket Helst öfver innersta gemaket Och går ocli klapprar med all flit,

Så högrödstöflad, silfverhvit.

Och bättre, säger mor, hon tvinnar När han får bra med strån och pinnar.

Hvar höst han ger sig af på färden, Men syns hvar vår på taket stå Igen ocli titta öfver gärden;

Och får jag döma af de små,

Som jag har leka sett i sanden,

Så far han ofta nog till stranden Af den der vallmokrönta ön Och hem tar än en pilt så skön Och än en tös med vänligt löje:

Det måtte göra storken nöje.

Han svarte: “gerna, kom med samma! Dumt, att i fjol du nej mig gaf:

Nu kan du ej få samma mamma,

Som den der pojken, du höll af,

Ty, ack, hon slumrar under tufva; Men kom ändå, min lilla dufva,

Håll mig om halsen omtänksam Och skrik ej förr’11 vi kommit fram!” Och otn hans hals sin arm hon lindar Och han flög af med himlens vindar.

Som skol magister nu han spetar,

Och ser han odygd eller spratt,

I tröjorna de små han petar Med näbben och blir lönt med skratt, Men deras skydd han ock förbiifver Och orm arne från gården drifver,

Ocli tålig vänder han sig om,

När barnen ropa: “högben, kom!” Ilvar qväll han lyss från stugtakshal-Om snällt de läsa aftonpsalmen, [nr.en.AUGUST STRINDBERG.

Född I Stockholm ded 22 Jan. 1849. E. O. blblotekeamanuenB. Skriftatållare

Bosatt i Tyskland.

Esplanad systemet.

Der gamla kåkar stodo tätt Och skymde ljuset för hvarandra Dit sågs en dag med stång och spett En skara ungfolk muntert vandra.

Och snart i sky Stod dam och boss.

Då plank och läkt De bröto loss.

Det ruttna trät,

Så torrt som snus,

Det virflar om Med kalk och grus.

Och hackan högg Och stången bröt Och väggen föll För kraftig stöt.

Och skrapan ref Och tången nöp,

Att taket föll Och skorsten stöp.

Från kåk till kåk Man sig beger;

Från sy 11 till ås Allt brytes ner.

En gammal man går der förbi Och ser med häpnad hur man rifver. Han stannar; tyckes ledsen bli,

När bland ruinerna han klifver.

uHvad skall ni bygga här, min vän? Skall här bli nya Villastaden?

“Här skall ej byggas upp igen;

Här röjes blott för Esplanaden T

uHu! Tidens sed; att rifva hus!

Men bygga upp ?-Det är förskräckligt P “Här rifs för att få luft och ljus;

Ar kanske inte det tillräckligt?

190Sångare!

Sångare!

Hur länge viljen i sjunga vaggsång Och skallra med skallra för unga slägtet?

Hvi bjuden I än på flaskor och nappar?

Han ej I sett att söta mjölken är orörd?

Och barnen fått tänder?

Sångare!

Hur länge viljen de små I skrämma Med busar byltade in i multna paltor?

Dran hop de rostiga harnesk och värjor Och skicka dem sen till sista beskådan I Nordiskt Museum!

Sångare!

Hvi jämren I jämnt om idealen som svekos?

Hvar tid har sina idéer om ting och om saker;

Och vi ha våra idéer om verkligheten!

Förblin I verkligen trogna Era idéer;

Vi svika ej våra!

Sångare!

Hvi sjungen I endast i höga ton om de höga?

Det höga i lifvet ges för oss är det högsta.

Hvi sätten I ännu det skönas sken för det sanna? Det sanna är fult, så] än ge sken är det sköna.

Det fula är sanning!

Sångare!

Må smäktande serenader i månsken tystna!

Fast ljuset ännu i fönstret brinner,

Har idealet dock lagt sig i varma lakan.

Hon börjar bli gammal, den gamla sköna,

Och håller på nattron!

Sångare!

Om icke nattluft spräckt era vackra röster Och om I viljen lära Er nya sånger;

Välan, så låten den gamla sköna få sofva!

Vi ta tillsammans en sång för den nya dagen Ty solen är uppe!Ur “För tankens frihet.”

(Den 6 November 1882.)

Trumpetarn skurar sin hvita trumpet Och mästerkocken fått göra;

Han knäcker humrar och rör till smet, Han späckar hjerpar att de bli möra. Och hofmarskalken har gjort en menu

För dagens högtid, en alldeles ny.

Det blåa gardet det stiger till häst, Ty här skall firas i dag en fest,

En fest för den fria tanken.

Och gardets gardister de blåsa koral Från kyrktorn i morgonstunden; Bankiren stänger sin banklokal, Och krämarn visar ifrån sig kunden. I skolan slipper man lexor och bön, På verkstan mister man dagens lön, Ty öfverståthållarn har så befallt, Att man skall fira i dag öfverallt, En fest för den fria tanken.

LördagsqvåU.

Vinden hvilar, viken ligger som en spegel, Qvarnen somnar; seglarn tar ner segel.

Oxarne bli släppta ut i gröna hagen.

Allting rustar sig till hvilodagen.

Morkullsträcket drager öfver skogen,

Drängen spelar dragklavér vid logen. Förstuqvisten sopas, gården krattas, Trädgårdssängar vattnas och syrener skattas. .

På rabatten ligga barnens dockor Under brokiga tulpaners klockor.

Bolin i gräset lagt sig i skymunnan,

Och trumpeten drunknat uti vattentunnan.

Gröna luckor äro redan slutna,

Låsen stängda, reglar skjutna,

Frun går sjelf och släcker sista ljuset;

Snart i drömmar sofver hela huset.

Ljumma juninatten slumrar stilla,

Still står gårdens nötta vädervilla,

Men i stranden ännu hafvet gormar;

Det är bara dyningar från veckans stormar.

Öster Åker. Södermanland.ALBERT ULRIK BAATH.

Född i Malmö den 18 Juli 1862. Folkhögskolellrare. Skriftställare.

Studen tu ppasserskan.

Skarp i blick, i synen led, Muskelstark och stor och bred, Rapp i svar och rapp i ben,

Alltid vaken, aldrig sen,

Bojd i ryggen, rak i sinnet,

Står hon, käringen, för minnet.

Skymning föll novembergrå,

Tag tog blåsten då och då,

Tog i huset med besked,

Dangde tegelpannor ned.

Bredt i gatans sten det skrälde. Dörr i gården stod och smälde.

Svåra nöjd med idog dag,

Satt i mörknad kammar jag,

Sög min pipa, såg på glöd,

Som ur hufvut glodde röd.

Upp gick dörrn med kända taget, Mot mig flög från svalen draget. 13

In hon kom. Ett fång af ved Slog i rostad plåt hon ned,

Tände tvärt och utan krus Talgig stakes sneda ljus,

Höll en tidning för min näsa: "Här skall han va1 god och läsa."

Valkig hand mig bladet gaf,

Nöp så långa veken af.

Bred hon stod der, satte båldt Hand i sida, minen stolt.

"Herre, läs — assessor blef han. Högt ändå till sist ju klef han.

"Ser han, saken var ju den — Dag och timme mins jag än — Mamma kom med gossen sin Sjuttonårig, smärt och fin,

Flugen nyss ur dufvoslaget. Ansigt lent och grant och tvaget."Rummet just det här hon tog Sjelf i vägg hvar spik hon slog, Stälde allt i lag, till slut Bredde granna mattor ut,

Rädd om gossen, rädd för draget. Nyss han släppts ur dufvoslaget.

"Strök med hand hans linne slätt — Prydligt linne, prydlig tvätt — Talde allt med vacker min,

Bad mig se om pilten sin;

Vacker gosse, vacker gumma — Skulle visst ej pilt försumma.

"Pilten artade sig väl,

Men det räckte kort, min själ: Snart så blef det galet fatt,

Sömn om dag och ras om natt. Gosse, förr så rank och rosig.

Låg der trind och stor och mosig.

"Spring i trappor, kan herrn tro, Satans väsen, ingen ro.

Gunstig herrn lagt boken fram, Men den låg der, grå af dam.

Var det sent, och var det tida. Alltid dam på samma sida.

"Tiden gick, och kassan slant. Satte så han allt i pant.

Rara taflor ref vos ned,

Granna mattor följde med,

Slikt var svårt att längre lida. Boken skulle vända sida.

"Herrn förstår, han hade qvar Utaf benplagg blott *//par. Efter duktigt sus och fläng Tog jag gunstig herrn på säng Lät'en rent min sanning höra; Gick, lät plaggen sällskap göra.

"Lät'en ligga dagen lång,

Hörde dundras gång på gång, Gick se'n in — i aftonsoln,

Sant för Giid, han satt på stoln, Vresig blick han väl mig sände. Men — han bokens sidor vände.

“Först då bok han läst till slut, Fick han vackert plaggen ut. Dörren se’n jag skötte om, Respass fick en hvar som kom .. Så assessor, ser herrn, blef lian. Högt ändå till sist ju klef han.11

Hand i sida än hon höll.

Gick till ugn, på knäna föll. Böjd i ryggen, stor och bred Blåste eld i surnad ved.

Mer än annars väl den ryker: Förklädsnibben ögat stryker.

Och vore jag skald pch gammal och grå.

Och vore jag skald och gammal och grå Och funne mig högt beundrad stå Som för de vittre ett väldigt mönster,

Och sutte min bild i hvart boklådsfönster, Det gladde mig föga, om sjelf jag satt En gubbe tärd och matt.Jag vet, hvad dock gåfve kinderna färg Och kunde sätta i benen märg —

Jo, säg1 jag en skara till arbete skrida Förbi niin ruta en värdag tida Och hörde den sjunga sitt dagsverk in, Och visan vore min.

Sydskånsk sommarqvåll.

Vidt öfver nejden tystnad och frid. Dofter, dem äng och åker andas,

Samman i dröjande skymning blandas. Luften är lätt och lugn och blid.

Slaka de hänga, pilarnes blad.

Vångarnes ax i lättaste dimma Matt de som drifvet silfver glimma.

Ånga så iint i daggigt bad.

Östersjöbrus i aftonens ro Sakta till sömns all nejden lullar. Rasslande vagn i fjerr an rullar.

Råmar i rykande äng en ko.

Hunden i gård bak skymmande vall Gläfsar med ljud så gälla och korta, Svagare svarar det längre borta.

Åter ljuder det här ett skall.

Kornknarren skorrar inne i vång. Skramlar i klöfvern ett ringlande tjuder. Borta i byn harmonikan ljuder.

Re’n är på korsväg dansen i gång.

Sjungande drager mot sjön ett tåg Ungmör i arm med resliga drängar,

Visan dör hän på strandens ängar, Domnar för brusande östersjövåg! ANDRA DELEN:

GENOM

SVERIGES BYGDER

AF

HERMAN HOFBERG.

1. Srenikt riktrtpnek

Stoekholm.

Stockholm, som i afseende p& läge med akftl anses fOr en af de skönaste städer på jorden, räknar sin. begynnelse soin stad från den kraftfulle Birger Jarls dagar. Bedan Ynglingasagan omtalar stillet som hamnplats, der en af åttens största konungar ljöt en våldsam död. Men det var egentligen föret efter Sigtunas förstöring af Esterna under konung Knut Erikssons regering, som man kom att inse ställets vigt och stora betydelse såsom ett lås för Mälaren. Sägnen berättar,, att de husvilla Sigtuna-boarne sjelfve varit de företa, som nedsatte sig här, der Mälaren utgjuter sig i Östersjön, för att under skydd af lämpliga försvarsanstalter idka köpenskap med främmande sjöfarare, som här plägade lägga i land.

Birger Jari, hvars skarpa blick genast npp-fattade Stockholms fördelaktiga läge såsom handelsstad, lade en kraftfull hand vid ortens befästande, och redan i anläggningen" af de företa bygnaderna röjer sig hans Snille och medvetenhet om att här skulle biifva Sveriges hufvudstad. Fasta fästningsverk med tjocka gråstensmurar uppreste sig hastigt omkring det gamla Agnesnäs. Hvad Birgersjelf icke hann fullborda fortsattes af hans båda söner, Valdemar och den prakt&lskande Magnus Ladulås, hvilken senare med stor frikostighet omhuldade sin faders skapelse och gjorde den värdig att ställas främst bland rikets städer.

En blick på Stockholm vid början af 1400-talet skall öfvertyga oss, att staden redan då hade en omisskännelig prägel af såväl storhet som prydlighet. Det fasta slottet, eller Adelshuset, uppfördt af gråsten, intog sandåsen vid det smala strömdraget gent emot Stockholmen. Ur dess midt höjde sig ett stort rundt torn, som för sin skapnad kallades Kärnan. Utanför slottet låg Forborge*, hvars murar sträckte sig ned till strömmen, och genom hvilket fäste icke blott staden utan inloppet till Mälaren försvarades. Från Förborgen ledde en brygga till den gamla Stockholmen, på hvilken sedan ett hospital eller- helge-andshus inrättades, hvarefter holmen erhöll namnet Helgeandsholmen. Åfven

denna holme var omgifven med fasta murar och det synes som om de första husen i Stockholms stad varit hår belägna. Från Helgeandsholmen ledde en bro, försedd med vindbrygga, öfver strömmen till dess norra strand vid foten af Brantberget. Porten, från hvilken bryggan utgick, var byggd i form af ett torn med gluggar, ur bvilka portvakten skulle noga betrakta alla ankommande. Vid brons andra ända voro äfven några fästningsverk eller s. k. skärmar uppförda. Det höga Brantberget var en sandås, som sträckte sig, ehuru afbruten af flera fördjupningar och afsatser, norrut till Bruns-viken, och hvilken, sedan marsken Göran Brunke här aflifvades 1319, erhöll' namnet Brunkeberg. På vestra

3. Slottstornet Kärnm. sidan om denna sandås låg Klara

gärde, der Magnus Ladulås 1288 Ut bygga ett kloster, helgadt åt jungfru Maria och den hel. 1’ranciscus. Här gick vägen, liksom än i dag, förbi till Upsala. Nedanför Brantlerget på östra sidan gick en gren af Norrström, kallad Näckeström, öfver hvilken Nåclcebro ledde till en holme, som kallades Käpplingeholmen, den n. v. Blasieholmtn. Nära derinvid låg Vangensöna, n. v. Skeppsholmen, hvilken redan då begignades som land-ningsställe för fartyg. Emellan Helgeandsholmen och staden ledde en särskild bro emot den si'dan af slottet, der stadskyrkan, eller såsom hon då kallades, Bykyrkan, var belägen. Ifrån . skansverken, som omgåfvt slottet, sträckte 8ig utefter riktningen af nu varande öster- och Vesterlånggatorna tvenne med flera småtorn försedda murar, hvilka förenade sig i ett sta>kt befastad t tonvid Söderström, ungefär der nu Jerntorget ligger. Inom denne ringmur var staden, t&tt bebyggd med en mängd bus med spetsiga gaflar, små fönster och trånga, krokiga gränder. Pä östra sidan sköljdes stadsmurarne af Saltsjöns och på den rest ra af Mälarens böljor. Genom utfyllningar och p Sininger vid stränderna nppstodo småningom utomkring murarne nya hos, gator och' qvarter, hvilka stadsdelar allt efter deras olika belägenhet, fingo namn af östra, södra och vestra qvarteren utommuren, till skilnad från den ursprungliga staden, som kallades inommur. Bundtomkring staden var ett i dubbla rader med hammarband sammanbundet pålverk, kalladt Kransen, med flera öppningar, som tillslötos med svängbommar, till hvilka konungens-bom-slutare förvarade nyddarne. Inom detta p&lverk låg hamnen med bryggor för fartyg och krämar-skutor. Vid hvarje bom var merändeb ett torn anlagdt till dess försvar.

Pålverket på vestra sidan inneslöt äfvenden nuvarande Ridderholmen, som i äldsta tider kallades Kedjeskår, och som genom en bro — Munkbron — var förenad med staden. Magnus Ladalås öfverlemnade denna holme åt munkar af Franciskanerorden, hvilka der an-lade ett präktigt kloster, med en praktfall kyrka, i hvilken konung Magnus också blef begrafven,. sedan han år 1290 aflidit på Visinggö. På andra Mdan om Söderström, utbredde sig en skogbeväxt bergås, som kallades Äsöna.

Sådant jag nu tecknat det, var Stockholms utseende under nästan hela medeltiden. Vid Gustaf den förstes anträde till regeringen hade man visserligen böljat att bebygga malm arne; men de voro ännu mycket glest bebodda. På söder fans likväl redan Maria kyrka, hvilken Gustaf qjelf en gång begagnade till bakhåll, då han anföll danskarne. På norra malmen tms, utom Klara kloster, &•# Jakobs kyrka. Gustaf, som ansåg dessa byg-nader

farliga för staden, emedan de kunde blifva lämpliga tillhåll för fienden vid en belägring, lät nedrifva dem och i stället, beföstа staden så mycket fastare. Slottet utvidgades och Kärnan påbygdes till ansenlig höjd. Under detta ton låg &t Eskils gemak, i historien bekant såsom konung Gustafsskattkammare. Det utgjordes af fyra stora hvalf, af hvilka tyenne voro fiuda till tio alnar i höjd, längd och bredd. Dessa hade konungen samlat s& falla med silfvertackor, "att dörren näppeligen kunde upplåtas". Hans son Erik den fjortonde, som älskade prakt och hade många kungliga egenskaper, bidrog likväl icke | m särskildt till

Stockholms försköning. Med silfverskatten i Eskils gemak rantade han också, "att der inom sex år icke en 8ilfvernagel var till finnandes". Mera uträttade Gustafs andra son Johan den tredje till Stockholms utvidgning och förskönande. Han tillbygde Kärnan ån ytterligare, som sedan blef kallad Tre hronor, af trenne förgylda kronö:, som uppsattes på dess spets. Dessutom lät han uppbygga Klara, Jakob och Maria kyrkor, som hans far låtit nedrifva, och uppfördepå det ställe, der de i Stockholms

• blodbad aflifvade

herrarne jemte Sten Stures lik blifvit brända och nedgråfda, en träkyrka, som fick nämn af SturekapeTlet. På Brunkeberg uppbygdes ett vårdtorn, hvarifrån man hade en vidsträckt utsigt icke allenast öfver sjelfya staden, utan också öfver malmarne, der isynnerhet omkring kyrkorna alltflora hus begynte samla sig och nya stadsdelar uppväxa. Det är emellertid från drottning Kristinas tid, som Stockholm kan räkna sin egentliga tillväxt. Det gamla slottet, som härjades af en eldsvåda, dervid öfvereta våningen och fyra torn instörtade, blef återstäldt och ytterligare förskönadt, hvarjemte trettioåriga krigets hjeltar ofta använde sina byten till att uppföra glänsande palats i Sveriges hufvudstad.

Från denna tid härleda sig också de flesta äldre byggnadsverk, som annu äro förtjenta af uppmärksamhet Sedan vi nu tagit en öfver-sigt af Stockholms uppkomst och utveckling, skola vi göra en kort vandring genom Sveriges hufvudstad, sådan han framställer sig i våra dagar. Den bästa punkt man kan välja för att öfverskåda honom/ och som företrädesvis väjjes af den, som i en enda blick vill upp-

berata den oefterhärmliga tafla, som Stockholm erbjuder, är Mosebacke på söder *). — Resande, som sett Europas skönaste städer, försäkra, att

*) Ställ» q aUnför itadcn, aom trbjndi härligt nUlgter, iro It' Mältretidab vid Mtrieberg ock It aAltcJdcidoi pt 8katbtrget ofranfflr Bcekbrnkft tunt & Belrtdoren p& Djurgården.endast KonstantiDope! och Neapel kunna uthärda en jemförelse med Stockholm i afseende på belägenhet och natursköna omgifuingar. öfverblickar man en solljus sommarmorgon eller en klar aftonstund Stockholm från höjden af Mosebacke eller, ännu bättre, från balustraden, som omgifver taket på Södra Teaterhuset derstädes, så utbreder sig staden såsom en plankarta för åskådarens ögon. Längst i vester ser han Kungsholmen, öster om denna Norrmalm /'ch Ladugårdslandet och längst i öster Ladugårdsgärdet samt Djurgården. Framom Ladugårdslandet ligga i rad efter hvarandra Blasie-holmenu Skeppsholmen och Kastellholmen och ännu närmare den äldsta staden, eller Staden inom broarna; vester om den Riddarholmen och under åskådarens fötter den södra stadsdelen eller Södermalm.

Midt i detta haf af hus, tornspiror och bygnader af alla slag reser sig Sveriges konungaborg, beundrad af både landsmän och utlänhingar som ett af bygnadskonstens herrligaste mästerverk. Det nu varande Kungliga slottet (fig. 8) står iå samma plats, som det gamla Adelshuset, hvilket, ehuru af

drottning Kristina återupprättadt efter den ofvan omtalta eldsvådan i Karl den elftes tid, befans så bristfälligt, att konungen beslöt upptaga en .af Nikodemus. Tessin d. y. utarbetad plan till Blottets fullständiga ombygnad. Arbetet företogs 1690 och fortgick med den skyndsamhet, att hofvet kunde inflytta i en del af bygnaden. Men strax efter Karl den elftes död (1697) utbröt en häftig eldsvåda, (fig. 9), som förstörde icke blott den nybygda delen, utanäfven hvad som återstod* af det gamla slottet Med möda lyckades man rädda konungens lik, som ännu stod obegrafvet. Den nyss färdigbygda slottskyrkan, som enligt grefve Er. Dahlbergs yttrande "näppeligen hade sin make i Europa", en mängd dyrbara böcker, handskrifter och vapen, allt blef lågornas rof. Emellertid företogs slottsbygnaden ånyo efter en förändrad plan men under Karl den tolftes beständiga krig afstannade

arbetet af brist på pennihgar ända till 1728, då man på nytt begynte bygga, efter Tessins död under hans son Karl Gustaf Tessins och efter honom under öfverintendenten, baron Ilårlemans öfverinseende. Först 1753 blef det så färdigt, att de kungliga dit kunde inflytta. Slottet, hvilket med skäl anses som ett af de vackraste palats i Europa, bildar en liksidig fyrkant, förlängd i öster och vester af fyra lägre flyglar. Uppgången från norra sidan utgöres af Lejonbacken, som fått sitt namn af tvenne der anbragta, kolossala bronslejon, gjutna i Karl den tolftes tid. De granitblock, som bilda pelarne och hvalfvet under Lejonbacken, äro utmärkta för sina ofantliga proportioner och af kännare allmänt beundrade. Platsen pä östra sidan om slottet, emellan de der ut-

7. Nikoderani Teuin d. j. (1654—17Ä)springande flyglarne, består af en täck blomsterterrass med tråd, buskar, gångar och hvilsoffor, och kallas Logården, emedan fordom några Tilda djur der underhöllos. Södra facaden, som af många anses för den vackraste; prydes af några förträffligt framstfllda troféer, gjutna i bly af Gerhard Meyer Af de tvenne flyglarne på vestra sidan, har den sydvestra måst inskränkas till hälften af sin längd af brist på utrymme.

Emellan dessa flyglar bilda tvenne half-runda utbygnader ett slags förborg till den inre borggården. Äf-ven denna (fig. 10) fa-gad utmärker sig för sina arkitektoniska prydnader, bestående af några vackra karyatider i sandsten och några kolossala medaljonger af Meyer öfver framlidna svenska konungar.

Dft man inträder i södra slottshvalfvet befinner man sig i ett ofantligt trapp-rum, hvars tak ut-göres - af ett herrligt kupolhvalf. På östra sidan leder cn bred dubbeltrappa till Slottskapellet och på vestra > en likadan trappa till Rikssalen,

Slottskapellet, som

upptager slottets

t ven De öfvervåningar på denna sidan, ftr ytterst praktfullt. Väggarne och altärskranket äro öfversållade med gyllne kronor; den ofantliga, takmålningen år utförd af Taraval och Pasch. Altartaflan, som föreställer Kristus, i Get-se mane, år arbetad af Bouchardon och L’Arcbevesque och fulländad af Sergel.Predikstolen, rikt förgyld, hvilar på ett af Meyer gjutet postament, sammansatt af de fyra evangelisternas sinnebilder. Rikssalen, som ligger p& andra sidan hvalfvet, midt emot Slottskapellet, har samma storlek som detta och prydes af Gustaf II Adolfs och Karl Johans bildstoder i marmor af Byström. Den är rikt ornerad med bildhuggerier af L’Archevesque och Sergel och år utan fråga den största och praktfullaste sal i hela Sverige. I salens vestra ända är en upphöjning, till hvilken några trappsteg leda. Här står den kungliga tronen, på hvilken konungen intager sin plats, när han i egen person öppnar och afslutar riksdagarne. Tronen består af en länstol af massivt silfver, och är skänkt af rikskansleren M. G. De la Gardie till drottning Kristina. I

9. Stockholm« ilotta brand. (Efter en Ulla af J. F. Höckort.)

I östra slottshvalfvet, i hvars midt flera stora glasdörrar leda ut till ' Logården, står en kolossal bildgrupp i gips af Sergel, föreställande Axel Oxenstierna, som dikterar Gustaf Adolfs bedrifter för Historiens gudinna (fig. 11). Från detta hvalf år den storartade uppgången till de kungliga våningarna ' på denna sida, liksom i vestra slottshvalfvet en praktfull trappa förer till de kungliga rummen i vestra delen af slottet. Norra fasaden inrymmer festivitetsvåningen med dyrbara måluingar och skulpturer, vaser af Sévresporslin, konstsaker ra. m. Särskild uppmärksamhet förtjena festivitetssalen eller "Hvita hafvet" ornerad i hvitt och guld med dörrstycken och plafonder afDomenico Francia och Feretti, “Röda salongen" och “Gobelinssalongen", båda med plafondmålningar af Taraval och Delaviez. Inalles innehåller slottet 583 rum, förutom hvalf och kållrar, hvilkas autal uppgår till 234.

Vi lemna nu slottet och begifva oss till den t&tt bredvid belägna Storkyrkan (fig. 13). Kyrkan benämnes i äldre handlingar Bykyrkan och var helgad åt S:t Nikolaus. Före reformationen jemte Jakob den enda af Stockholms kyrkor, som icke tillhörde något kloster eller brödrasamfund, var hon likso tn alla helgedomar under katolska tiden mycket rik och hade en mängd kor och altaren, alla med egna prester, messkrudar och altarkärH. Bland andra helgon, som har hade egna altaren, nämnas Tio tusen riddare, Elfva tusen

10. Vwtr» f*9*deD och yttre borggården..

jungfrur, Heliga tre konungar, S:t Örjan, Guds englar, Vår fru, S:t Kristofer hl fl. och på ömse sidor om tornet befunnos. två stora kapell, kallade Sj&la-kapellen, med flera altaren, vid hvilkä messor höllos för de dödas själar. Bland andra instiftade Karl Knutsson här ett anniversarium eller “årsmota med vigilier och sj&lamcssor för sina föräldrars själar,» hvilket skulle hållas hvarje år på S:t Gregers dag, och för hvilket kaplanerna vid själakoren hade att åtnjuta sju mark penningar. I senare tider har Storkyrkan blifvit mycket .förändrad; till stor skada för hennes utseende måste man räkna den afskurna fatjad, som vetter åt Slottsbacken och som i dålig stil är uppfördaf öfverintendenten Hflrleman. Kyrkans inre är deremot bättre bibehållet och förfelar ickc att göra ett djupt. intryck på åskådaren. Altartaflan, föreställande Kristi födelse, död och uppståndelse, är ett mästerverk i guld, silfver, elfenben och ebenholz, förfärdigad i Augsburg på 1600-talet och skänkt till kyrkan af riksrådet Ådier Salvius. Närmast koret hänger cn förgyld silfverljuskrona, som väger 2,504 lod och som blifvit kyrkan förärad af Ebba Brahe, till minne af hetineå vigsel härstädes 1618 med riksfältherren Jakob De % la Gardie. Kyrkatf prydes för Öfrigt af tVenne stora oljemålningar af Ehrenstrahl, föreställande korsfästelsen och yttersta domen, af hyilka den senare af inånga anses såsom mästarens yppersta arbete. Kröningen, som

nu mera sker i Stockholm, förrättas i Storkyrkan. I förra tider skedde den i Upsala domkyrka, der Dlrika Eleonora var den sista som kröntes 1719.

Strax söder om Slottsbacken ligger Stortorget, framför allt be*-kant genom det af Kristian den andre här anst&lda blodbadet 1520.

Af dq många smala och krokiga gator, som genomlöpa och korsa hvarandra i det inre af staden, äro rSvartmangatan och Skomakaregatan mest kända från vår äldre historia. Vid den förra låg under medeltiden ett Dominikaner eller Svartbröd ra kloster, som intog ett helt qvarter, och 1547 nedbröts för att lemna bygnadssten till slottet Vid den senare hade Helga Lekarna och Vårfrugillet flera hus. I hörnet af Kimstugatan (under medeltiden Kinhästagatan) och Svartman-gatan (fordom Svartbrödragatan) ligger Tyska kyrlcan. Hennes inre lemnar. ett ganska tillfredsställande intryck af smaken och konstverksamheten vid medlet af 1600-talet. 1 oktober 1878 förstördes genom vfideld kyrkans höga tornspira och deri anbragta klockspel, förfärdigadt i Amsterdam på 1600-talet af en tysk vid namn Franz Hemony. På den plats, der kyrkan nu står, låg i forna dagar S:t Gertruds Gillesstuga, der Kärl Kuutsson år 1448 valdes till Sveriges konung, hvarför han ock framgent tog gillet under sitt kungliga hägn och beskydd. — Gillena, af hvilka Sverige under medeltiden räknade ända till hundra stycken, voro ett slags till hälften verldsliga, till hälften kyrkliga inrättningar, i hvilka både bröder och systrar intogos såsom med-

11. Axel Oxerfttiernt och Hiitoricn.

(Efter J. Tob. Sergels blidgrupp.)Dalarne.lemmar, under förbindelse att noggrant efterlefva gillets stadgar, som kallades Skrå, och hörsamma gillets styrelse, som utgjordes af en ålderman med sina stolbröder. Flera gånger om året, och särskildt vid pingsthelgen, samlades medlemmarne till gemensamma måltider, då gillcssalen var klädd med löf och blommor och golfvet beströdt med granris eller välluktande gräs. Under måltiden och gillesdrickningen uppfördes musik af gillets “lekare" eller spel-mön, af bvilka uorgellekaren“ aDsågs som den förnämste.

I gamla handlingar förekomma ofta namn på stadsdelar, gränder och gator, hvilka man nu mer icke vet, hvar de skola uppsökas. Så nämnes under ’Uqtaf den'förstes tid: uBältaregdngenu9 uVambafjerdhigenu, uSlotts-kdIgärdenu,

12. Stora Galleriet ii Stockholm» »loll

Fynnebindargatan“ och uFru Gunnils Gränd*, der ett torn var beläget .h derjemte ett hus, i hvilket “vår nådige herras byssaskytta“ bodde.

Biddarholmskyrlian (tig. 14), belägen på det gamla Kedjeskär, är hufvud-aKiigen densamma, som tillhörde det Franciskaner- eller GrdmunkeJeloster, som Magnus Ladulås lät anlägga på Kedjeskär, hvars namn derefter

förbyttes till Gråmunkcholmen. Under klostertiden hade kyrkan en mängd kor och altaren, bland hvilka, utom högaltaret, med en deromkring befintlig omgång för mun-karnes processioner, m& nämnas: Jungfru Marie eller Vårfru-altaret, som hade sin plats i det n. v. Gustavianska grafkoret, — S.1 Francisci altarey der Karolinska gr&fven nu är, — Själakoret} nu varande Torstenssonska graf-wkoret, och Heliga Kors-altarct ungefär midt i kyrkan. Efter klostrets indragning till kronan fick Stockholms stad sig ålagdt klosterkyrkans underhåll; men vårdslösade detta så, att bygnaden nästan råkade i ödesmål, Johan den tredje, som ådagalade en berömlig omvårdnad om rikets alimänua byg-nader, lät återuppbygga och återställa Riddarholmskyrkan, hvilken nu, sedan RiddarhusfÖrsamlingen 1807 upplöstes och lades under Storkyrkoförsamlingen, endast är ett grafkapeil itir konungahusets medlemmar. Framför altaret äro tvenne af Johan III uppförda grafvårdar, den ena öfver kyrkaus grundläggare Magnus Laduiås och den andra öfver Karl Knutssom Föröfrigt hvila i dess många kor alla Sveriges framfarna konungar och drottningar ifrån Gustaf II Adolf till närvarande tid, med undantag af drottning Kristina och den

- afsatte Gustaf IV Adolf.

, , — Riksmarsken Torkel

t c Knutsson, deu halshugg-

j ne prins Magnus Bir-! gersson, hårförarne Len-2 • nart Torstensson och

ly., 6 Johan Baner, m. fl., äro

H ock här begrafne. Kyr-: i JUÉfflW • fl kans dyrbaraste pryd-

* -i uader, ellfcr åtminstone de, som kostat fäderneslandet mest, äro de fanor och segertecken, som blifvit vunna i främmande land och nu finnas uppsatta i grafkoren och på pelarne för att vitna ora svenska vapnens bedrifter i forna dagar

Alimänua bygnador och miuuesmårkeu i den del af Stockholm, som vv nu genomvandrat, och hvilka förtjena att särskildt omnämnas, äro — i den egentliga staden: öf-verstdihåilarhuset vid Slottsbacken, bygdt af Nikod. Tessin d. y. och utmärkt för det präktiga perspektiv, som bildas af den inre gården, — Börsen vid Stortorget, — Riksbankens hus emellan Skeppsbron och Jern torget, fifven uppfördt af Tessin d. y. — Ridderhuset (fig. 15) vid Riddarhustorget, efter ritning af Jean de la Vallée — Rådhuset vid Myntgatan, — Enskilda bankens hus vid Liliä Nygatan, — Skandinaviska kredit-aktiebolagets i Stor-kyrkobrinken, — Petersenska huset vid Munkbron; — På Riddarholmen: Riksdagens hus (fig. 16), en palatslik bygnad, på samma plats, der fordom Gr&mankeklostret var beläget, — Svea Hofrått, hvars palats inrymmer en del andra embetsverk äfvensom skattkammaren, der riteregalierna förvaras; hvarför-

13. Storkyrkan.

Grundlagd 1264. I sitt nurarando ikick ladan 1748.)utom Ridderholmen prydea med en staty af Birger Jarl, (fig. 2) modellerad af Fo-gelberg, Skeppsbron med en dylik af Gustaf den tredje, modellerad af Sergel och Riddarhustorget med en af Gustaf Vasa (fig. 17) efter modell af L’Archevesque.

För att från stadeu komma till Norrmalm kunna vi antingen begagna 088 af den år 1878 fardigbygda Vasdbron (fig. 18), som från Riddarhustorget leder öfver till röda bodarne, eller ock passera vi Helgeandsholmen, Bom erhållit sitt namn efter det helgeandshus, som här anlades i konung Valdemars tid. Liksom gillena åsyftade att bereda glädje, stadga och ordning åt det friska och verksamma lifvet, bade helgeandshusen till ändamål att lindra sjukdom och plågor och' understödja . de behöf-vande. De voro på en gång sjukbus och härbergen för husvilla och fattiga, och således i viss mån detsamma, som s nare tiders hospital. Ett helgeandshus var ett litet samhälle för sig, med fast ordning och klosterlik organisation, samt styrdes af en andlig föreståndare, hvilken under namn af provisor stod i spetsen för ett antal bröder och systrar, som hade vård om dem, som voro intagna i hel-ge&ndshuset. I kapellet eller kyrkan, som tillhörde det hör belägna helgéandshus, höllosår 1434 lifliga underhandlingar emellan Engelbrekt och konung Eriks ombud. Likaså omtalar Rimkrönikan, att år 1403, då

bönderna uppreste sig mot konung Kristian för att befria den fångne erkebiskopen Jöns Bengtsson, en stor skara bönder blifvit nedhuggen i Helgeandskapellet af Ture Bielke, som der igenom förvärfvade sig namnet “Bondeslagtaren". Det var också på Helgeandsholmen som prins Magnus år 1320 fick med förlusten af sitt lif plikta för sin faders konung Birgers brott, — ett af de blodiga skådespel, som hörde snart sagdt till ordningen för dagen under Folkungaättens oroliga tider.

14. Riddarholmskyrkan.

(8edan 1184. I allt nuvarande akick sedan 1847.)Boningshusen å denna holme, inköpta för någon del af den s. k. Rubelfonden, hade af konung Oskar I blifvit öfverlåtna åt Stockholms stad till rifning och platsens ordnande och plantering, mot vilkor att staden skulle anskaffa annan

tjenlig platB för det här liggande kungliga stallet. Detta vilkor har likvftl ånnu ej blifvit uppfyldt och Helgeandsholmen,' i hjertat af bufvud-staden och egnad att blifva en af de vackraste platser i Europa, ligger förnår-varande som en riktig skråpvrå midt emot kungliga slottet och tätt intill Stock-15. ltiddarbuset. holms förnämsta torg.

(Bygiit .f Simon «. i. v.iicc, iMs-icio.) Norrmalm år den

bäst bebygda delen af Stockholm. Öfver Norrbro (fig. 19) midtför slottet kommer man från staden till Gustaf Adolfs torg, som fått sitt namn efter den store

lli. Kiksdti^eos bas.

(Ombygdl 1866.)

hjeltekonungen, hvars staty till häst, modellerad af L’Archevesque, här står rest på en piedestal af inhemsk marmor. På östra sidan nedanför Norrbroligger Strömparterren. som i forna dagar kallades ån Bryggar- än Slagtar-holraen och utgjorde en upplagsplats för allt Blags skräp, ända till bOijan af 1830-talet, dä den lilla holmen ordnades till en promenadplats. I närvarande stund är Strömparterren med sina lummiga träd, 'blomstermattor och spelande vattenkonster en kär tillflyktsort och ett flitigt besökt förfriskningsställe för alla, som icke hafva tid och lust att lärdas till den aflägsnare Djurgården.

På vesträ sidan om Gustaf Adolfs torg ligger Arfprinsens palats och midt emot pä östra sidan Operahuset (fig. 20), der Gustaf den tredje blef skjuten. De största kyrkorna pä Norrmalm äro Klara,

S.-t Jakob och Adolf Fredrik.

Klara kyrka (fig. 21), emellan Östra och Vestra kyrkogatorna på vestra sidan om Drottninggatan, är mindre märkvärdig i och för sig eijelf, än för den plats, på hvilken hon är uppbygd; det är nämligen samma ställe, der fordom Klara kloster stod. År 1286 anslog Magnus Ladulås en stor tomt på vestra sluttningen af Brantberget till anläggande af ett kloster för Klaris-sinner-nunnor, en orden, som hade blifvit stiftad af den Hel. Klara, hvilken var samtidig med stiftaren af Franciskancr-eller Gråmunkeordea, den HeL Franciscus, hvilkens råd och ordensreglor hon i det hufvudsakligaste följde vid inrättandet af sitt nunnesamfund. Tomten, som konungen för detta ändamål inköpte af erkebiskopen, var ganska ansenlig och sträckfe sig från Norrström i söder till Kungsbacken i 18. vmabron.

norr, samt ifrån Träsket- <0pp”*d far ,ra,,k “"•>

(n. y. Klara sjö) i vester till Brantbergat i öster. Derjemte skänkte han till klostret den på östra sidan om åsen -iggande Kungsträdgården, en del afValdemar sön eller nu varande Djurgården, Boltofla, det n. v. Karlberg, Rörstrand m. fl. ställen. Klosterinvigningen försiggick med riddarslag och andra högtidligheter 1289, då konungen insatte sin egen dotter Richissa, som då

var blott ett sex års

barn, till nunna i det nya klostret, hvars abbedissa hon framdeles biet Af en gammal ritning, som anses förskrifva sig från början af 1500-talet, finner man att klosterkyrkan, som varit mindre ån dca nu varande och försedd med

ett lågt spetsigt torn, legat på samma ställe, som 19. Norrbro. nu> med klosterhusen

(Uppbygd 1797.) på östra och vestra

sidorna och alltsammans omslutet af en stenmur. Sedan Gustaf den förste nedrifvit kyrkan och jämnat klosterbygnaderna med jorden, uppbygdes den

nu varande kyrkan af hans son Johan den tredje. År 1751 ödelädes hon på nytt vid den fruktansvärda eldsvåda, som är bekant under namn af “Klara brand*. Hon blef kort derefter åter uppbygd och erhöll då det skick och’utseende, hvari hon for närvarande framställer sig. På kyrkogården äro minnes-

20. Stor. teatern. VÄrdar UPPreSta *

(Erter ritning ef C. F. Adclcrantx. Uppförd 1766—1789.) Svenska Akademien

öfver C. M. Bellman, C. G. Leopold och Anna Maria Lenngren, hvilka här ligga begrafca.

Afven S:t Jakobs kyrka,, belägen i hörnet af Arsenalsgatan och Kungsträdgården, år gammal. Hon uppstod ungefär hundra år efter stadens första anläggning; men blef på Gustaf den förstes befallning och med Ständernas21. Klara krrka.

(Uppbygd 1578-75. 1 titt nurarand« tkick tedan 1753.)

begifvande n.edrifven af samma skäl, som Klara och Maria kyrka på söder, nämligen för att icke lemna skydd åt en belägrande fiende. Johan den tredje gjorde början med kyrkans återuppbyggande, men först under drottning Kristinas tid blef hon färdig. Kyrkans portal åt Jakobs torg, utförd i gul och röd sandsten och skänkt af Henrik Fleming och hans husfru Sigrid Kurzel, är ett konstverk, som ådrager sig alla kännares uppmärksamhet.

Inuti kyrkan hvilar fältherren Gustaf Hom och på den lilla kyrkogården norr om kyrkan skalden Johan Henrik Kellgren.

Adolf Fredriks kyrka (Fig. 23), i nordligaste delen af Norrmalm hör till hufvud-stadens nyare kyrkor, ty Adolf Fredrik lade allraförst grunden till henne i stället för S:t Olofs kapell, en träkyrka, som på 1600-talet här blifvit uppbygd af en borgare Olof Larsson. Den nu varande kyrkan är cn massiv kors-kyrka med koppartak och en altan omkring tornet Inuti prydeshon af tvenne arbeten af Sergel, nämligen en altarprydnad, föreställande Jesu uppståndelse, och en minuesvård öfver filosofen Carte-sius hvilken af drottning Kristina inkallades till Sverige, uien dog strax efter sin ankomst tfll Stockholm 1653.

I öster från Adolf Fredriks 22 Det inre Jlkobl kvrk,

kyrka ligger, vid Johannisplau (Efulf „p.r.tion.n is».)

hUlden såsom annex till S:t Jakob hörande S:t Jokannis'kyrka, hvilken så oansenlig hon förefaller, dock förtjenar med några ord omnämnas. På den plats, der kyrkan nu ligger, anlade Magnu3 Ladulås samtidigt raed S:t Klara kloster ett hospital med ett kapell, som helgades åt S:t Göran eller Örjan, som namnet

vanligen skrefs i gamla handlingar. Så väl hospitalet, som kapellet, hvilket hade sina egna kapellaner och messprester, hade i böljan på 1400-talet råkat i lägervall, men upprättades ånyo och bibehöllo sig till reformationen, då de indrogos till kronan, hvar-efter S:t Örjans kapell förbyttes till ett hus “hvarifrån de utsjöngo lika, såsom det heter i en gammal beskrifning, eller med andra ord förändrades till ett grafkor. Den nu varande träkyrkan, som i våra dagar titgör en verklig vanprydnad för hufvudstaden, är uppförd 1636. På den omgifvande stora kyrkogården hvilar generalen G. C. von Döbeln, m. fl. märkliga personer. Här var också förr grafplats för aSkevikarnetf eller “Fremlingarne från Vcrmdön", en nu utslocknad religions-kt, som hade erhållit dessa benämningar af gården Skevik på Vermdön, der dc hade sitt stamhåll.

På Norrmalm ligger Stockholms mest besökta promenadplats som ömsom benämnes Karl den trettondes torg och Kungsträdgården samt emellan Arsenalsgatan och strömmen Karl den tolftes torg. På midten af den vidsträckta platsen, hvilken nu åter är förvandlad till hvad den fordom varit, en promenadplats, med alléer, grönskande

gräsplaner, blomrabatter och häckar, står cn af professor Göthe modellerad staty af Karl den trettonde, omgifven af fyra ypperliga bronslejon, modellerade af Fogelberg. På torgets södra del nedemot strömmen står Karl den tolftes staty, af prof. Molin, omgifven af fyra väldiga mörsare, tagna i Karls krig med Polen. Midt emellan de begge stoderna har Stockholms stad låtit uppställa en afgjutning af Molins fontän, som vid den första Skandinaviska industriutställningen i Stockholm 1866 tillvann sig så mycken uppmärksamhet Ungefär på samma plats, der Karl den tolftes monument nu står, låg De la Gardieska palatset (fig. 26), som uppfördes af Jakob Pontusson De la Gardie:

Vö. Adolf Fredriks kyrka (frun Hollundarrgatnn). (Bygd af C. F. AdelcrnnU 17*»—1774.)med sådan prakt, att det på sin tid kallades “Makalös44. Vid reduktionen indraget till kronan, inreddes det på Earl den elftes befallning till arsenal och begagnades till detta ändamål till 1793, då huset förvandlades till teater den “dramatiska teatern41.

(UppsUUd H72.)

I fråga om teater, vijja vi nämna några ord om huru denna, konstgren uppstått och utvecklat sig i Stockholm, hvilket i detta hänseende är liktydigt med Sverige. Det ' äldsta svenska dramatiska försök, som man känner till, är den af Olaus Petri år 1650 utgifna Tobie Comedia, som derför kan anses som begynnelsen till en inhemsk dramatik.

Martin AschanæuS och Job. Messenius, som trädde i hans fotspår, hemtade, liksom deras förebild, stoffet till sina dramatiska stycken ur framfarna tiders händelser, dervid Ascha-næus höll sig på bibliskt område, då Messe-, nius lånade ämnet för sina “lustighe och sann-ferdighe comedier44 ur fäderneslandets historia, öfverhufvud uppfördes dessa bibliska och moraliska skådespel, som naturligtvis för oss skulle vara alldeles onjutbara, af studerande eller såsom de vanligen kallades “scholepiltar*4.

Så spelade dessa aktörer redan under Messenius flere år i Upsala under Distings marknad, och Karl den elfte lät studenter, som troligen voro telningar af ett af den ryktbara Urban Hjärne år 1660 stiftadt teatersällskap, spela for sig på en teater i Stockholm, kallad “Lejon-kulan44. — Vid drottning Kristinas hof hade förutuppförts balletter och allegoriska skådespel, författade efter franskt mönster af Stjernhielm; men dessa fordrade väl alltför präktiga och kostbara tillställningar för att kunna gifvas annat än vid särdeles högtidliga tillfällen. I början af Karl den tolftes regering inkallades ett fransyskt skåde-apelarsällskap, som under ledning af en m:r Rosidor gaf teatraliska föreställ-

(Eftar J. P. Molin* *uty.)ningar på slottet, och en annan fransysk trupp under m:r Laudois spelade för hofvet 1720. Omsider fick Stockholm en sjelfständig svensk teater i det

gamla Bollhuset på Slottsbacken. På denna teater, som bland sina författare räknade Gyllenborg och Dulin, och bland sina artister, Karsten, Karl och Nils Stenborg, fruarne Olin och Vigart, hvilkas namn man ännu för fyrtio år sedan hörde de gamla omtala med förtjusning, gafs om-vexlande lyriska och dramatiska stycken, ett förhållande som fortfor till 1782, då Gustaf den tredje inrymde Operan i det tempel, som han helgat "åt de fosterländska sånggudinnorna'1. Teatern vid Slottsbacken fortfor likväl att gifva dramatiska föreställningar ännu i några år, eller till 1793, då huset

26. De ia Gardieika palataet. f. d. dramatiska teatern. (Uppfördt 1647. nedbrunnet 1825.)

27. Kungliga biblioteket (Efter ritning af G. Dahl, uppfördt 1876.)

blef nedrifvet och scenen flyttad till De la Gardieska palatset Den 24 Nov. 1825 utbröt här under pågående spektakel en häftig eldsvåda, som inomnågra timmar lade den präktiga bygnaden i aska. I närvarande stund firfnas i Stockholm utom de båda kungliga teatrarne- den stora och den dramatiska ytterligare fem eller sex. tillhörande bolag eller enskilda personer.

Ännu ctr par vackra promenadplatser finnas i denna del af staden Den ena af dem är Humlegärden, en ända intill sista tiden tem-ligen vanvårdad lustpark, men som, sedan nya Biblioteksbyymden (kungliga biblioteket) blifvit

hit förlagd, åfven blifvit föremål för en bättre omvårdnad och lofvar att snart varda en af de angenämaste och vackraste punkterna inom hufvudstaden. Bibliotcksbygnaden, hvartill grunden lades 1371, var 1876 färdig att mottaga det kungliga bibliotekets rika bokskatter. Ett kungligt bibliotek anlades redan af Gustaf den förste och förökades under de följande regen-terna, särdeles af drottning Kristina, som likväl betraktade det som sin enskilda och medtog en stor del deraf vid sin till Italien, h va rest det nu utgör en dyrbar afdelniug i Vatikanska biblioteket. Det tillväxte sedan ånyo och var temligeu betydligt, då större delen vid slottsbranden 1697 åter gick förlorad. Det nu varande biblioteket-

hvilket torde .kunna uppskattas till 200.000 band och. 10,000 handskrifter, eger flera sällsyntheter, såsom den upplaga af Vulgata Luther sjelf begagnade och som han försett med anmärkningar i brädden; “Codex au-reusu, en haodskrifven latinsk öfversättning af evangelierna på hvitt oefh violett pergament, med stora uncialbok-stäfver i guld; “Djef-viibbibe)nu, ett ofantligt manuskript på pergament, hvartill uppgifves hafva åtgått 160 åsnehudar och som togs af Königsmark i Prag; vidare en samling, af de gamla svenska landskapslagarna; kejsar Ferdinands latinska exer-

29. Nja Posthuset.

(Efter ritning af A. Töraqriit, uppförd*. 187&.)citiebok, som UDder trettioåriga kriget föll i Gustaf Adolfs hinder, flera såH-synta xylografier, dyrbara praktverk o. s. v.

En annan af Stockholmarne mycket besökt promenadplats ir Berseln park, en anläggning vid Nybron, hvilken plats erhållit sitt namn efter den moderna kemiens fader, J. Jdk. Berzeliuz, hvilkens bildstod, (fig. 28), modellerad af Qvarnström här är upprest.

På norra sidan om den öppna plats, vid hvilken Adolf Fredrika kyrka är belägen, ligger ett storartadt palats, som upptager ett helt qvarter och tillhör den lärda institution, som -är oss välbekant under namn af Ktmgl. Vetenskaps-Akademien. Idéen till ett sådant samfund är ganska gammal i

Sverige. Redan Johan den tredje inrättade ett Collegium. Stockholmienae för

30. Vetenskapsakademien.

(F. d. Weitmanska huset. Ombygdt 1865.)

vetenskapligt ändamål, och Karl den tolfte gaf i bref från Timurtasch befallning åt Tessin att föranstalta om inrättandet af ett nytt samfund i denna riktning. Likväl var det först 1739, som några dels vetenskapsmän, dels älskare och beskyddare af Vetenskaperna, nämligen Jonas Alström, Carl Lin-uæus, A. J. v. Höpken, S. C. Bielke, C. W. Cederhielm och Mårten Trievrald, sammanträdde och stiftade ett vetenskapligt sällskap, som erhöll kunglig stadfästelse 1741 den 31 Mars, hvilken dag sedan alltid firats som Akademiens högtidsdag. Naturhistoriska Riksmusei samlingar, som stå under Ve-tenskaps-Akademiens vård, samt äro fördelade i flera afdelningar, hafva i senare tider blifvit mycket förökade och kunna nu mer i rikedom och uppställning täfla med det yppersta, Europa i den vägen har att uppvisa.

JP& den välbygda Norrmaliii finnes dessutom en hel mängd hus och bygnader, som &ro förtjenta af uppmärksamhet, af hvilka må nämnas: Fria Konsternas. Akademi, inrättad af C. G. Tessin 1735, samt Posthuset (fig. 29), båda vid Röda Bodarne, — Bondeska palatset vid Rosenbad, — Brunkebergs hotell och Folekerska huset vid Brunkebergs torg, — S:ta Eugenias kapeH eller Katolska kyrkan vid Norra Smedjegatan, Tekniska skolan och Landt-bruks-Akademien, båda vid Mäster Samuelsga-tan, — Central-Stations-huset p& den utfylda östra stranden af Klara sjö, — den nybygda Engelska episkopalkyrkan vid Rörstrandsgatan, —

Mosaiska Synagogan (fig.

32) vid Wahrendorfsga-tan, uppförd efter ritning af Scholander, — Norra Elementarläroverket och Tekniska Högskolan (fig.

33) vid Drottninggatan,

—. samt Vetenskaps-Akademiens Astronomiska Observatorium på högsta qvaratående delen af det forna Brantberget eller Brunkeberg, Sabbatsbergs nya sjukhus och fattigvårdsanstalter m. fl.

Kungsholmen, en af Stockholms förstäder på norra sidan om den fråu Mälaren inskjutande Riddarholmsfjärden, kallades i äldre tider Lidhcmc} Munklidheme eller Munklägret och tillhörde gråmunkarne på Riddarhoimen, aom här hade sina fisklägen och begrafningsplatser. Munklägret, som dels under det Gustaf Vasa belägrade Stockholm, dels under brödrakriget, som hans söner Johan och Karl förde mot konung Erik, äfven fick tjena till krigsläger, började .egentligen att bebyggas under' drottning Kristinas regering, erhöll 1671 tillstånd att uppföra egen kyrka och undfick året derpå borgerliga rättigheter, såsom en egen del af staden. Det är ifrån denna tid — då den nya stadsdelen blef fullkomligt konstituerad i både ecklesiastikt och civilt hänseende — som namnet Munklägret försvinner och den nva benämningen Kungsholmen framträder.

Hvad som i våra dagar utmärker Kungsholmen och ger denna del af Stockholm dess egna skaplynne är den mängd sjukvårds- och kliniska undervisningsanstalter, som här äro förlagda. Här ligga Karolinska Mediko-Kirurgiska Institutet, rikets förnämsta medicinska undervisningsanstalt, somåfven i utlandet åtnjuter ett rättvist anseende, — Serafimer-Lasarettet, med den anseddaste klinik på hela Skandinaviska halfön, — Stockholms kurhus, — det palatslika Garnisonssjukhuset, — BambördshuSet, — Sjukhemmet for obotligt sjuka, — Prinsessan Lovisas vårdanstalt for sjuka barn, — Kon-

radsbergs hospital för sinnessjuke, ämnadt att vara en mönsteranstalt för alla sådana inrättningar i riket, m. fl. — Kungsholms kyrka uppfördes i Karl den elftes tid och bär efter hans drottning namnet Ulrika Eleonora. På kyrkogården ligger skalden Vitalis (Erik Sjöberg) begrafven. Ofvanför Karolinska Institutet vid Handt-verkargatan ligger Kungl. Myntet, hvars dyrbara verkstäder nu intaga den plats, der Samuel Owen, 32. synagogan. svenska ångflottaiiB

(Ef,or riiniog f Kr. scboUnd.r, uppförd mö.) skapare, fordom hade

sina faktorier.

Från Kungsholmen förflytta vi oss tillbaka öfver Norrmalm till Ladu-rjärdslandet, som nu utgör Stockholms nordöstra förstad, en värdighet som det likväl icke innehaft längre än ett par århundraden. De trakter, som närmast omgåfvo Stockholms stad, intogos i trettonde och fjortonde århundradena från några hemman och lägenheter, bland hvilka i gamla handlingar särskildt omnämnas “Unnaröra by44 och gården Husarnfe m. fl., som alla tillhörde det rikt doterade Klara kloster. Konung Magnus Ludulås, som till-bytte sig Klara gärde, den ansenliga tomten vester om Brantberget, der klostret uppfördes, och Valdemarsön, eller nu varande Djurgården, af erke-biskop Magnus i Upsåla, skänkte till klostret så väl denna trakt, som flera hemman, bland hvilka var den vid Husarviken belägna gården Husarne lurars egor innefattade större delen af det nu varande Ladugårdsgärdet. När sedan genom Vesterås recess klostergodsen kommo under kronan, bildades af dessa klostergods tvenne kungsladugårdar, som lades under Stockholms slott. Om dessa ladugårdar påminna ännu namnen Ladugårdslandet,Ladugårdsviken, Ladugårdsgärdet, m. fl. Ladug&rdsjorden, som var ganska vidsträckt, utlemnades till än den ena, än den andra på arrende, hvilket fortfor ända till drottning Kristinas tid, då man började afsöndra och donera större eller mindre delar af ladugårdsegorua till korporationer och enskilda Från denna tid begynte bebyggandet af Ladugårdslandet eller, som det då kallades, u östra Maltnenu, hvilket tog än mera fart, sedan drottningen meddelat magistraten rättighet att försälja tomter till bygnadsplatser, med företrädesrätt för “kronans sjöfolk". Under Karl den elftes minderårighet be-falde förmyndare-regeringen, att det till staden upplåtna Ladugårdslandet skulle utskiftas till “Kongl. Maj:ts och Kiksens trogna män och råd" att der anlägga “sirliga och förnäma lusthus samt träd- och örtagårdar". Denna

33. Tekniska Högskolan, f. d. Teknologiska Institutet.

(Efter ritning af Fr. 8cholandor, uppförd 18Ö3.J

rättighet begagnades också af flera ocb derifrån bärleda sig de aristokratiska namnen på en del gator på Ladugårdslandet, såsom Gref Magni-, Gref Ture- och Sewed Bååtsgatoma. Liksom Kungsholmen är Stockholms

medicinska område, så kan Ladugårdslandet med skäl kallas för dess militäriska. Här ligga nemligen Svea artilleris och gardesregementenas kaserner, af hvilka Svea lifgardc har sin på Fredrikshof, så kallad t efter Fredrik den förste, som inköpte det och skänkte det åt sin gunstling, presidenten Broman; det såldes efter honom till kronan och förvandlades till vinterpalats åt drottning Lovisa Ulrika. Då Gustaf den tredje utförde sin statskupp vid 1789 års riksdag, lät han hitföra dem bland adelns ledamöter, som voro honom misshaglige. Här sutto också Anjalaförbundets deltagare arresterade, och det varhärifrån som cd af dem, öfverste Håstesko, utfördes till döde». Ladugårds-landskyrkan, bolagen invid Ladugårdslaudstorg, invigdes 1737, sedau hon i attio år stått under arbete. Dess ståtliga kupol har dock tillkommit helt nyligen.

Blasitholmen .var fordom, och innan den gren af Norrström, som kallades Näckström igenfyldes, en särskild holme, som i äldre tider kallades Käpplingen eller Kåpplingeholmen, och som fått en sorglig ryktbarhet genom den våldsbragd, som kon. Albrekts tyska medhållare här föröfvade mot en

del af Stockholms bor-

gare. Sitt nu varande namn anses han ha fått efter en rik borgare Blasius Dundeij, som lefde och hade hos här i böljan af 1600-talet. I våra dagar år Blasiihölmen be-bygd nästall uteslutande med palats och andra storartade byg-nader, såsom Norska ministerhotcllet. Fri-murarehuset, f. d. Adelsvärdska palatset, Musikaliska Akademiens nya A tis, Beskot oska kyrkan, Nya teatern, Grand Hotel, Bolin-derslui huset ni. fl. Sydöstra udden var förr en särskild liten holme, Mynt- eller Kyrkholmen, som genom utfylluiugar blifvit förenad med den större Blasiihölmen. Uär ligger nu det storartade

National-Museum (fig. 37), näst Stockholms slott den kostbaraste bygnad i Sverige. Huset bildar cn liksidig fyrkant med tvenne gårdar i det inre och fyra fagader, af hvilka hufvudfacaden, som är Vänd mot det på andra sidan strömmen liggande slottet, är prydd med flera bilder af ryktbare svenske män, såsom Berzelius, Ehrenstrahl, Fågelberg, Dinné, Tcguér. Byg-naden, som upptager tre våningar, inrymmer i bottenvåuingen Autiqyitets-

34. Xadugurdalandakyrkan. /Grundlagd lCf.V, ombygd 1800.jRättvik, Dalarne.museum och Myntkabinettet, — i våningen en trappa upp Lifrustkammarens vapensamling och de plastiska konstverken. Denna våning, som innehåller tio større och mindre rum, innefattar bland andra Gravyrsalen, med gravyr-och handteckningssamlingarna, Majolicarummet med samlingar af gammal italiensk fajans eller s. k. majolica med målningar efter teckningar af Rafael, Giulio Romano, Ännibale Caracd och andra, — Endymions-salen, hvars förnämsta prydnad utgOres af Endymion i parisk marmor, funnen vid gräfning i Villa Hadriana i Rom och inköpt af Gustaf den tredje för två tusen du-kater, — Musemas sal, — Gustaf den tredjes sal med Sergels Amor och

<J5. Grand Hotel.

(Efter ritnlnf ef A. P. Kamlien, nppfOrdt 1878.)

Psyche a s. v. öfyersta våningens fyra stora salar och tjugu kabinetter upptagaj af tafvelgalleriet, som innehåller ett urval af omkring 900 nummer af museets 1,200 llaflor salnt klädkammaren.

Från Nationalmuseum leder en prydlig järnbro öfver till Skeppsholmen, som fordom kallades Vangensöna, och nu utgör station för den i Stockholm förlagda delen af flottan. På södra sidan står Skeppsholmen genom en liten bro i förening med KastéUhohnen, som erhållit sitt namn af det här anlagda salutbatteriet, som har utseende af ett litet kastell.

Vi hafva efter hvartannat genomvandrat den egentliga staden, Norrmalm, Kungsholmen, Ladugårdslandet med de i sydost dertill stötande holmarna, och det återstår oss nu att egna några ögonblicks uppmärksamhet åt Stockholms södra förstad, hvars ansenliga område nu bebos af 50,000 men-niskor och hvilken sålunda i och för sig utgör en stad, som till omfång och folkmängd endast öfverträffas af den andra staden i riket

Södermalm, som ursprungligen är en ö, hvilken i våra dagar sammanhänger. med fastlandet p& tvenne punkter, vid Skanstuu och DanvikstuUm, och, om man så vill, vid Liljeholmen, genom den öfver Ärstamken anlagda

järnvägsbanken, kallades i forna tider för Åsöna och var länge, ända till Gustaf den förstes tid, en utmark och betesplats för stadsbo arnes kreatur. När Gustaf höll sitt intåg i Stockholm midsommaraftonen 1Ö23 fans på hela

Södermalm icke ett enda hus med undantag af Maria kyrka, hvilken han sedan låt nedrifva. Vid slutet af hans regering hade likväl malmen böljat att bebyggas och Johan den tredje uppförde derstådes Sture-kapellet, der Katarina kyrka nu står. I Karl den tiondes tid blef Södermalm uppmätt och reglerad och .var äfven nära att blifva den förnämsta stadsdelen, emedan Karl ämnade der uppföra ett “kongligt slott och residens", en plan som dock gick om intet genom hans tidiga från-fälle. Sitt nu varande utseende har Södermalm hufvudsakligen erhållit efter de härjande eldsvådorna under förra hälften af 1700-talet.

Södermalm skiljes från staden genom den af öfverste Nils Ericson om-bygda Stockholms sluss, soiu begränsar norra sidan af en nu mer afröjd och öppen plats, som kallas Karl Johans torg (fig. 39), i anledning af den ryttarstaty, modellerad af Fogelberg, som ‘Oskar den förste der låtit uppresa till minne efter sin fader, konung Karl XIV Johan. Ett stycko ofvanför slussbroarne passerar man en djup graf, en lemning efter den gamla vallgrafven, som i Gustaf den förstes tid bildade en del af bufvudstadens försvarsverk -på södra sidan, och som sedermera begagnats till jernvåg, tills denna flyttades till Djurgården.

36. liolindcpka hoset

(Eflcr ritning åt H. Zottervall, uppförd» 1878.)

»Den del af Södermalm, som mest besökes icke blott af resande utan Stockholmarne sjelfve, är Mosebacke, åfven utomlands bekant för den storartade och härliga ursigt, som man härifrån har öfver den svenska hufvud-staden. Nära härintill ligger Katarina kyrka (fig. 40), Södermalms och i visst afseende Stockholms vackraste kyrka, uppförd efter ritning af Jean de la Vallée åren 1656—1670 på samma plats, der Johan den tredje hundra år förut låtu uppbygga det så kallade Sturekapellet. Katarina kyrka år en korskyrka utan pelare och utmärker sig till det yttre genom en i Karl den tolftes tid bygd dubbeltrappa på södra sidan af sin, af fyra småtorn om-gifna, lika lätta, som djerfva kupol, om hvilken en aldeles grundlös sägen berättar, att byggmästaren, skrämd af djerfheten i sitt eget verk, icke vågat afvakta huruvida det skulle stå eller falla, men fruktande det senare, skvnd-samt och i hemlighet lemnade riket. Den aödra af Södermalms kyrkor, Maria Magda-Ipria, fans, ehuru i en äidre upplaga, redan i Gustaf den förstes tid och blef på hans befallning borttagen. Johan den tredje lät derefter uppbygga en ah-nan, som förstördes i “Maria braud“ 1759, efter hvilken tid den nu varande kyrkan tillkommit. Kyrkogården
(Ener ritning »f F. a. staier t Berlin, uppfördt 16Ä0-G5)

är eu af de vackraste

i Stockholm och under dess lummiga almar hvila skalderne E. J. Stagnelius ocb K. A. Nicander.

Vester om Katarina kyrka, der allmänna farvägen i forna tider gick fram öfver Södermalm, ligger Pelarebacken, som fått sitt namn af tre stenpelare, som de i konung Albrekts tid huserande tyskarne här uppreste till syndabot for det af dem föröfvade Käpplingeraordet. Af dessa pelare, som bestodo i tre höga stenar, på hvilka scener i Kristi pinohistoria voro af-bildade, finnes nu blott en i behåll, som på Vitt.-, Hist.- och Antiqvitets-Akademiens bekostnad blifvit försedd med en ram och fotställning af gjutet järn och ånyo rest på backens östra sluttning.

På Södermalm märka vi for öfrigt: Navigationsskolan och Södra teatern, båda pa Mosebacke, — Danviks Hospital, som fordom var förenadt med ettdårhus, som nu är tiyttadt till Konrads-berg. Vattenborgen p& högsta punkten &f Södra bergen, hufvud-reservoar för Stockholms vattenledning, en af hufvudstadene nyare och mest storartade anläggningar, — Södra Bangården, södra ändpunkten för [-sammanbindnmgsba-nan-] {+sammanbindnmgsba- nan+} (fig. 41), som härifrån går genom en under Södermalm sprängd, 1450 fot lång tunnel till Södermalms-torg, der hon åter träder i dagen och på en öfver Riddarfjärden utfyld bank fortsättes till Kött-torget och derifrån vidare öfver Riddarholmskanalen, utefter östra kusten

Ö8. Nedre reitibnlen och trappuppgången i Nationalmuseum. af Riddarhohnen OCh

- öfver Norrström på

en öfver strömmen slagen järnbro till hufvudstationen vid Klara sjö.

Såsom Sveriges hufvudstad och konungens residens är Stockholm säte för regeringsdepartementen, Konungens Högsta Domstol, Rikets Kollegier och högre embetsverk, Svea Hofrätt, riksbanken, riksgäldskontoret m. m. Äfveu med hänsyn på handel, sjöfart och industri i allmänhet intager Stockholm ett utmärkt rum. Om också t. ex. Norrköping är Sveriges största fabriksstad och Göteborg den förnämsta handels- och sjöfartidkande staden, så åro dock i Stockholm alla industrigrenar representerade, på samma gång dess qjöfart sträcker sig till alla verldsdelar och länder, ehuru visserligen icke i den omfattning, som stadens af naturen så utomordentligt gynnade läge borde föranleda. Att här uppräkna en mängd af i och närmast Stockholm befintliga fabriker och industriela anläggningar skulle vara föga lämpligt; några få af de förnämsta förtjena dock anföras: Rörstrands och Gustaf sbergs pors-linsbruk, det förra anlagdt 1726 och det senare, beläget på den vackra Vermdön, inrättad t 1827, hafva båda en högt uppdrifven tillverkning, hvilken.(Ordnkdl 1 dU naTdTmde aklck sedan-186«.) >

sedan begge fabrikerna vunnit erkännande och prismedajjer vid senaste verlds-utställningar, äfven funnit efterfrågan och afsalu i utlandet; — Bröderna Bolinders mekaniska verkstad och gjuteri på Kungsholmen; — Fa-briksbolaget Atias’

storartade etablissement för gjutgods och jernvftg8materiel

— Bergsunds mekaniska verkstad med stor tillverkning af ångfartyg och ångmaskiner, ett par skeppsvarf m. m.

Äfven i vetenskapligt hänseende intager Stoekholm, som sig bör främsta rummet och skall göra det ännu mera, sedan hufvudstaden fött en fullständig högskola, hvartill begynnelse redan -är gjord. Utom Vetenskaps-

Akademien,den förnämsta veten- ~-^=--------g

skapliga institution inom landet, eger Stockholm en mängd andra

— dels lärda Samfund, såsom Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien, Svenska Akademien, Landibruks-Akademien dels högre undervisningsverk, såsom Karolinska Mediko-kirurgiska Institutet, Farmaceutiska Institutet, Gymnastiska Centralinstitutet, Tekniska högskolan med Bergsskolan, Krigshögskolan samt Tekniska skolan med sina rika samlingar — och anstalter för . skön konst, såsom Musikaliska Akademien och j Akademien för de fria konsterna, till hvilken senare.afdelning man

också kan räkna hufvudstadens 40. Katarina Kyrka,

rika konstsamlingar. * (Enor j0ftn dt u °ppförd 1™ i66«-i«7o.)

Ett ej obetydligt antal af dem, hvilkas namn lysa i Sveriges häfder, hafva utgått från Stockholm. Här må blott nämnas några af de meraframstående: den oförliknelige skalden Bellman, konstn&rerne Sergel, Werl~ muller, Jenny Lind, jlfari Taglioni, — härförarne Jfffe Turesson Bielke, Magnus Stenbock, Ærifc Dahlberg, Helm felt, sjöhjelten Psilander, samt vetenskapsmännen Bjerkén, Schönherr, Triewald m. fl. Äfven Svedenborg, siaren* såg först dagens ljus i Sveriges hufvudstad. ,

Man har .sagt, att Stockholms sköna belägenhet återspeglar sig i dess invånares både lynne och lefjiadssätt Hvad som utmärker den infödde Stockholmaren, och som genast faller en främmande i ögonen, år en viss raskhet och liflighet, och sjelfva flanören skyndar framåt med en brådska, som om han vore en lefvande framställning af det engelska atime is money". Stockholms damer berömmas af utlänningen för naturligt behag, gladt och

41. Stnimanbinduingsbanan.

(öppnad för trafik 1871.)

lätt väsen samt smakfull klädsel, ett omdöme, som till sin förra del äfven kan utsträckas till den tjenande klassen, hos hvilken under den enklare halmhatten eller bahytten, som nu undanträngt den förr så karakteristiska silkesschaletten, ofta framtittar ett täckt och mången gång verkligen skönt änsigte.

Den förnäma veriden i Stockholm liknar de öfriga europeiska bufvud-städernas. Dess tillgångar motsvara icke

alltid begäret att lysa, men användas der de finnas i ymnigare mått ofta till en välgörenhet, som'Stockholm mer än något annat ställe i Sveriges rike tager i anspråk. Den arbetande klassen företer, liksom i alla stora städer, tvenne ytterligheter: å ena sidan arbetsamhet och en oberoende lefnadsställning, å den andra oordentlighet och nöden i dess fasansfulla skepnader. Tillfälle till förtjenst gör det för den flitige och sparsamme lätt att förvärfva sig utkomst och till och med för-mögenhet, medan de många lockelserna till laster, för h vilka den obildade isynnerhet lått faller ett offer, förderfva ett stort antal och till en grad, som i landsorterna icke finner någon motsvarighet

För den, som icke helt och hållet saknar relationer eller bekantskaper, erbjuder Stockholm ett gladt och gästfritt sällskapslif; fÖF den, som icke eger sådana, finnes rik tillgång och omvexling på offentliga nöjen, afven af mera gedigen art, särdeles under vintermånaderna. — Vid sommarens böljan upplösa stg för en tid de vanliga umgängeskretsarna Magnaterna begifva sig till sina gods i landsorterna och Stockholmarne till sina villor och sommarställen i hufvudstaden8 granskap. De som hvarken hafva det ena eller

42. Aktiebolaget Atlaa’ verketider.

(I verksamhet sedan !874.)

andra lemna likväl så ofta de kunna de upphettade gatstenarne, för att andas frisk luft och njuta af sommaren utom staden. Till Stockholms sköna om-gifnxngar år ock kommunikationen sommartiden särdeles lätt genom spår-^ vagnar och en mängd ångslupar, som i alla riktningar sammanbinda icke blott stadens olika delar, utan också dessa med närmaste landsbygd; hvar-förutom en mängd ångfartyg och järnvägar nu mera förflyttat äfven aflägsnare trakter så godt som intill stadens tullar.

För att gifva en fullständig bild af denna “de sju öarnes stad“ fordras vida mera tid och utrymme, än vi deråt kunnat egna Den, som vill lärakänna Stockholm, det forna s&väl som det närvarande, vinner g denna kunskap utan uppoffring af b&de tid och möda; men en uppoffring, som är rikt belönad. Äfven vid ett flyktigare besök under den vackrare ftrstiden har man dock lätt att med egna ögon göra bekantskap med de många- förtjusande promenaderna, — s&väl de för hvilka fotvandring tages i anspråk, såsom den täcka strandvägen mellan Norr- och Roelagstull, från Stallmästare-

gården, genom Bel-levue-park', flöra partier & Djurgården o. s. v. — som de, hvilka befaras med de för Stockholm utmärkande vatten-omnibus, hvilka åt alla håll göra utfärder till ett ytterst billigt pris, eller de med järnväg. Bland vättenf&rderna vitøa vi fästa särskild uppmärksamhet på den vackra farleden mellan Skeppsbron fönbi Djurgården, öfver en del af lilla Värtan förbi Lidihgö in i Brunaviken med flera tilläggsplatser vid de sällsynt vackra stränderna; vågarne söder ut t ex. åt Nacka, Du fnås, Skurustmd; färden till Karlberg, Ulfsunda o. s. v.

Stockholmsboarnes mest omtyckta vallfartsort är dock Djurgården, allmänt bekant för sin naturskönhet och sina herrliga och omvexlande • utsigtef öfyer hufvudstaden. Genom små leende slätter och öfver löfklädda höjder korsa vägar och gångstigar hvarandra och slingra sig i alla riktningar till de många landtliga förlustelseställen och täcka sommarboningar, som här äro uppförda, bland hvilka första rummet tillkommer Bosendal, en kunglig villa i enkel

- v -is/iJiN rc-. 43. Bellmans bjit på Djurgården.

(Modellerad af J. N. By.trOm, aftlckt 18«S.)

Coch smakfull stil, anlagd af konung Karl den fjortonde och hana älsklings-st&lle. - P& Rosendals egor står på en fot af finhuggen granit en bröstbild af Bellman. Den kolossala bilden, modellerad, af Byström, är ett ypperligt konstverk, en bland Djurgårdens förnämsta prydnader, och värdig den stora folkskalden. På norra Djurgården, nära Husarviken, ligger det af Bellman besjungna Fiskartorpet, der ännu en liten gulmålad stuga qvarstår och genom en inskrift på en öfvei^ dörren uppsatt tafla utvisar sig som Karl den elftes fiskarstuga.-

öfvergå vi till de Stockholm närmast belägna kungliga lustslotten, hvilka egentligen tillhöra Upland, ehuru vi

omnämna dem i sammanhang med Sveriges konungastad, så möter oss först Drottningholm, beläget på LofÖn en mil vester om Stockholm. Sitt nuvarande namn fick stället efter Johan den tredjes drottning, Katarina Jagellonica, som lät uppföra ett stenhus i stället för den förut varande bristfälliga träbygningen och sedan ofta uppehöll sig hår. Karl den tiondes' enkedrottning Hedvig Eleonora grundläde det nu varande präktiga slottet efter en ritning af Nikodemus Tessin d, ä., ehuru det icke blef fullt färdigt, åtminstone till omgif-ningarne, förrän i

Gustaf den tredjes dagar. Slottets många rum. och vestibuler äro rikt prydda med målningar af Ehrenstrahl, Silvius, Jos. Vernet, Hilleström, Desprez, Ehrensvärd m. fl., och en särskild sal, som kon. .Oskar I låtit inreda, prydes af mästerligt utförda porträtt af Europas förnämsta suveräner på hans tid. Trädgårdarne, som äro anlagda dels i den gamla franska,. men äfven i den senare engelska stilen, prunka med grupper i brons och marmor, vattenkonster, kanaler och lummiga konstgjorda öar. Ett ibland de vackraste ställena i närheten af slottet är Floras kulle, med gudinnans staty i marmor af Sergel. En egen anläggning, som tillhör Drottningholm, och som förr väckte alla besökandes stora beundran, är Kina slott, ett lekverk i fransyskt-kinésisk stil, bygdt och inredt af Adolf Fredrik, som dermed öfverraskade sin gemål Lovisa Ulrika på hennes namnsdag — Från Drottningholm leder en allé vesterut till Lofd kyrka, hvars kyrkogård prydes af ett vackert monument, som Lovisa Ulrika låt uppresa öfver tvenne hennes sons, prins Gustafs,

44. Drottningholm.

(Grnndlagdt 1661. Uppfdrdt eftei ritning af Nik. Teasln d. Kl)lärare, skalden 0. v. Dalin och matematikern 8. Klingenstiérna, hvilka der hvila i samma graf.

45. Det af Goataf ill tillämnade flottet i Haga parV. <Efter ritning af J. L. Doaprez. grondlagdt 17&6.)

Haga, i Solna socken vid Brunsviken, var ursprungligen en liten landt-gård, till hvilken Gustaf den tredje lade den Braheska egendomen Brahelund

c^h gjorde till ett kungligt "lustslott Den stora plan, som härvid föresväfvade honom, kom likväl aldrig till utförande. Af det storartade slottet, till hvilket han lade grundstenen, blef ingenting mer färdigt, än grundjnurarne, som nu äro öf-vervuxna med träd och buskar; det stannade vid några mindre bygnader, bland hvilka det “Lilla Slottet" var Gustafs älsklingsboning, der han dagligen vistades hvaije sommar. Den omgifvande, vidsträckta parken är utmärkt skön genom sina vexlande utsigter öfver den Vackra Brunsvikeh.

Karlberg, i Solna socken, har erhållit sitt namn efter Karl den niondes naturlige son riksamiralen Karl Karlsson Gyllenhielm, som anlade slottet och dog hår 1650. Slottsbygnaden tillöktes sedermera af grefve M. G. De la Gardie, som äfven anlagt den vidsträckta parken och efter sitt eget förändrade ställets namn till Magnusberg. Karl den elfte, som indrog egendomen till kronan, gaf den åter sitt förra namn ocb gjorde den till ett

46. Gustaf m.

(1746—IT9I.»kungligt lustslott Det angenäma läget, den prydliga trädgården, den vid-

sträckta dj urgården gjorde stället till en kår vistelseort för hans drottning och hennes barn. År 1792 förändrades Karlbergs lustslott till en läroanstalt för unge måns utbildning i de ämnen, som tillhöra krigsvetenskapen, hvilken läroanstalt med några senare förändringar ännu fortfar. Midt emellan Karlberg och Haga ligger Solna kyrka, hvars inre prydes af freskoroålningar och bildverk af ganska uråldrigt slag, och hvars mellersta del utgöres af ett stort rundt gråstenstorn, SOm med 47. Solo» kyrka,

skäl anses för en af

de äldsta lemningar af den kristna bygnadskonsten inom landet. På kyrkogården finnas flera vackra grafvårdar, bland hvilka en större oarbetad gråsten bär den enkla inskriften uChoræusu.

Ulriksdal, som jemväl ligger i Solna socken vid stranden af Edsviken, anlades omkring 1644 af fältherren Jakob Pontusson De la Gardie, som kallade det efter sig föf Jakobsdal.

Stället köptes sedan af Drottning Hedvig Eleonora, som till minne af sin sonson prins Ulrik omändrade nam-j net

till Ulriksdal. -Karl den 5 ort onde* lät efter mönstret af invalidhotellet i Paris här. inrätta en försörjningsanstalt för gamla orkeslösa krigsmän, hvilken flyttades, när slottet inreddes till sommarboning af konung Karl den fmtonde. Under hans lifetid -var Ulriksdal ett verkligt museum af forn-tida möbler, glasmålningar, dryckes-k&ri, porslin, gobeliner och kuriosa af alla -slag, allt ordnadt med en smak och sakkännedom, som på det utmärktas te vitnade , om den kunglige'egarens konstsinne-och konstkärlek. Vid sin död hade han testamenterat sina konstsamlingar till staten och för närvarande år

Karl xv. (18M—187#)endast en del qvar i slottet. I den vackra parken ligger en efter ritning af Scholander uppbygd kyrka, bygd i så kallad renaissanccstil, en smakfull efterträdare till det äldre och föga ansenliga slottskapellet Svartsjö, på Färingön eller Svartsjölandet i Mälaren, var under senare katolska tiden ett Kartusianerldoster, anlagd t af Sten Sture d. ä., men förvandlades af Gustaf den förste till en kungsgård och kungligt slott, som flera gånger Yar lemnadt

i förlän i ng &t svenska drottningar, och senast åt Adolf Fredriks enkedrottning, Lovisa Ulrika, som dog här 1782. Sjelfva slottet år nu öfver-gifvet och förfallet; i den omgifvande parken står en lind, planterad af Gustaf den andre Adolf och under dess grenar en marmorgrupp, föreställande Bamme konung och han3 trofaste vån och råd-gifvare Axel Oxenstierna.

Rosersberg, i Norsunda socken vid en vik af Mälaren, kallades fordom Norsa och har varit ett stamgods för ätten Tre Rosor, efter hvilken det fått sitt namn Rosersberg. Genom utbyte lade konung Fredrik den förste Rosersberg under kronan, hvarefter det varit en omtyckt vistelseort för flera kungliga personer, särdeles Karl den trettonde och enkedrottning Desideria. Slottet, som först uppfördes af Gabriel Oxenstierna, nybygdes på 1690-talet af Nikodemus Tessin d. y. och ändrades ytterligare under Karl XIII samt visar sig nu i en helt ny stil med balkonger både &t borggården och trädgårdssidan, af hvilka den senare är ovanlig i det afseendet, att han år half-rund och uppbäres af fyra urgrekiska eller s. k. pæstiska kolonner. De praktfullt inredda och <nöblerade Tummen prydas af vackra målningar, såsom Oisian af Gérard, “Dagens stunder" af Westin m. fl.

Efter att nu tillsammans hafva genomströfvat Stockholm i alla riktningar och tagit en stor del af dess märkvärdigheter i betraktande, skola vi en annan gång göra oss bekanta med närliggande delar af Svealand och dervid göra begynnelsen med Upland.

49. Ulrikadala kyrka.

(Efter ritning af F. V. 8cbolander, uppförd 1866)Svartsjö stolt. (sid. 38.)60. Uplands Tapen.

Upland.

Betraktad! som ett helt, är Upland ett slättland, som i norr öfvergår i en mer eller mindre kuperad landyta, med lägre bergåsar och skogbeväxta höjder, och som åt öster på samma sätt, på två till tre mils afstånd från hafvet, drager sig tillsammans i mindre berg och kullär; en ojämnhet i landets bildning, som fortsattes långt ut i hafvet och der uppträder som en vidsträckt skärgård, med oräkneliga öar, holmar och skär, hvilka göra den till en af de farligare och besvärligare farlederna vid Sveriges kuster.

Det inre landet eller Uplandsslätten får genom bristen på skog och sjöar et* obehagligt flackt och enformigt utseende, men också genom det jämna läget ett mindre ombytligt klimat. Jordmånen är ock af bördigaste beskaffenhet och består af en fruktbar lera, som på många ställen, särdeles i trakten omkring Upsala, är underbäddad med raergéllager, men som der-jämte torde ha en uråldrig kultur till väsentlig del att tacka för sin bördighet — Lager af söndergrusade snäckskal finnas på åtskilliga ställen till ölika höjd öfVer hafoytan, särdeles i Stockholmstrakten. A flagringen af dessa skaldjur, hvilkas lemningar till största delen tillhöra sådana arter, som ännu finnas lefvande i Östersjön, utvisar att detta haf i en jämförelsevis kanhända icke så aflägsen tidsperiod intagit en mycket högre nivå än nu, eller med andra ord, att fastlandet sedan tiden för dessa aflagringar höjt sig öfver ytan af omgifvande haf. Till ett sådant antagande ledes 'man bland annat deraf, att vid Upsala, i hjertet af landskapet, icke sällan funnits saltvatten-enåckör, såsom den lilla Téttina baltica, och att hafeväxter, sådana som Glaux maritima och Triglochin maritmum, ännu växa på Kungsängen derttädés.

Norra och nordöstra delen af Upland är af gammalt känd för sin malmfyndighet. Dannemora grufvor äro nästen verldsbekanta och i afseende på malmens godhet de förnämsta i riket. Föröfrigt finnas järnmalmer i Films, Löfsta, Yesslands, Tierps, Vendels, Börstils m. fl. socknar. På flera ställen i norra delen af Stockholms län, såsom på Singön, Oräsön, Alskäret o. s- förekomma lager af kornig kalksten, af hvilka den påAlskäret är särdeles fast, hvit och finkornig, så att ban med fördel användes till allehanda stenhuggeriarbeten och för detta ändamål föres ända till Stockholm för att förarbetas.

Landskapets olika natur och olika egenskap af slättbygd, bergslag och kusttrakt måste här som på andra ställen återverka på inbyggarne, oab återspeglar sig .också ganska synbart i befolkningens olika lynne och lif i allmänhet Sålunda. äro de sjelfegande bönderna pfi slätten oftast välmående, men tröga och makliga och föga fallna för förändringar. De älska sitt flacka land och anse ett planteradt träd eller en buske för en styggelse. Likväl har det föredöme, som de större egendomarne gifvit, äfven här vunnit efterföljd, och ett tidsenligare brukningssätt af åker och äng blifvit infördt på nästan alla trakter. Skärgårdsbönderna, som nödgas söka en stor del af sin utkomst på hafvet, äro deremot lifiigare och hurtigare till lynnet och hafva i hela sin h&llning någonting djerft, men tillika öppenhjertigt, som bjärt sticker af mot slättbons trumpna allvar, från hvilken de föröfrigt skilja sig genom en resligare växt och vackrare kroppsbildning. Vid de stora bruken voro förr de många frälse bönderna ofta lika förfallna till sin andliga varelse, som beklagansvärda till sin ekonomiska belägenhet, men äfven härutinnan har ett bättre förhållande inträdt. De egentliga bruks- och grufarbetarne, hvilka' i alla tider haft en på gammal häfd grundad bättre ställning, stå sig i allmänhet godt och ådagalägga i följd häraf en större sjelfkänsla.

Upland tillhör, som vi veta, tre län: Stockholms, Upsala och Vesterds, af hvilka det förstnämnda har fem, det andra länet två, och det sistnämnda ingen stad irom landskapet.

Låtom oss begynna vår vandring genom Upland vid Almare-Ståk. Kår man färdas sjöledes från Stockholm till Upsala samt öfverfarit den fjärd af Mälaren, som kallas Görveln, kommer man till ett smalt sund Ståksundet, på hvars strand ruiner ännu äro synliga efter den gamla biskopsborgen Al-mare-Stäk. Namnet, som i äldsta tider skrefs Almama-Stäk, betyder egentligen sundet vid byn Almarna, hvilket sund bildar utloppet för Skarfven och således innan Stockholm anlades var en ort af största vigt för Upsalas och Sigtunas säkerhet. Sannolikt fans här, då Olof Haraldsson gjorde* sitt besök i Mälaren, ett litet fäste, ehuru han lyckades. undkomma genom det sedan s. k. Lilla Ståket eller Byssgrafven. Vid det plundringståg, som ester och kareler företogo inåt Mälaren i Knut Erikssons regeringstid, blef fästet förstördt, hvarefter något slott här icke omnämnes förrän i konung Albrekts tid, då det för en kort tid synes ha tillhört erkebiskopen i Upsala. Det afbrändes likväl 'ännu en gång på befallning af Erik den trettonde, Bom fruktade att det kunde begagnas af hans fiender. Några &r derefter utverkade sig erkebiskopen Nicolaus Bägvaldi riksrådets tillåtelse att, på Upsala domkyrkas vägnar, få tillbyta sig Almare-Stäk och på Stäkön uppbygga ett slott, som sedan oafbrutet förblef i erkebiskopens ego, tills den upproriskeMaria- eller Vårfrukyrkan, nuvarande stadskyrkan i Sigtuna. (Sid. 41.)S:t Olai ruin i Sigtuna. S:t Petri ruin i Sigtuna. (Sid. 41.)Gustaf Trolle hftr belägrades och slottet förstördes af Sten Sture d. y. — För o&rvarande år St&ket eller Almare-Stäk en ansenlig och välbygd sätesgård. Af den gamla befåstade prelatborgen åro några murlemningar allt hvad som återstår.

i

Vid Skarfven, till hvilken fjärd man kommer sedan man passerat Stäk-sundet, ligger sätesgården Rtcnsa, vid hvilken ruiner ännu visas efter ett forntida fäste, Runsaborg, — vid en från fjärden inskjutande vik ligger det kungliga slottet Rosersberg, om hvilket vi förut talat — och det präktiga lierregodset Stenmge, med en utmärkt vacker park, i hvilken en minnesvård i form af ett götiskt kapell, prydt med en basrelief i sandsten of professor Göthe, är rest öfyer riksmarskalken Axel von Fersen, som mördades vid det i 'Stockholm tillstälda upploppet d. 20 Juui 1810.

På en landtunga emellan Siglunafjärden och Garusviken -ligger Sigtuna, fordom cn af Sveriges rikaste och präktigaste städer; men i våra dagar en obetydlig köping med knappt 500 innevånare. Det gamla hedniska Sigtuna låg på vestra sidan om sjön vid Signildsberg, som ännu i slutet af 1600-talet kallades För-Sigtuna eller

Forn-Sigtuna. Den nu varande staden uppstod på den gamles förfall och uppväxte snart .till den betydenhet, att det under sin blomstringstid icke hade :iindre än fem kyrkor: S:t Petri, S:t Laurentii, S:t Olai och S:t Nicolai, efter hvilka större och mindre ruiner ännu återstå, samt Vårfrukyrkan, som tillhörde ett här liggande dominikanerkloster, och nu begagnas till stadskyrka. Ett ytterligare bevis på Sigtunas forna betydenhet är att staden haft siu egen -stadslag, af hvilken ett éxemplar, prentadt på pergament, fans i behåll ända till omkring 1720. En professor från Upsala, som då vistades på Signildsberg, önskade få se den gamla lagboken och skickade ett bud för att hemta henne från staden, men budet drunknade på återvägen och tog den dyrbara klenoden med sig i djupet.

Ej långt från staden ligger på. vestra strauden af Garnsviken den gamla kungsgården Venngam, hvars namu en seuaro tid sannnanknutit med sagan om drottning Disa. ömsom enskild egendom, ömsom kyrkogods under domkyrkan i Upsala. kom stället, st-dan det flera gånger ombytt egare. till grefve M. G. De la Gardie, som bår, sedan lyckan vändt honom ryggen, framlefdo flera sorgliga år, tills han slutligen vid reduktionen måste lemna äf\en detta gods till kronan. I senare tider har Vcnngarn varit bebodt af skalden J. G. Oxenstierna, som besjungit det i sitt poem Disa, hvilken mytiska personlighets öden finnas framstälda i en följd af taflor. målade i en af slottets salar af Ehrenstrahl. Vid gården Viby, under Venngam, låg troligtvis det i äldre tider så ofta omtalade Vigby kloster. Ännu i dag kan man se huru en gammal väg gått derifrån upp genom bergen in till Sigtuna.

Vid en liten vik på andra sidan om fjärden ligger Råtunaholm, fordom det bef&stade slottet Håtuna, som erhållit cn bedröflig namnkunnighet i Sveriges historia. Det var nämligen hår som den beryktade '‘Håtunaleken11tillstäldea, och inledde till det hemska sorgespel, hvars sista akt uppfördes vid Nyköpings gästabud.

Den smala segelleden sammantr&nges allt mera, tills man genom det smala Erikssund kommer ur SigtunaQården in på Skogfjärden, hvars södra

del genom sina klippiga stränder har ett vildt och dystert tycke, så olikt Målårens om-gifningar i aUm&nhet Men sedan man kommit ett stycke fram på {jården öppnar sig en alldeles ny tafla med odlade f< och löfprydda stränder, och på ve^tra stranden höjer sig, omgifven

af träd' i skiftande

#

grönska, en hvit rid-darborg, flankerad af fyra rondtorn, ett bl. Skokloster. Braheåttens gods, det

berömda Skokloster.

Stället nppläts tidigt till ett kloster för nunnor af Cistercienserorden, samt indrogs af Gustaf den förste till kronan. Gustaf den • andre Adolf förlänade

Skokloster till fältmarskalken Herman Wrangel som lät inreda och iständsätta Sko kyrka. Hans Bon, fältmarskalken K. G. Wrangel, som föddes här 1613, uppbygde det nu varande slottet med de skattér, som han eröfrat i trettioåriga kriget, och, såsom det uppgifves, efter slottet i Aschaffenburg som mönster. Efter hans död öfvergick Skokloster till hans m&g riksrådet Nils Nilsson Brahe och har sedan fortfarande varit Br&he-ättens egendom.

Slottet, som bildar en liksidig fyrkant, är fyra våningar högt och omsluter en borggård, som är tjugu meter på hvar sida. I hvardera af bygnqdens fyra hörn reser sig ett åttkantigt torn, som år en våning högre än det öfriga slottet. Alla tornen sluta med en koppartåckt kupol, som öfverst

Karl Gustaf Wrangel. fl6J8—1676.)\

har en stor kula af koppar. Hufvudingången från sjösidan utmärkas med en frontespis ined Wrangelska vapnet

Hvalfbågarne i vestibulen uppbäras, af åtta joniska pelare i bvit marmor, en sk&nk af drottning Kristina, men som likväl Nils Brahe vid Karl den elftes reduktion måste lösa med 18,000 rdr. Slottets inre är ett ordendigt museum af historiska saker och kuriositeter. Målningssamlingen består till större delen af porträtt, blaud. hvilka många äro af utonrordendigt intresse, så väl för personerna, de afbilda, som för de konstnärer, som utfört dem. Bland andra ser man här, Erik Johansson Vase, Gustaf den andre Adolf, Axel Oxenstierna, de tré Karlame, alla i naturlig storlek och målade af Ehrenstrahl, flera porträtt åf Ebba Brahe, af hvilka ett föreställer henne som flicka i ungdomens fullaste ftgring och ett annat, nära intill, spm uUefvad gumma; föröfrigt porträtt af nederländske guvernören Mansfeld, efter uppgift måladt af Rubens, af Aurora KöriigBmark, af Tyge.Brahe, Per Brahe d. y., målädt af Dav. Beck, af Richelieu, Mazarin m. fl. Biblioteket består af 30,000 band, förutom en mängd handskrifter, hufvudsakligen i svenska historien. Rustkatqmaren, delad i den Wrangelska och Brahéska, upptager sex rum och innehåller en mängd vapen af Mia slag, såsom skjutgevär, sablar, svärd, värjor, dolkar, pilar, armborst, m. m., bland hvilka vapen många ega historisk märkvärdighet såsom Hussit-höfdingen Ziskas svärd, och det bödelssvärd, hvarmed de af Karl den nionde anklagade rådsherrarne afrättades i Linköping. Flera rum prydas af gobelinstapeter och gyllenläder, venetianska speglar, kuriosa af bemsten, karaiol, elfenben o. s. v.

Omgifiiingen kring .slottet är egentligen mera täck än skön; men från clottéts öfra våning är utsigten öfver norra SkogQärden obeskrifligt väcker och hänförande. Helt nära ligger Sko kyrka, den forna klosterkyrkan, restaurerad af Herman Wrangel och ytterligare prydd af sonen Karl G. Wrangel, hvars staty till häst är uppstäld i .Wrangelska grafkoret Inom kyrkans murar hvila flera af Folkungarne, bland andra Skoklosters anläggare Knut Johansson Länge och hans son, den halshuggne Holmgeir, hvars grafsten ännu visas. Äfvenså har. den svenska sångens Sappho, Hedvig Charlotta Nordenflycht, som vid slutet af sin lefnad bodde i granskapet af Skokloster, på lägenheten Lugnet, fått i kyrkan sin. graf.-

Men ! vi begifva oss åter till sjös. .Skoklosters hvita sirliga torn försvinna allt mera. På östra sidan om segelleden möter oss det stora och skönt belägna Krusenberg, som kammarrådet Johan Kruus, måg till riks-:, kansleren Axel Oxenstierna, Under förra hälften af 1600-talet förvandlade till. ett af de ansenligare godsen i Upland. Af det ståtliga boningshuset bar Erik Dahlberg i sitt Sueciaverk förvarat åt oss en bild: ett präktigt tre våningars stenhus i renässansstil med spetsiga gafvelrösten. För öfrigt omgafs slottet af vidsträckta trädgårdar, som mycket prisades för sin prakt och rika kultur. Vi äro nu inne på Ekoln, Mälarens nordligaste del, hvars omgifningar bafva -en allvarsam och ödslig karakter. En mörk barrskogomgärdar stränderna och ögrupperna upplösa sig till några enstaka holmar. Längro fram blir naturen åter mera leende och bland vänliga lundar framskymtar Kungshamn. Ännu ett litet stycke åt norr, och man inlöper genom bron vid Flottsund i Fyrisån hvars gulå leriga vatten slingrar sig igenom den historiska Fyrisvall. På denna väldiga slätt stod det i våra sagohäfder

och hans upproriske nästan hela sin här. Efter striden steg konungen upp på Upsala backe, åsen der nu slottet står, och sporde, om ingen för lön af hans egen hand ville dikta en dråpa öfver det vunna slaget Isländarcn Torvard Hjälteson trädde fram, qvad tvenne strofer till konungens ära och fick en ring af guld i bragelön. Om skalden är det anmärkt att han hvarken qvä-dit förr eller senare. — Vi hafva redan på venster hand lemnat bakom oss UUuna, välbekant såsom det ena af rikets två landtbruksinstitut. Till höger visar sig Danmarks kyrka, och sin höga backe och der nedanför den gamla katedralen, på en gång den största och den skönaste tempelbygnad inom Sverige. Mellan dem uppskjuter Trefaldighets-kyrkans trubbiga torn och der bakom Gustavianska Akademiens kopparbeklädda kupol. Rundtomkring utbreder sig på slätten Upsala stad delad af Fyrisån i den egentliga staden och Fjerdingen.

Bet nu varande Upsala räknar sin uppsomst från kristendomens öfvcr-vägande välde i Sverige, då Gamla Upsala, det forna konungasätet och. hufvudorten för de hedniska offren efter hand började öfvergifvas. Stället kallades i äldsta tider A-ros, och var under den tid, Gamla Upsala var

berömda slaget mellan Upsala-konungen Erik Segersäll brorson, Styrbjörn Starke, hvilken här stupade med

ÖJ. Styrbjörn Starke* sista kamp pii Fyrisvall. lErtcr on grupp af J. A. Malinatröm.)

ändtligen framträder det majestätiska Upsala slott påkonungasåte, en hamnplats och köpstad. År i 164 blef

Upsala erkebiskops-stol instiftad. Men redan då hade köpstaden A-ros, dels genom konunga-sätets ditflyttning förut, dels genom sitt fördelaktigare låge, dragit till sig de flesta invånarne från Gamla Upsala, så att omkring 1250 erkebiskopen nödgades klaga hos påfven, att hans kyrka föga besöktes, såsom belägen på en numera “ringa och föraktad ort“. Tjugu år senare beslöts på ett möto i -Söderköping, att flytta erkebiskopsstolen till det närbelägna A-ros, hvartill påfren gifvit sitt tillstånd. Flyttningen-försiggick 1271 och samtidigt härmed fattades beslut om att uppföra en det nya biskopssätet värdig domkyrka; men någon anstalt för hennes fullbordande gjordes ej förrän 1287, då en

54. Upsala domkyrka.

stenhuggare Etienne. Bonneuil med tio andra mästare och tio gesäller inkallades från Paris. Efter inflyttningen af Erik den heliges ben kom Nya Upsala snart i besittning af det gamla konungasäteta hela anseende, hvilket ytterligare ökades genom Högskolan, som inrättades i Sten Sture ' den äldres tid.'

Domkyrkan, hvilken en tysk resande, Schubert, som under sina många resor företrädesvis tagit kännedom om kyrkor och kyrkoväsen, kallar för “den största och vackraste i hela den evangeliska norden11 stod omkring hundra femtio år under bygnad och blef först fullt färdig 1435, då hon med stor högtidlighet invigdes åt helgonen S:t Erik, S:t tars och S:t Olof. Fem särskilda gånger Imr hon sedan dess varit häijad af eldsvådor, så att af deureprungliga tre höga tornen och de oräkneliga småspirorna nu endast återstå dubbeltornen vid kyrkans vestra ända, hvilkas takhufvar, p&bygda efter den stora branden 1702, likväl icke öfverensstämma med den öfriga byg-nadens gotiska stil. Lika vördnadsbjudande, som domkyrkan är till sitt yttre, är hon äfven till sitt inre. Skeppet och koret uppbäras af tjugufyra fristående pelare. Altarprydnaden af Burchard Precht, är hållen efter mönstret af Jesuitkyrkans altare i Loreto. På en upphöjning af brun Ölands marmor till höger om altaret står .inom ett förgyldt järngaller Erik den heliges helgonskrin af förgyldt silfver och fint ciseleradt arbete från Johan den tredjes tid. 1 en i skrinet innesluten träkista förvaras den helige konungens ben. År 1791 erhöll professor Acrel vederbörandes uppdrag att undersöka qvarlefvorna och uppsatte öfver skrinets innehåll en noggrann förteckning, ur hvilken intressanta handling vi nu meddela följande: “Cranium eller hufvudskallen helt och hållet bevarad. Tänderna samtligen förlorade äfvensom ock nedre käften saknades. Af ryggraden saknades alla kotor utom de två . sista ländkotorna — Uti en liten särskild silkespåse fans den tredje halskotan, hvilken tydligen visar, att den af svärdet blifvit genomhuggen. Af lårpipornas längd och öfra armpipan synes tydligen att konung Erik den nionde varit till växten en liten man — — Hufvudskålsbenen och alla cy-linderformiga ben äro tydligen skafda och polerade samt med någon fernissa öfverdragna, hvilken jämte åren leiunat dem en Ijusbrun ekfärg. Halskotan, genom hvilken svärdet farit fram, är framför alla andra ben väl polerad och putsad." — Man var under katolska tiden högeligen angelägen att, på hvad sätt som helst, åtkomma ett om än aldrig så litet stycke af dessa ben. Det berättas om en Torlac, som år 1434 blcf utnämd till erkebiskop, att han hemligeu tillegnade sig en “tummeknotab ur helgonskrinet; men när han sedan skulle resa ur landet, blef han af storm och oväder länge uppehållen och först när han dterskickat den stulua reliken blef vädret gynnande, så att han kunde fortsätta sin resa.

Predikstolen, till hvilken Kik odemus Tessxn gifvil ritningen, anses för den vackraste i Sverige. De många sidokoren och kapellen, som under katolska tiden användes till gudstjenst, äro nn förvandlade till grafkor. Bland dem intager Gustavianska koret bakom altaret förnämsta rummet Den vackra miunesvårdeu af marmor, som pryder det, föreställer en katafalk, på hvilken Gustaf den förste hvilar med sina två första drottningar. Korets inre väggar äro prydda med freskomålningar af prof. Sandberg, föreställande scener ur konungens lefnad, samt med glasmålningar af Way. Bland öfriga graf vårdar märker man företrädesvis Johan den tredjes och hnns gemål. Katarina Jagellonicad, med deras bilder i marmor och naturlig storlek; frih. Karl de Geers, med haus bröstbild i marmor af Sergel; Linnés med bau? bild i basrelief af samma mästare; erkebiskop Mennanders, utförd i Bom af Tos. Angelini; det Skytteska grafkorct det Oxensticrnska. det Stureskn, det brabeska m. fl.I gamla sakristian förvaras en mängd dyrbarheter, såsom en guldkalk med ädelstenar, tagen af Eönigsmark i Prag, en guldkedja,' som tillhört Ebba Brahe, silfverkore, krohor och spiror, upptagna ur grafvärna o. s. v. I kyrkans klädkammare visas de af Erik den fjortonde mördade Sturarnes kläder, — den två alnar långa brynstenen, sooti kohung Albrekt

skickade till Margareta, och den fana, som hon förärade honom i gengåfva. Traditionen berättar, att Margareta, för att göra sin triumf fullständig, låtit förfärdiga henne af sin egen chemise. Fanduken består verkligen af hopsydda linnelappar, och dm det förhåller sig så, tom historien förmäler, så måste

56. GwUmnak» grmfkoret i Up*»la domkyrk*.

man medge, att hennes linne i grofhet icke efterger hennes'skämt — Staden har ännu en kyrka, Trefaldighets- eller uBondkyrJcan“, nyuppbygd,'8om det tros, af Sverker den förste, men ombygd i början af 1400-talet Nära invid ligger Odenslund, en vacker promenadplats,; som prydes af en obelisk, npprest af konung Earl Johan i svenska folkets namn åt Gustaf Adolf den store.

Slottet är bygdt på den'högsta punkten i och närmast omkring Upsala Och har Bålunda ett dominerande läge med vidsträckt utsigt öfver Upsala-slätten. Det anlades af Gustaf den förete, samt har varit, skådeplatsen för många historiska tilldragelser, såsom Sturemorden, kungliga kröningar, drottning Kristinas tronafsägelse or: 8." v. Sedan det blifvit ödélagdt i den härjande eldsvådan 1708 upprättades blott ena sidan efter ritning af Hårleman.

[Det är försedt med tvenne runda sidotorn, men eliest till siu arkitektur föga märkvärdigt. En obetydlig ruin på sidan om borggarden är lemningen efter ett bestyckadt torn, kalladt “Runileln1-, som Gustaf den forste uppbjgdc midt emot biskopsgården, för att hålla de egenmäktiga prelaterna I utvr. hvarför han på skämt brukade kallade det för sin Styrbiskop. På borggården midt framför slottets fagad står eu bröstbild af Gustaf den förste i gjntc* tackjern, modellerad af Fogelberg.

Redan på Birger Jarls tid fanns vid erkebiskopssätet i Upsala eu skola inrättad, dit lärjungar skickades från de andra domkyrkoskolorua Pir att fortsätta sina studier. Med anledning häraf fingo de svenska sändebuden vid kyrkomötet i Basel i uppdrag att från Tyskland lemföra några lärde män, som kunde i Upsala undervisa den svenska ungdomen, och således i någon mon afbjelpa den öfverklagadé okunnigheten hos presterskapet Em

p/ofession inrättades verkligen 1438, di magister Andreas Bondonis blef den förste akademiske läraren. Omsider af-färdade erkebiskop Jakob Ulfs8on 1475 ett sändebud till Rom, som återkom året derpå med påfven Sixtus den ijerdes tillåtelse-bref att i Upsala inrätta ett “Studium generale? och med fullmakt för erke-biskopen att vara kansler, hvarpå Upsala universitet högtidligen invigdes på den heliga Birgittas dag den 7 Oktober 1477, sedan riksföreståndaren i verldsligt'afseende beviljat det samma friheter, som universitetet i Paris egde. Emellertid förblef Upsala universitet en lång tid föga annat, än en skola, och med den lägre undervisningen var det ännu sämre be3täldt 1533 klagar Gustaf den förete att “skolorne i alla städer här i riket storliga förlagde äre, så att der tillförne plägade vara två till tre hundra djeknar, der äre näppeligen ettTialft hundrade; somligstädes äro ock skolorne platt ödelagde;44 — och året före sin död, skrifver han, att de, som äro satte till att undervisa ungdomen, åro ‘‘drinkare, ölhankar, lösaktiga och plumpa b&nglar, som bättre tjente^ gå vid plogen eller en trädesstock, än uti riksens höge och vårdande saker brukade

56. Q?amholmen i Upsala.

(Universitetets Äldst* säte.)

blifva". — Under de liturgiska stridigheterna flyttade Johan den tredje Akademien till Stockholm, för att hafva den så mycket närmare under ögonen;men det oaktadt 'ar högskolan i stor lägervall. Karl den nionde förläde universitetet åter till Upsuia och upprättade det på nytt. År 1600 hölls den första doktorepromotionen i filosofiska och 1617 i teologiska fakulteteu, då Axel Oxenstierna var promotor. Till den senare af dessa akademiska högtidligheter hade konung Gustaf den andre Adolf sjelf författat ett program på latinska språket.

Ingen svensk konung har med sådan kärlek som han omfattat Up-sala akademi och undervisningen i allmänhet Som bekant är, skänkte han till högskolan 350 hemman af sina egna arfvegods och gade derigenom all framtid hennes ekonomiska bestånd, på samma gång han gjorde undervisningens frukter till gemensam egendom för alla inom sitt rike.

Från denna tid såg Sverige ofta män ur hyddan uppstiga till statens högsta vftrdigheter. Uppkomsten af en

förtjenstadel vid sidan af den gamla feodaladeln samt de ofrälse ståndens stigande inflytande blefvo följder af denna undervisningens ailmänna frihet, som var Gustaf Adolfs konungsliga tanke.

Bland akademiens talrika och till en del praktfulla bygnader fästa vi o» företrädesvis vid Carolina rediviva, eller Bibliotekshuset, ett präktigt palats på höjden emellan domkyrkan och slottet vid den vackra Carolina parken. I den tre våningar höga bygnaden äro den undra och mellersta våningarne inrättade med boksalar. I bottenvåningen förvaras bland andra paläotyperaa, deribland många s. k. “libri catenati“, från de gamla klosterbiblioteken och som f&tt sitt namn af de järnkedjor, med hvilka de varit fastläs ta vid muren för att icke kunna bortstjälas; dernäst Aldiner- och Jun-

67. Gosur II Adolf.

(1W4—1681.)tiner-editioner, pergamentstryck, manuskriptsamliogar m. m. I raellanvåningen, som genom en p& midten afekuren mellanvägg är delad i tvenne ofantliga salar, med läktare rundtomkring, finner man det egentliga bibliotekot, ordnadt efter de olika vetenskaperna. Boksamlingen som är den rikaste i Sverige, innehåller öfver 200,000 band, förutom 8 till 10,000 handskrifter. Dess största märkvärdighet, som ofta ensamt föranleder utläpdingar att resa till Upsala, är den berömda “Codex argenteusa eller silfverboken, som innehåller de fyra evangelisterna, öfvereatta på Moesogötiska af biskop Dlfilas, som dog 388. Boken, hvilken skänktes till akademien af Magnus Gabriel De la Gardie, är högBi märkvärdig såsom det äldsta språkprof på götiskt tungomål. Den Ulfilanska texten är anbringad på rödaktigt pergament, samt textad med sådant mästerskap, att man , trott den vara tryckt med rörliga typer, ehuru den tillkommit mer än tusen år före boktryckerikonstens uppfinning.

Vid Carolina-par-kens motsatta eller nordvestra sida står Kemiska professionens palats och emellan detta och Caro-*

lina konung Karl JohanB bröstbild i brons, modellerad af Fogelberg.

Gustavianska Akademien, en stor tvåvåningsbygnad midt för domkyrkans vestra facad, ftrupp-68. GortMUnnm. bygd af Gustaf den

andre Adolf pA samma plats, som den gamla erkebiskopsgården, hvilken förstördes 1522. Gustavianska Akademien, hvars öfra våning, innan Carolina bygdes, var bibliotekslokal, innehåller nu ett större auditorium — Gustavianska lärosalen — åtskilliga naturvetenskapliga samlingar, konstmuseum m. m.

Botaniska Trädgården med botaniska professionshuset är åfven bland de anläggningar, som tilldraga sig en förtjent uppmärksamhet. Botaniska trädgården, som länge bibehöll epitetet “nya0, till skilnad från den gamla botaniska trädgården, noir i staden, der Linné bodde och förkunnade sina nya läror för den förvånade verlden, ligger i stadens södra hörn nedanför slottet och. är till grunden densamma som den gamla slottsträdgården, som anlades af Budbeck i Karl den elftes tid. Orangerihosets facad, som vänder sig mot slottet, prydes af en frontespis, som uppbäres af åtta doriska pelare, hvilande på en vacker granittrappa. Genom tvenne stora dubbel-
Ill. W. MEYER Växthuset i Upsala botaniska trädgård.(sid. 50.)

dørrar trader man in i en lärosal, som är en af de vackraste i Europa. Genom ett rundt fönster i den öfver midten af salen anbragta kupolen infaller dagen i det

stora rummet, som upptager bygnadens hela längd och i fonden har en nisch-formig fördjupning, i hvilken på en upphöjning reser sig Karl v. Linnés halft kolossala bild, huggen af Byström i carra-ri8k marmor. I växthusen vårdas en betydlig samling växter från olika länder och luftstreck.

Till universitetsbygnaderna höra foröfrigt Akademiska konsistoriets hus, Nya Observatoriet, Nya sjukhuset, Skytteanska professionens kusamt på lemningarna

H I/AHSIV.

rIT.iinr:

»Of

*

60. Den ny» Univereitetebygnaden.

CEfter ritning af H. T. Holmgren under bygnad 1881.)

efter den gamla kungsgården och erkebiskopamas palats, den redan påbegynta nya universitetsbygnaden. Detta ståtliga palats, till hvars uppförande riksdagen anvisat nödigt anslag, kommer att få en längd af 39, bredd af 17,5 ochhöjd af 20 meter, samt innehålla lärosalar, rum för administrationen sant en festsal eller s. k. aula, hyilken till anordning och utrymme fåfängt torde sök* sitt motstycke i Sverige. Bygnader, som icke stå i omedelbart samband med akademien, men ändock fortjena nämnas, äro Katedralskolans nya hus. Ridhuset, Stationshuset m. fl.

Det som ger Upsala sin egendomliga prägel är Akademien och stodent-lifvet Hvad den förra vidkommer, hafva vi nyss antydt dess uppkomst och närvarande institutioner; beträffande åter studentlifvet. det fria och yra, det friska och kraftfulla, det vånsälla och öppenhjertiga, så fordrade detta ämne volymer för att kunna . uttömmas och skulle ändock icke riktigt fattas if

någon annan, än den, son sjelf varit student. “Man berättar, säger en af des skildrare *) — att det finnes här på jorden en och annai fläck, så rik på fägring och Kf och evinnerlig ungdom, att den, som der fätt lefva någon tid, aldrig kan sedu blifva fullt olycklig. Är det väl oerfarenhet eller veld, att mången vill råkat Upsala bland dessa verlda-öknens oaser? — Nog af den, som der druckit ur forskningens, vänskapens ock ynglingaglädjens rågade bägare, han har begripit ungdomens yppersta hemlighet ; med klar besinning och öppet öga bar han drömt sitt lifs sommardröm, och han kan dö utan smärta, ty han har liksom vår svenske herrlige Stjern-hielm “lefvat glad medan han lefite".

Innan vi lemna Upsala skola vi företaga en utflygt till de märkligaste ställena i stadens granskap. Vi begifva oss först till det i historiskt hänseende vigtigaste af dem alla, till Gamla Upsala. Enligt sagans berättelse flyttade Yngve Frey konungasätet från Forn-Sigtuna till Gamla Upsala, som sedan under hela hedniska tidehvarfvet förblef samlingsplatsen för de stora offren, af hvilka ett hölls vid midvintern, då man blotade för lyckligt år, det andra vid början af sommaren, då man offrade för seger under de tilltänkta härnadstågen, och det tredje hölls på hösten och var en tacksägelsefest for slutad skörd. Invid templet låg Odins heliga lund, samt Upsalen eller kungsgården. Det gamla afgudstemplet skall efter gamla berättelser ha varit utsiradt med sådan prakt, att det till och med väckte resande utländingars förundran. Den nu varande kyrkan, hvars murar man trott till en del hafva tillhört det gamla“K&tfePep” i liQpplond.Linnés Hammarby. (std. woafgudahofvet, hvilket dock bevisligen år oriktigt, härleder sig emellertid från kristendomens första tider i Sverige och var domkyrka ända till dess erkebiskops-sätet flyttades till Nya Upsala. I kyrkans granskap ligger Kungshögarne, tre ofantliga ättehögar, af hvilka ett par blifvit öppnade och genom de i dem gjorda fynden visat sig tillhöra det sista skedet af den förhistoriska tiden.

Bredvid ligger en fjerde hög, kallad Tingshögen, från hvilken konungarne fordom talade till allmogen vid tingen, och der ännu Gustaf den förste höll sammankomst med Uo-länningarne.

Sydost från staden

ligger Danmarks 62. kinnéa »rbatirnm pt Hammarby

kyrka, Linnés Hammarby och Mora stenar. Vid Hammarby, der endast några spridda trädodlingar och en förvildad park påminna om den verlds-bekante naturforskarens botaniska anläggningar, bibehållas ännu det ena af de två boningshusen i samma skick, som i Linnés tid. På en bergbacke nära invid ligger en liten fyrkantig sten-bygnad, icke olik ett mindre kapell, med lågt spetsadt tak och med fönster åt tre sidor. I denna bygning var hans beryktade Museum Hammarbycnse och den lärosal, der han mellan läse-terminerna höll föreläsningar för lär- (EfMr

ljungar, icke endast från Sverige, utan från de flesta Under i Europa. Naturaliesamlingen år na borta; men i det stora rummet qvaretår ännu den tomma lirostolen med sitt skrifbräde, omgifven af åhOranes bänkar. Byg-naderna vid Hammarby åro nu inköpta af staten och komma att orubbade bibehållas till minne af Sveriges störste vetenskapsman. — På föga afa tind bortom Hammarby ligga Mora Stenar på Mora kungsäng, der Sveakonung-ame fordom valdes och hyllades af Oppsveame, innan de an {rådde den i lagen stadgade eriksgatan.

Sydvest från Upsala ligger Låby vad, der Gustaf Vasa höll på att blifva tillfångatagen af Gustaf Trolle, — och Håga, der man visar konung Björns grafhög.

Fyra å fem • mil norr om Upsala träffar man en höjdsträckning, på hvilken Oplands vattendrag dela sig och falla en del i den söderut belägna Mälaren och da öfriga i den . mera ostligt liggande Bottniska Viken. Vid ett &f dessa vattendrag, som har den egenheten att hafva utlopp si väl åt Mälaren som åt Saltsjön, är österby bruk beläget och på samma

bruks frälseegor, på gränsen emellan Films och Dannemora socknar, ligger Dannemora rika järnmalmsfält. Den vanliga vägen från Upsala till österby går förbi Gamla Upsala, Lena kyrka samt den gamla sätesgården Salsta, der sagan vill veta, att den oförskräckte Torgny lagman skall haft sin bostad och som nu eges af Braheslätten. Vägen går i början genom en enformig, skoglös trakt, som likväl vid Salsta böljar blifva vackrare och tilltager i fägring under hela f&rden förbi Danne-morasjön ända fram till österby.' Detta bruk, som är ett af Sveriges betydligare järnbruk, anlades på 1500-talet för kronans räkning, men kom sedan i Louis De Geers band, som ntvidgade det betydligt. I samma riktning hafva flera af de följande egarne fortgått, så att braksbygnaden och bruksarbetamea boningar.nu nästan bilda en liten stad omgifven af grönskande alléer. 1 nedre våningen af hufvudbygningen, som är uppförd efter ritning af hofintendenten Rehn, finnes ett dyrbart målningsgalleri med taflor af Van Dyk, Buysdael, Holbein, Rubens, Rembrandt, A. Dttrer m. fl. flamandska mästare, samt af några italienska, hvaribland en Salvator Rosa, flera svenska o. s. v. — De vid bruket ännu qvarlefvande Wallonerna, härstammande från de i Louis de Geers tid från franska Flandern inkomna walloneka bruksarbetarne, skilja sig mycket både till sinnelag och anaigtsbildning från upplänningen i allmänhet. Merendels äro de mörkletta

64. Loo i* de Geer.med • bruna ögon, något uppböjd näsa och svart hår. I umgänget &ro du öppDs och fritaliga, känsliga för de minsta förolämpningar, skarpsinniga i sina omdömen och mycket läraktiga. Man förebrår dem en viss sträfhet och envishet, som de synas hafva svårt att. öfvervinna. I själsodling och belefvenhet. stå de emellertid beetämdt öfver allmogen i allmänhet, från hvilken de dessutom skilja sig genom siua bibehållna wallonnamn: Anjou, Baudou, Bouvin, Gille, Goffin, Hybenette, Pousette m. fl. Deras uttal är bredt och släpande och de bibehålla ännu en hel hop wsllonska ord, bland hvilka man ibland -Ar höra benämningarna graper (grand pére) och gramer (grand raére), hvarmed de yngre tilltala de äldre.

Ungefär en åttondedels mil från Österby ligger Dannemora grufver, de yppersta och bland de äldsta järngrufror i Sverige. Redan på 1400-talet förehades här. ett slags grufdrift, egentligen för den siHverhalt malmen på sina ställen innehåller. Under Gustaf den förstes tid fick grufbrytningen likväl först riktig fart Louis de Geer, som i mediet af 1(500-talct inköpte österby, Löfsta och Gimo lironoQgendomar, blef med detsamma egare till Dannemora gruffält, hvilket förklarades för én evärdelig och fullkomlig frålseegendom. Sedan dess ha grufvorna förblifvit i enskilde mäns ego och tillhöra na ett bolag, bestående af de fleste bruks-egare i Uplapd. — Hvad som förlänar Dannemorajärnct dess ypperliga egenska-p» är malmens ringa halt af svafvel och fosforsyra, hvarjemte den ingående manganhalten anses verka till järnets utmärkta användbarhet till stål, ocb den af kalk bestående gångarten gör honom hvad man kallar sjelfgående, eller sådan, att kan kan smälta utan tillsats af några andra 'ämnen. I stort gifver malmen omkring’femtio procent på måsugnen; — allmänt brukas att vid uppsättningen Honda rikare och svagare malmer från särskilda grufvor med hvarandra till lättnad för masugnsgången. I följd af grufvornas läge invid sjö och flera digklyftors betydliga djup under sjöns yta, hafva flera kostbara anläggningar erfordrats för vattnets uteständande, äfvensom för att uppfordra det vatten ton inträngde i grufvorna. Bland de många, alltid kostsamma och ända till senare tider misslyckade, försöken att afhålla vattnet, är ett, som, ehuru det liksom de andra icke krönts med någon nämnvärd framgång, likväl i historiskt hänseende är af intresse. År 1727,

då konsten att bygga ång-

65. Dannemora grufTor.maskiner Ännu var okänd, gjorde den bekante Mårten Triewald ett försök med uppsättning af en eld- och luftmaskin, till södra gruffältets länsande fr&n vatten, hvilken likväl måste kasseras, emedan maskineriet och pumparne icke ville hålla. Den hade likväl en gång varit i det skick, att han på sju dygn uppumpat allt vattnet ur Norra Silfbergsgrufvan; men råkade derefter i sådan oordning, att han icke kunde bringas i behörig verksamhet utan så ansenliga kostnader, att bolaget ej ville tillskjuta dem. Det var den första ångmaskin, eller kanske rättare kalorikmaskin, som varit i gång i Sverige.

“Då man går mellan väggar af järnmalm öfver en plats, vid hvars ena sida står en fattigbössa till emottagande af gåfvor åt arbetarnes fattige, ser man plötsligt i jorden en rund urhålkning, som är flera hundra ^steg bred, tre gånger så lång och öfver fem hundra fot djup. En kantbeklädnad af qvadersten, med ett bröstvärn af järn, skyddar för olyckor. -Man stiger in i ett hus, der häftygen för grufvattnets uppumpning finnas, och från en utbygnad kan man öfverskåda hela det ofantliga djupet. Ju mera man skådar omkring sig, desto starkare vaknar begäret att nedstiga och genomvandra de underjordiska klyftorna, från hvilka en kall luftström trä ger upp. Går man i en tunna ned i grufvan, ser man att klippvåggärne icke äro så jemna och .släta som man förmodat. Grufarbetaren, som djerft står på tunnans kant, i det han håller sig fast i linan, stöter tunnan från den framskjutande väggen. Med rysning blickar man uppåt, då linan, hvarpå tunnan hänger, slutligen icke synes tjockare än en tråd. Huru underbar förefaller icke grufvans botten! Än bär det nedåt än *uppåt; här äro djupa inskärningar, der qvarstå tjocka stenmassor liksom pelare; ofantliga block ligga kringströdda, hvalfven liksom hänga i luften och i klyftorna ligger ständig is. Väggarne äro fuktiga och foten slinter lätt på den slippriga bottnen. På stegar måste man klättra öfver afsatserna, der flitige arbetare äro sysselsatte med bergsprängning. Pumparne gnissla och rassla, hammarslagen åter-Ijuda, hvarje rop återstudsar tiofaldigt från klippväggarna och då sprängskotten aflossas, dåna de genom de underjordiska hvalfven såsom , ett starkt kanondunder." *)

Uplands järngrufvor i allmänhet och Dannemora i synnerhet anses gifva det bästa järn i hela verlden. Också ligga i detta landskap Sveriges största och vackraste järnbruk, såsom det stora Lenfsta, Forsmark, Skebo, Harg, Gimo m. fl., alla bekanta för sina ypperliga tillverkningar.

Från Dannemora och Österby har man icke långt till Örbyhus, hvars praktfulla åbygnad ligger på vestra stranden af Vendelsjön. Stället har sin förnämsta ryktbarhet af Erik den fjortondes fångenskap och sista stunder der. Förut hade grefve Johan af Ost-Friesland der sutit fängslad, till straff för sitt kärleksäfventyr med Eriks syster, den sköna Cecilia. Äfven efter

•) Fredr. Bremer.'

Elfkarleby vattenfall. <sid.w.jfEriks död har Örbyhus varit begagnadt till fängelse. Den tappre Karl Henriksson Horn, som under Johan den tredjes ryska krig hade uppgifvit Koporie och Ivanogo-rod till ryssarne, hvilket konungen förmenade vara skedt utan trängande nöd och orsaker, blef härför dömd till döden och utfördes till af-rittsplatsen vid Stockholm, der han dock fick nåd. Han hölls sedan någon tid fången på Örbyhus, derunder han likväl fick hafva sällskap af sin fru, som här födde honom en son, den sedan så ryktbare fältherren Gustaf Horn. — De ofantliga murarae omkring slottet äro nu förvandlade till skuggrika promenader och slottet sjelft så förskönadt, att till och med de tvenne rum i nedra våningen, som utgjorde konung Eriks fängelse, fått en modern anstrykning.

Nu mera följa väl de fleste resande järnvägen från Upsala till Örbyhus och göra derifrån sina utflygter till de nämnda bruken; fortsätter man sedan färden på järnväg från Örbyhus norrut kommer man på mindre än en timme tijl Orrskogs station, hvarifrån en sidobana leder till det på Jörtsön i Dalelfven belägna Söderfors bruk, med den första ankarsmedja i riket. Ankarsmidet vid Söderfors anlades redan 1657 af bergmästaren i Upland och Norrland Clas Depken, som derfor upphöjdes i adligt stånd med samma namn, som den olyckliga konungamördaren Johan Jakob Anckarström sedan förverkade. —

Vid pass två mil närmare hafvet ligger Elfkarlehj vattenfall, den sista

praktfulla tafla Dalelfven framställer innan hon förlorar sig i Östersjöns

vatten. Hedan på långt afstånd hör man ett doft buller, såsom af en at-

lägsen åska, som tilltager i styrka i. samma mån man nalkas den maje-

stätiska floden, och blir nästan döf vande när man stannar på den höga bron, som nedanför fallet leder öfver eifven. Dalelfven, som länge stilla flutit

67 Erik XIV.

(1M3—1577.)mellan sina bräddar, nedstörtar plötsligt i ett djup af fyrtio fot och delar sig dervid i tre armar, af hvilka två omsluta en skogbevuxen klippö, niedaa den tredje gör en omväg och först nedanför de förenade fallen återkommer till bufvudströmmen. Men här förenar åfven denna sina sjudande hvirfUr med den mäktiga strömmen, som skummande störtar fram liksom ville han rycka med sig bron, från hvilken man betraktar det storartade skådespelet Nedanför Elfkarleby, vid Dalelfvens utlopp, hafva vi att märka det liögst betydliga Skutskärs sågverk, som drifver en storartad trävaru-utförsel

och har större befolkning, ån flera af våra småstäder (1,500;.

Vid Elfkarleby vånda vi kosan åter mot söder, men taga i stället vägen genom Roslagen, en del af Upland, som ännu minne fosterländsk art har att uppvisa bilder, så väl

_ ________ som natur,

förtjenta att bevaras från glömskan. — Förbi Leufsta, Sveriges betydligaste järnbruk, och det präktiga Forsmark, det äldsta af Dannemofa-verken, hvarest finnes en betydlig målningssamling och der en minnesvård öfver grefve Samuel af Ugglas, utförd J marmor af Byström, gerna beundras, kommer man till de små städerna Oregrund och östhammar, som ännu icke och troligen aldrig repa sig efter Ryssames besök i dem 1719. De3sa ryska härjningar på rikets östra kust samtidigt med danskarnes på den vestra voro sådana, att svenskarne sent lära glömma dem. Då Upland tar det iandskap, som svårast hemsöktes af mordbrännarkriget, vilja vi kortligen berätta huru det fördes på dess kuster. Taflan har sina motstycken utefter hela Östersjökusten ända till Torneå. “Då ryska czaren tyckte att underhandlingarne drogo for långt på tiden och då de svenska ombuden vid fredsslutet ej bjödo mer än Ingermanland, så skickade han mot Roslags-skären en flotta af 130 galerer. Ryssame landstego på Rådmausö och fördelade sig i två delar. Den mindre delen, fem tusen man och trettio kos-cacker, under generalmajor Lasky, drog sig norrut, medan den öfriga delen, omkring sex tusen man, försökte att genom södra Ståket tränga fram till till Stockholm. Vid Stäket låg då en bataljon Södermanlånningar, medan en annan bataljon låg på något afstånd derifrån. Dåvarande öfversten, sedermera generalmajor Fuchs, som förde befälet öfver båda afdelhingarna,

68. Skotikära sågverk.befann sig vid den senare bataljonen, då ryssarne angrepo. Så snart han hörde skjutningen, skyndade han dit och striden fortfor halfannan timme, hvarunder ryssarne förlorade femhundra man och måste draga sig tillbaka till sina galerer. Dalregementet, som fick order att rycka fram till undsättning, hörde under marschen i sommarhettan den skarpa skottvexlingen, dervid dalkarlame blefvo så ifriga att de afkastade rockar och västar för att så mycket ledigare kunna springa sina kamrater till hjelp, men då de fram-kommo till valplatsen voro ryssarne redan affårdade. Emellertid fortsatte den andra .ryska afdelnmgen sitt tåg norrut, uppbrände Hargs bruk och sköflade de följande dagarne Edbo och Håfverö socknar. De försökte äfven

69. Södra eller B&ggena-Stiket.

att bränna Skebo bruk och antände också några bruksstugor, men då bruks-folket böljade röra på trumman, flydde de i största hast derifrån. Dagarne derefter förstördes öregrund och östhammar samt Ortaia bruk. Generalmajoren Zöge, som hade befälet öfver en större truppstyrka i norra Upland, ankom den 18 juli på aftonen till Forsmarks bruk. Egaren De Besche hade gjort en förhuggning, försvarad af hundrafemtio bruksarbetare och fyra kanoner. Men som intet krigsfolk bistod arbetarne, landsteg den ryska styrkan utan annan förlust, ån att en dräng ihjälsköt en trumslagare. Allmogen förfogade sig derefter in åt skog^rne, och ryssarne tågade till Fors-marks qvarnar, ett vigtigt pass, der Zöge endast uppställt tjugufyra man nnder befäl of en kornett. Desse drogo

sig likväl genast tillbaka och rys-sarne framryckte till ett ställe, der några bruksarbetare med tvenne kanoner och understödde af trettio dragoner voro utsatta. Redan fOrsta skottet för-mådde ryssarne att vända tillbaka till sjöo. De återkommo likväl snart, då så väl denna som andra posteringar öfvergåfvos och hela styrkan drog sig tillsammans hos generalmajor Zöge, som uppställt sig vid den s. k. nédra Hammaren, bakom ett bröstvärn, bestyckadt med sex stycken metaUkammer, som tillhörde De Besche. Men så snart fienden visade sig gaf Zöge befallning till återtåg, hvarefter hela bruket, lades i aska. Hätjningarne fortsattes derefter till Leufsta och kringliggande trakter. I augusti månad återkommo ryssarne till de förut härjade trakterna vid Öregrund och Edboviken. De gjorde då ett nytt försök att antända Skebo bruk; men inspektor Svebelius, med tillhjelp af kronofogden Andorin och major Rosen, satte sig till motvärn och förjagade • dem snart derifrån. Vid Ortala hindrades fienden att landstiga af öfverstlöjtnant Lagerberg i spetsen för Lyhundra och Sjuhundra häraders allmoge. Den 17 augusti brände ryssarne östanå gård, ehuru man der försökte göra dem motstånd. En major Tungelfelt med ett par hundra man till häst och öfverste Rosekatsky med några polackar skyndade till Penningby och derifrån till Nonielje, o,t ryssarne likväl hunnit förut och uppbränt staden. Tungelfelt ilade då till Björnö och ankom dit i samma ögonblick som den första ryska slupen satte i land. fienden drog sig då genast tillbaka och stället räddades. Utom städerna och järnbruken brände ryssame i Upland öfver fem hundra hela hemman, ödeläde skogar, forstörde växande gröda och borttogo kreaturen för allmogen, så alt denne ' slutligen var bragt till 'höjden af förtviflao" *)

Utanför östhammar och öregrund befinner sig norra Uplands skärgård med den i landet djupt inträngande Gallfjärden. Söder derom begränsas kusten af det egentliga Ålands haf, hvars båda vikar. Ortalaviken och Bagghusfjärden, äro förenade genom Väddö kanaf, som har till ändamål att bereda en genare och mindre farlig segelväg mellan Uplands norra och södra skärgård, än öfver det öppna och stormiga Ålands haf. I Väddö socken nära invid hafvet ligger Grislehamn, Öfverfartsort till Åland och Sveriges närmaste gränspunkt mot Finland. Härifrån till Sigmlskår P* Åland är afståndet så kort, att den seglande lätt ser begge rikenas kuster i klart väder. — Genom Söderby och Vä(ö, yttersta gränstrakterna j söder om Ålands haf, nalkas man Nontelje som ligger vid den långt in i landet inskjutande Téljefjärden och har på sin vestra sida $jön Lommareu- j

Staden hemtar sitt egentliga bestånd af sin badinrättning, hvars gyttjebad !

vunnit särdeles godt anseende.

En mil vester om Norrtelje ligger det historiskt märkvärdiga Itnsta, ryktbart, såsom födelseort för den heliga Birgitta. Lika långt söderut ligga ett par andra gamla märkliga ställen. Det ena är Penningby, som bland

*) Efter G. H. Mellin»si.-ia forna egare räknar tvenne mån, hvilka voro de egentliga stöden för Karl Knutssons vacklande tron, nämligen hans frände, den raske; och ridderlige Thord Bonde, och Nils Boson Sture, en bland de få, som vågade taga den ‘afsatte konungens försvar mot den egenm&ktige crkebiskopen Jöns Bengtsson; — det andra är det gamla, nu styckade godset Bjömö, som tillhört ätterna Vasa, Tre Rosor, Bielke, Baner och Bonde. — Längre söderut och närmare Stockholm ligga Lindholmen och Bydboholm, båda bekanta från Gustaf Vasas historia. På förra stället föddes Gustaf, hvarom man erinras genom ett der nyligen upprest monument, och på det senare tillbragte han «a dd af sina ungdomsår. Af Lindholmens gamla slott finnes nu ej mera

70. Vaxholms fasto Ing.

(Anlagd af O an Uf I 1549.)

q var. än ett par tegelstenar, hvilka bibliotekarien Gjörvell räddade och som na förvaras i statens historiska museum. Rydboholms slott finnes deremot qvar. Det bildar med senare tillbygnader en öppen fyrkant med ett fristående torn, i hvilket Gustafs studerkammare ännu visas, jämte de enkla möbler, ett bord och en trästol, som han feegagnat

Från R dbobolm har man en timtoes sjöväg till staden Vaxholm som ursprungligen hette Mariest&d, efter drottning Maria Eleonora, aon grundläde honom, men fått sitt nuvarande namn af den dervid belägna f&stningen. Vaxholms fästning, som anlades af Gustaf den förste P* en holme mellan Vaxön och Rindun och ytterligare

förstärktes af Gustaf *ödre Adolf, var länge, jämte samverkande batterier på Vaxön och71. Fredriktborga fiUtning.

(Anlagd 1784.)

Rtndön, hufvudstadens enda försvar mot en fiendtlig flotta, hvilken ensamt pi denna vte kunde inlöpa. Farvattnet på andra sidan Rindön, Oxdjupet, som

förr försvarades af den nu förfallna fästningen

Fredriksborg, hvars torn en tid ansågs såsom det starkaste militärtorn i Europa, var då spärradf ' medelst försänkningar. Sedan senare tiders krig alltför klart ådagalagt hvad som fordras af en fästning, for att kunna motstå ett kraftigt fjendtligt anfall, har man välbetänkt låtit befästningarna vid Kodjupet och Oxdjupet byta roll. Det förra är nu till en del fyldt och kan i händelse af behof fullkomligt afspärras inom tjugufyra timmar; det-senare har på östra stranden af Rindön fått en tidsenlig befästning i Oscar Fredriks borg, ett strandbatteri nedsprängdt i klippan samt ytterligare skyddadt af pansarplåt och bestyckadt med kanoner af gröfeu kaliber. Det tredje inloppet genom Baggens- eller södra stäket med Skuru-sund har allt för litet djup för att kunna passeras af andra än mycket grundg&ende fartyg.

Vi hafva på tvenne vägar genomvandrat Upland från Stockholm till Norrlandsgränsen och åter till Stockholm, eller rättare till den punkt, som har den vigtiga bestämmelsen att skydda inloppet till hufvudstaden. Det återstår nu att tala litet om Uplands vestra del, af hvilken den, som heter Fjerdkundra, tillhör Vesterås län. — Utgå vi på nytt från Upsala såsom medelpunkt och följa Målaren och dess vikar, trätfa vi först på norra stranden af den från Ekoln utlöpande Låstaviken det gamla minnesrika Ställets vetterligt. äldste egare var. lagmannen i Tiundaland Israel Andei And hvars dotter, den kraftiga fru Ramborg, gift 'med Arvid Gi (Sparre) enligt sägen var den, som uppbygde det elfva våningar höga huset, hvilket hade så fasta murar, att den danske Knut Rönnow ki försvara sig hår nära ett helt år emot Gustaf Vasas belägringsi Man har dock giltiga skäl för att bygnaden blifvit uppförd af en egare Nils Klausson, fader till den nyss nämnde Knut Rönnow. — På 1* talet ogde8 Vik af den berömde fältherren Gustaf Horn, under hvars det gamla slottet var så förfallet, att han enligt en inskrift, som ännu qvar öfver den huggna stenportalen, fann sig nödsakad att “brytaI

ibyggia" Viks gamla hus, ett arbete som efter hans död fortsattes och fullbordades af hans enka fru Sigrid Bielke. Vid denna oinbygnad. borttogos de fyra öfversta våningarne, så att endast fyra våningar utom de trekållar-våningärne, med sina små skottgluggar, bibehöllos. Det är emellertid på sista tiden och under den senaste egaren,- öfverhofstallmästaren grefve Gustaf von Essen, som Viks gamla hus återfått sitt anseende såsom ett af de märkligaste och vackraste herresätena i Sverige. Efter ritning af prof. Scliolander och under egarens egen ledning blef slottet restau-reradt både till sitt yttre och inre. Riddarsalen, ett högt, ljust och stort rum, är ornerad i 1600-talets stil enligt Scholanders anvisningar och innesluter kärnan af de dyrbara samlingar af antika och andra märkvärdiga föremål, som grefve von Essen under en lång följd af år med ljka mycken smak som kostnad sammanhöpade. — Af dessa intager vapensamlingen ett utmärkt, rum,, och mäter sig i rikhaltighet och värde med de allra förnämsta i landet..

Ett förträffligt målningsgalleri; dock icke i slottet, utan i det nära invid liggande boningshuset, ett vackert och rikhaltigt bibliotek, sariit ett litet intressant arkiv fullärtda raden af Viks mångsidiga och dyrbara samlingar. -

Målarens största fjärd, Björkfjärden, har sitt namn af den hår belägna Björkön, hvilken på senare tider vunnit en förtjent Uppmärksamhet för de här gjorda rika fynden från det sista skedet af hedendomen och begynnelsen af kristna tiden i Sverige. Utan tvifvel får man här söka det Birka, der Ansgarius först predikade kristna läran. Vid norra Björkfjärden ligger Ekolsund, ett gammalt Vasagods, som .en tid var kungligt lustslott under namn af Ekholmssund och ännu är en af de vackraste egendomarne i Upland. I närheten af samma fjärd. äro äfveu de gamla herregodsen Fdnö och Ekholmen belägnä, det förra bekant såsom rikskansleren Axel Oxenstiernas födelseort, och det senare såsom uppehållsort för upprorsmakaren Gustaf Trolle, efter Stakets förstöring af Sten Sture.

Den andra staden i Upsala län, Enköping, ligger . nära utloppet af en obetydlig å i norra ändan af Svingamsvtken.. I äldre tider mera betydande än nu, har staden nedsjunkit till ett slags jordbruksidkande by, mest bekant för sina trädgårdsaister, lika kända som efterfrågade i huf-vudstaden. Omkring en fjerdedels mil från staden ligger Haga, som tillhörde drottning Filippas lifgeding och sedermera egdes af konung Karl Knutsson. På en holme i Svingarnsfjärden mellan Näs och Vallbylandet låg det forna fästet Gröneborg, som tillhörde den myndige Ivar Blå, af folket kalläd Blåknapen, som hotåde ajelfva Birger Jarl med att “under sin kappa framskaka en konung". En sten med en nu nästan oläslig inskrift: f;Här

18

Fynd fr&n Björkön:

72. Hingtmycke 78. Sltg-af ailfver. av&rd.ligger Ivar Blå, med sina synier två“, samt några lemningar efter vallar och grafvar är det enda som återstår efter den fasta borgen. En half mil sydvest om Enköping ligger den forna kungsgården Husby, som till skilnad från andra kungsgårdar eller husabyar under medeltiden kallades Husaby-Svinagarn. På dess egor ligger den bekanta Korskåttan eller Svingarns-källa, som intill senaste tider varit den mest besökta offerkälla åtminstone i mellersta Sverige. Sådana gamla heliga källor voro ursprungligen helgade åt hednagudar, men så snart kristendomen börjat få fast fot i landet, helgade presterna ett dylikt afgudaställe åt något helgon, och gjorde det derigenpm till en kristlig vallfartsort. Ehuru vidskepelsens tider allt mer försvunnit och dess välde öfver sinnena till det mesta upphört, samlas ännu folk från de aflägsnaste trakter till Svingarnskälla hvar trefaldighetsafton, för att vid solens ned- och uppgång dricka helsa och offra i det heliga vatenet en knappnål eller kopparslant De gamla offerbruken hafva således fortlefvat ånda in i vår egen tid, om än käilan nu mest besökes af gammal Vana och det forna offergillet endast qvarstår såsom en glad folkfest, firad med lekar och dans i den Jjusa sommarnatten.

På något längre afstånd från Enköping hafva vi: GatasJcogen i Tillinge socken, som anses vara det ställe, der konung Albrekt besegrade Magnus Eriksson och hans son Håkan, dervid den förre blef fången och den senare med knapp nöd kom undan till Korge; — Räfvelsta i Altuna, der den mäktige riksdrotset Krister Nilsson på Karl Knutssons befallning blef fängslad 1439. — Det gamla UUet-åJcer i Simtuna, mera frejdadt i sagan, än minnes-värdt i verkligheten, m. ti.

Upl&nd har varit stamorten för många af Sveriges yppersta män. Vi

erinra endast om Sturame, Gustaf Vasa, Axel Oxenstierna, Anders Celsius, Johan Baner, Nils Biélke m. fl. Bland märkliga qvinnor, som stamma från Upland, må nämnas den heliga Birgitta, äfvensom skaldinnan Anna Maria Lenngren. Man har framställt Up-lands “platta slättbygd“ såsom ovillkorligt dödande för all poesi och fantasi; ett påstående Bom bland mycket annat vederlågges af den omständigheten, att bland Sveriges nu lefvande skalder tvenne (Johan Nybom och C. R. Nyblom) &ro bördiga från Upland.

Det landskap vi nu genomvandrat har, oaktad t sin historiska betydébe och ehuru skådeplatsen för så många för Sveriges historia vigtiga tilldragelser, först på senare tider och med lättare samfärdsraedel blifvit så kåndt som det förtjenar. De länkar i vårt järnvägsnät, som för närvarande för-

74. Anna Maria Lenngren.

(1764—1817.)binda Upland roed det Ofi-iga landet äro' södra delen af norra stambanan, östra delen af Stockholm—Vesterås—Bergslagens jårnyflg, samt Upsala—Geflebanan. Man . omtalar vanligen Upland såsom en flack, enformig, tul slättbygd, utan att tänka på den stora olikheten mellan landskapets olika delar, dess många kuperade skogstrakter, dess skogomkransadé sjöar, såsom den förtjusande Vendelsjön, den vackra Valloxen m. fl., samt slutligen Upländs vackra kustland. Den snillrike Almqvist yttrar på något ställe: “Man utsprider, att Upland är ett fult landskap och inbyggarne likaså ett fult folk. Man har då kanske endast sett några af dessa slätter, knottriga genom sina småstenbackar, omkring Alsihe eller Märsta, och invånarne der. Men i detta urgamla svenska land finnas många bygder, icke blott behagliga genom sin bördighet utan ock intagande genom vatten, branter, kyrkor och klockstaplar, en glad himmel och en mörk skog.*'

75. Sjön l\lloxen i Stockholm« lin.76. Södermanlands Tapen.

Södermanland.

Södermanland, hvars namn antyder dess läge söder om Mälaren, är ett af Sveriges vackrare landskap. Landskapets sydvestre del uppfylles af Kolmordens mindre höga än vidt utsträckta och skogbeväxta ryggar, som från Nårikesgränsen utbreder sig mot sydost mellan Södermanland och Östergötland- och sluta med Tuna bergslag mot Bråvikens nordöstra strand. Norra delen invid Mälaren äfvensom vestre delen emot Närike och Hjälmaren år

flackländig; dock utbreder sig landet ingenstädes i sådana stora och sammanhängande slätter, som i Upl&nd och Vestmanland. Den öfriga delen af landet är ojämn och bestämmes till sitt skaplynne • hufvud-sakligen af den höjdsträckning, som genomgår landskapets

771 Det inre »f en' Vingåkerestuga. mellersta trakter OCh

skiljer de vattensystemer, som norrut utgjuta sig i Hjälmaren och Mälaren, från döm, som i sydost utfalla i Östersjön. Det är denna bergiga, till större delen skogbeväxta höjd, som, genom sina många, synnerligast åt söder utlOpande

grenar, bildar dessa otaliga kullar och dalar, hvilka i förening med oräkneliga qjöar förläna det inre af Södermanland denna tjusande fägring, som föranledt resande att kalla det “Lilla Schweiz".

Bergarten i detta landskap år öfverallt gneis eller åtminstone gneis-artad; och ingenstädes finnes spår till någon af de yngre bergsbildningarna. Malmtrakter förekomma på några ställen, men äro jämförelsevis obetydliga. De ansenligaste och mest bearbetade järnmalmslager finnas nu på Utön i Stockholms skärgård; deremot träffas spridda och till en del rätt mäktiga lager af urkalk, särdeles i mellersta delen. Slätterna och de större dalgång-arne bestå af en bördig lera; i skogstrakterna är väl sand också rådande, likväl sällan till ett sådant öfvermått, att den icke utgör en god åkeijord. — Genom sin i allmänhet flack-ländiga natur, brist på höga berg och kustlandet i öster har Södermanland ett synnerligen mildt klimat, som ytterligare befordras genom landskapets läge söder om Mälaren, hvarigenom det är mera skildt från det norra höglandets omedelbara inflytande, än andra provinser, såsom Vest-manland och Dpland.

Södermanlands innevånare ha ända intill senare tider, eller tills järnvägarna satt dem i mera omedelbar beröring med hufvudstaden och andra delar af landet, bibehållit mycket af sina urgamla seder och ärfda dygder. Särdeles märkvärdig i detta hänseende var befolkningen i Vingåkersbygden eller mer egentligt taladt den del deraf, som kallas Vestra Vingåker, i provinsens vestra hörn på gränsen till Närike. Socknens namn, som i forna

78. Vingåkeriflickor.

(Efter en Ufla Af J. W. Wallandér.)

ttider skrefs Vikingakir, kar man lättvindligt" förklarat 8& att någon Vikfngastam här. nedsatt sig, eller att inbyggarne fordomtima företrädesvis älskat att draga i viking. Flera byars namn, såsom Henala, Vannala, Viala, hafva en forngammal klang och äro, fastän etymologiskt oförklarliga, icke osannolikt en lemning af vårt lands uräldsta -språk. — Vingåkersboarne äro som unga utmärkta för sitt vackra utseende och man kunde ännu för trettf år sedan, innan deras egendomliga sockendrägt bbqade "bortläggas, knappt få se en vackrare folksamling än den, som var församlad på Vingåkers kyrkovali en söndagsmorgon under högsommaren. “Männerna i sina hvita rockar med en- likaledes hvit tunica löst hängande öfver axlarna, qvinnorna med sina höga hufvudbonader, sina gula kjortlar och ett slags hvita rockar, hade ett ganska eget och pittoreskt utseende. Man fann ibland- de senare några med kjortlar af skar * lakan, breda silfverbälten om lifvet och brokiga sidenband hängande i nacken; dessa voro fästmör, som genom denna kostym eklaterade sin förlofning. Tili

denna fästmödrägt, som var ganska dyrbar och gick i arf från mor till

dotter, hörde “pungtrossen0, en pung med knifvar, saxar och sybehör, som med en lång silfverked var fästad vid

bältet." *) — Vingåkereboens “vikingalynne" yttrar sig nu qj på annat sätt än i en oemotståndlig håg för långa resor. Han öfverlemnar gema hem och åkerbruk åt hustrun och dräng&rne samt drager sjelf omkring till långt aflägsna orter för att afsätta sitt hvetemjöl sin humla och sina väfnader.

•Ett stycke längre i norr, mellan Hjälmaren och Mälaren, lirøer en annan bygd, Bekarne, hvars befolkning mera till lynne öch sinnesart än i yttre måtto skiljer sig från Södermanlands öfriga bebyggare. Rekarneboarne utmärka sig nämligen för en viss stolthet och karlavulenhet* men hafva ock

namn för sig att vara mer - retsamme och obändiga än annan allmoge.

I allmänhet är Södermanlånningen vänlig, glad och gästfri, lika främmande för Östgötens sjelfbelåtenhet och antagna höghet som för Uplandsbondens trumpna allvar.

Då vi taga Strengnäs tiir utgångspunkt för våra ströftåg genom detta vackra landskap, som man skulle kunna kalla de tusen sjöarnes land på vestra sidan om österhafvet, sker det af två skäl; det ena är att vi icke måtte aflägsna oss allt för hastigt från Upland, som vi nyss genomvandrat, och det andra att Strengnäs synes vara förtjent af detta lilla företräde, genom sina anor och sitt forna anseende, såsom landskapets medelpunkt.

^ På en udde vid ett bredt sund af Mälaren, som här skiljer Tosterön fråh' fastlandet, ligger det lilla Strengnäs. För icke länge sedan en af ' våra täckaste småstäder, ödelädes det lilla samhället genom en förskräcklig vådeid i april 1871, och håller nu som bäst nå att resa sig ar.

*).G. H. Mdlin.Strengnås. (81i Ä>Iförödelsen. Under hedendomen ett ansedt offerställe, der landskapets inbyggare höllo sina ärliga “sam ting" och sammanträffade för den d& brukliga byteshandeln, och under medeltiden länande sin glans af den hit förlagda biskopsstolen, hade Strengnfis långt före denna ödeläggelse nedsjunkit till en af rikets obetydligare städer. Domkyrkan, som alltid utgjort stadens egentliga märkvärdighet, ligger på en bergkulle i sydöstra delen af staden. Hennes anläggning anses ha skett samtidigt med biskop Anund, således under senare hälften af 12004alet; det stora bygnadsfö re taget understöddes nitiskt icke blott inom utan äfven utom landet — biskoparne i Opslo, Bergen och på Orkneyöame gåfvo hvar för sig fyrtio dagars aflat åt dem, som bidrogo till arbetet, — 8& att kyrkan blef färdig 1291, då den olyckan inträffade, att på sjelfva invigningsdagen elden kom lös genom någon oförsigtfghet med vaxljusen, som brukas, vid de katolska gudstjensterna, så att hela öfre delen af kyrkan afbrann. Hon uppbygdes väl senare, men nu gick det långsammare, så att hon icke var i färdigt skick förrän under Konrad Bogge, en af de kraftfullaste biskopar, som sin sträckt sin herdestaf öfver Sti biskopsdöme. I grafhvalfven under hvila flera historiska personer,

Sten Sture d. å. med sin gemål I Tottj konung Karl den nionde un båda drottningar och två barn,

Karl PUip och prinsessan Katarin hennes man pfatøgrefven Johan E Karl den niondes sidoson riksa:

Karl Karlsson Gyttenhiebn, i grafkor hänga de jårnbojor, med han i tolf år satt fängslad i Po I staden fans under medeltiden minikanerkloster, två kapell, S:t Görans 79- Sten Stwc d- *•

och Eskils, två gillen, ett S:t Knuts (1471-1003.)

och ett S:t Nicolai, af hvilkä det förra var en vanlig broder- och systerförening, men det senare ett sjömanssamfund. Ett stort trovåningars stenhus öster om kyrkan, hvilket nu begagnas som lärohus för elementarläroverket, är ursprungligen uppbygdt till biskopshus af den nyss nämnde Konrad Bogge, hvars vapen, (Kylevapnet) sitter på vestra gafvelväggen. I en stor sal i öfvervåningen, som nu år sollenitetssal, valdes Gustaf Vasa till konung den 6 juni 1523. Veste^ om kyrkan ligger ett annat mindre stenhus, som nu är konsistoriihus. I öfra våningen af detta hus höllos de upproriske Vest-göt&herrarne fångne, under det en särskildt tillsatt domstol vid riksdagen i ötrengnäs 1529 ransakade öfver deras brottslighet. Under fönstret till det rum, der Måns Bryntesson (Lilliehöök)* förvarades, stod ett högt päronträd. Den lifdömde kronpretendenten tänkte begagna , sig af detta medel för attundkomma. Varsamt kröp han ut genom fönstret och hoppade i trådeti men som han icke fick säkert fotfäste, störtade han i marken och afbröt ena benet Han släpade sig likväl bort och. gömde sig i en sädesåker, der han dagen derpå blef funnen. Han fördes sedan jämte ett par andra af sina medbrottslingar till

Stockholm, der hån och Nils Olofsson (Vinge) kort derefter blefvo afrättade.

Det är glädjande att se huru den gamla Mälare-staden med sitt utmärkt. täcka läge fortfarande, om än långsamt, reser sig ur askan, föryngrad och förskönad. Kunde Strengnäs, hvilken redan nu mer än andra Mälarstäder är gynnad af cn liflig ångbåtskommunikation åt alla håll, äfven komma i förbindelse med våra järnvägslinier, skulle staden deraf vinna ökad välmåga och lifaktighet och mer än någonsin göra sig förtjent af det betecknande uttrycket rus in wfbe.

Omkring Strengnäs ligga Mälarens tre största öar: Fogdön, Aspön, och Selaön. Den förstnämnda af dessa, belägen en mil vester om staden, skfljes från fastlandet genom det smala Eldsundet, der erkebiskop Jöns Bengtsson 1457 öfverrumplade konuDg Karl Knutsson och slog honom så, att han icke hade mer än fyrtio man med sig, när han sårad ankom till Stockholm. På Fogdön låg under katolska tiden det ansedda Vårfruberga kloster, hvilket med de andra klostren indrogs till kronan 1527, — och af hvilket ännu några oansenliga grundmurar äro öfriga. Ett stycke från klostret ligger en annan ruin, men af helt annat slag. Det är en brant bergstopp, omsluten af tre ovala ringmurar, hvilka omgifva och dominera hvarandra. Stället heter Rellingeborg, och sagan nämner det såsom den plats, Ingiald Ulråda i lågorna undflydde den hämnd, som väntade honom af den antågande Ivar. Ungefär en half mil öster om Strengnäs träffa vi den gamla biskopsborgen Tynnelsö, hvars namn sagan till och med inflätat i berättelserna om Stockholms första bebyggande. Det äAnu qvarstående, fyra våningar höga slottet torde åtminstone till någon del Vara uppfördt af den nyss nämnde biskop Konrad Rogge. Sedan godset af Gustaf den förste blifvit indraget till kronan, gjordes det till en kungsgård, der Gustafs andra gemål, den älskliga Margareta Leijonhufvud, dog 1551. Det är, som bekant, från denna drottnings vistelse på Tynnelsö, som skalden B. E. Malmström lånat ämnet för sin lyriska dikt “Fiskarflickan på Tynnelsö". ~ Tynnelsö ligger på en särskild ö, men hörer i kyrkligt afseende till Öfverselö, den ena af de båda socknar, som omfatta den vidsträckta Selaön, frejdad i sagan om konung Granmar och väl bekant för 'sin stora rikedom på fornlemningar från hednatiden.

I söder skiljer det smala Kolsundet Selaön från fastlandet, på hvilket vi efter en half mils vandring komma till kungsgården Båfsnås. — Gustaf Vasa vistades här ofta i sin barndom och uppehöll sig också här i största hemlighet efter sin återkomst från danska fångenskapen, när hans svåger och syster reste upp till Stockholm, för att bevista konung Kristians kröning. , Bekymrad !gick I Gustaf.? en v dag • i - parken, oroligt väntande på bud jfrå»Tynnelsö.Stockholm, då Joakim Brahes räntmästare störtade honom till mötes och med tårar och jämmer berättade om det ömkliga blodbadet, sm husbondes olyckliga öde och Gustafs egen faders afrättning. Den förfäröga underrättelsen påskyndade Gustafs flykt, I sällskap med en gammai tjenare, som på sin häst förde alla Gustafs dyrbarheter i guld och penningar, begaf han sig i rask ridt till Kolsundet för att på den der varande färjan komma öfver till Seiaön, och derifrån genom Upland och Yestmanland till Dalarne. Drängen hade emellertid besinnat, h vilka faror hans herre skyndade till mötes, och huru omöjligt det vore att undkomma konungens utskickade, hvarför han, när Gustaf befann sig midt i sundet på den lilla färjan, som blott kuude bära en ryttare i sender, vände om sin häst och i sporrsträck ilade från stället. Gustaf lät färjkarlen vända, sprang åter upp på stranden,

kastade sig på sin häst och eftersatte rymmaren det fortaste han förmådde. Det lyckades honom äfven att återfå sina saker, men drängen sjelf

flydde till skogs och undkom.

Omkring en mil söderut härifrån ligger den oansenliga staden Mariefred, vid den vackra Gripsholmsfjärden, en vik, som här skjuter in i landet från Mälaren. Anledningen till stadens uppkomst var det kloster för munkar af Kartusianerorden, hvartill Sten Sture d. ä. upplät bygnadsplats på Gamlegårdens egör, der nu Mariefreds kyrka är belägen. Detta kloster invigdes af erkebiskop Jakob Ulfsson 1504, eller samma år, som han i samma klosterkyrka jordfästade Sten Sture d. ä^ hvilken en tid var hans vederdeloman. Mariefred har alltid fört ett tynande lif hvad handel och näringar beträffar, utom en kort tid under Gustaf den tredjes dagar, då staden genom det der

anlagda kronobrfinne-riet, som årligen förbrukade 28,000 tunnor spanmål, uppblomstrade till en beryktad bränvinsort, som 1784 räknade icke mindre fin femton krogar inom sina tullar.

Strax invid staden ligger på eu udde i sjön, ombåddadt af lummig grönska, det kungliga slottet Orips-holtn, uppkalladt efter den bekante Bo Jonsson, som var ställets grundlåggare. Under Engelbrekts befrielsekrig innehades slottet af en tysk fogde Hartwig Flögb, som satte eld derpå och rymde derifråo, när han erhållit underrättelse om att de hårdt förtryckte Rekaröeboarne nalkades, med fast beslut att nedrifva det förhatliga fogdenästet Sten Sture d. å., som sedan egde Gripsholm som privat egendom, skänkte det till Mariefreds kloster, från hvilket Gustaf den förste tog det tillbaka. Han lät uppföra slottet nästan från grunden, och vistades, ofta på detta ställe, som efter hans död skulle blifva ett fängelse för två af hans söner,

82. Erik och K»rio M&osdotter i fängelset.

• (Efter Ufla af E«K. Perseus.)83. Gripiholmi borggärd.

hertig Johan och Erik den fjortonde.T Begges fängelserum' visas ännu. Johans Är stort, ljust och med vacker utsigt. Det rum åter, som uppgifves hafva varit Eriks, är en ohygglig håla, i hvilken endast ett par gluggar insläppa en sparsam dager. — Gripsholm har sedan tillhört flera af Sveriges drottningar, senast Lovisa Ulrika, som afstod det åt Gustaf den tredie. i utbyte mot Svartsjö. Denne konung trifdes synnerligen väl på Gripsholm, hvilket, han ock både utvidgade och förskönade. Med tiden blef det, fastän helt kort, äfven fängelse för hans son,

Gustaf den fjerde Adolf, som här undertecknade sin tronafsägelse i ett rum bredvid det, der hans fader brukade kostymera sig, när han uppträdde på den präktiga teater, som han låtit inreda i drottningflygeln.

Vid Gripsholm finnes, bland

mycket annat värdt att beses, en ovanligt stor, kronologiskt ordnad, porträtt-Bamling af historiska personer, hvaribland en fullständig samling af de statsmän, som deltogo i Westfaliska freden. Med sina fyra torn, dubbla borggårdar och oregelbundna bygnadssätt liknar Gripsholm en forntida liddarborg och utgör en makalös prydnad för den herrliga nejd, af hvilken det omgifves.

På närmare eller längre afstånd från Mariefred ligga: Kerhbo gamla kyrka, hvars murar omslöto Sten Sture den äldres stoft tills det på Karl den niondes befallning fördes till Strengnäs, och hvars ruiner voro skådeplatsen för de heryktade fantasmagorier, som i slutet af förra århundradet tillstäldes äf Gustaf Björnram under hofvets vistelse på Gripsholm, — det vackra Näsby i Taxinge, med bibliotek och åtskilliga skulpturarbeten, — Åkers styckebruk med vidsträckt park, ståtlig åbygnad och storartade verkstäder, — samt Turinge kyrka, med ett vackert grafkor öfver fältmarskalken och generalguvernören Erik Dahlberg, till hvilket ritningen skall vara gifven af honom sjelf.

En till stor del skogomgifven väg förer från Mariefred till det omkring två mil i sydost defifrån belägna Södertclje, en af Sveriges äldsta städer,

84. Erik Dahlberg.

(1685—1703.)hvars forna betyaennet bäst framst&r af de m&nga och vigtiga riksmöten, som här varit hållna. Efter Stockholms tillväxt började likväl Teljes anseende och välmåga att sjunka, till dess ryssarnes hemsökelse 1719 bragte staden till branten af undergång. Anläggningen af Södcrtelje hanal, järnvägen och en mycket besökt kallvattenkuranstalt hafva hvar för sig bidragit att i senare tlGer äter höja stadens välstånd. — Kanalen, som förbinder Mälaren med Östersjön, var en tidigt väckt tanke ehuru dess anläggning tillhör en senare tid, enär han först 1819 öppnades för skeppsfart Genom j densamma .beredes en genväg af 22 mil för dem, som segla från södra ertema till Stockholm. Kanalen går ifrån Lina-viken i Mälaren till en liten eyö Maren och derifrån till Saltskogsviken, en inskjutande vik från 'Möriö-fjärden i Östersjön. Den landrygg, man för detta ändamål behöfde genom-gräfva, hade icke större bredd än omkring två kilometer, men höjden upp-gick stundom till sextio meter och deröfver; så att Södertelje kanal,1 i afee-ende på sidoväggarnes djuplek, öfverträffar hvarje annan

kanalanläggning i Europa. Biott en sluss finnes, men dennes anläggning har kostat otrolig . möda. Sedan de starkaste ångmaskiner visat sig vanmäktiga att hålla vattnet irån slusstomten, måste man bygga en etthundratjugu meter lång pråm, inmura slussen- i denna och på detta sätt anbringa honom på sitt ställe.

Så fort man kommit öfver Södertelje kanal är man inne i Södertörn — de gamles Tör eller Tören — som till hela sin utsträckning eger Skaplynnet af en gammal skärgård och bebos af ett folk, som intill senare tider bibehållit en märkbar skiljaktighet i förhållande till närboende allmoge. Dessa egenheter i lynne och plägseder spåras alltmera ju längre man hunnit aflägsna sig från hufvudstaden, särdeles i Sorunda och angränsande delar af. kringliggande socknar. Till för icke så länge sedan hade Sorundabond sin egna sockendrägt En sådan var, enligt äldres intyg, ännu på 1700-talet allmänt i bruk i angränsande öster- och Vester-Hanninge samt Ösmo socknar.

I likhet med Vingåkraren, med hvilken Sorundaboen har flera drag gemensamma, trädde han förr aldrig i brudstol, utan med piska under armen. Folket är. mörklagdt och vackert, med uttrycksfulla anletsdrag, och talar en dialekt, som är redig, klar och kort i-uttrycken, men genom ett eget -tonfall i slutet af vissa ord har någonting godt och innerligt, liksom deras sinnelag. — Landet är rikt på minnen af alla slag, grafhöger, stensättningar, ringmurar, sånger och sägner. Hvem känner icke Sotashår? “en strand för trogna hjertan kär“, der enligt sagan Ingeborg tog afsked af sin Hjalmar och der Olof den helige besegrade vikingen Sote. Man visar ännu på en klippa vid Häringelandet i Vester-Hanninge lemningarna efter fästet Sotholm. Borgen har Yarit af gråsten och försedd med fyra torn eller hörnfästen samt åt landsidan skyddad genom en nu igenfallen graf. Hela nejden, och Sot-bolmsnäset icke minst, år utmärkt för sin naturfägring. “Hvad vi kunna säga“ — yttrar sig .vår berömde Rich. Dybeck — “är att denne udde (Sotholm), omgifven af - mörka vatten och löfklädda höjder, hör till de skö-naste ställen i trakten. En bördig joraman uppammar här färgrika blomster, men deras doft går med de friska hafevindarne — vi veta icke hvart Visst är, att den, som här tillbringat en stilla sommarqväll och sett månen upprinna vid hafestranden samt sprida gitt sken öfver skogar och gångande vågor, han glömmer icke geraa stunden och stället"

Åfven historiskt märkliga ställen från en senare tid eger Södertörn i Dufnås på Sicklaön samt Brännkyrka, der Sten Sture d. y. i tvenne fältslag korsade Kristians planer att med vapenmakt sätta sig i besittning af den motsträfviga hufvudstaden. En mil sydvest om Brännkyrka ligger Botkyrka, uppkallad till minne af Södertörns apostel, den helige Botvid, som mördades på Rågön i Mälaren 1120. Enligt legenden hade Botvid en broder, Björn, som nio år efter den förres död till helgonets åra uppförde en träkyrka på deras fädernegård Hammarby, hvilken kyrka 1129 invigdes af engelsmannen, biskop Henrik i Upsala samt biskop Gerder i Strengnäs. Denna kyrka är Botkyrka, som sedan dess blifvit ombvgd af Bten. Ett högst intressant minne af samme Björn år den stora sten-sarkofag, som fr&n Botkyrkablifvitflyttad till Statens historiska museum i Stockholm, med inskrifter dels på svenska, ristade med runor, dels på latin, skrifna med majuskler eller a k. munkstiL I Botkyrka ligger Tumba, ett riksbanken tillhörigt pappersbruk, der blanketter till sedelmynt 85' DJwö ,klD*

samt andra värdepapper, i det närmaste för alla rikets penningeverk, allmänna och enskilda, tillverkas. Inom Södertörn ligga herregodsen Tyresö, Sandemar, Håringe m. fl-, och utanför dess kuster de ansenliga öarne: Nåmndö, Dalarö, Omö, Utö, Torö och Muskö, den senare bekant för sin ypperliga hamn Elgsnabbcn, fordom svenska flottans • öriogshamn, ih varifrån Gustaf den andre Adolf 1630 afgick till tyska kriget, och der den förenade franska och engelska östersjöflottan under orientaliska kriget 1854 uppehöll sig, innan den afseglade till finska viken.

Balarön, fem mil från Stockholm, är en liflig lots- och tullstation samt en bésökt badort, särdeles af Stockholmsbor, af hvilka många här ha sina sommarställen. Ett par timmars väg härifrån ligger Odlön i Öster-Hannmge socken, dit "Prins Karls uppfostringsanstalt för fattiga och vanvårdade barn"76

ntt ftr förlagd. Planen för denna nya anläggning är, att med undvikande af kasernlifvet och dermed födande olägenheter i fysiskt och moraliskt hänseende, införa barnen i sådana lefnadsfÖrhåManden, som i möjligaste måtto likna familjelifvet För detta ändamål är den ansenliga egendomen sönderdelad i en mängd farmer, hvilkas

innehafvare såsom arrende åtaga sig vården och uppfostran af en eller flera af inrättningens barn. Den erfarenhet, som vunnas, har till alla delar visat det nya uppfostringssystemets lämplighet och lofvar af detsamma för framtiden de vackraste frukter.

Gålön lydde i forna tider under den ej långt härifrån belägna egendomen Årsta, bekant såsom Fredrika Bremers barndomshem och der hon äfven slutade sina dagar. Huru hon vid Bina besök på Gålön visade sin ömhet och mennisko-kärlek för de armodets barn, som der åro inhysta, qvarlefver i liflig, hågkomst hos hela godsets befolkning. På den närbelägna Öster-Hanninge kyrkogård utvisar en enkel minnessten, omgifven af lindar, rummet der den varmhjertade qvinnan och frejdade författarinnan hvilar.

På MÖrkörtf i den mellan. Södertörn och fastlandet inskjutande Hiqjmer- eller Mörköfjärden, ligger Hörningsholm, ett gammalt gods, som tillföll Sten Sture den yngres mor i morgongåfva och på hvilket hans enka, den hjeltemodiga Kristina OyUenstiema, tillbragte sina

sista dagar. Det var äfven här som de af Erik den fjortonde mördade Sturarne» enka och mor framlefde sina sorgedagar och derifrån Erik Stenbock hemligen bortförde hennes dotter “fröken Malin“ och utan moderns samtycke gifte sig med henne; en kärlekshandel, som på ett rörande sätt blifvit skildrad af grefvinnan Malins systerdotter, Anna Baner, och på sin tid väckte ett så oerhördt uppseende, att densamma var ett af öfverläggnings-ämnena på Upsala möte. — Den sedan så ryktbare fältherren Johan Baner tillbragte sina barnaår vid Hörningsholm, dei han en gång, när han var åtta år gammal, nedföll från ett fönster i Qerde våningen, utan att det ringaste skada sig, 87' ,Är hvilket af hans omgifning uttyddes son»

86. Kriitloa Gjllenatierna. (1494—1659.)Hörningsholm. (Sid,ett förebud till de stora värf, hvilka hao af försynen var kallad att utföra« Mår ryssarne hemsökte Östersjökusten med mord och plundring blef äfven Hörningsholm afbrändt. I det gamla slottets ställe står nu en större sten-husbygnad, af grefvp Nils Bonde uppförd på samma klippa, der det forna slottet låg och hvarifrån en förtjusande utsigt öppnar sig öfver de kringliggande sunden och vikarne.

På vestra sidan om Mörköfjärden ligger på en utskjutande udde från fastlandet kungliga lustslottet Tullgam. Stället, som tillhört Sturar och De la Gardier, af hvilka Magnus Julius De la Gardie uppfört det nuvarande slottet, inköptes 1772 af ständerne och skänktes till hertig Fredrik Adolf, som uppförde de stora flyglarne åt qjösidan och låt dekorera dess ihre genom Hilleströms hand. Genom ett senare beslut af 1818 öfverlemnades slottet till det nu regerande konungahuset, hvars medlemmar, * särdeleB under konung Oskar I:s tid, här ofta valt sin sommarbostad. -— En half mil längre i söder ligger den gamla, nu alldeles afsigkomna staden Trosa, hvars befolkning närer sig af jordbruk samt fiske i skärgården.

Strax invid ligger (°m-

herregodset Turéhdm, som på 1400-talet kallades Gäddeholm och tillhörde slägten Gädda, från hvilken det genom gifte kom till Svante Sture och från hans arfvingar, äfven genom gifte, till Bielkeslägten.

En dag i juni månad 1640 ankrade i det hår utanför liggande Stäfve-sundet ett fartyg, från hvilket en b&t rodde i land, och en person, som uppgaf sig heta Joakim Kiöbmand, steg in i Daginge, en gård vid sundet, och begärde af fjärdingsmannen Nils derstädes att fä lega hans häst på åtta dagar, för att af hem ta sin fästmö i Nyköping. Den föregifne köpmannen yar en tysk målare Bartolomeus Spitsmacher, den hemlige befordraren af enkedrottning Maria Eleonoras flykt ifrån Sverige. Dagen derpå vid middagstiden återkom Spitsmacher till Daginge i sällskap med tvenne svartklädda och beslöjade fruntimmer. Så snart de kommit om bord; lyftade fartyget, som fördes af Severin Jute, ankar och afeeglade. Klockan fyra om morgonen den följande dagen voro de vid Gotland, der danske amiralen Erik Otteson väntade dem med tvenne skepp och förde drottningen öfver till pauma78

KTXÖMMU.

Under färden från Trosa till Nyköping, kommer man förbi Svärta, der hertigarne Johan och Karl 1568 slogo och förskingrade de trupper, konung Erik den fjortonde qvarlemnat under befäl af Ivar Månsson (Stjernkore), då han sjelf begaf sig till Stockholm för att ordna dess försvar mot den antågande fienden. *

Nyköping har genom sitt läge vid en rymlig och lätt bevakad fjärd af Östersjön, samt vid en ström, som bildar afloppet för en mängd sjöar i det inre af landet, af ålder varit den vigtigaste handelsplatsen inom landskapet Det gamla slottet eller Nyköpings hus, vid åmynningen utanför staden, var under medeltiden skådeplatsen för flera belägringar, konungars

89. Eriksberg.

(I fitt na varan de skick «edan 1863.)

fångenskap och Nyköpings gästabud, ett ibland de svartaste dåd historien vet att omtala. Efter sin pånyttfödelse ur förödelsen, som ryssarne bragte äfven öfver Nyköping, är staden nu vacker och regelbunden, med flera stora och präktiga bygnader, rymliga torg, tvenne kyrkor, af hvilka den ena, S:t Nicolai, för namnets skull undgick ryssarnes brandfackla och i stället begagnades till. stall för kosackernas hästar.

Södermanlands vackra natur har gjort, säger geografen Tuneld naiyt, att enkedrottningar ofta valt detta landskap till sitt lifgeding. Vi tillägga att landets store funnit Södermanland icke mindre lockande. En mängd af de gamla slägterna hafva nämligen här sina stamgods och af omkring 3,300 « hela hemman .i Nyköpings län äro vid pass 1,900, således mycket mer än hälften, säteri och frälse. Det skulle således blifva allt för vidlyftigt attTf rsid. 79.*uppräkna alla de Btora herregods, som hår äh> belägna; de största och i historiskt afseende märkligaste måste vi lik visst nämna. Tämö i Husby Oppunda socken vid sjön Långhalsen, har nästan från sitt första kända ursprung tillhört Braheslågten, som skrifvit sig till detta gods, ehuru det senare öfvergått till andra egare; — Åkerö, en ö i sjön Yngaren, tillhörde fordom C. G. Tessin, som uppfört den vackra hufvudbygningen, der hans dagbok i tjugu digra folianter ännu förvaras; — Eriksberg i Stora Malm, med flera underlydande säterier, det största godset i Södermanland, har tillhört ätten Gyllenstierna; i slottet finnes ett särdeles vackert kapell, stort bibliotek, en mynt- och medaljsamling, hvarjämte den nuvarande egaren, öfverstekammarherren, friherre C. J. Bonde anlagt en autograf- och håndskriftsamling, som är en af de rikaste i Sverige; — Jtdita,, vid östra stranden af sjön öljareo, var under katolska tiden ett berömdt kloster, Såby, hvilket munkarne för att gifva namnet en mera biblisk klang, förändrade till Saba. Stället blef efter reformationen ett Vasa-gods, som tidtals beboddes af Karl IX såsom hertig; — As, som bland sina egare räknar den under frihetstiden bekante fält- och landtmar-skalken Ungern-Sternberg, hvilken uppfört den nu varande hufvudbyg-naden; — Såfsta-koilm, i Vestra Vingåker, med en präktig hufvudbygnad, ombygd af den aktade mecenaten, grefve Gustaf Trolle Bonde, den “blinde excellencen"; innesluter en af de största taflesamlingar i Sverige, till hufvud-saklig del sammanförd af samme man; — Skenås, grundadt af Erik Dahlberg och sedan tillhörigt Gyllenborgska ätten, minnesrikt genom skal-derne G. F. Gyllenborg, Creutz, Runius, J. G. Oxenstierna och Bergklint, hvilka här tillbragte en längre eller kortare del af deras lefnad; — Ffholm, fordom tillhörigt Axel Oxenstierna och på 1790-talet förvandladt till grefekap för riksrådet, grefve Beck-Friis och hans manliga afkomlingar; — Stora Sundby, i öja socken vid Hjälmaren, ett gammalt Sparregods, med en slottslik hufvudbygnad i normannisk stil, uppförd af ställets förra egare exc. Karl De Geer,TJtnied landsvägen emellan Nyköping och Eskilstuna ligger Malmköpiruj,

•en obetydlig köping invid Södermanlands regementes exercisplats Malma hed, der i slutet af 1700-talet genom då varande chefen för Södermanlands rege-mente, sedermera generalen G. A. v. Siegroths nitiska bemödanden ett slags militär-akademi anlades, försedd med ett vackert bibliotek i taktik och krigsvetenskap, kartor och matematiska instrument m. m. Bland andra undervisningsämnen förordnade stiftarne äfven ryska språket, af det ganska talande skälet, att, i händelse af krig med den östra grannen, officerare skulle kunna af ryska fångar göra sig underrättade om fiendens planer, antal och ställningar, en sak, som med svenskarnes vanliga okunnighet i ryskan, nu är omöjlig.

91. Landskap från Södermanland: ntsigt af Fmstnnosjön.

Uppe i Rekarne-bygden, i nordvestra hörnet af landskapet, ligga de begge städerna Eskilstuna och Torshälla. Den förra af dessa, hvilken, som bekant är, har fått sitt namn efter den helige Eskil, var under medeltiden hufvudsakligen känd genom det här belägna Johanniterklostret, som Gustaf den förste lät nedbryta för att i stället

uppföra ett kungligt slott, hvaraf ännu spår synas invid stadens kyrkogård och som blef medelpunkten uti "Eskilstuna län", hvilket sedermera tilldelades drottningarne Maria Eleonora och Hedvig Eleonora till lifgeding. Efter att sålunda först ha varit ett munksamhälle, sedan en konungaborg, blef Eskilstuna slutligen en fabriksstad, som nu mera i afseende på sina tillverkningars godhet intager ettganska aktadt rum och icke utan skäi blifvit kallad Sverige* Shotöeld. Särskildt förtjena att märkas: Karl Gustafs stads gevärstakton samt Munk-tellska verkstäderna. — Torshålla, belägen v»d Mälaren en nalf util norr om »Eskilstuna, har i alla tider varit utan betydentet och har nu upphört att vara en hamnstad för den fcenare, sedan den för några är sen anlagda Eskils-tuna-kanal nu tillstädjer skeppsfart frän Mälaren ända fram till Eskilstuna.

Södermanland räknar biand sina söner: skalderna K. A. Nicandert Vitalis (Erik Sjöberg), Ruda, J. G. Oxenstierna. Talis Qvalis (C. W. A Strandberg), och H. Sätherberg, riksråden Adler-Salvius och J. Skytte, kanslipresidenten F. W. v. Ehrenhem. den utmärkte lakaren P. Iloffvenius m. fl

Med förbigående af Rekarne-bygden och en del af landhöjden i södra delen af landskapet, erbjuder landet nästan öfverallt herrliga utsigid af den

mest vexlande beskaffenhet. Man iakttager detta mycket väl under en flyktig färd utefter järnvägarne, af hvilka vestra stambanan genomlöper landskapet från nordost till sydvest och Vcstmanland-Fleyi-Oxelösundsbanayi från norr till söder. Den vexlingsrika naturen har också gjort att Vestra stambanan, som genomlöper de mest kuperade trakterna i provinsen, blifvit en af de dyraste järnvägsanläggningar i Sverige. Men också kan den uppvisa sädana järn-vägsbygnadskonstens mästerverk, som Nyboda-tunneln, den höga svängbron öfver Södertejje-kanal, tunneln vid Bränninge, den dyrbara banken vid Valla o. s. v. Under färden tjuses ögat af de mest hänförande naturscenerier. Mörka skogar, glittrande sjöar omvexla med grönskande ängar och skuggiga lunder, böljande sädesfält och klippor af den mest romantiska bildning, höjder med dalar och miniatyrtaflor af det mest idylliska behag.

92. Valla bank.!

93. VeatmanUnds tapen.

Vestmanland.

Genom sin belägenhet på sluttningen af Sveriges nordliga högland, består Vestmanland af tvenne, med hvarandra helt olika delar, nämligen i veflter och nordvest af ojämna högländiga bergstrakter och i sydost och söder af ett mer och mindre flackt slättland. Gränslinjen mellan dem gär snedt öfver landskapet, ifrån Närikesgränsen söder om Lindesberg genom Skedvi med flera socknar upp till Avesta vid Dalelfven, och är äfven i geologiskt afseende skarpt markerad, så att då på nordvestra sidan om linien grund bergen, h vilka utgöra en fortsättning af den högre bergsryggen i nordvest utom Vestmanland, bestå af röd granit, som merendels framstår i de högre bergplatåerna, under det andra urbergsbildningar ligga i de emellan graniten lägrade dalarne, så sänker sig den röda graniten hastigt emot den omnämnda linien och betäckes på sydöstra sidan om den af ett vidt utbrfedt lager af grå granit eller gneis, som sedan utgör det synliga grundberget pä slättbygden ända tills det ner emot Mälaren tydligt öfVergår i skiffrig gneis. Det är ock här i tvårdalen, hvilken utgör skilnaden emellan den grå och röda graniten, som Vestmanlands vigtigaste malmfält äro belägna, såsom Risberget, Morbergef odh framför allt Norbergs rika järngrufvor, Riddarhytte malmfält med betydliga tillgångar på järn- och kopparmalmer, o. s. v. Lager af urkalk förekomma på flera ställen; det förnämsta är dock kalkberget vid Sala, kanske det största urkalkslager i mellersta Sverige, såsom upptagande en bassin af mer än en mils vidd. De malmförande gångar, af hvilka berget genomkorsas, föra blyglans och silfver, hvilka malmer, som bekant är, uppfordras och bearbetas vid Sala silfververk.

Jordmånens beskaffenhet står i närmaste sammanhang med de rådande bergarternas. Såväl i de egentliga bergstrakterna, som inom de skogstrakter, som bilda • öfvergången till slättbygden, är jorden detför grusartad eller starkt sandblandää, till och med i dalgfingarne, der emellanåt en mager lera förekommer. Slättbygden utmed Mälaren har deremot en oftast hårdT men bördig«rv i1lerjord, der eg de älven hit nedskjutande gmsäsarne

föranleda undantag. 1 deras egenskap al slättland och genom det närmare granskapet med Mälaren, hafva östra och södra delarne af landskapet ett mycket blidare luftstreck än den höglända myrrika bergslagen. Få växtligheten är det olika klimatets inflytande ganska märkbar. Eken, som vid Östersjökusten går till och med ofvanom Gefle, npphör här redan ett par ibil norr om Arboga; flera vid Mälarstränderna vanliga träd- och buskarter blifva allt sällsyntare, ju mer man aflägsnar sig från denna sjö, och i Skinskattebergs bergslag, som likväl i medeltal icke bar .mer än 150 meters höjd Öfver hafvet, möta redan några fjeDväxter, såsom dvärgbjörk, åkerbär m. m.*) — Skogar finnas ännu både stora och vackra, särdeles i bergslagen, som dessutom är rik på utmärkta naturskönheter, synnerligast i närheten af sjöarne och strömdragen. Slätten deremot är ful och tröttande genom sin enformighet och sina små back-kullar, der enbuskarne förgäfves påminna inbyggarne om, att planteringen af några träd här och der skulle skänka en hvilopunkt för ögat och derigenöm förlåna landskapet ett annat utseende. Landets i naturen grundade skiljaktiga beskaffenhet föranleder en olikhet i befolkningens lynne, vanor och lefhadssått, som genast faller i ögonen. Bergslagen, med sina sjöar och dalar, skogar, strömmar och berg, framställer ett bergsmannahf i hela dess kraftiga och egendomliga friskhet, då deremot slätten medjuna sädesfält och trädesåkrar ger åt sina bebyggare ett skaplynne af enformighet och tröghet, som icke är olikt naturen qjelf. Det oaktadt har Vestmanland fostrat män, utmärkte både af viljans kraft och snillets éld och dem fäderneslandet skattar för en ära att räkna bland sina söner, såsom Olof Rudbeck, Augustin Eh-rensvård, J. F. Neikter, F. Ehrenborg m. fl.

På en liten holme i Mälaren, mellan JEngsö i Vestmanland, Aspö i Södermanland och Mårsö i Upland, stå några stenar, kallade Riskgpsstenome, hvilka göra gränsskilnaden mellan dessa tre provinser. — Sedan man färdats förbi den här utanför liggande Granfjärden, kommer man -genom ett bredt sund mellan AggarÖ och fastlandet in på Vesteråsfjärden, vid hvars nordligaste vik staden Vesterås ligger, från hvilken vi skola böija vårå vandringar genom Vestmanland.

Vesterås, som ursprungligen kallades Vestra Aros till skilnad från östra Aros eller Upsala, är en af Sveriges, äldre städer och ligger i en långsträckt däld vid Svartåns utlopp i Vesteråsfjärden. Staden hade under medeltiden en indrägtig handel med den ofvanför liggande bergslagen och ansågs som en vigtig ort, hvarför vår äldre historia uppräknar en mängd riksmöten, som här varit hållna. De genom sina följder mest betydelsefulla af dem voro de tvenne riksdagarne under Gustaf den förstes regering, som beslutade den ena kyrkogodsens indragning till kronan cch den andra om tronföfjden inom Gustafs ätt — Stadens största märkvärdighet år utan

) W. Hisinger; W. Th»m.fråga Domkyrkan. Enligt kompetente kännares försäkran är hennes vestligaste del, som äfven genom sin rostil tydligen skiner sig från de i gotisk stil uppförda tillbyg-uppbygd redan i början af 1200-talet och blef under namn af Mariakyrkan stiftskyrka för det förut inrättade biskopsdömet Såsom bevis på den utomordentliga vördnad, med hvilken Vesterås domkyrka betraktades i gamla tider, förtjenar nämnas, att, biskop Karl vid hvardera af de fyra hufvudvägarne, som leda in till staden, uppbygde . kapell,- i hvilka resande, som ämnade sig till domkyrkan, skulle bereda sig genom bön, innan de inträdde i den biskopliga helgedomen i staden. — Af dessa småkyrkor, som benämndes S.i Ursulas, S.i örjansy S.i Gertruds och S.i Olofs kapell, finnes nu ingenting mera qvar än grund -94. Vcsterfo domkyrka inre. murarne vid ett par af vägarne. --

95. Gnitaf Vata föreligger domkapitlet Peder SonnanTädera forradiika breffezling.

(Efter en lefle of C. G. Hellqvlst)Domkyrkan gömmer inom sina murar m&nga historiska minnen. I koret står den marmorsarkofag, som Gustaf den tredje bekostade för Erik deri fjortondes stoft, samt det präktiga monument af svart och hvit'marmor, som är upprest öfver riksdrotset Magnus Pedersson Bratte, hvilken hvilar derunder med sina två hustrur. Bakom altaret ligger äfven riksföreståndaren Svante Sture, ehuru ingen minnessten utmärker hans graf. Ett stort rum under tornet bar fordom varit kapitelstuga, der Gustaf den förste föreläde kapitlet biskop Peder Sunnanvåders förrädiska brefvexling med dalkarlarne. Det nuvarande slottet är uppfördt af Gustaf den förste, och utgör en sluten fyrkant, hvars böga kala murar icke förete något behagligt yttre. Det slöt sig, som vi alla känna, till ett fängelse ikring hans son Erik den fjortonde, och de spår, som denne olycklige furste lemnat af sin vandring omkring golftiljorna, äro en bikt af konungamakten åt menskligheten, men en bikt, som icke skall

hållas hemlig.

Då vi talat om Yestmanlands slättbygd och dess oförnekliga fulhet, böra vi likväl göra landet- och naturen den rättvisan, att stränderna vid Mälaren i allmänhet äro täcka och klädas af en vacker list af ekar och löf-skog, som derför lockat en och annan af forna tiders småfurstar att der uppslå sina bopålar. — Två mil öster om Vesterås träffar man sålunda Engsö, ett gods, hvars namn uppdyker nästan samtidigt med vår första säkra historias begynnelse. Om också en skarpsyntare granskning icke skulle i allt godkänna den förteckning på namngifna egare af stället, som man uppställt ända .till medlet af 1100-talet, så är emellertid visst, att flertalet af dem låter bevisa sig genom diplomer. I början af 1300-talet egdes Engsö af hertigarne Erik och Valdemar, söm 1307 öfverlemnade det till Ambjörn Sixtenson Sparre. Efter honom- kom det till slägterna Oxenstierna, Bielke, Sture och åter till Sparreätten, af hvilken riddaren Bengt Faderson vid slutet af 1400-talet bygde Engsö gamla hus, detsamma som än i dag utgör grundstommen till slottet och som undergick en formlig belägring af Gustaf Vasa, hvilken efter dess intagande lät förstöra de omgifvande fästningsverken. Sedan Engsö en tid tillhört Trolleätten kom det genom gifte för tredje gången till slägten Sparré, nämligen friherre Peder Eriksson, som lät påbygga och förbättra slottet, hvarigenom det. hufvudsakligen fick det utseende, hvarunder det framställer sig i Dahlbergs Suecia. I öfrigt förbättrade han äfven sjelfva stället så, att det i ett särdeles godt skick öfvergick till hans son, riksrådet och guvernören Peder Sparre, och efter dennes död till dennes söner Erik och Johan, hvilka likväl förde ett så utsväfvande och slösaktigt lefnadssätt, att de 1712 nödgades sälja Engsö till kongl. rådet Karl Piper. Den sistnämnde af Peder Sparres söner, Johan Sparre, förde, under sista tiden han var egare till stället, en högst egendomlig rättegång med sin sockenprest samt Engsö församlingsbor. Förbittrad af några föreställningar öfver bana förargelseväckande lefverne, som kyrkoherden Wigelius ansåg sig af embets-pligt böra gifva honom, fordrade han i konsistorium, att présten skulle för-flyttas till en annan församling. D& detta icke kunde g& för sig, lät han stänga sockenkyrkan och förbjöd vid strängt ansvar all gudstjenst derstädes, så att folket ifrån januari till juni månad 1707 måste samlas till gudstjenst i prestgården. Vid den ransakning, som häraf bk: en följd, dömdes Sparre till uppenbar kyrkoplikt och några hundra daler s:mts böter, för hvilket lindriga straff han hade att tacka just sin pastor och förorättade församlingsbor, som hos Svea bofrätt -fälde förböner för honom. Kort efter detta nederlag flyttade han från sitt fädernegods till Vestergötland, der han en dd derefter afled. Ifrån hans tid förskrifver sig den bekanta Engsö kedja. Sägnen förtäljer att Sparre, hvars samvete synes hafva begynt vakna, drömt en natt, att den Onde infunnit sig för att föra honom med sig och för detta

ändamål kastat en kedja om halsen på bonom. Sparre, som i drömmen

spjernade emot af alla krafter, vaknade dervid och fann omkring sin hals kedjan, om hvilken han drömde. Följande natten tyckte han sig se en god ande, som förmanade honom att förvara kedjan såsom, en stor helgedom. Så länge hon bures af ställets egare, skulle egendomen vara skyddad för all skada, i motsatt fall skulle eld och brand öfvergå slottet När Sparre dcr-

för ett par år derefter sålde Engsö gård och gods till grefve Piper eller

rättare till hans fru; född Törnflycht, öfverlemnade han också guldkedjan, hvars betydelse han tlllkännagaf. Från denna tid har kedjan städse åtföljt Engsö egendom och burits af dess egare..

Med presidenten Karl Fredrik Pipers besittning af Engsö inträder det mest blomstrande skedet i ställets historia. En verklig typ af en frihetstidens aristokrat, fint och mångsidigt bildad, förvandlade han Engsö, så till det yttre som inre, till en värdig -boning för sig och sin slägt Salarna och genräken pryddes med målningar, särdeles porträtter, af hvilka samlingen uppgår till öfver hundra, deribland åtskilliga goda, som saknas i våra offentliga samlingar. Från Stockholm hitflyttade ban sin dyrbara boksamling, som i svensk historia och lagfarenhet och handskrifter var en af de yppersta i Sverige vid den- tiden. I hans umgängeskrets sågs ofta skalden 0. v. Dalin, som sammanflätat ställets namn med sitt eget i en mängd dikter och visor, framför allt genom den ännu sjungna Engsövisan, hvar omqväde “Engsön bär tusende nöjen" synes antyda, att skalden hadé mer öga för det fina lifvet inom hus, -än den omgifvande naturen, hvars skönhet likväl är sä tjusande, att ensam den bör. kunna locka till ett besök vid det minnesrika Engsö. Af gammalt och långt in i senare tider har Engsö egare haft full skattefrihet för

sina bönder, egen jurisdiktion och till och med egen “hala-rätt“, eller full makt och myndighet att döma öfver sina underlydande, som konungar öfver sina undersåter, en rättighet som dock var ställd under hofrättens leuteration, när den 1691 upphäfdes.

Som ett värdigt motstycke till Engsö, träffa vi halfannan mil vester om Vesterås det gamla Oxenstiernska godset Tidö, på en holme i Mälaren, som nu mer blott genom ett smalt vattendrag skiljes från fasta landet;Stållet, som under medeltiden egdes af slagterna Green och Bft&t bar senare tillh3rt flera af landets förnämsta och mest framstående slagter, såsom Oxen-

96. Tids ilott.

stierna, Dohna, Ridderstolpe m. fl. Det nuvarande slottet år uppbygdt af rikskansleren Axel Oxenstierna, som erhöll godset genom giftermål med Anna Åkesdotter Bååt och geraa vistades hår så ofta regeringsbestyren härtill lemnade någon ledighet. Det utgöres af en sluten fyrkant med facader åt alla sidorna, omslutande en mindre borggård, af hvilka hufvudfa$aden prydes af en portal i rococo, som med skål beundras för sin ädla hållning. Af slottets många rum och salar, stannar intresset mest odeladt vid grefve Axels audienssal De. rika historiska samlingar, för hvilka Tidön sedan gammalt varit omtalad, hafva tyvärr blifvit af senare egare nästan alldeles förskingrade.

Hela ön, som omgifver slottet utgör, med sina lundar af ek och lönn, en enda vidsträckt park, hvaijämte de kringliggande bolmaine genom sin rika grönska förläna

97.

Axel Oxenitienu.

C1ÖW--1664.Jst&IIet åt sjösidan en fägring, hvartill f& ställen i denna del af landet kunna uppvisa något motstycke.

När vi fortsätta vår vandring utefter norra1 Mälarstranden, komma vi först till Fthobiy ett gods som under medeltiden tillhörde biskoparne i Vesterås och nu är fideikomiss för grefliga Kidderstolpeska ätten, och dei-

98. Strömaholm« alott.

efter till Strömshölm vid Kolbäcksåns utlopp i Mälaren, kungsgård och för närvarande rikets största stuteri, med kunglig stallstat, laudhamn m. ni.

Det kongL slottet, uppbygdt af Karl den tiondes gemål, Hedvig Eleonora, efter Nikodemus Tessin, ligger på Slottsholmen, en liten holme, som

bildas af Kolbäcksån dess utflöde i och har ett kapell samt vackra, i föråldrad stil trädgårdar. Strömsholms kanal, som här utmynnar i Mälaren, an lades under senare hälften af 1700-talet och ombygdes emellan 1842—1859. Kanalen, eller rättare sagdt den kanaliserade Kolbäcksån, bereder en tio mil lång

99. Utfigter från Stromibolm? kanal: 1. Hallalahammar.

fnrlea från Mälaren genom sjöarne Amånningen, Södra och Norra Barken till - Smedjebacken sti- Dalarne .och är en af de naturskönaste vattenvägar iSverige. De af naturfägring mest anslående punkterna äro utan tvifvel: inloppet till kanalen vid Strömsholm, vattenfallen vid HaUstdhammar, slussarna vid Skansen, med sina parklika omgifningar, näset vid Söderbåckes kyrka och stränderna kring Norra Barken, de två sistnämnda platserna dock belägna inom Dalarne.

Längst in Mälarfjärden Galtens nordvestligaste vik, och således vid

100. Utligter fr&u Strömsholm* kanal: 2. Skansen.

yttersta ändan af Mälaren åt detta håll, ligger den gamla staden Köping, hvars största märkvärdighet är den vackra stadskyrkan, med en minnesvård öfver kemisten C. W.

Scheele, hvilken från sin obemärkta plats som apotekare i Köping bekantgjorde för verlden sina vetenskapliga

upptäckter och rön, hvilkä icke oväsentligt bidragit att grundlägga den moderna kemien. :— De närmaste omgifningarne omkring Köping äro ej vackra, men man behöfver icke sträcka sina färder särdeles långt in i den strax ofvanom mötande bergslagen för att finna icke blott täcka, utan verkligt storartadt sköna nejder. Lättast verkställer man en sådan utflygt på den från Köping utgående järnbanan Köping-Utter sberg, som bildar utfärdsvägen för de vid Hedströmmen och der omkring belägna stora och till en del praktfullt bebygda järnverken Kolsva, Gislarbo, Berndts-hammar, Karmansbo, Fema m. fl., ända upp till Skinnskattéberg med dess . bruk och järngrufvor samt Riddarhytte järnbruk och kopparverk.

I sydvestra hörnet af samma Mälarfjärd Galten, ligger Kungsör vid Arbogaåns utflöde i Mälaren. Stället var som bekant en omtyckt vistelseort för Karl den elfte. Hit anlände han i de stilla sommaraftnarne antingen till häst eller på sin jakt "Carolus". Hår anställde han jagter, i hvilka äfven "fruntimbret" stundom deltog. Under ekarne skimrade då mångfärgade tält, mellan hvilka hvimlade skaror af muntert hoffolk, till dess natten kom på, då Henrik Finne, skogvaktaren, kallades att i konungens rum förtälja sasor. En mängd sägner finnas ännu från denna tid. Så skall konungen en gång, då han vandrade i de gröna lundarna och njöt a i soluppgången, träffat en gammal qvinna, som var på väg till Kungsör. Konungen, som var alldeles ensam, började språka med gumman och sporde henne, "om hon hade sett konungen". — "Nej," svarade gumman vresigt, "inte har jag sett honom och inte är jag angelägen heller." — De skildes ochkonungen fortsatte sin vandring. När han återkom till Kungsör, var man der sysselsatt att draga not, och den gamla gumman stod bland de andra åsk&darne på stranden. Fångsten blef ovanligt rik och n&r den var upp-

hemtad lästes en bön. Då tog konungen några af fiskarne och gick fram

till den gamla samt lemnade dem it henne i det kan leende sade: "det är väl ändå ej så galet att råka fä se kungen 1" — Gumman föll på knä och brast i tårar. — En arbetare inställde sig en afton hos konungen med begäran att utfå betalning för verkställdt arbete. Konungen, som för tillfället lärer haft åtskilligt att tänka på, sade att han inga penningar hade. Arbetaren lät emellertid icke afepisa sig så lätt, utan förnyade flera resor sin begäran, tills konungen slutligen blef ond och med en väldig eldgaffel fick den mträgne oå dörren. Vid utgåendet mötte han en kamrat, som var

stadd i samma ärende, hvilken tillspor-de honom om han fött penningar af kungen. "Penningar hade han inga" — svarade den förre, — "men jag fick det, som var bättre, han gaf mig stångjärn i afbetalning." Den andre inställde sig nu hos konungen^ hvilken på hans begäran om penningar återigen- gaf ett nekande svar, vid hvilket förhållande arbetaren . utbad sig att, i likhet med sin . kamrat, varda aflönad med stångjärn. Konungen, som fann sig road af infallet, lät Inkalla äfven den andra arbetaren och båda nnd-fingo full betalning.

Det gamla kungshuset finnes nu icke mera. Några gnistor fran en ångbåt skall hafva antändt det, så att det nedbnmn 1822. Börande dess utseende har Bich. Dybeck af äldre personer på stället samlat några underrättelser, som gifva oss en föreställning om huru ett kungligt lustslott för två hundra år sedan såg ut: "Kungshuset bestod af en med mycket höga skorstenar försedd omålad tvåvåningsbygning af trä, med stora fönster och små rutor. Uti bygnaden märktes först kungssalen, besatt på väggarne med gamla vapen, mellan hvilka stodo konstigt utarbetade skåp, innehållande böcker, af hvilka någon del räddades undan lågorna samt Jämte annat fördes till Strömsholm; vidare konungens sängkammare, i hvilken stod en obäklig säng med omhänge af rödt sammet, försedd med breda fransar af guld. Drottningens sängkammare med säng, hvars omhänge var af gult siden med silf-verfransar. Frökenkammaren inneslöt visst fem sängar, alla med mer ellet mindre granna omhängen. På väggen hängde jemte några taflor en liten spegel under hvilken stod en mycket grann kista af trä med inläggningar. Tennkammaren

101. Karl XI.

(1656—1697.)*uppfylld med en otalig myckenhet- af bara tenn. Flera rum upptogo de öfriga delarna af bygnaden. I vinkel med kungshuset mot sjön stod riks-rådsbygningen med köket, Bamt på gården inom bygnaderna ett mindre torn med slagur." — OfvanfÖr på södra åsen ligger Kungsörs eller Karlskyrka, som konungen låtit uppföra. Det är en ho| folket allmän sägen, som äfven styrkes af några ställen i konungens dagbok,

att Karl i egen person haft tillsyn vid bygnads-arbetet, och dervid ofta med egen hand rättat felaktigheter af murarna samt sjelf gjort utbetalningar till arbetarne, dervid drag af hans lynne icke sällan på ett ganska karakteristiskt sätt trädt i dagen.

Om man fbtøer Arbogaån uppför, kommer man efter half-annan mils färd till Arboga, som under medeltiden spelat en

icke obetydlig roll i -- , , j . i* a 102. Arboga. »Upp och New kyrkaa.

fäderneslandets historia. Af dess forna kloster och kapell återstår nu litet eller intet. Stadens tvenne kyrkor äro dock från medeltiden; den ena af dem, stadskyrkan, eger en tafla af verkligt konstvärde, enligt uppgift en kopia af RembrandL

103. Genomskärning af saod&sen rid Köping.

a. b. rullstenslager, e. d. lerlager, e. flyttblock, f. lager af gul sand, g. rullstensmassa,

h. lerigt grtulager.

Mellan Arboga och Sala utbreder Vestmanland sin slättbygd. Något, som, ehuru icke främmande för Sveriges öfriga slättland, likväl utmärkerVestmanlandsslå'ften mer än någon annan, äro de höga, flera mil långa, grus-och sandåsar, som komma ifrån Dalarne eller, åtminstone från gränsen till detta landskap och gå i sydlig riktning ned till Mälaren, på hvars andra sida de fortsätta sig, ehuru mindre märkbara, inåt Södermanland. Den första grusåsen man träffar, när. man reser från Arboga snedt öfver "Vest-manlandsdätten till Sala, är Hed- eller Köpingss&sen. Denne uppkommer i Vestanfors och Gunilbo på Dalgränsen, åtföljer Hedströmmens östra sida tilld ban i granskapet af Köping går öfver till Köpingsfins vestra brädd, som han åtföljer till Mälaren, ur hvilken han uppdyker i åtskilliga holmar och nås och fortgår på aDdra sidan genom Karlskyrka in i Bekarne i Södermanland. Den andra, Ramnås- eller Kdbäcksåsen, börjar vid Åmånningens södra strand,

följer. Kolbäcksån, än pä- vestra än på östra sidan, och fortsattes söder om Qvicksund inåt Södermanland. Badelundsäsen, den ansenligaste af dem alla, inkommer i Vest-manland från Dalarne i tvänne grenar, som förena sig vid Sätra, hyarefter åsen, än växande än af tagande i höjd, framstrykcr i sydostlig riktning genom Hubbo och Ba-delunda socknar, en half mil öster om Vesterås, till Mälaren, der han utskjuter i flera öar och holmar, 104. Raiiatensbiock. samt fortsåttesinom Sö-

dermanland i Kjulaåsen.

Huru sandåsarne uppkommit är en sak, som länge sysselsatt de lärdes skarpsinnighet. Den svenske geologen Sefström betraktade dem hufvudsakligen såsom märken efter en rullstensflod och den engelske vetenskapsmannen Lyell har ansett dem såsom strandbankar uppdrifna genom hafeströmmar vid kastema. Nu mer åro väl fä, som icke antaga den herskande åsigten, att Sverige liksom Grönland, vissa trakter af Spetsbergen och Island, de högsta punkterna af Alperna, Sulitelma, o. 8. v. varit i en aflägsen forntid betäckt af ofantliga glacierer, hvilka åstadkommit de många geologiska förändringar, såsom djupa repor i bergen, ofantliga stenblocks nedflyttning till slättlandet.

Liappland.tn. m., hvilka fenomen man förr bade så svårt att nöjaktigt förklara. Det år derför ock det naturligaste att hftnföra grusåsarnes bildning till samma naturkraft Det ligger alls.ingen orimlighet i den förutsättningen, att Skandinavien en gång varit inköljdt i ett sammanhängande istäcke liksom Grönland, då vi med säkerhet kunna påstå, att om Grönland-småningom befriades från sitt isomhölje, vi på dess yta kundé iakttaga samma företeelser, för, hvilka vi i vårt land hafva sökt en förklaring. Det är sant, att andra geografiska förhållanden måste hafva berskat på jordklotet då än nu, men geografiska förändringar ega alltid och allestädes rum, ehuru den långsamhet med hvilken de försiggå, i allmänhet icke göra dem märkbara förrän efter långa mellantider. Hela den nu varande jordytan, de nu varande fastlanden hafva utan tvifvel en gång legat nedsänkta under hafvets yta, ehuru naturligtvis olika delar på olika tider. Hvilka geografiska förändringar, som för-anledt istiden i Norden^ utgör just vetenskapens nuvarande uppgift att utforska; att en istid verkligen varit för hand, behöfver deremot icke

längre betviflas.

Efter denna korta utfiygt på geologiens område, fortsätta vi åter våra vandringar. På slättlandet närmast Mälaren, emellan Köpingsfisen och Kol-bäcksåsen, ligger Munktorps Teyrka,, bekant såsom kristendomens och den dermed följande odlingens första fristad i Yestmanland. En half mil längre i öster, på ett af de ställen, der Kol bäcksån genomskär den höga åsen, träffa vi Hetrevadsbro, der enligt traditionen de upproriska FolkungarnefÖllo i Birger Jarls händer, som genast lät afrätta dem, efter bvad en gammal anteckning i den närbelägna Kolbäcks kyrka tror sig kunna upplysa, på backen “östan om åna“. — Badelundsås förvarar ett minne från Gustaf Vasas dagar. Kär han här kom antågande med sina dalkarlar, gjorde danskarne ett utfall från Yesterås, det danska rytteriet bröts emot dalkarlarnes långa hvassa pikar och drog den andra hären med sig i flykten. Norr om Badelunda ligger Momfartuna, som skall hafva fått sitt namn efter en helig man Lars Romfar, som företog en vallfart till Rom och derunder insamlade penningar till uppbyggande af en kyrka i sin hemort Det berättas vidare, att när kyrkan var färdig skulle S:t Lars jämte några andra ånyo utvandra, men då saknades en dyrbar messkalk, som tillhörde kyrkan. Då bjöd den helige mannen att den, hos hvilken kalken blef funnen, skulle utan skonsmål dödas vid närmaste träd; den sannskyldige tjufven hade emellertid instoppat kalken i Lars Romfars väska och sålunda blef denne, ehuru oskyldig, dödad. På- stället der han dödades upprann genast en klar källa, som än i dag kallas Bomfars kalla, och i prästgårdsängen ligger en liten jordkulle, som säges gömma hans stoft.

Sedan man farit förbi Earakers kyrka på Hälleskogen, der Konung Kristian den förste led ett grundligt nederlag mot Sten Sture och biskop Kettil i Linköping, kommer man till Sått-a helsobrunn, som biskop Kalsenius i Yesterås 1748 skänkte till Upsala Akademi, hvilken brunnen ännu tillhör.I brunnsparken står en minnesvård öfver erkebiskop Troil och i brunnssalongen en byst af arkiater P. v. Afzelius.

Omkring en mil nordost från Sätra ligger Sala stad, med. den derinvid belägna silfvergrufvan. Sala silfvergrufva, som fordom kalkles “Svea Rikes skattkammare och yppersta klenod“, var i äldre tider ett af de förnämsta ^tfververk i Europa och är ännu, ehuru silfvertillverkningen nedgått till en obetydlighet, emot hvad det fordom varit, det mest betydande i Sverige. Hon uppgifves af några hafva blifvit upptagen och bearbetad i tolfte århundradet, ja ännu tidigare; under det andra, med åberopande af grufvaris äldsta kända privilegier, som äro af 1535, vilja förlägga hennes upptäckt mycket senare. Det var en tid — under Gustaf den förstes regering — då Sala silfvergrufva gaf en afkastning uppgående till halfannan gång värdet af rikets

då varande järntillverkning och då Sverige kunde försträcka England silfver till silfvermyntningen, hvilken af brist på denna metall der i flera år varit instäld. Nu hafva förhållandena förändrat sig så, att Sverige måste införa betydliga qvantiteter, samt att hela rikets tillverkning af denna metall icke uppgår till hundradedelen af den årliga stångjärnstillverkningens värde.

Till den senare, som nu i Sverige i medeltal bestiger sig till .170 millioner kilogram årligen, bidrager Yestmanlands bergslag med en icke obetydlig del, ett förhållande, som är så gammalt, att det redan i drottning Kristinas tid framkallade de tvenne bergsstäderna Nora och Linde. Af dessa har den förra vunnit en redan synbar förkofran och lifaktighet genom sin järnvägsförbindelse med Örebro och andra afsättningsorter. Den senare öde-lades i April 1869 af en sv&r eldsvåda, efter hvilken den raskt rest sig, en pånyttfödelse för hvilken staden i ej nnga mån har tacka den för några få år sedan öppnade IVövi-Ludvika-banan.

Vestmanland år den provins, som j&mte N&rike kan berömma sig af, att först hafva haft en järnbana inom sitt område, nämligen Örébro-Dylta-Norsa-banan, som öppnades 1856, hvarefter ör&ro-Arboga-banan uppläts till allmän trafik 1857. Sedan dess har Vestmanland fått en mängd järnvågar, bland hvilka de förnämsta äro Norra stambanan, hvilken genomlöper landskapets norra del, samt Stockhobn-Vesterds-Bergslagsbanan, hvilken genomgår den södra delen och genom en sammanbindningsbana, Sala-Tillbergabanan, står i förbindelse med Norra stambanan, vidare Frövi-Ludvika-banan; Vikern-Mockeln; Nora-Karlskoga; Vestmanland-Flen-Oxelösund, Arbog a-Köping, en senare fortsättning

metallrikedom.

Den tillgång på järn, som antydes i namnet Järnbåraland, hvilket redan vid kristendomens början tillades södra Dalarna och norra Vestmanland,. torde likväl vid den tidtn mest hafva bestått i beredning af myrmalmer. Det beredningssätt, som af våra äldsta förfäder användes vid järnmalmens bearbetning, eller Osmundssmidet — hvilket af några till och med anses icke ursprungligen hafva varit annat än den gamla metoden att utsmälta järn ur myrmalm, bibehöll -sig temligen 'allmänt ända till början af Gustaf den förstes regering, och tackjärnsblåsningen var då endast försökt på några få ställen. “Osmundstillverkningen år i jämförelse med alla andra järn beredningssätt till sin rratur så enkel, att den utan tvifvel kan tillerkännas en ganska hög ålder i Sverige, liksom den hos alla folkslag, hos hvil ka en högre kultur ej föregått järnets allmänna bruk, varit första steget till järnhand-teringen. Skogseldar, eller tillfälligt hopade vedmassor, nedbrända på en järnhaltig grund, skulle i Sverige snart anvisa möjligheten att med konst

nya tidens nyttiga [-kommunikationsmedel-] {+kommunikationsme- del+} tillkommit för bergslagernas skull, och vid gynsamma konjunkturer skola verka som kraftiga pulsådror för spridande af denna orts

106. Mjrjorda grilning. 108. Smide.

107. IfyrUistcr.bereda en smidig metall. Men järnhandteringen. har det gemensamt med konstyrken i allmänhet och kanske i högre grad, än de öfriga, att genom egna framsteg bereda Big medel till håndteringens utvidgande och förbättring. Sedan man en gång funnit ett sätt att bringa malmen till smidbarhet, sedan man erhållit ämnet till de nödigaste verktygen att fälla skog, att uppgrifva myrmalmer, att lossa ur bergen hvad som genom bränning skilt sig derifrån, måste man snart komma på den tanken att lägga ved och malm inom murar eller i gropar för att fä förökad hetta. Verkan af tillfälliga luftdrag borde äfven snart föranleda till tappfinningen att med pressad luft åstadkomma en högre värmegrad. Våra .icke längesedan i Norrland förekommande och kanske icke alldeles ännu försvunna mytfbläster, kjällingar och Mästerverk, i hvilka järnmalmen nedsmältes med ved och bläster af små läderbälgar till mer eller mindre smidiga stålartade färskor, ära minnen från dessa de äldsta tidernas enkla beredningssätt1")." öfvergången' från Osmundstillverkningen till tackjärnsblåsningen förutsätter redan en högre grad äf odling, insigt om malmernas egenskaper, kolets verkningar, hvaijemte det fordrar mera invecklade inrättningar, friskare afsättning o. s. v. — Gustaf den förste, som lem-nade intet medel öbegagnadt att upphjelpa den svenska järnhandteringen, uppmuntrade tackjärnsblåsningen och st&ngjärnssmidet genom att inkalla tyska arbetare öch bruksidkare. Likaså gjorde Karl den nionde och Gustaf dea andre Adolf. Karl den tionde befordrade järnhandteringen icke allenast genom kloka handelstraktater, utan äfven genom en svensk smidesmänpfakturs grundläggande i Eskilstuna. Inrättningen af Järnkontoret, en af Frihetstidens vigtigaste åtgärder för bergshandteringens befrämjande, anläggandet af bergsskolor och införandet af tekniska förbättringar i arbetssättet hafva efter hand höjt den svenska järnindustrien till den ståndpunkt, hon nu innehar. Hvad 8014 åligger den närmaste framtiden är att bereda utveckling åt järnförädlingen och finsmidet inom landet.

Vi hafva slutat vår skildring af Vestmanland med några drag ur .den svenska järn tillverkningens historia derför, att detta landskap är en af våra vigtigaste järnörter, och då den del deraf, på hvilken vår teckning närmast har afeeende, tillhör Örebro län, hafva vi en lämplig anledning att bölja med Närike, när vi nu fortsätta våra vandringar genom fäderneslandet

*) C.'A. Agardh, Statistik.3

Närike.

M

Närike, hvilket som vi veta, är det minsta af alla landskapen i Svea land, består af tvenne skarpt åtskilda delar, Nårkesslätten eller det mellanliggande låglandet och de omgifvande bergshöjderna, Kågglan, Kilsbergen, Tiveden och Tylöskogen. Det mellanliggande landet utgöres af en mot Hjälmaren och Södermanland öppen dal, en till största delen odlad slättbygd, afbruten endast af ett par från vester till öeter gående skogsåsar och några sandåsar, hvilka senare dock hafva en riktning vinkelrät med de förra, d. v. s. från norr till söder.

Bergarten består här, såsom annorstädes, hufvudsakligen af gneis och granit samt på några ställen af kornig

kalksten: men landskapet omsluter deijämte en temligen betydlig öfvergångsbildning på slättlandet sydvest och vester om Hjälmaren. Hufvudmassan af ddnna formation, som rätteligen kallas den äldre siluriska formationen, förekommer ingenstädes på mer än 120 fots höjd öfver Hjälmaren och bildar innanför den yttre stora ramen af urberg, som omsluter slätten, en lägre bågformig afsats, som likväl endast på spridda ställen träder fram ur de mäktiga alluvialbäddar af sand, lera och mylla, som omgifva den.

Jordmånen år på slättbygden merendels lera, som på vissa trakter, der hon är blandad med en betydlig del mylla, eller på andra, der den nu nämnda formationen med sitt vanligtvis mäktiga kalklager utgör grunden, visar sig vara af utmärkt bördighet. I bergstrakterna åter består åkerjorden mästadels- af grus och örjord eller en föga fruktbar lera, och behöfver således de hjelpkällor, som skogs- och bergsbruket erbjuda för att kunna nära sina inbyggare. Icke dess mindre ser bergsmannen, i sin rakskurna rock med häkten och ståndkrage, med ett slags stolthet ned på slättbon, hvars bygd haq utmärkande benämner “landet" eller “bondlandet". Den senare, mindre händig och tilltagsen, men fullt ut lika sjelfständig och karl för sin hatt, tänker i allmänhet mer än han säger, och gör hvad han tänker, förrän man

Lvet ordet af. Emelleriid har Kftrike, som länge och i många delar varit

ett land för sig, på senare åren förlorat mycket af sina utmärkande egenheter, och orsaken härtill ligger i den lifliga samfärdsel, hvari landet kommit till andra orter och som genom ett oemotståndligt, om än omärkligt andligt inflytande så småningom afnöter de nationella kantigheterna, hvilka förr skiljde det ena iolket ifrån det andra.

Den gamla staden öreftro, som under detta namn redan nämnes 1202*), ligger på en sandås, som genomskäres af Svartån, hvilken, efter att in i staden hafva bildat flera holöiar, ett stycke nedanför utgjuter sig i Hjälmaren. På en af dessa holmar ligger öreftro sto#, som först omtalas striden mellan konung Albrekt och drottning Det blef sedan nedbrutet af Gustaf den förste, hvilken lade grunden till det nuvarande. Det utgöres af en fyreidig bygnad i fyra , våningar, som omsluter en liten trång borggård. iiA • 1L -^1 hvarie hörn har slottet e.n tornrundel, af

Efter K. O. Qv&rnströmc .uty hvilka den nordvestre ännu har qvar en del

111. Stadahaaet i Örebro.

(Efter rltatof at Fr. WTJnbledh oppfördt 1861.^

C) Dipl. Snec. 823.1

Örebro slott.af sina styckeglaggar. — Örebro intager en ansedd plats i Sveriges medeltidshistoria, icke minst för befriaren EngéUbrekts skull, till hvars . förläningar det hörde och hvars stoft hvilar i den gamla stadskyrkan. Utanför denna reser sig pä torget hans staty i brons, modellerad af Qvaro-ström, omgifven af palatslika bygnader, som uppst&tt efter den härjande eldsvåda, som hemsökte staden i Mars månad 1854, och bland hvilka särskildt märkes det i götisk stil uppbygda, präktiga stadshuset.

Y&r bekanta Törneros gjorde under en förd genom Nårike för minga ir sedan den anmärkningen, att ju längre man kommer in i detta landskap, desto mer finner man sanningen af det gamla ordspriket: “böndra rår“, och att man här känner sig mer än annorstädes midt pä bondlandet, då herresätena ärq jämförelsevis fä, och de som finnas icke göra mycket väsen af sig. Anmärkningen kan i allmänhet ega sin giltighet, men tål, liksom alla allmänna omdömen, åtskilliga jämkningar och afprutningar. För den, som kommer från Upland eller Södermanland, förefaller utan fråga Kärikes-slätten med sina flacka åkerfält och kringströdda byar som ett uteslutande bondland; men provinsen saknar likväl icke Btora och välbygda. herresäten, och ibland dem några som göra anspråk på én ganska aktningsbjudande plats, så väl för sin storlek och prydlighet, som för sin ålder och sina historiska minnen.

Man behöfver icke aflägsna sig långt från Örebro, förrän man genast kommer till det ståtliga Eärlslund, med sin slottslika åbygnad och sitt välordnade åkerbruk; en mil längre norrut ligger Bylta, icke mindre storartadt till åbygnad och landtbruk och en tid det förnämsta svafvelbruket i Sverige. Yid norra Hjälmarstranden möta Myri

och Esphtnda och längre fram det gamla godset Ekeberg, som redan under medeltiden tillhörde ätten Leijon-: hufvud, och derifrån Gustaf den förste tog sin andra gemål. — I samma pastorat, men längre i norr, på en tämligen stor ö, i södra ändan af sjön Yäringen, ligger ett annat minnesrikt ställe, Kåggleholm, hvars anor vétterligen gå tillbaka ända till den heliga Birgittas tid, hvars man Närikeslagmannen Ulf Gudmarsson var härifrån, men hvars lysande dagar sammanfalla med den tid, då den prak tålskande grefye Magnus Gabriel De la Gardie var ställets egare och här ofta vistades med sitt talrika följe. — Genom ännu befintliga, till en del offentliggjorda handlingar har man temligen reda på huru stället såg ut i hans tid. På höjden af ön, derifrån man hade den herrligaste utsigt öfver Yäringen, Kägglans mörka skogar och de odlade strandbygderna i norr, lät grefve Magnus uppföra ett stort trevånings stenhus, med tom och altaner, från hvars kringbygda gård man på terrasser nedsteg till sjön, der vimplade jakter inbjödo till ntförder kring Yäringens grönskande Sfränder, under det den ända vid gårdsmuren begynnande djur-gården erbjöd en ridderlig jagt på vildsvin och rådjur. Lika praktfullt, som Käggleholm var utvändigt, var det äfven till det inre, att döma af boupp-teckningsprotokollet. Rummen öfverflödade af konterfejer och skilderier öfver andra furstliga och märkliga personer, landskapstaflor, frukt-, jagt-, djur- ochblomsterstycken, taflor ur mytologien ocb bibliska historien, ur folklifvet o. s. v. I möbelväg var prakten icke mindre, ehuru tidens smak då var en helt annan fin,nu. Kring väggarne stodo sängar med prfiktiga sparlakan, “skrif-skåp med fönster", brefskåp med gallerverksdörrar, "kabinett" med lådor af dyrbara trfislag och “utskurna bilder på dörrarne", bord och “tabletter" med “lackverk och förgyld ritning", schatuller af ebenholtz, nattlådor, Bkfirmar m. m. Käggleholm indrogs vid reduktionen till kronan, men kom • likväl ännu någon tid att förblifva i De la Gardieska ättens besittning, genom det att grefve Magni äldste son presidenten Gustaf Adolf De lä Gardie förklarade sig villig att emottaga Käggleholm mot skyldighet att derför utgöra rusttjenst.

På en från södra stranden i Hjälmaren utskjutande halfö ligger det gamla Natt och Dags-godset Göksholm, och utanför i sundet den lilla Engd-brektsholmen, båda sorgligt bekanta genom den ädle fosterlandsbefriarens död. Stenhuset vid Göksholm, som ännu qvarstår, befinner sig i samma skick, som i Måns Bengtssons dagar, utom det att rummen äro förändrade och en våning borttagen. Det är nu tre våningar högt och nära fyrkantigt med underjordiska källarhvalf och tjocka murar, särdeles åt sjösidan. Gökshohns närmaste omgifningar utmärka sig för en yppig grönska och bilda en slående motsats till den flacka naturen i det öfriga Mellösa,- hvilken socken Göksholm tillhör.

Stora Mellösa har sitt namn sammanflätadt med Engelbrekts minne, emédan det var i dess kyrka, som hans lik först nedsattes efter mordet, och emedan det var denna sockens allmoge, som först rusade till Göksholm för att på mördaren utkräfva hämd för det nesliga mordet; men Mellösa förmenar uppmärksamhet äfven i andra afseenden. Man har trott, och-säkert icke utan skäl, att befolkningen i denna bygd skulle härstamma från ett främmande folk, som här nedsatt sig i forna tider, och verkligen skiljer sig Mellösabon i många fall från sina grannar. I allmänhet utmärker han sig framför dem genom sin starka och fasta kroppsbygnad. Hans trinda, röd-letta ansigte, med ett uttryck af godmodig belåtenhet, beskuggas af ett ljust hår, och de blå ögonen, ej sällan uttryckande en viss slughet, äro ofta rätt vackra, isynnerhet hos qvinnorna. Han är till lynnet i allmänhet mycket flegmatisk, men icke god att tagas med, när han en gång blifvit retad. Föröfrigt glad och lätt till sitt sinnelag, vet han ganska väl att taga till sig allvaret der det höfves. Han älskar mer. än Närkingen i allmänhet gamla sedvanor och lefver bättre än andra i endrfigt med sina sockenbor.

Uaktadt Mellösabons naturliga motvilja för nya seder och bruk, har aock äfven han så oförmärkt blifvit indragen i vår tids rastlösa sträfvanden att utjämna alla-nationella olikheter, och den märkbaraste fö|jden häraf har blifvit att den gamla Mellösadrägten nu är alldeles bortlagd. Den var emellertid så egendomlig, att vi, hufvudsakligen efter R Dybeck, vilja lémna en befikrifning på densamma. Karlarnes' vinterdrägt utgjordes af hatt med låg kulle och med* mycket breda bård, eller också af luden mössa af lär-eller hundskinn med klaffar framtill och på 'sidorna, hvilka i köld och yrväder nedfälldes, så. att föga af ansigtet syntes; vidare färskinnspels ntan krage, väst (“lifstycke") af bredrandigt ylletyg, med stora ficklock och s& lång, att han räckte nedanom midjan; mörkgrå rock af vallmar, utan krage och med mycket breda skörten. Rockfickorna voro utstyrda med trenne uddar och lika

många tränsar, och rockeh baktill utsirad med en insydd ros, som kallades “bönan". Rockskörten voro fodrade med rödt eller hvitt tyg, men fodret till ficklocken och uppslagen alltid af rödt kläde dier vallmar. Benkläderna utgjordes af knäbyxor, vanligen af renshud, med granna spännen, skor samt tätt åtsittande “snövepor", och slutligen för händerna ullvantar, som voro af den storlek, att de räckte till armbogen. Sommartiden begagnade ’karlarne i stället för halsduk ett högfärgadt, nära två tum bredt band, som baktill kBöts i en stor bandros, hvars ändar hängde nedåt ryggen.

Qvinnornas forna vinterhögtidsdrägt bestod af svart mössa med en hvit spets kring kanten. Mössan slutade upptill med en spets eller “pik", i hvilken det hoprullade båret gömdes; ett mycket litet halskläde, tröja af brunt kläde, som räckte till knäet, samt kjortel af samma färg, veckad och nedomkring kantad med gröna band; pels med tillbakavikna skörten, högröda strumpor och skor med höga klackar och stora uddiga tungor öfver vristen. Om sommaren utbyttes mössan* mot en hufva af nettelduk, tröjan mot ett lifstycke ined rynkor och snibbar nedtill, vida lintygsärmar med linningar vid händerna, hopfästade jned stora armknappar; och i stället för den bruna vinterkjolen bars en sådan af hvitt blångarnstyg, samt i stället för skorna tofflor med höga klackar. En synnerlig omsorg egnades alltid åt läggningen af kjortelvecken; de strökos och kaflades och, för att bibehålla dem så släta och jemna som möjligt, hände icke sällan att qyinnorna lågo i sina kläd-ningar natten före en högtidsdag.

I grannsocken Lennäs ligger Segersjö herregods, som ursprungligen var en kungsgård, som af konung Valdemar Birgersson skänktes till biskopen i Strengnäs. På grund af ett kungsbref erhöll den rike köpmannen Erik Larsson, adlad von der Linde godset såsom ersättning för fordringar hos kronan. Drottning Kristina skänkte stället till den namnkunnige fältherren Lennart Torstensson, mot utbetalande af lösen till von der Lindeska arfvin-garna. Når det på riksdagen 1655 blef beslutadt, att en reduktion af krono-godsen borde ske, isynnerhet af “omistande-orter“, och det sedan vid föredragning i rådet upplystes att en del af de gods, som hörde under Torstens-sonska slägten, var af sådan natur, utbrast konung Karl den tionde: “Om

Segersjö låge på min borggård, skulle Torstenssons arfvingar det behålla, ty riket kan ej nog betala dess stora tjenster, och hvad jag vet, det har jag att tacka Torstensson för“. Icke dess mindre blef Segersjö vid reduktionen indraget. Nära invid gården visas “Habors röse“ och “Signilds källa", hvilka man, jämte flera andra i denna del af Närike liggande fornlemningar velat sätta i samband med det i nordiska sagan frejdade äfventyret med Hagbard och SigneEd half mil frän fastlandet ligger i Hjälmaren én ansenlig 0, Vinön, med eq omkrets af trefjerdedels mil och som framter åtskilligt af intresse äfren utom de egeptliga fornlemningarne. 0ns inbyggare skilja sig i flera hänseenden från folket på det kringliggande fastlandet De åro i allmänhet af mindre reslig växt mörkhårige, osnygge och ådagalägga en i Ögonen fallande skygghet, som efter en stunds bekantskap med den resande främlingen öfvergår till en närgången och besvärlig nyfikenhet en naturlig följd af deras

från den öfriga verlden afskilda hemvist Hela On utgör tio hela mantal, fördelade i två byar, Norra och Södra Vinön, belägna, såsom namnet tillkånnagifver, den ena vid öns norra och den andra vid dess södra ända. Hår hafva de två byarne legat sedan urminnes tider och utanför hvardera byn träffas hvarderas hedniska grafplats. Öboarne, hvilkas antal för närvarande utgör omkring 300 personer, hafva alltid och med högst sällsynta undantag gift sig inom ön, och då sedan längre tid tillbaka antalet af män bar varit större än qvinnor, hafva dessa vanligen genast efter sin första nattvardsgång och utan afseende på yttre behag blifvit gifta, hvilket förhållande förklarar, att Vinö-boarne åro småväxta och hafva ett mindre behagligt utseende. De båda byarne ha ännu sina duumvirer, som under namfi af “åldermänu väljas för året, men hvilkas makt och myndighet knappast sträcker sig utom rättigheten eller besväret att med bytrumman sammankalla de andra, antingen till sådant arbete, som skall göras gemensamt, eller till en bullrande “bystämma'1, då något okynnigt kreatur gjort skada, eller annan lika vigtig angelägenhet manar till öfverläggning.

På den vackra och bördiga Edsbergsslätten i vestra delen af landskapet ligger Riseberga herresäte, der ännu lemningar äro synliga efter det bekanta Riseberga kloster, som här anlades i slutet af 1100-talet för nunnor af Cistercienserwden, hvilka inflyttade hit från Vreta i Östergötland.

I likhet- med de andra Cistercienserklostren hade Riseberga genom gåfvor och testamenten, köp och förpantningar samlat jordagods och fastigheter öfver helä mellersta Sverige, så att då Gustaf den förste indrog klostret till kronan, Riseberga var ett af de rikare i landet.

Ett annat kloster i Vester-Närike, Romanaboda eller Ramundeboda, tillhörde munkar af Åntoniterorden, ett slags tiggarmunkar, samt var beläget på Tiveden vid nu varande Bodarne kyrka, der några obetydliga murar och (Q förfallen källare anses såsom lemningar efter klosterhuset-

112. Lennftrt Torttenssoo.

(1603—1661.)Bergslagerna i Örebro lån ligga såsom vi förut n&mnt nästan alla i Vestmanland; endast ett par, Lerbäcks och Lekebergs bergslag, ftro belägna i Närike. Olikheten mellan de begge provinsernas bergslager har alltid varit stor, men faller vid jämförelse kanske nu mer &n någonsin bjärt i ögonen. Under det bergshandteringen t ex. i Nora bergslag tillegnat sig alla den nyare tidens uppfinningar såsom dyrbara masugnar, blästermaskiner, rostugnar, krossverk o. d. hafva smfibyttorna i Lekebergslagen antingen blifvit nedlagda eller i det längsta bibehållit hela 6in primitiva karakter.

113. R*mnndeboda kyrka.

Geijers bekanta yttrande: “järnbruk ooh nordisk vinter höra tillsammans; det är deras vackra årstid“ — kunde med skäl utsträckas till det gamla hyltelifvet i Närikes bergslag. Åfven detta var “en tafla att se — en tafla att lefva“. — Hela hyttebacken hvimlade af lif och rörelse; malmkörare anlände i långa rader, fylda kolryssar framkommo ur skogen och trängdes med andra, som blifvit tömda för att åter försvinna i skogarna; “malmbokare“ med brillor på näsan, för att skydda ögonen mot stendammet, sutto i sina Bkjul och sönderknackade den rostade malmen till lagom storlek för att läggasi masugnen; vägfarande, som begagnade vintervägarna och betade på åbacken; lösdrifvare, för bvilka alltid under denna fröjdetid fans en bit bröd och kanske en sup i bergskarlens matsäcksskrin; — byttarbetare med sina skottkärror och kolkorgar; — gnäggande hästar, r&inande oxar, skator och sparfvar; — allt detta belyst af en klar vintersol bildade en tafla, som förtjente att betraktas- Men kanske ännu mer pittoreskt var skådespelet, sedan skymningen bredt sina skuggor öfver skog och sjö. .Ännu fortfar rørelsen och lifligheten; ehuru dämpade; öfver de glödande rostgroparna sväfvar en lätt dimma af svafvellågor och kastar ett blftaktigt sken öfver de närmaste föremålen. Men hufvudpartiet i det stora skuggspelet är dock sjelfva hyttehuset. Högtöfrer detsamma afspeglar sig på det mörka firmamentet en krans af ljus, en reflex af masugnspipans glödande inre. Inträffar vid denna tid “utslag" må vi ej försumma att titta in i byttehuset Med undantag af den närmaste' omgifningen kring utslagsstället, herrskar i bygnaden en nästan fullkomlig skymning, som blir än dystrare genom det dofva bruset från vattenhjulet och de i mörkret stönande böljorna. Framför den i glödhetta skimrande masugnsöppningen skymta ett par sotiga, svarta figurer och syssla med någonting i den fuktiga sanden vid utslagsstället. Det är masmästaren och hans medbjelpare, som lägga sista handen vid formarna, hvilka skola mottaga det smälta tackjärnet. Den förre uppskottar med en skyffel en smal ränna ända fram till utslags-öppningen; — ett nytt kraftigt spadtag och i ett ögpnblick upplyses hela hyttehuset af ett bländande sken. En orm af glödande lava ringlar sig ur masugnen och lägger sig lydigt i formarna. — Järnet, ett af de vigtigaste medlen för mensklig odling, har under menniskohanden genomgått sin första beredningsprocess.

Vid nordligaste ändan af Vettern ligger Närikes andra stad ÄsJcersund, som anlades under drottning Kristinas tid och var bestämd att lcfva af handel och smidesvaror från Hammars, Lerbäcks, och Godegårds socknar. Få kortare eller längre äfstånd härifrån ligga Åmmeberg med rika zinkgrufvor och dyrbara anläggningar för zinkmalmens uppfordring och bearbetning; — Stjernsund, fordom i den nu varande’ konungafamiljens ego, med palatslik åbyggnad; — Aspa, Laxå, Lassåna, Svartå och Hasselfors järnbruk, Porla belaobrunn o. s. v.

Halsberg, ungefär midt i provinsen, utgör, så att säga, bjertat för den järnvägstrafik, som pulserar genom landskapet. Här är cn af hufvud-stationerna på Vestra stambanan och här utmynnar i denna Örcbro-Halsbergs-banan samt Halsbergs-Motala-Mjölby-banan. Från Laxå station i gränsen mot Vestergötland utgår Nordvestra stambanan till Norge och från Päteboda i landskapets östra del en bibana till Finspong i Östergötland.

Bland märkliga män födda inom Närike kunna nämnas: Olaus och

Laurentius Petri, Johannes Rudbsckius, M. Strömer, riksrådet Ehrenpreus, biskop Olof Wallqvist, bröderna Bernhard Elis och Carl Gustaf Malmström, fysikern E. Edlund m. fl.114. VermUnds Tapen.

Vermland.

Yi förflytta oss till Närikes gränsland i vester, det skqgrika, bergiga, glada och mångbesjungna Vermland. Liggande på sydöstra sluttningen af det norra höglandet, upptages en stor del af dess 'landyta af väldiga berg* massor, som nedskjuta långsträckta bergåsar åt söder och endast lemna rum för smala utdragna dalgångar genom hvilka vattendragen flyta ner till Venern.

Vermland indelas i fem delar: Fryksdalen, Elf dalen, Bergslagen,

Vesterlandet och Venerstraktm, en indelning' så naturlig och otvungen, att landets statistiska fördelning icke kunnat undgå att dermed sammanträffa, hvarförutom de här anförda benämningarne just äro de i orten allmännast kända och begagnade. — Oen vackraste och vidsträcktaste delen är Fryks-> dalm, en fjällomkransad dalbygd, som i tnidten af landskapet omgifver de åtta mil långa, men ingenstädes qvartsmil breda Frykensjöarna hvilka lika en majestätisk flod afspegla en alptrakt, som öfverträffar alla andra trakter af Vermland i storartad naturfägring. Den andra betydliga dalsträckningen är Elfdalm, en smal landsträcka, som genomskäres af Klarelfvm och sjelf genomlöper, hela landskapet ända från norska fjällen ned till slättlandet vid Venern. De egendomliga förhållanden, som utmärka Vermland genom dess nära granskap med fjällen, gälla isynnerhet Elfdalen. Icke blott alla Klar-elfvens stränder bestå af sand, utan genom hela elfdalen stryka parallelt med elfven väldiga sandåsar, som bevisa att' redan under diluvialperioden våldsamma naturkrafter från fjellen verkat i denna riktning. Vermlands bergslag, allmänt bekant för sin betydliga järnproduktion, utgöres ej som de begge förenämnda delarne af jiågon afskild dalgång, utan af en mängd oordentligt sammangyttrade bergklumpar. De högsta af dessa höja sig ingen gång till fyra hundra meters höjd öfver bafvet, ehuru hela trakten är tämligen upphöjd och landet yta i medeltal ligger mer än hundrafemtio meter öfver hafvets yta/ Vesterlandet kallas den sydvestra till Norge gränsande delen af Vermland. Den utgöres af Nordmarks, ,Tösse och Gillberga härader.D& man passerat Fryksddlshöjden och kommer till Brunskog, blir man lätt varse Vesterlandets karakter: en behaglig omvexling af böjder och mindre dalg&ngar, en natar, som en resande betecknande kallat en täck oreda; men ingenting i större skala, ehuru visserligen i somliga delar af Nordmarken och Jösse härad bfide vilda och vidsträckta bergstrakter förekomma. De förnämsta sjöarne äro Glafsfjorden och Vermelen, hvilka högst obetydligt höja sig öfver Venern, med hvars omgifningar deras stränder äfven hafva mycken likhet VenerslraUen är Yermlands fruktbaraste bygd, p& samma gång den äldsta och först befolkade. Venern skickar här sina vikar långt in i landet. Dessa synas likväl icke alltid på kartan, ty många af dem äro nu igenvallade och utgöra, med en och annan fots upphöjning öfver sjöns vattenyta, Vermlands största sädesfält omkring Nor, Grums, ölme o. s. v.

Ingenstädes i Vemland finnes spår till någon yngre bergsbildning. Allmänna bergarten är gneis i åtskilliga förändringar. Närmast de stora järnmalmslagren på Persbergs, Nordmarks och Tabergs gruffält får han en större tillsats af glimmer. Jordmånen är i allmänhet grusblandad, och lera i mäktigare lager förekommer endast i Venerstrakten på Vermlandsnäs och i Fryksdalen. Granskapet med fjällen och den höga norden är af större inflytande pä luftstrecket, än som af landskapets relativt oansenliga höjdläge kunde väntas, hvilket i synnerhet är märkbart i landets östra del och den trakt som geuomflytes af Klgrelfvbn.

Nordliga Vermland utgöres ännu till vissa delar af en äästan oafbruten ödemark, mest bebodd af Finnar, som föda sig af jagt, fiske och den sparsamma afkastningen af de svedjeland, som de uppröja åt sig på bergssluttningarne. Längre mot söder vidtager ett mera öppet land och dermed följande åkerbruk; men fälten äro merendels obetydliga, så att man, utom i Venerstrakten, sällan får se några stora sammanhängande gärden, utan mestadels endast odlade fläckar, kringströdda utan ordning kring gården, hvars bygnader äro lika oregelbundna som åkertegarne. De små jordlapparne blifva likväl häfdade med omsorg och vermlandsplogen är bekant öfver hela Sverige. Den köres allmännast med hästar, mycket sällan med oxar,' hvilket icke öfverensstämmer med

vermlänningens arbetslynne, som är ifrigt och raskt drifvande. Oaktadt den undfångna skötseln ger dock jorden vanligtvis knappa skördar, hvilket kommer sig dels af bristande mylla i jordytan, dels af en kall och granitartad grund. Men om äfven under sådana förhållanden åkerbruket och dermed följande ladugårdsafkastning är föga gifvandé, ega landets inbyggare likväl en rik ersättning i de skatter, som skogarne och bergen erbjuda. Timmer flottas på de flesta af Vermlands elfvar och en resande far ej många mil utan att räkna en mängd sågar. Ännu vigtigare än trähandeln är bergshandteringen. Ur grufvor, hyttor och masugnar flödar liksom cn ström af järn, som sprides kring hela vida verlden, och utan hvilken inkomstkälla halfva Vermland slmlle sjunka tillbaka till en ofruktbar öde-toark. — Ur alla skogar ryka då kolmilornas molnstoder, på alla sjöar skrida foror, från hvartenda håll klinga järnstänger, dåna hammarslag, pusta bälgar och sprakar eld, och sjelfva natten glöder af lågan som stiger från hyttorna.

Vermlänningens lynne år gladt, fyndigt, raskt och måhända kan härtill läggas lättsinnigt. Något obetänksamt träffas ofta i hans ord och företag, något för mycket ställdt på lek, ett för stort förtroende till egna inre tillgångar. *)

Klarelfven, som under den långväga färden från Herjedalen till Norge och derifrån genom Vermland till Venern upptager icke mindre än tjugu tillflöden, delar sig vid utloppet i tvenne armar, som omsluta TingvaUa-ön, hvilken från äldsta tider varit Vermlands hufvudort och som fått sitt namn deraf, att landstingen och vapensynerna med Trålset här årligen höllos. Hertig Karl sedermera konung Karl den nionde, till hvars hertigdöme åfven Vermland hörde, omfattade detta landskap med synnerlig förkärlek. Med den skarpblick, som var honom egen, bestämde han Tingvalla, som ännu var blott en köping och marknadsplats, till Vermlands hufvudstad och meddelade den stadsprivilegier, då det gamla namnet förbyttes till Karlstad. För att hafva ett residens för egen räkning när han besökte staden, lät han på höjden, der nu domkyrkan ligger, uppföra en byg-nad, som benämdes ömsom Karlsborg och Karlberg. Att denna fursteboning icke måtte ha varit mycket praktfull, hvarken till sitt yttre eller inre, kan man med visshét sluta af hertigens föreskrifter huru huset skulle underhållas; Visnums härad bade sig ålagdt att hålla taket på östra sidan af salen äfvensom aU inredning af spjäll, spis och sex stolar;. Elfdals härad skulle hålla hälften i köket och två stolar; Fryksdalen vestra kammaren med des3 inredning, en stol och ett grönt sattinsbordtäcke; Kils härad två stolar, kläder till cn säng, spis och spjäll i en kammare; Grums härad alla plank kring manbygningen och trädgården samt en säng med bolster, hufvuddyna, två lakan och ureja“ (ett slags täcke); Jösse härad hade på sin lott bagarstugan och stugan derintill samt en kammare med bord, bänkar, spjäll, lås, dörrar och fönster; ölme härad skulle hålla några stolar, samt gjorde för öfrigt på gården hvad som befalldes, derjämte skulle hofhållningen bestridas af afkastningen af det närbelägna säteriet Kroppkärr, som ock kallades Ladugården. — Huru länge bygnaden på Karlsborg varit bibehållen, känner

115. Karl IX. (1550-1C11.)

’) O. H. Mellin.

man icke vidare, än att den var borttagen 1719, när domkyrkan anlades. Karlstad hade vunnit en icke obetydlig grad af utveckling, når staden 1865 ödelädes af en eldsvåda, efter hvilken icke återstod mer än låroverkshuset, lasarettet, länsfängelset, kyrkan och den lilla stadsdelen vester om elfgrenen, ur hvilken förödelse staden sedan med raska steg rest sig.

Karlstads läge är obestridligen ganska vackert. Ofvanfor staden omskuggas den väldiga Klarelfven af skogbekransade stränder, och de närmaste omgifningarne kring staden, som äro väl odlade, med undantag af en höjd på Kannicke-nåset, förläna åt taflan ett idylliskt behag, som man äfven återfinner vid Sandviken,, Voxnäs och andra anläggningar i stadens granskap.

Ett par mil vester om Karlstad låg på en liten holme vid Slottsbro-sundet af Grumsfjärden i fordomtimma ett gammalt fäste, som kallades Asa eller Edsholms slott, under Margaretas och Erik den trettondes tid ett beryktadt näste för de grymma fogdarne öfver Vestersysslet. Den siste af

dem, och som innehade slottet när Engelbrekt rensade landet från de danska förtryckarne, var en riddare Herman

Gisber, hvilken Hkv&l var borta, när de uppbådade Vermlands-bönderna under anförande af Peder Ulfa-son anryckte mot Eds-holm. Slottet, som var bygdt af -sten i flera våningar, med sänktimmer, vallar och bålverk, och genom en bro förenadt med fastlandet, uppgafs samt förstördes af den uppretade allmogen. Folksagan, som gerna utsmyckar historiska händelser på sitt egna romantiska vis, omtalar slottets förstöring på ett helt annat sätt. En fru Rangela, en girig och hård qvinna, som egde Edsholms slott och trakten deromkring, hade ådragit sig böndernas hat genom det förtryck hon utöfvade mot dem, men framför allt for den obilliga afgift, hon fordrade af dem, hvar gåDg de färdades öfver slottsbron. Enligt aftal bortgingo en dag två bönder från arbetet och stälde sig den ene på beiget Edsbonden och den andre på .ett berg på andra sidan sundet invid slottet, hvarefter följande högljudda samtal uppstod dem emellan: “Kära granne, låna mig din kettil“. — “Hvad skall du med den att göra?“ — “Jag skall koka fru Rangela på Eds slott, ty hon tager för hög tull af resandeu. — “Då skall du gerna få låna honom“. — Detta hördes till slottet och fru Rangela, som trodde att det var trollen, som samrfiddes om hennes ofärd.

116. Stadshotellet och Landshöfdingeresidenset-i Karlstad.inpackade sina dyrbarheter och förfogade sig skyndsamt frän Edsholm. Hon hann likväl icke längre än till det efter henne uppkallade Rangdsundet eller Ransundet, der hon led skeppsbrott och omkom. När bönderna fingo höra det, stormade de genast slottet och förstörde det i grund.

På vestra sidan om Grumsfjärden inskjuter, emellan den egentliga Venern och Dalbosjön, en ansenlig halfö, Vertn-landsnäs, eller Näset, som fortsättes ända nedåt Kållandsö i Venern, i form af en mängd holmar och skär, Lurö skärgård. Namnet härleder sig af Lurö, en af de yttersta öarne i-skärgården, som ännu har qvar några obetydliga lemningar efter det gamla Lurö kloster, hvilket hår anlades för munkar af Cistercienserorden, som inkallades från klostret Clairvaux i Frankrike af Sverker D7 E*li“ T'8n*r-

den förste, men sedan förflyttades till otm-wm.)

Värnhem i Vestergötland. — I Dalbosjöns nordligaste vik, vester om “Näset", utmynnar Seffle kanal, som sammanbinder Venern med en af Vermlands

118 Kyrkcrnd. EsninB Tegnérs födelseort.

större och vackrare insjöar, Glafsfjorden. Nära härintill, i By socken, ligger komministerbostället Kyrkerud. der Esaias Tegnér föddes 1782. På sammaplats, der hans föräldrahem stod, hafva By sockenmän upprest en enkel minnessten. — Vid en af Glafsfjordens nordligaste vikar Jigger köpingen Arvika, som går en hastig utveckling till mötes genom sitt fördelaktiga läge vid nordvestra stambanan och sin förbindelse Ined Venen» genom Seflle kanål.

Yi äro na midt inne i Josse hårad, med dess gladlynta, lifliga odi intelligenta befolkning, hvars nationdia egenheter äro sä skarpt afvikadde från de öfriga Vermlänningarnes, att man till o<5h med velat söka deras härkomst utom landet, frän Göingame i Skåne. My$ket häraf är likväl i genare tider utjämnadt och förändradt; till och med- den gamla folkdrägten har tdl dd mesta blifvit undanträngd af köpstadsdiägten. pock ha inbyggame i nom delén, särdeles i Kölns och Eda socknar, temligen troget bevarat sina JÖr-fäders bruk och sedvänjor, och der kan man ännu fä se den gamla Jösse-häradsdrägten i. all sin prunkande glans. Männerna nyttja svarta jackor eDet rockar af någon'likhet med presternas kaftaner, med den slokad, att vécken nä ryggen ersättas åf gröna eller blä klädeslister, • som sträcka sig ned till midjan; kting halsen brukas allmäht broderade skjortkragar utan halsduk. Hustrurna -hafva en svart kappa eller tröja samt en gördel med silfver eller messingsbeslag omkring lifvet De ogifta qvinnoma preséntera sig i högtidslag med bart här, inflätadt. med .brokiga band, som än hänga löst nedåt ryggen, än äro hopvecklade, som en krans eller krona.

“Den fifligbet som är rådande i Jösseháringens lynne, ger mg kanske aldrig vackrare tillkänna, än i hans dans. ' Jössehäradspolskan är också känd snart sagd t,, öfvec hela riket. Den tillgår sä, att den dansande guten (gossen) stöder sin högra armbåge i jäntans -(flickans) venstra armveck, under det de begge starkt sammanknäppa händerna. Derefter tager han en sats, upplyfter sig med tillhjelp af jäntans armstyrka, hvarpå denna manöver

hufvod-sakligen beror, högt upp i taket, som vanligen beröres med begge fötterna och stundom äfven med den Ma venstra handen. Detta förnyas under pro* menaden omkring golfvet en eller flera gånger, allt efter som 'guten är vi& och jäntan skicklig att understödja honom. I den män dansen fortgår och sällskapet blir upplifvadt, får man se allt flera dansande, tills slutligen hela danslaget på en gång, spelmannen icke undantagen, befinner sig i den lifligaste dansrörelse på golfvet. Den senare står än i midten, än hoppar han omkring- de dansande, och hindras han i trängseln att bruka stråken, knäpper han takten. Föröfrigt äro alla hans- rörelsér sä taktmessiga, att de ensamt åf dem hafva all déri .ledning för sin dans, som de behöfva. Både spelman och dansande synas gripna af en yrande extas, och det är omöjligt äfven för den mest kallblodige att. betrakta denna scen, utan att erfara ett eget nästan hänförande intryck, emedan man pä en gång ser lika många fötter i taket som på golfvet. Förutom polskan, som dock alltid förblir älskhngsdansen, dansas pä en dä ställen äfven aödra dansar, hvaribland ffvqn

“Väfva valmar" i sexton turer, med hvilkas sinnrikhet i grupperingarne nåppeligen de förnämares baletter uthärda en jämförelse.*)

Något öster om Jössehärad, eller egentligen i den dalbygd, som är lägrad omkring Frykensjöarne, träffa vi den ena. af Vermlands hufvuddalar, Fryksdaien. Denna tio mil långa dalsträckning, Bom genomskäres af Frykensjöarne, sam man trän ges i söder af (jellika bergmassor, bvilka, särdeles på venstra sidan, framrycka ända till sjöstranden och nedstupa i vattnet med tvärbranta väggar, men öppna sig i norr till en leende, odlad bygd, bestående af Sunne samt östra och Vestra Emterviks socknar, hvilken ännu längre i " norr aflöses af en natur, som bär den mera äkta vermländska prägeln af storartad kraft och lekande allvar och som hemtar sitt lif af de många bruk

och järnverk, som här åro belägna. Fryksdalens glanspunät år dock Sunne, Rom redan liknar en liten köping och der historieskrifvaren och författaren till den bekanta Vermlandsvisan, professor And. Fryxell i många år var pastor. — Fryksdalingarne, bvilka röja en synnerlig händighet och skicklighet i gröfre handarbeten, såsom timring, murning, nyplöjning m. m., åro till växten mera korta än långa, med svart hår och mörklagd hy, och skilja sig på ett i ögonen fallande sätt från sina grannar, Elfdalingarne, som äro lägre till växten och hafva ljust hår och blå ögon.

Desse senare, till större delen inneslutna inom den dalbädd, som bildas af Klarelfven, och nmgifne af stora och vilda bergssträckningar, bvilka allt

•) />. Bjårlma* i B««rifuln| 6f»er Vermiaad. X k,intill våra tider ytterst försvårat deras beröring med andra folkklasser, hafva derför längst af alla häradsbor i Vernfland bibehållit sina nräldsta egenheter samt Aro i följd deraf, med. undantag af Finnarne, de minst hyfsade och upplysta i hela provinsen.- Naturligtvis träffas äfven här undantag ifrån den allmända regeln; sålunda är folket- i Södra Elfdalen, i Sutinemo och Båda socknar, hvilkas bebyggare stått i mer omedelbar beröring med Kilsbärads-boarne och bergslagen "och biand hvilke JJddékölmska lolaget länge utöfvat ett mäktigt och inflytelserikt välde, mera hyfisadt'och fiknar i raskhet och idoghet sina grannar. — Befolkningen i öfra BaWy^ utmärker sig för tarf-Ughet, frombet och näringsomtanka samt faar i det längsta bibehållit aa nationaldrägt, bestående af- Ijuågrå rockar af valmar med röda uppslag och röda ränder omkring kragen. Men sedan timmerskog&me i de södra trakterna blifvit ansenligt medtagna, så att timmermärkare, timmerhandlare o. d. flyttat sin verksamhet uppåt'dessa orter, hafva de gamla goda egenskaperna och den med dessa förenadé välmågan synbart försvunnit och ställt dem mera i bredd med häradets öfriga befolkning.

För ett par årtionden sedan, då ännu timmerhandeln i -{fedra Elfdalen stod i sitt flor och skogarne om vintern hvimlade qf skogshuggare och timmdrkörare, framstälde denna del af Yermland en tafla, hvars rörliga folklif var af den mest egendomliga art.. Så snart marken blef frusen och Bnö-betäckt, begaf sig nästan hela den manliga*, befolkningen till skogarne, der den ofta, på , flera tfiils afstånd från heinmet, tillbragte vintern med hygge och skogskörslor. Hästame stäldes om nätterna under stora lummiga granar, som omhängnades med höga risgårdär till skydd mot snö och oväder. Ar-betarne sjelfva bodde i ett slags tält, ej olika bås, men så stora, att till och med

åtta man kunde hvila i bredd der inne. Sängbädden utgjordes af tallr och granris. På den sidan, af tältet, som var öppen, anbragtes en egen eldningsanstalt, som på ortens språk kallades “Nöing“. Denna nöing bestod af tvenne stockar af väl torr ved, hvilka lades den ena öfver den andra och sammanhöllos medelst ett “störbol“. För att lättare kunna antändas och brinna voro begge stockarne, den undre på den uppåt vända sidan och • den öfre på den nedvända, hackade och flisade, och i dessa flisor anlades elden, som sakta tärde på stocken och spred värme inåt tältet. På den öfra stocken fastbands i närheten af nöingen en björkvidja, som gick in i tältet och fastsurrades vid armen på den som låg närmast elden; når stocken var afbrunnen och föll ned, ryckte han på vidjan, väckte den solvande och påminde honom att gå upp och tillaga en ny nöing i stället för den utbrunna.

Elfdalsqvinnorna älska företrädesvis ladugårdsskötseln och utmärka sig för den omsorgsfulla omvårdnad, de egna sina kreatur; också tillbringa de sin mesta tid i ladugården. Förr hade hvarje ladugård sin egen spisel, vid hvilkeir qvinnorna under vintern, då männerna voro borta, spunno och sydde; och i sällskap med kreaturen hade pigorna sitt nattläger på ett dags säng-Ställning, som kallades “Gjällum“, upp under taket.Elfdalen är rik på vackra naturtaflor, ehuru, i följd af den magrare jorden och hårdare luftstrecket, af en helt annan art än de yppigare scenerierna i Frykédalen ‘och kring GlafsQorden. Så t ex. har man från Letter-dsen eller Lethöjden i Södra Finnskoga kapell den mest romantiskt storartade utsigt i hela landskapet. Klarelfvens dalsänkning med sina byar, hemman •och gårdar ligger hår tifl flera mils längd öppen för blicken, som njutnings-fullt öfverfar den majestätiska floden, hvilken här delar sig i flera armar och bildar en arkipelag af grönskande skogsdungar, under det längst i fonden på östra sidan om elfven uppstapla sig, än i raktgående än i sicksackform iga afsatser, ett storartadt bergland, hvars blånande gräns försvinner bort in i Dalarnes fjälltrakter. — Äfven längre ned, såsom vid Munkfors i Ransäter, Uplanda i Ulleruds och Forshaga i Grafva socknar, äro Klarelfvens sträpder utmärkta för sin natiirfägring

’120. Andan Fryiell. 121. Erik Guitif Geijer.

(1796—1881.) (1763—1847.)

Namnet Bansäter påminner oss om en af Sveriges ädlaste söner, E. O. Oeijer, som föddes på bruket ined detta namn 1783. Hågkomsten af sitt barndomshem och dess herrliga natur behöll Geijer som en dyrbar skatt under hela sin lefnad. “tøinnet af den lyckliga fläck, som mina föräldrars hulda vård helgade" — säger han om sig ajelf — “ligger som ett solsken i mitt bröst Det är en fristad i mitt innersta inre, der jag tycker ungdomskällan ännu sorla. Allt hvad vårens grönska har saftigt, hvad skogens skugga har svalkande, den friska böljan har vederqvickande — lukten af granris och blomster — landtluft och morgonluft — allt detta lefver och är närvarande i detta minne; och stadslif, kammailif, böcker oändligt, helajdammet

tp& den lärda stråkvägen har icke.kunnat utplåna det. Det väller.fram nr sanden som en npringbrann i öknen. Jag omför det med mig, och är en ungdomsnarr med grånade hår.a

Kristinehamns äldsta namn skall hafva varit Vamum, som med tiden utbyttes mot Bro af den anledning, att flera kafvelbroar vid handelsrörelsens tilltagande blefvo anlagda öfver den då varande sumpiga mossen norr om staden, som nu kallas Broängen. Stället benämndes sedermera Hamna och kallas så ännu af vestgötarne, som. efter gammal vana ibland komma hit med sina fartyg för att drifva handel med Kristinehamnsboarne. — Hertig Karl, 3om fann mycket behag för denna ort, lät här liksom i Karlstad bygga sig en egen gård, Bro hertigsäte, efter hvilket källare ånnu finnas qvar, fastän nu öfverbygda med ett annat hus. Han vistades här oftå onder sina resor i Vermland och tillsåg att allt gick ordentligt till vid handelsrörelsen på platsen. På det sättet blef stället allt mer och mer en besökt handelsort, så väl för den kringliggande landsbygden, som för bergslagen, och erhöll slutligen stadSpririlegier, ehuru icke i Karls tid, utan förpt under drottning Kristinas förmyndareregering. — Staden består nästan uteslutande af trähus. Det enda märkliga i bygnadsväg är den nya kyrkan med sitt dubbeltorn på en liten höjd strax ofvanöm staden. Fästings marknad, som årligen i medlet af Mars hålles i Kristinehamn, var förr rikets betydligaste affärsmarknad. Icke blott Vermlands affärsmän, utan sådane från Vestergötland, Dalsland, Närike, Vestmanland och Dalarne, Göteborg och Stockholm, sammanträffade i Fastingen; och “fastingsprisef, var årspriset på spannmål, järn och trävaror. Men icke endast affärsmännen sjelfva utan äfven deras familjer lågo i

Kristinehamn sina två eller tre veckor, medförande matvaror och ordnande hushållet på trefligaste vis. Nu, sedan penningetillgången blifvit ymnigare och kommunikationer och meddelanden lättare genom telegrafer och järn vagar, hafva förhållandena förändrats och Fastingen är endast §n skugga utaf hvad den varit.

Trakten vid Kristinehamn, liksom Venerns norra strandbygd i allmänhet, erbjuder inga af dessa hänförande utsigter, som 'utmärka de mellersta och norra delarna af Vermland; likväl finnas äfven här ställen, som kunna göra' anspråk på att kallas vackra, och bland dessa intager Oustafsvik ett framstående rum. Stället egdes, som de, fleste torde erinra sig, utaf en af 1809 års män, grefye Georg Adlersparre, som också afled här 1835. Flärdfri och med ett skämtsamt lynne ännu i sina senaste lefnadsår, bebodde han pjelf en af gårdens flyglar i några anspråkslöst möblerade rum, som ännu till det väsendtligaste stå orubbade. Ännu hänger der hans karta öfver Sverige, på hvilken han med egen band tecknat gränsen, sådan den borde vara. Den ingriper icke obetydligt på Rysslands område, men deremot alls icke på Danmarks, hvilket land Adlersparre för Sveriges egen trygghet ville hafva så starkt som möjligt

Traditionen berättar, att öIme och Fäse härad i forna tider utgjort ett eget län, hvars länsherre bodde på Saxholmen, en liten bergö vid inloppettill öhneviken från Yenerns storsjö. Enligt samma folksägen skall en af slottshöfdingarne, som hette Saxe, varit mycket begifven på härnadståg, men alltid dä han hemkom till vintern varit svåf och svartsjuk mot sin hustru. En jalotta, då Saxe var i messan i ölmehärads kyrka, jiade slottsfrun låtit sko sina hästar bakfram, på det mannen icke skulle kunna følja hennes spår, och ridit bort med sin älskare, sedan hon förut tändt eld på slottet, igenstängt porten och kastat nyckeln in på borggården. Då Saxe kom hem ifrån kyrkan fann han slottet stående i ljusan låga och följande ord inristade på porten:

.•Nu brion» Saxens knutar,

Saxe den hlrde fir ligga ute.»

Berättelsen, som ännu lefver på folkets läppar, är anmärkningsvärd för sin höga ålder, enär man med säkerhet känuer att den var allmän på orten redan 1550.

Agnéholms slott, beläget vid Gullspångselfvens utlopp, på en liten holme i Angelshamn, strax invid Årås, på gränsen emellan Vermland och Vester-götland, är bekant från vår medeltidshistoria såsom länsslott för fogden öfver östersysslet eller östra Vermland. Under Engelbrekts befrielsekrig innehades det af Erik den trettondes fogde på Axevadl Anders Nilsson, som måste uppgifva slottet åt vermlähningarne under anförande af Peder Ulfsson. I elfmynningen utanför slottet höja sig öfver vattnet ett par stora stenar, som af folket än i dag kallis Hungerstenarna eller Stora och Lilla Plågan. Enligt berättelse brukade fogdarne på Agneholm på dessa stenar utsätta de bönder, som ådragit sig deras misshag, nakne och bundne till händer och fötter för att förgås af hunger och köld.

Af alla Vermlands bebyggare framställa bergsmännen i sydöstra delen af landskapet den fullkomligaste typen af äkta svensk redbarhet och allvar! Till denna landsdel höra Karlskoga och FiUpstads bergslager, hvilka båda hafva hertig Earl att tacka för sin odling, och på båda ställena gå ännu en mängd sägner ibland allmogen om den folkkäre fursten. — Trakten omkring sjön Möckeln var ända till Karls tid en glest bebodd skogsbygd, samt kallades Mgldlsbodar. En gång när Karl reste fram här i sin Ungdom berättas han hafva frågat bonden, som skjutsade honom, efter anledningen till namnet. Bonden skall då hafva svarat, att sjön hette Myckeln af den myckna fisk som fångades i honom och att bygden fått sitt namn af sjön. — “Jaså“, sade hertigen;

•Men bar det f5rr hetat Myckélsbodar,

Stall det h&danefter heta Karlsskogar!»

och dervid blef det, och så fick den del af Vermland, som nu räknas till Örebro län, namn af Karlskoga. Befolkningen, som nedstammar ej blott från svenska nybyggare utan äfven från inflyttade valloner, flamländare och finnar, visar ännu åtskilliga spår af denna blandade härkomst.Äfyen om FUipsiads anläggning berättas, att sédan Karl, som dä redas var konung, funnitj en tjenlig plats för staden, yppade sig Åtskilliga svårigheter att lå inlösa jorden fr&n de då varande egarne. I synnerhet yar en af dem, en gammal rik bergsman, som bodde pA

Daglösen särdeles omed-görlig och ville pA inga vilkor taga vederlag för sin gard. En vacker dag begaf sig konungen Ater till honom och som han den gången lika litet som förut lyckades komma öfverens med gubben, sade han sig vilja stanna qvar öfver natten, hvartill gubben gerna samtyckte men sade, att konungen ej kunde fA ligga i helgdagsstugan, emedan det hvar natt ringde under golfret, som de vackraste kyrkklockor. Konungen ville likväl höra det underliga klockspelet' och lAg om natten i spökrummet. Jkforgonen derpA sade han, <(att han verkligen hört klockorna ringa", och — tillade han — “här skall en kyrka byggas, ty här är ett allt för heligt rum för dig att bou. Detta tyckte bergsmannen vara riktigt taladt, och när han funderat rätt pA saken, tog han lösen' för sin gärd, han som de andra. — Stadsrättigheter meddelades 1611, och staden uppkallades efter konungens yngste son, Kari Filip, som var hertig af Vermland efter sin fader.

Afsigten med stadens anläggning var, att At bergslagen öppna lättare både afsättning för dess produkter och tillgäng på de förnödenheter af spannmål och andra viktualier, af hvilka bergsmännen kunde vara i behot Men dét goda förståndet emellan köpare och säljare varade knappt trettio ir, förrän bergslagen började föra klagomål öfver det förköp, stadsboarne gjorde bergsmännen. En undersökning föranstaltades och öfverenskommelser Avåga-bragtes mellan de tvistande, men utan varaktiga följder. Nya klagomål inkommo oupphörligt och regeringen utgaf alltjämt nya stadganden till bergslagens skydd; men icke för ty stod saken pA samma punkt. Slutligen synes Karl den elfte hafva tröttnat vid dessa klagotoner och, som berättelsen förmäler, qjelf beslutit undersöka förhållandet. Förklädd till jössehäring och åtföljd af en bergsman frän Asphyttan, begaf sig konungen vintertiden från Kristinehamn till Filipstad, för att der tillbyta sig järn. För att fl visshet om förhållandena med handeln och författningarnes efterlefnad, sålde konungen sjélf den strängt förbjudna norska tobaken, upphandlade andra varor och fick således tillförlitlig kännedom om det sätt, hvarpå rörelsen bedrefe inom orten. Kimskapen om detta J>esök blef sedermera bekant genom konungens yttrande till • öfverhofpredikanten Tingvall. DA konungen strax derefter upphäfde stadsr privilegierna med befallning att invånarne skulle förvisas ur staden och Tingvall bönföll om nåd för sin fattiga mor, utbrast konungen: “Er fattiga

mor? är icke hon Tingvalls Margareta? Hon är icke fattig. Jag' mins när hon hade fläsk att sä\ja At mig för elfva daler pundet" — Staden befann sig derefter under landsrätt ända till Fredrik den förstes tid och försattes icke förrän 1835 i samma privilegil-skick; som rikete öfriga uppstäder.

Pérsbergs grufvor, de rikaste och betydligaste i länet äro belägna pi en i sjön Tngen utskjutande udde, en balf mil från Filipstad. Om deras

• t t •upptäckande berättar en sägen, att i konung MagnuB Erikssons tid hade en Tpqn Peder Holmfasteson måst fl; för någon förbrytelse och b& kommit uppåt norra Vermland, der han nedsatte sig på en holme i en sjö, kallad Östersjön, och bodde der i flera år. Under sina vandringar i skogarna, bade han en e&"g lågt sig att jsofva på ett stort berg och drömde då, att han sof pä en stor skatt. När han vaknade undersökte han stället nogare och fann der ett rikt järnmalmstreck. Han skref då till konung Magnus om sin upptäckt ett bref, som böljade med dessa ord:

•Det ligger en riddare på en ö

i Österijö;

Han ftter fisk ntan salt eller brö'.«

Om det var den lyckliga poesien eller upptäckten af maimfältet, som förskaffade Peder lejdebrefvet, känner man icke; men han fick nåd och Persbargs »katter blefvo sålunda kände. Emellertid har berättelsen ingen säkrare historisk grund, än att i konung Magni ordning och stadga för järnbergslagen af år 1360 omnämnes en Peder Holmfasta, hvilken man 'trott vara.samme Peder, som på holmen i Östersjön hndergått den långa fastan och deraf fått sitt tillnamn, på samma gång han lemnade sitt förnamn åt det upptäckta malmfältet.

Under aen tid Karl den nionde sysselsatte sig med ordnandet afberg-verksrörelsen, vistades han på sina herresäten Karlberg, Bro och Kroppa; men umgicks alltid vänligt med allmogen och helsade på hos de förmögnare bergsmännen., En gång hade han tagit in hos bergsmannen Matts på Born, ej långt från Persbefg. Om morgonen medan hertigen ännu låg kom Matts hustru in för att taga ut hans kläder till borstning. Hon tyckte

sig då höra ett besynnerligt knäppande ljud i benkläderna, som hängde öfver stolen, och troende, att det var en råtta, som kommit in i dem, fattade gumman ett vedträ, måttade ett kraftigt slag, der hon hört det knäppande ljudet, och krossade så hertigens — byxsäcksur. Ännu i början af 1820-talet' stod vid Born qvaf den stuga af rundt timmer, i hvilken hertigen skall hafva bott, och en dylik bygnad fans då äfven väl bibehållen vid Storfors.

De norr om Persberg belägna Långbansgrufvor kunna visserligen icke mäta sig med de förra, hvarken i storlek ellei; i malmens rikedom och godhet, men Långban står långt framom Persberg i naturskönhet. Barrskogs-beklädda höjder begränsa taflan och nedemot de talrika vattendragen prydas stränderna af löfskogar, i hvilka öfveraUt små enkla men» snygga boningar framblicka, vittnande om en talrik befolkning. Det är en äkta vermländsk natur, i hvilken bergsmannayrket med jämna pulsslag gjuter lif och rörlighet. Men Långbans hytta är och skäll allt framgent förblifva märkvärdig i ett annat hänseende, nämligen såsom födelsebygden för de tvenne bröderna Näs och John Ericson, hvilka mer än de fleste, både hemma och i främmande land, häfdat det svenska namnets åra. Också är till hågkomst af den senare en enkel minnessten upprest vid hans födelsegårdI Filipsiads bergslag märka vi Rå mens järnbruk, hvarest Tegnér tiH-bragt flera år af sin ,ungdom och der han diktat Svea, samt Lesjöfors, likaledes järnbruk, méd betydlig tillverkning af järntråd, från grofva järntråds linor ända till de finaste pianosträngar.

Innu återstår en del af Vermland, som. vi icke besökt, nämligen den allra nordligaste, Finnbygden eller Finnskogen, hvilken såsom en kil skjutar upp emellan Dalarne'och Norge. Orten har sin benämning efter de finnar, som jnkaDades af Karl den nionde, för Yermländska skogarnes uppródjande, och hvilkas afkomlingar ännu i dag utgöra den öfvervägande befolkningen i dessa afiägsna trakter. När finnarne först kommo öfver till Vermland fingo de frihet att nedsätta sig i skogstrakterna, hvarest de sjelfva behagade, emedan skogen på den Uden för sitt öfverflöd icke hade något värde. När sedan med tiden svenska nybyggare tillkommo, och dessa sins emellan skiftade sin skog, hvarest finnar nedsatt sig, blefvo de flesta rödjningar dem frånkände, och de qjelfva jagade från .ena stället till det andra, tills de ändtligen genom att söka skattemonnarätt började försäkra sig om besittningen af hvad de upptagit. Att deras .hushållningssätt ocl^ stora misshushållning med skogarne fordrade deras aflägsnande från trakter, der ordentligt jordbruk vunnit insteg, måste medgifvas, lika så väl som man å andra sidan icke kan förneka, att de af svenskarne lidit mycken orättvisa. Detta alstrade hos dem en motvilja och obenägenhet mot Svenskbygdens befolkning, som först i senare tider begynt utplånas. Finnskogens invånare ingingo derföre I forna dagar aldrig äktenskapsförbindelser med folket i Svenskbygden, och detta, som bäri sig blott högmod, kallade derföre de tillbakadragna kolonisterna för “Finnadel*. Att det oblida bemötande, främlingarue bär så länge rönt. var den naturligaste förklaringsgrunden för deras förhållande i förevarande fall, visste de senare ej att beräkna. Emellertid blef det just denna finnarnes. isolerade ställning, som isynnerhet bidrog att intill vår tid bibehålla så mycket af stammens egendomligheter, att vi ån i dag finna den i mycket olik den svenska. I norra Finnskogen är man kanske dock mest försvenskad; åtminstone har finska språket dött ut, så att det endast är den finska brytningen vid uttalet som påminner om deras förfäders tungomål

“Lika ovårdadt som språket — så tecknar en af våra författare, som för trettio år sen besökte Vermlands Finnbygd *) — är oelr detta folks drägt och hela figur. En gammal veritabel finne har ett gulgrått, kantigt ansigte och under den platta mössan.— alldeles i samma form, som den i moderlandet brukade “potnilkan“ — fladdrar ett tofvigt hår ohyfsadt öfver skuldrorna. Det mest utmärkande i hans drägt är den gråa, långskörtade fracken och näfverskorna. Qvinnoma kläda sig merendels efter det norska modet. — Om någon lefver “under sotad ås“, så är det visserligen finnen. Inträda vi i hans pörte eller rökstuga, så se vi der hela taket och öfta delen af

•) Max. Axelfso*: Vandringar genom Vermlands elfdal ocb finnskogar.väggarna alldeles kolsvarta. Ty från eldstaden (ugnen), hvilken alltid är belägen strax höger om dörren, måste röken leta sig väg till takets midt, der den ändtligen Utsläppes genom “rökpepan" (lakeinen), en fyrkantig, med ett glest galler bet&ckt öppning. I den rymliga stugan inströmmar dagsljuset vanligen helt sparsamt genom ett par simpla gluggar, hvilka ej kunna tillslutets, utan att fiillt mörker inträder i rummet. De stängas nämligen blott med brädlappar, och det är först pä äénare tider, man här och der förskaffat sig fönsterglas.

De« förmögnare bönderna Uafva förutom rökstugan äfven en “svenskstaga", till begapande under helg- och högtidsdagar. Derinne är vanligen rätt ljust och trefligt, och har man några lyxartiklar, så förekomma de gerna här. Sjelfva Jönköpings målarskola får ofta skatta till finnens svenskstuga, finnen - trifves visserligen bäst i sitt rökiga pörte; men ban är derföre alls icke osnyggare än annan aJIinoge. De sotiga takbjelkarnp och väggarne fejas och skuras rätt ofta och se deraf så blanka och glänsande ut, som om dc vore af ebenholtz. Äfven den kroppsliga hyddan renas flitigt nog; och jag skulle tro, att man åtminstone en gång i veekan begagnar de bekanta im-baden i badstugan.

Finnen förstår sig alls icke på hvad ett så kalladt godt bord vill säga. Har han bara sin “motti“ (näfgröten) och derpå en pipa tobak, så mår han godt nog, men får han dertill äfVen en sup, så är det alldeles förträffligt. Det enkla lefhadssättet ger god helsa och man känner derföre ej så mycket hvad sjukdom vill säga. Men träffas man af det onda, då användes ofta rätt egna botemedel. Kaffe är dervid ett medikament, som brukas med förkärlek, äfvenså bränvin."

För finnarnes upplysning har mycket blifvit gjordt i senare tider. Kyrkor med. ordentliga lärare hafva blifvit uppbygda och skolor inrättade. Äfvenså äro nya vägar anlagda, genom hvilka en lifligare förbindelse inträdt emellan Finnskogarne och den nedanför liggande Svenskbygden, med hvars befolkning finnarne nu sammansmälta allt mer och mer.

En återblick på Yermland visar oss landet som en ofantlig triangel, hvars inskurna bas, lik en halfmåne, bildar Venerns norra strand. Genom triangelns spets inbryter den väldiga Klarclfven och strömmar midtigenom landet ned i Venerns vida bassin, dit äfven landets öfriga vattendrag ställa sin kosa. Af den mängd elfvar, hvilka från nordens fjällrygg fl} ta genotn Sverige, är Klarelfven den sista mot söder, men den första och enda, som faller ut .i Vesterkafvet. Den samling af fjällar, hvilka norr och öster om 5jön Fämund uppresa sina snöbetäckta spetsar, är en i många hänseenden märklig vändpunkt i den Skandinaviska halföns geologiska bildning. Om Dovre jämte det sydliga Norges öfriga (jällar, enligt nyare geognostiska iakttagelser, är af ett eget afvikande skaplynne, så bar den egentliga nordiska Kölen sin slutpunkt i Yermland. Att från Kölen våldsamma revolutioner utgått, hvilka i en urtid bestämt vidtomkring liggande trakters utseende,120 ÅTERBLICK PA YRBMLANÖ.

synes otvifvelaktigt, äfvensom att Vermland genom sådana erhållit sin bildning, sina söndersplittrade fjällmassor, sina långsträckta sjöar och sina mot söder sammanträngda dalgångar.

I dessa dalar, vid de brusande elfvarna, bland bergen och i skogarna, lefver en befolkning, idog, ihärdig och oförtruten, gästfri, oforstäld, glädtig, älskande sin hembygd ända till öfverdrift Dessa förträffliga egenskaper, järn i viljan, lefnadsmod och solsken i sinnet, äro framför allt egnade att fi*m-kaila stora män; också kan Vermland framvisa ett betydligt antal sådane,

122. Fr&n Xordveatn stambanan: Jårnragtbron öffer Noraelfvan.

af hvilka vi här endast vilja påminna om några få: Petrus Lagerlöf S. G-Hermelin, G. Wahlenberg, E. Tegnér (slägten dock härstammande från Småland), E. G. Geijer, J. N. Byström, bröderna John och Näs Ericson m. fl.

När år 1867 Nordvestra stambanan uppläts för allmän trafik, inknöts Vermland i rikets järnvägsnät, på samma gång en ny och vigtig kommunikationsled öppnades med vårt grannland Norge. Sedan dess har Vermland jämväl kommit i direkt förbindelse med Norrland och Ve$terhafvet genom Bergslagernas järnväg, som år 49 mil lång och genomlöper provinsen från nordost till sydvest.123. Dalarnes Tapes.

Dalarne.

I Svealand återstår oss ännu detta landskap, som till sin natur mera tillhör Norrland, ehuru det genom politisk indelning af ålder varit räknadt till Svealand. Dalarne, som upptager den ansenliga ytah af 275 qvadratmil, utgör Bom landskap en floddal till den väldiga Dalelfven, och har icke utan skäl erhållit sitt namn, såsom en 1 en mängd smärre dalar sönderdelad jftttte-dåld, hvilken på alla sidor omgifves af berg och bergkedjor. Landskapets höjd är dock betydlig och stiger vid vestra gränsen till sex å nio hundra meter öfver hafsytan. — I geologiskt hänseende har Dalarne den märkvärdigheten, att kunna uppvisa en öfvergångsformation, bestående af nästan

vertikalt stående kalkstensskikt, hvilka omvexla med nästan likaså ställd granit, hvilken formation ungefär som en halfcirkelbåge omgifver Dalarnes största sjö Siljan och icke oväsentligt bidrager till bördigheten omkring dess stränder, särdeles den norra, som i följd af den här rikt framträdande kalkbildningen, måhända äfven till någon del af sluttningen mot söder, är vida blidare och bördiga än södra stranden, der endast sandsten träder i dagen. Siljan kan i öfrigt betraktas som en medelpunkt i Dalames vattensystem, hvilket hufvndsakligen bestämmes af Dalelfven, en förening af de bägge källfloderna östra och Vestra Dalelfven, som mötas nedanom Gagnef och der bilda en djupare, ehuru föga bredare flod, hvilken i en skiftande bana söker sig till hafvet.

Landets klimat beror af den större eHer mindre höjden öfver hafvet, närheten till fjällen, samt dälderaas öppna eller sammanträngda belägenhet. Det är derföre högst olika i olika trakter, i allmänhet hårdare kring Vestra än kring östra Dalelfven, der allt tyckes hafva en mera sydlig natur. I Rättviks socken, “Dalarnes Arkadien", träffar man till och med lind, ask och lönn, och på den vackra Sollerön, “Siljans öga", skadas skörden sällan af nattfroster. Helt annorlunda är förhållandet i landets nordliga och vestliga trakter, der klimatet är synnerligt strängt och jorden knappt förtjenar attodlas. Landfets afkastning består också-företrädesvis i Bådana aister, som hår-flyta ur sten- eller mineralriket Hit höra porfyr i Elfdalen, talrika prodakter från kalk-, slip- och qvamstensbrott, på flera ställen bly med mer eller mindre silfver-halt Äfven förekomma zink och nickel, men dock mest koppar, bvaraf Dalarne ännu har en betydlig tillverkning, samt järn, hvaraf rikhaltigaste malmen träffas i Bispbergs grufva, hvilken malm i godhet är jämförlig med Dannemora-malmerna.

Dalarne är — genom sin väldiga tvillingflod med dess forsar och vattenfall, genom sina höjder och dalar, sina (jäll och skogar, och den leende Siljan' — ett af'de mest romantiska landskapen i Sverige. Dess natur är blidare än den storartade i Ångermanland och andra delar af Norriand,.men lika kraftig och stark. “Också har den fostrat en märkvärdig folkstam typen för redlighet, kraft, frihetskärlek, konungatro och fosterlandskänsla, som genom dessa dygder och de tjenster den gjort fäderneslandet, hvilket den mer än •en gång räddat ur faran, blifvit ryktbar i hela Europa." — Man återfinner också i Dalarne, mer än på något annat ställe, den gamla svenska frimodig-heten, som säger sin mening utan omsvep och utan anseende till personen, om än sederna numera icke i alla trakter äro så okonstlade, som de fordom voro, och de till vapa blifhe utvandringarne möjligen bidragit att försämra andan hos detta af naturen så kärnfriska folk. — Särskildt är dalkarlen utrustad med stora mekaniska anlag,- han förfärdigar konstrika ur, symaskiner, snickarearbeten m. m., och de beundransvärda arbetena från Elfdals porfyr-verk äro förfärdigade af dalkarlar, som efter en kort tids öfning blifva utmärkta arbetare.

Långheden är en gränsskog emellan Yestmanland och Dalarne, och när man tillryggalagt den, kommer man till Bmnbåck> som förvärfvat sig namn i historien, emedan det var här som Gustaf Yasa gaf Kristian det första dråpslaget; och med detsamma står man vid Dalelfven, som skänker vandraren den första rätta hemkänslan af Dalarne, och hvars ledning vi i det hufvud-sakligaste skola följa under våra ströftåg i Engelbrekts minnesrika hembygd.

En knapp mil nordvest om Brunbäck ligger Avesta der holländaren Govert Silintz 1636 för det a. k. yngre kopparkompaniets räkning anlade ett förädlingsverk för koppar. Hit försändes förr den vid Falu grufva erhållna kopparn för att “garas“ (fenas) och valsas. Detta utföres numera i Falun, hvärest storartade ugnar blifvit anlagda, så att kopparverket vid Avesta blifvit nedlagdt (1869). Antagligt är likväl att, sedan Avesta genom järnväg erhållit lättare förbindelse med handelsveriden, den ofantliga vattenkraft, som dér finnes, skall tillgodogöras för andra företag. — I Avesta präglades förr — ifrån 1644 till 1831 — allt rikets kopparmynt, hvilket nu sker i Stockholm. Ett par mil ännu längre i nordvest kommer man till Dalarnes äldsta stad Hedemora, hvars namn ofta förekommer i historien från Sturarnes och Gustaf Vasas tider. Staden har en vacker belägenhet emellan ett par små qöar, med de små snygga husen omgifna af grönskande trädgårdar. På andra sidan elfven, ehuru på något afstånd från staden, ligga Garperdprgs brukoch Klostera bruk samt Stjemsund, hvilket brak kan rftkna Polhem som sin grundlAggare.

Säter, som ligger ett par timmars väg från Hedemora, har den täckaste belägenhet vid en å, som förenar sjön Ljustem med Dalelfven tätt invid den oändligt vackra Såtersdalen; men detta vackra läge är också Säten hela

märkvärdighet “Smedjebacken" — säger v. Unge — “har varit en alltför väl belägen rival för Säter, som nu eudast har sina stora minnen och små förhoppningar i behåll. En svensk småstad är vanligtvis utdöd, som det uppgräfna Pompeji — denna tomhet är också den enda likheten och man kan icke samla ihop tio ord till en beskrlfning deröfver, eller också är det en likpredikan man gör. Men hvad som framför Säter förtjenar 'att yara bekant, är dess dal, som med sin öfverraskande skönhet är mer värd än alla stadsprivilegierna.“ En fjerdedels mil utanför Säter ligga Bispbergs rika järngrafvor med sina namnkunniga af Polhem konstruerade grulkonster. Från bergets topp, Bispbergsklaeken bar man den herrligaste utsigt öfver en god del af öster Bergslagen. “I norr ser man sjön Runn, vid hvars nordliga ända några höga rökpelare utpeka hvar Falun och dess beryktade koppar-grufva äro belägna; i öster framskymtar Hedemora, och nedanför berget det lilla Säter med sitt hvita kyrktorn och den glittrande sjön bakom sig; omkring och mellan dessa olika taflor slingrar sig Dalelfven, än uppfångande vattnet ur den mängd småsjöar, hvarmed landet är fullstänkt, än vaggande i majestätiskt lugn förbi de många kyrkor, byar och brak, som lägrat sig liksom nyfikna bara för att spegla-sig i dess vågor *).“

Vid ' Torsångs kyrka utfaller sjön Runn i Dalelfven, och häromkring, det vill säga kring Runn, är Dalarnes historiska bygd,, man må taga uttrycket i dess allmänna eller mera speciella bemärkelse af Engélbrekts och Gustaf Vasas historia. På södra sidan om Runn ligger Bankhyttan, der den gamla ladan ännu står qvar, i hvilken Gustaf Vasa tröskade, och som derför fått namn af “Kungsladan". På sjöns vestra strand ligger Omås, der likaså den bygnad qvarstår och underhålles på statens bekostnad, der Gustaf genom Barbro Stigsdotter räddades undan förföljarne, hvilka hennes man Arendt Persson ämnade visa på honom. Huset är efter den tidens sed bygdt af grofva furustockar och har kring öfra våningen ett utbygdt loft.- Rummet, der Gustaf Vasa hvilade — “kungskammaren“ — innehåller ett litet gustavianskt museum af. daldrägter, vapen, porträtt, äfvensom den massiva stolp-sång, i hvilken han. sof, när fru Barbro väckte honom till flykten. — Som vi veta eger Dalarne många sftdane minnesmärken efter Gustafs vandringar och. vistelse der, hvilket gälde hans eget och snart sagt äfven Sveriges lif eller död, och det kan ej slå fel, att det just år medvetandet häraf, som ingifver dalkarlen en stor del af hans nationalstolthet.

Falun, som ligger vid en liten å, som förenar sjön Varpen med Runn, var af ålder en handelsplats, hvilken för den lifliga rörelse, som här egde

*) v. Unga Vandringar genom Da]arne.124. Ornl«.

ntm med anledning af koppargrufvan. erhöll stadsrätt i drottning Kristinas tid. Staden har haft samma missöde, som de flesta af Sveriges sinfistäder, att flera gänger hemsökas af eldsväda. men deraf ocksä hemtat den vanliga fördelen att .blifva reguliert och ordentligt bygd, ehuru husen af brist på

tegel mest åio af trä. Af de tvenne kyrkorna, Knsttne och Kopparberg är den förre uppkallad efter stadens grund läggereka och bygd efter ritning af Nikodemus .Tes-— Både vig-tigare och märkvärdigare Au > sjeltva staden är den strax vesterut belägna Falu kopixtrgrufva eller Stora Kopparberget. Stället hette

i. äldre tider Kårberget,' ett namn, som sägnen vill härleda af det finska ordet “kauris", som lär betyda bock; ett sådant djnr skal! nämligen enligt sagan ha gifvit anledning ltill * grufvans ^upptäckande. Hvad man

t med vissnet känner är att grufvän föret med allvar började bearbetas 1 under .förra hälften af 1300-talet, och att äldsta privilegierna icke äro äldre in 1347. Emellertid har Falu grufvas verkliga ålder mycket sysselsatt äldre historieforskare, och såsom ett prof huru

125. Stortorget i Felar. långt man fÖIT

Kunde g& när det

blef fråga om att häida Sveriges -yfverborna" 'storhet, meddeias ett utdrag ur eu “relation", som ajelf utgifver sig för att vara sammandragen af “gamla runska skrifter och trovärdiga historier', och som åtminstone ännu vid medletaf 1700-talet fanns qvar vid Kopparberget. Efter ett slags inledande historik, deri författaren namnger en Tubalkain sisom förste upptäckaren af järn och koppar på jorden och visar huru bergverken, efter deras förstöring under syndafloden, åter upprättades vid den babyloniska tornbygnaden, kommer han till Sverige hvars

inbyggare skall ha lärt bergsbruket af Noaks son Magog 1745 &r efter verldens skapelser Sedan talar författaren om de gamle svears och götars förakt för bergsbruket, emedan de genom sina vapen insamlade så mycket guld och silfver, som de behöfde. Omsider skall en-svensk konung Berich, sedan han under ett krigståg förstört alla bergverk i Öster-lauden, skickat bergsmän från Italien och malmproberare ifrån Mindre Asien till Upsala, hvilka bergsarbetare upptagit Falu grufva 1480 år före Kristi födelse. Sedan arbetet fortgått en lång tid vid Kårbergsgrufvan och konung Berich' bemäktigat sig nästan hela östra Europa, har han och hans efterträdare ingått en allians med judiska riket, hvilket förbund afslöts i konung Salomos tid genom några till Salem aff&rdade sändebud, som medförde en myckenhet koppar ifrån de nordiska bergverken, isynnerhet Falu grufva, af hvilken koppar Salomo lät förfärdiga kärlen i Jerusalems tempel. Sändebuden erhöllo deremot i återskänk så mycket guld, att de dermed kunde öfverdraga gamla Upsala afgudatempel, och så mycket silfver, att de deraf förfärdigade nya stadsportar i Sigtuna.

Efter Gustaf den förste blef grufarbetet mycket utvidgadt och dess författning regelbunden och fastare. Nya grufvor anlades till någon del för kronans räkning, så att hon vid slutet af Karl den niondes och Gustaf Adolfs regering egde en fjerdedel; ty af ålder innehades grufvorna af ett bolag! I böijan hade ock kronan utom sina egna lotter den s. k. afrads-malmen och senare äfven tionde af kopparvinsten samt oinskränkt koppar-handel, till dess densamma i medlet af 1600-talet mot en viss afgift öfver-lemnades till grufegarne. År 1620 öfverlemnade Gustaf Adolf sina egna gruflotter till privatpersoner mot den vanliga afgiften. Äfvenså gaf kronan ej sällan betydliga understöd i penningar och någon gång rättighet att utmynta koppar.

På detta sätt bedréfs arbetet i grufvan länge, och till stor fördel för bergsmännen, om hvilkas rikedomar fabelalctiga saker berättas, — men deijämte med så mycken vårdslöshet, att grufras ofta inträffade. Det svåraste bland dessa var det stora grufraset 1687, då “Stöten" bildades, ett ofantligt svalg, som håller 400 meter i längd, 200 i bredd och 100 i djup. En gammal erfaren bergmästare, som af åtslulliga tecken förutsåg att ett grufras snart skulle inträffa1 förbjöd alla arbetarne att gå ned i grufvan och befalde att arbetet för några dagar skulle inställas. När emellertid några dagar gingo om, utan att det befarade grufraset inträffade, trodde arbetarne alltsammans' vara en tillställning för att hindra deras arbetsförtjenst, och togo åter till sina verktyg för att bölja' arbeta. Men i samma ögonblick, som de skulle nedstiga, sammanstörtade grufvan med ett förfärligt dån, och detvar endast med den yttersta lifsfara de räddades från döden. Någou tid derefter kom konung Karl den elftö upp till grufvan för att taga förstörelsen i ögonsigte. Just som han för detta ändamål skulle börja‘grufetigningen skedde ett nytt ras, hvarvid flera arbetare blefvo ibjälslagne.

Emellertid anlades nya schakt, gångar och vattenledningar, så att arbetet åter kunde upptagas; men grufvans afkastning minskades så, att

då hon under Karl

den niondes tid hade gifvit 50 till 60 tusen centner och under Kristinas regering till och med 80 tusen centner om året, qönk den till 10 & 12 tusen centner. Ehuru produktionen åter något höjt sig tyckes den aldrig blifva hvad den varit eller ens närmel-sevis komma att gifva hvad den fordoin gifvit Schaktemaa antal är ganska betydligt, ehuru en stor del icke arbetas; det djupaste af dem håller nära 400 meter.

Flera af Sveriges konungar hafva gjort besök i Falu grufva, och de ställen, der de varit nere, betecknas genom deras uthuggna namn, innefattade i glas och ram. “Karl den nionde, hvars hjerta tycktes hafva mycket af bergets art och väsen, älskade företrädesvis denna bergslag, vistades ofta der och kallade gruf-vorua “Sveriges lycka“ och ville att det stora rummet der skulle heta “Guds gåfyors rum“ Och hans store son Gustaf Adolf utropade, då han stod i ett af grufvans rum, der den klara kopparmalmen lyBte från väggar, tak och golf: “Hvar månde någon potentat finnas, som har ett sådant palats som det vi nu stå uti“?“

126. Ftlu grufva.Nordost cm Falun ligger Svårdsjö socken, der Isala, Marnås med flera ställen påminna om händelser i Gustaf Vasas hjeltesaga; men vi vända denna g&ng åter till Torsång och Dalelfven, för att derifrån styra kosan till Sijjan och det inre af Dalarne.

— I sydvest öra Torsång är Stora TUna närmaste grannsocken. Här ligger Tuna lied, der Gustaf den förste ett par gånger höll räfst med de nackstyfve dalkar-larne; och som nu under namn af Rome lied är mötesplats för Dalregementet Nära intill höjer sig Stora Tuna präktiga kyrka,' som bland* annat prydes med ett porträtt af J. O. Wallin, den store andliga talaren,

128. Lckaaod ?ld Siljan.

som var född i ett obemärkt hem i denna dalsocken. I Gagnef har man »tt välja, antingen man först skall följa den östra eller vestra Dalelfven,livilka här förena sig om ett och samma utlopp till häftet. Vi hafta gjort vårt val och bestämt oss för den östra elfgrenen, som kommer direkte från Siljan. Gagnef ftr på denna sida den sista socknen af det egentliga Dalarne, ty socknarne nedanför räkna sig till bergslagen. Det egentliga Dalarne har ingen bestämd geografisk gräns, den bestämmes af folkets yrken, lefnadssått och egna lynne, hvarför också Särnakarlen lika litet som den ifrån Tuna kallar sig dalkarl. Äfven drägter utmärker granslinien emellan Dalarne och öster- och Vesterbergslagen.

Leksands ståtliga kyrka, omgiften af den stora Leksahds kyrkby (Noret), har den herrligaste belägenhet, vid en inskjutande vik af Siljan. Om man

129. Dalfolk, lamladt vid ingången till Lekaands kjrka.

(Efter en U1U af J. J. Exner.)

vill se huru menskligheten genom sin blöttå närvaro liftar paturen, så bör man besöka Leksands kyrka en söndagsmorgon, när b&tarpe komma öfver Sjön med kyrkfolket Den brokiga sockendrägten förhöjer ännu'mer intrycket af denna herrliga landskapstafla. — Karlarnes drägt utgöres af grofbottoade skor med breda skinnplösar, nedvikna öfver vristen, hvita ullstrumpor, som vid knäet omknytas med röda och hvita band med yfviga tofsar, gula såmak-skmnsbyxor, en lång nedgående väst (lifetycke) af blått kläde, rtki och hvit yllehalsduk och långskuren blå häktrock utan krage, “blåtröjan44 med stora sQkesrosor insydda på axlarna, en mindre på bvardera sidan af nedersta häktet och silkessnoddar bak i vekliftet, svart kullrig hatt med uppftstadebrätten och svarta sidenband. Q vinnorna bruka likaledes grofbottnade

skor jned höga spetsiga klackar och breda plösar, svarta finrynkade ullkjortlar, treskäftade ullförkläden, framtill gr&nnt utsydda lifstycken och derunder en “öfdel“, ett slags myckét kort lärftströja med l&nga ärmar, broderade vid axlarna och om handlinningame, hvit halsduk med spetsar eller “knytning" löst kastad kring halsen och hopfästad med en “bjéllern&l" af hoplänkade, fladdrande messingslöf. Håret är deladt i tvenne-flätor, omsnodda med röda band och uppfästade rundtomkring nacken. “Kullorna*' (de ogifta) bära derutanpå en “timptt eller hvitt kläde, med spets framtiH^ och “källin-garne" (hustrurna) en “hatt" af samma, tyg med spetsar, hoprynkad baktill och åtdragen med ett brokigt band kring flätorna. Till dalqvinnomas beröm må tilläggas, att alla gröfre och finare ylleväfnader, broderier och spetsar m. m., som tillhöra de olika sockendrägtema, med verklig konstfärdighet tillverkas af dem sjelfva.

En gammal folkfest, fordom egendomlig för Leksand, var marknaden vid kyrkan på S:t Petri och S:t Pauli dag. Allmogen ljar nämligen firån nrminnestider på.denna dag firat sin kyrkas invigning och apostelen Petrus ansågs under katolska tiden såsom kyrkans skyddspatron, hvarföre ock hans nyckel ännu i dag bibehålies i sockensigillet Vid detta tillfälle hölls först gudstjenst och sedan allmän kommunion, hvilken sistnämnda likväl afskaffades, såsom ett vid ett mårknadatillfälle opassande .missbruk. Gudstjensten bibehölls likväl och vid dess slut öppnades den talrikt besökta marknaden. ÖfveraUt på den rymliga kyrkovallen, på vägarna och alla öppna platser voro uppslagna en mängd stånd och små bodar, der handlande och handt-verkare från städerna utbjödo sina varor och ofta hade god afsättning. "Men isynnerhet" — säger Hillphers — "var största afsättningen för dem, som sålde bröd. och våtvaror." Mot aftonen skingrade sig folkmassan för att flockvis samlas på de öppna platserna i byn, der en allmän dans började och fortsattes hela natten, och der den upphvirflande sanden insvepte de dansande i ett moln af dam, som påminde om Israels barn i moln-stoden. Marknaden med åtföljande folknöjen afskaffades 1829, såsom öfver-flödig och menlig för sedligheten.

Landsvägen framgår emellan Leksand och Rättvik på längre eller kortare afstånd från Siljans östra strand. Under denna färd passerar man de. bekanta JBergsångsiackama, från hvilka man har en vitsigt, som ensam lönar en färd till Dalarne. Nästan under föttema utbreder sig Siljans breda vattenspegel, öfver hvilken blicken i ett blånande (jerran upptäcker Rättvik i nordost, i vester Soilerön med dess hvita kyrka och det på Siljans strand liggande höga Esundsberget, och, om dagen är fullkomligt klar, Mora med sin i sommarluften hägrande tornspira. Vid Vthörbyn närmar sig landsvägen till. Siljans ostligaste vik, Råttviken, som han sedan troget följer till Rättviks kyrka. Denna trakt är omtalad för sin storartade naturfägring. "Den som icke sett vägen från Vikarbyn" — säger v. Unge — “der det mörkaoch ljusa ligga bredvid hvarandra, men i en separationsakt, såsom morgonen och natten, den må aldrig tala om att han varit i Dalarne.u

Men Rättvik är icke allenast en af öfre Dalarnes vackraste, utan ock bördigaste socknar, hvilket beror af den der uppträdande öfvergångsbildningen. Folkets yttre vitnar redan om en stadigare och bättre föda, än som vanligen ' bestås i detta den frostbitna sädens och barkbrödets fattiga land. Både karlar och qvinnor äro starkt bygda, med hulliga former och rödletta kinder, och sjelfva dibarnen äro af så bastant sammansättning, att man snarare bör anlita pyndare än b essman för att utröna deras viktualievigt Folket är ock till lynnet mera trögt än de omgifvande grannarne; men äfven det, som inom hela öfre Dallaget trognast håfdat förfädernas redbara dygder. Drägten är snygg och allvarsam och vårdas med yttersta noggranhet samt är, när den är fullständig, icke litet dyrbar; klädstugan jemte kökets koppar- och tennkåril utgöra också husets stolthet

Bröllop har i alla tider ansetts i Dalarne som en sak af den utomordentligaste vigt, men torde likväl i Rättvik hafva öfverträflat samma högtidligheter i de öfriga Dalsockname. Trolofningen intager naturligtvis främsta rummet Den sker nattetid hemligt och vid hus, samt i närvaro af endast gifta karlar, tvenne i hvardera kontrahentens

sida. De unga tu framträda och taga hvaranara i hand, hvarvid brudgummen har i sin en trolofningsskänk, bestående i en ring, ett spänne eller dylikt Tvenne af vittnena ställa sig på golfvet emellan kontrahenterna, så att de med dem bilda ett kora, hvarpå de unga tillfrågas om de vilja hafva hvarandra till äkta, och då detta bejakas, asl& vittnena opptf eller skilja parets händer, då ringen naturligtvis stannar i brudens. I detsamma bör ett eller annat skott aflossas utanför fönstret af dem, för hvilka man icke kunnat dölja hemligheten. Derpå sätta sig vittnena och de trolöfvade tillsammans att äta, och sedan detta till allas belåtenhet är undangjordt, inbjudas äfven de utanför stående skyttame till bordet

Redan aftonen före bröllopsdagen samlas gästerna i bröllopsgården, der de bespisas med ärtgröt af den fasta konsistens, som endast en dalkarls friska matsmältningsorgan skall kunna fördraga. I tidigaste otta följande morgon begifver sig bruden med sin brudsäta dit hon skall klädas, vanligen i prestgården, hvarunder karlarne hemma se om sina hästar, fläta deras

*

jSkåne.svansar och manar, en. sak af synnerlig vigt för brndriddarna, som måste se till att deras trafvare och munderingar åro i bästa skick.

D& vigseln Aer i kyrkan, samlas gåsterna med brudgummen i spetsen i prestgården, der han iklädes en broderad yllkrage, som tillknytes med sidenband, hvilka åro röda, om begge hans föräldrar lefva, men svarta om de åro döda; är endera af dem i lifvet, år det ena bandet rödt och det andra svart.

BrudgUmsrocken är brun och kring hatten båres ett gult band utom det vanliga.

Brudens drägt består af svart [-bombasinsklåd-ning,-] {+bombasinsklåd- ning,+} hvitt för-klfide, röda strumpor och tjockbottnade skor, som endast skilja sig från de vanliga genom plöearne, hvilka äro omsorgsfulla-re och koMStfär-digare utsydda. Den förgylda kronan sitter fästad på en liten lamekinn speruk, af hvilka några hvita lockar sticka fram vid tin-ningarne; men för öfrigt år håret

doldt under en

- , . | (Efter en tafla af J. F. Höok art)

mauBafaliyavder

och stora blanka stålknappar, öfver nacken nedhänger en lång remsa af skallermessing, kantad med rödt kläde, och kring halsen bäres en hvit- getskinnskrage, hvaröfver hånga så många glasperfband som rimligen kunna fl rum. Händerna gömmas i en muff, prydd med silfvergaloner och sk&Qermeeaing, nr hvars öppningar nedhänga en hvit och en rödblommig silkeshalsduk. Med qelfva bruden täfia i grann utstyrsel hennes brudpigor, som ofta äro ganska många. .... •________________•Vid ankomsten till prestgården undfägnas bröllopsskaran med bränvin, som värdfolket fört med sig, hvarefter processionen vid tredjegångsringningen sätter sig i gång till kyrkan. Föret går brudgummen, som helsas af den samlade menigbeten med blottade bufvuden och vänliga nickar. Efter honom komma presten och “gästbådskarlarne", bland hvilka “brudsäterkarien", brud-sätans man, skall våra till hands och mottaga brudgummens hatt och fram* lamnn. hans psalmbok vid ankomsten till altaret Efter “manfolket” komma brudpigorna, anförda af spögubben med sin vördnadsbjudande läderkarbas, och omedelbart derefter bruden, åtföljd af brudsätan och de öfriga qvinliga gästerna. Vid ankomsten till kyrkogårdsporten lägger brudgummen några slantar i fattigbössan och vid ingången i kyrkan släpper han oförmärkt några småmynt, som en hemlig handpenning åt lyckan. När han uppkommit i koret vänder han sig om och gör en bugning för presten, hvarefter han framträder till sidan af altaret och uppkastar äfven dit några slantar, hvilket Irnlifta att “offra”. Sammaledes gör ock brudpigorna, som uppgå två och två i sender. Sist af alla kommer bruden, som gör det rikligaste offret Under tiden stå båda kyrkovaktarne såsom ordningsmän och hedersvakt vid stora gångens utlopp i koret Under gudstjensten sitter brudparet i en “brudstol”, men kn&falla vid altaret under bönerna. En del af vigseln flir-rättas innan den vanliga altartjensten börjas, men afslutas icke förrän efter välsignelsen, då brudmessan läses. Vigselringen är af silfver med en bred plåt på ena sidan, vid hvilken några små ringar af silfvertråd äro f&stade i öglor till prydnad.

Från kyrkan bär det nu af i frisk fart med brudriddarne i spetsen hem till bröllopsgården. Sedan brudgummen lyftat bruden ur kärran skyndar hön ögonblickligen in i brygghuset för att titta i ugnen, hvilket anses oundgängligt, för att fästa lyckan 'vid det nybygda -boet. Derpå återvänder hon i allt lugn för att af de hemmavarande beses och beundras, hvarunder gästerna supa hvarandra till ur “skänkskålarne”. Emellertid hafva brudpigorna försvunnit bakom stugan eller i fähussvalen, der de styrka sig med “klabb” eller “brudpigemö^a", ett slags tärningar af blodpalt, som kokas i ister eller flott och ätas med träpinnar. Brudriddarne trakteras äfven med samma läckerhet, den de äta ur små tråg, allt under det de ännu sitta qvarpft hästryggen. Efter denna förberedelse samlas man i gästabudsstugan till brudparets “8ängledning“, som består deri att presten håller ett brudtal och läser välsignelsen öfver de nygifta, som derefter lyckönskas af samtliga gästerna.

Nu sätter man sig till bordet, som är ','öfverfyldt med tunnbröd, vörtbullar, skarpost, sötost, smörklimpar och stenfat rågade med fläsk, torrt får-kött m. m. Tallrikar komma icke i fråga, utan dertill begagnas tunnbröds-skifvor och maten uppfångas med små fällknifvar eller “jongar”, som gästerna sjelfva medföra. Bristen på gafflar ersättes med fingrarne. Efter måltid uppstiga brudgum och brud och dricka “dannemans och danneqvinnans skål”, genom att tvenne omgångar tömma en mindre ölbägare, hvarefter degifva hvarandra ett handslag, såsom nu vordne danneman och danneqvinna. Sedan insamling blifvit gjord till kyrkan och de fattiga, läses en bön och sjnnges en psalmvers, hvarefter de sålunda bespisade gästerna lemna rum &t andra och s& i flera omgångar, så att det sista partiet knappt hunnit sluta sin middagsmåltid förrän karlarnes qvällsmåltid, bestående af korn- och ärt-välling, framsättes. Qvinnorna taga då icke plats vid bordet, utan äta ur tråg och koppar, hvar utrymme erbjuder sig. •— Nu först utbäres borden, för att lemna rum åt den fördröjda och efterlängtade dansen. I ett hörn inskjutes ett bord och derofvanpå sättes en stol för spelmannens *räkning. Denne rör fiolen och spelar upp en ‘'låt“, men ännu får fröjden icke fria tyglar;, brudgummen skall nämligen först dansa tre “lekar“ (polskor) med bruden och derefter båda en gång med hvar och en af alla gästerna ifrån den äldsta till den yngsta. Först derefter blir dansen fri för alla. Hvad som saknas i behag och ledighet, ersättes i bastanta tag och styrka, och så utvecklas en ihärdighet och arbetsförmåga i Terpsichores tjensl, som endast finner sin motsvarighet i logtrösken, hvarmed det dånande golftrampet i öfrigt har mycken likhet På detta sätt fortgår den jublande fröjden tUl klockan tre eller

fyra på morgonen, då “halmdansen“ börjar. Pojkarne inbära nämligen halm till nära alns tjocklek öfver hela golfvet, dit de under tiden flyktade kullorna indragas till en rätt besvärlig dans, ofta afbruten äf muntrande kullerbyttor. Slutligen rusa pojkarne ut och nedfälla det högsta löf-träd, som finnes i grannskapet, och släpa det med tillhjelp af förspända hästar till bröllopsgården och niottagas så af värdfolket med “mallbränvin'*, emedan ett sådant träd kallas “mall“. Halmen i stugan hopknippas och deraf “bygges bo i mallan“, der man sätter sig att dricka och stoja.

Emellertid har andra dagen ingått, gästerna samlas småningom och dansen förnyas såsom en behöflig vederqvickelse, men afbrytes snart af en inbjudning till en annan stuga, der “ungfar“ och “ungmor'1 hafva tagit plats bakom ett långt bord med silfverbägare och den inbjudande bränvinsflaskan. Nu sker insamlingen af brudgåfvan, som till största delen användes att betäcka bränvinsomkostnaderna för bröllopet Härefter ätes middag ur egna matsäckar, men värdfolket består brftnvin och dricka. På eftermiddagen dansa “kållingarne“ bort bruden, som då är iklädd hvitt “huckle“; 'ungmor lyftes på armarne och hissas mot taket, som genljuder af smällarne, hvarefter hon och gummorna lemna sitt arfvode åt spelmannen. Under allt detta, som drager ut till sena qvällen, förlusta sig karlarna vid mallan.

Efter tredje dagens frukost dansa pigorna med bruden på samma sätt, och sedan taga gubbarne i tu med brudgummen, som slutligen frånryckes dem af pojkarne till en afskedsdans, då det gäller att icke vara ömtålig, ty här vankas kraftiga nappatag för och emot.

Bröllopet pågår vanligen fyra till fem dagar.' Följande söndag är “utdan8“, då hvem det lyster från fjerran och när får vara med och dela fröjden, .men då bjudes ingen traktering. Sådana bröllop, som det nu beskrifna,förekomma na mera sällan. Vanligtvis viges bruden utan utstyrsel i kyrkan efter gudstjenstens slut och bröllopet år då enklare. Utdansen saknas dock aldrig4).

En half mil norr om det till K&ttvik lydande Boda kapell ligger det för några år sen a& mycket omtalade och nästan mer omskrifha Osmunda-berget Dess längd år en fjerdedels och bredden en seatondedéb- mil med 50 meters lodråt höjd. Det tillhör, som säkert de flesta känna, den yngre siluriska formationen och består af kalksten och lerskiffer i brutna schickter samt år* i a&eende på petrifikater af mycken märkvärdighet Landshöfding Tilas skref 1740 i Vetenskaps-Akademiens handlingar en omständlig afhandling om Osmundsberget, hvilken skrift i förening med den omständigheten, att allmogen i ett slags mycket enkla ojjebrunnar af ålder brukat insamla en mörk ofja, som af dem nyttjatB dels till lysämne, dels såsom yttre läkemedel på svullnader, gaf anledning till de senare årens omfattande undersökningar efter bergolja, hvilka undersökningar likväl icke kröntes med någon framgång.

I Sfljans nordvesten ända utgjuter sig Orsasjön, på hvars östra sida ligger Orm. Till denna socken hör en stor finnmark, hvars gräns norrut är ända till tio å tolf mil aflägsen frän kyrkan. Dit gör presten hvar höet en tur för att tillse kristendomsundervisningen och åtföljes under de veckor, han der tillbringar, såsom en verklig apostel af alla barnen ifrån by till by. Då förrättar han för hela året vigsel, dop och begrafningar, dervid ofta bänder att både lifveta och dödens frukter äro årsgamla, så att ifall han af dopbarnen möter ett försök till motstånd, han åtminstone icke i senare fallet behöfver frukta att begrafva några skendöda. Ijfedra delen af Orsa utgöres af ett stort berg, Digerberyet, som sträcker sig längs efter sjön och Mora-vägen och är bebygdt med flera gårdar, hvilkas invånare sysselsätta sig med tillverkning af slipstenar, sodk utgöra Orsabondens förnämsta exportartikeL

Ifrån Orsa är endast ett par timmars vandring till Mora kyrka, vid östra Dalelfvens inflöde i Siljan. Mora kyrkoby eller Mora strand, med flera vackra bygnader, liknar mera en liten stad än en oansenlig by i hjertat af Dalarne och har till och med ett eget hotell, som både hvad servering och pris beträffar beter sig så stadsmessigt som möjligt.

I historiskt hänseende har Mora många stora och berömliga minnen från ärorika förfäder, och dessa utgöra ännu i dag dess innebyggares stolthet och glädje. Denna socken har i alla tider åtnjutit stort anseende inom hela Dallaget, och sällan har någon fråga af mera allmän vigt varit å bane, utan att de nedre socknarne förut inhemtat Moramännens tankar innan de fattat något eget beslut Ett sådant framstående förtroende har haft sin grand icke

allenast i det mogna omdöme, den kraft och det allvar, som sedan urminnes tider utgjort grunddragen i Morafolkets karakter, utan ock derud,

*) Efter Arotenin», Ny beskrifning af Dalarne: K&ttvik.i

att denna socken i farans stund kunde uppst&lla ett talrikare landtvärn, än än någon annan inom Siljadalen. Ty på den tiden Dalarne gjorde sig så högt fortjent af. fosterlandet i de störa frihetsstriderna mot utländskt våld ocb. förtryokj omfattade Mora äfven Malung, Lima, Elfdalen., Venjan och Sotleröns socknar, som först i senaré tider blefvo utbrutna och afeöndrade till egna pastorat. Med Mora under desså tider menas atom moderförsamlingen således äfven de uppräknade sockname, och det äreminne, som kring-strålar Mora, bör derfor rättvisligen äfven komma dessa socknar till del, om dé ock icke

alltid blifvit särskildt 132. Mor» »trind ock Mor» kyrk».

namngifna i häfdema.

Moraraånnens ärorikaste minnessaga hvälfver sig omkring Gustaf Eriksson Vasa, den biltoge flyktingen, som här sökte och fann det sista stödet för ett härjadt och vnder Kristians bödelssvärd blödande fosterland.

Som minnen af hans vistelse i desåa bygder visas företrädesyis K lockgrop sbacken vid Mora strand, der Gustaf jultiden 1620 talade till denförsam-lade menigheten, och [-Utmelandskållaren-med-] {+Utmelandskållaren-med+} -sitt vackra Vasa-monument, strax söder om- kyrkan. Den fcist nämnda minnesvården består, i en öfver käl-

laren uppförd bygnad 133. Gnitaf V»»» Ular till Dalallmogcn.

åf huggen sten efter ^Bft"en <*• •»ä«».)

ritning af Scholander. öfver det till hälften afekurna taket höjer, sig en prydlig länternin med tvenne spiror högst' upp vid röstenä och fyra mindre, en i hvardera hörnet -Den. ena af de större spirorna (den på norrasidan) utgöres af en gyllene vase, och derunder på sjelfva gafveln, ofvanom det der anbragta halfrunda fönster, sitter svenska riksvapnet. Den rundtomkring bygnaden gående frisen prydes af medaljonger med alla de svenska

landskapens vapen. De .väldiga ekdör-rarne vid ingången äro infattade i portament af huggen granit, i hvara hvalfslut sitter Vasa vapnet med en bandeau, hvaruti läses ett af Gustaf den förstes valspråk: “Beatas

timet Dominum14 (säll är den, som fruktar). Invändigt äro våg-rappade och målade med blekgul På det mot lanterninen lutande taket uppbära sinnebildliga figurer blå namnsköldar, på hvilka man 134. utmeiåndimonnmentet. läser namnen Sven Elfsson' i Isala,

(Uppfördt efter ritning af Fr. V. Scholander.) „ . . , T - a T,. ...

Engelbrekt och Lars från Kjettbo, Per och Matts Olofsson från Marnäs, Barbro Stigsdotter med flera, alla välbekanta och frejdade från Vasas dagar.------------På midten af golfvet, som är i rutor ai

(,135:2* Gtutaf Vui i Utmelandekallarea. (Efter en t*fU al J. F. Höckert.)

olika färger --belagdt^ med Ölandsstenr leder en lucka^néd i den ryktbara källaren, derlTomt7 Matti Larssons i Utmeland hustru,’ den^rådiga Margit,frioLLDOTffcvigKrrøi. iyi

gömde 6ustaf undan de förfogande spejarne. Sjelfva källaren är helt liten med hvälfdt tak, men starkt bygd af grof gråsten. V&ggarne i den öfver källaren uppförda bygnaden prydas af tre stora oljemålningar, af hvilka taflan midtemot ingången fir af Höckert och föreställer det inre af Tomt Matts’ stuga i det ögonblick, då hans hustru varsnar danskarne och ger Gustaf en vink att nedstiga i källaren. Taflan på sidoväggen höger om ingången, målad af konung Earl XV, föreställer S&lens by i Särna, der Gustaf upphanns af de begge skidlöparne Engelbrekt och Lars från Ejettbo, och taflan på -dfen motsatta väggen, Omås, är målad af Edv. Bergh. öfver hvaije tafla är en längre inskrift anbragt, som redogör för den tilldragelse i Gustafs lif, på hvilken taflans innehåll har afseende.

Men det ärorika namn, som Dalkarlarne, och Moramännen isynnerhet, i häfderaa tillkämpade sig under Gustaf Vasas frihetsfana,' skymdes sedan af en och annan skugga, som dock måhända blifvit framställd mörkare än den fortjent Dessa åro de sedan anstiftade upproren emot samme Gustaf, upploppet under Fredrik den förste samt den sorgligaste, trolldomsväsendet under konung Earl den elftes minderårighet

Genom en piga i Herrdals socken i Heijedalen insmög sig den vidskepelse, som fått namn af trolldomsväsendet i Elfdalen, der den inom kort vann ett så djupt rotfäste bland det enfaldiga folket att kronobetje-ningen fann sig föranlåten att derom ingifva rapport till landshöfding Duvall i Falun i Maj 1668. Samtidigt anmälde ock prosten Lars Elvius derstädes saken för domkapitlet i Vesterås. Skyndsamt spred sig villfarelsen äfven till Mora och de andra sockname, så att snart hela öfre Dalarne deraf befans smittad.

Enligt ransakning8handlingarne, utgifna af Eröningssvärd och i kort sammanhang framställda af Bergman i hans beskrifning öfver Dalarne, voro allmänhetens begrepp om Blåkulla-färderna följande: Trollpackorna, då de vilja föra barn ined sig till Blåkulla, sätta dem på ungsrakor och qvastar samt smörja dem ur ett horn. De medföra äfven en nål, hvarmed de sticka hål i väggen, om de vilja obemärkt komma in i ett hus. Dessa hål bhfva då stora som dörrar eller grindar, allt efter behag, och sluta sig, eftef aflagdt besök, åter af sig sjelfva. Trollpackan kommer alltid in i huset nattetid. Endast den, som hon påkallar, vaknar, men denne kan hvarken ropa på hjelp eller undandraga sig att följa med till det. väntande gästabudet. Stugan upplyses under tiden af det glänsande hornet, och trollpackan förer barnet med sig antingen genom skorstenen eller hålet på väggen. När hon kommit ut sätter hon barnet på taket, tills hon hunnit samla så många som satan befallt henne. Den sålunda samlade skaran föres nu genom luften på hästar, kor eller menniskor, på hvilka de rida bakfram. Under färden inväntar trollpackan andra kamrater vid kyrkorna, der hon sätter barnen på takot, under det hon sjelf skafver något metall af klockorna éllet silfver från messhaken, som hon sedan, när hon rider genom skyarne, strörut i luften under bön, att hennes “qjäl. ej mil komma närmare tind &o metallen åter till klockan." Vid framkomsten synes Blåkulla Ar barnen liksom skinande af eld, der Satan, antingen sitter, mycket ansenlig i högsätet eller ligger under bordet, men i beggedera fallen bunden vid en järnkedja. Sedan trollpackan helsat honom på ett Ar detta slägte alldeles egendomligt sätt, framför hon barnen till honom under upprepade knäfall. Satan frågar då barnen, om de vilja fjenä honom nitiskt och. troget, emot löfte om glädje och gästabud under hela lifvet och evig ro efter döden. Rusade af hann v&nliga tal' och åtbörder lofva de vanligen detta, och sedan förbundet blifvit bekräftadt med ett handslag, märker satan dem antingen med en ristning i pannan eller ett bett i littfingret, hvarefter han med det droppande Modet inskrifver deras namn i en bok, samt skänker dem en silfverpenning, som dock förvandlas i en bark eller spån, om de någonsin yppa hemligheten. Derefter tillagar trollpackan ett statligt gästabud, der det går lustigt och bullersamt till och deri satan qjelf stundom deltar, genom att spela med svanSen under bordet eller roa gästerna med mörksens gerningar. TiD slut utropar hofmästaren stället för nästa sammankomst 1 Blåkulla läras barnen äf särskilde skolmästare att "martera Fader vår och Tron" förbanna himmel och jord; minne och sinne trollkommissionen och årets gröda samt alla foglar utom skatan, i hvars skepnad trollpackorna bruka förbyta sig. De gå sällan eller aldrig i kyrkan, utan i deras ställe Står en hahnkärfre, som likväl Ingen annan ser, än den, som sjélf är invigd i Blåkulle-hemlighetema. Vid sina besök i afgrunden fila de med-all makt på den kedja, hvarmed satan är bunden, men när länken är nära afnött kommer en engel och åter löder den tillsamman.

Det var nu dessa galenskaper, som i det vidskepliga folkets ögon antogo form af trosläror och spredo sig så allmänt bland både höga och låga, lärda och olärda, att endast högst A, bland dem biskop NilsRudbeck och en af ransakningskonunissionens egna ledamöter, komministern i Falan Normoræus, lågo så'Ofver sin tid, att de insågo att alltsammans endast var en bedröflig villfarelse, ehuru de i förstone, icke vågade öppet uttala, sin mebing. Att å andra sidan trollväsendet, hos de anfäktade öfvérgått titten verklig' sinnesrubbning, synes bäst af- dén obevekliga envishet, hvarmed de vidhöllo sina uppgifter, och den glada frimodighef, hvarmed de trotaåde döden och det flammande bålet.

Den 13 Augusti 1669 sammanträdde kommissionen på Mora .strand och böljade genast ransakningen, som fortsattes till den 21 i Mim»». mAnafl. De anklagade voro nästan alla qvinnor och barn. Straffet lämpades efter deras större éller ringare gemenskap med satan, och af de förra dömdes Sjutton af.de mest fruktade trollpackorna

att halshuggas och brännas å båls; och af barnen icke mindre än etthundrafyrtioåtta att afstraffes med xia. S:t Bartölomeidag, den 24: Augusti voro trenne väldiga bål uppförda på Aa> hösa fiandbacfom norr om elfven gent emot kyrkan, på det att de Sknlk»synas både öfver Siljan och Orsasjön. Dit utfördes nu de olyckliga offren och afrättades, sju jpå första, fem på det andra och tre p& det tredje bålet De två andra, som voro dömda till döden, fingo af mellankomna hinder sitt straff uppskjutet tills vidare.

Morafolket är utmärkt för sin stora skicklighet i flera olika slags handaslöjder *). En del af sina alster afyttra de personligen kring nästan alla delar af fäderneslandet, och äro derigenom ofta ganska vidtberesta. Kullorna, som sysselsätta sig med hårarbeten, utsträcka icke sällan sina färder äfven till främmande länder, såsom Danmark, Tyskland och England, till och med ända till Frankrike, Ryssland och Amerika. I Danmark och Tyskland bibehålla de vanligen sina drägter, såsom i dessa länder särdeles rekommenderande; men i de-andra länderna omkläda de sig efter tidens sed till eleganta fruntimmer och hafva såsom sådana, i egenskap af “artister11, någon gång blifvit införda äfven i de högsta samhällskretsar. I allmänhet hafva de mycken lätthet att göra sig förstådda utomlands, särdeles i Engla nd, hvars språk flera både män och qvin-nor tala rätt ledigt, och det har ej händt så sällan, att resande engelsmän och amerikanare vid ankomsten till Mora med glädje och förvåning funnit sig förstådda af de vidtberesta bland detta folk och med dem kunnat underhålla samtal på sitt eget modersmål. Under sitt vistande utomlands samla och hemsända de ofta rätt ansenliga summor, och det finnes exempel på, att en enda kulla under ett års tid från England hemskickat ända till två tusen kronor. Ett lönande arbete qvarhållcr dem också för en längre tid i främmande land, men minnet af hembygdens berg och speglande sjöar följer dem öfver allt och drager dem slutligen tillbaka.

Från Mora går vågen i närheten af Dalelfven, in emot fyra mil till Elf dals kyrka, från hvilken man har en half mil till det berömda porfyr-verket Redan i äldre tider hade man fästat uppmärksamheten vid den här förekommande vackra stenarten porfyr, som af allmogen kallades kopp-

•) De«»* hafva i enstaka fall öfvergÄtt till fabrikarörelse, hvafrpå som exempel kan tjena den för någrm lr sedan anlagda «Mora Mekaniska Fabrik*, på hvilken tillverkats, utom annat, mera åa 10,000 ntmårkta symaskiner. Fabriken år doek nn mer nedlagd.sten eller koppyttesten. Då flera på hvarandra följande missväxtår hemsökte Dalarne och företrädesvis Elfdalen, väckte riksrådet, grefve Bielke, som var ordförande i sällskapet 'Tro Patriaw och i denna egenskap Bade utdelningen af understöd till de nödlidande Dalsocknarne om händer, förslag om att här anlägga stenhuggerier och slipverk till porfyrens bearbetning och derigenom bereda arbetsförtjenst åt den hår boende fattiga befolkningen. Förslaget vann bifall och Elfdala porfyrverk anlades 1778, samt har under vexlande öden fortfarit till våra tider. Bland de många utmärkta arbeten, som utgått härifrån, intages första rummet af den ofantliga vaa, som nu befinner sig vid Rosendals lustslott på Djurgården. Detta konstverk, som af alla beundras för sin jättestorlek samt sköna och harmoniska former, har

en vigt af icke mindre än 9,300 kilogram, och drogs af arbetare, som ibland uppgingoända till två hundra man, den långa vågen från Elfdalen till Stockholm, dit denna jätte anlände på hösten 1825, efter att hafva varit på vågen i fem veckor.

Från Elfdalen går vägen, som numera, sedan den blifvit omlagd, är farbar äfven for vagnar, utefter Dalelfven till Säma och derifråa genom en, ännu till stor del obebodd trakt, till Idre, der vägen slutar, och hvarifrån man icke har långt till norska fjällen, der Dalelfvens östra gren har sin källa. Icke så långt härifrån, ehuru längre in på svenska sidan, upprinner Vestra Dalelfven,. som under sin färd mot söder genomflyter de ofruktbara, frostländta och * glest bebodda Vester-Dalarne, med de stora sock-narne Transtrand, Lima, Malung, Äppelbo och Floda, af hvilka. Lima har en areal af tjugutvå qvadratmil och således ensam är nära lika stor som hela ön Gotland.

Södra delen af Dalarne eller Vesterbergslagen innefattar socknarne Norr-och Söderbärke samt Grangärde, omkring sjöarnc Vessman samt Norra och Södra Barken, hvilka genom Strömsholms kanal stå i förening med Mälaren och genom tvenne järnbanor: Bergslagernas järnväg och Frovi-Ludvika-bana* i förbindelse med det öfriga landet. I denna trakt, som är öfvers&dd med järnbruk och hyttor, ligger köpingen Smedjdxicken, hvilken i storlek och betydenhet öfverträffar många af Sveriges amåstäder. Den vigtigare sazn-

137. Grangärde kyrkoby.färdseln inom Dalarne förmedlas, dessutom genom Norra stambanan, som genomgår landskapets östra del» och genom bibanan Krylbo-Norberg-Engdsberg Står i förbindelse med Stockholm-Vesterås-Bergslagens järnväg, genom Dalames södra järnvåg Som. genomlöper södra delen af länet —..samt genom FaUt-Öefle-banan en af de äldsta, och meet jndrägtiga järnvägar i Sverige.

Af. märklige män, födde i Dalom, må nämnas: skalderna

Stjemhjelm och Columbus, den lagkun-aige J. Stjemhöok., psalmförfattarne J Svedberg och J. O.

Wallin, akriftställarne H. Jårta och C. E.

Fahicrants, bröderne. Frln Berg»lagernu jårnrlg: Bron öfrer Dalolfrsn tid DomaufTst.

Högström m. U*.

“Dalame" — säger R. Dybeck — “är ännn hela Sverige i sammandrag: fjällar, dälder, skogar, fält, sjöar och elfvar äro der sammanslutna och

införlifvade; och deri denba naturs mång-beprisade egendomlighet. Sammandragets store verkställare utelemnade det mindre sägande och betydande. Dalarnes natur är stark. — Aalrar någon syn för det till saga vordna nordiska fornlifvet söke det ännu 4jupt i Dalarne. Själsyttringarne gå der nu, som förr, .från. hjertat, näras kraftigt af landets i högre mening rika natur.' Det unga sinnet bör här en sång, en ständigt omväxlande naturens sång, hvilken uttrycker det nordiska lifvets Jjufvaste melodier. I ingen annan del af vårt land har derföre det svenska fornmålet samt sagan- och Sången, ja, allt. muntligt, fortlefvat och utvecklat sig så väl och naturligt som här. Språket är 139. Georg stjenhjeltn. i Dalarne, ännu sång, sången språk. Språket är (iwt-icts.)

vidare den renaste och bäst bibehållna af svenska dialekter, sålunda äfven förvarande en skatt af sägner, visor och gåtor i ursprunglig egendomlighet — — Alltså finnes musik i. Dalarne, och der finnes äfven poem, säkerligen den ursprungligaste, som vårt land både egt och eger. Våra vanliga folkvisor kunna välsägas tidtals gästa Dalarne, men locklätarne och vallvisorna äro der hemma. — Y allinstram en terna lämpa sig ock underbart efter den blÅsandeB röst, si i sång, som i tal, hvars, så att säga, lif de fullkomligt återgifva. Intet instrument är härntinnan jämförbart åtminstone med hornet, förhända just derföre att detta minst är instrument De tonöfvergångar t ex, som dä instrumentala i vallhornet med de fö fingerhålen åstadkommer, äro ett intet mot det uttryck, en blåsande kan gifva en enda ton. Det hemlighetsfulla i hornljudens skönhet och makt ligger väl just i denna entonens förmåga af

en hel satsfulländning, eljest utförbar endast af menniskoröster. — Näst Dalarnes vallpoesi förtjena de der förekommande gissegåtor uppmärksamhet så väl för deras innehåll och sprikliga märklighet som för deras ålder. Dalkarlen är ostridigt den ende i vårt land, som ännu rätt innerligt håller af dessa vitterlekar ur gamla verlden. Också är deras förståndsskärpa just dalkarslynneis. Enhvar, som närmare känner, honom, vet huru ofta hans infall fö anstrykning af gåta. — Mora och Svärdsjöboarne utmärka sig häruti mest då Elfdalingen förvarar gåtorna mer såsom fornlemningar.

“Dalarnes många folksägner rika mest “rå-anden “ och isynnerhet “foes-kalln“ (fors-karlen, Necken), hvilken här är ett gladt upptågsfullt väsende, men ibland nog hastigt veknar, såsom dalkarlen sjelf. — Intet landskap har så märkliga växtnamn som Dalarne och i ingen annan landsort äro de så talrika som der. Likaledes äro de i Dalarne bibehållna gamla sedvänjor både många och märkvärdiga. Endast i bröllops- och begrafningssederna qvarstå några minnen från medeltiden, de flesta öfriga äro uppenbart äldre och hafva afseende på herdeyrket som här alltigenom varit det rådande.*

140. Johan Olof Walltn. (1779-1889.)141. Östergötlands Tapen.

Östergötland.

I det föregående hafva vi tillsammans genomvandrat Svealand och vända obs na till Götaland, der vi först skola göra oss förtrogna med Östergötland, dess natar, folklynne och historiska minnen.

Östergötland, som åtgör den nordöstra delen af Götaland, höjer sig både åt norr, dér JKolmorden och Tylöskogen bilda en naturlig gräns mot de ofvanför liggande landskapen, och åt söder, der vestra delen af landet närmast Smålandsgränsen upptages af Holavedena skogsbygder. Den mellanliggande delen är en stor ocji bördig slättbygd, som Bänker sig från vester mot öster, eller från Vettern till Östersjön, med en lutning af ungefär hundra meter. Norra kusten utmed Vettern är mer flack, den södra åter begränsad af bergshöjder. Likaså är kustlandet vid Österqön bergigt, ehuru de bergkullar, som här skilja slätten från hafvet, ega en mycket oansenlig höjd. Den mellan Vettern och Östersjön nedsänkta slättbygden bildar landskapets största vattenbasiner, Boren, Boxen och Glan, hvilka genom landets lutning mot öster, alla uttömma sig i Östersjön. Äfven skogsbygden är vattnad af talrika qjöar och vattendrag, of hvilka likväl ganska få, i anseende till landets angifna läge, aflemna sitt vattenförråd till Vettern.

Bergarten är i större delen af provinsen uråldrig, och granit förekommer oftare och på mera vidsträckta fält än i de flesta öfriga landskap. Den innesluter på flera ställen 'gifvande malmfält, såsom Hellesta järngrufvor, Åtvidabergs kopparmalmfält, grufvorna i Bisinge, Bingarums och SkåUviks socknar m. fl. Mot Södermanlandsgränsen träffas ymnigt med urkalk, af hvilken en del för den inmängda gröna Berpentinen bearbetas och har fått pamn af Kolmordsrnarmor. Hela vestra delen af slättbygden, eller trakten emellan Roxen och Vettern, är underbäddad med ett stratum, tillhörande den undre siluriska formationen, som likväl endast på fä ställen träder i dagen. Der sådant skett har man först mött kalklagret och, der detta blifvit genombrutet, inunder funnit alunskiffer samt vid stranden af Vettern

Lsandstensbildningar. I Bin yppigaste form uppträder denna öfvergångsbDdning på och invid Omberg, om-hvilket vi skola tala mer längre fram. Östergötlands jordmån är i allmänhet en ibland de bördigare, isynnerhet på slättlandet, der den består af en myllrik med kalk blandad lera. I skogsbygden är sand- och gruqord oftast rådande, dock är den mer dier mindre lerblandad i de större dalbottnarne.

Östergötlands omvexlande nator och bergslag, skärgård, betesbygd och slättland föranleder här, som annorstädes, olika skiftningar i allmogens lynne och karakter, ehuru grunddragen deri äro gemensamma. I allmänhet utmärker sig östgöten genom en viss sjelfständighet, hvilken hos de jotdbrukande bönderna ger sig tillkänna genom en icke obetydlig portion dryghet i tal och åtbörder och, hvad som är ännu sämre, genom en lyx i lefnadssätiet, som bragt mången till undergång. I skogs- och bergsbygden är bonden, liksom vanligtvis i sådana trakter, mera liflig, arbetsam och händig; detta gäller till någon del äfven om skärgården, hvars invånare äro af ett gladt lynne och mer tillgängliga än landskapets öfriga befolkning. Besynnerligt nog finnas här några f& ställen, der ett alldeles motsatt förhållande eger ram, och der skärgårdsfolkets skygghet och slutenhet för främmande gir nästan till löjlighet öfverhufvud finner man hos provinsens allmoge mycken redbarhet och naturlig godsinthet, i förening med ovanlig ömtålighet om det yttre skenet Resande ha velat finna åtskilliga likheter mellan smålänningar och skottar, dem de jemfört med hvarandra. Den, som är road af dylika jämförelser, skulle kunna utsträcka dem äfven till bådaderas grannar östgötar och engelsmän. Åtminstone skulle man finna en slags likhet i gråns-boames ömsesidiga förhållande till hvarandra: samma afundsamhet, som emellan de begge fordom skilda staternas invånare, herrskar här emellan de begge svenska grannprovinserna, och lika beskaffade beskyllningar, som idet brittiska riket fordom vexlades emellan de begge grannfolken, vedas häx in i dag emellan grannprovi semas allmoge. Östgöten, med sin antagna värdighet i det yttre ocb stolthet öfver sitt landskap och dess öfvervägande naturliga förmåner, ser med en viss förnämhet ned på de mera lifliga, rörliga och näriga smålänningarne, hvilka, med sin större drift, tarflighet och lätthet att finna sig i omständigheterna, i många fall och till sina grannars förtret taga försteget för dessa1*).

I de kuperade gränstrakterna är folkets utseende ganska fördelaktigt, på slätten deremot mera alldagligt Någon särskildt landskapsdrägt finnes ej inom Östergötland; tvärtom äro de förmögnare slåttbönderae icke blott klädde såsom bruket är i småstäderna, utan inlägger i hela sitt lefhadss&tt ett skrytsamt öfverflöd, som i det yttre lätt låter dem förblandas med för* mögnare ståndspersoner.

*) Bohman: Vetters och de»i kutter,Vi börja turen genom Östergötland från norr. Då vi från Södermanland

passera Kolmorden, möter oss först vid stranden af Bråviken Kolmordens marmorbntk, der en mängd vackra arbeten, såsom pelare, grafvårdar, golf-plattor, trappsteg o. s. v., tillverkas af den här ymnigt förekommande ophi-caltiten eller, med serpentin inmängda finkorniga kalkstenen. När man kommit öfver Kolmordens skogsbygder stannar man gerna en stund vid den södra slattningen eller Kolmordsbackarne för att .njuta af den herrliga utsigt, som här öppnar sig öfver Bråviken, en stor del af Vikbolandet, landet mellan nämnda hafsvik och Slätbaken, samt staden Norrköping.

Nonköpiug, hvilken, som vl veta, ligger vid Motalaströms utlopp i Bråviken, har 27,000 inv., och ifr en af Sveriges ansenligaste städer. Staden hade sannolikt sin egentliga uppkomst från fisket och qvaruarne i strömmen, hvilka till en del tillhörde andliga stiftelser, bland andra Askaby kloster i Östergötland. Som det kringliggande lan'det blott söderut var bördigt och tätare befolkndt, för-blef staden underlägsen Söderköping icke blott under hela medeltiden, utan långt in i en nyare tid. Men sedan hertig Johan af Östergötland tyska

och Norrköpingsindu-strien, som i den berömde LoUkS De Geer räknar sin egentlige grundläggare, vunnit allt större och större utveckling, har staden uppblomstrat så, att han nu icke allenast är en af Sveriges största städer, utan derjämte rikets första fabriksstad. Äfven i afséende på in- och utförsel har staden under de senare åren tilltagit i betydenhet. Likväl är Norrköping icke bland de städer, som i frid och lugn fått arbeta på sin tillväxt och utveckling; tvärtom har han haft att kämpa med icke så få vidrigheter, för att uppnå den storhet och det anseende, han nu innehar. Redan under Erik den fjortondes krig med Danmark led staden ganska betydligt, härjades sedan af pesten och ödelädes af en eldsvåda, men upprättades af drottning Kristina, som förbehöll sig Norrköping bland sina underh&llsländer. I början af 1700-talet hemsöktes staden ånyo af pesten och hade knappt hunnit repa sig efter denna olycka, förrän han i grund tillintetgjordes af den ryska mordbrännarflottan. Sedan han åter blifvit uppbygd, ödelädes han i början af detta århundrade af flera eldsvådor efter hvarandra, hvilka dock haft det goda med sig, att Norrköping nu är en af Sveriges mest regelbundna och bäst bebygda städer.

142. Karl Johan* tor« och Oskar Fredrik* bro i Norrköping.öfver Motalaström, som i präktiga forsar rinner genom staden, ledt flera broar af trä, järn och sten. Nedanför Oskar Fredriks bro befinner sig stadens ypperliga hamn, med nyanlagda, utmärkt vackra kajbygnader; från hamnen grena sig särskilda sidospår i flera riktningar till östra stambanan.

— Förutom UUmaga-sinet, Tullhuset, det nybygda, palatslika Elemeniar-läroverhets hus och en mängd andra vackra bygnader, som 3 hvar för sig åro för-tjenta af uppmärksamhet, eger staden tre kyrkor: S.i Olai eller Stadskyrkan, &i Johan-nis och 8:t Hedvig eller Tyska kyrkan. Dertill har staden en Syna-

l&i. Elementarlåroferksbygoiden i Norrköping På det fornt

Saltängsiorget, nuvarande Karl Johans torg, står en bildstod af denne konung, modellerad af Schwanthaler i Mttnchen.

144. Ktrl Johans staty i Norrköping.

(Modellerad af L. M. Schwanthaler.)

Norrköping eger en mängd präktiga enskilda bygnader, verk ochjinrättningar, hvilka hvar för sig bidraga att höja anblicken af den lifliga fabriks-

staden, hvars lage verklgen kan kallas praktfullt och i mycket påminner om Dresdens. Framför allt utmärkt herrliga partier i och invid staden &ro Sylten, med flera vackra villor, det täcka HmmelsMund samt planteringarne bakom Earl Johans Torg och de präktiga stora alléerna längs Btadens norra och vestra gränser. På något längre afstånd ligger det ståtliga herresätet Löfstad, der fältmarskalken Axel Lillie bygde sitt stolta slott Lillienborg, hvilket efter en eldsvåda 1760 fått sitt nuvarande utseende. Stället har vidsträckta parker, trädgårdar, drifhus m. m.; på en liten holme i en af parkerna är ett monument upprest öfver den mördade fältmarskalken Axel v. Fersen, som varit en af ställets egare. — Det största och präktigaste godset i Norrköpings omgifningar är likväl Unspong, med kanonjuteri, masugnar, valsverk, mekaniska verkstäder m. m. Bruket anlades redan på 1600-talet för kronans räkning, men uppläts 1618 åt Louis De Geer, genom hvilken Finspong snart blef

stamorten för den förädlade svenska järntillverkningen. Det af hans son, Louis De Geer d. y., anlagda präktiga slottet innehåller ett temligen ansenligt bibliotek, en särskild teater och en vacker tafvelsamling, hvari förekomma mästerstycken af Tizian, 146- Urb,D Hj»rn«« minnMitod i Mederi.

Guido Reni, Jacob c—--»*****)

Jord aens o. a. Parken berömmes för den lyckliga sammangjutning af konst och natur, hvilken man här lyckats åvägabringa, som en af de yppersta i Sverige. En pavillon, som grefvinnan Aurora De Geer här låtit uppföra, benämnes efter henne Auroras tempel och prydes med flera, nu af tiden bleknade målningar af Hörberg.

Risinge, der Finspong ligger, utgör jämte de nordvest och vester derom belägna HåUestad, Tjéllmo, Regna och Godegårds socknar-en af Sveriges äldsta bergslager, och iUinu bearbetas i denna trakt flera järngrufvor. I Hällestads socken ligger ett litet ställe, Fälla, der den bekante målaren Hörberg lefde och dog.

Vi äro nu snart vid Vettern, der vi först besöka Medevi, Sveriges äldsta och mest omtalade helsokålla. Första upptäckten af denna helsobrunn går långt tillbaka, måhända till och med in i katolska tidehvarfvet En gamma

34sagen förtäljer, att den äldsta och såsom ypperst ansedda källan, “Rödbrunnen0 eller “Röda källan på skogen", skall blifvit upptäckt på det sätt, att en roan, som var lam, händelsevis kommit att ur henne släcka sin törst, hvarpå han tungt insomnade, men befann sig, då han uppvaknade^ oförmodadt frisk och

färdig; — När munkarne sedan fördrefvos ur de

tilltäppt käD-hvarefter källan i förgätenhet, till deas italiensk läkare, doktor Gonstantius, som i af IGOO-talet bodde i Jönköping, kom att nämna, att han på Vati-biblioteket i Rom en skrifyelsp från Vadstenamunkarhe till 146. Medevi högbrtno. påfven om detta synner-

ligt kraftiga helsd vatten.

Härmed må hu vara hur som helst, i folkmedvetandet tyckes emellertid ha bibehållit sig någon hågkomst af den helsobringande källan. Sedan riksrådet Gustaf *Soop 1674 blifvit egare till Medevi, lät han anställa efterforskningar och upptäckte den .igenstenade källan, hvars vatten undersöktes af den lärde Urban Hjärne, som derom afgaf ett ampelt utlåtande,

hvarcfter •; Medevi böljade besökas såsom brunnsort Den nyss nämnda.'Röda källan är sannolikt densamma, som nu. begagnas för brunns-baden. För brunns-drickningen nyttjas de andra källorna, Hogbrunnen, Åtm-ralslcåUan, Gustaf Adolfs källa 0. B. v. Stället, liknar nu en liten stad, med sina många bygnader och anläggningar, och anses ai många såsom utomordentligt vackert. Sant är, att naturen har gjort mycket för Medevi och att stället

147. Motala ferkiUd.verkligen år vackert, men egentligen trefligt år det blott under riktigt torra somrar, emedan den Banka belägenheten fordrar en längre tida torka och sommarvärme, för att icke besväras af fuktighet.

Omkring sexton kilometer sOder om Medevi möter oas Motala, vid Motalaströma och Göta kanals utlopp ur Vettern. Ehuru helt nyligen inregistrerad bland Sveriges städer har Motala länge varit jämngod med mången af dem och har dessutom något, hvartill ingen af dem kan uppvisa något motstycke, nämligen dem storartade mekaniska verkstaden, hvarifrån en oerhörd mängd ångmaskiner, lokomotiv, valsad järnplåt, vagnsmide o. d. utgått, och ännu nästan stundligen sprides kring de nordiska länderna. — Göta kanals anläggare synes bafva betraktat Motala som medelpunkten, qjelfva hjertat af sitt verk, ty här yiHe han bädda sin graf. I en skön och lummig park på vestra kanalbanken, mellan verkstaden och köpingen, gömdes ock 1880 stoftet af gröfve Baltzar Bogi sia os von Plåten.

•na a« Mijor, *}«ir bu aikut

Via dra (trud. bra ajelf har byggt»

148. to» PUUna graf rid Motala.

Vid stora landsvägen strax intill Motala 'finnes ett af dessa mennisko-flitehs underverk, hvilka temligen ofta

möta i England och Amerika, men deremot äro så mycket mer sällsynta hoe oes. Det, hvarom här är fråga, har dubbelt intresse, ty med konstens storverk förena sig alla behagen af en skön och leende natur. Landsvägen, skuggad af höga, lummjga träd, är på begge tndor omgifven a! sluttande. planer. Det ena nedåt till den djupt i dalen brusande Motala ström; det andra uppåt till den högre än landsvägen gande kanalen. Den torra landsvägen håller' limen emellan dessa våta.-Vägar.

händer, ätt någon fiskare med sin ekstock och fiskredskap. sysslar nere på floden, på samma gång ett ångfartyg dånande banar sig väg ofvanför vandrarens hufvnd, framträder situationen i hela sin ovanlighet och tanken häpnar, ställd emellan de vattenmassor, med hvilka naturen, leker nere i djupet och konsten uppe i höjden.

149. flit» kual rid BoreaibrnlLInnan vi företaga en kanal färd från Vettern till Östersjön, hvilket alltid blir det behagligaste och beqvåmapte sättet att bli bekanta med det inre af

Östgötabygden, skola vi först göra en liten utflygt till Vadstena och Omberg.

Vadstena, vid en rymlig vik af Vettem, är en liten stad, om man inskränker blicken till det närvarande. Höjér man den åter till försvunna tider, skall man finna att denna obetydliga punkt bevarar många af Sveriges skönaste minnen. — Vadstena har att tacka det af S.i Birgitta här anlagda klostret för sin uppkomst Det ligger i sakens natur, att ett st&lle så omhuldadt af den ryktbara sierskan och till sist hennes hvilostad skulle vinna rykte och stort anseende. Drottningar och furstinnor ingingo i Vadstena som klostersystrar och nunnor, sjelfva konun-150 S:t Birgitta. garne gingo dit till fots, åtminstone från

Skeninge, och en biskop Bobertus från Italien tillryggalade vägen emellan Skeninge och Vadstena med bara fötter i den skarpaste vinter. En valfart till Vadstena ansågs vara en lika saker våg till himmelriket som ett korståg mot saracenerna, och landets rikaste man Bo Jonsson skänkte till fclostret fjorton hela gårdar, för att få én graf i klosterkyrkan, och han fick den men strax innanför kyrkodörren.

Ännu qvaretår, som ett minne af Birgittas stiftelse, den forna klosterkyrkan, eller Bldkgrkan, med dyrbara lemningar af grafvårdar, målningar och reliker. I kyrkan, som begagnas till stadskyrka, hvila Erik den trettondes och Karl den åttondes drottningar Filippa och Katarina. Under ett praktfullt monument, uppburet af fjorton korintiska pelare, hvilar Gustaf den förstes son, den vansinnige hertig Magnus af Östergötland: I sakristian förvaras den heliga Birgittas och hennes dotter Katarinas förmenta reliker i ett med rödt sammet öfverdraget träskrin; det forna helgonskrinet af silfver, som vägde 180 kilogram och var en skänk af bröderna Sten och Ture Bielke, förvandlades - af Gustaf den förste till silfverpenningar. Den gamla altarprydnaden, som utgöres af ett dyrbart arbete i träsnideri, för-färdigadt i Venedig, står nu undanflyttad i ett sidokor.

Invid staden på södra sidan ligger det gamla mörka Vasaslottet med sina torn och vallar. Slottsgrafvarne, som omgifva slottet i^ en fyrkant, • gå

151. VadtieDa-DODDa.så D&ra intiU Vettern, att de af sjön ständigt hfillas fyllda med vatten och afspegla på sin sällan krusade yta den jättelika borgen, hvilken synes långt utåt Vettern, såsom stode han ännu i hela sin forna herrlighet.

Och huru ser han ut på nära håll ? Riks-salar, drabant-salar, gallerier och långa rader af forna praktrum ligga der i öfvergifven tomhet, liknande förbleknade vålnader från slottets forna gyllene dagar *). Hår vandrade hertig Magnus natt och dag utan ro, ömsom rasande vid minnet af den dödsdom, han lockades att underskrifva öfver sin broder, ömsom drömmande framför den sköna bilden af Maria Stuart, väntande att se hennes skepp glida öfver Vettern in till Vadstena; och hon koro, tyckte han, men i hafsfruns skepnad, gungande på vågorna, och vinkande sin brudgum till sig. Den olycklige hertigen störtade sig ut genom fönstret och ned till henne i den djupa vallgrafven.

Vi gå genom drabantsalen in i riks-salen, hvars djupa fönstersmygar åro prydda med målningar, föreställande drabanter klädde till hälften som dalkarlar, till hälften sora romerske krigare, i denna sal, som fordom prunkade af kunglig lyx och rikedom, knäböjde Svante Sture för Margareta Lejonhufvud, bans brud, innan Gustaf Vasas vilja gjorde henne till Sveriges drottning. Ett älskande hjerta anar, men de gamla murarne skola aldrig yppa de ord, de

sade hvarandra, när dörren öppnades, kungen trädde in och sporde den knäböjande Sturen hvad detta månde betyda. Med en fintlighet som är qvinnan egen, svarade Margareta hastigt: “han begår min syster Märta till åkta“. Kungen tog svaret för godt och gaf herr Svante den brud, som drottningen lät honom begära. — Vi gå in i ett annat rum, det kungliga brudgemaket, dit samme konung förde sin tredje gemål, Katarina Stenbock. Vi gå vidare och komma genom en löndörr in på borggården. Våra blickar öfverfara de grå murarne och. stanna vid ett fönster högt uppe i tredje våningen. Under detta fönster stod en kall vinternatt den unge grefve Johan af Ost-Friesland, insvept i en vid kappa. Hans broder Edzard hade nyss blifvit förmäld med Gustaf den förstes äldsta dotter och var roed henne på

*) Vadstena slott har p& senare tider blifvit npphjelpt till det yttre; det inre ir anvindt till spaamålsmsgasia. Vallgrafvarne hafva nppreniats och bilda stadens vackra hamn.vägen till sitt hem. Öfverallt der de drogo fram anställdes lysande fester; men likväl' ingenstädes så, som hos hertig Magnus i Vadstena. Cecilia, Gustafs yngre dotter, hade följt sin syster och var här, såsom öfverallt, den första och. skönaste i dansen och lekarne, vid jagt och torneringar. Mellan den nittonåriga, yra prinsessan och den ståtlige grefve Johan hade under deras sammanvarø i Stockholm en häftig kärlek upplågat, och denna utvecklade sig än ytterligare under festligheterna i Vadstena. Dagar och veckor hade förrunnit som en Ijiif dröm; och. så stod skilsmessan för dörren. Det var natten före grefve Edzards afresa. När allt blef tyst inom palatset, svepte Johan om sig en vid kappa och smög sig som en ande mot vestre slöttsflygeln, der de kungliga damerna bodde. Försigtigt öppnades ett fönster

153. Vadrtena slott.

och derifrån nedrullade ett ofantligt nystan, som under sin färd till marken upplöste sig i en fin silkesstege; vig .som en beduin klättrade Johan uppfor stegen och inom några ögonblick slöts fönstret* bakom den djerfve, som hän-ryckt famnade målet, för hvars skull, han äfventyrat sitt lif. De ville ostörda af verlden säga hvarandra farväl och förnya sina löften om evig trohet. Medan de så sutto, och den tjuste älskaren målade framtiden i rosenrödt, talande om återkomst och bröllop, hördes , ett häftigt buller utanför den tiö-riglade ekdörren, och prins Eriks sträfva röst, som befälde de innevarande ätt genast öppna. Då denna tillsägelse icke åtlyddes, befälde han vakten att sönderhugga dörren och instörtade blek och skälfvdnde af. ilska med draget svärd, möt de älskande. Flammande af ädel vrede beredde sig Johan tiD tnotvärn, men Cecilia kastade sig emellan dem.

På en bedjande blick från

Jhenne, sänkte han åter sitt svärd och öfverlemnade sig utan motstånd till drabanterne, som på Eriks befallning beläde honom med bojor ocb inkastade honom i en usel fängelsehåla, som ännu är att se invid trappan, som till venster om hufvudingfingen leder till de inre delarne af slottet. Så slutades festligheterna på Vadstena. — Skönhetens olyckliga gåfva kostade Cecilia hennes lefnads lycka. Sjelf kastade Erik sin systers namn och rykte i sqvallrets bubblande pöl, och hon — Sveriges skönaste furstinna — som vid den älskade Johans sida skulle lefvat ett lif af kärlek utan sorg, sjönk i olyckor och passioner steg för steg, tills hon slutligen stannade i det djupasto eländes mörker*).

När man lemnar Vadstena och reser söderut inåt Aska härad, utbreder sig för den resandes blickar en öppen och bördig slätt, vid hvars vestra kant en enstaka kullrig höjd i bugtiga linier reser sina jätteformer i den klarblå luft, som omgifver Vettern, — det är Omberg.

Denna märkvärdiga bergshöjd, som hvarken på närmare eller fjermare håll står i någon synbar förening med något annat berg, håller fjorton kilometer i längd, fyra kilometer i bredd och 261 meter i absolut höjd, hvilket gör 171 meter öfver Vetterns vattenyta. Från dess öfversta topp, den s. k. “Hjessan", har man den herrligaste och mest vidsträckta utsigt. Man kan med tillhjelp af kikare se sex städer och omkring femtio kyrkor. Bergets bildning består af gneis och glimmerskiffer, samt på norra och östra sidorna af öfvergångskalk, underbäddad med lerskiffer och sandsten. Åt landsidan stiger berget terrassformigt i höjden, med sidorna beklädda af en frodig barr- och löfskog, som slutar i en jernn platå, hvilken prunkar med den yppigaste växtlighet, hvars friskhet underhfilles af en mängd små rännilar och källdrag. Åt sjön är urberget öfverklädt med yngre bergsbildningar, företrädesvis af ett konglomerat eller sammangyttrad sandsten. Det är denna lösa stenart, som genom sina ras

gifvit berget åt sjösidan utseendet af en oerhörd ruin och åstadkommit dessa märkvärdiga grottbild-ningar, som sträcka sig ända till tjugufem meter inåt berget. Den största af dessa grottor är Rödgafoelsgrottan vid bergets södra ända, i hvilken man kan ro långt in i berget Dessa sällsamma bildningar, de mer än hundra meter höga, från vattenytan lodrätt uppstigande bergmurarne, mellan lägre grönskande afsatser, gör en båtfärd längs Ombergs sjösida, under den årstid Vettern är i stillhet, till en af de mest intressanta och njutningsrika. klan träffar derunder klippor, som numera endast hvila på pelare — det öfriga underlaget är bortfrätt — och gör bekantskap med bergskepnader, som i anseende till sin sällsamma gestalt hafva erhållit mer eller mindre träffande namn, såsom “Munken", “Predikstolen", “Sakristian", “Jungfruu", “Vapenhuset", “Oxbåset" m. fl. — I växtgeografiskt hänseende är Omberg märkvärdigt såsom den nordligaste gränsen för bokens utbredning i ftgtra Sverige; och bland de talrika exemplaren förekommer uära bergets spets ett särdeles

*) E. M, C. Pontin: Vadstena, förr ocb na.stort träd, som fått namnet “Apostlaboken“, af sina tolf stammar, af hvilka nu endast ett par st& qvar.

I en utmärkt herrlig trakt vid Ombergs södra fot ligger Ahastra* I en lummig lund af bokar, almar och askträd qvarstå ännu några vackra ruiner efter den präktiga klosterkyrkan, liksom för att vitna om det förgängliga i hvaije menniskoverk, på samma gång. de erinra efterrerldea om hvad som var inflytelserikt, heligt och stort under de forna tiderna. —• Alvastra anlades i medlet af 1100-talet för munkar af • Cisterciensсr-orden, hvilka af grundläggarne konung Sverker den förste och hans drottning sågas blifvit inkallade från Btamklostret Clalrvaux i Frankrike. Ifrån en ringa böljan uppväxte klostret snart till stor betydenhet Konung Sverker, som ofta vistades i trakten, bkf undef ett af Bina besök ihjälslagen af sin staD-

s ven, då han skulle resa till julottan. lllgerningen skall hafva skett vid den lilla Ålebäcken, der ännu i, förra seklet en 1 meter hög sten utmärkte platsen der konungen mördades. Bland ruinerna är den sverkerska grafven, en källarlik håla, bäst bibehållen. Det uppgifves såsom fullt säkert, att Sverker här ligger begrafven, äfvensom hans son Karl. den sjunde, hvilken betydligt förstorade klostret som snart växte till ett bland de största, rikaste och mest ansedda i horden.

Bland märkligare personer, som, genom gåfvor och testamentariska bestämmelser till klostrets fördel, förvärfvat sig tillåtelse att här bli begrafhaoch hvilka med all Säkerhet har f&tt sitt hviloram, m& ytterligare nämnas konungarne Sverker den andre och Johan den förste, Sveriges förete erke-biskop Stefan, förut munk i Alvastra och såsom sådan vald till' sitt höga kali, hvilket nogsamt visar klostrets stora anseende', jarlen Birger Brosa med gemål och dotter, S:t Birgittas man, lagmannen Ulf Oudmarsson, riksdrotset Johan Kristersson Vase med hustru och barn, riddaren Magnets Boo, Eggert Krtmmedick, jämte en myckenhet andra, hvilka för detta ändamål tillade klostret stora donationer. Med den stora rikedomen tilltog ode klostrets anseende, och det Var under sin blomstringstid «n fristad, dit sjdfva den förolämpade konungens arm icke .förmådde intränga, hvarföro biskop Bryiyulf i Skara,. då han råkat i oenighet med Magnus Ladulås, tog sin tillflykt till Alvastra, der han uppehöll sig, tills han återvann sin konungs nåd.

Sedan Gustaf den förste indragit detta liksom rikets öfriga kloster, använde han en stor del af klosterbygnaderne till uppförande af slottet i Vadstena. Äfvenså skall grefve Per Brahe den äldre häi; låtit bryta tegelsten för sitt nya slott på Visingsö. Tills på aldra sista tiden har Alvastra med aflysta hemmanet Ålebäck varit anslaget till boställe åt Ofversten vid Företa Lifgrenadier-regementet.

Något öfver tio kilometer sydost om Vadstena ligger den lilla staden Skeninge, som under medeltiden var så betydlig, att den hade tvenne kyrkor, helgeands-hus, skolor^ och ett berömdt Dominikanerkloster, Mand hvars lärare en Petrus de Dada till och med valdes till rektor vid universitetet i Paris. Staden är föröfrigt bekant i vår äldre historia genom det märkvärdiga kyrnomötet 1248 och kallades såsom den ansenligaste inom landskapet för Caput Qothiee (Östergötlands -hufvudstad).

Men. vi återvända till Motala, för att göra en kanaltur till Slätbaken. Östersjöns förening med Fättegat är en

ganska gammal idé. Den store, fast misskände, fosterlandsvännen biskop Hans Brask utverkade sig på ett riksmöte 1516 i Telje ständernas samtycke till grfifningen af en kanal mellan Vettern och Östersjön. Gustaf - Vasa och likaså hans store sonson voro båda betänkte på detta företag; men inhemska oroligheter för den ena och utländskt krig för den andre ladé sig emot planernas verkställande,

karl den elfte erhöll flera påminnelser om att företaga anläggningen af den.

vigtiga kanalen, men oaktadt han var oförhindrad af krig, hade penningar i öfverflöd och sådane män som Polhem och Dahlberg, stannade saken vid blott ett försök. På flera riksdagar under frihetstiden bragtes frågan å bane, men med lika liten framgång. Hfiraf synes, att det förhöll sig med detta,

som med alla stora företag: en man måste vara själen, i det hels. Med

grefve Plåten framstod denne man. Han gjorde Göta kanals fullbordande till sin lefnads mål och genomdref med järnvilja den störa saken, dervid verksamt understödd af B. H. Santesson. Mästaren fick väl icke skåda att verit fullbordadt, men Östersjön och Nordsjön äro förenade och "Sveriges blå band" skall bestå, som en värdig minnesvård, långt- efter det gräset växt öfver stenen ”å Plåtens graf under ekarnes kronor vid Motala.Fr&n Motala sänker sig kanalen genom fem slussar ned till Baren, mer än sjutton meter “under Vetterns yta. Den korta sträckan mellan de begge sjöarne år en passage, som söker sin like i fägring. Kanalen gfir fram liksom genom en stor sammanhängande park af lummiga löfträd; på södra sidan hoppar Motala ström i oupphörliga strömfall, som drifva en mängd qvarnar och andra vattenverk, ända fram till Borenshult, der kanalen ingår i sjön Boren, — utmärkt för sina vackra stränder och sitt klara vatten, hvilket, likt Vetterns, utan märkbar orsak försättes i en häftigt svallande rörelse. På Borens södra sida ligger det gamla Folkungosätet Ulfdsa. Godset tillhörde i böljan af 1200-talet lagmannen Magnus (Minnisköld) och hans hustru Ingrid (Ylfva). Från dem gick stället i arf till sonen, lagman Bengt Magnusson, hvilken sägnen gjort till en broder med Birger Jarl, för att låta den myndige

jarlen uppträda i en romantisk episod, med anledning af Bengts giftermål med den sköna och högsinnade Sigrid den Fagra. Senare kom Ulfäsa äfven-ledes genom arf till den heliga Birgitta och hennes man Ulf Gudmarsson. På én högländ skogbeklädd udde, som skjuler ut i Boren och ännu kallas S:t Birgittas näs, synes lemningar af murar och källrar, som utvisa att här legat ett stenhus, såsom fast kärna, bland en hop tråbygnader, hvilka till ytterligare säkerhet varit omgifna af vallar och grafvar. Ett stycke från Ulfåsa ligger Ekebyboma kyrka, ursprungligen kallad Ekeby vid Boren, till skilnad från Ekeby Holavidh i Göstrings härad. En gång — så berättar legenden — skulle herr Ulf begifva sig öfver sjön till det på norra stranden liggande Kristberga (nu Krigsberg), men råkade dervid i svår sjönöd och lofvade för sitt lifs räddning att bygga en kyrka. Dagen derpå begäfvo sig de båda makarne till stranden af Boren för att uppsöka stället, der han så underbart kommit i land, men han kunde ej säkert igenkänna platsen, och det var dock der, kyrkan borde byggas. Då höjde Birgitta sitt ridspö och sade: “der jag kastar detta spö och det står upprått, der skall växa en ek, der skall kyrkan uppbyggas." Det gick som hon sade, spoet blef stående och slog rot och en ek växte upp, hvarföre kyrkan, som der anlades, kallades Ekeby vid Boren. — Når kyrkan reparerades i medlet af 1600-talet skall man under stengolfvet hafva funnit en ekstubbe af fjorton fots omkrets. Till kyrkan har i senare tider blifvit skänkt en kalk med patén, som förvarats vid Ulfåsa sedan S:t Birgittas dagar. I kyrkan år en afdelad kammare med ingång från det höga och stora tornet, hvilken kallas "S:t Britas kammare", och der hon skall hafva hållit sin andakt

155. Baltzar Bogislaus ton Plåten.

(1706-1880.)Kanalsträckan mellan Boren och Roxen &r den längsta på hela Östgöta-linien och innehåller i det närmaste tjuguen och en half kilometer. Hela trakten emellan dessa två sjöar har öfverbufvud ett så jkait och borizontelt läge, att kanalen icke behöfver några s&nkslussar förrän fram emot Berg, der

156. Det inre »f Vret» klosterkyrka.

likväl en jättetrappa af femton slussar måste sänka fartyget de 45 meter, som Roxen ligger lägre än Boren. — Under färden på denna del afkanal-linien, som i omgifningames skönhet icke efterger Sträckan mellan Vettern och Boren, passerar man förbi det vackra Husbyfjöl. der enligt berättelsen i forna tider stått ett kapell, i hvilket

resande, som ämnade sig öfver de vildaoch af röfvaré uppfyllda skogarne, hvilka då skilde Östergötland från Nånke, bråkade taga nattvarden och anbefalla sina själar i Guds hand innan de anträdde den äfventyrliga .färden. Strax invid Husbyfjöl utrinner MotalastrÖm ur Boren och följer sedan på längre eller kortare afstånd kanalen på norra sidan till Boxen. Emellan kanalen och strömmen ligger det präktiga herresätet Ljung, som fordom tillhörde grefliga ätten von Fersen, och bland andra äfven den mördade grefvé Axel, som ligger begrafven i den närbelägna Ljungs

kyrk,a. — Under den långsamma fåfden utför slussarne vid Berg har man god tid åit taga i betraktande Vreta klosterkyrka, som ligger endast ett par hundra meter från- den nämnda stationen. Vreta kloster skall ha blifvit anlagdt i konung KarlSverkerssons regeringstid och tillhörde, liksom alla äldre klosterstiftelser i Sverige, Ci-sterciensey'-orden. Det var helgadt ål jungfru Maria och omhuldades under medeltiden på allt sätt af det kristliga nitets fromma vördnäd och frikostighet, så att klostret vid reformationen egde, .förutom en mängd hus och gårdar i de kringliggande. städerna, sextioåtta hela hemmen, flera qvaruar och fisken, med frälserätt och andra förmåner, hvilket allt genom Vesterås recess tillföll "kronan. Men äfven efter denna vändpunkt i det svenska klosterväsendets bistofeA behandlades Vreta med ovanligt-undseende, derföre ätt Gustaf den förstes svärmoder Ebba Leijonhdfvud, hvilken ej ville frånträda katolska läran, ingått i klostret, der hon qvarstannade till sin död 1549. Ännu finnas några obetydliga spår efter klostecbygnaderna; äfvenså är deh nu varande Vreta sockenkyrka till någon del densamma, som den forna klosterkyrkan, hvilken efter en. bränd, som öfvergick klostret, blef f&rdig och invigdes året före

157. Linkoplpga domkyrka.

' (Efter Helgo Zetterralla ombygnadaplan.)konung Magnus Ladulås' död. I kyrkan hvila både kungliga och andra märkliga personer, öfver några hvilkas hvilorum i Vreta do<i torde vara mycket tvifvelaktigtiga, lät konung Johan den tredje uppföra präktiga grafvårdar, såsom öfver konung Inge d. y. och hans gemål Helena, Bagvald Knapphöfde, samt tronpretendenten Magnus Nilsson. Utom kyrkans murar hvila Linkö-pingsbiskoparae Bhyeelius, Lehriberg och Vexiöbiskopen Wallgvist.

Om man, när fartyget kommit ned på Roxen, kastar en blick tillbaka uppåt slussarne och den ansenliga höjd, utför hvilken fartyget sänkt sig, skall man ovillkorligen intagas af beundran öfver det storartade i detta menniskoverk. Sjön Roxen, som nu öfverfares, är tjugufem kilometer lång och tio kilometer bred, och upptager, utom Motala-ström fråu Vettern, Svartån från den stora sjön Sömmen och Stångån från sjöarne Åsunden, Järnlunden och Rängen, som nu äfven äro kanaliserade och bilda en vattenled, under namn af Kinda hanal, ända ned i Småland. — Roxens norra strån l är med sina skogbekrönta berg och behagliga våglinier i allmänhetmycket vacker. Här ligga, på något afstånd från sjön, ruinerna efter tvenne gamla herresäten, nämligen Grensholmen, fordom tillhörigt Magnus Gren, och Stjemarp, som ända till slutet af 1780-talet prunkade med ett fyra våningars högt slott, uppfördt af fältmarskalken Rob. Douglas, som från slottstornen brukade utbyta signaler med sin forna vapenbroder, generalguvernören Axel Lillie på Löfstad. — Södra sidan af sjön är deremot för ögat mindre angenäm och förlorar sig i den flacka, ehuru högst bördiga och sädeerika östgöta-slätten, på .hvilken man snart upptäcker staden Lmhöping, öfver hvilken den uråldriga domkyrkan eller S:t Per höjer sin vördnadsbjudande

Redan på 1100-talet var Linköping biskopssäte och 1162 hölls här det första kyrkomötet i Sverige af påfliga legaten, biskopen af S:t Alba, Nikolaus Breakspear, som sedan blef påfve under namn af Adrian den fjerde. Domkyrkan, som är en af de prydligaste i riket, anladee under senare hälften af samma århundrade, men skadades redan under det hon stod under bygnad flera gånger af eldsvåda, så att hon ej blef färdig förrän omkring 1600. Hon är till. storleken, eller rättare till längden, den andra i riket, uppförd1 ädel rouianisk stil, med aderton kolossala pelare, i dubbla rader, hvilka uppbära hvalfvet. Efter den restauration bon helt nyligen undergått är bon ett ibland de vackraste tempel i norden och varder det i än högre grad, när den ännu (1882) pågående ombygnaden af tornet efter H. Zettervalh plan (se omstående afbildning) hunnit genomföras. Altarprydnaden utgöras af en kolossal grupp i gips, modellerad af Byström, föreställande Försonaren med kalken, omgifven af Tron, Hoppet och Kärleken med deras attributer och sinnebilder. , Förut hade kyrkan en altartafla af Hemskeerk,

som Johan den tredje inköpte för tolfhundra tunnor hvete och såsom hertig af Östergötland skänkte till katedralen i sitt hertigdöme; men hvilket konstverk nu är undanflyttadt till en annan del af kyrkan. En annan skatt förvaras äfven i domkyrkan, nämligen det rika stiftsbiblioteket, bestående af omkring 30,000 band och ett tusen handskrifter, från böljan bildadt genom inköp af erkebiskopen Erik Benzelii d. y. efterlemnade stora och dyrbara boksamling, och sedan ökadt genom värdefulla gåfvor, förnämligast ur erkebiskopnrne Troils och Lind/tioms bokförråd.

Staden, som till en stor del består af trähus, har likväl flera offentliga och enskilda bygnader, som förtjenä uppmärksamhet, såsom Slottet, en massiv bygnad, uppförd af biskop Henrik Tidemanni, som var samtidig . med Sten Sture d. A.; — Biskopshuset, midtför domkyrkan, med ,en stor trädgård, från hvilken man har en herriig utsigtöfver Roxen; — Elementarläroverkets hus vid Järntorget (på hvilket en kretsformig stenläggning utvisar den plats, der de fyra riksråden blefvo aflifvade 1600), m. fl. Ungefär halfannan kiloiöeter norr om staden ligger invid Roxen Nyqvam, stadens hamn och det ställe der Stångebroslag utkämpädes. Yid sjön Erlången i sydost ligger herresätet Sturefws, och ännu längre i söder det präktiga Brokind, med rätt ansenligt bibliotek och håndskriftsamling.

Vid Roxens östra ända via tager åter kanalen vid Norsholm, i äldre tiuer under namnet Nor eller Munkeboda bekant såsom Linköpingsbiskoparnes befästade borg. Ännu förtäljer traditionen mycket om den åste af desBa prelater, biskop Brask, och hans påböljade kanalgräfning vid Norsholm, der än i dag några synliga spår bära namn af Braskens Graf, ehuru man är osäker om denna fördjupning i jorden är annat än lemningen efter en äldre, nu mera försinad strömfåra mellan Roxen och Aspl&ngen. Andra deremot tro, att denna strömfåra, som verkligen skall hafva funnits under namn af Tvärån, med afeigt blifvit igenfylld för att öka det större strömdraget eller Motalaströmmens utlopp från samma vik till Glan och Bråviken. I qjelfva verket tyckes ett stort vattendrag i forna tider hafva genomskurit hela deana trakt och Roxen, som vid ån motsatta vestra och sydvestre ända har trestora inlopp, Stångån, Svartån och Motalaströni, förr hafva haft tvenne utlopp vid Noreholm, nämligen ett äfven åt den andra hafsviken Slätbaken.

Den återstående delen af kanalen fram till Slätbaken år inemot tre mil, då man. i denna sträcka inberäknar den en half mil långa, men mycket smala sjön Asplången, som bildar en del af kanallinien. Ungefär en half mil från kanalens utmynning i hafvet ligger den lilla och oregelbundna staden Söderköping, som i trettonde och fjortonde århundradena var en af Sveriges största och förnämligaste j —. - -

städer, men hvars rykte nu blott uppehälles af S:t Ragn-

hilds helsoMlla och den i

\

förening med henne anlagda kallvattenkuranstalten. — En ännu bland folket lefvande sägen förmäler, att den heliga Ragnhild, efter hvilken källan fått namn, varit en ren och 160- Söderköping,

oskyldig jungfru, som för ett henne p&diktadt brott här blifvit aflifvad. Då hon utfördes till döden skall hon hafva anropat himlen om ett hämnande bevis för sin oskuld. Hennes bön blef hörd och på platsen, der hon dödades, uppsprang en källa med sådan våldsamhet, att den skulle beredt stadens undergång, om det häftiga flödet icke blifvit stilladt i följd af det bäfvande folkets förenade böner. En dylik tradition berättar att Samundershäll eller Rams-häll, ett högt berg på kanalens norra sida, midtför staden, erhållit sitt namn af cn ryktbar sjökonung Ramuuder, af hvars borg, Ramundsborg, en lem-ning, bestående i en vanlig grof ringmur, visas på berget åt Tåbysidan.

Men fartyget afgår för att tillryggalägga det återstående af kanalen. På södra sidan synes det prydligt bebygda Lxljesta, ett gammalt Bielkegods, der Johan den tredjes gemål drottning Gunilla föddes 1568 — och snart är man vid Mem, der kanalen utmynnar i Slätbaken och der utom slussar en stor bassin, med kajer, magasinsbygnader öch andra anläggningar, finnes för kanalfartens beqvämlighet Från Mem, som i forna tider tillhörde konung Eriks sjöfijelte Jakob Bagge, har man den herrligaste utsigt öfver den utanför liggande hafsviken, med dess

många täcka ögrupper, som allt längre och längre i öster sammanflyta i ett blånande fjerran, tills ögat vid syngränsenmötes af en tornlikt uppstående ruin, som, ehuru på mer ån en mils afetånd, likväl framställer sig imponerande och herrskande öfver nejden, liksom bodde ännu det forna furstelifvet derinne. Denna borglemning år det enda återstående af det fordom i historien aå ryktbara Stegeborgs slott, som, i likhet med andra dyrbara minnen, undergått ödet au af nyare slagter sköflas och användas till fyllande af dagens behof. Först Stegeborg uämnes är i slutet af Folkkungarnes regeringstid. Efter det konung Birger Magnusson bragt sina bröder om lifvet i Nyköping, innehades slottet af hans son prins Magens, soip till en böljan manligen försvarade sig, men dock måste gifva sig, mot löfte om säkerhet för sitt lif, ett löfte, — hvars falskhet han snart fick erfa-s, då han några veckor derefter, i Stockholm måste böja sitt hufvud under bödelsvärdet. Slottet blef då nedbrutet, men kort derpå åter uppbygdt och ipnehades, når Engelbrekt kom dit med sin bondehär, af den från Köpiog oca Borganäs förjagade Johan Frahcke eller Valen som nu återigen blef bortkörd. Dnder den följande tiden blef Stegeborg flera gånger förloradt och

återeröfradt Gustaf den förste uppförde omsider af Söderköpings kloster-bygnader det slotr, hvaraf ruinerna nuqvarstå. Han vistades hår gerna oca bär föddes hans son Johan den tredje. Den senares dotter, prinsessa r Anna, anordnade under den tid hon bodde på Stegeborg det bekanta “Onsdagsbröllopet" mellan Johan GyUenstierna

163. Stegeborga slott på Vna-regenternaa tid.

l^en ar ock Stegeborg

bekant for det fältslag, sora der stod mellan hertig Karl *>ch konung Sigismund I Fredrik den förstes tid, då ännu slottet var någorlunda bibihållet, dömdes det tili rasering, för att bland annat lemna materialier dels till Stotøholms slott och dels till en magasinsbygnad i Norrköping. Ett kreneleradt to-n och några murar är det enda, som står qvar för att ännu några årtiondet utvisa, hvar den gamla fursteborgen varit belägen, och locka en eller annai vandrare att bland de brustna hvalfven och vittrande murarne filosofera öfvei det förgängliga i hvaije menskligt verk eller drömma sig tillbaka i längesedan hänsvunna tider.Ltappland.Hvaroch' en, som gjort-eh~ tur genom Östgötaskaren, har säkert anmärkt den likhet, som eger rum mellan de båda tvillingvikarne Slätbaken och Brå-viken. Liksom den senares norra Bida beherrskas af den väldiga Kol-morden och dess mörka skogar, men den södra åter ligger jemn och leende med bördiga fält, byar och herresäten, s& bildar äfven Slätbakens södra strand med sina jämna välodlade bygder en angenäm motsats till de skärpa skogbeväxta bergmassor, som uppresa sig vid norra stranden och följa den långt ut i Östersjöskären. Ännu en tredje halsvik brukar räknas till Östergötland, ehuru den, såsom liggande på gränsen till Småland, lika mycket kan anses tillhöra det senare landskapet, nämligen den långa och smala Valdemarsvik, i hvars innersta bugt ligger köpingen Valdemarsvik. Nordost ' 164- stegeborg» min.

om Valdemarsvik ligger på Torön i skärgården det välbygda godset Toröns-borg, med trädgårdar och parker, och i nordvest järn- och messingbruket Gttsvm, med prydliga åbygnader, park och egen.kyrka.

Vesterut från köpingen ligger Åtvidaberg, Sveriges andra koppargrufva. Den herrliga natur, som här möter den resande, är inledningen till de ständigt vexlande och utomordentligt sköna naturtaflor, som utmärka de begge Tjvst& härader i Kalmar län, hvilkas invånare, ehuru boende inom Småland, likväl alltid vilja gå och gälla som östgötar. Åtvids socken är en gammal bergslag, vid hvars mineraliska rikedom både Gustaf den förste och hans efterträdare fäste sin uppmärksamhet, och hvilken de genom åtskilliga p&bud sökte förmå den kringboende befolkningen att göra sig och landet till godo. Dessa uppmaningar förblefvo dock utan verkan ända tills i medlet af 1700-talet, då lands-höfdingen J. Adelsvärd upptog Åtvida-verken och lade grunden till det kopparverk, som under hans ättlingar utvecklat sig till en af rikets största besittningar, och präktiga godset Adelsnäs, Adelsvärdska ättens fideikomiss, som bär titel af baroni, det enda af sitt slag i Sverige.

Sydligaste delen af Östergötland utgöres af två härader, Kind och Ydre, hvilka likt en bred vigg inskjuta i Ejjnåland, till hvilket landskap de fordom räknades, och hvilket de ock genom sin naturbeskaffenhet synas tillhöra med vida bättre.rätt..än det slättländiga, sädesbördiga Östergötland. Bedan vi<V

165. Sigismund.

Åtvidaberg lyder under det storaKisa har naturen aflagt den glada leende minen och tagit pi sig en allvarsammare, som mer öfverensstämmer med det närliggande och närbealägtade Småländska höglandets, och blir än dystrare och föränderligare ju längre man kommer åt söder, der berg och skogar, dalar och brådjup, strömmar och sjöar aflösa hvarandra i oafbraten vexling.

Sådana trakter äro just egnade att hos sina bebyggare väcka och underhålla ett svärmiskt lynne och stämma dera's sinne till nära samklang med det underbara. Också finnas väl få nejder i vårt land, som äro mer rika på urgamla sägner af äfventyrlig art, fin skogsbygden mellan Östergötland och Småland.

Vi kunna ej neka oss nöjet att anföra ett par af Ydrebygdens sägner, hemtade ur de rika samlingar, kammaijunkaren Bääf offentliggjort om sin födelsebygd, det aflfigsna Ydre. Den ena af dessa berättelser lyder i korthet sålunda: Från Norra Yij eller rättare från Bulajöåns

utlopp i Sömmen strficker sig i nordlig riktning den stora sjöns förnämsta fjärd förbi Norra Vij och Asby socknar upp tiU Hornäs udde, en längd af närmare balfannan mil. 1 Vishults ajöhagar, i den förstnämnda af dessa socknar, nedstiger till Soinmen från den landthöjd, som åtföjjer sjöns vestra strand, en brådbrant bergvägg, Urberget, som åt sjösidan framter en särdeles storartad anblick, så väl genom sin höjd och längd samt skogkrönta bjessa, som för det vilda stenraset ned vid stranden, bland hvars kringkastade klippblock och uppstaplade stenhällar gapa öppningar och hålor, dit endast iubiUuiugen förmår intränga. Från denna medelpunkt sträcker sig bergfisen dels i söder åt Tullerum, dels åt norr utmed Sjöhults strand,, der han får namn af Tjärgaberget och slutas med ett stenharg, kalladt Knuts hide. — I detta berg bor “Urkon “, ett vidunder af sagolik storlek, som i forna tider, då hon ännu var lös, uppsparkat Sömmen med dess många {järdar och vikar. Omsider fjättrades hon af en trollkarl från Tullerum, som klämde en hästsko kring det rasande djurets hals och instängde henne i Urberget. TiU föda har bon framför sig en stor nöthud, af hvilken hon får uppäta ett hår hvar julafton, men när alla håren äro förtärda, slipper hon lös och förstör då Ydre och hela Yår verld. .

Men äfven dessförinnan befriar hon sig ur sitt fängelse, om Ydre genomreses af någon konung, som hon förföljer och dödar, om hon kan upp* hinna honom inom häradets landamären. Så hände sig en gång när en konung, benämnd Frode eller Fluga, geuomfor Ydre och, medveten om farau, skyndade att uppnå häradsgränsen, men misstog sig om densamma och stannade på Frukammars eller, såsom gårdens namn fordom skrefs, Flude eller Flugehammars egor, der han upphanns och ihjälstångades af urkon. Såsom bekräftelse härpå uppvisar man derstädes hans graf, omgifven af fyra stenar. — En annan berättelse, som' likväl blott är känd i häradets sydöstra delar, omtalar, att en annan konung, okunnig om vådan af att genomresa denna bygd, hunnit oskadd öfver gränsen in på hemmanet Källebergs egor iSefvedes härad, då han bakom Big fick höra ett förfärligt dån och vrålande af den i- fullt språng efteijagande nrkon. Konungen skyndadb undan så fort han förmådde och kon, som i ilskan och forten icke kunde hejda sitt lopp1 vid gränsen, rusade öfver ett stycke till den plats konungen först stannat, der 'hon i den grusblandade mojorden uppsparkade en nästan rund grop. af närmare hundra meters tvärlinie, på hvars botten nu bildat sig ett kärr och hvars kant, särdeles på norra sidan, omgifves af en bred vall af den uppkastade jorden.

Ännu någon gång, särdeles mot stundande oväder, höres urkon skaka sitt bindsel i bergets hålor. Både ofvanpå berget ocb nedanför vid stranden tima litet emellanåt besynnerliga saker. En och annan af de närboende påstå sig till och med hafva sett urkon i hennes präktiga rum och salar, h varom likväl, de öfrige synas hysa någpn misstro.

Den andra berättelsen är om en dotter-till generalmajoren och lands-höfdingen Axel von Schaar och hans första fru, friherrinnan Brita Horn till -Bibbingshof, Anna Marta v. Schaar, som i sin barndom skall hafva varit bergtagen, hvilket äfventyr sägnen ännu bevarar i lifligt minne.

Då nämnda Anna Marta var vid två eller tre års ålder, fördes hon af sin sköterska en vacker sommardag till en bugt af Sömmen, benämnd Vassviken, pä hvars ena sida Bibbingshof är beläget ocb på hvars andra strand Lilla Byds höga berg resa sina branta väggar, Längst in i viken är en låg sandig strand utmed häradsvägen, på hvilken

pigan satte ‘sig med flickan för att roa henne. Då barnet derunder blef varse och yttrade Bin’åtrå efter några blommor, som växte i ängen på andra sidan vägen, uppsteg barnflickan, lemnade barnet på sanden och gick öfver gärdesgården för att hemta blommorna, med hvilka bon skyndsamt återvände de få steg, hon aflägsnat sig. Dä hon återkom var barnet till hennes förskräckelse försvunnet. I största bast genomsökte bon de ställen, der barnet rimligen skulle kunna vara; men d& detta omöjligen stod att finna, sprang hon till herrgården för att omtala olyckan. Genast anstäldes af allt folket vid gården en noggrann efterspaning; inen då hvarken barnet eller minsta spår efter detsamma kunde upptäckas, vare sig på land eller i sjön, frambudades godsets alla underhafvande, till hvilka äfven slöto sig folk från den öfriga socknen, som i flera dagar fortsatte den fåfäbga letningen.

Omkring ett år derefter, när herrskapet en morgon skulle företaga en resa och stalldrängen gick förbi Vassviken för att upptaga hästarne från betet, fick han se barnet ensamt sittande på en brant häll vid berget, på vikens östra sida. Med största möda klättrade han till stället, tog flickan på armen och återvände lyckligen till Bibbingshof med det kärkomna fyndet. Det befonns då att hon under hela det förflutna året icke tilltagit det .minsta i växt; att hennes kläder voro desamma, som hon bar vid sitt försvinnande, och att de icke voro mer nötta nu än då. På alla frågor bvar hon varit och hvad .som båndt henne, kunde hon endast svara “Gubben! gubben!"166.

Utan vidare händelser af denna art uppväxte fröken och vigdes i fadernehuset med sin stjufmodere Anna Brita Printzenskölds broder, rytt-mästaren vid Smålands kavalleri Johan Printzensköld samt dog 1780.

Uti riddarhusets genealogier finnes antecknadt om Anna Marta von Scbäar, att hon blef förlofvad vid fyra irs ålder, hvilket i någon m&n synes bekräfta om icke verkligheten, åtminstone föräldrar -nes öfvertjgelse om sanningen af deras barns bergtagning; då de genom en så ovanlig åtgärd, bruklig endast 1 några fnrstehus, tyckas haft för ändamål att med kyrkans band fästa sin dotter vid en mensklig brudgum och enligt tidehvarfvcts tro genom presterlig välsignelse befria henne från bergtrollets vidare angrepp. Så hafva vi genomvandrat öster-Kolmorden med dess skogar hänförande utsigter till Holaveden med dess berg och brådjup, sjöar och strömmar, från Vettern med de romantiska stränderna och de klara, oroliga böljorna till Östersjön med dess oräkneliga öar och skär. Vi.hafva följt Göta kanal, “Sveriges blåa band“, som förenar dessa vatten; vi hafva stått

vid Plåtens graf, för hvilken furstar blottat sina hufvuden, och vi ha låtit vår blick öfver-fara den vida slätten med sina byar och kyrkor, sina blåögda vatten och vaggande sädesfält Det .är ett land, som med heder försvarar sin plats inom ramen af Sveriges lan-damären. Östgöten år ock med skäl stolt öfver denna bygd; han kan också vara stolt öfver de män, som derifrån utgått, såsom, för att blott nämna några af de stora döde: Sveriges äldste filosof Bydelius, skalderna Gyllenborg, Leopold, Jakob Wattetiberg, Atterbom, Hedbom och Dahlgren, romarakalden Trariér och, främst af dem

Joban Jakob Berzelini.

(1779-1848.)

167.

BerzelH miooeavtrd i Väfreraunda by i Öatergötlaod. (Uppratt den 99 aagaåtl 1879.)alk, Johan Jakob Bereeltus. Född i Väfversunda kyrkoby den 20 augudti 1779, visade Berzelius redan i barndomen en brinnande h&g för naturvetenskaperna, bland hvilka han utvalde Kemien till älsklingsämne och genom sitt forskande snille omskapade till en vetenskap af hög rang och af den största betydelse för det praktiska lifvet Han dog den 7 augusti 1848, lemnande efter sig i vetenskapens håfda-böcker ett namn, hvars ära måhända endast öfverstrålas af blomsterkonungen Linnés. Bland de sätt på hvilka svenska folket sökt gifva ett uttryck af sin vördnad för Berzelii minne, må ej glömmas den enkla minnesvård, som på hnndrade årsdagen af håns födelse restes på den plats, d* den frejdade vetenskapsmannen första gången öppnade sina ögon för dagens ljus.

Östergötland genomskäras från norr „.

till söder af Östra 168‘ “ 6*,r* ,Umb“,n‘ S1'“

stambanan, från hvilken Norshobn- Vesterviks-banan utgår mot söder och MjÖQnf-Halsbergs-banan mot norr.

Dessutom utlöper från statens järnbana vid Påls-boda i Närike en smalspårig bana, som ändar vid Finspongs styckebruk.169. VeatergfttlaBds vapen.

Vestergötland.

Detta, så väl för sin natarbildning, som för sina historiska minnen högst märkvärdiga, landskap utbreder sig söder om Tivedens skogs ryggar, såsom ett vidsträckt slättland mellan fijöarne Ven era och Vettem, mot hvilken senare slätten dock begränsas af en bergås, som är att anse som ett utskott från Tiveden. Längre söderut blir landet åter högländt och kuperadt genom sin närbelägenhet till det småländska höglandet, från hvilket bergarmar intränga i Vestergötland och bringa landet på sina Btällen till en höjd af 200 till 260 meter öfver hafvet. Hela denna del af Vestergötland, och Elfeborgs lan öfver hufvud, har mycken likhet med det angränsande ofruktbara Småland,

med undantag

i

170. Genomtkårniog af Kinnekalle.

likväl af trakterna närmast Göta-elf och Dal, som ha mara tycke af den mellersta slättbygden. Det är denna slätt som gör Vestergötland så intrea-

qn. gneis; a. sandsten; b. alunskiffer med or sten; e. kalksten af röd . och m&rk—

ocA grä färg, ä. UrOiff.r, trayp. j g^og^

hänseende. På dess mot Venern sakta Bluttande plan böja sig nämligen flera enstaka, för sin reguliera bildning märkvärdiga öfvergfingsberg till 230 å 270 meters höjd öfver hafeytan och 200 till 230 meter öfver den omgif-

vande Slätten. Dessa berg äro Kinnekulle, Billingen, Åtta-, Mosse-, Oisse-

och Fårdala-bergen samt tvillingbergen Hatte- och Hunneberg. Med undantag af de två sistnämnda, som sakna kalklagret, bestå de alla af fem olika lager.lägrade atanp& eller Ofrer hvarandra, nämligen underst eandsten, deröfver alunskiffer, på detta ett kalklager, vidare lerskiffer och öfverst trapp, som utgOr sjelfva bergskronan. Kalklagret, som i jordytan har den största utsträckning, meddelar åt den kringliggande slätten en hög grad af bördighet och gör den till en af de fruktbaraste trakter på vår halfö. Här är också jordbruket det herrskande näringsfånget. I de magrare trakterna mot Småland och Halland åter måste befolkningen anlita andra näringskällor, hufvud-sakligen boskapsskötsel, understödd af handaslöjder. Befolkningen i flera härader, synnerligen i trakten af Borås, idkar en betydlig väfnadsindustri, hvars alster de sedermera eyelfva försälja under färder genom rikets alla landskap.

Oeo omvexiande natur, som utmärker Yestergötland, visar sig bäst deri, att landet vid sidan af trakter med en nästan ryslig ödslighet oväntadt upprullar tafior af den högsta naturskönhet. Til] dessa Senare höra. den oförlikneliga Kinnekulle .med sina terrasser, grottor och öfvermåttan herrliga utsigt, Valla härad med Billingen och sina otaliga sjöar, de romantiska Halle-och Hunneberg, det vidt berömda Domberget och de verldsbekanta Trollhättefallen.

Knappt har någon folkkarakter i vårt land blifvit sedd i en så egen och i allmänhet mindre fördelaktig dager, som vestgötens. Detta är i så måtto orättvist, som man bedömt folket i sin helhet efter några orters individer, hvilka från urminnes tider vandrat vida omkring för att idka småhandel. Om de äldste af dessa krämare förtäljes föga ondt, men så många flera .historier af den putslustiga och löjliga sorten. Af nöden och behofvet drifne att i bättre' lottade orter söka, genom föryttrande af sina simpla arbeten, vinna medel till den torftigaste lefnadsbergning, blefvo de oftast föremål för lyckligare grannars — framför allt kanske östgötens — oförståndiga spe och skämt, och sålunda hopspunnos tusentals vidunderliga och osmakliga historier om de utan tvifvel fromsinta “skålknallarne11, för att beteckna dem som de' enfaldigaste varelser i menskligheten. — 1 allmänhet äro vestgötarne mycket fallna för spekulation och beräkningar och bland dess söner finnas flere än en, såsom den bekante Svett Erikson, hvilken genom sin företagsamhet ej blott skapat sig sjelf en betydlig rikedom utan som

arbetsgifvare uppehållit hela trakters utfattiga befolkning. — Åkerbruket i vestergötland står ännu flerestädes på en mycket låg ståndpunkt och jordens häfd tillgår ofta såsom i fars och farfars tid. Likvisst torde denna knapphändighet eller liknöjdhet vid åkerns skötande mycket få tillskrifvas somliga * orters ofruktbara jordmån, som icke återgäldar den nedlagda mödan, ehuru från en annan sida man icke får förbise, att det kringvandrande lif, som fordom frodades och från böljan uppstått af bristande bergning i hembygden, lätt vände' sinnet från jordbrukets fredliga yrke.V&r nivellerende tid, som nedbrutit skrankorna och utplånat gråns-linierna emellan så mänga samhällselementet-, har icke heller varit overksam i att bortsopa en och annan skiljemur äfven pä det materiella området Derom kunna våra f. cL skogar lemna étt talande intyg. Om Tiveden. för tusen år sedan haft samma utseende,' som nuj skulle hon säkert icke för-anledt någon sådan indelning af landet, som den i sunnanskogs och nordanskogs; men förhållandet var étt helt annat då än nu. Enligt en gammal sägen, skall Tiveden, ännu långt efter kristendomens införande i landet, hafva sträckt ' sig från Mosås, en mil söder om Örebro, ända hed till- Mo kyrka, i närheten af Moholms järnvägsstation i Vestergötland, en sträcka af tio mil, och den sistnämnda kyrkan då varit annex till Mosås. Såsom stöd lör sanningen af detta faktum anföres bland annat, att skogsbyggarne på Tiveden samt Hofvaboarne från urminnestider norr om Mo haft en stor hage, i hvilken de släppt sina hästar att beta under sina besök vid kyrkan om söndagarne, hvilken hage i senare tider blifvit lagd till prestgården i Hjälstad, som är hufvudkyrka till Mo, äfvensom att folket p& Ilveden norr om Hofva ännu har qvar egna kyrkobänkar i Mosås, på hvilka naturligtvis ingen från den orten nu gör anspråk, sedan den gamla gränsskogen vid och efter reformationen blifvit fördelad på flera nybildade socknar. Andra omständigheter synas dock till någon del motsäga berättelsen om Tivedens ödslighet och folkfattigdom i forna tider, såsom det att man öfverallt, särdeles kring sjön Unden, som skiljer norra och södra Tiveden från hvarandra, i skogarne träffar spår efter urgammal bygd, såsom odlingsrör, gamla diken, plogbalkar o. s. v.; att hela trakten söder om samma sjö eller Skaganäs, som nu utgör icke fullt två hemman, förr egt sju hela gårdar, hvilka alla skola blifvit öde i digerdöden. Här låg det gamla ryktbara Skogens kopek, som enligt berättelse skall ha blifvit påträffadt ett par hundra år efter den stora döden, af några Finnar, som här bröto sig bygd. Det lilla kapellets väggar bestodo af uppresta groftäjjda furuplankor, hvilkas ändar ofvan och nedantill voro inpassade i urgröpta grofva furustockar; predikstolen utgjordes af en urhålkad grof ekstubbé med en öppning på ena sidan till ingång för presten. På båda sidor stodo tvenné grofva störar, klufna -i öfra ändan, att nyttjas som blosshällare, då skymningen inom kyrkan, hvilken fick all sin dager genom étt par små fönstergluggar, gjorde det nödigt för presten att hafva ljus. I taket hängde på små silfverkedjor en väl arbetad löja af silfver, som en gång skänktes till kyrkan af strandegarne vid Unden, då det ymniga siklöjefisket i sjön hade upphört Kapellet qvarstod i det längsta som ett minne från längesedan flydda dagar; men nedrefs slutligen 1825 för den myckna vidskepelsen, som med detsamma och vid den nära intill belägna offerkällan bedrefs icke blott af de kringboende, utan af en mängd mennniskor, som diteströmmade från långt aflägsna orter.

På Tiveden ligga Elgarås och Hofva, hvilka vunnit sin ryktbarhet af de fejder om konungakronan, på hvilka vår äldre historia är så rik. Söderom och inom en mils afst&nd från dessa st&Uen framgår vestra linien af Göta kanal, på hvilken yi skola göra en hastig tur, dervid följande samma riktning som vid fården utefter östra linien, således från kanalens vestra ändpunkt vid Venern till hans utmynning i Vettern på Vestergötlands östra gräns.

Vid Venern börjar kanalen vid Sjötorp, hvilken station omgifves af skogklädda bergshöjder, från hvilka man har en herrlig utsigt långt ut åt Venern med dess grönskande öar, och dér en mängd dyrbara anläggningar blifvit utförda i och för kanalfarten, såsom en bassin för fartyg, en präktig

hamn med i sjön utlöpande långa armar o. s. v. Strax ofvanom Sjötorp börjar kanalen höja sig och går, under jämn stigning och i början genom en utmärkt vacker trakt förbi Lyrestads kyrka, Norrqvams och Hajstorps kanalsiationer, till Töréboda, der kanalen skäres af vestra stambanan och hvilken station redan liknar en mindre stad. Vestgötaslätten, på hvilken kanalen inkommit redan mellan Norrqvarn och Hajstorp, och genom hvilken den fortfarande löper, är visserligen bördig, men gör icke på långt när samma angenäma intryck, som den rika östgötabygden. De bond- och herrgårdar, som ligga inom synkretsen från kanalen, äro i allmänhet illa bygda;

planteringar saknas nästan alldeles, och de små väderqvarnar, som i mängd förekomma, äro just icke egnade att höja omgifningarnes skönhet Straxvester om sjön Viken genomsk&r kanalen den landtböjd, vi förut omnämnt, och är här sprängd genom berg samt derför smalare än eljest. Viken, som segelleden derefter följer, är den högsta punkten på hela linien, från den sänker sig kanalen genom en sluss vid Forssvik ned till Bottensjön,

som dels genom BÖdesund dels genom en särskildt gräfd kanal står i förening med Vettern, af hvilken Bottensjön kan anses blott som en vik. — På Vanäs udde i Vettern, strax söder om Rödesund, ligger fästningen Karlsborg, hvars anläggning var en af Carl XIV Johans första regeringsåtgärder och hvilken fästning inom vallame upptager en landyta af mer ån fyrtio hektarer. När den blir färdig, beräknas Earlsborg kunna inrymma tjugutusen man och är ämnad att utgöra en stödjepunkt för krigshären i händelse af ett fiendtligt infall i landet. Till lättnad för trupptransporter o. s. v. står fästningen genom en särskild järnbana vid Sköfde i förbindelse med vestra stambanan.

Söder om kanalen,'ungefär midt emellan Sjötorp och Mariestad, ligger Eassle socken. Såsom hvar och en vet, är det en sägen att invånarne i Haslidalen, eller Hasli i Schweizer-kantonen Bern, skulle härstamma från Sverige, och man har till och med påstått, att utflyttningen skett från nu nämnda Hassle socken, hvars namn blifvit bibehållet för det nya hemmet på andra sidan Alperna. Haslidalens inbyggare åro till kroppsbyggnaden starkare och mera välbildade, tiu sin ansigtsbildning vackrare och i sitt lefnadssätt tarfligare och flitigare än de öfriga Schweizerne. De hafva merendels blå ögon, ljust hår, frisk hy och äro af ett gladt och muntert sinnelag. Deras språk, som år lenare och likväl klangfullare, än deras grannars, innehåller ännu en mängd svenska ord. Bygnadssättet, men framförallt deras hägnader, som än i dag åro' desamma, som våra svenska gärdesgårdar, Haslisången, Haslisagan och öfriga traditioner — allt tyckes tala för den gamla sägnen om deras härkomst från Sverige. Den är, som vi finna, af den beskaffenhet, att historieskrifvaren icke kunnat lemna den obemärkt, ehuru ingen förmått bestämma tiden när en sådan utvandring försiggått Hvad särskildt beträffar den saken, att Hassle socken skulle vara stamorten för en del af emigrationen, så lemna Haslidalens gamla krönikor lika litet upplysning derom, som i andra enskildheter af denna förmodade utvandring.

För icke fullt tretti år sedan infunno sig en vacker sommardag S Hassle prestgård tvenne schweizare, hvilka för kyrkoherden berättade, att de voro från Haslidalen och under en resa till Sverige gjort en afväg till Hassle, för att med egna ögon se den trakt, hvarifrån deras förfäder, enligt berättelse, skulle hafva utvandrat, och nämnde tillika namnet på det ställe,hvarést anföraren för utvandrareskåran skulle ha varit boende, hvilket befanns vara ett torpställe, som nu lyder under Säby gods. — Af alla omständigheter synes framgä, att om en emigration, hvars verklighet lika litet kan bevisas som till sin möjlighet förnekas, egt rum till Bcrner-Oberland från Sverige, den hvarken varit särdeles talrik eller skett så långt tillbaka i tiden, som Hasl ikrönikorna vilja göra troligt

Markstad, som hai en sällsynt vacker belägenhet i>å högra stranden af Tidan vid hennes utlopp i Veneni, anlades af Karl den nionde såsom hertig och erhöll sitt namn efter hans första gemål Maria af Pfalz. Stadens enda märkliga bygnad är kyrkan, som i ett halft århundrade var stiftskyrka i den superintendentia, som Karl upprättade af Yermland med Yadsbo och Valla härader i Vestergötland. På motsatta stranden ligger det täcka Marieholm, en kungsgård, som nu är upplåten till residens åt landshöfdingen öfver Skaraborgs län och till säte för samma låns styrelse. En mil öster om staden ligger den täcka sjön Tmsen med herresätena YmsjÖholm, Säckestad, Hallansberg och Boirud, af hvilka de två förstnämnda ofta omtalas i vår äldre historia.

Från det anspråkslösa Mariestad har man tvenne vägar att välja på för en fård till den beprisade Kinnekulle: den ena är med ångbåten, som går till Lidköping och vidare söderut ända till Göteborg, och den andra landsvägen' på östra sidan om Venem. Vi välja den senare, förbi Björsätvr till Forshems gåstgifvaregård, der redan marken börjar höja sig upp emot “Kullen", som under en god del af färden från Mariestad stått för den resandes blickar som ett mörkblått åskmolp vid gränsen af horisonten. Kära intill vflgeu ligger på en låg udde i Venern det fordom ryktbara Arands, hvilket i Olai Magni historia beskrifves så präktigt, att dess make icke fanns hvarken i Norden eller det öfriga Europa. Enligt denna öfver-drifna beskrifning ledde icke mindre ån fyrtio broar öfver ett träsk, som afskilde udden, der slottet låg, ifrån fasta landet. Några svaga spår efter vallgrafvar, i hvilka man

understundom hittar qvadersten, äl- nu hvad somåterstår af Torkel Knutssons stolta borg, inom hvars murar han emottog som gäster sin konung och dennes bröder och medlade mellan dem en försoning, för hvilken han belönades med förräderiet i Kungslena.

Vågen från Forshem slingrar sig alltjämt uppåt, tills man kommer till en afsats i berget och mötes af en lodrät stenmur, som synes göra en ytterligare vandring omöjlig; men en annan väg vidtager och förer till en ny afsats, och så vidare tills man uppnår sjelfva spetsen af kullen. Dessa afsatser, hvilka höja sig öfver hvarandra som en ofantlig trappa, utmärka dé olika lagren i bergets bildning och betecknas i ortens språk med namnen Sandstensklefvan, Lim stensklefvan, Rödstensklefvan och GorsienskUfvan. Den ofvanpå kalkstenen liggande lerskiffern kallas kråkberg och den öfverst lagrade trappen för järnbinda. Afsatserna eller berglagren äro föröfrigt af den storlek, att de bilda vidsträckta rymder, beväxta med barr- och löfskog och deremellan de rikaste åkerfält och vackraste ängar, i hvilka äpple- och körsbärsträd växa vilda och gräsmattan prunkar med en vegetation af verkligt sydländsk natur.

Redan vid Hönssäter öppnar sig en skön, ehuru till en del begränsad

utsigt öfver Venern, hvilken blir allt vidsträcktare och mer vexlande, ju närmare man nalkas Hellekis, ett af de vackraste ställena vid Venems kuster. Högre upp vid det täcka Råbäck uppstiger man på en lång stentrappa till Mörkddcfsgrot-tan, onekligen en af de skönaste punkter på Kinne-kulle. I en stor grottlik fördjupning i rödstensber-174. Kinnekniic. get, gom här har formen

af ett rundtorn, framspringer en kristallklar källåder, som under grottans botten banar sig väg ned i brådjupet, hvars sidor beklädas af lummiga löfträd, genom bvilkas kronor Venerns vattenspegel framskymtar. — Bergets topp, som man uppnår efter en längre vandring uppför slingrande gångstigar, kallas “Högkullenu och är beväxt med barrskog. Från den öfversta planen, som år nästan cirkelformig och sluttande åt alla sidor, har man den herrligaste utsigt öfver nästan hela Skaraborgs lån och en stor del af Yenern. I nordost och sydvest framskymta tornen af Mariestad och Lidköping; p& den ofantliga slätten i öster skimra en mängd landskyrkor som små hvita punkter och på Kinnevikens motsatta sida uppdyker Kålländsö, der Leckö från branten af sia klippa kastar skuggorna af sina väldiga murar och torn utåt den kringsvallande Yenern.KinnelroUes vestra sida är skoglös. Utför en temligen brant backe färdas man ned till dét åldriga Husdby, som har en rätt vacker belägenhet vid bergets nedersta afsats och hvarifirån Kinnekulles väldiga rödbergslager framstå Båsom oerhörda fästningsmurar. — Vid anblicken af Husaby urgamla tempelbyggnad, en af Sveriges äldsta kyrkor, och af den bredvid liggande slottsruinen, enda lemnidgen af Skara-biskoparnes forna residens, föres tanken ovilkorligt tillbaka till våra förfäders första vacklande steg till den högre bildning, som uppväxte på kristendomens grund.

Nära härintill ligga tvenne märkvärdiga källor: den ena S:t Sigfrids, ett par hundra §teg öster, och den andra S:t Britas källa, dngefär lika långt vester om kyrkan. Sigfridskållan, i hvilken Olof Skötkonung, hans gemål AcK hoffolk kort efter år 1000 blefvo kristnade, upprinner från foten af en sandstensknlle och har ett friskt och rensmakande vatten, ehuru sjelfva källådern är svag. Tron på detta vattens undergörande kraft, som under den katolska tiden var allmän, väckte det lutherska presterskapets förargelse, hvarför källan på inrådan af Laurentius Petri blef igenstenad, ehuru en tid derefter åter upptagen. En liten rönn, som uppskjuter ur sandstenskullen, besknggar med sina smidiga grenar hennes heliga vatten. Af detta träd halva Sveriges framlidne konungår brukat bryta små qvistar såsom minnen af deras besök vid Husaby, och naturforskaren Per Kalm, som besökte stället 1742, beskrifver trädet ungefär sådant, som det ännu' är. Orsaken till denna oföränderlighet är förmodligen den, att när något af de smala skotten vissnar och dör ut, en ny telning uppskjuter ur den friska roten. &•# Sritas källa, som också framväller ur ett mäktigt sandstenslager, har klarare vatten och ett rikare tillflöde.

Strax ofvanom* denna källa, i norr, ligga lemningarne efter slottet, som. tillhörde biskoparne öfver Skara stift och som -uppbygdes af den myndige Brynjulf Gerlaksson. Han lät pryda en sal i det nybygda palatset med porträtt af alla sina företrädare på biskopsstolen, och undgr hvarje konterfej uppsätta svenska rim som innehöllo det märkligaste, i hvar och enslefnads-öden. ‘ Under hanB egen bild stod en bön till jungfru Maria, som slutade med dessa ord:

•Här hafver da dina nycklar igen,

Gud l&te mig evinnerlig blifra din rån,

Att jag m&tte •& mina aaker vända,

Det jag m&tte glidjaa ntan ända!»

Allt hvad som nu finnes qvar af den forna herrligheten är grund-valarne till den yttre ringmuren samt södra gafveln af sjelfva stenhuset, som visar att murarne haft en tjocklek af nära fyra fot och att bygnaden haft en höjd af tre våningar *).

*) Bfter C. Q Brumtui Aotiqsarisk ocb Arkitektonisk resa.Husaby kyrka är en af våra aldra äldsta kyrkor ock bygd uti en rent romansk stil, hvadan den vanliga uppgiften, att Olof Skötkonungs borg skulle blifvit omskapad till kyrka icke kan vinna erkännande af vår tids forskning. Kyrkan har ännu i behåll två sidoaltaren. förutom en mängd andra minnen från katolska tiden. Bland dem, som hafva njinsta värdet i konst-historiskt hänseende, men vanligast och först visas för de resande, äro tre stycken korkåpor, af hvilka en sättes i samband med följande historia: En korprest i Husaby besökte ofta en vacker bondhustru i granskapet Hennes man. som misstänkte detta förhållande, påhittade likt en annan Vulcanus. en listig hämd. Han omgaf nämligen en natt Bin stuga med ett vargnät och utskråuide munken, som, lyckligare än Mars, väl undslapp snaran, men förlorade sin kåpa, som nu förvaras i kyrkan. — Vid danskarnes infall 1566 blef kyrkan afbränd och stod ännu tjugusju år derefter utan yttertak. Församlingens kyrkoherde Nils Jonsson, som var närvarande vid Upsala möte, gjorde härom

en framställning, hvarvid han af hertig Karl till-. spordes: “Om det vore Kongshusaby i Vestergöt-land,.der munken fångades i haregarnetu, detta bejakades och hertigen beviljade anslag till kyrkans istånd-sättande. — Från Husaby går vägen utefter Kinne-vikens södra ttraud till Lidköping. Af Lidan, som genomflyter staden, delas staden i tvenne delar, af hvilka den, som ligger på 174. LAcfc* aiott. östra sidan om ån, kallas

(Bjgdt 1996 af bl.kop Brynjalf, tUlbjrgdt af M. G. Da la Gardla.) Gamla Staden. OCh den

vester om ån Nya staden. Den senare är anlagd af grefve M. G. De la Gardie efter en af honom sjelf uppgjord plan. Efter upprepade eldsvådor är staden nu försedd med räta och breda gator och ett ovanligt stort torg, vid hvilket rådhuset är beläget, hvilken byguad ursprungligen var ett De la Gardie tillhörigt jagtslott, som af honom ditflyttades. Med undantag af några täcka landställen erbjuda stadens omgifningar inga andra föremål för uppmärksamhet, än släta ängs- och åkerfält, hvilka mot stranden diKtnnc-riken öfvergå i ofruktbara sandfält, men på södra sidan begränsas af en vacker skogspark, som följer vestra stranden af Lidan.

Emellan Kinneviken och Dalbosjön inskjuter Kållands hårcul och bildar €n ansenlig halfö. hvars yttersta spets är kringfluten och utgör den bekanta XålUvrisö. som under namn af Qvaldinsö redan omnämnes i kriget mellankonungarne Inge Svenske och Magnus Barfot, men egentligen blef bekant sedan den kommit under biskoparne i Skara, och Brynjulf Gerlaksson der uppfört det fästa Låckö. Slottet, som med de tillbygnader; som sedan blifvit gjorda af Jakob och M. G. De la Gardie, hvilka hade Läckö till grefekap, består af en stor fyrkantig bygnad med fyra torn och har ett dominerande läge på en brant klippa på nordöstra Mdan åf ön, hvarifr&n det synes 'flera mil' omkring åt Venern och dess strandbygder. Bakom slottet åt sjösidan ses en gammal förfallen bastion för sex kanoner, och nederst vid sjökanten en underjordisk gång, som &r sprängd i berget och går under slottet till en- brunn af 65 meters fljup, hvarifrån vattnet genom pumpverk blifvit upp* fordradt till nedra slottsvåningen. Slottets salar, särdeles “Kungssalen" och “Rikssalen", ha varit prydde n»«d stora målningar, framställande trettioåriga krigets förnämsta händelser och, handlande personer. Dessa målningar äro nu dels borttagna, dels söndriga och förstörda; de stora salafne stå öde och vinden leker i obunden frihet under de höga slottshvalfven. Det var hit till Läckö N. F. S. Grundtvig ville hafva förlsgdt ett stort nordiskt universitet “istedenfor de fire Latinake vi nu jer hjemsögte med“,' ett universitet gemensamt för hela Skandinavien, för hvilket sätet bortle af Nordens tre regeringar förklaras som fristat, en vetenskaplig republik. Ehuru denna i många fall genialiska tanke icke ledde till det mål författaren afsåg, torde man likväl böra m&ge, att i' den uppsats (“Om Nordens 'videnskablige Forening11, i tidskr. Brage og Idun, 1839), hvari detta förslag väcktes, låg första

uppslaget till de sedan i de skandinaviska länderna inrättade folkhögskolorna.

E*t par mil sydvest om Läckö ligger äfvenledes inom Kållands härad säteriet Begéberg, särskildt märkligt för den här af den förijente Edv. Nonnen år 1835 anlagda landtbruksskola, den' första i Sverige, och' från hvilken flera af våra skickligaste jordbrukare utgått — Men vi vända åter till Husaby.

På vägen från. Husaby till .Skara reser man förbi Vestergötlands mest besökta helsokäOa Lundsbntnn, som ligger rätt täckt i en dal omgifven äf lummiga löfträd. Källan kallades i äldre tider “Odenskälla11 hvilket antyder dess helgd och betydelse äfven hos våra förfäder.

Skara, två mil söder om Kinnekulle, är en af de äldsta orter i Svenge och hade sannolikt under hednatiden lika stort anseende bland Götalands bebyggare, som Upsala bland Svearne i mellersta Sverige. Redan Adam, af Bremen kallade Skara en “stor stad“, och att detta omdöme var berättigadt, synes deraf, att så fort historiens ljus, frigjordt från sagans töcken, börjar belysa fäderneslandets händelser och öden, Skara framstår såsomen af rikets förnämsta städer. Visserligen fordrades' egna tidsförhållanden för att på ett så lågländt och föga inbjudande ställe framkalla en stad, som kunnat växa ut till den storhet, som Skara under medeltiden; men också nedsjönk staden till en obetydlighet så fort dessa förhållanden förändrades, och tidsandan tog en annan riktning. Medan den nya tiden funnit sitt bästa uttryck i det ståtliga nya lärovertehutet är den uråldriga domkyrkan, hvilken reser sig som eijvålnad från försvunna tider det enda som nu återstår af Skaras forna glans. Helgad åt jungfru Maria, när hon af biskop Ödgrim invigdes till katedral för Skara stift, är hon till anläggningstiden en af de äldre i Sverige* och

17B. Lårorerkihnaet i Skara.

(Uppfördt eflar ritning af Helgo Zetterrallj inrlgdt 1871.)

till storleken en värdig medtäflare till stiftskyrkorna i Lund, Dpsalä och Linköping. — Hon är bygd i temligen ren rundbågsstil, som likväl tyder

p& ett öfvergångsskede till gotiken. Af de mänga tornen qvarstå efter de flera eldsvådor, af hvilka hon varit hemsökt, endast tvillingtornen för vestra fasaden af hvilka dock det ena är ombygdt Kyrkan *är till sitt inre skön och vördnadsbjudande och har en mängd dyrbara och praktfulla minnesvårdar, af hvilka den förnämsta är den som blifvit rest öfver öfverste Erik Soop och hans husfru Anna Posse. Mindre präktigt, fastän i sitt slag dyrbart, är det Hästehufvudska grafkoret vid södra kyrkodörren, der generalguvernören Anders Eriksson Hästehufvud, en af Gustaf Adolfs hjeltar, hvilar med sina båda fruar.

176. Skara domkyrka.

(En törro afbildning lomnaa på bifogad slrtklM planoh.)

En mil öster om Skara, vid vägen till Sköfde, ligger Värnhems gamla klosterkyrka. \Vägen leder förbi Axevalla hed, som är öfningsplata för ettSkara domkyrka.par Vestgfltaregementen. Det gamla Axevalla slott, som låg nära härintill, var på sin- tid ett slags centralfästning för orten och trotsade med siäa fasta murar mer än en gång nt- och inländska fienders angrepp; men tidens gnagande tand kunde det icke stå emot, och det starka fästet, kring hvars vallar flutit så mycket svenskt blod, är för längesedan jämnadt med jorden.

Värnhem anlades blott några få år efter Alvastra och var således eti af de äldsta klostren i Sverige.

. Enligt Vesterås recess indrogs äfven Värnhems Jdostergods till kronan; men abboten och munkarne fingo löfte att tills vidare besitta dem, mot en viss afgäld i smör och penningar till kronan. Detta aftal räckte emellertid knappt i tio år, då Värnhem öfveriemnades till Olof Eriksson mot hans förpligtelse att tillhandahålla sex goda rustningar med hästar och glafven. År 1566 afbrändes kyrka

och klosterhus af danskarne. Den förra blef likväl återställd af grefve M. G. De la Gardie, som här valde sitt hvilorum och, för att öka hennes glans, lät upprätta dyrbara grafvårdar öfver de furstar, som här blifvit jor-dade. Dessa grafvårdar befinna sig i särekikia hvalfafdelningar i koromgången bakom altaret.

Längst åt söder är Birger Jarls och hans gemål Ingeborgs graf. Den ungefär en tredjedels meter öfver golfplanen

upphöjda graf-stenen saknar inskrift, men. på en vid sidan inmurad stentafla läser man i sammandrag historien om den fetore mannen, lagstiftaren, statsmannen och landets välgörare. Efter Birger Jarls graf följer konung Inges. Grafs tenen prydes af konungens bild och en latinsk inskrift. Sidomurarne i grafrummet hafva dessutom minnesstenar, hvilka dels på latin och dels på svenska berätta konungens historia. — Det tredje grafkoret förvarar stoftet efter konung Knut Eriksson. Bild och inskrift på grafstenen äfvensom väggtafloma likna alldeles dem i Inges graf.. I fjerde grafkoret hvila konung Erik den tionde och hans gemål, danska prinsessan Richissa,' och i det femte och sista Erik den elfte, båda kc.-en med ungefär likadana likstenar, som i de förstnämnda grafhvalfven.

De la Gardieska grafkoret, som upptager södra korsarmen, är i alla afseenden praktfullare än de kungliga grafvarne, ehuru den anmärkningen 8kåligen kan göras, att orneringen icke alls passar tillsammans med den

177. Vrakens klosterkyrka.öfriga kyrkan. Ingången prydes af en mängd vapen och tvenne förträffliga bildstoder i bly af riksrådet och generalfältmarskalken grefve Jakob Pontusson och hans son, rikskansleren grefve Magnus Gabriel De la Gardie. Mellan de begge stoderna sitta tvenne i väggen inmurade stentaflor med latinska inskrifter, som omhandla de båda herrarncs riksgagneliga verksamhet och bedrifter. Innanför ligga tvenne grafkapell, i det ena hvila grefve Magnus Gabriel och h«na 'furstliga gemål Maria Eufrosina, och i det andra rikskanslerens son, kungliga rådet Gustaf Adolf De la Gardie och hans fru Elisabet Oxenstierna.

178 Mkdqi Gabriel De la Gardie. (*»-1686.)•

179. Jakob De la Gardie.

(1583—1662.)

Värnhems kyrka är en romansk korsbygnad, hvars hufvudparti utgörer af ett treskeppigt l&nghuä med tvenne fyrkantiga trapptorn i vester och ett halfrundt korutsprång i öster. Ehuru ursprungligen blott en klosterkyrka i afl&gsen landsort, väcker Värnhem så väl genom det helas harmoniska hållning dom sina sköna detaler hvaije konstkännares beundran, och en af dem. professor C. G. Brunius, hvars omdöme i bygnadsväg och särskildt i hvad som rörer medeltidens bygntÄsväsen, af ingen lärer jäfvas, yttrar sig med anledning.äf ett besök i Värnhem sålunda: “Jag beträdde detta heliga rum och fann deri en- andäktig väckelse £11 allvarligare betraktelser, som åtminstone jag aldrig erfarit i nutidens så kallade vackra eller rättare salongslika kyrkor. — Jag gick genom. den högtidliga koromgången i de furstliga grafvarne, hvarest mörkret redan gjorde föremålen mindre synbara. Det var liksom, mäktige and$r omsväfvade mig i dessa dystra grafhvalf. Hvilket rikt ämne till betraktelse 1 — Här hvilade konungar, som efter hvarandra suttit på en osäker tron. Huru ha de icke omgifvits af barbari och fanatism, partihat och uppror? Men de älskade det ljus, som omkring dem böljade spridas, ech de fingo anspråkslösa, men högtidliga htilorum i enlandtkyrka, som dä var, och ofelbart skall förblifva, eu af nordens herrligaste tempelbygnader. — Utkommen från kyrkan beskådade jag henne från alla sidor. De starkt framskjutande sträfpelarne, koromgångens utspringande gafvelbygnader, de låga anspråkslösa grafrummen framstälde under skymningen en något villsam, men väckande åskådning. De höga träden, som beskugga denna helgedom, den grönskande kyrkogården, de omgifvande murarne ökade dysterheten. Vinden susade lindrigt i de lummiga träden och tanken satte mig tillbaka till den tid, då en herrlig klosterbygnad höjde sig häijemte, efter hvilken enda lemningen nu är en gräsbeväxt grushög!“

Från Värnhem föres man öfver ett smalt näs mellan tvennc små täcka insjöar till Höjentorp, hvilket redan 1284 hörde under biskopstolen i Skara och längre fram under medeltiden disponerades af dekanen. Karl den elfte

180. Sköfde rid Bfllingen.

uppehöll sig der ibland då han mönstrade sina Vestgöta-regementen eller jagade på Billingen. Grefve Magnus Gabriel De la Gardie var då herre och värd på Höjentorp, hvilket utgjorde hans gemål Maria Eufrosinas förläning. Här lefde den praktlystne magnaten i furstlig glans så länge lyckan log emot honom, här skref han på sitt arbete “Vindiciæ veritatisM och anställde betraktelser öfver menskliga ödenas föränderlighet, sedan hans sol gått ner. Af hans palats ses nu blott några grundmurar och källrar. — Under en senare tid öfverlåts Höjentorp af 'rikets ständer åt den om sitt fäderneslands näringar så högt förtjente Jonas Alströmer, som här anladeett schäferi

af finalliga spanska f&r, redan innan denna fårafvel var försökt och hemmastadd i Tyskland.

Under vägen till Sköfde for man tvärs öfver Billingen, som har aamma formation som Kinnekulle samt sträcker sig genom delar af Vadsbo, Kåkinds,

,Talla och öudhems härader. Bergets spets i närheten af öglan da är kanske en ibland de skönaste punkter inom Sverige. Fr&n höjden störta små bäckar och bilda de näptfaste vattenfall. Utsigten är förtjusande skön. Man öfverser en flera mil omfattande slätt, i hvilken det herrliga Valla härad, likt en arkipelag med råna trehundra sjöar, .bildar hufvudpartiet I vester reser sig, som en afstympad kägla* den väldiga Kinnekulle, bakom hvilken Veneim försvinner som en blånande strimma.

Sköfde, vid bergets östra'fot, var under katolska tiden vida ansenligare och anseddare än nu, såsom valfartsort för en mängd pilgrimer, hvilka kommo att besöka S:t Elins kapell och källa. De som nu valfärda hit åro förnämligast sådana, söm söka återvinna en bruten helsa vid den här anlagda präktiga och beqvämt inrättade kallvattenkur-anstalten. — Tre mil från Sköfde ligger staden Hjo, som, ehuru köpstad ända från Erik den trettondes tid och med en särdeles täck belägenhet vid Vettern, likväl är ett af de obetydligare stadssamhällena i riket Utmed Vetterstranden i sydvest kommer man härifrån genom Fogelås, med. det präktiga herresätet Almnäs, till Ktingslena, ett ställe, som med skäl kan kallas klassiskt, med afseende på den äldre svenska historien. Ursprungligen ett Folkungagods, öfverlemnades det 1318 till Linköpings biskopsstol, och kom längre fram under kronan. Här mottog Birger Jarl 1257 sin måg konung Hakon i Norge och här uppehöll sig Torkel Knutsson, när han fängslades af sin otacksamme fosterson; Deu nuvarande Kungslena by är särdeles reguliert anlagd och bygd och har tycke af småstad inne i landet I stället för det slott Torkel Knutsson fordom bebodde, och af hvars ännu qvarvarande grundmurar man l«n se, att det varit ovanligt långt och smalt med ett rundt torn i hvardera ändan, reser sig vid ruinerna en prydlig herrgård, som är öfverstebostäile.

öfver den stora slätten, som här afbrytes af Fårdcdsberget, ett slags fortsättning af Billingen, kommer man till den uråldriga staden Falköping, livars krokiga gator och små trähus nu är det enda som ser ålderdomligt ut

Hela Vestgötabygden, men isynnerhet Falbygden, eller den trakt,' som närmast omgifver Falköping, är i arkeologiskt hänseende en af de märkvärdigaste orter i Sverige. Hela slätten häromkring är liksom öfvers&llad med grafhögar, gånggrifter och hällkistor, vittnande om denna orts tidigare bebyggande och att landets urinvånare här en längre tid varit i rolig besittning af landet Det är först på senare tider som dessa fornlemningar blifvit föremål för mera vetenskapliga undersökningar, hvilka, på samma gång de spridt ett oväntadt ljus öfver lefnadssättet hos Sveriges urfolk, i icke oväsendtlig mån förändrat de åsigter, som förut varit rådande på detta fält Då de offentliggjorda redogörelserna för dessa forskningar vanligen stanna inom enjämförelsevis ringa krets, men icke desto mindre äro af den beskaffenhet, att de böra intressera hvar och en med sinne och känsla för fosterlandets minnen, vijja vi ur riksantiqvarien B. E. Hildebrands berättelse anföra några yttranden om gånggrifterna eller halfkorsgrafvarne i Yestergötland.

“De bestå vanligen af ett stort, aflångt fyrkantigt graf-rum, bildadt af upprättstående stenhällar, med en smalare p& samma sätt bildad gång på östra sidan, vinkelrätt in-

mynnandeiden 181. stendös.

stora grafven,

hvaraf man tagit anledning till de anförda namnen. Tvärsöfver grafven äro lagda vanligen tre. stundom flera, långa klumpiga gråstensblock eller flata hällar af kalk-eller sandsten. Äfven gången är på samma sätt betäckt af mindre gråstens-klunipar eller flata hällar. Der icke någon åverkan skett äro grafven och gången inbäddade i en omslutande hög eller ett stenkummel, dock merendels så, att de stora öfveriiggande stenarne eller hällarne hvila fritt öfver högens yta eller åtminstone i densamma kunna skönjas. De fynd, som anträffats i de öppnade Vcst-götagrafvarne, visa uppenbart,

att dessa till- 182. GÄoggrifter med atensåttningar.

höra den så

kallade sten&lderu. För att med säkerhet bestämma hvilken menniskoras de personer, hvilkas ben här blifvit nedlagda, tillhört, torde fortsatta undersökningar och iakttagelser blifva nödiga. — — Att detta folk idkat jagt, kan ined visshet slutas af dc i dessa grafvar funna flintsaker och benvapen, hvilka alla hafva en form, som gjort dem tjenliga att användas som kastvapen, samt af de tänder af hundar och vilda djur här anträffats. Det synes likvid antagligt, att detta folk icke ensamt lefvat af eller för jagten. De med stor möda och omsorg uppförda grifterna, i hvilka slägten efterslägteir tyckes hafva blifvit nedbäddade, vittaa att åå *>m 6jgt och begagnat dessa grafvar, en längre tid i ro lefvat i deras omglfning. Den förteckning, lektor P. G. Alander lemnat öfver Testergötlands talrika g&nggrifter visar att dessa förefinnas i Kåkinds, Vartofta, Valla, Gudhem, Vilske Frökinds, Kinne, Sk&nings, Barne och Laske härader samt i kanten af Kullings härad, således intaga ett landbälte mellan sjöarne Vettern och Venero, omslutande de för denna trakt af

Vestergötland egendomliga siluriska bergåsarne, alltså den fruktbaraste delen af nämnda landskap. Detta förhållande gifyer anledning förmoda, att icke jagten ensamt bestämt valet af vistelseort; ty utan tvifvcl erbjödo trakterna norr och söder om detta landbälte icke mindre god tillgång på villebråd. Men för boskapsskötsel var ifrågavarande trakt särdeles tjenlig, ocb att denna näringsgren icke varit folket obekant, intygas deraf, att i Luttragrafven påträffades lansspetsar af fårben samt ben af häst och svintänder, som tyckas hafva tillhört en tam ras. Framtida undersökningar torde upplysa huruvida detta folk äfven befattat sig med jordens 183. Dolktr. 184. sig af flinta. odling. Hvad man med

(Funna i grafrar frU éunåldarn.) bestämdhet kan Säga, år att

för sådant ändamål icke inom Vestergötland kunnat uppsökas en (jenligare bygd än den, inom hvilken gånggrifterna förekomma.*

Under vägen från Falköping till Ledty och Ulricehamn passeras strax bortom den förstnämnda staden sluttningen af Ålléberg, som höjer sina mäktiga berglager i förfärliga branter öfver den resandes hufvud. Utsigten från bergets topp är mer vidsträckt och ovanlig, än egentligen vacker. På föga afetånd till venster ligger det lilla Falköping och der bortom det resliga Mösseberg med den nya badinråttuiogen vid sin fot; till höger synes ÄTarfeöy, det historiska Karleby-Långa, och i förgrunden de namnkunniga Jfyckelängarne. Framför åskådarens ögon utbreder sig Falbygden med sina

jSmå kåla kuliar bort mot det skogbeväxta Billingen och 1 bakgrunden aes Skara slättbygd, begränsad af den aflägsna molnlika Kinnekulle.

Så fort man öfverskridit gränsen till Elfsborgs lån börjar man få en förkänning af det småländska boglandet, och JRedvågs hårad, som utgör detta läns nordöstra' del, är att anse som den förmedlande länken nmpillai» den egentliga Vestgöta-slätten och det södra landets bergsbygder. Att likväl Bedväg, innan man framkommer till Ulricehamn, uppnått en icke obetydlig höjd öfver hafvet, framgår bland annat deraf; att detta härad är vaggan för icke mindre än tre af landets betydligare strömmar, Tidan, Nissan och ÄPran, hvilka alla bafva sitt ursprung från den så kallade Komosse, som väl till en del ligger inom Mo härad i Småland, men också inkräktar icke så obetydligt 'af Bedvägs härad. TJWicéhamn har en vacker belägenhet på sluttningen af en skogbeväxt bergsrygg vid östra sidan af Åsundasjön och visar sig, från de omgifvande bergshöjderna, som en liten samiing af . gula och rödmålade trähus kring en oansenlig kyrka. Staden, som fordom hette Bogqpund och blifvit bekant genom det fältslag, som Sten Sture på isen af Åsundasjön levererade danskarne under Otto Krumpe, har alltid fört ett tynande lif. En borgmästare härifrån, som bevistade 1741 firs riksdag, föreslog, att staden “till vinnande af större förm&neru mätte få uppkallas cfte.' den dä varande drottningen. Den underdåniga ansökningen bifölls, det gamla namnet utbyttes mot' Ulricehamn, stadens sigill, som förut var ett krönt B, förändrades till • ett U, och friheten att handla med. oxar, som boigerskapet länge afundats grannstaden Borås, medgafs som ett efterlängtadt privilegium; men den nydöpta staden, förblef sig i det närmaste lik och tyckes blott långsamt kunna hem ta någon mer Ufaktighet af den dit anlagda järnvägen..

Borås, fy ra mil 'Vester om Ulricehamn,. är en bland de täckaste och mest välbygda småstäder i landet, ehuru de flesta husen endast äro af trä. Stadens kyrka, som ligger på en liten höjd nära torget, är, för att vara i nyare stil, rätt vacker, och bland de regelräta gatorna utmärker sig den med träd planterade Állégatan, som en angenäm promenadplats. Omgifningarne kring staden äro Bärdeles intagande, icke genom någon ovanlig naturskönhet, utan för dén smak och det ordningssinne, som uppenbara sig i alla anläggningar, såsom vägar, 'stängsel, diken, åkerfält, hvilket allt anderhålles och skötes med ovanlig omsorg. — Ofruktbarheten i denna del af Vestergötland var eljest anledningen till Borås anläggning. Bollebygds, Gäseneds,' Vedens, Is, Marks och Kinds härader hade nämligen redan i slutet af. 1500- och början af 1600-talet företagit sig att öfver hela Sverige kringföra och afyttra dels hemgjorda, dels i andra orter uppköpta handelsvaror, för att i någon mån ersätta den svaga afkastningen af sitt jordbruk. Håröfver besvärade sig dé närmast liggande städerna, hvilka ansågo denna handel såsom ett intrång i deras rörelse, hvarför Gustaf II Adolf lät förekalla deputerade från dé nämnda häraderna, .hvilka uppgåfvo att deras hemman voro så svaga, att de oaktadt all flit och omtanka icke kunde underhålla sig och de sina, utannågot annat n&ringfång vid sidan af jordbruket Konungen uppmanade dem att anlägga en egen stad och p& detta sätt förvärfva sig r&tt att idka hafidel; och så uppstod Borås, som ett par år efter sin grundläggning af Gustaf Adolf „erhöll stadsrätt. Icke allenast staden, utan hela trakten deromkring är .rik på fabriksanläggningar, hufvudsakligen för tilllverkning af vä&ader, och utgör sedan lång tid tillbaka en af hufvudortema för svensk husflit od slöjdskicklighet

På längre eller kortare alstånd från Borås ligga regementsqvartermåstar-bostället Germundsred, hvilket en tid omtalades såsom czar Peters gemii, ryska kejsarinnan Katarinas födelseort, •• - det gamla herresätet Torpa, Stes-bockska ättens stamgods,'— samt det forna fästet öresten.

Knappt fyra mit fråp Borås och dess industriella lif ligger en annan stad, som för föga mer än hundra år sedan också vår. en industriidkande stad, och som sådan intog ett bland de främsta rummen bland landets städer, men som åter nedsjunkit till ett af dessa jordbrukande små samhällen med stadsprivilegium, hvilkat är det vanliga och utmärkande kännetecknet på en svensk småstad — nämligt» Alingsås — Jonas Alströmers födelsestad och plantskolan för hans ston framtidsplaner. Staden, som anlades i slutet af Karl den niondes tid Lödöses borgare, som blifvit husvilla genom danskarnes plundringar, har a sällsynt vacker belägenhet vid Säfveåns utlopp i.sjön Mjörn och är regah bundet och temligen väl bjgd, ehuru de-flesta husen äro af trä. På senalt tiden har Alingsås åter böijat visa flera tecken till industrielt lif, hvilktf hufvudsakligen får tillskrifvas den genom järnvägen öppnade lätta kommunikationen med Göteborg.

En mil vester om Alingsås ligger östad, en större egendom, som den varme fosterlandsvännen och mecenaten, kommerserådet Sahlgren i lifstideq anslog till en uppfostringsanstalt för "att ur nöden rädda, uppehålla och till dugliga och kunniga arbetare vid jordbruket dana så många värnlösa barn från hvad ställe och ur hvilken samhällsklass som helst, som barnhusets tillgångar medgifva.“ Inrättningen står under öfverinseende af Vasa-ordens kommendörskapitel och ledes af en af testators arfvingar.

öster om Alingsås, förnämligast uti Gåseneds hårad, förekomma de beryktade Svålterna, milslånga, ofruktbara, ödsliga ljunghedar, dit blott en och annan koja förirrat sig och hvilkas invånare lefva i det yttersta armod. För två å tre århundraden sedan voro dessa trakter beklädda med resliga ek- och - furuskogar, som blifvit utrotade genom ett oförnuftigt skogsbruk, och till en del äfven förstörde genom häijande fiender. På. senare tider har man likväl sökt genom skogssådd och trädplantering åter förvandla dessa ödemarker till en bärande jord och gifva dem ett mindre afskräckande utseende. Äfven vester om Alingsås förekomma trakter, som i ödslighet och ofruktbarhet söka sina motstycken i hela det öfriga Sverige. Särdeles framstående i detta hänseende äro de kala, fula och skogförödda trakter, som under namn af Ale- och Vådtlefjått stryka fram på gränsen af Ale och Vädtle härader mellan sjön Mjörn och Göta elf.Men vi lemna dessa ödsliga nejder och förflytta oss åter till den leende .Venerstranden, för att göra ett hastigt besök i det lifliga Vener sborg. Denna framåtgående stad, som ligger vid. Venerna sydyestra hörn på en mellan qjön

185. Alingsås.

Vassbotten och Götaelf utskjutande landtunga, räknar sitt upphof från drottning Kristinas dagar och anlades egentligen för att draga handeln på Dal till Sverige, emedan Dalsbönderna vanligen hemtade sina förnödenheter från Norge. — I likhet med Sveriges öfriga kust- och gränsstäder har Venersborg fått dyrt skatta &t krigets förödelser och derjftmte flera gånger varit ett offer för ödeläggande eldsvådor, hvilket likväl haft till följd, att staden i sitt nuvarande skick är ovanligt välbygd och regelbunden, fast flertalet af husen endast äro af trä. Bland bygnader åro kyrkan, landshöfdingeresidenset, det nya stadshuset och elementarläroverkets hus de, som tilldraga sig en främmandes uppmärksamhet Men om staden i sig sjelf icke eger någonting särdeles, som fängslar ögat, så kunna stadens omgifningar deremot med skäl räknas till de naturskönaste, som någon svensk småstad här att framvisa. Norrut utbreder sig Venerns

186. Jodm Alströmer.

(1686—1761.)

stora vattenyta, kantad med Dals mångformiga berg och mörka skogskullar;

i. Jteter lockar Göta elf med Rdnnums vackra vattenfall och en yppig floddal, begränsad af de båda bergjåttarne Halle- och Hunneberg; och söderut möter TroUhåttekanal och de verldsbekanta vattenfallen, hvilkas majestätiska storhet

hos den, som en gång sett dem, aldrig skall utplånas ur minnet.

I stadens närhet ledes järnvägen öfver Göta elf medelst en af major CL Adelsköld konstruerad stålbro, hvilken med skäl bKfvit beundrad för sin djerfvaoch lätta bygnad.

Endast en half mil öster om Venersborg resa sig Halle- och Hunnéberg på 187. Veneriborg. slättlandet vid Venen»

strand till en höjd af omkring ett hundra meter öfver sjöns yta. Bergen, hvilka äro åtskilda från hvarandra genom en smal dal, som begränsas af de

lodräta bergvlg-garne, bestå tiD sia hufvudmassa af trapp, hvilken såsom ett tjockt täcke utbreder sig öfver de underliggande, till siluHska formationens äldsta afdelning hörande, lagren af alunskifier och sandsten, hvilka merän-dels träffas blottade

vid bergens fötter 188. JimrEg.bron öf»er HufTiidnäwn. knug deraa føj* om_

(Komtruered Af major Cl. Adeltköld.) , 0 _ _ _

krets. Så vål HaBe-

ääm Hunnebergs öfversta, plana bergytor, äro beväxta med löf- och barrskog. I de lösa jordlagren häruppe träffas smärre aflagringar af subfoasila Nord-sjösnäckor, ett bland de många bevisen på landets höjning. Dessutom finnes p& det förstnämnda berget en och på det senare icke mindre än tjugntre £\jöar, af hvilka isynnerhet en om våren bildar ett synnerligt praktfullt vattenfall.

Ungefär midt emellan Hunneberg och staden intränger från Dalbo^öns sydvestliga ånda en af grund och klippor uppfyld vik, ur hvilken GfitaelfTrollhättan.emottager Venerns vatten och börjar genast, hopklämd mellan trånga bräddar, att kasta sig i brusande forsar. Delad i tvenne armar som omsluta Euftmd-

189. Trollhättan, allmän utsigt af fallen.

näsön, störtar den mindre utför Önafors,- den större utför Rånnums och Vargönans höga fall, hvarpå flodarmarne förenas och elfven flyter lugn en half mil genom en bördig slätt till Stallbacka, der hon är inemot tusen meter bred, uppfyld af skär och holmar.

Nu störtar hon utför de väldiga Trollhättefallen, en höjd af tretioåtta meter, hvilka fall dock äro fördelade i flera afsatser. Det företa fallet kallas Guttö-fallet och omfattar en liten alldeles otillgänglig ö, Gullön, derefter kommer Toppö-fallet, det största och djupaste, dernäst Stampersfröm och sist de trenne Helvetesfallen, utför hvilka elfven

bildar en vik med en häftig strömhvirfvel, som fått namn af Olidehålan. Midt i Toppöfallet ligger *Toppön*, en liten klippholme, till hvilken man kommer på en lätt järnbro,som ser ut som vore lion t astad' öfver afgrunden/* Nar man går öfver de svigtandeZ plankorna 'grjpes man nästan. af svindel vid anblicken af den

ofantliga vattenmassan, som med döf-vandé dän och .yrande skam störtar sig' utfBr klipporna under ens fötter. Men. om naturen vid Trollhättan framställer ett-af de störst och mest storartade skådespel, som icke allenast v&rt land utap hela det nordliga Europa har att uppvisa, så ställer äfven konsten ytd hennes sida ett af sina djerfvaste och ärofullaste företag, med hvilket hon besegrat naturens hinder, utan. att förstöra hennes ursprungliga skönhet eller nedsätta det storartade deri.

Den första begynnelsen till en vattenfarled mellan Venem och Vester-bafvet var den- så kallade Karls graf, som i Kari den elftes tid anlades mellan Sjön' Vassbotten och Götaelf för att undviks de för sjöfarten hinderliga fallen vid Bånnum. Under Karl den tolftes regering företogs vid Trollhättan en sluss-bygnad under ledning af den utmärkte Polhem, som förband sig att på fem 19L Trollhättan: Polhem« iiau. år ha arbetet färdigt; men genom

konungens död och landets utblottade ställning måste företaget inställas och-kom icke att fortsättas förrän i början af 1740-talet. När det då i det närmaste hade nått sin fullbordan, läto

några illvilliga pereoner en natt kasta en massa bjelkar och storkar i strömmen ofvanom fallen, dessa drefvö med vattnet ned emot den uppförda dambygnaden, som sönderspängdes, hvarigenom hela det dyrbara arbetet förstördes. Slussbygnaden afstannade nu af brist på penningar och hvilade ända till slutet af 1700-talet, då arbetet ånyo. upptogs efter en ny plan af Daniel Thunberg och bragtes till ett önskligt slut af den skicklige kanalbyggaren Erik Nordevall. Sedan Göta kanal blifvit anlagd ansågs dét nödvändigt att kanalen vid Trollhättan utvidgades och erhöll samma mått som den förstnämnda, hvar-

19L Trollhättan: Polhem« llui.

Ving&kei».före en ombygnad eller utvidgning beslöts och verkställdesi början af 1840-talet — Den nuvarande kanalen går icke, såsom Polhems plan var, igenom falles, utan på sidan om dum; men arbetet är, om icke så djerft i tanken, likväl till sitt utförande föga mindre storartadt.

Sjelfva den ofantliga kraften som detta majestätiska vattenfall erbjhder har i våra dagar af rastlöst sträfvande arbete börjat användas som drifkraft för flera industriella anläggningar (såsom mekanisk verkstad, valsverk, pappersmassa-fabrik, m. m.) och kring dessa åstadkommet ett litet dagligen växande samhälle vid Trollhättan.

Kanalen tager sin början vid lognvattnet ofvanför Gullöfallet, sänker sig derpå genom elfva slussar, fördelade i tre särskilda efsatser, ned till Åker-

193.* Troll hätt« c.

ström, der ett nytt fall möter, som undvikes genom en nyanlagd sluss, och vidare till Åkersvass. Segelleden följer derefter elfvcn förbi Torpa till Lilla Edct, der strömfåran åter sammantränges och bildar ett tre meter högt fall, som kringgås genom den förbi den vackra egendomen Strom ledande Ströms kanal, med två slussar. När man kommit ur den nedersta af dem har man tagit sista steget för att komma i jämnhöjd med hafvet, dit den majestätiska floden i sakta fart går att utgjuta sina vågor.

Vestergötland är ett kontrasternas land, en sammanfattniog af de yttersta olikheter: Veoern med sin krans af dott och städer, Svälternas kala ljunghedar, Trollhättans vilda skönhet, ftlt der himmel och hafre sammanflyta vidsyDgränsen, det t&cka Valla hårad, med sina små kullar, Gnflkroken med sina löfskogar och yppiga växtlighet, tvillingbergen Halle- och Hanneberg, Kinnekulle, oförlikneligt i naturftgring, och Vädtlefjällens dystra ödslighet Stora, • såsom naturens, åro åfven motsatserna mellan de menniskonaturer Vestergötland fostrat för det gemensamma fäderneslandet: Forstena-slftgtens ypperste man, <len store härföraren Lennart Torstensson, patrioten Jonas Alströmer, Torbem Bergman, Bereelii föregångare, skalderna Kellgren och Lidner, psalmsångaren O. Kolmodin. läkaren Carlander, bröderna TheoreU, bröderna Malmsten m. fl.

194. Trollhitte kanal: Öppnandet af en alnii.Dal.

Bal bildas till sin norra del af en från Norge och Vermland ned* stigande bergstrakt, genomskuren af en stor mängd smala, ofta flera mi! långa sjöar, kring hvilkas stränder resa sig höga, branta, stundom skog* omkransade, stundom kala bergmassor, förlänande åt dessa trakter det storartade och vilda, men genom de grönskande dalarne mildrade utseende, • 30m föranledt deras liknande vid en alptrakt i smått. Denna pittoreska 5åUnatur sänker sig i täta afsatser öster ut till Venern, vid hvärs strand de låga bergen temligen tvärt bryta sig och blott någon gång låta dalsänkningarna utjämna sig till verkliga slätter. Söderut utplattas bergen småningom till vidsträckta kärr- och motrakter, de så kallade Ödskoldemoar; men höja- sig åter söder om dem till icke obetydliga höjdsträckningar, som i sydvestlig riktning genomskära Dals sydliga del ända bort till Qvistrumi* trakten vid Bohuslänsgränsen och äro kända under namnen Kroppefjäll Såters' och Stigsfjällen. Vester Om dessa “fjällsträckningar“ — för att begagna den i orten vanliga benämningén — sänker sig landet mot Bohuslänska gränsen, med en högst ojämn och bruten yta, öfversållad med ofruktbara Jjung-, kärr- och motrakter, omvexlande med kala berg och skogbevuxna höjder. Öster om den utbreder sig ända till Venern-Dals bördiga och tätt bebygda slättland.

Dal erbjuder i geologiskt hänseende åtskilligt af stort intresse. Längst i norr' och vid norska gränsen är gneis den rådande bergarten, som fortsätter på ömse sidor om sjön Stora Le söderut öfver .gränsen inåt Bohuslän; en likartad gneis utbreder sig, som ett smalare bälte från Holms och Qunnarsnås kyrkor utefter stranden af Dalbosjön ned emot trakten af Venersborg. Inom den första af dessa gneisregioner förekomma, uti Årte-

ismarks och Torrskogs socknar, några lager al tälgsten, som ännu på ett och annat ställe utgör föremål för brytning och förarbetas till ugnsbottnar, spishällar, kokkärl m. fl. andra hushållsartiklar. Granit uppträder flere-st&des i trakten 'rester om Åmål och utgör äfven hufvudmassan af det ansenliga' Kroppefläll, som frän Bäcks kyrka sträcker sig söderut förbi Öresjön och Bådanefors till Håstefjorden. På flera ställen, såsom i Fröskogs, Tydjo, Holms m. fl. socknar, förekommer h&lleflinta i mer och mindre mäktiga lager, äfvensom urlerskifler, icke sällan af sådan rätklufren beskaffenhet, att den brytes och förarbetas till takskiffer. Några få mahnfyndig-heter finnas, såsom en starkt manganhal tig järnmalm inom FrftskogB socken samt kopparmalm odh Bilfverhaltig blyglans i Åmmskogs och Tydje socknar, hvilka mitlmanledningar i synnerhet i medlet och slutet af förra århundradet voro föremål för ordentlig grufdrift och äfven i våra dagar blifvit upptagna pä ett par ställen. Till landets geologiska märkvärdigheter höra slutligen skalbäddarne i Tissélskog vid sjön Bogvarpen, i hvilka man hnträfht ända till tio olika snäckarter, tillhörande Vesterhafvet, hvilka, sönderkrossade och sammanbakade, i större och mindre körtlar ligga inbäddade i den här förekommande sandjorden.

Jordmånen är så till art som bördighet riycket olika i olika delar af landet. Bördigast är den på slättlandet, der man nästan öfver allt träffar en lättbrukad ler- och svartmylla. I Tössbo och en del af Vedbo härader består jorden till största delen af sandblandad lerjord, oftast lerbotten. Sämst lottad, hvad åkeijorden vidkommer, är nordvestre delen af Dal, der de små äkerlapparne mestadels utgöras af en mager stenbunden mojord, som endast med mycket arbete och stor kostnad kan tvingsa att något sä när återgälda den möda och utsäde, som derpå nedläggas.

Hvad invåname beträffar, sä -finnas hos dem inga framstående egenheter, hvilka kunna sägas skfljadem fj$n befolkningen i angränsande orter. Änsigtsbildningen är den genuint svenska ovalen, med blå' ögon, rödletta kinder och ljust hår. Vedbofolket synes dock vara af en något resligare växt, än i de öfriga häraderna, och i x Högsätersbygden af Valbo träilar man flera med svart hår och bruna ögon än på något annat ställe i detta landskap. — Folklynnet är på det hela stillsamt, mildt och vänligt. Afekild från större städer ocb de stora handelsvägame, har Dalbon i det längsta bibehållit forntida enkelhet i sina ärfda seder. I veetra Dal Mm» sig folket allmänt i sina hemmaväfda tyger, grått, brunt och blått våhnar för karlarne och hålfylle och bomullstyger för qvinnokönet Likaså gör man på östra Dal, hvad hvardagsbehofvet angår; men högtidsdrågtenär der nu nästan alltid af fabrikstillverkning. Hos de yngre karlarne synas den långa rocken, de korta skinnbyxorna, skorna med strumpor, som om vintern betäcktes med snösockor af valmar, samt den stadiga filthatten för alltid fått vika för en modernare och mep stadsmannahk klädsel.Äfven boningarne hafva onder det sista århundradet undergått stora förändringar, så till det inre som yttre, och förekomma no vanligast med flera rom och öfvervåning. Någon enda

ryggåsstuga står väl ännu qvar för atf vitna om sin höga ålder och om huru bygnadssättet var för två hundra år sedan; men der de finnas åro de dock för längesedan utrymda af jordegaren. och upplåtna till bostad åt de fattigaste. En sådan ryggås-stuga är oföränderligen inredd på såmma sätt, nämligen i ett.större rum — den egentliga stugan — en liten kammare och en .ännu mindre förstuga. Förstugudörren är mycket låg och vid ingåendet gäller det att böja ryggen. De inre väggarne utgöras- af de oskrädda väggstockarna; likaså är allt till taket hörande trävirke synligt I stugans ena höm står den stora rundspiseln, hvars häU föga höjer sig öfver golfvet Spjället är af den mest enkla beskaffenhet-ech utgöres antingen af en tunn stenhäll eller några hopspikade brädlappar, som föstas i ena ändan af en stång, hvilken likt en vågbalans hvilar på en på taket stående träbock och i smaländan är försedd med ett rep eller en björkvidja, sam går ned i stugan- eller ock utefter yttra långväggen; der detta spjällsnöre föstes vid en träpinne. Med tillhjälp af detta rep kan spjället upplyftas eller nedfällas öfver skorstenspipan efter behof och önskan. “I mina första $enstår som prest“ — säger prosten Lignell, som lemnat en förtjänstfull beskrifhing öfver Dal .— "voro ryggåsstugor- ännu flerestädes till finnandes .och deras möblering toer än enkel. Då jag var ute på husförhörsrasor, hvilade jag öfver natten i en och annan sådan. Bädden tillreddes då åt mig på-stugans långa hord, emedan annan, plats saknades. Man sof der godt, utom vid tillfällen, då det föU husets råttor in att anställa envigeskamp på stängerna i taket och man .låg med fruktan, att den tappande parten kunde komma neddimpande ,i ansigtet Sängar för fler än husfolket funnos. icke i så beskafiade stugor."

Intet svenskt landskap har varit så litet besökt af främlingar som det natursköna Dal, och det af det skälet, att det ända intill våra'dagar Varit till sina inre delar otillgängligt för hvar och en, som qj rast med egen vagn eller velat anförtro sin person åt den svenska shjutskärran. Dessa hinder äro nu .till väsendtlig del undanröjda, och- en resande, som vill se hvad Sverige förmår frambringa af storartad naturskönhet eller jjuf fägring, bör icke försumma att, med begagnande af det lätta kommunikationsmedel, som järnvägarne och Dalslands kanal erbjuda, göra en tur genom detta landskaps nordligare trakter. Kanalen, som sedan hösten 1868.varit öppen för trafiken, erbjuder nu en oafbruten kommunikationslinie från -Köpmanne-bro vid Venern ända upp till' Lennartsfors bruk i Vermland, vid utgången af Lelången i qjön Stora Le, och är utomordentligt rik på vackra partier och skickligt utförda arbeten. Ett bland de vackraste af det senare slaget är utan fråga slussarne och aqyedukten vid Häfveruds bruk. Mellan tvenne väldiga skogbekrönta berg kastar sig en skummande fors från den på enbetydlig höjd ofvanför Håfverud liggande sjön Åklånga» genom ett trångt pass ned i Upperudshöljen*). Genom vågornas brus tränger dånet från stångjärnssmedjorna nere i djupet, till venster om fallet, och högt öfver shus-portarne ser man redån på afetånd en jättelik rödbrun massa, som i aD maklighet sträcker sig öfver den rytande strömmen. När man passerat de fyra slussarne får man omsider förklaringen på denna förunderliga syn. Det föremål, som så tilltvingat sig den resandes uppmärksamhet, befmnes nämligen vara en ofantlig vattenfylld. järnlåda. en fartygsbro öfver sjelfva

196. Aqvednkteo ?id Htfvernd.

(Xomtnierad af friherre Nll« Erlcaon.)

forsen; det är med ett ord den beryktade aqvedukten vid Håfverud, den enda i- sitt slag i Skandinavien oeh ett af de många minnesmärkena af Nils Ericsons snille. Der aqvedukten slutar vidtager åter kanalen, till en del sprängd i klippan, till en del murad bredvid forsen, som förgäfves bryter sina vredgade vågor mot de fasta murarne. Från kanalen kommer man i all sköns ro in i sjön Åklången; från denne åter genom ett kanaliserad t vattendrag in i den romantiska Laxsjön och vidare nr denba in i den fyra mil långa Lelången, med slutstation i närheten af norska gränsen.

*) Méd »hölj» föratåf nämligen p& Del ett stillastående vatten mellan trenne forsar.Hela denna färd är utomordentligt vacker; likväl är den natur, som framträder i landskapets nordliga trakter och närmare norska gränsen, af en helt *nn*n art än den, som utmärker dalg&ngarne utmed de nedra sjöarne. I stället för den storartade höglandsnatur, som satt sin prägel på landet omkring öfra Lelången och Stora Le, der {jällen, skogarne och de blånande vattnen förflytta åskådarens inbillning till de trakter, der Oisians harpa klingade, utbreder sig

omkring Laxsjön en dalsträckning, som i hänförande naturscener kanske fåfängt söker sin like i Norden. Hela denna dal, eller rättare denna sammanfattning af dalar, bildar en oupphörlig vexling af höjder och brådjup, strömmar och sjöar, af mörka skogar, leende ängar, grönskande lundar; och oaktadt dessa nya ständigt vexlande förändringar i naturens rika panorama, utmärker sig hvaije tafla för en oväntad n\jnkhet i sluttningarnes våglinier, i löfverkets massor och i böjningen af stränder och dalgångar. — Också träffar man här knappast ett enda ställe, som icke utmärker sig för en romantiskt skön belägenhet. Här ligger det herrliga Billingsfors, hvars läge och omgifningår böra till «le skönaste i Sverige. Herrgårdsbygningen ligger på en holme i Laxsjön och gent emot framskymtar på en udde det af naturen och konsten i förening så rikt begåfvade Baldersnås med sina parker och trädgårdar. Här ligga Fjäll. Dingelvi)Högen, Bågen och en mängd andra egendomar, alla utmärkta, en del till och med ryktbara, för sin sällsynt sköna belägenhet och den herrliga natur, af hvilken de omgifvas.

Från Köpmannebro, der kanalen utmynnar i Venern, är tre mil landväg till Åmål. Den första tredjedelen af vägen går utmed östra stranden af sjön Jnimtnen, i hvars midt ligger en ansenlig ö, som genom en 430 meter lång träbro är förenad med fasta 'landet På denna ö ligger det vackra herresätet Henriksholm, som förr hette öna och i böljan af 1600-talet egdes af Knut Lillie. — Vid Ånimskogs kyrka aflägsnar sig vägen från Ånimmen och drager genom Tösse socken allt närmare Vjenern, tills han slutligen uppnår denna sjö vid Åmål.

Ända till drottning Kristinas tid saknade Dal en egen stad.- År 1630 uppdrog förmyndare-regeringen en af sina medlemmar, riksskattmästaren Gabriel Oxenstierna, hvilken, i anseende till inkomna klagomål, skulle genomresa Vermland, “att tillse om någon lägenhet kunde vara till en stad vid Byelfven eller annorstädes mellan Vermland och Dal, och der signationen någorstädes så kunde vara skickad, låta deraf taga en karta till regeringens bättre information." — Detta blef upphofvet till Åmål som stad. Borger-skapet i staden Brätte sökte väl afböja Åmåls anläggning, emedan den nya staden skulle blifva obeböflig för orten och dessutom till stort hinder för Brätte, men regeringen var af motsatt tanke och utfärdade stadsprivilegier 1643. Staden har sedan varit plundrad och bränd af båda danskar och norrmän, samt hemsökt af svåra eldsvådor, senast tvenne gånger på detta århundrade. Efter dessa är Åmål nu en temligen väl bygd stadoch stoltserar till .och med med ett och annat stenhas. Midt i staden ligger ett stort tr&dplanteradt torg, som genomskäras af den här utfallande Åmålsån, hvilken äfven delar staden i tvänne ungefär lika störa delar.

Tager man vägen från Köpmannebro söder ut, kommer- man, efter att ha passerat Mellerud, skärningspunkten för bergslagernas järnväg och Fred-rikshald-Sunnanå-banan, in på det egentliga slättlandet, förbi Or med det utmärkt vackra tvillingberget BoreJnUIa, till Bolstad och Frendefors. I den förra af dessa socknar finnas ännu lemnmgar efter det forna slottet Databorg, som anlades af hertigarne Erik och Valdemar under stridana mot deras broder konung Birger. Under Engelbrekts befrielsekrig innehades Dalaborg, på namma sätt som de andra fasta platserna i riket vid den tiden, af en dansk fogde Paine Jönsson. På Engelbrekts befallning angreps fästet af Peder Ulfeson, och efter en belägring, som endast räckte i tre dagar, derunder man anlagt bröstvärn samt antändt slottet, måste Paine gifva sig. Han blef med möda räddad undan de belägrandes raseri al Peder Ulfeson och förlorade allt, utom lifvet och frihet att begifva mg hvart han behagade. Efter att i hundra år varit ett slags föste för Dal, mer likväl till ortens förtryckande än till déss* förevar, förstördes sålunda Dalaborg, utan att sedan ha blifvit iståndsatt Stenen har i senare tid blifvit bortförd till andra bygnader, så att numera endast obetydliga spår synas efter grundmurarne.

I landskapets södra och ännu mer i dess vestra del ligga eh mängd järnbruk och manufakturverk, såsom Bådanefors, Liljen&erg, Bjuggfors, Loviseholm m. fl.

Flera af våra adliga ätter leda sina anor ifrån de gamla “Mark-männen", såsom Dalboarne fordom nämndes, t. ex. den genom flera af sina medlemmars duglighet och riksgagneliga verksamhet berömde Sfeife-slägten, ätterna Lagercrantz, Granfelt, Didron, Marmerstråle, Löwenhjélm, V<em o. b. v.; äfvenså härstamma flera berömda ofrälse slägter från detta landskap, såsom Hedrén, Fryxett, m. fl. Ännu lefva på Dal bondeslägter, som berömma sig af att nedstamma från jättarne och äfven i lynne och gestalt röja alla karakterer af en jätte-afkomma. Till dessa hörer den i Vedbo ännu florerande Håbols-slägten, märklig i hela provinsen för stor rikedom, reslig växt och en

ovanlig kroppsstyrka, samt i följd häraf äfven för en viss stormodighet och stolthet.197. Göteborg« Tipen.

Göteborg.

Innan Karl den tionde för alltid lade Skåne, Halland, Bleking och Bohuslän under 8veriges krona och derigenom betryggade landets beröring med Vesterhafvet, egde. Sverige vid detta haf ingenting mer än dén smala flik af Vestergötjand, som vid Götaelfs utlopp- skjuter in mellan Halland och Bohuslän, tillika med ön Hieingen, hvilken omfamnas af elfvens utlopps-armar. För att Sverige skulle kunna drifva någon handel på Vesterhafvet hade derför redan, i början af medeltiden en stad, Lödhosa eller Lödöse, blifvit anlagd djupt in i Yestergötland vid Göta elf, så långt elfven var segelbar. Lödöse- var såsom nyckel till Nordsjön af stor vigt för landet, hvilket tydligen visar sig af de många historiska tilldragelser, som der timat; men sedan staden blifvit sköflad och bränd under de inbördes- krigen mellan konung Birger och hans bröder samt- elfven under tidens lopp blifvit så uppgrundad, att fartygen icke längre kunde gå upp till staden, började denna småningom att förfalla och förvandlades omsider till en bondby, sedan de fleste invånare långt förut flyttat till det närmare elfvens utlopp under Karl den åttonde eller Sten Stures tid anlagda Nya Lödöse. Dennä stad, som egentligen är att anse som stammodern till det nuvarande Göteborg, hade tidigt fått en medtäflare i Elfsborgs stad, hvilken efterhand vuxit upp kring det gamla fästet med samma namn, med hvilket staden litet emeDan måste dela krigets vidriga Öden, hvarför han ock aldrig hann till något större välstånd. Staden förföll oCkså så snart den gamla och så ofta omtvistade fästningen blifvit raserad, och Nya Lödöse, som en tid synnerligen omhuldades af Gustaf den förste,, förstärktes genom inflyttningar från det af fienden skfiflade Elfsborg. Men Nya Lödöse skulle också hafva sin- tid, och dess föga lysande jiistoria ändades dermed, att konung Gustaf den andre Adolfbefalde dess borgare att flytta till det af honom anlagda nya Göteborg, hvilket sålunda leder sitt upphof. från alla tre dessa städer. På samma plats der nya Lödöse låg, ligger nu den så kallade Gamlestaden, en af Göteborgs förstäder. Gustaf Adolfs Göteborg var emellertid icke den första staden med detta namn. Hans fader Karl den nionde hade förut på ön Hisingen midt emot Gamla Elfsborg anlagt ett Göteborg, som genom sitt lyckliga läge och sin tidigt utvecklade handel uppnådde en sådan blomstring, | att det väckte danskarnes afund och blef den punkt, mot hvilken deras anfall hufvudsakligen riktades i det krig, som Gustaf Adolf ärfde efter sia fader.

Staden gibk ock sin undergång till mötes, då Elfsborgs fäste, efter ett hjältemodigt försvar, 1612 föll i fiendens händer. Sedan fred blifvit sluten gjordes visserligen en början till stadens återuppbyggande,, men arbetet inställdes, sedan Gustaf Adolf fattat det beslut, att anlägga en ny stad på fastlandet närmare Göta elfs utlopp. Denna stad blef det nu varande Göteborg, som erhöll stadsrättigheter och anlades hufvudsakligen efter holländskt mönster, med hvarandra korsande kanaler, af de många inflyttande Holländarne, bland hvilka den rike Abraham Cabeljou intager ett utmärkt rum. Staden uppblomstrade fort; men i samma mån, som dess handel, rikedom och anseende tilltogo, uppväxte ock den gamla afundsjukan hos Danmark för hvilket Göteborg alltid varit en nagel i ögat. När kriget utbrutit 1644 begaf sig derför Kristian sjelf från Köpenhanm med sin flotta .för att anfallaGöteborg. Efter fåfänga försök att dels med våld, dels genom hotelser bringa staden till öfvergång, måste konungen, för att icke sjelf blifva inspärrad af De Geers holländska flotta, som väntades hvarje ögonblick, upphäfva belägringen och återsegla till Danmark. Ett nytt försök följande sommaren hade hka liten framgång. Under kriget 1677 försökte danske ståthållaren Gylden-löwe att från Ramberget på Hisingen beskjuta staden, men blef genast jagad derifrån, liksom i Juli 1677, då Karl den elfte sjelf från Skåne skyndade till stadens undsättning. Under Karl den tolftes krig hotades Göteborg med belägring af den oförfärade Tordenskiold. men ehuru han redan lyckats få Karlstens fästning i sina händer, kunde han ingenting uträtta mot det kraftiga

199. Nya Elfsborgs fästaicg.

&

Q

b

<*

Q

försvar, som blifvit anordnadt af kommendanten på Elfsborg Johan Lillie. År 1788 hotades Göteborg för sista gången med fiendtligheter af danskarne, som under befäl af prins Karl af Hessen tågade mot staden. Men äfven denna fara. så mycket större genom befästningarnes dåvarande bristfälliga skick, gick lyckligen öfver, sedan Gustaf den tredje genom sitt inflytande förmådde engelska ministern EUiot att hota Köpenhamn med en bombardering, om icke danskarne genast arögo sig tillbaka.

Oaktadt dessa krigsoroligheter, upprepade eldsvådor och härjande farsoter har Göteborg allt jämt gått framåt Ostindiska sjöfarten och den rika sillfångsten i Bohuslänska skärgården bidrogo hvar för sig att ansenligt utvidga dess handel, hvarjämte Göteborg under kontinentalspärrningens tid var nederlagsplats för Englands kolonialvaror, som derifrån spredos öfver hela Europa. Efter fredens återställande böljade handeln minskas, men har nnder de senare decennierna varit i ständigt stigande, så att Göteborg ickeauenast återtagit bid förra rang som handelsstad, utan till och med uppnått första, trappsteget bland Sveriges handelsidkande stider.

Göteborg är utan jämförelse den regelbundnaste och bäst bebygda stad i Sverige. De i räta vinklar hvarandra korsande gatorna genomskäras af breds kanaler, öfver hvjlka leda ända till tjugu' broar, af hvilka de förnämsta äro Lejonbron, Kämpebron, Tyska bron och Nya fiisingsbron; de begge förstnämnda uppkallade efter figurer, med hvilka de fordom voro prydda. — Bland de öppna platserna och torgen intages främsta rummet af Gustaf Adolfs torg, beläget midt i staden och p& tvenne sidor begränsad t af kanalerna. Dess nuvarande namn härleder sig af den p& detsamma resta bronsstatyn af Gustaf Adolf, utförd af Fogelberg, som nätt och jämt innan sin död fick njuta af den tillfredsställelsen att veta- sin födelsestad prydd, med detta verk af hans

200. Norr» Hamngatan i Göteborg.

skapande ande. Andra öppna platser äro Drottningtorget utanför bangården, Lilla torget vid stora hamnkanalen, Kungstorget, Kyrktorget, &t Eriks torg, Kasemtorget, Järntorget, Fisktorget, m. fl.

Göteborg är en alltför ung stad för att kunna framvisa någonting af äldre monumental bygnadskonst; men den äger likväl en stor mängd både offentliga och enskilda bygnader af yngre dato som förtjena all uppmärksamhet Af dessa vilja vi föret nämna stadens! kyrkor. Den första och ännu den största af dem är Domkyrkan belägen vid vestra hamnen mellan Kungsgatan och Kyrkogatan och uppbygd på grunden af den år 1802 genom en eldsvåda förstörda gamla domkyrkan. Vestra fasaden prydes med dnbbla kolonner af skottsk sandsten. Inredningen är värdig och dyrbar; framfördet öfriga utmärka sig det pr&ktiga orgelverket, de stora kaudelabrarne i koret och predikstolen, som prydes af skulpturer af Fahlerantz. — Kristine eller Tyska kyrkan vid norra, stora Hamngatan är uppförd under förra hälften af 1600-talet af tyskar och nederländare, som d& voro bosatte i Göteborg. Bakom altaret hvilar fältmarskalken Rutger von Ascheberg i det praktfulla grafkor, han qjelf under lifetiden der inrättade åt sig och sina ättlingar. — ' En tredje utmärkt kyrka är den Nya Haga kyrkan, uppförd i engelsk-gotisk stil efter ritning af Edelsvärd och hufvudsakligen åstadkommen genom enskilde personers frikostighet Kyrkans midtskepp och tvärskepp bilda i plan ett latinskt kors cch koret en half åttkant.

Portaler och fönsterposter äro af finhuggen sandsten, ornerade med löfverk. Synnerligast utmärker sig den veatra portalen genom rika löfverksbågar, hvilande på dubbla kolonner, samt korfönstren genom sina rena linier och betydliga höjd. — Engelska kyrkan vid Kaserntorget är äfven en af samme aktade arkitekt uppförd nyare bygnad, hvilken, liksom Haga kyrka, utmärker sig för sin rena stil och omsorgsfullt utarbetade detaljer, bland hvilka korfönstren med sina dyrbara glasmålningar intaga ett framstående rum.

— öfriga kyrkor äro Karl Johans kyrka i Majorna, — Masthuggskyrkan vid Stigberga-liden, — Garnisons- eller Kronhuskyrkan i nedra våningen af det gamla Kronhuset,

— Fattighuskyrkan i förstaden Stampen,

— Klippans kapell, — den nybygda Pauli hyrka — Mosaiska Synagogan, en präktig bygnad i blandad byzantinsk och mohrisk stil, belägen vid Vallgrafven midt emot Trädgårdsföreningen, samt S.-t Josef8 kapell eller katolska kyrkan med prydlig facad vid Spanmålsgatan.

Andra märkliga bygnader äro: Landshöfdingeresiaensnuset vid stora Bommen, ett större stenhus, som skall vara uppbygdt af Lennart Torstensson, hvare vapen jemte hans husfrus Beata De la Gardies pryder den gamla och utmärkt vackra portalen af finhuggen sandsten. Efter Torstenssons död inköptes huset af konung Karl den tionde, hvilken bodde der, när han vistades i Göteborg, och äfven der öfverraskades af döden. — Rådhusd vid Gustaf Adolfs torg var ursprungligen uppfördt efter ritning af Nikodemus Tessin, ehuru det sedan blifvit utvidgadt och föråndradt och bland annat fått en tredje våning tillagd. Bredvid rådhuset ligger Kommendanihuset, som tillhört von Aschebergska ätten och sedan varit boställe för stadens kommendant

201. Gottaf II Adolf.

'Efter B. E. Fogelberge itaty.)Vid samma torg ligger Högvakten och bredvid denne en af Göteborgs dyrbaraste bygnader, nämligen Börsen. Huset, som med entresolen innehåller tre våningar, är uppfördt i italiensk stil. Å fasaden, som är vänd åt Gustaf Adolfc torg, åro anbragte tolf kolonner af gjutet iärn, af hvilka de sex undre, motsvarande ned ra våningen, tillhöra den doriska och de Bex öfre den jomsk»

ordningen. Genom fem arkadformiga öppningar, försedda med dörrar af ek o:h genombrutna ornamenter af gjutjärn, leder ingången fräi} torget till den höga och rymliga börssalen, som piy-des med en kolossal marmorstaty af konung Oskar den förste. Huf-vudingången år dock fria östra hamngatan genom en stor port af ek, liksom den åt torget prydd med genombrutna ornamenter af gjutjärn. Från den rymliga vestibulen leder en bred trappgång upp till öfr» våningen, der uppmärksamheten framför allt fästes vid den rikt och dyrbart ornerade festivitetssaleo. Vid båda åndarne af detta praktrum, son upptager hela bygnadens bredd och fjorton meter af dess längd, är anbragt en rad af korintiska pelare af kvit stock, hvilkas mellanrum upptages af fem meter höga speglar. Taket, på antikt sätt indeladt i kassetter, är rikt orneradt med målningar och förgyllningar. Golfvet, som är för-färdigadt i Mttnchen, är sammansatt i mosaikform af en mängd olika träslag) olika färger och fasoneringar. Fyra kakelugnar af hvitt porslin uppbära hvar sin staty af mytiska personligheter och öfver cörrame äro infattade basreliefer af de fyra årstiderna efter Thorvaldsen.

Ytterligare märkas: det redan nämnde Kronhuset, märkligt egentligt derför, att vid 1660 års riksdag i Göteborg ständerna i detta hus höOo

202. Kristine eller Tysk* kyrkan. (I sitt nuvarande skick sedan 1866.)eioa sammankomster och der hyllade den d& endast fem &r gamle Karl den elfte till Sveriges konung; — Nya ArtUlerityghuset på Lilla Otter hällan, som

203. Nya kjrkao i Haga.

(Eftar ritning af A. W. Ed«I«rW. grundlagd 1864.)

utgör en fyrkant, hvars rymliga borggård i öster och vester begränsas af storartade förrådsbygnader och i norr af tvenne vakttorn, 8&mmanbundne emellan med porthvalf ocb med förrådshusen medelst fristående Tcrenelerade murar; — Nya Sahlgrenska sjukhuset, som, ehuru

flyttadt från sin ursprungliga plats vid östra Hamngatan till VaUgrafyen, numera Sahlgrensgatan, på södra sidan om staden

j 204. Bönen i

CEfUr ritning af P. J. Elanan,ännu bibehåller namnet af sin förste grondläggare, Svedenborgs och Jonas Alstrømers förtrogne vän, direktøren Nils Sahlgren; .den storartade bygnades, utförd af Arkitekten V. von Gegerfelt, presenterar i sitt nya skick en väldig oval.- i tre våningar med- inte borggård, omgifven af vackra planteringar; — Stora .Teatern vid Kungsparken; — Navigationsskolan, lika utmärkt för arkitektonisk prydlighet, som för det fria och vackra .läget oppe på järnberget vid Göta. elf; — Göteborgs Museum. Denna vackra inrättning, som , vuxit upp till en icke blott omfångsrik utan till sitt innehåll høgst dyrbar och till sitt ändamål särdeles lärorik institution, är inrymd i det vid Norm

205. Stori teatern S Göteborg;

Hamngatan belägna f. d. Ostindiska kompaniets hus,, hvilket förut egdes tiffl efia hälften af staten och till den andra af Gøteborgs stad> hvilka båda afstått sin dispositionsrätt till förmån för museet Förutom en .rikhaltig zoologisk samling innehåller Göteborgs museum en stor samling af industri-föremål, ett tafvelgalleri, en mynt- och medajjsamling, en samling af arkeologiska och etnografiska föremål m. m.

öfriga bygnader, som förtjena uppmärksamhet, äro: Flemeniarlårooerket, — Biskopshuset, — Frimurarelogen, - — Chdlmerska slöjdskolan, — JUm-vägames stationshus, — TuU- och packhuset, — Nya posthuset, — Arbetareföreningens nya prydliga hus, — Arbetarebostäderna i stadens utkanter m. IL; samt framför mycket annat den mängd vackra villor i det så kallade “Fmbets-mannagvarteretu och de många palatslika bygnader vid den praktfulla aKuh§s-portsgatanu och på den så kallade HasseUHadska ängen, som allt framtrollats p& ds sista tio åren. — Ett hus i Gøteborg, som betraktas med intresse af både ätadabefoch främlingar, är f. d. Sahlgrenska huset N:r 14 Yid norra Hamngatan. Såsom intim med förste egaren direktör Sahlgren brukade Svedenborg bo i detta hus så ofta han var i Göteborg, och det uppgifves hafva varit här, som den bekanta händelsen skulle hafva tilldragit sig, att Svedenborg midt under den sorlande munterheten hos ett talrikt aftonsällskap plötsligt reste 8ig och till-kånnagaf, att just i detta ögonblick en förskräcklig eldsvåda rasade på Södermalm i Stockholm och att hans eget hus, som låg i denna stadsdel, liksom genom ett underverk skalle blifva 'räddadt, en förutsägelse, som sedan befans till alla delar stämma öfver ens med verkliga tilldragelsen. Det gamla Sahlgrenska huset är ett vackert trevånings stenhus med kringbygd gård. Det inre är orneradt i 1700-talets atil med enboiserade speglar, upphöjda, ornamenter och dylika prydnader.

206. Fftatet VettgöU lejon.

Göteborg består af tre hafvnddelar: egentliga staden, förstäderna och Nya varfvet, af hvilket en del blifvit upplåten till Korrektionshus, äranadt att tjena som mönsterinrättning af detta slag för landets öfriga förb&ttrings-an stal ter. Af förstäderna, till större delen bebygda med nätta trähus, utvisande trefnad och välmåga ligga östra, Vestra och Nya Haga, tätt invid staden; längre vesterut Majoma och Klippan, ursprungligen ett varf, der Ostindiska kompaniet hade upplag af sina skeppsförråd. Bortom Klippan ligger Röda Sten,, en liten bebygd trakt utmed hafvet, hvilken fått sitt namn af en vid stranden liggande sten, som de sjöfarande brukade, rödfärga, enligt en gammal sägen, emedan ett fartyg under en svår storm blifvit räddadt derigenom, att det haft ett tåg fästadt omkring denna sten; Mellan Klippan och Röda Sten synas några stenhopar efter Gamla Elfsborgs fåste, hvilket kostade Sverige<let dryga penningeoffer, som under namn af “Elfsborgs lösenu långe tyngde p& det skattdragande folket. Ännu längre bort ligger Nya Varfvet, såsom nyss nämndes, station för skärgårdsartilleriet och utgörande liksom en liten stad för sig sjelf.

Sedan i början af dettä århundrade har Göteborg icke varit befästadt, enär erfarenheten visat, att dess läge mellan dominerande höjder gjorde de uppförda fästningsverken ändam&lslösa. År 1807- skänkte derför Gustaf Adolf till staden fästningsliniema från S:t Eriks bastion till Badstugiibastionen. bvilka ock samma år började raseras. Staden försvarades dessutom från landssidan af ett par skansar, som ännu stå q var, nämligen Lejonet, dier Vestgöta Lejon, fordom Gullbergs slott, på östra och Kronan på sydvestra sidan om staden. Från sjösidan skyddades Göteborg af batterierna BMmgen

207. Fästet Kronan.

och Pyu Ncibbe; Nya Elfsborgs fästning, som anlades i medlet af 1600talet på cn holme i inloppet till staden, har, såsom befunnen olämplig, också blifvit utrymd. Holmen har nu inrättats till badanstalt och sommarnöjei].

Den store Gustaf Adolfs plan, att af Göteborg göra en stor och betydande handelsstad, har gått i fullbordan. Gynnsamt läge, drift och företagsamhet i förening med kapitalstyrka samt kloka och väl handhafda författningar hafva höjt Göteborg till hvad det är, den första handelsplatsen i Sverige. Det ligger således i sakens natur, att det öfvervägande flertalet af Göteborgs befolkning består af industriidkare. Af denna industri utgör handeln tyd-ligtvis hufvudmomentet, ehuru på senare tider många och stora fabriksanläggningar hafva uppstått, af hvilka likväl de största ligga utom stadens område, företrädesvis i den en half mil derifrån belägna Mölndals by, hvars utmärkta vattenfall bereda åt fabrikerna en ypperlig drifkraft. Men åfven inom konstensoch vetenskapernas

områden har Göteborg frambragt män, som i hög grad frejdat det svenska namnets anseende och ära, såsom N. Sahlgren, köpman, men derjåmte mecenat som få inom Sverige, bildhuggarne Fogelberg och Molin, skalderna Lidner och Valerius1 språkforskaren J. E. Rydqvist\ botanikern P. F. Wahlberg m. fl.

Stadens promenader äro utmärkt vackra, såsom Trädgårdsföreningens dyrbara och synnerligt»väl underhållna anläggningar, AUeerna på stadens sydöstra sida, parken omkring nya teaterhuset samt det täcka Lorensberg, der sällskapet Par Bricole låtit resa en byst af skalden Wadman, modellerad af Molin. — Äfven stadens omgifningar äro omvexlande, i allmänhet behagliga och på sina ställen verkligen sköna. På östra och sydöstra sidan utvecklar sig en täck leende nejd, med yppig vegetation och på mångfaldigt sätt förskönad af konsten. Här ligga en mängd sommarställen och villor, bland hvilka det präktiga öfverås obestridt intåger första rummet. I vester utmed elfven ^och hafvet är trakten mera bergig och vild; men den majestätiska floden, klippornas vexlande former och hafvet sjelft förläna dock fit denna nejd en karakter af storhet, soni icke förfelar att göra intryck. Äfven i nordost förekomma några vackra punkter, ehuru på längre afstånd från staden, såsom stränderna omkring sjön Aspen och den herrliga dalgång, som genom-flyteö af Säfveån.

208. Säffeln i närheten af Joneered.209. Bohusläns vapen,

Bohuslän.

Som bekant är, utgöres JGötebergs* • och Bohuslän af tvenne delar: Vesf-götadelen eller Göteborgs stad med .Askims, Säfvedals. och östra Hisings härad af Vestergötland, samt Bohuslän eller det forna Viken, som Innefattar hela kuststräckan fr&n Götaelf upp till Svinesund pä gränsen till Norge. Dén ansenliga ön Hisingen, som ligger vid Götaelfe utlopp i hafvet och omfattas af elfvens båda utloppsarmar, bildar det naturliga gränsmärket mellan dessa begge länsdelar, hvilka icke ega annat samband med hvarandra, än den tillfälliga föreningen under samma länsstyrelse.

Säkert kan intet svenskt landskap inom ett sä inskränkt ytomrftde uppvisa en så rik mångfald af belägenheter, utmärkta af en storartad och ovanlig naturskönhet, som Bohuslän. Vänder man sig åt norr, möter der en fjällbygd, som upptager större delen af gränshäraderna mot Norge och Dal och bildar liksom en enda gigantisk bergmassa, sönderspängd och splittrad i tusen remnor, och djupa dalgångar, hvilka alla hafva en bestämd riktning från norr till söder. Hela denna fjälltrakt utmärker sig för.en vild romantisk naturskönhet, ehuru 1 detta hänseende ingen del öfvergår Bullarens härad, med sina fjäll, sina skogar och djupt liggande sjöar. Vänder man sig åt ett annat håll till kustlandet eller fastlandet söderut, så är detta i oändlighet uppfyldt af kala beig och klippor, som tilltaga i höjd i samma mån de nalkas hafvet, i hvilket de nedstupa med vanligtvis tvärbranta väggar. Men emellan dessa berg och klippmassor intränga långsträckta ijordar och vikar och slingra sig i oräkneliga, nästan vågjämha dalar, hvilka i motsats till dalgåBgarna i fjällbygden gå i riktning från öster till vester och endast jpå ett par ställen, såsom i Tanum och på Inland, utbreda sig till egentliga slätter. — Utmärkt herrliga nejder träffas äfven bär på flera ställen, men i synnerhet kring Qvistrum och söder om Uddevalla, hvilkas naturskönhet är så mycket ovanligare, som den pu °n eång eger en vild och leende karakter.Utsigterna äro visserligen icke vidsträckta, men ögat mötes öfrer allt af den herrligaste omvexling af föremål, och öfver det hela hvilar en underbar ljusbrytning, hvilken är de bohuslänska landskapspartierha alldeles egendomlig. Deremot eger landet ett ödsligt utseende i den yttersta strandkanten och i skärgården, hvilken man kan anse som Bohusläns tredje hufvuddel. Hela kusten från Hallandsgränsen, eller för att endast tala om Bohuslän, från Elfljorden ända upp till Norge, delar sig i en oräknelig mängd uddar och näs, mellan hvilkas stupande branter smala bugtande hafsvikar skära djupt in i landet och gifva det hela utseendet af ett i en urtid af hafsvägorna sönderslitet bergland. Såväl inuti alla dessa vikar, som längs med hela kusten, ligga ttisentals holmar, skär och öar af den storlek, att man med rätta sagt, att en tredjedel af Bohuslän ligger i hafvet..

Sålunda utgör Bohuslän, genom sin utbildning, ett af de märkvärdigaste landskap i Sverige och tyckes ha alla -karakterer af ett bergland, ehuru det i verkligheten saknar dein, genom bergens relativt oansenliga höjd och landets belägenhet vid. hafvet.

I . geologiskt hänseende erbjuder Bohuslän öfver hufvud ringa eller ingen omvexling, emédan dess fasta

berggrund utgöres nästan endast af gneis och granitarter, utan några andra deri förekommande anmärkningsvärda inlagringar. D2 de förra eller gneisarterna utbreda sig öfver östra, mellersta och södra delarne, finner man deremot de senare hufvudsakligen rådande i de nordvestre delarne, utmed hafskusten. Sålunda utsträcker sig én icke obetydlig bildning af granit, i form af ett halfannan mil bredt och nära nio mil långt bälte, öfver V&tte, Tantms, QviUe, Sotenås och Stdngenås härader, eller öfver hela kusttrakten mellan Svinesund och Lysekil vid Gullmarefjordens mynning. Bergartens färg är vanligast röd, likväl någon gång äfven §rå, såsom i granskapet af Strömstad, på Malmån och några andra ställen. Dess finkorniga struktur och deraf följande hållfasthet, samt egenskapen att kunna lätt klyfvas och huggas, gör densamma särdeles lämplig till aUahanda bygnadsarbeten, och på flera ställen, men isynnerhet på Malmön, hafva också i senare tider mer eller mindre storartade anläggningar för detta ändamål blifvit öppnade. — I öster om denna granit vidtager en mäktig bildning af gneis, som utbreder sig öfver hela den återstående delen af landskapet förbi Uddevalla ända ned till Göteborg. I skilnaden mellan den äldre' graniten och gneisen vid gränsen af Vätte och Bullarens härader träffar man en icke obetydlig gångbildning af yngre granit .eller så kallad pegmatit-granit, hvilken hufvudsakligen uppträder i de högsta .tyggarne af de kala och skoglösa fjällsträckningar, som här gå' frgun. På några ställen har allmogen deraf i senare tider börjat hugga qvamstenar.

Utom de torfinossebildningar, som här - och der, isynnerhet i länets mellersta delar, finnas inströdda i sänkningarne mellan bergshöjderna, såsom en välkommen ersättning för bristen på bränsle, hvaraf dessa bygder i allmänhet lida, förtjena bland yngre aflagringar äfven de bekanta snäcklagrenFiskläge pl Testknsten. en tafla af Edv. Bergh.)

har Kapéllbaclcen, utanför Uddevalla, ådragit sig största uppmärKsam heten såväl för den mångfald af djurarter, hvilka den der varande snäckbädden innehåller, som för dess höga läge öfver den nuvarande hafeytan, hvilket, enligt flera sammanstämmande iakttagelser, funnits uppgå till något öfver sextio meter. År 1843 aftäcktes ett snäckjager på en höjd af ungefär trettio mQter öfver hafvet på hemmanet Röes egor i Bro socken, i hvilket lager man påträffade skeletterna efter tre menniskor, h vilkas- läge, så väl söm snäckhvarfvens orubbade tillstånd öfver dem, tydligen visade att de der icke blifvit. begrafna. utan vådligen omkommit under den tid, då ^jelfva snäckbädden ännu fortfor att bilda sig under betäckning af hafvet

Kustlandet och de större’ öarne .håfva en i allmänhet mycket bördig och lättbrukad jordmån, bestående dels af sand, uppblandad med förruttnade

eller snäckbäddarne att med några ord ihågkommas. Dessa bäddar, som allesammans, innehålla skal af sådana snäckor, hvilka ännu uppehålla sig i det angränsande hafvet utanför kilsten, träffas dels nära intill och helt obetydligt ofvan om den nuvarande hafeytan, dels också p& en höjd af ända till sextio meter öfver hafvet. Än utbredda i t^na sjelfetändiga lager, än utan ordning sammanhopade i de små dalsänkningarne mellan grus- och bergkullarne, på större eller mindre afst&nd från kusten, härа de..oemotsägliga vitnesbörd om den stora utsträckning hafvet en gång i forna tider egt i dessa trakter. Bland de många stallen inom Bohuslän, der sådane snäcklager blifvit anmärkte,hafsalster, dels, såsom på Oroust, Tjärn, vissa delar af Inland och Hisingen, af lermylla, hvilande på en bädd af skalmergel.- Depemot har {jällbygden en dålig, mera sveksam jord, bestående antingen af sand och stenblandad mylla, eller af mojord och skogslera.

Den omgifvande naturen* inom hviiaen man lefver och verkar, näringsfånget med sin sysselsättning och särskilda vanor hafva alltid haft ett stort, godt eller ondt inflytande på den mångskiftande varelsen menniskan, och på få ställen inom landet är detta förhållande så i ögonen fallahde, som i Bohuslän. Å fasta landet, med undantag af vissa kuststräckor, lefver en allmoge, öppen, redbar, gästfri, hjelpsam, arbetsam och händig, till kroppen frisk och härdad, hvilken ända tiU öfverdrift älskar sin hembygd; men som också har sin mörka skuggsida af lättsinnighet, obändighet och stridslystnad. Låhgsefter kusten och pä öarne i skärgården, särdeles inom södra delen, lefver en befolkning, sammansatt af de mest olika element Den lifliga förbindelse, som * härstädes från urminnes tider egt rum med nästan alla främmande nationer, den mängd af menniskor, som i och för sillfisket hit-strömmade från alla délar af riket och sedan qvarstannade, har gifvit upphof till en folkstam, helt

olik den inhemska och som ej kan fritagas från de karaktersfel och laster, som merendels' äro till finnandes hos öboar.

Holmberg har i färger, redan då öfverdrifvét mörka, skildrat Bohusläns fiskarebefolkning på hans tid. Denna skildring är numera, sedan en förändrad bränvinslagstiftning och friare tullförfattningar undanröjt källan till det onda, icke blott öfverdrifven utan grundlös.

“Nu mera" — säger Holmberg *) — "eger Bohuslänningen ingen särskild nationaldrägt, om man äfven i några härader skulle finna lemningar efter en sådan. På kustlandet synes mannens helgdagsdrägt fordom bestått af en lång tröja, af blått eller svartbrunt vadmal, likadana knäbyxor med ailfverspännen, ljusblå strumpor och långskaftade stöflar, en randig yllevåst, en brokig halsduk och en svart hatt med breda bård. På Ealms tid voro qvinnorna i Vette härad och förmodligen äfven på andra ställen om helg-dagame klädda i kjortlar och tröjor af helst röd, ibland grön och blå färg. Somliga hade utanpå tröjorna röda lifstycken, utsydda på bröstet med gula rosor, och på ryggen, frän lifstyckets midt till nedra - kanten, prydda med fyra tvärfingersbreda gula lister. Till denna brokiga drägt, som fullbordades med en hvit, stärkt mössa af fint linne och ett förkläde af samma slag, skola ock, enligt berättelse, hört skor. med höga, färgade klackar och silfver-spännen, samt röda eller blå strumpor med insatta färgade sidenkilar."

Om man från Göteborg följer vägen, som går norrut på östra sidan om Götaelf, anländer man efter ett par timmars färd till den lilla staden Kongelf,

*) Botrailäni hiitorit och beskrifniog.belägen nedanför berget Fontins branta klippväggar, på norra stranden af Nordre Elf, der denna Götaelfe nordliga flodarm skiljer sig från hufvudfioden.

Få städer i norden torde kanna berömma sig af så stora och lysande minnen som denna obetydliga stad, hvars invånare hemta sin bergning af jordbruk, handel och handtverk. Det fans likväl en tid, då Konghälla, såsom staden fordom kallades, stolt højde Bina tornspiror mot himmelen och såsom Norges hufvndstad såg konungar och farstar med lysande följen draga fram Ofrer gatorna. Konghällas mest lysande period sammanfaller med Sigurd Joisidafan styrelse, hvilken konong omhuldade staden med synnerlig förkärlek och ftr-ärade dess kyrka flera dyrbara minnen från sin österlandsfärd. Men endast fem år hunno förflyta från hans død (1130), då den stolta staden föll i gros, hemsökt och utplundrad af en. Vendisk sjöröfvarflotta. Den appbygdes och befolkades väl åter och omtalas ofta, särdeles i de borgerliga krig, som under de följande århundradena hemsökte Norge, såsom en ort af både vigt och betydenhet; men det anseende, den förut egt, återvann den aldrig. Ar 1568 blef staden under det då började nordiska kriget sköflad och bränd af de svenska trupper, som under Per Brahes befäl inföllo i Bohuslän, och låg sedan under hela kriget i ruiner. Den uppbygdes ännu en gång på samma plats, men plundrades och förstördes ånyo af svenske fäitöfversten Jesper Kruus under Gustaf den andre Adolfs krig med Danmark, och några år derefter vandrade plogen öfver det rum, der det minnesrika Konghälla fegat under nära trefjerdedels årtusende*). År 1613 flyttades staden en tredjedels mil längre i norr på den holme, på hvilken Bohus fästning under tiden uppstått, för att vid inträffande krigshändelser vara under skydd af denna kanoner, och erhöll vid denna flyttning sitt nuvarande namn Kongelf. Men icke en gång denna plats var tillräckligt stark att skydda den hårdt hem- i sökta staden för krigets förödelser, och då han under Karl den elftes krig j ånyo blifvit Gränd, flyttades han efter krigets slut till det ställe, der han nu ligger på fasta landet vid norra elfetranden. Fastän Kongelf på sin nya plats lyckades inom kort vinna en icke obetydlig handel, låg likväl i det nära granskapet med det uppväxande Göteborg ett oöfvervinnerligt hinder för dess framtid såsom' handelsstad. Visserligen delade Kongelf med Bohusläns öfriga städer de fördelar, som sillfisket under senare hälften af 1700-talet medförde, och erhöll under samma tid sin ännu egande stapelrätt; men för-hoppningame, som framkallade denna regeringsåtgärd, blefvo likväl aldrig förverkligade.

Strax söder om Kongelf, på den af elfven kringflutna föstningsholmeo, eller, som han rätteligen heter, Elfvebacken, ligga de storartade och romantiska ruinerna af det i Nordens historia ryktbara Bohus slott, erinrande om de många .blodiga strider, som af missförstådda intressen här fordom utkämpats.

) Nyligen företagna ntgrifdingar torde lem na rirdefolla bidrag till upplysning om den gamla •Udane inredning

och lefaadsa&tt.Mellan staden och holmen leder en prydlig rullbro af järn. Från de gamla fästningsvallarne har man en herrlig utsigt öfver den anspråkslösa staden, »om med sina små trädgårdar smyger sig t&tt utmed foten af Fontins bergvägg och speglar sig i den lugnt förbi skridande elfven. Herrligare är likväl samma tafla sedd från höjderna vester om staden, då den väldiga ruinen sjelf inträder såsom hufvudpartiet och med de bakom honom framskymtande Vestgötabergen, framställer en vy, som erinrat många resande om Rhenfioden och dess borgkrönta stränder.

Såsom förut är nämndt delar sig Götaelf vid Kongelf i två armar, som omsluta den htora, bergiga, men utomordentligt fruktbara ön Hisingen, som icke utan skäl blifvit kallad Göteborgs visthus, enär den förser denna stad med nästan allt hvad den behöfver af träd-gårdsalster och ladu-gårdsprodukter.

I Danaflorden utanför Hisingen ligger en liten holme eller, rättare, ett skär, Danmark eller Danmarks Lilja, som i vår äldre historia under namn af Danaholmen är väl bekant, såsom gränsskilnad mellan svenska, danska och norska väldena. Skäret, ett hundra meter långt och lika bredt, upptages af stenreflar, busksnår och några gräsplättar, utan tecken till att någonsin ha varit bebodt af menniskor.

Norr om Danaholmen ligger utanför Hisingen i Kattegat en ögrupp, bestående af tre större och flera mindre öar och skär, som med ett gemensamt namn kallas Öckeröame, på gamla norräna språket Eikreyiar, hvilka ofta omtalas i våra fornsagor såsom ett älsklingstillhåll för vikingar, öcker-öarne voro vanligen den bestämda mötesplatsen, då man öfverenskommit att företaga gemensamma härfärder, och den som hade lust att gifva och taga stryk, kunde alltid vara såker om, att här få sin önskan uppfyld.

Men vi återvända till Kongelf. Landsvägen håremellan och Marstrand går genom det backiga Inland — landsträckan mellan Götaelf och den åt norr inträngande Hakefjorden — till Tjufkil, öfverfartsorten till Marstrand *).

•) Sedan en regalier Ingbfcufart öppnate mellan Göteborg och Maritrand begagnat nn mera land •▼igen öffer Tjnfkil endaat nndantagtfii.Redan p& något afstånd från hafvet ser man uppifrån de högre backarne ett stort grått tom långt ut i skåren höja sina fasta och grandiosa proportioner: det är Karlstens fästning, “Nordens Gibraltar", såsom den mer ftig-rikt än egentligen sant blifvit kallad.

Marstrand är belägen på östra sidan af en klippö längst ut i skargården, tre fjerdedels mil från fasta landet. Den förträffliga och mjcket besökta hamnen, som inneslutes af Klöfverön, Koån och den ö, på hvilken Marstrand ligger, har troligen föranledt stadens anläggande i början af trettonde århundradet. I likhet med de attdra Bohuslänska städerna har äfven Marstrand sin historia om öfvergångna härjningar, vexlande välden, om rikedom och lif den ena tiden, om armod och glömska under den derpå följande. I senare hälften af sextonde århundradet var staden hufvudorten för det då pågående rika sillfisket och nederlagsplatsen för all handel, som bedrefs i samband med denna handtering. Genom de af Fredrik II staden förunnade fri- och rättigheter öfverläts icke allenast hela handeln, utan nära nog hela milfisket åt Marstrand, som under denne konungs styrelse hade sin mest lysftndp period och derföre i alla hänseenden uppträder såsom en nordisk stad af första ordningen, med två borgmästare, syndikus, tio rådmän o. s. v. Men välståndet förde ock-med sig osedlighet och gudlöshet, lyckans och med-gftngens vanliga följeslagare, så att Marstrand under dessa tider skildras såsom den gudlösaste stad i Norges rike. Äfven efter det Bohuslän genom Roeskildeska freden blifvit införlifvadt med Sverige, fortfor Marstrand under några år att omhuldas såsom regeringens ögonsten; men ungefär samtidigt med Karl den elftes anträde till regeringen såsom sjelfmyndig konung sammanträffade flera omständigheter, såsom inskränkning af stadens rättigheter, krigs-olyckor, eldsvådor och .tryckande skatter, hvilka inom en jämförelsevis kort tid tillintetgjorde stadens välstånd. Äntlh en gång skulle likväl lyckan k emot den afeigkomna staden: det var när sillfisket åter uppblomstrade under separe hälften af 1700-talet, då Marstrand liksom förut skördade stor vinst, hvarjämte den för några år under samma lyckotid förklarades för frihamn; en åtgärd, som om den icke uppfylde alla de förhoppningar, som de styrande Sjelfva hyste, likväl i sin mån bidrog till staders förkofran. — Men porto-francons indragning 1794 och sillens försvinnande några år derefter, sänkte Marstrand åter i lägervall, ur hvilken

den likväl under senare tiden-lyckats höja sig genom sitt anseende som en af rikets förträffligaste badorter.

I sitt närvarande skick har Marstrand ett godt och småtrefligt utseende. Utefter kajen sträcker sig en bred och regelbunden gata, Hamngatan, som prydes af stora och hyuppförda hus. .Flerestädes ser man små nätta trädgårdsanläggningar och planteringar, som hafva ett frodigt och grönskande utseende, der de af. den ofvanför liggande fästningen skyddas mot de menliga vestanvindarne; Stadsparken i midten af staden och Badhusparken vid badhuset erbjuda, ehuru icke så särdeles gamla, redrå en behaglig- och svalkande skugga åt de promenerande. Vid torget, som egentligen blott är enutvidgning af den gata, som leder från hamnen upf» till fästningen, ligger det gamla rådhuset, nu ombygdt till hotell. — Stadens åldriga kyrka, fordom helgad åt jungfru Maria, är en rundbågsbygnad, hvars starka murar och t^dfasta hvalf trotsat de eldsvådor, som tid efter annan öfvergått Marstrand. Bygnaden utgöres af ett fyrkantigt långhus, som fordom varit tvåskeppigt, men 'hvars pelarrader och hvalf i början af detta århundrade nedbrötos ocfc ersattes med ett brädtak. Oaktadt denna vandalisering och andra moderna förändringar är Marstrands kyrka kanske ännu den' vackraste lemning af kyrklig arkitektur från medeltiden, som Bohuslän har att uppvisa.

212. Marstrtnd med Karlsteps fiitniog.

På vestra sidan af Marstrandsön höjer sig den väldiga Karlstens fäst ring öfver de omgifvande öarne och sunden. Man känner ej med visshet tiden för dess anläggning; dock synes antagligt att försvarsverk funnos här redan i slutet af 1500-talet. Att förskansningar både funnos och voro i försvarbart skick i början af Gustaf den andre Adolfs regering, upplyser Brannefejdens historia, emedan svenske fältöfversten Jesper Kruus derunder blef anbefald att företaga en expedition mot Marstrands fästning, den han likväl i brist på* belägringsartilleri måste lemna i fred. Emellertid bestod fästningen sannolikt ända till 1667 endast af jord verk; men vid denna tid anlades den donjon, som ännu utgör fästuingens hufvudparti, och på hvars reduttformiga vestra sida elt fyrkantigt torn uppfördes med fem bombfria etager. Till förstärkande af de svaga utanverken anlades trenne skansar, Därnligen Qttstafsborg vid södra Malepert, vid norra hamninloppet, samt/

Hedoigakobn på det 1 hamnen liggande skäret af aamma namn. I detta skick befunno sig försvarsverken vid Marstrand, d& de 1677 eröfrades af danåkarne under Gyldenlöwe. De arbeten, desse, under den tid de innehade fästningen, böljade till fästningsverkens förstärkande, fortsätten af svenskanig, när de gentfm freden åter kommit i besittning af Karlsten, och hafva med längre eller kortare afbrott fortgått ända intill senare tider. På de sista femtio åren har fästningen delvis blifvit ombygd och försedd med nya utan* verk. Vid södra inloppet är bygdt ett nytt, men alldeles för svagt straad-

verk. De gamla skansverken Fredriksborg och Gustafeboig äro nnmen

raserade och sjelfva Karlsten nyligen utrymd.

Allmänt bekanta äro Marstrands saltsjöbad. Ställets klimat är mildt och tempereradt; frostnätter infinna sig här på öarne en och annan veda senare och upphöra om våren tidigare, än på def motliggande fastlandet Nederbörden är ock mera jämn och sältan lider växtligheten af en längre ihållande torka. Häraf följer, att ett klimat, hvilket, Ukt Marstrands, • år underkastadt så ringa vexlingar. i a&eende på tvenne så vigtiga faktorer för det organiska lifvets bestånd och upplifvande, som temperatur och fuktighet, måste på sjuklingar verka särdeles välgörande; också är det icke utan skäl, som Marstrand af fullt kompetente vetenskapsmän erhållit benämningen Sveriges Madeira.

Norr om Marstrand intränger mellan Inland och Tjörn den breda och djupa- Hakefjorden, som genom sin fortsättning Halse- och Hafstensfjordam sträcker sig ända upp till Uddevalla. Halfannan mil ännu längre i norr intränger Stigsfjorden och omsluter i förening med Hakefjorden, i hvilkes han utmynnar, den ansenliga ön Tjörn. Bland öarne i sydliga ändan af Hakefjorden finnes en som heter Brattön, hvilket namn hon troligen fått af sina branta stränder, särdeles omkring Blåkullen, ett berg; som genom sia höjd utgör den första tandkänning, hvilken den från Skagen kommande seglaren har af södra Bohuslän. — Namnlikheten har. emellertid i senare tider föriedt folktron att hit förlägga det olyckligt ryktbara Blåkulla och göra Blåkulla till skådeplatsen i alla de vidunderliga sägner och äfventyr i hvilka påskkäringar och trollpackor spela hufvudrollerna. Ehuru dessa sägner

äro af temligen färsk dato, ha de; likväl förmått inge den vidskeplige en sådan respekt för sjelfva stället, att ingen annan än den, som dertill finnar såg nödd af storm eller mörker, gerna tillbringar sin natt i närheten af den fraktade bergjätten.

Holmberg framkastar i sin Bohusläns historia den (gissningen, att det af Oisian besjungna Lochlin är detsamma som Bohuslän och att med herrskaresätet Uthörno, “vågors och stormars ö“, menas ön Tjörn. Oisian besjunger ofta i sina dikter ett af Lochlins berg, det vågomsvallade GormmeaO, som säges ligga helt nära det Lochlinska konungasätet Uthorno och visa sin topp utåt hafvet, förrän Lochlins andra klippor kunde skönjas. Då denna beskrif-ning temligen noga träffar in med de förhållanden som utmärka höuaf

fjåUklippan p& Brattön, och d& dertill det keltiska ordet Gormmeall, öfversatt på vårt språk, betyder Blåkullen, hemtar den- angifne författaren häraf ett ytterligare .stöd för sina kombinationer. Det Jr likväl af andra skäl alldeles obestridligt, att med Oisians Lochlin förstås en del af Norges kust, sannolikt kring Sognefjorden, och att med Uthorno aises någon ö i denna fjords mynning. Emellertid saknade icke Holmbergs hypotes för sin tid anhängare, och det är egentligen åf detta skäl som vi här.hafva omnämnt den.

Vester om Hakefjorden ligger den meromnämnda ön Tjörn, utan fråga den märkvärdigaste fläck i hela Bohuslän, ön, som af ålder utgjort ett enda prestgäll, fördeladt i trenne socknar, eger ett ytområde af nigot öfver en qvadratmil och* är liksom den öfriga skärgården ett fult och naket land. Sannolikt har här, liksom på Många andra ställen, en ökad befolkning tvungit till utvidgade odlingar, hvarigenom skogarne så småningom gått under, ehuru en gammal sägen förklarar orsaken tiU öns nakenhet på ett annat sätt och påstår, att en mängd vilda tjurar uppehållit sig i de forna djupa skogarne och anställt en sådan förödelse biand befolkningen, att denna såg sig nödsakad att uppbränna skogen för att freda sig för skadedjuren.

Genom sina rika mergellager och de förvittrade skaldjur, med hyilka jorden öfverallt finnes inmängd, är Tjörn den fruktbaraste och i följd deraf den tätast befolkade fläck icke blott i Bohuslän utan troligtvis i hela Sverige, och använde blott Tjörnbon på sitt åkerbruk lika mycket förstånd, som han nedlägger arbete, skulle hans jordlappar lemna en aldeles otrolig äring.

Gissningen, att' Tjörns befolkning, skulle härstamma från .en keltisk koloni, som. någongång nedsatt sig här, är nyss vidrörd, men torde få lem-nas i sitt värde. ljörnboarne äro i alimänhet ett vackert folk och genom sin resliga - gestalt, ljuslagda hy och blå ögon skarpt skilda från sina grannar på * Oroust, med hvilka icke heller grannsämjan alltid varit den bästa. Ehuru bygnadssättet alltsedan böljan af detta århundrade undergått den förändringen, att ryggåsastugorna med sina takfönster lemnat rum för loftstugor, är inredningen ännu på några ställen densamma, som på den tid Kolm genomreste ön. Till höger, då man inkommer i hvardagsstugan, har man vanligen spiselmuren med sin järnkamin, hvilken senare; för att hålla stugan så mycket som möjligt fri från oset af bränntorfven, utmynnar i en särskild liten kammare bredvid stugan. Utefter främsta gafvelväggen. sträcker sig den madrasSbeklädda “frambänken", husets högsäte, der endast ståndspersoner och-aktningsvärdt folk, det vill på-Tjörn säga sådana, som äro kända för att hafva några hundra kronor ute på bygden, inbjudas att taga plats. Personer af mindre förtjenster och anseende hänvisas till “långbänken" ^mftHan frambänken och spiselmuren; utmed hvilken senare “ombänken* — ungbänken — är bestämd för tiggare och sådana, som man icke tycker sig' vara' skyldig någon uppmärksamhet Emellan dessa bänkar "ätår det stora bordet och vid motsatta väggen husbondefolkets inbygda sängställe *).

*) Xfter ▲. E. Holmberg: Bohuläns Hist. och Beskr.I fcrnhistcriskt hänseende är Tjörn af stor märkvärdighet. Det gifves nämligen i hela Sverige, måhända med undantag af en eller annan trakt i Skåne, ingen fläck der stenredskap af alla former förekomma till sådan ymnighet, som härstädes. Detta bevisar att Tjörn varit den af stenfolket tätast och kanske först bebodda delen af Bohuslän, ett förhållande, som tillfredsställande förklaras af öns välbel&genhet för jagt och fiske. Äfvensi förekomma bronsfolkets grafvar eller hällkiströren talrikare här än

på någon annan ort i Bohusläns skärgård.

En mängd gamla berättelser och sägner lefva ännu med friskt lif bland folket, af hvilka en, som handlar om en tilldragelse från början af förra seklet, eger alla tecken af att vara en sannsaga, hvarför vi här må anföra den med begagnande af Holmbergs uppteckning: “Under en stormig höstnatt vid pass år 1720 strandade vid Berrön i Klöfvedals socken ett skepp, som till en del var lastadt med åtskilliga konung Fredrik den förstes tillhörigheter, dem han låtit hemta ifrån Hessen, och hvaribland det dyrbaraste var en liten vagga af guld, besatt med ädla stenar, den en tysk furstinna ärnat såsom present sända drottning Ulrika Eleonora. Vid fartygets strandning mördade Tjörnboarne besättningen och utplundrade lasten. Fartyget sjönk, så att ingen sedan fick veta hvart det tagit vägen. Då varäöde prosten på ön, Michael Koch, var åfven medvetande om brottet, men förteg det, troligen af fruktan. Sjelf hade han erhållit af en fiskare en skönt arbetad spatserkåpp. hvilken tillhört den röfvade lasten. Denne käpp begagnade Koch sig af i Stockholm, då han kom dit upp såsom herredagsman. Händelsevis fick konung Fredrik en gång se käppen och igenkände den såsom sin, samt styrkte sin rätt dertill genom att visa en för presten okänd gömma i densamma, hvaruti låg instucken en dukatrulle. Koch måste nu bekäpna förhållandet mc i skeppets plundring, men undslapp med att .blifva förvisad från riksdagen. Af hans berättelse inhemtades vidare, att ofvannämnda guldvagga, hvilken lärer varit eri toilettsmöbel, fans hos en bonde på gården Stordal. I följd deraf sändes en truppafdelning till Tjörn för att arrestera vederbörande och framför allt skaffa reda på klenoden; men bonden, som hade denna, fick nys om den tilltänkta syrprisen och ned-griuuc vaggan i Stordals utmark. Knektarne fortsatte emellertid sina under-

a.

213. Redskap från stenåldern. a. yxa; b. c. d. piltptitar.sökningar, men då dc icke upptäckte nugot af fofvet, l&to de de angifne vara i fred och drogo sina färdc. En lång tid derefter blef ofvannämnde bonde i Stordal sjuk, och då han låg på sitt yttersta bekände han för presten, hvar vaggan låge, med uppmaning till denne att efter bondens död återställa henne till konungen. Men knapt hade presten aflägsnat sig, förrän dea qjuke ångrade det lemnade förtroendet och, samlande sina sista krafter, smög sig ut till det ställe, der klenoden var gömd, upptog den och dolde den annorstädes, dock i samma mark, så att när presten kom för att uppfylla sin åtagna förbindelse, befans vaggan vara sina färde. Emellertid hade bonden i dödsstunden velat, men ej förmått, beskrifva det nya gömstället. — Det tros derför på fullt allvar, att denna dyrbarhet ännu är att finna i Stordals kohage, och mången har förspillt mycken tid på dess eftersökande.'1

En stor mängd holmar och öar i liafvet och de- kringliggande {jor-darne räknas till Tjörn. Den ansenligaste är den i Stigsl]orden liggande ön Mjörn, med det gamla herregodset Sundsby, som på 1600-talet innehades af fru Margaretha Hvitfeld, som testamenterade denna egendom, utgörande med underlydande in- och utsocknes frälse etthundra fyratioett hela hemman, till Göteborgs gymnasium, såsom hon sjelf uppger, för att efterkomma en på dödsbädden yttrad önskan af hennes ende son Ivar Dyre, hvilken afled i Montpellier under en utrikes resa 1663.

Denna storartade donation skulle, om den blefve rätt handhafd, vara tillräcklig att underhålla ett universitet i stället för ett gymnasium. På . 1840-talet fattade regeringeu och ständerna det beslut, att åborätten skulle gå i arf; en åtgärd, som långt ifrån att medföra ökade inkomster för Göteborgs läroverk, eller förbättra arrende-böndernas ställning, tvärtom betydligt försämrat denna, då hvaije ny arrendator måste utlösa medarfvingarne från en förmeut rätt till arrendet, samt armodet och jordens vanskötsel derigenom blifvit konstanta.

Norr om Stigsfjordeo ligger, omsluten af de två smala hafsarmarna Smnesundsfjorden och Koljöfjorden, ön Oroust, näst Gotland och Öland den största ö i Sverige. Till naturbeskaffenhet och innevånarnes lynne skijjer sig detta ansenliga öland, hvars namn mer än en gång förekommer i Norges gamla konungasagor, föga från fastlandet Den till Oroust liggande skärgården är förhållandevis den lifligaste och tätast bebygda skärgårdstrakt i riket Dess förnämsta fisklägen äro JEhkebäckskil, hvars bebyggarc till större delen äro sjöfarande, Grunsund, Gullholmen, Käringön, Mollösund, Gåsön m. fl. — Inom Morlanda församling på Oroust ligger den gamla sätesgården Morlanda, ett gammalt gods och sedan slutet af 1500-talet tillhörigt adliga ätten Bildt

Från Orousts nordliga spets fordras ej mer än en timmes segling för att hinna Bohusläns ansenligaste stad

VddevdUa, hvilken eger ett af naturen i—paånga afseenden gynnadt läge i en af bergshöjder omsluten vacker dal,vid Bäfvedns utlopp i Byfjorden. Stället omtalas äfven såsom stad redan

i* slutet af 1400-talet Af Morges konungar förlänad med allt större och Btörre rättigheter och förmåner, blef Uddevalla efter hand en mycket betydande och besökt handelsort Men så kom en annan tid, en tid af ofrid med plundring och brand, då de nordiska folken stödo emot hvarandra med väpnad hand* och sökte göra hvarandra all den skada de möjligen kunde, och -staden fick under dessa stormiga skiften i rikt mått skatta till de olyckor som åtfölja kriget Efter ett nära hundraårigt lugn, endast stördt af ett par svårare eldsvådor, har Uddevallas handel nu tilltagit både i liflighet och omfång, och välmågan i följd deraf stigit ganska betydligt För närvarande erbjuder Uddevalla anblicken af en vacker och reguliert

214. UddcTålla.

bygd stad, med åtskilliga ståtliga stenhus, bland hvilka isynnerhet Kampe* hofs fabrik dominerande framstår vid början af hamnkanalen. Kyrkan ir måhända den vackraste tempelbygnad i Bohuslän, så väl för sin enklt, antikt rena stil, som för den herrliga belägenheten på strömbädden nedanför Agneberget, i en lund åf lummiga träd, öfver hvilkas kronor hon höjer den kolonnprydda fasaden. Hennes inre motsvarar i enkelhet och smak den yttre renheten i former. Äfven några andra offentliga bygnader för-tjena att nämnas, såsom Rådhuset, ett trevånings stenhus vid torget, Mj» Elementarläroverkets hus, en palatslik bygnad med en vacker solennitetssal, Nya Länslasarettet m. fl.Några hundra steg öster om staden finnas, tätt intill hvarandra, åtta stycken jättegrytor, anmärkningsvärda egentligen för det ovanliga att se så många dylika på ett ställe.*

Bland stadens omgifningar intager badanstalten Gustafsberg ett så framstående rum, att, ehuru Uddevalla icke lider brist på verkligen täcka landtstållen i sin närhet, dessa måste helt och hållet förblekna vid en jämförelse med det herrliga Gustafsberg, som i afeeende på läge och natur är och förblir en af glanspunkterna af hvad Bohuslän eger ypperst af behag och skönhet Viken, vid hvilken Gustafsberg är belä&et, och r hvars vågor de badbesökande hoppas återvinna en förlorad helsa, är ingen annan än Byjorden utanför Uddevalla, som for badortens skull vanligen får bära namnet Gustafsbergsviken.

På södra sidan af denna vik är det som Gustafsberg ligger inbäddadt i grönskan af den mest förtjusande dal, omgifven af höga berg med resliga tallar,* — ett litet stycke Schweiz utkastadt i höga norden. Också öfverträffar Gustafsberg i naturskönhet, i mångas tycke, hvaije annan badort på vestra kusten. Hvad man med visshet kan påstå är, att om konsten och företagsamheten till fullo begagnade alla de rika utvägar ställets naturliga, belägenhet erbjuder, skulle få punkter i Sverige i fägring taga företrädet af Gustafsberg. — Jämte badanstalten eger stället ett af framlidne grosshandlaren i Uddeealla Anders Knape stiftadt barnhus, som utöfvar en vidsträckt och välsignelserik verksamhet Vid denna inrättning födas, klädas och uudervisas trettio fattiga gossar tills de uppnått den ålder, att de sjelfva kunna förtjena sig sitt uppehälle, då de vid sin utgång i verlden erhålla full utredning af nödiga kläder, en bibel och en mindre summa penningar; men utom till dessa trettio barn, som p& Gustafsberg ega ett nytt föräldrahem, utsträcker inrättningen sin välgörenhet till hundra andra barn, som dels erhålla årligt understöd i penningar, dels utackorderas till välfrejdade fosterföräldrar. Inrättningens bestånd grundar sig dels på donerad jordegendom, nämligen Gullmarsbergs säteri i Skredsviks socken och landeriet Gustafsberg, dels på räntorna af ett större kapital, som utlånas *). Såsom badort är Gustafsberg den äldsta

216. Gnstafsberg. (Dahlfr«ns villa.)

*) En dylik barnhnsinrlttning bar ock kommit till stind pl Simmersröd i Jnngs socken« kwtill grundfond (100,000 kr.) kllfrit oklokt af framlidas bofrätUkommUarUo $r. Bcrgios,på vestra kusten, men daterar egentligen sitt • anseende som s&dan ifrån kronprinsen Gustafs, sedermera prinsens af Vasa, vistelse der i början af detta århundrade.

Emellan HafstensQorden och dess fortsättning Koljefjorden i öster och den smala Gullmajsfjorden j rester utskjuter Lane härad åt söder och bildar en ansenlig halfö, som bär namnet Bokenås, af de bokskogar, af hvilka den fordom beskuggades, men som nu inskränka sig till ett par enstaka små lundar på gränsen mellan Högås och

Bokenås. Landsvägen från Uddevalla till denna vrå af Bohuslän går efter norra stranden af Byr och Hafstensfjordame. Den förra af dessa liknar mera en skøgomkransad insjö, än en vik af hafvet, hvarom ock det nyss beskrifha Gustafsberg lem-nar ett vältaligt intryck; deremot uppenbarar den senare, ehuru belägen så djupt in i landet, otvetydigt genom omgifningarne sin identitet med hafvet. Ännu mer tydligt tillkännager .hela trakten, så fört man lemnat Hafstens-fjorden bakom sig, att man nalkas den yttre skärgården; bairskogarne glesna och försvinna snart alldeles, löfträden visa detta förkrympta' utseende, som en ständig strid med vestanstormarne gifva dem, och klipporna erhålla den afrundade' form och glattade yta, som är egendomlig för alla berg på Bohusläns strand. Den yttersta udden af halfön gör dock härifrån ett lika behagligt, som öfverraskande undantag. Det är nämligen der det gamla minnesrika Dragsthark ligger. Dragsmark var ett munkkloster af Premon-stratenBer-orden, anlagdt i medlet af 1200:talet af norske konungén Hakon Hakonsson, som lät helga det tillika med kyrkan åt jungfru Maria. Snart blef stället af stor betydelse och af ett mera välgörande inflytande än de nordiska klostren i allmänhet. Munkarne inrättade nämligen en högskola, som flitigt besöktes af den tidens adliga ynglingar och icke obetydligt bidrog till spridanda af odlingenB och kunskapernas jjus både i Korge och Danmark. Så väl härigenom, som genom de medel, hvilka för öfrigt stodo klostren till buds, samlade Dragsmark: ansenliga rikedomar, hvilka dock icke förmådde afvända dess fall, när protestantismens sol uppgick. Eh grushop och några stenar är allt hvad tiden lemnat qvar af det vördade och rika klostret Mer än genom sina historiska minnen - har Dragsmarks kloster blifvit bekant genom Oehlenschlägers vackra dikt Axel och Valborg. Så lyder den romantiska saga, som i den store danske skalden funnit en tolk, värdig sitt ämne:

“På Hultås, en gård i Dragsmarks grannskap, bodde i fordomtima den sköna Valborg Ingemarsdotter, hvilken redan i barndomen älskades af sitt syskonbarn, den ridderlige Axel Tordsson. Under det denne ijente i kejsarens hof för de gyllene sporrarne, samlade den unga tärnans alltmer uppblomstrande skönhet omkring henne en skara tillbedjara, främst ibland hvilka den norske konungasonen Hakon stod, med maktens och bördens lysande företräden på sin sida. Träffad af ryktet härom, skyndade Axel, som nu vunnit ära ocb namn, tillbaka till fäderneslandet, återfann sin barn-domsbrud älskligare, men icke mipdre trofast än förr, och förnyade med henne de forna ederna om evig. trohet och kärlek. Men utom det att de1 båda älskande toto nära beslägtade, hade de J>lifvit af samma faddrar burna till dopet, och voro således dopsyskon, och af denna, tillfällighet begagnade sig den försmådde konungasonen, för att tillfredsställa svartsjukans och det särade högmodets kraf. En tjenstvillig munk framdrog en .förut i Norden okänd påflig bulla, aom förbjöd äktenskap emellan perooner, som befanno sig i denna andliga slägtskap (Gudsivio), och på grand af denna tvingade prins Hakon presterskapet. att högtidligen upplösa förbindelsen mellan .Axel och hans trogna bradi Det skedde ihför högaltaret i Maria-kyrkan, i hofvets och kapitlets öfvervaro, det biskopen me4 ett svärd sönderskar den duk,.de båda älskande fränderna höllo emellan sig, till ett tecken, att det band, som hittills förenat dem, nu var för evigt slitet. Med den bjeltemodiga ståndaktighet, bvaraf endast en ädel qvinna är mäktig, och dock trogen sin kärlek, bar den olyckliga värnlösa jungfrun sitt öde, under det riddarens mod• svigtadö. Men Hakon fick icke länge njuta frukten af sin föga konungsliga bragd. Inom kort blef örlog i- landet och bärbudet koin äfveh till herr Axéls gård.. Glömsk af forna oförrätter, skyndar den ädle att erbjuda sin arm åt den furste, som beröfvat honom hans lefhads lycka. På Fidje hedar, i Lyse. socken, på det närliggande jStångenäs stod striden. Hakon stupade och Axel hämnade hans död, men föll sjelf i segerns stund dödligt sårad till jorden. Han befalde då sina män, att fora honom öfver till Dragsmark, men. dog under vägen med'den älskades namn på sina läppar. Vid Lökås. i Bokenäs socken utvisa två stenhällar det ställe, der han uppgaf sin. ridderliga anda. Vid underrättelsen om herr Axels död, lät den sörjande Valborg viga sig till himlens brud och helgade, i Dragmarka kloster sina återstående dagar åt minnet af sin älskade barndomsvän. Der genomlefde hon ännu i den trånga cellen många långa år innan döden gjorde ett slut på hennes lidande;".*)

Så lyder den romantiska sagan om Axel och Valboig. Samma ämne behandlas äfven i den gamla "Visan om riddar. Axel Tordsson och skön Valborg Ingemarsdotter", hvilken visa J; ödman. på sin tid, d. v. s. under förra hälften af 1700-talet, omtalar såsom känd i Bohuslän, öfverhufvud ligger en- verklig händelse alltid till grund för våra "historiska" visor, och så länge den historiska kritiken icke mäktat uppvisa att de alla äro falsarier, torde den

äfven nödgas erkänna,, att i det . här behandlade ämnet ligger mer än cn saga.

Men vi lemna Bokenäs och det minnesrika Dragsmark och ställa färden norrut till den smala, men ovanligt djupa GuUmarsfjorden, der vi vid en af dess nordliga vikar träffa det förr omnämnda Gullmarsberg, en af de äldsta sätesgårdarna i Bohuslän, bland hvilka det också har den naturskönaste

B. Holmberg: Drtgemtrke kloeter.t:

belägenheten i en tjusande nejd p& en af Gullmarens strandklippor. Det prydliga boningshuset, som är uppbygdt af grefve R von Ascheberg, har med sina . utspringande flyglar och terasslika borggårdar ett meddtidsartadt utseende. Af rummen bibehåller ett ännu, eller har åtminstone in till den senaste tiden, haft qvar sin äldsta tapetsering, och ett annat, den så kallade kyrksalen, har i gamla tider varit godsets kapell.' Ännu längre i norr, vid Gullmarens öfversta vik, ligger en annan af de 1 Aachebergska egendomarne, nämligen Saltkällan, en bland de större posses-sionerna i länet, och hvars prydliga åbygnader framstå på ett synnerligt fördelaktigt sätt genom ställets sällsynt vackra läge. Härifrån ä; icke mer än en fjerdedels mil till det bekanta Qvistrum, ofta omtaladt, och icke utan skäl, såsom en bland de mest romantiska punkter i Bohuslän. Den forsande Örehilsströmen med sina yppigt grönskande stränder, den lummiga parken, dra präktiga bron och de vackra åbygnaderna, omgifna af sina trädgårdar, och allt detta inom ramen af en djup däld vid foten af en stel och hotande fjällvägg, bildar en landskapstafla, värdig en mästares pensel. Platsen har i strategiskt hänseende varit af vigt och ansedd, nästan som ett Termopyle, ehuru svenskarne aldrig här visat sig såsom några Lacedemonier.

I likhet med, och i samma riktning som Bokenäs mellan Kofjö-' och Gullmarsfjordarne, utskjuter mellan den sistnämnda, och den vesterom inträngande Äbyfjorden från norr en annan landtunga, Stångenås, på hvars sydligaste spets ligger ett af Bohusläns folkrikare och lifligare samhällen, den Bom badort bekanta köpingen Lysekil. Längre i norr och midt för inloppet till Äbyfjorden ligger den i etnografiskt hänseende ryktbara Malmön, der ännu för en mansålder sedan bodde för sig sjelf och strängt afböndrande sig från den kringboende befolkningen, ett litet samhälle, hvars medlemmar med skäl anses som den sista oblandade qvarlefvan af södra Skandinaviens urfolk. En kort växt, obehagligt ansigte, gnällande uttal, en ytterlig folkskygghet och högst svaga qjälsförmögenheter, utmärkte detta egendomliga öfolk ifrån deras grannar, hvilka icke sparade på sitt gyckel och vanligen hedrade

dem med benämningen “Malmöbarn" eller “Malmöpyttar". Hvad som likväl mer än de uppräknade egenheterna skiljde dem från Bohusläns öfriga bebyggare och inför vetenskapen gäller såsom det säkraste bevis på deras härkomst ifrån en annan stam, var deras hufvudskålsbildning, hvilken fullkomligt öfverensstämde med .polarstammens. Sjelfve voro de medvetna om denna stamskilnad och hade bevarat en mängd traditioner om sina stamfåder och huru dessa efter många missöden och förföljelser omsider landat .och bosatt, sig på deras lilla ö. Sedan större delen af den manliga befolkningen drunknat vid ett. storfiske, började inflyttningar från andra orter, som alltjämt fortfarit och åstadkommit en raceblandning, som i det närmaste utplånat de sista spåren af Sveriges urinvånare.

På fastlandet på andra sidan fjorden vester om Malmön ligger Kongs-hamns fiskläge eller Grafverm, hvilket eenare namn stället fött af den216. Hällristning: Fartyg med åror.

begrafningsplats, sora Margareta Hvitfeldt upplät för skeppsbrutnes lik, hvilka bär ofta uppkastas pä stränderna. Ännu ansenligare äro de längre norrut belägna Fjellbacka i Qville och Grebbestad i Tanums socknar, det senare äfven bekant såsom en anspråkslös, men billig badort.

Det nämnda Tanum har inom sitt föga vidsträckta område en myckenhet fornlemningar från . skilda tider, af hvilka vi främst vilja omnämna de märkvärdiga hällristningame. Med hällristningar förstår man ett slags teckningar med grofva otympliga figurer, inslipade eller inknackade på släta bergsluttningar, nyilka teckningar, på samma gång de vitna om total frånvaro af all konst, likväl måste väcka förvåning öfver den händighet odh ihärdighet, som frambragt dem till sådan storlek och mängd, som de förekomma i Bohusläns strandklippor. De föreställa dels blotta oragifnings-8treck, dels! i hela fördjupningar menniskor, hästar, oxar, renar eller hjortar,

hundar, ormar, foglar, redskap, vapen och fartyg. Dessa senare, som förekomma särdeles ofta, hafva ifrån några tunis till flera fots längd. Mennisko-figurerna träffas någon gång i kroppsstorlek, men antydas blott med enkla streck då de före-

ställa fartygsbesätt-ningar. Hällristningarnas innehåll är vanligen omöjligt att utleta, likväl äro drabbningar, till lands och sjös, kroppsöf-ningar, kärleksäfven-tyr, dansar o. d. afbildede med påtaglig redighet. Tiden för deras tillkomst kan

217. ValpUUen Tid Greby i Tuaa,

icke heller bestämmas närmare, än att de tillhöra bronsåldern och äro utarbetade af det folk, som då lefde i södra Sverige. Ehuru hällristningar förekomma i flera af Sveriges landskap, träffas de likvä] ingenstädes i sådan mängd, som i norra Bohuslän och särskildt inom Tanums socken, der man räknar sådana stentaflor i hundratal. För öfrigt är orten rik äfven på andra fornlemningar. En bland de vackrare är stensättningarne vid Greby, hvilka sägnen påstår utmärka en valplats, der en fiendtlig skara skottar fått bita gräset för. Bohuslänningarnes svärd.

Tre mil norr om Tanum ligger på strandklipporna vid Strömsåns utlopp i Kosterfjorden- det lilla välkända Strömstad. Skulle, man mäta stadens värde efter storlek och prydlighet, blefve domen visst icke gynnsam; men dess inre&r i sjelfva verket bättre än hvad det yttre utvisar, och vid en närmare undersökning skall man förvånas öfver, att Strömstad är hvad det är. Ingen stad i hela Bohuslän har nämligen lidit s& mycket, som denna, under de gamla ofredstiderna mellan Sverige och dess vestra. grannländer, och mången gång, när några års fred lemnade andrum för en tilltagande välmåga, var alltid Strömstads befolkning den första, som såg frukterna af Bin idoghet och omtanka sköflas, när nya fejder utbröto. I täflan med det nära liggande och raskt framåtskridande Frederikshald, skall Strömstad svårligen nu mera eröfra sig någon betydelse som handelsstad; hvad som på senare åren verkat till förbättring i dessa vilkor, är dess badinrättning, och uti dennas uppehållande och tidsenliga utveckling lirøer också utan tvifvél stadens framtid.

Sådant är Bohuslän. “Hafvet“ —> säger Fredrika Bremer — “är detta lands egentliga rikedom, åkern der millioner glittrande silfverax årligen upphemtas. På vikingarnes kust stå nu blott fiskarekojor. Medan mannen brottas med böljorna, skafver hustrun mossa af bergen eller odlar potatistäppan. i klippans famn, kring hvilken barnen och getterna klättra. Så hård, så stel och glädjelös är naturen. Men'folket är frimodigt, öppet och raskt, fruktar ej faran och vet att bära nöden. Så var ock Thoräd, den andlige vikingen, född i denna fjällgård, han, som med sitt blixtrande snille drog ut på vikingatåg mot all uselhet i verlden skoningslöst, fruktanslöstu — Utom denna sfjerna åro dessutom icke få märklige personer födde inom Bohuslän. Flere sådcna hafva derifrån gått ut, och vid sina namn fäst ett varaktigt minne, såsom Nils Knape, fiskarson från OuDholmen, sedan adlad Strömsfjerna och befordrad tiU amiral, botanikern E. JorUn, en af Linnés utmårktaie lärjungar, teologen och psalmsångaren C. J. Brag, biskoparne K Sduriäer och J. i Vingård, orientalisten J. Berggren, Skalden J. Börjesson, arkitekten och romarskalden C. G. Brurms, läroboksförfattaren J Ekelund, bergs-mekanikern och teknologen J. Bagge, samt författarinnan Emilie Carlén.Småland.

Man kan icke säga, att Småland utgör ett s&rskildt landskap i den mening vi vant oss att taga detta ord, emedan man hvarken kan uppdraga en bestämd gränslinie der kusttrakterna börja, eller i naturliga förhållanden finna en .gräns mot de kringliggande landskapen; men Smålands namn kommer likväl alltid att bibehållas såsom betecknande den vidsträckta bergsplatå, som dels från sin höjd beherrskar hela det sydliga Sverige och hvarifrån alla dees större-floder komma och Bprida sig åt alla håll, dels bebos af en stam af svenska folket, som spelat en stor rol i dess historia och är utmärkt genom starkt utpreglade egenskaper, liflighet, stråfsamhet och tarflighet, samt mod och tapperhet i krig.

Från de inre bergstrakterna, som bilda en i hög grad bruten yta, sluttar det öfriga landet åt alla sidor, ehuru minst i norra kustlandet. Största landhöjden, som i allmänhet icke uppgår till trehundra meter öfver hafeytan, träffas något sydost från Vetterns sydliga spets och fortgår flera mil i denna riktning och uppnår Bin största höjd i det mellan Hjetsöla by och Abnesåkra kyrka belägna Hjetsölaberget, hvars topp är den högsta afmätta punkten i södra Sverige och ligger 380 meter öfver hafsytan, och sålunda utgör det maximum, från hvilket Smålands

bergstrakter sänka sig åt alla väderstreck. Det bekanta Taberg, som i det närmaste uppnår samma • höjd, ligger afskildt för sig qjelf och . bör således icke tagas med i räkningen vid bestämmandet af det egentliga berglandets höjdförhållanden. De högsta källsjöarne, d. v. s. de sjöar, från hvilka floderna hafva sitt ursprung, kunna knappast anses ligga mer än tvåhundrafemfio meter öfver bafvet; och Lagans vattendrag t ex. böljar i en trakt, som icke har mer än omkring etthundrasjutti metére höjd öfver hafvets .yta. Småland bar föröfrigt den egenbeten, att ingen enda ström, icke ens med den obetydligaste sidogren, flyter från någon annan provins in•S"q»X -615

i detta landskap, utan alla de kringliggande landskapen få sina största vatten från Småland, som - i följd af sin naturliga bildning hänvisar dessa vattendrag

antingen till Vettern, Östersjön eller Kattegat. Från midten råknadt, är vestra delen af landets bergmassa betydligt lägre än den östra, hvilken likvälicke uppnår stranden af Östersjön, utan lemnar en öppen kuststräcka af några mils bredd från Vestervik ned till Blekingsgränsen.

Berglandets hufvudmassa består, med några inskränkta undantag, af gneis, hvilken i de låglfindta trakterna stundom öfvergår till granit, såsom i trakten af Vimmerby till gränsen af Östergötland, der man på en utbredd sträcka finner granit i så ren och homogen massa, att intet spår till lager eller gång af någon annan stenart kan upptäckas. Urkalk är sällsynt, men deremot förekomma mäktiga lager af grönsten på flera ställen i den allmänna gneisen; likaså träffas ren qvarts, eurit, hälleflinta, hälleflintporfyr o. s. v. Söder om Eksjö träffas i granskapet af Byds gästgifvaregård ett begränsadt lager af urlerskiffer. Malmfyndigheter saknas icke heller, ehuru i mycket mindre utsträckning, än man med hänsyn till landets bergiga natur, skulle vara böjd att antaga. Märkligaste järnmalmsfältet är Taberg, hvars grundmassa utgöres af serpentin med inblandad järnmalm, som brytes ofvan jord och lemnar ett rätt godt järn, ehuru det för sin mjukhet icke är för hvad ändamål som helst användbart; järn förekommer dessutom i södra Tjusts härad, och i form af myrmalm i de flesta sjöar och myrar i Kronobergs län. Kopparmalm har anträffats på Skalön med'flera öar i ekärgården, hvarjämte man icke torde glömma att Sveriges epda guldgrufva, Adelfors, ligger i Småland. — Endast på några få och vidt skilda ställen visar sig en ofullständigt och trångt begränsad öfvergångsformation, såsom på Vetterstranden mot gränsen af Östergötland, der sandsten, ler- och mergelskiffer finnas afiagrade, äfvensom på motsatta stranden af Visingsö, der en dylik sandstensbildning uppträder. Föröfrigt har man träffat äldre och yngre sandstenslagringar i Érigsdala socken på déu i sjön Humlen utskjutande Humlenäsudde, på Burmö i Kalmarsund och på ett par andra ställen.

Bådande jordmånen är sand och grus, som stundom anlägger sig i nakna kala åsar, iyggar och kullar, bevuxna med ljung, stundom utbreder sig i kala 'vidsträckta hedar mellan myrar och kärr. I -följd häraf kan åkerbruket på många ställen knappt betraktas som hufvudnäring. Likväl finnas äfven ganska fruktbara trakter, såsom i de till Östergötland angränsande häradena, kustlandet vid »Östersjön o. s. v. — I allmänhet framter landskapet en mängd motsatser i detta -hänseende, så att man ofta finner de bördigaste och herr-ligaste nejderna helt nära de kala och fula. I landskapets vestra del finnas väl några för sin stenighet alldeles skoglösa trakter och i sydvestra delen utmed Lagaåns mellersta lopp en temligen ansenlig landsträcka, som är skoglös i anseende till den djupa sanden; men sådaqa naturföreteelser höra likvisst till undantagen.

Från hvilken sida man än nalkas södra ändan af Vettern bänföres man ovilkorligt vid anblicken af den. herrliga dal, i hvilken Jönköping ligger. Nortut utbreder den majestätiska Vettern sin vattenspegel, hvars ram utgöres i öster af Smålands skogbevuxna bergshöjder, hvilka löpa tillsammans med Östergötlands, och i vester af den intagande Vestgötakusten ända bortåtGuldkroken och Hjo. På södra sidan omgifves staden af de båda småsjötm

Munksjön och Bocksjon, bekransade än af allvarsamma mörka barrskogar,

220. Jönköping.

an af ungdomligt grönskande löfträd. Längst i söder begränsas den hän-

förande taflan af det

221. Göta iiofratta hus i Jouköping’. (Inredt 1035.)

vördnadsbjudande Taber g, hvars dunkla hjessa vid

annalkande oväder höljer sig i moln. Jönköping är sålunda hvad higet beträflär en af de vackraste städer i Sverige och har med afseende på de omgif-vande vattnen någon gång blifvit kalladt “Sveriges Venedig*'; — men utrymmet är för inskränkt och staden genom det sanka läget osund och utsatt för öfver-svämningar; deremot äro förstäderna, hvilka äro tre, Svenska och Tyska Maden samt Förborgen eller Stallgården, ej så trångt sammanpackade, och den sistnämnda är, genom sina raka. breda gator och nya ocb.223. Jönköping. lindttickifibrik. (Grundlagd IMS.)

prydliga hus, nästan ståtligare fin den egentliga staden. Ibland dennes bygnader utmärka sig företrädesvis: Stadskyrkan, som förskrifver sig från medlet af1600-talet, är rymlig och hög samt bar ett torn, nppfördt efter ritning af E. Dahlberg;

— Eofråttshuset vid- stora torget, samtidigt med kyrkan uppbygdt af enskild person, men sedan, inköpt af staten. Det är ut-fördt i ett slags renfissansstil, men bar ett tungt utseende och liknar ett forntida statsfän-

gelse; dess “juridiska 222. Jönköping, hotell.

museumu, ganska

eget i sitt slag, bestående af mordvapen, trollverktyg och dylika saker, som varit begagnade af brottslingar, hvilkas domar underställts Hofrättens pröfning.har blifvit öfverlcmnadt till Nordiska museet i Stockholm; — det stora präktiga Hotellet, som redan på afst&nd tager sig ut som ett palats bland stadens öfriga bygnader; — Teaterhuset; — Lanskofdinghuset: — Elementarläroverket; m. fl. Den största af stadens industriella anläggningar är den verldsbekanta tändsticksfabriken. Dess fabrikat äro kända som de allra bästa i sitt slag. och finnas numera snart sagt i hvaije land på hela jorden, der civilisationen framträngt. — Ett mästerstycke i bygnadsväg är stadens hamn i Munksjön, i hvilken man inkommer genom en i Vettern anlagd fördämning med fyrtorn och en kanal med deröfver lagda rullbroar.

_ Det närvarande J»

köping räknar sin varo icke längre baka, än från G den andre Adolfs Den äldsta staden _ längre i söder mellan Munksjön och den genom

gens eriksgata bekan Jun abäck. Denna lägenhet var i sä m att

hade en god hamn

224. Ston Limogncn vid Jönköping. Munksjon OCll att

af de förnämsta vägarne

från danska sidan här förenade sig med den allmänna stråkvägen mellan Öster-och Vestergötland; men just detta läge utsatte honom så mycket äfventyr-ligare för fiendtliga- anfall under krigstider. Gustaf den andre Adolf lät bredvid Munksjön anlägga ett nytt försvarsverk, som under grefye E. Dahlbergs öfverinseende ansenligt utvidgades af Karl den elfte. Slottsbygnaden, som låg inom vallarne, innehöll en kunglig våning, slottskyrka, landskansli m. m.; men 1737 forhäijades slottet af en eldsvåda och af detsamma ha de sista lemningarne blifvit jämnade med marken, för att lerana rum ät planteringar.

Stadens schweiziskt pittoreska omgifningar äro rika på vackra och välbygda landställen, bland hvilka vi endast nämna landshöfdingbostaUet Ryhof, säteriet Strömsborg, den täcka villan Liljeholmen, Bäclcalycka, Torp samt Jönköpings mest värderade valfartsort Stora Limugnen, med ett förtjusande läge på Munksjöns strand, och från hvars täcka park man ser staden och hela den östra dalsträckningen med dess sjöar, vikar och lundar, — en förening af konst och natur, som bildar en af de vackraste landskaps-taflor i Sverige. Trefjerdedels mil vester om staden nedstörtar i s kaskader den vackra Dunkehalla-ån, och motsvaras på östra sidan af H

skummande

Uusqvarna-strömmen, hvilken invid Eusqvama, nu mer oetydligt utvidgade faktori för tillverkning af handgevär och symaskiner, bildar en mängd fall, af hvilka ett, Sltpstensfallet, har ända till tjugufyra meters höjd.

Vägen från Jönköping till Grenna framgår i böljan på verkligen förfärande branter öfver Vetterns strand; men lifvas åt bergsidan af frodig löfskog, under det de mörka alarne draga sig tillsammans i täta dungar åt sjösidan. Från det vackra Lyckds, på stranden af den skog-omkransade Landsjön, går vägéu öfver dälder och höjder, mellan fruktbara odlingar och skog-beväxta berg tills man uppnår det lilla anspråkslösa Grenna. Staden, belägen på en smal afsats mellan Vetter-stranden och den lodräta väggen af en från norr till söder frara-strykande bergskedja, år egentligen blott en enda stor trädgård, medan bvarje hus har a, stundom två sådana, h de två långa hus-der, som utgöra den kallade staden, liafva)msterparterrer mel-l husen och gatan, arförutom flera obe-gda tomter endast 225. Hnaqv.m. Titten f.n.

nvändas till trädgårdar.

Oen, som vid den tid körsbärsträden stå i blomma, vill stiga upp på tinnarna af den sexti meter höga bergsträckan, som reser sig ÖfVbr staden, mötes här af en tafla, som i storhet och skönhet uthärdar jämförelse med de berömdaste utsigter i norden. Djupt under åskådarens fötter ligger den lilla staden, liksom inhötyd i en hvit ofantlig slöja af blommande körsbärslundar, och husen, af hvilka man nästan endast ser taken, förefalla som paviljonger i denna blomstergård. Till "höger resa sig mot skyarne ruinerna af Brahéhus på enkal klippa i den annars nästan öfverallt löfklädda, långt åt norr flig sträckande bergskedjan, hvilken slutar med det blånande Omberg.

hvarförutom ögat icke kan upptäcka något land, blott himmel och vattfln. Till venater reser sig till Hka afetånd och höjd. som Brahehus ruiner, Vestanå stora stenhus. Midt framför åskådaren utbreder sig Vette rns oändliga vattenyta, nr hvilken hägrande höjer sig Visingsö med sina fält och skogsdungar, och längst i vester de sammanflytande konturerna af Vestergötland.

Den rike och mäktige grefve Per Brahe d. y., på hvars blotta vink kyrkor, alott och palatser liksom uppstego ur jorden, fick äfven det infallet att, på hemmanet Huseby egor omkring den gamla Grenna kyrka, anlägga en stad. Att han härvid företrädesvis såg på omgifningarne8 skönhet, eller rättast endast på förevigandet af sitt namn och sin ära, är tydligt .af de» ofördelaktiga plats, han utsåg för den nya staden, som efter honom kallades Brahe-Grenna. Att han icke heller beräknade sjöfart bland stadens firam-

226. Per Brahe d. y.

(loos—1680.)

Iiappland.tida förvärfskällor, bevisas af dennas läggande långt upp på land, då godt utrymme eljest fanns på stranden af Vettern. Staden uppehölls emellertid uhder Brahes tid genom hans personliga donationer; men då dessa jämte Visingsborgs grefskap indrögos vid reduktionen, syntes stadens tillväxt hämmad för alltid, och ännu vid slutet af sistförflutna århundrade var Grenna nästan mera by än stad. Borgarnes hustrur klädde sig i bindmössor, likaså deras döttrar. De förra kallades madam och de senare jungfru. De suto vid sin slända, i sin väfstol, vid sitt sybord, sin knyppeldyna, eller sysslade i kök och visthusbod, och så hela veckan igenom. Döttrarnes täflan i lyx var att kunnä om söndagarne framträda med den vackraste af dem sjelfva till verkade klädningen. Endast rådmännens* prestens och borgmästarens hustrur hedrades med benämningen fru; men buro det oaktadt sina hvita uppsatta mössor och skiljde sig i det yttre föga från de andra borgarhustrurna» Det nya seklet blef likväl en vändpunkt i stadens allmänna lif. Visserligen har den icke tagit några jättesteg framåt, men har dock ett helt annatutseende än förut, hvartill öppnandet af Göta kanal och anläggandet af en beqväm hamn vid Vettern icke oväsentligt bidragit

Vägen, som ungefär en qvarts mil går utmed den höga bergsträckningen vid hvilken Grenna ligger, kröker sig derefter något åt öster med långa och höga backar, på hvilka man uppkommer på sjelfva åsen, öfver hvars berghällar Per Brahe lät anlägga en väg till sitt här belägna lustslott Brahéhus. Enligt E. Dahlbergs teckning har slottet varit en fyrkantig bygnad med bottenvåning, två mellanvåningar och öfverst en halfvåning med takfa.ll åt

alla sidor och å midten en lanterna omgifven af en altan. På norra sidan motsvarades denna hufvudbygnad af ivenne fyrkantiga hörntorn, förenade båda sinsemellan och med bygningen medelst höga sträckmurar, genom hvilka stora portar ledde in till borggården. Det hela var, så vida man får döma af den snillrike, ej sällan poetiserande konstnärens teckning, utfördt i praktfull renässansstil. Vid en vådeid, som i böljan af 1700-talet lade den närliggande Uppgrenna by i aska, antändes äfven Brahéhus slott odi nedbrann i grund, sedan det stått föga mer än ett halft århundrade.

En mil från Grenna ligger Visingsö, Vetterns största ö och fordom medelpunkten i Braheska grefskapét. ön, som sträcker sig från syd-sydvest till nord-nordost, med en längd af halfannan och en bredd af något öfver en fjerdedels mil, kan betraktas såsom ett bergfritt, skoglöst högland, som från alla sidor sluttar jämnt mot sjön, i hvilken den branta stranden stupar likt en -tvärbrant jordvall af tre till fem meters höjd. Hvad som genast öfverraskar vid en vandring -utåt ön, är den förvånande mängden af graf-kullar och stenvårdar, af hvilka landet är liksom öfversålladt. Flera fynd h&fva blifvit gjorda i de högar, som blifvit öppnade; och man har af de talrika forngrafvarne velat sluta till, antingen att Visingsö i de äldsta tiderna varit ovanligt starkt befolkad, eller att ön varit upplåten till gemensam begrafhingsplats för invånarne på angränsande fastland i öster ochvester. ' Bärmed.må nu.vara Huru som helst, hvad som Sr säkert Sr; att Visingsö under tolfte och trettonde århundradet spelte en ganska lysande rol, då dé svenska konungarne mestadels här hade .sitt säte och sin bof-håUning. Orsaken till detta val är icke lätt att afgöra. Måhända sökte de här en tillflykt undan de beständiga oroligbeterna- och fejderna mellan Sverkerska och Erikska husen om tronföljden; kanhända var ön mindretal och mera inbjudande i forna tider än nu. Så väl Nå&o slott, hvaraf lem-ningar ännu syuas på Vetterns botten, vid öns södra ända, som Borga stolt, som låg på Ons nordvestra kust, lära hafva varit konungaresidenser, odi man kan af antalet kungliga personer, hvilka aflidit på Visingsö ifrån Karl den sjunde till Magnus Ladulås,. döma till det anseende ön under dessa tider egde. De båda slotten och en i sammanhang med dem utbildad tro, att tvenne konungar på-en gång bebott ön och legat i strid med hvarandra, ha gifvit upphof till en saga af vanlig nordisk art, soin både finnes öfver-lemnad i tryck och äfven fortlefver på folkets läppar:

Med anledning af en mellan konungarne på Näsbo och Borga slott uppkommen oenighet, vidtalade. Näsbokonungen trollkarlen Gilbertil, som bodde i. ölmstads socken på Östgötalandet, att skilja ön genom en graf i tvenne dejar. Denna åtog sig arbetet och böljade gräfningen på. Näs egor, der ett djupt hål än.i dag leder under jorden. -Konungen, på Borga slott, som fått veta Gilbertils förehafvande, sökte förmå honörn att afstå derifrån; men då detta icke lyckädes, vände han sig till Kettil Runske, en annaa beryktad trollkarl, som bodde i Habo socken' i Vestergötlahd, för att erhålla hjelp. Denne lofvade sitt biträde och medföljde till Visingsö på en till honom afsänd större båt, men “var ej.i syneu för besättningen, som likväl märkte hans näryaro deraf, att fartyget af hans tyngd nedteycktes ända till relingen. När de kommo närmare Borga slott blef farkosten i hast lättad, hvaraf de kunde förstå att jätten var urgången. — Gilbertil hade nu hunnit med ritt arbete till norr om Kumlaby, ungefär halfvägs öfver ön; der lät Kettil jorden öppna sig öfver Gilbertil och befalde honom att genast upphöra med gräfningen. Då befallningen 'icke åtlyddes, utan upptogs med hån och spott, kastade Kettil Ruske sin med. runor besatta trollkafvel mot Gilbertil, som uppfångade honom i luften med begge händerna, hvilka dervid fastnade på stafven, så att han icke kunde lösgöra dem; han försökte då att bryta sönder1 den med fötterna, men äfven dessa fastnade. I ytterligt raseri frestade han då att med -tänderna slita sig lös från den förtrollade 'runstafven, och nu fastnade han också med dem. Sålunda bunden till händer, fötter och mun nedkastades han af Kettil i det djupa hål, som fått namn af GM-iertils håla.

I en långt senare tid eller år -1705 företog kronobefallningsmannea Girs i Tveta härad af Jönköpings län, på uppdrag af landshöfding Linde-hjelnl och arkiater Urban Hjärne, en resa till Visingsö, för att närmare Utreda förhållandet och undersöka om några spår efter gräfiiing kunde upp-täckas. Ankommen till ön, vände nan sig till trenne äldre trovärdiga män, af hvilka han erhöll ungefärligen samma berättelse, som nyss är anförd. 1 sällskap med dessa begaf han sig sjövägen längs östra kusten af ön till en hög strandbacke, der Gilbertil skall börjat sin gräfning, belägen mellan Näs och Stigby byar, halfannan fjerdingsväg söder om Visingsborg. Här funnos verkligen tvenne häl, på sjutton meters afstånd från hvarandra och öppnade så, att öfver dem låg ett åtta meters

tjockt jordlager. Uti dessa hål inkröpo tre karlar med snören, nämligen slottlänsmannen på Visingsö Nils Bunske i det ena och tvenne bönder i det andra, sedan de krupit på händer och fötter ett stycke kunde de sedan gå upprätta omkring elfva meter in i jorden, då alla tre möttes, emedan .begge minorna här förenade sig till en, i hvilken de blott kunde framtränga några få fot i anseende till den förskämda luft, som här mötte dem. Inuti voro gångame två meter höga och tre meter breda, och lärer man sjuttio år förut kunnat intränga ännu mycket längre. Sedan uppvistes för Girs ett sankt streck eller sog, som gick från berörde backe tre åttondedels mil inåt ön och slutade vid det förenämnda hålet på Kumlaby äng, der Gilbertil skall ligga fängslad. Ännu vid böljan af 1700-talet var vantron så stor, att näppeligen någon fans, som icke var fullt öfvertygad öm ätt Gilbertil genom någon djevulsk konst ännu var vid lif och i det djupa gyttjehålet äflades att komma lös från sin kafvel.

Då Per Brahe den äldre under Erik den fjortondes tid upphöjdes till gréflig .värdighet, erhöll han Visingsö till sitt grefskap. Detta, som vid böljan endast bestod af sjelfva ön, tillökades något af Johan den tredje; men erhöll sin stora utsträckning först under riksdrotset Per Brahe, då grefskapet af drottning Kristina utvidgades medelst donation af en mängd socknar så väl i Öster- och Vestergötland som Småland. Denne mäktige herre bildade af sitt vidsträckta grefskap en alldeles egen stat i staten, med egen jurisdiktion, hvilken sträckte sig derhän, att han öfver Visingsö-boarne, men ej - öfver det öfriga grefskapet, egde full halsrätt, och visas ännu den plats på ön, der förbrytare på hans befallning blifvit afrättade.

På. den lagda gruuden till slottsbygnaden på Visingsborg hade grefve Per Brahe den äldre uppfört vestra och håns son grefve Magnus den södra flygeln; men den. yngre gréfve Per var den, som först fulländade den präktiga byggnaden. Den vestra flygeln, söm bygdes 1567, hade två våningar; i den nedra’ var en stor borgstuga och nio kamrar, i den öfra två salar öch • tretton rum. På flygeln voro två torn, täckta med koppar och för-tennt järnbleck. . Nedra våningen hade järngaller i fönstren. Södra flygeln, bygd af grefve Magnus, hade äfven två våningar med sex källare och två andra .hvalf; i nedra våningen en sal och fem i kamrar; i den öfra en stor sal, ett stort förmak och tre andra rum. Derjämte funnos i denna bygnåd två tyghus och deröfver en med järnplåt täckt altan. På denna flygel var inkörsbvalfvet från landssidan; inåt borggården var väggen utsirad med nicher och gipsbilder.'Den östra flygeln, påböljad af grefve Magnus, men fullbordad af efter* trädaren grefve Per, var tre våningar hög och innehöll i nedre våningen kök och kökskamrar samt fem boningsrum jämte porthvalf åt sjösidan iméDan-våningen en sal. och nio andra rum, samt i öfra våningen en sal och åtta kamrar. Åt sjösidan voro en större och två mindre altaner, den förra täckt med järnplåt och de senare med koppar. Den norra flygeln, uppförd 1668, var väl äfven två våningar, men läj*er blott haft sex boningsrum i den öfra; det återstående upptogs af rustkammare och andra behöfliga förvaringsrum, troligen äfven af verkstäder. Enligt hvad ruinerna synas utvisa, var denna flygel lägre än de öfriga. Uppöfver eller vid sjöporten var ett hvalf med torn, täckt med förtennt järnbleck, som innehöll rum för portvaktaren. Ett litet stenhus med fyra rum fanns, som det säges, vid köksbygningen och vattenporten. Uppöfver vestra inkörshvalfvet till yttre borggården var elt annat hvalf med kupol och på h vardera sidan om detta ett fångtorn med i oorps de garde och ett mindre boningsrum. På inre muren i vester mC j en stor ektafla uppsatt, på hvilken Kristus var afbildad; på en dylik tafl| ' på motsatta muren i öster syntes en teckning af solen. Dessutohn funnas ' på denna vägg åtskilliga nicher med bilder, dels af sten och dels af gips. Alla trapporna i slottet voro af huggen sten och ledstängerna af järn. Fl yttre borggården stod en Kristusbild i huggen sten, med gloria kring hufvudet och i händerna kors och spira, hvilka liksoYn strålarne i glorian voro sf koppar och förgylda med dukatguld.

På denna borggård var äfven en liten trädgård, i hvilken tvenne ston glober, en jord- och en himmelsglob, voro uppsatta på- stolpar. I den hand-. | ling, hvarör den nu meddelade berättelsen är hemtad, omtalas väl ickn -. några bilder af Kettil Runske och Gilbertil, men funnos troligen bland dem,.. med hvilka de inre slottsmurame voro utsirade. Slottet var omgifvet meå.L vallar och grafvar, hvilket lildade en något irregulier fyrkant Utanför v vallame funnos en mängd andra hus, såsom ett stort magasinshus vid trädgårdsbygning, särskilda gårdar för skolmästaren, boktryckaren, bokbindang^ m. fl., hvilka hus likväl alla voro af trä, med undantag af en dd af lador gården, som var af korsvirke. Att alla rummen i slottet voro i förh&llaadn^ till det yttres storhet och prakt, yppigt och rikt möblerade, faller af s%£ sjelft. Biblioteket och • rustkamuiaren utgjorde dock troligen det dyrbaraste j af

slottets innandöme. Tyghusen kunde naturligtvis icke vara särdeles rihfe.' försedda.. Likväl voro vallar och torn utrustade med kanoner och dertV, behöflig ammunition. Alla öns manliga invånare voro exercerade^ samt utgjorås^i följaktligen grefvens lifvakt och slottets garnison, samt fingo * paradera oék* hålla vakt, då förnäma främmande befunno sig på slottet. Vid sådana hög- . tidliga tillföllen musicerades vid taffeln af fjorton musikanter förutom fyra trumpetare, fyra “luredrängar" och en pukslagare.

Föga anade grefve. Per, att hans stolta Visingsborg, innan en mansålder hunnit gå förbi, skulle vara hemfallet åt en total förödelse. Julaftonen 1718Visingsborgs slottsruin.blef det itändt af några h&r förvarade ryska fångar, och nedbrann i grund. Lemningarna af murarna ligga inom nu varande kungsträdgårdéns område och bestå af vestra fasaden med båda gaflarna, hvilka hafva trappformiga rösten» sådan man någon gång finner dem på medeltidens tornbygnader. Inuti ruinerna växa björkar, rönnar och några ovanligt stora körsbärsträd.

Ungefär trehundra meter sydvest om slottsruinerna ligger Tisingsö kyrka, hvilken-med hänsyn till de många konstsaker, som der förvaras, snarare kan kallas ett museum, än ett tempel i vanlig mening. Då man af kyrkans yttre halft moderna stil, vid inträdet väntar sig få se en af det vanliga ändringsbegäret moderniserad, äldre landskyrka, blir öfverraskningen så mycket angenämare, då man i stället finner ett inre, som häntyder på en tempel-bygnad från nära nog den gråaste medeltid. De tjocka, åttkantiga pelarne, de många spetsiga i högblått och hvitt målade hvalfven, de mörka tafiorna, som öfver allt betäcka väggar och pelare, de utmed väggarna uppstälda bilderna af evangelister och apostlai*, pltartaflan med sina englar och helgonbilder: allt detta i en halfskymning, framkallad af de högt sittande och med små rutor innefattade - fönstren, påminner- lifligt om en katolsk kyrka och om den i en sådan- herrskande halfdagerjp. Qrefve Pers och hans grefvinnas bilder i hvit. marmor på frisen i Bräheska. grafven framträda likväl'skarpt genom belysningen, från ett närbeläget .fönstär och åstadkomma i detta dystra virrvarr -ett sällsamt intryck> som är svårt att beskrjfva. Då man vid inträdet i kyrkan, genom skymningen af de grofva pelarne, ser somliga af de stora tafiorna hela och .andra blott till. större eller mindre-delar med deras färgskiftningar och nästan oföränderligt svarta ramar, förefaller det, särdeles en mörk höstdag, som såge man i de hvita stenbilderna ett par ljusets englar nedstiga i denna skuggornas boning: Icke dessmindre är intrycket af det

bela ganska imponerande. Koret har sitt särskilda kryssbvalf; för hvatje par pelare äro trenne dylika, hvarigenom kyrkans inre betäckning utgöres af tio särskilda småhvalf. De runda sammanbindningsstafvarne emellan dessa äro målade i högblått, -liksom de i de hvita hvalfven anbragta språkbindlarne med sina bibliska-tänkespråk. Hälften af kyrkans hela utrymme mellan de främsta pelarne på södra sidan upptages af Braheska grafven, som höjer' sig en meter öfver golfvet och genom ett trägaller skiljes från gången. Gallerverket, som prydés äf väl skurna englahufvuden i halft upphöjd miniatyr, är ytterst välgjordt och finpoleradt, och således ett både vackert och högst dyrbart arbete. Ofvanpå grafven hade de grefliga åhöiprne sina sittplatser, klädda med sidentyg. På motsatta sidan i kyrkan voro bänkrum för gym-oasii-ungdomen. Altartaflan, i. antik stil mefi rika förgyllningar, tillhör de vackrare i sitt slag och tager sig synnerligen väl ut. Förnämsta rummet bland kyrkans många dyrbarheter intager eljest ljuskronan närmast koret, icke så mycket för. det konstnärliga arbetet, som för sitt materiella värde, i hvilket hänseende hon har fä sina motstycken i Sverige. Hon är nämligen helt och hullet af silfver, med undantag af fyra förgylda tenar, som uppbära henneoch hvilka ftro af järn. Emellan dessa tenar sitter ett tv& meter långt hvitt horn af en narhval (Monodon monoceros), hvilket horn förr ansågs tillhöra fabeldjuret enhörningen och betaltes med ofantliga summor. Dessutom eger Visingsö kyrka en mängd dyrbara silfverpjeser, nästan alla minnen af Bra he-ätten och dess herrskartid' på Qn, bland annat tvenne brudkronor, af hvilka en, som blifvit inlöst till statens historiska samlingar, är mycket gammal och anses ha se tat Som helgonkrans på någon Mariabild, möjligen i Vadstena.

Visingsö har ännu en kyrka, som likväl icke varit begagnad till guds-tjenst på öfver halftannat århundrade; det är den gamla Kwnlaby kyrka, som qvarstår i nästan orubbådt yttre skick, ehuru hon till skt inre blifvit förändrad. Om emellertid alla fornlemningar blifvit vårdade så som denna, skulle Visingsö i närvarande stund rara den arkäologiskt intressantaste punkt i hela Sverige. Kyrkans bygnadsår är icke bekant, men hela hennes bygnäds-sätt utvisar att hon är uppförd under det Sverkerska tidehvarfvet. Tornet har haft en mycket hög och spetsig spira,

hvilken blifvit aftagen till hälften och aMutåd med ett af stakett omgifvet plan, att begagnas till astronomiskt observatorium^ när kyrkan af Per Brahe förvandlades till skolhus*).

Sedan Visingsö kommit under kronan,. blef Visingsborg kungsladugård, hvilken sedan 1831 stått under styrelsen för ekplanteringén på öns krono-aDmänning.

Vägen mellan Grenna och Eksjö skulle, om man ock icke visste det förut, snart öfvertyga den resande, att han befinner sig i det backiga Småland. Djupa dalar, branta skogbeklädda berg och smitäcka insjöar erbjuda dock ganska omvexlande utsigter under i färden genom den gamla Holaveden, hvilken med sina här och der kringströdda skogshemman och uppodlade jordlappar nu mer hvarken har det ödsliga utseende eller det dåliga rykte om sig, som i forna tider.

Eksjö ligger i en skogbeväxt motrakt, ehuru de närmaste omgifningarne ingalynda kunna kallas fula, och- har med fart arbetat sig upp ur den nästan totala tUlintetgörelse, hvari samhället 1856 störtades af en härjande eldsvåda. Staden är, änskönt sin höga ålder — dess första stadsrätt är meddelad af Karl Knutsson — en af de få svenska städer, som aldrig omedelbart rönt krigets olyckor; men har det oaktadt aldrig varit af någon nämnvärd betydenhet I stadens närhet ligga Smålands husarregementes mötesplats Bånne-slätt samt den märkvärdiga Skumgata, utgörande en bred remna, hvilken likt en huggen gata går nära en fjerdedels mil igenom ett granitberg. Remnan, som fortlöper T nästan rak riktning, har en bredd af åtta meter och ända till fyrtio meter höga lodräta väggar. Folktron utmärker naturligtvis denna tfvanliga naturbildning såsom ett tillhåll för troll och andra af vidskepelsen alstrade hemlighetsfulla väsendeu. öfver remnau ligger en Wippa Skuruhatt, bredvid hvilken är en öppning i berget, kallad Sakristian- der hedningarne fordom skola hafva offrat åt sina afgudar.

2IUr J. Åttvim WUU h&r»d, ra. «. för.attare.Vid Nässjö järnvägsstation, en och trefjerdedels mil vester om Eksjö, befinner'.mad sig i medelpunkten af det. Småländska höglandet. Stationen sjelf ligger 313 meter öfver hafvet och fir sålunda dfen högst belägna af alla järnvägsstationer' 'i Södra Sverige. Något längre i söder eller ungefär inidt emellan Nässjö och Sandsjö stationer ser man från järnvägen, ehuru på en half mils afstånd, det förut nämnda HjétsSldSberget, den högsta punkten inom södra Sverige. Två mil härifrån i öster, ligger Hvetlanda, med stor marknadsplats, och för våra forskare bekant 'genom sin rikedom på minnesmärken, fornsägner m. m. Till Kettilås-, nära Flugeby i denna socken, för-lägges Kettil Runskes förtrollade slott, som ännu tros stå qvar, ehuru aldrig synligt för den, sqm söker upptäcka det; deremot skall det helt oföriöodädt visa sig' för den, som oförvarandes, eller utan att sjelf veta derom, kommit inom porten. Han blir då varse eh mängd stora hus och trädgårdar med de skönaste frukter, af hyilka han väl får äta, men kommer icke åter utom trollringen förrän han lagt tillbaka allt hvad han der möjligen tagit.. Enligt hvad befallningsmannen Johan Larsson på sin tid försäkrade professor Rudbeck, skall eir bonde Sven Månsson i.Gettinge år 1690 på detta sätt helt oför-modadt kommit inom den af Kettil förtrollade borgen, hvarur han endast lyckades komma tillbaka genom att återlemna alla de skatter, som der lockat hans vinningslystnad. Några äldre forskare bafva äfven för den aflägsna namnlikheten trott sig i Hvetlanda hafva återfunnit dén > -sägnen och vår okritiska historia omnämnda' staden Vätala, ett antagande, som ungefär kan ställas i bredd med det påstående, som en gång på fullt allvar gjordes, att de i vår medeltidshistoria ofta omnämnda Vitaliebröderna varit från och haft sitt namn af det småländska Hvetlanda. — På Gya egor, i den tillgränsande Alsheda socken, upptäckte bergsrådet Anton Swab år 1738 en guld-malmsåder, af hvilken lyckliga tilldragelse stället “nobiliterades11 .med namnet Ädelfors. Första smältningen skedde 1741 och gaf då sextiofyra dukater. Från sistnämnda år till 1773, under hvilken tid verket drefs för kronans räkning, uppgick grufvanä sammanlagda afkastning till tolftusen dukater; men med frihetstidens slut afsvälnade den' patriotism, som gaf arbetsför-tjenst åt en fattig landsort, och som tyckte att en guldgrufva, om den också icke lemnade någon egentlig behållning, likväl borde höra till rikets regalier. Sedan den ' tiden har Ädelfors haft vexlande öden. På senare tid har uppmärksamheten åter varit riktad på guldfyndigheten derstädes och ett bolag försökt sin lycka-att genom en mindre kostsam metod tillgodogöra sig det guld, som kunde anträffas, men utan framgång.

Närmaste järnvägsstation från Sandsjö söderut är Sä/sjo, belägen på egorna till Ekesjö Hofgård, ett gammalt

herresäte, som under medeltiden tillhörde Sturesläગten. Det forna slottet, efter hvilket vackra ruiner ännu finnas qvar på en holme i en. i närheten liggande liten vacken insjö, utgjordes, enligt den teckning, E. Dahlberg efterlemnat, af en tre våningars bygnad med en fyrkantig altan på taket. Af ruinens yttermurar, som äroen tredjedels meter tjockare i undra än i öfra våningarna, synes, att huset varit beräknadt på att i nödfall kunna emotstå ett fiendtligt angrepp. I mellanmurarne ses ännu lemningar efter spisar och eldrör; för öfrigt är allt innanrede borta. I de forna gemaken, der ståtliga riddare höfviskt trådde dansen med högättade tärnor, slingra sig ormar i stenhögarna och i de djupa fönstersmygarne, fordom vittnen till mången kärleksöm hviskning, bygga nu skriande kajor sina bon. — Halfannan mil härifrån i vester ligger Vrigstads marknadsplats, hvarifrån en smal men ganska god biväg leder till sjön Rusken, på hvars norra strand ännu några lemningar finnas qvar efter Nydala Moster. Ärkebiskop Eskil i Lund, som vallfärdat till det berömda klostret Clairvaux i Frankrike, för att personligen se och hön den heliga Bernhard, hade före sin återresa gifvit det löftet att i de nordiska länderna stifta fem kloster till den heliga jungfruns ära. Bland dem blef sedan Nydala, som invigdes af Eskil 1142. Klostret befolkades med inkallade munkar från Clairvaux, några af den helige Bernhards egna lärjungar, hos hvilka den store ordensstiftaren ingjutit sin ädla- ande, läggande dem på hjertat kristlig ödmjukhet i hjerta och sinne, renhet i seder och lefveme, hörsamhet mot förmän och att mellan andaktsöfningarne sysselsätt» sig med gagnande arbeten, “så att svettdroppen från pannan flöte tillsammans med bönetåren från ögat.44 — Sina handarbeten afyttrade Nydala-munkarne på marknademe i orten; de bröder, som egnade sig åt de sjnkee vård, fingo ej vara borta om natten, för att hvaije morgon kunna träffas hemma. Deras handtverkare fingo ej arbeta hos andra. De munkar, som beträddes med att “skrifva visor14, skickades »genast till något annat kloster, der sådant var tillåtet; hvaije morgon uttågade klostrets arbetare på fältet under afsjungande af psalmer. Men den goda andan förslappades i den 'mån klostrets rikedomar ökades, och sist, när Luthers kyrkoreformation samman-störtade den väldiga bygnad, som hierarkisk spetsfundighet under ett helt årtusende arbetat på att uppföra, kunde Nydala lika litet som de andra klostren undantagas från den rättmätiga förkastelsedom, som ett nyvaknadt religiöst lif och en renare uppfattning af kristendomens anda fann sig nödsakad att uttala ' icke blott öfver klostren och klosterlifvet, utan öfver det rådande kyrkoskicket i allmänhet.

Yi befinna oss nu vid gränsen af det minnesrika Vårend, hvilket så långt historien går tillbaka utgjort liksom ett eget land för sig, och så att såga kärnan' för det öfriga Småland, liksom Yärends inbyggare bilda grundtypen för den småländska, befolkningen, hos hvilka alla dess goda egenskaper, tarflighet, förnöjsamhet, arbetsamhet, tjenstaktighet och glädtighet mest och tydligast framstå. Yärends saga är åfven den vackraste, som något svenskt' landskap eger, emedan den innehålla' tvenne de skönaste drag, som kunna nämnas i en folkhistoria, nämligen den svenska qvinnans fosterlandskärlek och mannens erkännande af hennes menskliga rättigheter långt före ' den tid* då -en ljusglimt af civilisation hunnit nedtränga till massan af folketHufvudbygnaden inom en Värendsk bondgård, som i äldsta tider bestod af en mängd små och stora bygnader, uppförda för olika ändamål, utgjordes ursprungligen af en låg, fristående stuga, “Stova", som ock senare fick namn af “rökstofvart. Denna rökstofva utbildade sig under tidernas lopp till ett slags medeltidsbygnad, som ännu förekommer under benämningen “Lfigstofva“ — låg stuga — som sedan, allt efter taklagets olika beskaffenhet, fick namn af “Åsastofva“ eller “Sparrastofva“. Lågstofvan uppfördes gemenligen med gaflarne i öster och vester, hvilket på Värendspråk hette att stofvan stod “solrätt". Utanför dörren var ett genom sidoväggar tillslutet skjul, som bildade ett slags förstuga, “farstua", med ingång åt söder genom en mycket låg, men grof och fast dörr, som inifrån kunde läsas med en bom eller skjutvred, så kallad “skotte". Innerst i 'förstugan var en särskild af-balkning för hönsen, der dessa hade sin stång eller vagel, på det tuppen uied sitt galande skulle tjena husets hjon till klocka samt skydda det mot gastar ocn trolldom. Utanför förstugan fans stundom en förstuguqvist, en mindre utbygnad, som kallades “tvist" eller "bislag". Lågstofvan hade sin benämning efter långväggarne, .som timrades helt låga, knappast mer än halfannan eller två meter öfver marken. Att förekomma golfdrag och öfver-hafvud för att fä stugan varmare, omgafs stenfoten utvändigt med grästorf. Härigenom bildades utmed stenväggen en grönskande sittplats, en “torfbänk", der de gamle hade ett älskadt tillhåll sommartiden. Hvad som brast i väg-garnes höjd ersattes genom en så mycket ansenligate takresning. En grof lång stock, hvilande med ändarna på de spetsiga gafvelröätena, bildade sjelfva ryggåsen, som för öfrigt uppbars af flera i “vågbordet", eller öfversta väggstocken infälda sparrar,

hvaraf dylika stugor äfven kallades “Sparra-stofvor".

Den inre anordningen af en sådan gamma» stuga var i korthet följande. Nedra delen af rummet närmast dörren upptogs till större delen af eldstaden, ett ofantligt murverk, hvars baksida hvilade mot stugans norra långvägg. Nederst i denna fyrkant var én grop eller håla kringlagd med stora stenar, hvilka utgjorde eldstaden och fick namn af “grufvan" eller “askegrufvan". När en tiggare kom -till bys, satte han sig efter gammal sed alltid i grufvan, det vill säga på stenläggningen, som omgaf eldstaden. Innanför grufvan' låg den stora ugnen, hvars betäckning ofvantill och utvändigt bildade ett vidsträckt plan, der Ifonden brukade torka sin säd och dit man äfveu plägade hänvisa inbyseshjon och tiggare, som begärde husrum öfvér natten.

Fastän huset blott bestod af ett enda rum, var det likvål afdeladt i tre särskilda delar, ehuru utan mellanväggar. Skilnaden mellan de olika avdelningarna eller rummen utmärktes genom tvenne tjocka afbarkade gran-stänger, de s. k. “kronstängema", hvilka voro fästa i sparrverket och sträckte sig tvärs öfver. rummet, något mer än en manshöjd öfver golfvet. Det nedersta rummet, som sträckte . sig från . nedra gafveln till förstakronst&ngen, hade endast jordgolf och motsvarade köket i senare tiders byg-nader. Här förrättade husets folk sina qvällsysslor vid eldskenet från gruf-van. Här bryggdes, bakades och lagades maten; och här hade bonden, på de i taket anbragta “gällstängerna", sitt slöjdvirke, sitt förråd af lysved och dpingstickor m-

Mellersta rummet, mellan begge kronstängerna, var försedt med trägolf och utgjorde husfolkets hvardagsrum. Längs långväggarne voro timrade bänkar, “norra*4 och “sönre bänk4', som om dagen tjenade till sittplatser och om natten till sofotällen.

228. Blenda och Daoskarne.

(Efter en tafia af J. A. Malmstböm.)

Stugans öfversta del mellan andra kronstången och vestra gafveln var högtidsruramet och husbondefolkets plats. Längs gafveln var timrad en fast bänk “gallbänken44 (gafvelbänken). Framför denna stod ett högt och mycket tungt bord “store bord44, som vid högtider brukades till matbord, men på hvilket man äfven tillredde säDgplats för öfvernattande hedersgäster.

Vid bordets öfra eller norra ända var en prydlig bänk eller stol, utmärkt genom tvenne höga stolpar, hvilka uppburo en i lysande färger målad takhimmel, kallad “hymning4'. Det var husbondens oeh matmoderns egen bänk och hela. husets hedersplats. Vid gillen och gästabud sattes alltid de förnämsta gästerna närmast högsätet, männerna på gallbänken och qvinnorna på “långsätet", som var flyttbart och stod på bordets motsatta sida utåt• \

rummet Mindre ansedda gäster fingö sin plats på “stäpeln", en tvärb&nk vid bordetB bedra ända midtemöt högsätet.

Vid stora familjefester och vid julen, pryddes tak och väggar med bonader,, “väggdukar“ och “takdrägt". — Det väldiga borde, betäqktee med en hvit linneduk och pryddes vid högtidsmÅltiden njed en mängd, bordskärl af trä, lergods, såsom “grötbyttor**, “smörkalkar“, “glödkakefat", “sténkake-fat“, “sogelfat**, “sötmatsfat**, omvexlande med en lika rikedom afdryckeekår, såsom “Bvarfstop“r- “näbbkannor*1, “strutkanner“,, “ståndkar", “bibullar", **sni-paskålar“, alla till °*örre delen egendomliga för det gamla Värend.

229. Folkdrigtcr frtn Unntryd.

Den Värendska 6parrastoivan, i högtidsskrud, företedde en anblick af utomordentlig prdkt, som ån ytterligare förhöjdes genom .de innevarandes uppträdande i den pittoreska Värendsdrägten.

Dem, som önska en närmare beskrifning på denna, hänvisa vi till Hyl-tén-Cavallii förträffliga arbete om “Värend och Virdarne**. Den mest karakteristiska delen af q vinnornas drägt var utan tvifvel det s. k. “fälttecknet**, ^ett skärp eller bälte, som bars om lifvet, och som enligt sägen blifvit qvin-norna gifvet till en ' hedersprydnad, för den tapperhet Blenda och hennes sköldmör en gång i forntiden visat tid landets försvar.

Den ytterst praktfulla drägten erhöll sin fulländning genom de rika smycken, hvarmed de ridderlige skogsboarne

älskade att pryda sina qvinnor.Dessa smycken voro så rifca och dyrbara att en fullständig qvinno-drägt representerade ett kapital, motsvarande många af landets fasta gårdar efter den tidens bytesvärde. Detta kan synas nästan otroligt, men finner sin förklaring i de gamles bruk att skrinlägga sina skatter, hvilka hufvud-sakligen bestodo i silfver efter vigt. Smyckena på hustruns och dotterns drägter voro således icke annat ån husets samlade rikedom, som efter omständigheterna kunde på annat sätt tillgodogöras och som vid högtidliga tillfällen utställdes till allmän åskådning.

Liknande seder och bruk, som dem vi nu beskrifvit, funnos fordom flerestädes i Småland, ehuru ej utpräglade som i Vfirend. I JJnnaryd ner

230. S:t Sigfrid predikar för hedaingarne.

(Eftor en Ufla of Karl XV oclx J. A. Malmström.)

emot Bolmen har befolkningen i det längsta, så väl i lefnadssätt som i sina samqväm och sin klädedrägt bibehållit någonting fornt, hvilket lifligt påminner om Värendsfolket, sarskildt gäller detta om högtidsdrågten, såväl den manliga, som qvinliga.

Värend är ett rikt omvexlande skogsland af storartad naturskönhet. Dess största och talrikaste vattendrag förekomma inom landets mellersta delar, eller Konga, Norrvidinge och Kinnevalds härader. På gränsen mellan de båda sistnämnda utbreder sig Helgasjö, som inom sina vackra stränder, litade af löf- och barrskogar, innesluter öfver ett hundråde femtio öar ochholmar. En qvarts mil vester om Vexiö utfaller Helgasjö — hvars utlopp delas af små holmar i fyra särskilda grenar — i Bergqmra sjö, hvarifrån den förenade vattenmassan går genom ett par mindre sjöar till Salen och vidare till den nedanom liggande ansenliga Äsnen, och derifrån under namn af Mörrumsä söderut tills den vid Elleholm i Bleking utfaller i Östersjön.

Vexiö, af ålder hufvudorten i Värend, har en ganska vacker belägenhet på en höjd, som sluttande sänker sig mot den af intagande stränder om-kransade Vexiösjön. Den plats, hvarpä staden ligger, ifrån den uräldsta kristliga tiden i Sverige bekant under namnet östrabo, var sannolikt från början en gammal hednisk offerplats, der en träkyrka anlades af Värends apostel, S:t Sigfrid, kring hvilken helgedom staden sedan efterhand växte upp. Efter en förfärlig eldsvåda, som 1843 lade större delen af Vexiö i aska, har staden fått en helt annan anordning än förut och bildar nu en rätvinklig fyrkant, som genom-skäres af raka lång-och tvärgator och har ett stort torg i midten.

Domkyrkan eller S:t Sigfridskyrhqn ligger helt nära Vexiö-sjön i den lägsta delen, staden. Uppförd i slutet af 1200- eller i början åf

har hon nu genom en omsorgsfull restauration, så vidt det varit möjligt, återbekommit sin ursprungliga stil, hvilken under tidernas längd gått förlorad genom tillbygnader och förändringar, som uppstått dels genom . behofvet af ökadt utrymme, dels i följd af eldsvådor, som öfvergått henne. Under tornet förvaras stiftsbiblioteket, som uppgår till 14,000 band' och 300 handskrifter, jerate ett myntkabinett, i en lokal, som prydes med en byst af Linne. Vid torgets norra sida ligger Landshöfdingeresidenset, en ansenlig fyrkant i tvenne våningar, som, jemte Rådhuset vid torgets motsatta sida, och Elementarläroverkets vackra hus, utgör stadens största och prydligaste bygnad.

Biskopsgården östrabo ligger på en höjd strax öster om staden, med en särdeles vacker utsigt öfver trenne sjöar, och står i förening med staden genom en vacker allé. Stället har sitt förnämsta intresse af att ha varit Esaias Tegnérs sista vistelseort.Vid stadens sydvestra hörn ligger stadens ansenliga begrafningsplats, bland hvars minnesvårdar egentligen tvenne tilldraga sig hvarje .bildad persons uppmärksamhet: den ena, som består i en ansenlig stenhäll med roste i romersk stil, är rest öfver Håkan Sjögren, den grundlärde latinaren, hvars namn ingen svensk, som med allvar beträdt lårdomsvågen, erinrar sig utan den innerligaste tacksamhet; den andra, som utgöres af ett hvitt marmorkors på en fot af finhuggen granit, kringplanterad med syrener och lönnar, utvisar rummet der Sveas och Frithiofs skald slumrar den sista sömnen.

En half mil norr om Vexiö ligga på en liten ö i Helgasjö ruinerna af Kronobergs slott, efter hvilket hela länet har sitt namn. Stället var

232. Kronoberg« slottsruin.

under katolska tiden Vexiöbiskoparnes befästa gård, men indrogs vid reformationen och ombygdes af Gustaf.den förste till ett präktigt slott med fyra runda hörntorn och deremellan två längre och två kortare sidobygnader, som inneslöto en aflång fyrkantig borggård. Slottet brändes af danskärne både under Johan den tredjes och Karl den niondes tid; men reparerades och bibehölls i någorlunda skick till Karl den elftes dagar,- då de öfvereta våningarne skola blifvit nedbrutna och stenen använd till några offentliga bygnader i Vexiö. Kronoberg är nu blott en ruin, men som ^ådan en af

de ansenligare och vackrare i riket. Godset blef 1647. friherräkap f3r en gren af Sparreätten, men bestämdes efter reduktionen till landshöfdingens residens och är ännu anslaget till samma erabetsmans aflöniog.

_(BERGQYABA. XHOLIKOS HÖO. *25 L

Vid pass en half mil vester om staden, på en udde på vestra sidan pf Jtergqmrasjön, finnas lemningarna efter en annan borg,, nämligen Berg-qvara; Det gamla slottet anses vara uppbygdt af Arvid Birgersson Trolle. som 8kref sig titt Bergqvara och lefde under Karl Knutssons tid. Det har bestått af en jordvåning och sex öfvervåningar med utspringande’rundtorn i hörnen från femte våningen och varit från landsidan skyddadt genom en

233. Ioglinge hög.

alottsgraf och uppKastade vallar. Det var således hvad man fordomdag» kallade ett' “fast stenhus", och dess lemningar äro i det hänseendet intressanta, som de aldraflesta borgar af detta slag i vårt land äro för länge sedan jämnade med jorden.

Nära lngelstadK halfannan mil sydvest om Vexiö, ugger den ryktbara IngUngehög, en ordentlig jordhöjd af etthundrasjutti meters omfang och tretton meters höjd. och med en afplattning på toppen, om sextidfem meters omkrets. Midt på högen står en två meter hög bautasten, på hvars södra sida ligger en stor rund sten, liknande ett något sammantryckt klot. Den senare af, dessa stenar prydés rundtomkring af snerklar och spiralsirater och på öfra sidan af symetriska flikar och spetsar med jämnlöpande linier, hvilka prydnader visa sig härröra från en mycket aflägsen forntid. Inglingehögen pl

lärer på 1770-talet % blifvit genomgräfd från toppen ända ned tUl botten, då man funnit en Airna. med aska och ett slagsvärd För öfrigt känner man med' någon visshet att ting varit hållna på densamma^

31Att orten varit af betydenhet inhemtas icke blott af den mängd grafhögar, kummel och stensåttningar, som finnas häromkring, utan ock af benämnin-garne Kong sängen, Kongsladan, Kongsbron. Kongmaden,, Kongsstigm, som åtskilliga ställen i trakten bära.

u Steribrohxdt är en kyrka i Småland, Kronobergs län och Albo härad.

belägen nedre emot skånska gränsen, på en af de täckas te orter, som Sverige framalstrac; ty hon ligger vid den ansenliga sjön Möklen, der han går in

med en fjerdedels mils lång vik och lägger sig nedran vid denna kyrkans fötter. De släta åkerfälten omgifva denna kyrka pi alla sidor utom den vfestra, der Möklen utsträcker det klara vattnet Något stycke ifrån visar sig den fagra bokskogen åt söder, Taxås höga berg åt norr och Möklanäs öfver sjön i ' ester. Deremot p& östra sidan betäckas åkerfälten från norr med barrskogar, från öster och söder med angenämaste ängar och trän.w Med dessa tecknar blomsterkonungen Karl Linné den bygd, der han föret såg dagens ljus och fraralefde sina barndomsår. Linné föddes, som bekant är, 1707 på BdshuU kommi-nisterboståUe i Stenbrohalt Bocken. Hans foder komministern, sedermera pastorn i Stenbrohult Nils Ingemarsson hade antagit naranet Linnæus efter ett “vårdträd", en stor lind (på latin Tilid), som fordom stod i ett stenrör vid Jonsboda Lindegården i Hvittaryds socken i Finv.eden, hvilket träd deesutom gifvit namn &t tvenne andra berömda slägten, Tiliander och Lindelius. Det går en sägen, att samma lind haft tre stora grenar, hvilka hvar och en betecknade en -af de tre slägtena; men att grenen, som* utmärkte- slägten Linnæus, varit större och lummigare än de andra. D& en slägt utdog förtorkades alltid densammas gren och den tredje och sista skall hafva bort-

2SÖ. Linné* monument Tid R&ihnlt.vissnat, n&r slflgten Tiliander utgick. Den ovanligt Ijocka stammen förvarades länge, och förvaras kanske ännu, s&som ett dyrbart minne. År 1866 aftäcktes vid Råshulf öfver Linné en minnesv&rd, bestående i en Åtta meter hög stenpelare, & hvilken är anbringad en medaljong af brons 'med Linnés bröstbild och derunder: “Karl v. Linné, född i Båshult den 23 Maj 1707.“ öfverst på pelaren glänser en förgylld stjerna, antydande att Linné för samtid och efterverld framstår såsom en lysande stjerna, hvars strålar aldrig skola förblekna.

Ännu återstår oss en del af Småland, att som hastigast genomfärda, nämligen den östra eller Kalmar lån. — Vi återvända derför till Eksjö, taga derifrån vägen österut genom Södra Vedbo skogstrakter och befinna oss i Kalmar lån en stund, innan vi hinna fram till den högt belägna Pélanie kyrka, derifrån endast är en knapp mil till Vimmerby. Om denna stad kan man endast säga, att han är mycket gammal och mycket oansenlig. Dess belägenhet inom den småländska skogsregionen är icke heller af någon hänförande beskaffenhet, hvarför vi ställa kosan mot Östersjön, för att utefter en del af dess kust genomvandra en af de herrligare trakterna inom fäderneslandet

Hela det småländska kustlandet, eller kuststräckan från Valdemarsvik ned till Bromsébro, är med skäl prisad för sin naturskönhet, hvilken likväl yttrar sig-mycket olika i olika delar deraf. Den nordliga delen, som man sknlle kunna kalla Yestervikslandet, är genomskuren af sjöar och hafsvikar, smyckade af löfklädda stränder, holmar och skär. Liksom Suiålandskusten i allmänhet framter denna del af landet ett utseende af bördighet och välstånd, som icke oväsendtligt bidrager att höja det angenäma intryck, som den i sig sjelf herrliga naturen framkallar.. Landet är liksom öfversålladt med byar. Den resande finner redan från böljan af färden sin väg om-gifven af blommande ängar, rika ekskogar och bördiga sädesfält. Isynnerhet är landet utmärkt vackert omkring Vesterviksfjärden, med dess många grönskande öar simmaude på den vida vatteny tan. Staden Vesteroik, fordom belägen två mil längre upp emot ändan af Gamlebyviken, der nu Gamlebyn ligger, var under Vasakonungarnes tid grefslup först för Svante Sture och sedan för Köuigsmarck, och hade redan förut blifvit flyttad till sin närvarande plats, för att af det strax invid på en holme liggande Stegehohns slott hafva ett skydd mot fiendtliga anfall; men staden fick i stället lida genom de belägringar, som detta slott htstod, och de krigs-olyckor, till hvilka Stegeholm gaf anledning, hade så när bragt Yestervik till undergång. Men fredliga tider inträdde och med dem också en lyckligare ställning för Yestervik, som nu är en af rikets lifligare handelsstäder.

Utanför kusten af Korra Tjusts härad ligger på en holme i Valde-marsviken det gamla herresätet Fogelrik, fordom ett af konung Karl Knutssons enskilda arfvegods. Vid innersta hörnet af hafsviken Syrsan i samma härad ligger ett annat gammalt gods, det forna Gripska friherrskapet Vims,samt i granjkapet Vindo, Åsvik, Forssby, Eds och öfverums bruk med flera betydande egendomar. I Södra Tjust märkas den nyss nämnda Gamlebyn, köping under dotterstaden Vestervik, de vackra godsen Nygård, Kasimirs-borg, Gränsö, Bleckhem, m. fl., Ankarsrums järnverk, Gunnébo manufakturverk, Virums kopparbruk, m. fl.

Trakten söder om Vestervik utmärker sig för samma rika omvexfing, samma nordiskt hänförande fägring, som kustlandet norrut Äfven der man färdas genom skogen ser jnan öfverallt på bergsluttningarna och vid småsjöarne enstaka landtgårdar, hvilka just genom den herrliga trakt, i hvilken de ligga, erhålla ett eget onämnbart behag. När man kommer längre i söder och nalkas Jemserum antager landet ett annat skaplynne: vägen afbrytes oupphörligt af tvärbackar; det går som man säger backe

sig till låga kullar och slätter. Naturen visar sig mindre vild, men lika skön och är, om icke bördigare, likväl af en mer utbredd bördighet än i'kustlandet norrut. De gamla ekarne uppträda åter, åkrar ocnvexla med grönskande ängar, hvilkas höga gräs erinrar utlänningen om Donautrakten i Ungarn. Här och der ser man hafvet och vimplarné i vikarne, der de många köpin-garne ligga, och långt ut i Kalmarsundet den högresta gestalten af ön Jungfrun. Vid Mönsterås visa sig de första bokarne, som förposter till skogar, som sedan följa den resande mot söder. Rutoerna af Kronobåcks kloster, i hvars remnor några rönnträd med sina röda bär och hvita blommor innästlat sig, tyckas liksom ha ställt sig vid vägen, för att höja skönheten af den omgifvande taflau.

Omsider kommer män till herresätet Strömsrum, inbäddadt i en skog af sekelgamla almar och ekar. Der slutar

Emmå-dalens kustland och Kalmarlandet _ vidtager. Äfven här påminnes man i böljan, att man befinner

upp och backe ned; by-arne blifva mer spridda,

ekarne glesare och marken sandig och grus-[artad — man befinner a| sig på gränsen mellan I Vestervikslandet och 1 Emmådalens kustland.

Vid Oskarshamn, en

236. Öfrerumi brak.

stad med stor lifaktig-het, hvarom dess skepps-varf, mekaniska verkstad och nya järnväg fördelaktigt vitna, böljar den regelbundna bergigheten åter försvinna och landet jämnar ut

sig på gränsen mellan tvenno kustland, och detta öfvergångsförh&llande varar till dess man nalkas Ryssby, der nejden återtager sin vanliga fägring. Landet förefaller till en början något flackt; men löfskogarne ökas både till höjd och omfång, bokträden samla sig till riktiga lundar, under det tallskogen småningom försvinner. Slutligen inträder den resande i en trakt, som emellan V&rnaby och Pdboda, under en väglängd af halfannan mil, bildar en enda sammanhängande park, der grupper af hängbjörkar, ekar och bokar, fruktbara åkrar och blomsterhöljda ängar omvexla med välbygda herresäten, kyrkor och byar, och der hafvet i hvarje ögonblick skymtar fram mellan träden och visar det aflägsna Öland som en mörkblå vägg vid ändan af hori/onten.

Hufvudorten för denna del af Småland är Kalmar, som har en sällsynt vacker belägenhet på en högländ halfö, Bom utskjuter i Kalmarsund

237. Kilmtr Slott.

mellan Birkanåsvikeu i norr och Stensöviken i söder. Kalmar är en af de äldsta städer i riket och går med sin historia så långt tillbaka i forntiden, att den står utom alla hittills bekanta, skriftliga urkunder, som röra Sverige och norden. Redan under hedendomen en besökt handelsplats, blef Kalmar genom sitt läge en skådeplats för många, äfven för den genom sina följder vigtigaste, af medeltidens historiska tilldragelser, nämligen unionsfördraget mellan nordens trenne konungariken. Under hela denna tid riksgränaen framgick endast några få mil söder om Kalmar, ansågs denna stad och deaa fästningsverk vara af utomordentlig vigt och kallades ömsom för “Sveriges förm ur “, “öga“ och “nyckel1'. Sedan freden i Knäröd har staden icke sett nå^on tiende utanför sina murar. De genomgångna krigsolyckorna under deförsta Yasa-konungarne hade emellertid h&rdt medtagit dess lifskrafter, och just som den åter böljade höja sig Odelades den vid slutet af drottning Kristinas, regering af en eldsvåda, som föranledde dess flyttning till dess nuvarande plats pfl Qvarnholmen. Af det gamla Kalmar finnes nu ingenting mer qvar än slottet. Om dettas första anläggning känner man ingenting med visshet. Sådant det nu är blef det hufvudsakligen under konung Johan den tredje, hyilken lät inreda slottskapellet, anlägga brunnen p& borggården njed dess utmärkt prydliga, under Oskar den förstes tid restaurerade, öfver-bygnad och på flera sätt försköna slottet. Det bildar en regelbunden fyrkant med torn i hvarje hörn, af hvilka dét, som flankerar vestra flygeln, fordom var mycket högre än de andra och hade på sin spets ett stort' för-gyldt klot, som lyste vidt öfver land och haf. Den minnesrika borgen, som uthärdat flera häftiga, belägringar och varit konungars och furstars boning, förvandlades af Gustaf den tredje till kronobränneri. Brännerirummet inlades i den största slottsalen, som varit kallad “unionssalen", ehuru bevisligen oriktigt, enär den ödesdigra föreningen afslöts icke här, utan i S:t Kristofers gillestuga i den nu försvunna gamlestaden. .På senare tider har dock Kalmar slott rönt en mera passande omvårdnad och böljan blifvit gjord med restaurerandet af dess praktsalar. Så har Erik den fjortondes sängkammare, hvars dörrar och paneler äro prydda med inlagda arbeten af konungens egen hand, blifvit restaurerad med sin tids hela prakt, och äfven “Grå salen" och “Rutsalen", hvilka innehålla vackra konstsaker feåu sextonde århundradet torde hafva utsigt att blifva fullständigt återstälda.

Det nuvarande Kalmar är en af de mest regelbundna städerna i riket, med raka och breda gator samt rymliga torg och vackra planteringar på de dertill utlagda vallarna. Vid stora torget ligger Domkyrkan, uppförd i renässansstil med fyra torn, efter ritning af NikodemuB Tessin d. ä. Dess inre är synnerligeu lätt och vackert och förhöjes af den rikt skulpterade predikstolen och en ypperlig altartalla af Ehrenstrahl. — öfriga bygnader, som företrädesvis

tilldraga sig uppmärksamheten, äro: Landshöfdingeresidenset. Bådhnset, Elementarläroverkets hus, Banken, Teatern och Frimurarelogen.

Strax söder om staden utskjuter i hafvet Stensd udde, der ett monument af järn stått rest till erinran om den för Sverige vigtiga stund, då Gu3taf Vasa här landsteg den 31 Maj 1520, men hvilket, vi veta ej af hvad skäl, nu förflyttats till slottsparken. Bredvid platsen der monumentet stod, ligger en sten med inskrift, inristad af Ludvig den adertonde af Frankrike, när han såsom flykting, trehundra år efter Gustaf Vasas landstigning, besökte denna plats, der han gråtande knäföll och från hvilken han medtog en torfva såsom ett minne af sitt besök derstädes. — Längre i Böder ligga utmed kusten Bagby och Yoxtorps gamla “rundkyrkor", säkerligen bland de äldsta i Sverige. Förbi det gamla herresätet Vårnanås, som tillhört Gustaf Vasa och Axel Oxenstierna, hvilken senare lade det till sitt grefskap Söder Möre, anländer man, förbi köpingen Bergqvaro, till den historiskt märkvär-* 238. Hagby kyrka.

diga Brömsebrobdck, som ännu på en holme har qv&r det forna gränsmärket “Brömsestenar* oöh genom sitt namn erinrar om den för Sverige årofulla freden 1645, då första grunden lades tQl rikets fullständiga afrundning åt söder. .

Smålands magra jord har varit sårdeles bördig ^ på berömlige män. Inom detta landskap äro ligen födde: naturfor-skarne Linné, C. P.

T*hunberg och El. Fries, skrifttolkaren S. öd-

mann,

Botin och

vältalaren Lehnberg, den grundlärde H Sjögren, skalderna Ling och Jn-gelman, läkaren Bergius, skriftställarne Wiesdgren,

Crusenstolpe och Scheuta, målarne Hörberg, Höckeri och Wahlbom m. fl. De flesta af dessa hafva varit fostrade i stort armod, men genom försakelser, flit och en aldrig svigtande viljekraft eröfrat sig den rang och det namn, de nu innehafva i svenska mäns pantheon. Det är ock dessa egenskaper, som äro mest utpräglade hos den småländska stammen och som gifvit anledning till d$t bekanta yttrandet, att “om man sätter små-ländingen på en obebodd ö, så foder han

Sig“. Må man häraf 239. Voxtorpt kyrka,

icke tro, att nårighet

och snikenhet utgöra sådana grunddrag i det småländska folklynnet, • att några andra och bättre icke skulle gifvas: tvärtom finnas här goda egen-

fskaper i mängd ueh genom dem alla går étt drag af svärmande romantik, som afspeglar sig öfver allt i landets sägner, folkvisor, natur och historia.

Småland genomskäres från norr till söder af östra och Södra stambanan, hvilken likt stammen af ett träd, utsänder såsom grenar en mängd bibanor, så att alla provinsens städer och flera af dess mer betydande handelsplatser äro inflätade i det svenska järnbannätet, med undantag af den lilla uppe vid Vettern belägna staden Grenna.

Innan vi fortsätta färden öfver Sveriges fastland, må vi först kasta en blick på de tvenne stora öarne i Östersjön, ölpnd och Gotkmd. Vid öfver-xången till dem erbjudes åt den samlade betraktelsen öfver företeelserna i de tre Småländska länen nästan idel ljuspunkter: öfver allt de lifligaste sträf-vanden för folkundervisningens och den högre bildningens utveckling, de ifrigaste bemödanden för jordens rationela skötonde samt försök att bättre ordna öfverlefvorna af den husflit, som från sekler tillbaka utgjort en kär sysselsättning i dessa bygder. Derjämte se vi den stora industrien flere-städes vinna fotfäste, än i skiftande former, såsom i Jönköping och Oscars-liamn, än i enstaka anläggningar både på land och i stod. Men så har också fastlandet egt hvad de ö-land, till hvilka vi komma, saknat, dier ett possessionatstånd, som egt tillräcklig bildning och tillräckliga kapital att med föredömen

i alla riktningar upplysa den större allmänheten. Saknaden häraf har på berörde öar varit och är ännu kännbar, isynnerhet på Öland, hvilket står långt efter Gotland i utveckling, oaktodt det ligger närmare fastlandet, samt oaktodt det eger lika goda hjelpkällor som Gotland, i dess rika och beqvämligare,. ehuru föga begagnade tillgångar på de vackraste slag af marmorartad kalksten, i dess rika fisken, m. m., samt framförallt i dess folklynne, om hvars yttringar, sedan 1854 års bränvinslagstifining småningom hunnit lugna sinnena, man numera icke kan säga annat än godt.240 Ölanda T«pcn.

Öland.

Den första af dessa öar, Öland, har en längd af tretton och en bredd från halfannan till treåttondedels mil och är egentligen ett långt, smalt kalkberg, som uppstiger nr hafvet i tvenne afsatser eller terrasser, en yttre och lägre och en inre och högre, isynnerhet skönjbara på den östra sidan, der den inre uppstiger öfver den yttre från några få till öfver trettio meter och liksom utgör en högre strand, ifrån hvilken hafvet i en yngre tidsålder nedsjunkit, eller rättare, hvilken sjelf under tidernas lopp höjt sig öfver den nuvarande hafsytan. På denna landhöjd, kallad Vestra Landborgen, fortlöper en sandås rundt omkring ön i en oval ring äfven utmed östra ådan, der den likväl är lägre och stycketals aib.uten och får namn af östra Landborgen. Utefter de begge Landborgars framgå landsvägar, en utefter hvardera sidan af ön. — Landet emellan dem kallas för Midtlandet. Utefter Midtlandet går från norr till söder en längre ås af rödaktig kalksten, med så tunn jordbetäckning, att den är otjenlig för åkerbruk, och som kallas Alvoren. Denna Alvar intager dock ej öfverallt öns midt och hänger icke öfver allt tillsammans, utan vidgar sig på ett ställe, så att den upptager nästan hela bredden af Midtlandet, under det den på ett annat sammandrager sig och nästan alldeles försvinner. Det senare är förhållandet i öns norra del — det s. k. Norra Motet — der den lemnat rum för någon skog och en rikligare växtlighet; inom Södra Motet deremot bildar Alvaren en vidsträckt kalkstenssifttt med en mängd sprickor, de mindre igenvuxna med gräs, de större som gapande remnor. Hela ytan synes liksom förbränd och under sominardagarne utvecklas en glödande hetta, som påminner om Afrikas öknar. Men rundt omkring denna öken, dels mellan Alvaren och Landborgarne, dels på strandbältet nedanför de senare, frodas den yppigaste växtlighet Lindar, almar och andra ädla träslag, i hvilkas kronornäktergalarne slå sina slag i de ljusa sommarnätterna, bilda på sluttningarne skuggiga lundar mellan böljande sädesfält och saftgröna ångar, öfver hvilka hvälfver sig en himmel, hvars genomskinligt blåa luft påminner om sydligare nejder.

Öland, tillhör, liksom Gotland, genom sin bildning den äldre siluriski formationen; men skiljer sig i vissa afseenden från denna syäterö och liknar mera våra andra öfvergångstrakter deri, att kalklagret stundom underbäddas af skifferlager, hvilket är mäktigast, der landet kommer närmast fastlandet och dess gruudberg. Der ligger ett djupt alunskifter, som meddelar denna trakt en med mellersta Sveriges siluriska formationer mera öfverensstäuimande karakter, hvaremot öns nordligare delar, der alunskiflern .småningom försvinner, mera närma sig Gotland i bildning. Kalkstenen består af två olika lager, ett undre af grå och ett öfre af rödbrun sten. På Alvaren, der den

senare ligger alldeles blot-tad och endast närer några glesa förtvinande grässtrå», är denna lagring tydligast.

Ölands nordligaste dd utgöres af Boda socken, med Boda hamn, hvarifrån öfverfarten sker till Klinte-iZ hamn på Gotland. I vester reser sig midt i sundet ön Jungfrun, som, bog och dimpmhöljd, ofta nog spår undergång och förstörelse åt seglaren, som med spända segel skyndar henue förbi. Enligt en sägen skall en jungfru, som förföljdes af sjöröfvare tagit sin tillflykt till den ödsliga klippan; men då hon fann, att hon här skulle omkomma af brist på föda, kastade hon sig af förtviflan i en på klippans topp belägen sjö, hvilkens vatten derefter skall blifvit svart. När man färdas fråu Böda söderut, kommer man till Högby med Horns kungsladugård på södra stranden af öns enda egentliga sjö, Hornsjön eller Hornsvilcen. Derifrån går vägen genom Källa hamn, och vidare genom Persnäs och Iöra till Alböke, hvars förra uråldriga kyrka, med ett tora i hvardera ändan af långhuset, långe visade ett exempel af det på Öland fordom brukliga bygnadssattet för kyrkorna, nämligen den s. k. “klöfsadelformen."

Vid Köping, en mil längre i söder, förena sig de begga landborgarae och landsvägen delar sig i två grenar, en

utefter hvardera landborgen, hvorefter man kan säga att det egentliga Öland tager sin början. Efter en halftimmes färd utefter vestra “borgen4* kommer man till Ölands offideOa hufvudort, den trögvuxna och oansenliga staden Boryholmy hvars egentliga

241. Alböke kvrkt.Borgholms slottsruin.THE NEW YORK

PUBLIC LIBRAR1

ASTOB. «.'*♦««

TILDtN FOU^DATKMmärkvärdighet består i det nära invid belägna Borgholms slott. Efter en kort promenad genom Borghage, söder om staden, kommer man till en brant, af méoniskohand banad, stig i berget, som leder upp till ruinerna af den fordom praktfulla borgen. Slottet består af. fyra flyglar, hvilka omgifva en fyrkantig börgg&rd. Af dessa flyglar har den norra, vestra och östra haft samma höjd, som de fyra runda hörntornen, och innehållit tre våningar. Den södra, som aldrig hunnit bli färdig, har deremot icke haft mer än två våningar. I vestra hörnet af norra flygeln var ingången till de kungliga praktrummen, till hvilka man uppkom på en 'bred, ljus och rymlig • trappa. I samma flygel låg också slottskapellet. I den vestra flygeln anser man att Earl den tionde bodde under den tid han vistades på Borgholm såsom kronprins. Nedanför denna flygel ligger en öppen murad plan, från hvilken

242. Borgholm* *lott år 1634.

(Efter en teckning af J. H. Rhkzelid*.)

den klippa, hvarpå slottet år beläget, gör sitt trettisex meter höga språng i hafvet. Den utsigt, som härifrån öppnar Big öfver det segelfyllda sundet med det hvitskimrande Kalmar och de småländska skogarne i bakgrunden, fir Säkerligen en af de skönaste och mest storartade i Norden. Genom tvenne särskilda genomgångar kommer man från norra flygeln till gamla slottet, om hvilket man icke en gång känner när det anlades; men som omtalas redan af Magnus Ladulås. Antagligen måtte en del blifvit rifven, för att lemna utrymme, då det anlades af Johan den tredje, hvarföre det ursprungliga slöttet säkert' varit långt vidsträcktare, än hvad de qvarstående ruinerna -tQlkånnagifva. För närvarande står Borgholms slott alldeles öde, en fullständig ruin öfverallt, utan tak och här och der snart utan murar. Det hela gör emellertid med sin vördnadsvärda arkitektoniska enkelhet ochenhet ett mäktigt intryck; ehuru buskar och träd redan fattat fäste * de öppna slottsfönstren och skaror af skriande kajor ostördt bygga bo i skott-gluggame på toruen.

Af drottning Kristina förlänades Borgholms slott med Öland åt Pfaiz-grefven Karl Gustaf, sedermera konuQg Karl den tionde, som genom Nikodemus Tessin lät iståndsätta och fullborda den då ännu icke fullt färdiga slottsbygnaden. Karl fann ett särdeles behag i Öland, isyhnerhet för den rika jagtens skull, och flera anläggningar, som ännu icke hunnit alldeles

utplånas, påminna om hans vistelse derstädes. Den sföra trädgården, som nu i fullkomlig vildhet omgifver slottet, är ett af hans verk. En betydlig mosse i Köpings socken lät han medelst stora kanaler utdika oph odla, och på det att hjortarne icke skalle göra skada på böndernas åkrar lät han tvärt öfver landet, vid södra udden, uppdraga en sträckmur af kalksten. Når han sedan såsom konung med sin segrande här framträngde i Polen, önskade han sig mången gång hit tillbaka i sitt lugn och ofta hördes han sucka: “Mitt Öland! mitt goda Öland! en gång når jag tröttnat vid affärerna vill jag satta mig der i ro och låta min son slitas med regementet;" >— en ro, som dock aldrig blef honom förunnad.

Följer man vägen utefter vestra Landborgen söderut, kommer man genom Bäpplinge till Högsrum, en af de vackrare trakterna på ön, med en naturbildning, som utgör en mellanlänk mellan fastlandets och Ölands Alvar-formation. Högsrums socken är dessutom, till och méd på det fornminnes-

rika Öland, ovanligt rik på fornlemningar, af hvilka några åro af ganska märklig beskaffenhet, såsom “ Vipetotps borg“, “ Odensflisor*', två stycxen tre meter höga resta stenhällar, samt en lika vacker som ovanlig “skeppsform“, som af allmogen fått den bibliska benämningen “Noe ark1'. Denna skeppssåttning, den bäst

bibehållna på hela Öland, har en längd åf tretti och en bredd på midten af fyra meta-, samt har formen af en åt begge ändarna spetsig båt, hvars för- och akterstäf utmärkas med resta kalkstenskällar.. Sandstenarne, som utmärka skeppets sidor, bestå af klumpformiga, tätt sammanfogade gråhallar' Tvärt öfver detta stenfartyg äro lagda femton stenrader, som skola föreställa rod-_ • ="

darbänkar, och midt i skeppet, emellan sjunde och åttonde roddarbänken, är upprest en hög granithåll såsom mast.

Mellan Högsrum och Glömmtnge framgår råskiluaden mellan Norra och Södra Motet. Sedan man genomfärdats den senare samt Algutsrums socknar kommer man till Torslunda, der öfverfarten från Öland till Kalmar sker från Färjestaden vester om kyrkan. Strax söder om Skogsby i denna socken vidtager den stora, ofruktbara Alvaren, som sträcker sig söderut till fem mils längd och nära en mil i brédden. Landsvägen följer härifrån fortfarande Vestra Landborgen, på hvilken kyrkor och en otrolig mängd väder-qvarnar stå uppradade i en oöfverskådlig sträcka. Denna väg är visserligen en af de egendomligaste, men tillika en af de vackrare man vill färdas. Åt öster ligger hda naturen Jiksom död, stel och förstenad; men nedanför Landborgen på vestra sidan utbreda sig de vackraste lundar, de rikaste sädesfält och det blåa hafvet, en sannskyldig bekräftelse på hvad en resande er gång yttrade: att

Öland eger i sin natur ingen medelmåtta, ty an- fjg tingen är det hänförande ÖpK-. vackert eller öfver all be- skrifning fult I

Från Torslunda fort-sättes vägen söderut genom Vickleby och Resmo — med den täcka Börrums lund, fordom allmogens samlingsplats vid desS lustbarheter under pingsthelgen, till — Morbylånga,

med en köping af samma namn invid hafvet. Genom Kastlösa och Smedby kommer man till Södra MöckUby, der Ölands tvenne alunbruk äro belägna. En mil söder härifrån, i Ås socken, ligger Ottenby stuteri och kungsladugård på den yttersta udden af Öland.

Väljer man för återfärden mot norr “östra landsvägen'4 eller den, som följer östra Landborgen, blir man visserligen icke intagen af landet3 utseende, åtminstone så länge man befinner sig längre i söder. Från Ottenby och Ås och ända upp till Norra MockUtoy ligger landet kalt och naket utan ett träd och knapt nog en buske. Kyrkor, byar och åkrar ligga blandade med stora ofruktbara alvar, öfver hvilka hvarje vindfläkt jagar det fina kalkdammet i qväfvande massor. Så snart man inträdt i Norra Motet förändras naturen åter. I Långlöts socken, der grönskande lundar åter omvexla med fruktbara sädesfält, liksom på öns vestra sida, bör den resande stanna en stund för att taga i betraktande Ismanstorps borg, en af de märkvärdiga

öländska fornborgarne. Man har på Öland räknat icke mindre än fjorton

82

245. ÖUnds nitar.sådana borgar, men denne är den ende som lidit minst afmenniskoband och således lemnar ett intressant prof p& våra hedniska förfäders befkst-ningskonst, åtminstone, på Öland. Ismanstorps borg, som ligger p& byn Folkeslunda utmark, består, i likhet med de andra fornlemningaroa af samma slag, af en eliptisk ringmur, hvafts ena diameter är etthundratjugufyra och den andra etthundratjugusju meter inom murväggarne. Ringmuren är uppförd* utan murbruk af granithällar och kalkskifvor till otrolig fasthet och har vid grunden fyra och på ana ställen ända till sex meters bredd, samt på. yttre sidan lodrät, men på den inre försedd med trappvisa afsatser, synbarligen, för att underlätta uppstigandet ifrån borgen. Inom densamma synas spår efter en stor mängd bygnader, h vilka legat under jorden, med en meters höga stenmurar ofvan marken, på hvilka takresningen hvilat. På ringmuren synas -öppningar efter fyra .portar, en mot bvarje väderstreck, i hvilka, enligt' de ' gamles berättelser, för omkring hundra år sedan märken efter porthakar skola hafva varit synliga.

Från Långlöt går vägen genom de vackra Gerdslösa och Köpings socknar åter till Borgholm.

Öland räknar tvenne af Sveriges skalder bland sina söner: Kexél ocb Stogneltus.246. Gotlands vapen.

Gotland.

Gotland, “Östersjöns öga“ 'Utgöres, likson? Öland, af ett till siluriska formationen hörande kalkberg, ehuru i en annan lagring än på Öland. Allt af öo, som ligger öfver hafvet, består af ett mäktigt kalklager, som hvilar på en bädd af sandsten, hvilken blott på södra udden visar sig i dagen och der, liksom i norr, fortsattes som en bank några mil under hafvet, så att -mn detta plötsligen sjönke ett halft hundra meter under sin nuvarande yta, skulle en arkipelag af sandstensöar ^uppstiga utanför så väl norra, som södra kusten. Kalklagret, som likväl utgör öns hufvudmassa, reser sig ur djupet med tvårbranta väggar, livilka, liksom landborgarne på Öland, äro högre på vestra sidan, der landets medelhöjd är omkring fyrti meter, än på den östra, der medelhöjden blott är mellan tretti och trettitvå meter; derjåmte lutar landet från midtelbältet, der ön är bredast, både mot norra och södra ändan.

På flera ställen hafva kalkbergen antagit hög3t egendomliga former, såsom i de af Linné beskrifna stenstoderna vid Kyllej och Slite hamnar, samt på Lilla Karlson, der liknande bildningar äfven finnas, ehuru i mindre skala. Grottor, kamrar och urhålkningar i kalkbergen äro ock mycket allmänna, och bland öns förnämsta naturmärkvärdigheter är grottan vid Lummelund, ur hvars botten en undeijordisk ström framväller. Nästan öfver allt är kalkstenen till olika mängd, i olika lager uppfylld af organiska lemningar af en utdöd djurverld, bestående i spiralsnäckor, paleader och en stor mängd tvåskaliga musslor, men framför allt af enkriniter och koraller, ofta så sammanbakade, att de tyckas utgöra hufvudmassan. — Gneis och granit träffas på Gotland lika litet, som på Öland, och berg i den mening, som fastlandets, finnes här alls icke. På några ställen af ön finner man dock enstaka rullstensblock af granit, härstammande från Sveriges fastland.

wLika ovanlig och afvikande frän fastlandets,'som Gotlands geologiska bildning är i andra afseenden, lika ovanlig och märkvärdig är ön i afseende på sina vatten. Dessa bestå nämligen icke, såsom i det öfriga Sverige, af sjöar, med leende stränder och inskurna vikar, och af floder, som forsande ; bryta fram mellan bergen eller -flyta stilla genom ängarne, utan af träsk, myrar och åar, hvilka alldeles eller till en del uttorka under sommaren. Träsken åro ingenting annat ån stillastående vattensamlingar i urholkningar i kalkklippan, af två till fyra meters djup med fin sand på botten. De flesta ligga helt nära hafvet, i hvilket de hafva ett kort utlopp. Ett af dem — Bogeviksträsk, nära Slite — faller ut genom sju särskilda aflopp, hvilka icke äro mer än några meter långa och figurligt blifvit kallade “sju strömmar14. Träsken äro för öfrigt af mycket olika storlek —— det största. Lummelundsbåsk, är trefjerdedels mil långt — och tillhöra mera de norra än de södra delarne af ön. Myrarne åter äro försänkningar, hvilkas botten bestå af dyjord, uttorka vanligen om sommaren och gifva då ett ymnigt foder, samt hafva under senare tider delvis blifvit uppodlade.

Det inre af landet är slätt, med få och obetydliga kullar. Några enda, såsom Torsborgen och Hobnrgeu, uppnå väl en större höjd; men dessa undantag äro ytterst sällsynta. På många ställen, så vål i norra som södra delen af ön, har kalklagret endast en tunn jordbetäckning och liknar sålunda Alvaren på Öland; men inne i landet förekommer en djup fruktbar växtjord af mylla, blandad med kalk och lera och sand i mångfaldiga förhållandem Der sanden är öfvervägande, såsom i de mer nordliga delarne, växa vackra och vidsträckta tallskogar, och der kalkgruset är förherskande frodas de herrligaste löfskogar af ek och ask. Genom sin obetydliga höjd öfver hafsytan har Gotland ett ovanligt mildt, nästan sydländskt klimat under hvilket valnötträdet uppnår ekens storlek och svarta mullbärsträdet ger mogna bär. Till och med vinraukan, der hon mot söder bekläder en mur, bär någon gång fullmogna drufvor. i

Gotland framkallar i sina borgerliga förhållanden i många afseenden minnet af medeltiden, — men ett vackert minne deraf. Ej blott i de , storartade ruinerna och de många ännu oförändrade medeltidskyrkorna uppenbarar sig ett återsken af denna tidsålder, utan äfven i befolkningens enkla seder och lefnadssätt, i spåren af deras forna bildning, deras stolta borgarsinne, i hög grad ömtåligt för alla förolämpningar, och i deras fri- | hetskänsla ådagalagd genom deras, med det öfriga Sveriges olika, men efter j borgerlig grund bildade, beväring.

“På ön Usedom vid Pommerska kusten" — så berättar sägnen — “låg fordom det stolta Vineta, som på sin tid var den största och rikaste han-dalaatad i Norden. Vid år 800 öfversvämmades den af Östersjöns böljoroch nedsjönk i hafvet. De borgare, som lyckades rädda sig, öfverflyttade då till Gotland och bygde sig der en ny stad, som de kallade Visby". — En annan berättelse om Visbys anläggning, som förmenar större tillit, meddelas i

bihanget till Gotlandslagen, der det heter: "Då de ännu hedniaku Gutarne (gotlänningarne) seglade med handelsvaror till andra land, sågo de der kristna seder, läto döpa sig och hemförde kristna preeter. En man, som hette Botair af Akebäck, bygde den första kristna kyrka (i Valls socken); men detta kunde det hedniska folket icke fördraga utan uppbrände'kyrkan, hvarefter platsen der hon stod ännu kallas Kulstäde (kolplatsen). Vid samma tid var mycket blotande i Vi, der byggde han en ny kyrkå; -men när folket ville uppbränna äfven denna, gick han sjelf upp i kyrkan och förklarade, atte om de ville bränna henne, skulle de äfven bränna honom. Botair var sjelf rik och hade till hustru en dotter af den rikaste man, Lickair den Vise, som bodde der, som nu kallas Stenkyrka. Denne, som rådde mest den. tiden, kom sin måg till hjelp och sade till hedningarne: “framhärden icke i att vilja bränna mannen och hans kyrka, ty hon står i Vi, det är ett heligt rum, nedanför klinten;" och så fick Botairs kyrka blifva i fred. Hon var invigd med alla helgons namn och stod på samma ställe, der sedan S:t-Peders kyrka bygdes (mellan Hästgatan och Klinten eller Vårdklockebacken). Hon var den första kyrka på Gotland, som icke blef bränd. Någon tid derefter lät Lickair döpa sig med hela sitt hus och bygga en kyrka på sin gård, som het Stenkyrka. Det var den första kyrka på landet i norra Tredingen. Sedan* Gutarne fått kristne mäns seder, lydde de Guds bud och lärde mäns undervisning och antogo allmänt kristendomen af fri vilja och icke af tvång."-----------

Den anförda Gutasagan nämner väl icke tiden, -när dessa händelser tilldragit sig; men efter all anledning planterades kristna läran på Gotland icke långt efter kristendomens predikande i Vestergötland, och från denna tid torde man väl få räkna uppkomsten af Visby, då med det hägn, som kristendomen skänkte de fredliga yrkena, ett åbolag af krämare och sjöfarare sannolikt genast var färdigt att nedsätta sig omkring den kristna kyrkan i Vi. — Visby ålder går väl således icke så långt tillbaka, aom en och annan bland de andra städernas vid Östersjön, men platsen kunde draga fördel af de vidsträckta handelsförbindelser, som öns inbyggare redan långt förut knutit både i östra och vestra Europa, samt lyckades snart vida öfverglänsa dem alla. Gotlands fördelaktiga läge som en stapelort för handeln mellan de på ömse sidor om Östersjön liggande länderna, öns oberoende, som knappt någon gång varit af Svea konungen ifrågasatt och som gjorde henne till ett slags frihamn för alla sjöfarande och handlande nationer, voro de egentligt verkande krafterna till Visbys hastiga tillväxt. Köpmän och sjöfarande, särdeles från de tyska orterna, tillströmmade i mängd och bidrogo ganska väsentligt till stadens utveckling. Länge bestod ock stadssamhället af tvänne särskilda korporationer, en gotländsk och entysk, hvilke sammansmälte på det vilkor, att hälften af magistraten skalle tillsättas inom hvardera nationen. “Vid denna tid gick en af de ston handelsvägarne från det inre Asien öfver staden Nevgorod i Ryssland, hvar-ifrån varorna fördes Wolchowfloden uppför, öfver Ladogasjön och Kevafloden samt öfver Östersjön till Visby, för att derifråii spridas till nästan alla kända länder. Visby var sålunda för Östersjön, hvad Venedig var för Adriatiska hafvet, och liksom en del af Indiens och Permens kostbara varor gick öfver Svarta hafvet till' Venedig, så gick en annan del deraf öfver Ryssland till Visby. Be flesta handlande nationer egde ock här nederlags-plats och magasiner, och den ofantliga mängd romerska, bysantinska, kufiska och anglosachsiska guld- och silfvermynt, som uppgräfvits och nästan årligen uppgräfves ur den gotländska jorden, vitnar ännu i dag om den lifliga och vidsträckta handel, som här egt rum ända från de äldsta tiderna. I tolfte och isynnerhet i trettonde århundradet stod Visby på höjden af sin blomstring, och från denna tid härleda sig de förnämsta och märkvärdigaste bygnaderna icke blott i staden, utan på hela ön. Om den . makt och det anseende, som Visby köpmanna-samfund då egde, vitnar icke minst det numera utredda förhållandet, att det under förra hälften af 1200-talet stiftade Hanséförbundet erhöll sin egentliga stadga genom den förening, som handlande från de särskilda städerna förut knutit på Gotland; och om den rikedom, som var samlad i Visby, om den bildning och det konstsinne, der voro rådande, om det varma trosnit, som der lefde i allas hjertan, bära ännu i dag de många sköna kyrkorna, klostren och mångartade andra forntidsminnen de vältaligaste vitnesbörd.

Men under tidernas lopp hade andra förhållanden inträdt och ett tiD-bakagående i stadens näringslif kunde icke längre förhindrad. De i vester belägna städerna hade lärt sig att direkte segla till Östersjöländerna; handelsvägarne hade genom korstågen och Mongolernas eröfring af ryska riket efter hand förändrat sin nktning, *och Lilbeck hade uppväxt till en farlig medtäfiare, som snart tog försteget framför Visby. Valdemar den tredjes

infall och plundring af Visby var derföre icke orsaken till stadens förfall, detta hade redan förut inträdt. Särdeles förstörande på handeln verkade dessutom de i slutet af 1300-talet i Östersjön grasserende Vitaliebröderna. liksom konung Erik den trettondes långvariga vistelse på ön, så att staden efter denna tid icke längre ansågs som en medlem af hanseförbundet

Under danskt välde och under utsugande danske länsherrars förtryck sjönko Gotland och Visby i allt djupare förfall, och det gamla moderlandet, till hvilket ön, genom freden i Brömsebro, slutligen återkom, vårdade tig under århundraden föga om den aflägsna provinsen och har först under det senaste seklet börjat skänka Visby och Gotland ett kraftigare understöd. Men försvunneu är Visby forna storhet, försvunnet hoppet att den någonsin skulle kunna återkomma. Småstaden Visby har endast en storhet, det är — minnets, endast en prakt, det är — ruinernas! Den är liksom ettstycke af medeltiden, qTarglömdt i en vrå af Norden, inen härjadt af fiendehand och stundligen tärat af den allt utjemnaude tiden.“

Det nuvarande Visby är en högst oregelbunden stad, 30m ännu har qvar hela sin gammaltyska grundplan, med smala slingrande gator, här och der utmynnande vid en öppen plats framför någon kyrka eller offentlig bygaad. Forntida bygnader,. med sina höga, åt gatan vända trappformiga gaflar och inuti hvälfda pelarburna våningar, finnas ännu qvar i mängd, ehuru efter hand tillbygda och häi; och der moderniserade. Ett och annat hus, svartnadt af ålder, lemnar emellertid forskaren ohöljdt tillfälle att studera dess ursprungliga egenheter. De flesta husen äro likväl ifrån en senare tid och hafva af sina hanseatiskä föregångare icke mera qvar än sin regeliösa ställning. Denna blandning af modernt och gammalt, af forntida storhet och nutida obetydlighet förfelar icke att på den besökande göra ett djupt och allvarligt intryck, hvilket blifyer äu mer gripande vid anblicken afde många fornlemöiugarne, bland hvilka stadsmuren med sina krenelerade torn och de praktfulla kyrkoruinerna intaga de förnämsta rummen.

Den åldriga ringmuren, som fordom på tre 247. VUby «Ud*mnr.

sidor omgifvit staden, är fortjent af den största uppmärksamhet, såsom en lärorik lemning af forntidens befästningskonst och ett bevis på det hanseatiska borgerskapets bygnadskraft och omsorg att värna sin sjelfständighet och sin rikedom. Muren, hvars sammanlagda längd uppgifves till något öfver en fjerdedels mil, har likväl icke blifvit uppförd på samma. tid eller' i ett oafbrutet sammanhang, utan småningom och vid skilda tider. På de sträckor, der den qvarstår fullständig och oskadd, har den tio meters höjd, med höga jordfasta tom åt landsidan, hvilka stå på ungefär hundra meters afstånd ifrån hvarandra; Beräknade för det stridssätt, som berodde på armstyrkan och piibågame, äro dessa tom uppförda till en höjd af omkring tjugu meter, nästan alla i fyrkant och med den sidan, som vetter åt staden, helt och hållet öppen. Emellan' högtornen och på sina ställen. ersättande dessa finnes ett slags mindre tom, sä kallade hängtom, hvilka, likt en sadel, dristigt hänga öfvermuren' och framskjuta öfver den både på yttre och inre sidan. Pi sidan löper utefter murens hela längd en lägre, på låga .pelare hvil stödjeinur, och ehuru några af de små hvalf, som bildas-af dessa pelarv i en senare tid blifvit igenmurade, äro de dock tillräckligt synlig*, för att vficka mångens. undran öfver deras egendomliga ändamål. Den naturligast» förklaringen torde likväl vara den, att de helt enkelt- varit stöd åt den satta förstärkningsmuren, på samma gång denne genom detta bygnadssitt åstadkommit en stor besparing af stenmaterial vid uppbyggandet städes är ringmuren raserad, dels genom fienders öfvervåld, dels genom, valens sjunkning och de på muren hängande sadeltornens nedstörtande. Men äfven i sitt närvarande förfallna skick förläna dessa fästningsverk åt. taflan af Visby en historisk stil och ett äkta medeltidstycke, som ingea -annan stad i den skandinaviska Norden nu-förmår uppvisa.

Kasta vi nu en blick på de kyrkliga bygnadsmonument, som intt finnas i Visby, så möta oss af de aderton större och mindre kyrkor, smi under medeltiden här reste sina spiror motf höjden, ännu elfva; men blolflC' en i det vårdade skick, att hon begagnas till gudstjenst; de andra tio mer eller mindre praktfulla ruiner. Den nu begagnade domkyrkan är de* forna S.ia Maria, hvilken tyskarne i Visby anlade i slutet af 1100 talet och som sedan dess flera gånger blifvit tillbygd och förändrad. Hon utgfe för närvarande en profkarta på byzantinsk, gotisk och renässansstil, på ett sällsamt sätt blandade om hvarandra, och har bland annat trenne torn, mei hvilka det ovanliga

förhållande eger rum, att det ensamma tornet står mot vester och de båda tvillingtornen i öster på hvar sin sida om högkoret.

De öfriga kyrkorna, af hvilka endast lemningar återstå, men af hvilka några genom bygnadsstil och storhet kunna mäta sig med hvad den skandinaviska Norden har ypperst, äro, räknade från norr till söder, följande: S.i Göran eller hospitalskyrkan, belägen utom murarna, och den yngsta» bygd på 1200-talet; — S:t Nikolaus, fordom tillhörig dominikanerorden ock invigd åt Sd Nikolaus och S:t Augustinus, hvilkas bilder ännu pryda stoa ingången. Kyrkan är, såsom ruin, den största och bäst bibehållna. Det i ren gotisk, stil uppförda koret upplyses af Qorton meter höga fönster, till antalet^ ofvantill brutna i klöfverbladsform och skilda genom kolonner, hvilkas kapitäl prunka med ett rikt arbetadt löfverk. Genon, en i norra muren anbragd spiraltrappa kommer man upp på det af tifd och frodigt gräs öfverväxta hvalfvet, der mödan af uppstigandet belönas den vidsträcktaste och herrligaste utsigt Af märkliga män, som här begrafha, må nämnas: biskop Tomas Anglus, som i Erik Läspés tid verkade för kristendomens framgång och utbredning bland finn arne,

Store, höfding på Gotland i Magnus Ladulås’ tid, och den lärde Fetrus Bada; — S.i Gertrud, nederländske köpmännens kyrka och — &t anlagd af danske konungen Erik Eyegod, då han med sin drottning öfver Gotland och Ryssland gjorde sin valfärd till Jerusalem; af dessakyrkor qvarstå endast helt obetydliga lemningar; — HelgeandskyrJcan, som utgjort en åttahörnig bygnad i två- lika stora våningar, med en i nedra våningens plan mot öster utspringande och för begge våningarne gemensam, aflångt fyrkantig korbygnad; — S:t Klemens, invigd åt martyren af samma namn, hvilken dyrkades såsom de sjöfarandes skyddspatron, hvarför kyrkan företrädesvis besöktes af sjöfolk; — S:t Brotten (vår Herres kyrka) eller Norra Systerkyrkan; — S.i Larsy Södra Systerkyrkan, liksom S:ta Maria bygd af tyska köpmän i österlåndék korsform; — S.ia Katarina, fordom Fransiscauernas klosterkyrka, den skönaste af Visby alla kyrkoruiner. Utom omgifningsmurarne qvarstå ännu alla pelare, förenade genom lätta, luftiga spetsbågar; en yfvig murgröna bekläder här och der de vittrade murarne och sliugrar sig in genom de öppna fönstren; i stället för det med grafstenar öfverfyllda kyrkgolfvet utbreder sig nu en grönskande gräsmatta öfver de dödas grafvar; — S:t Hans, fordom en af stadens förnämsta kyrkor, är nu så förstörd, att till och med ganska erfarna konstkännare och arkitekter med svårighet kunnat bestämma läget af hennes hufvuddelar. I denna kyrka har riddaren Olof Axelsson Tott höf-vidsman på Gotland och Visborg, död 1464, samt hans broder Filip y död samma år, sin lägerstad, ehuru deras grafsten sedan blifvit flyttad till S:ta Maria.

Alldeles försvunna åro S:t Peder, Roin HelgeandAjrkan i visbj.

S:t Jalcob, Ryska hjrkan och Slotts-

lq/rtan samt Visborgs slott, hvilket låg på sluttningen af Klinten i sydvestra hörnet af staden. Visborg utgjordes, när det omsider i slutet af 1400-talet stod fullt färdigt, af en oregelbunden omkrets af grofva sträckmurar och fasta bygnader, hvilka omslöto en dubbel borggård och flankerades af starka fyrkantiga hörntorn. Ehuru utsatt för flera och ganska svåra belägringar stod Visborg nästan oskadadt ända till 1676, då det nästan utan svärdslag uppgafs fit danskarne, hvilka, när de sågo sig icke kunna bibehålla Gotland, sprängde slottet genom derunder anlagda minor. Karl den elfte, som med all sin omvårdnad om landet i öfrigt, enknade allt intresse för dess åldriga och monumentala bygnadsverk, lät för kronans räkning anlägga tvenne kalk-agnar, i hvilka den väldiga ruinen förvandlades till all den murkalk, som behöfdes för slottsbygnaden i Stockholm och fästningsverken i Karlskrona.

Visby läge på en bergssluttning, som amfiteatraliskt sänker sig mot hafvet, har visserligen gjort dess oregelbundna plan, de små torgen och de trånga, krokiga gatorna till en nödvändighet, men detta kunde vara, och vore

utan tvifvel, be-qvämare och annorlunda, om ej stadens anläggning hårrörde från en tid, hvar-under man fick, såsom det synes, bygga fullkomlig! efter eget godt finnande. Stora Torget, som ligger ungefar midt i staden, är någorlunda rymligt och på södra sidan begransadt af S:ta Katarina; det nära intill liggande Rådhus-toi'get och Snud-torget, nära haiu-uen, äro dereinot mycket små. Dessutom finnas två torg, nämligen Södm Torget och Ngcr

Torget, af hvilka det förra är tem-

249 Ruinerna af S:ta Katarina kjrka i Vi.by. % ligen

och flera öppna

platser, såsom Donnersplats, Packhusplan, FisJcarplan, Specksrum, Helgeaudsplau, Klosterplan samt S:t Hans plats. De flesta gatorna äro så smala, att tvenne vagnar icke kunna mötas utan stor svårighet och flera gränder äro sä trånga, att ingen i dem kan framkomma med åkdon.

Vi nämnde, att Visby ännu gömmer inom sina murar flera uråldriga hus ifrån den hanseatiska tiden. Med en vanligtvis oregelbunden indelniogVisby fråfc, gamla hamnen.i anseende till den sluttande bygnadsplatsen. hafva cte låga våningarne föga utsträckning af rum efter hvarandra, med undantag likväl af den nedersta •eller källaren, under hvare hv&lfda tak, uppburet af tjocka pelare, köpmannen hade sitt rika varulager och hvarest för hushållets behof förvarades lefvande fisk i prydliga cisterner, hvilka ännu i dag, likasom då, genomlöpas af ett friskt och välsmakande källvatten. Boningsrummens alfrescoprydnader, de gigantiska spislarne samt fönstersmygarnas marmorsäten, som i ett och annat hus ännu finnas i behåll, vitna vidare om den gamle hanseatens smak och hans böjelse för prakt och beqvåmlighet. Flera

250. S:t H ao g* tan i Viiby. CEfwr en Ufln af G. V. Palm.)

af. dessa gamla stenhus ligga vid Strandgatan, hvilken förmodligen varit den förnämsta köpmangatan, genom sin närhet till hamnen och det nu försvunna Kaifskinnshuset eller börsen.

Ett hus, som väl icke tillhör Visby historiska tid, men icke desto mindre är ganska märkvärdigt, såsom prof på en.rik borgares smak i medlet af 1600-talet, är det nära hamnen och stadsmuren belägna Burmei-sterska huset, ett tvåvåäings trähus, som uppbygdes 1660 af en rik köpman Hans Burmeister. ^ Redan husets yttre har någonting äkta gammal-tyskt i hela sin hållning: öfvervåningen utskjuter öfver c^en undra, med taklisten hvilande j)å utspringande bjelkhufvuden. Vid sidan af dörren har varit enfälldisk, som kunde slås upp emot väggen. Fönstren äro låga, men mycket breda, med tre bågar i bredd. Från det höga taket framspringer på främre sidan åt gatan en ofantlig vindskupa med ett bastant hissverk; i allt röjer sig tidens enkla, men gedigna bygnadssätt. Af det inre är endast en sal i öfra våningen bibehållen i oförändradt skick; i denna äro tak, väggar och fönstersmygar prydda med målningar och tyska inskrifter, till ett sådant öfvermått, att icke en fläck finnes, som ej är på det grannaste pyntad och utmålad. En icke obetydlig del af rummet upptages af en ofantlig sandstensspis, som prunkar med figurer ur alla naturens riken, glänsande af färger och guld.*)

Innan vi lemna Visby må vi göra ett besök i den så kallade Korsbet-ningen, en öppen plats utanför Ö3tra muren, der Kbnung Valdemar efter stadens intagning* lät begrafva de 1,800 borgare, hvilka stupat vid densammas försvar. På graf-platsen upprestes ett minneskors af sten, som ännu står qvar, 251. KoribetniDgen atinfor Vi.bv. <>ch hvaT8 latinska

inskrift i svensk

öfversättning lyder sålunda: “År efter Kristi börd ett tusen tre-hundra och sextioett, tredje dagen efter S:t Jakobi, föllo framför Visby portar Gutarne i Danskarnes händer. Här äro de begrafne. Bedjen för dem.14 — En af länets höfdingar M. S. von Hohenhausen lät plantera en mängd löfträd omkring den gamla stenvården, hvars enkla inskrift påminner om den olyckligaste dagen i Visby samhällslif, och i sina mosslupna drag inne-sluter ett kort men vigc.gt kapitel af Gotlands historia.

När man, för att göra en rundresa kring Gotland, tager vagen nonut genom Norderport kommer man strax utom staden till Snäckgårdet, bekant såsom samlingsort för det fosterländskt sinnade och verkande sällskanet

*) Efter C. J. Bergman: Vi»by i Uflor.

<D. B. V. (De Badande Vännerna). Detta sällskap har sin upprinnelse såsom äfven namnet antyder; af en liten krets .af vänner, hvilka brakade bada tillsammans utanför staden och hvilka 1814 förenade sig till ett slutet

samfund, som inlagt stora förtjenster icke blott om Visby stad utan om hela Gotland. Sällskapet hade först en skola för etthundra tjugu fattiga gossar, grundlade derefter en understöds-anstalt för fattig ungdom, stiftade den första sparbanken på ön och har anlagt en botanisk trädgård inom Visby murar o. s. v.

Vid Bro Teyrka, en mil från staden, har tinder katolska tiden funnits en vida beryktad offerkälla. Efter reformationen häfva offren blifvit öfver-flyttade på kyrkan, till hvQkcn ännu årligen gåfvor inflyta, dels från tillfrisknade sjuklingar, dels från räddade sjöfarande, icke blott från. Gotland, utan ock från det öfriga Sverige, till och med från utländska orter. Ännu för icke länge sedan hände att då klockaren öppnade kyrkdörren låg en sedel eller ett utfändskt silfvermynt mellan dörren och tröskelstenen, instucket af någon förbivandrande sjöman,' som lyckligen återvändt till hembygden, efter äfventyr och faror på- Östersjön och* Vesterhafvet. Norr. om Bro utbreder sig den vidsträckta Martebomyr med Martebotråsk, från hvilket ett utlopp går en sextondedels mil under jorden och vid Lummebmds bruk plötsligen uppväUer i botten på en kälkstensgfbtta i den mot vestra sidan afbrutna landtryggén.

Genom den bördiga slätt, Som omgifver Stenkyrka och förbi Hangvar, der trakten böljar bli .mera älvar-lik med stora'sträckor af blottade kalk-stenshäBar, här och der skuggade af en småväxt, knutig furuskog, anländer man till den stora hafsvik, som från norr inskjuter öfver en mil i landet, och som fått namn af KapeUshamnsvihen efter KapeUshamn, en af de många förträffliga hamnar, som orogifva Gotland. Stränderna omkring Kapellshamn utgöras af tvärbranta, trapplika strandsättningar, bildade af hafsvattnet under landets långsamma höjning öfver hafeytan. Dessa forntid^ strandhöjder, hvilka nu äro .bevuxna af temligen reslig barrskog, utgöras af idel rundslipad kalkstens-klapper och likna regelbundna vallar, böjande sig Öfver och béherekande hvarandra.

Vid Lårbro kyrka, som ännu har qvar sitt, i den äldsta kristnatiden uppförda, för Gotlandskyrkorna under den oroliga medeltiden icke alls ovanliga, , försvarstorn eller kastal (kastell), förenar sig en half mil söder om Kapellshamn vägen derifrån med stora landsvägen, som går ifrånr Visby, åt nordost förbi Lärbro och Rute till Fårösund och Fårön. Denna ö, som bildar liksom Gotlands norra spets, är, ehuru bergig, temligen lågländ och bebos till större delen af sjömän, lotsar och fiskare. Om högsta möd och härdighet äro erforderliga för sjömanslifvet i allmänhet, så äro de det framför allt vid fisket, der stundom män och qvinnor “ligga på vraku flera mil till sjös, och det ej sällan på senhösten ända fram emot jul, pch i det väder vår Herre behagar sända. Ännu mer pröfvande äro jagterna pådrifisen om våren efter “kuten44 — hafssålen. 'Icke sålian måste jägaren, väpnad med sitt spjut, och så långt ifrån land, “att skogen ej ser större ut ån en hästman44 låta vråka sig omkring i flera dygn i mörker, storm och snöyra.' Ofta halfdöd af . köld och svält samt uttröttad af att släpa de dödade “kutarne44 bland isbergen, faller han i en dold vak, då q annan räddning finnes, ån att kläda af sig på isen och springa sig varm igen; men dessa våghalsar hafva en_berghelsa och de flesta återvända också lyckligen med det dyrbara bytet till hemmet och den varma brasan. Men stundom går det •ej så lyckligt. SI fingo år 1603 om våren femton Fåröbor, som gått ut på kutjagt, | då isen hastigt ilref från land, i hårdt l väder följa dri fisen och lifnära sig af rått sålkött, tills tre af dem landade på Sandön X)ck de andra tolf först efter fjorton dagar kommo till Stockholms -skären. Alla blefro dock slutligen bergade; och deras vilda äfven-tyr finnes jemte gamla rim afmåladt på en tråtafla, som under namn af “kutataflan“ ännu förvaras i Fårö kyrka.

Fr&n den högbelägna vägen, som går från Rute söderut till Vauavik, öppna sig utsigter, hvilka i naturskönhet kunna tåfla med de vackraste i Småland och Bleking. Särdeles vidsträckta och öfverraskande äro de vyer, som framställa sig från spetsen af den ås, som framgår vid- Fardume. a I norr reser sig en hög skogbeväxt bergkedja, med Ilåringe kyrka. I vester höjer sig öfver skogstopparne spiran af Lärbro, och vid synranden längst i sydvest den hvitskimrande Othems kyrka, på två mils afetånd; i söder synas hamnarne Kylley, Olofsholm och SWe, omgärdade af skogkrönta holmar, och åt öster öppnar hafvet ett obe$råfl»d*

252. Lirbro kyrka ~ och Éöravaratorn.synfält, hvarinom man en molnfri sommardag ej sällan räknar ända till femtio segel. — Nedanför åsen vid Fardume gård ligga ruiner efter tveqne bygnader, som af allmogen kallas Munkhuset och Mynttornet eller Fardume slott, med berättelse att Severin Norby skall ha begagnat det ena till bostad och det andra till mynthus.

Den höga och till stor del skogbevfixta bergsträcka, som från Othem framgår till Slite hamn, afbrytes vid vestra stranden af förvittrade branter, nedanför hvilka resa sig en mängd höga, upprättstående bergfasta kolk-stensblock, som först af Gotlands lärde beskrifvare Wallin, och efter honom af Linné, blifvit kallade “stenjättar“. Dessa kalkstoder, hvilka för öfrigt icke äro sällsynta på Gotland, äro lemningar efter kalkberg, hvilkas lösare delar blifvit af hafvets brytningar bortsköljda, och likna dels ruiner af borgar och torn, dels uppstående starka pelare. Ett af de här upprättstående klippstyckena liknar en smal pelare af tio meters höjd med en grof klumpformig fot och rundt, bägarlikt kapitäl i toppen.

Den ifrån söder inskjutande hafsviken Slitehamn har alltid och intill våra dagar varit ansedd för den bästa och säkraste hamnen på Gotland. På vestra sidan ligger köpingen Slite, som med sina prydliga stenhus, på båda sidorna om en bred rak gata, redan presenterar sig som en hel stad. I midten af inloppet till Slitehamn reser sig ur djupet en kalkklippa, Enholmen, på hvilken redan Karl den tionde anlade en liten fästning, som efter honom fick namnet Karlsvård, men som raserades vid utbrottet af det krig, som Gustaf den tredje hade med Ryssland. För åtskilliga år sedan ha i stället två kaponierer af huggen kalksten blifvit uppförda på Enholmen, den ena på den vestra och den andra på östra stranden. Från dessa kaponierer, som äro bestyckade med groft artilleri och hafva bombfria hvalf, kunna båda inloppen med kraft bestrykas.

Från Slite går vägen söderut genom en smal och lång landtunga, som skiljer Bogeviks-träsk från hafvet, öfver flera små broar, som ligga helt nära hvarandra. Broarne leda öfver “Sju strömmar“, som egentligen icke äro någonting annat än lika många grafvar, hvilka allmogen för ett par hundra år sedan gräft mellan träsket och saltsjön, hvarefter vattnet, allt i förhållande till hafvets stigande eller fallande, flyter in i eller utrinner ur insjön. Litet längre i söder öfverfares Gothemsdn vid dess utlopp i Tjd-derviken. Hela trakten förbi Gothem utgöres af en mager, temligen lågländ slättbygd, hvilken, ju närmare man kommer KråUingébo, öfvergår i en ännu magrare, nästan skoglös bergBbygd. Något söder om Kräklingebo kyrka framgår en bred bergås, öfver hvilken Gotlands högsta berg Torsborgen reser sina lodräta väggar. Torsborgen, som måhända fått sitt namn af en grof ringmur, som i fordomtima blifvit uppkastad på dess södra sida, bildar ofvantill en nästan jämn vågrät bergsslätt, hvilken, när Linné 1741 gjorde sin resa öfver Gotland, genom er förut öfvergången skogseld var nära skoglös och i följd deraf erbjöd en nästan obegränsad utsigt. Linné upp-gifver, att han sjelf derifrån kuinde räkna till öfver trettio kyrkor.' Nu år bergets topp åter skogbeväxt och den vidsträckta utsigten inskränkt tiD några fö punkter.

Tvä mil i nordvest härifrån ligger på den bördiga slätten, som bildar bottnen i den stora dalgången mellan Klinte oeh Slite hamnar, Boma kungsgård, med lemningar efter det i medeltiden berömda och rika Riima kloster. Ännu 1633 qvarstodo både den präktiga klosterkyrkan med sina marmor-pelare och rundslutna kapell och de söder om henne belägna klosterhusen, ehuru mycket förfallna; men hundra år derefter företog sig en friherre Grönhagen, som var landshöfding på Gotland och som sådan innehade Rom* som boställe, att till allmogens stora förtrytelse delvis nedrifva och till ett stall förvandla det sköna klostret, som med sina spetsbågar och ståtliga pilastrar blef — såsom Linné uttrycker sig i sin resebeskrifhing — “det präktigaste fähus i Sverige".

Öfver vägen mellan Roma och Stormyr leder en vanlig'träbro, kallad Högbro, hvilken, så simpei hon är, bevarar minnet af en af de vigtigan tilldragelserna på Gotland. Det var nämligen här som borgerskäpet i Visby år 1288 sammandrabbade med landets allmoge och slog den på flykten Kort derpå stod ett nytt slag vid Roma kloster, hvarvid många fÖUo på < båda sidor, utan att någon af de. stridande kunde tillskrifva sig segren. Emellertid fick konung Magnus Ladulås snart kunskap om oväsendet och dömde både borgare och bönder till dryga böter, hvareftér lugnet återvände.

Gotlänningen bygger vanligen sina hus af sten. I “flodre/11, eller södra Gotland, som nästan helt och liållet saknar skog, äro både manbygningar och uthus uppförda af kalkfiisor, utan murbruk, men med en tjock kalkrappning på både yttre och inre sidorna. Af gammalt hafva de gotländska stenhusen, särdeles i öns sydliga delar, en mycket låg takresning, upptimrad af grofva understockar, med ett deröfver hvilaude brädtak. Detta täckes med ofantliga flisor af kalk eller sandsten, hvilka. stundom hafva ända tiB en meters vidd samt tio till tolf centimeters tjocklek. Sedan takflisorna blifvit på det noggrannaste Bauunaiyämkade, betäckas fogningarne dier

öppningarne emellan dem med mindre flisor, och bildas på detta sätt ett stentak, som, om det är omsorgsfullt och väl lagdt, står i mansåldrar. Oftast äro boningshusen nu för tiden två våningar höga; men der de blott utgöras af en, äro de efter gotländsk sed inredda med en större stuga i hvardera af husets ändar och mellan dém en helt liten kammare. Den ena af stugorna är hvardagsstuga, der alla “husfolken* ligga, der man kokar i “grufvan" och om aftnarna arbetar kring den flammande spiselden. Tid dessa qvällssysslor brukar en och annan, för att bättre kunna se vid “lyset1*, sätta sig på “grufpacken", en flera alnar lång vedstock, som att börja med ligger långt utåt stugugolfvet, men allt efter som han förbrinner inskjutes i elden. — Nystugan i husets andra ände är högtidsrum och skattkammare;här förvarar husfolket sina kläder och husbonden sina seltyg och understundom sin spanmäl. Lillkammaren mellan stugorna år vanligen upplåten åt bondens eller hans *

hustrus gamla föräldrar, någon utiefvad “spanmålskelling", eller fördelstagare, som der sköter sin egen hushållning. Uthusen, hvilka ligga på något r afstånd från mangården, åro rymliga och '7 gårdsplatserna dem emellan både stora och snygga. Kring inånga bondgårdar ses små, med höga “skidgårdar" omhägnade, trädgårdar, som med sin friska grönska förläna en sydländskt täck pr&gel åt de hvitmenade stenhusen, " hvilka omkretsas af ' stora skaror af starar, sotn hafva sina bon i ett slags små fyrkantiga torn, dem man-på hustaken eller långa stänger uppreser vid gårdarne.

I Södret ligga föröfrigt flera af öns för sin arkitektur, sin inredning och sina konstföremål fråu medeltiden berömda kyrkor, såsom Burgs i gran-skapet af Nårsbamn på östra kusten ined ett präktigt säte af hyit marmor samt en utmärkt målning, föreställande de visa och f&vitska jungfrurna, och söder derom Bone. I denna sistnämnda kvrka finnes ofvanför stora dörren en basrelief i hvit marmor föreställande en båt med ett frun-

253. Koratol af hril marmor i Burgs kvrka.

254. Butelief i Rons kjrka.

timmer och en midt emot henne sittande riddare med stridsyxa i hand. I Hune kyrka finnas dessutom många vackra glasmålningar. Ännu längre i söderraidt emot Burgsviken Fide kyrka med vackra kyrkogårdsportar samt längre norrut « i landet Lojsta, med en i arkitektoniskt hänseende sällsamt konstruerad åttasidig tornspira uppstigande öfver fyra spetsiga gafvelrösten. Gorum jemte många andra.

PA den Odsliga stenbed, Bom i sOdra delen af Sundre socken utspringer i hafvet och bildar Gotlands sydligaste udde, reser sig deu i folksagan beryktade Hobrrgen, ett litet, men ganska högt och tvärbrant berg, bland hvars talrika grottor i synnerhet en är bekant under namn af “Hobergsgubbens sängkammare" och i hvilken bergets skyddande af folktron antages hafva sin boning: — Vägen • utefter Gotlands vestra strand är i allmänhet jämn och utan backar, med undantag af trakterna närma.': norr och söder om Klinte, samt längre upp emot Visby. Från spetsen af Klinte-berg, ofvanför Klinte kyrka, utbreder sig en hänförande utaigt dels inåt landet öfver en del af den bördiga med löfskogar smyckade dalgång, som härifrån sträcker sig suedt öfver ön ända till Slite, dels uti: hafvet, ur hvars skummande böljor de begge Karlsöame, likt ett par jättefästningar, resa sina tvärbranta klippväggar Från Klinte kyrka leder en jämn, nästan rak väg ner till Klmtehamn, som redac liknar en liten stad, ocb hvarifrfto öfver-farten, tills för några år sedan, skedde till Böda vid Ölands norra udde; numera befordras posten vintertiden med ångbåt direkt mellan Visby och Vestervik.

En knapp mil söder om Visby ligger ännu ett af de högre bergpartierna på Gotland, nämligen Högklint, hvars tvärt

...... afhuggna spets bildar ena slutpunkten af

256. Tornet på Loiete k?rk». ...... , , .

den bugtiga vik, som afepeglar den gamla

hansestadens torn och murar.- Bland de grottor och hålor, hvilka utmärka Högklint, liksom Gotlands öfriga kalkberg, ligger den underligt formade uGetsvåUanu, ett slags grotta, som fått sitt namn deraf, att de i grannskapet betande getterna, lockade af det frodiga gräset, pläga hoppa dit ned, men, sedan gräset blifvit

afgnaget, måste svälta ihjäl, emedan de icke kunna komma deriffån, om de ej genom menniskobjelp blifva upphissade nr

-

Högklint på Gotländ.afgrunden. Nedanför Högkjint, vid hafvet, en dryg half mil söder om Visby, lirøer det tacka Fridhem, ett i senare tider uppfördt sommarställe, tillhörigt prinsessan Eugenie, som der &rligen tillbringar en del af den vackra årstiden.

Gotland är ovedersägligen - den svenska landsända, der vår medeltids bygnadskonstqvarlemnat de flesta och bäst bibehållna minnesmärkena. De gotländska kyrkorna tillhöra dels den äldre arten deraf, ' den så kallade romaniska stilen med rundbågen såsom hufvudkännemärke, dels, och mycket ofta, den så kallade öfvergångsstilen, med rund- och spetsbågen blandade om hvarandra, dels ock slutligen den gotiska, der spetsbågen är den uteslutande

256.’ Kyrkogårdiport »id Fide kyrka.

257. GcUtIIUd

herskande. Denna rika utveckling af Gotlands medeltidsarkitektur har i öns och dess stads historia och i Gotlands egna naturbildning sin fullkomliga och intressanta förklaring. Rikt och blomstrande genom sinfaandel stod Gotland och isynnerhet Visby i den lifligaste förbindelse med Tyskland, hvars odling, di den hade det aldrtstörsta inflytande på Ons utveckling i allmänhet, äfven miste antagas haft det pi bygnadskonsten. I besittning af ett ypperligt och billigt bygnadsmateriel i sina outtömliga kalk-stensbrott, kande Gotland äfven lättare ån någon annan ort i Sverige uppföra stora och monumentala bygnadsverk. Hvad som likväl, vid en närmare granskning af Gotlands kyrkliga arkitektur, snart faller i ögonen, är, att om ön också utifrån införskrifvit Bina första byggmästare, den konst, dessa införde, snart blef fullkomligt inhemsk.

Gotland har äran af att ha frembragt Sveriges största mekaniska snille, Kristofer Kolhem, som här, mellan böljorna och bergen, tiflbragte sina och sedan bröt väg genom hällebergen och ledde böljorna derigenom till ett föreningsband mellan tvenne haf.

258. Fridhem.259 Blekings vapen

Bleking.

Lyckligt återkomna från vår utflygt till Öland och Gotland. återtaga vi vår vandring på fastlandet och börja den med en tur genom der. täcka Bleking.

Detta lilla landskap, som utgör sydöstra hörnet.af Götaland, indelas af sina egna bebyggare i tre hufvuddelar: Skogsbygden, Mellanbygden och Varan, hvartill man kan lägga den fjerde, Skärgården. Skogsbygden, den nordliga skogbevuxna trakten uppemot Småland, är uppfyld af kullar och lägre bergsryggar, hvilka nedskjuta från höglandet, och har icke så litet qvar af dettas nordiska lynne, fastän man tydligt ser hur det veknar ju längre man aflägsnar sig från gränsen. I Mellanbygden, den bördigaste och vackraste delen, har den sydsvenska naturen redan fått öfverhand, löfskogen undanträngt tallskogarna och bergen sänkt sig till sluttande höjder. I Varan uppträder hafvet med sina suffd och vikar och påtrycker landet den prägel, som är egendomlig för våra svenska hafskuster. Skärgården är uppfyld af en mängd Btörre och mindre öar, hvilka i Karlskrona-bugten sträcka sig ända till ett par mil ut i hafvet, men längre i vester draga sig närmare åt land och öfvergå till mindre holmar och skär.

Liksom i det ofvanför belägna Småland, är den herskande bergarten gueis, någon gång granit i spridda kullar. I sydvestra hörnet, som tyckes skjuta utom den eljest reguliera formen, liknar landet i geologiskt hänseende mera Skåne. Der förekommer också ett litet lager af skånsk kritforma-tion; ett dylikt, men ännu .mindre, träffas inklämdt mellan klipporna vid Karlskrona.

I fråga om naturskönhet försvarar Bleking sin plats väl icke som det skönaste, men såsom det täckaste landskap i Sverige. Framförallt är mellanbygden oändligt behaglig med sina kullar, bekransade af löfskogar, sina forsar och

strömmar, de leende dalarna med sina nätta välbygda gårdar,de grönskande ängarna med sina små lundar af ekar och bokar, mellan hvilka man någon gång ser en liten sjö, men oftare en porlande bäck, som slingrar sig genom gräset. • Och i dessa dalar bor en befolkning, vacker, reslig och välväxt, liksom skapad för denna herrliga natur och med en sydländsk prägel i både utseende och lynne.

Det fördelaktiga utseendet förhöjdes fordom af en pittoresk folkdrägt, som nu är fullkomligt aflagd. Den bestod, hvad männerna vidkommer, i gula, prydligt utstickade, knäbyxor af hjortskinn, hvita eller kulörta, ofta riktigt konstnärligt broderade västar samt blå jackor med blanka knappar. Qvinnorna buro, utan afseehde på ålder, en rynkad kjort,el och dubbla lif-stycken, det undra af röd, blå eller hvit färg, kantadt med linne eller siden-

260. Landikap i Bleking. (Efter en tafla af Edv. Beboh.)

band. Någon gång var det helt och hållet af siden ock prydt i sömmarna med guld och silfversnören och sammanfästadt öfver bröstet med silfver-häktor. Om sommaren utbyttes det yttre lifstycket mot låDga hvita lintygs-ärmar, ned breda, rikt broderade handlinningar. Ofvanpå kjorteln båres ännu ett hvitrandigt förkläde och på hufvudet en schalett, som vid högtids-tillfällen är af siden och isynnerhet af de yngre anbringas med sällsynt behag.

“Men det gömmer sig mycket styggt under den vackra ytan“ — anmärker en resande; “folket svarar ej emot naturen" — påstår en annan; och så skall hvarje resande säga, som bedömer ett lands invånare efter dem, som han träflar på gästgifvaregårdarna. Sällan eller aldrig möter enresande så mycket obehag j>ä 6ådana ställeD, som i Bleking. Bönderna synas vinningslystne och grHige, sturske och ohjelpligt envise. Men den, som gör sig mödan att någon gång leiuna den stora stråkvägen och umgås med den del af allmogen, som heldrc brukar jorden fin skjutsar, heldre njuter af det husliga lifvets lugn än flackar omkring på kusten och handlar, skall inom dera» boningar finna ordniDg, trefnad och gästfrihet och erfara att der, jfimte den yttre kroppsbildningens fägring finnes en innerligare och djupare känsla för naturens skönheter fin hos den svenska bonden i allmänhet och ett varmare sinne för fäderneslandets minnen fin på många andra st&llen i Sverige.

När man vid Bröms gfistgifvaregård vid Brömsebrobåck lemnat Småland bakom sig och inträdt i Bleking, behöfver man icke färdas lång väg för att se, att man befinner 8ig i “Sveriges trädgård". Fält och ängar med den yppigaste grönska omvexla med lummiga lundar, genom hvilka man färdas fram såsom i en labyrint af ekar och bokar, under hvilkas täta hvalf det bländande solljuset synes såsom en förgyllning i det gröna taket.

I stället för de grå byarne i Småland framtitta ur grönskan rödfärgade hus, som se ut som om de vore målade på en tafla och i sjelfva bygnadssättet påminna om ett sydligt klimat, i det att de ofta firo timrade af plank i stället för af bjelkar. En snygghet och osökt prydlighét råder väl inom som utom hus, och stuga, om än aldrig så obetydlig, gerna sin rosenbuske vid väggen sin blomstersäng utanför fönstret.

Framgungad genom denna leende verld, kommer man efter tre mils färd till Lyckeby, som fordom var en stad och Bleking, men för närvarande blott är en by, men med temligen tätt liggande, välbygda hus och flera ståtliga fabriksanläggningar. Från den stora stenbron, ofvanför hvilken Lyckebyån gör ett mindre fall, har man en utomordentligt herrlig utsigt öfver den breda ån och hennes skogbevuxna stränder, och Lyckeby betraktas i allmänhet såsom den vackraste punkten uti det

261. Blekingtflickor.

residensort för Lyckå län eller östraför sin skönhet så berömda landskapet. Bar den besQkande icke afltftr brådtom, bör han icke försumma att stiga i en båt ofvanför fallet ock r» ett stycke uppför ån. Den utsigt, som då framställer sig, &r i fall meamg hvad man kallar pittoresk, och en sydländsk yppighet i förening med aor-diskt allvar påtrycker den leende taflan en färgton, hvartill något Tikmade säkert icke står att finna norr om Östersjön. Har man njutit af aDt detta och åter gifvit sig åstad, tagit af åt söder från Stora s. k. HoUändarcväge» och lemnat Näktergalsdalen bakom sig, förvånas man öfver den kala, obehagliga natur, ,som möter på en half mil från kusten. Men snart är da korta, skoglösa sträckan tillryggalagd och öfver några långa broar inruBar den rosandes vagn i en af Sveriges vigtigaste städer — Karlskrona.

Karlskronas märkvärdigheter äro, först och främst, örlogshamnen, » af de förträffligaste i Europa och så djup, att linieskepp kunna vid brpbånka fullständigt tacklas, bestyckas och utredas, — for det ändra, de för flotta» räkning anlagda talrika och dyrbara etablissementen. Staden sjeftärgaaka vacker med sina breda och räta gator (de bredaste i någon stad . i Sverige; Drottninggatan, som går från kofferdihamnen till flottans fctorä lazarett, år obetydligt smalare än Paris' gamla boulevarder), till en del utsbräpgda v klippan, sina prydliga hus Uch sin Höglands park.

En .vattenledning, hvartill statsanslag redan vid 1823 års riksdag beviljades, blef först färdig år 1863 och fyller nu så väl stadens sotn flotta» behof. Dep ledes från det tre fjerdedels mil aflägsna Lyckeby. Genon den öppnade järn Vägen har staden erhållit en behöflig lättnad i sina kommunikationer åt landsidan.

En af gatorna, Vitus-gatdn, påminner ännu med sitt namn om staden grundläggning. Sedan Karl den elfte under kriget med Danmark mer ia någonsin insett nödvändigheten af en annan och bättre hamn for örlop-flottan, än den hon hittills- haft i Stockholm och vid Elgsnabben, och amiral Wachtmeister härtill utsett ön Trotsö i Blekings-skären, infann sig enligt berättelse konungen en dag hos egaren Vitus Andersson och begärde att fi köpa hans ö eller tillbyta sig den mot ett annat hémman. Men bonden sade nej — emedan hon var ett arf efter hans föräldrar. Då konungen var enträgen, började Vitus gifva ohöfliga svar,, och när konungen förestålde honom, att sådant kunde kosta hufvudet, svarade honden frimodigt, “att det väl ej ginge så lätt, så länge lag och rätt funnes i landet" — Då förlorade konungen tålamodet och lät inspärra honom p& Karlshamns skana, der Vitus - snart kom på andra tankar och tog den betalning, som erbjöda honom. Stadens anläggning greps derpå an med all kraft och invåntne i Rotneby erhöllo kunglig befallning att nedsätta sig i Karlskrona.

Varfvet är genom en hög, numera förfallen och delvis raserad mor, skildt från den öfriga staden.. Så snart man inträder inom denna inhägnad fästes först uppmärksamheten på artillerigården med dess kanoner och kol-pyramider? samt på det bredvid belägna tyghuset med dess ofantliga for-råd af skjutgevär, sablar, änterbilor o. s. v. Midt emot artillerigården ligga flottans inven tarii-kamrar med allt, som erfordras till flottans utrustning af ankartåg, kablar, stånger, segel o. d. I grannskapet befinna sig gamla in-ventarii-kanifaroe och gamla mastkranen. Härifrån kommer man långs efter en träbro till brobänken, på hvars båda sidor örlogsskeppen ligga förtöjda, och derifrån på eh flottbro till Lindholmen, med den stora tära tre hundra meter långa rép-ölagarbanan, — Vasa-skjulet, , ett på murade 'pelare tak, hvarunder fartyg byggas, —

Gamla Dockan, hvilken planen år uppgjord ai Polhem och aom blifvit utsprängd i hälleberget, på sin tid ansedd för ett sådant

jätteverk, att det våckte .. j . ,

allmän beundran. Den har i senare år blifvit förstorad till en trecjedel af ain längd, för att kunna rymma de efter tVare konstruktion bygda örlogs-skeppeö. Från Lindholmen kommer man öfver en stenbro till varfvets vestra del, med de Nya Dockorna, hvilkas anläggning började 1755, efter en af Daniel Thunberg uppgjord plan, och ursprungligen voro beräknade att rymma tjugu linieskepp, med tre stora svajningsrum, ehuru blott fjerdedelen af det gigantiska arbetet är fullbordadt Viggarne åro med den största omsorg murade af huggen granit och allt beräknadt att trotsa århundraden. — A denna del af varfvet finnas derjämte alla för ett krigskepps nybygnad och utredning nödiga verkstäder, såsom smedjor, virkesskjul, “mallbodar“, på hvilkas golf ritningar till fartyg uppdragas i verkliga storleken, förrådshus, m. m.

Bland smedjorna märkes den s. k. Ankarsmedjan, fordom ett ställe, som på den besökande gjorde ett ytterst ^ J*""

oangenämt intryck, alldenstund dess arbetarepersonal ut- \j7h_imb.) gjordes endast af grofva brottslingar, hvilka, fastkedjade rid städen samt omgifne af en stark bevakning, med allt annat än vänliga blickar betraktade åskådaren. Af särskildt intresse år Modellsalen, -som innehåller en stor och dyrbar samling modeller till både svenska och utländska fartyg, till åtskilliga på varfvet befintliga bygnader och andra för ^oväsendet nyttiga uppfinningar. Salen är prydd med en minnesvård öfvergrundläggaren af svenska skeppsbyggeriet, amiral af

Chapman. I mönstersalen, så kallad emedan den begagnas till mönstringar, är på Gustaf den tredjes bekostnad en bröstbild uppsatt af generalamiralen Henrik Trolle.

Från sjösidan. leda flera inlopp till Karlskrona, men af dem har blott ett, “Stora inloppet1, mellan Aspö och Tjurkö, den djuplek, att större krigsskepp kunna in- öch utlöpa. Detta inlopp försvaras af fästena Drottningskär och Kungsholmen, af hvilka Drottningskär på Aspö likväl nu är mycket förfallet, men Kungsholmen på.Tjurkö nästan fullkomligt ombygd och försedd med- alla en nyare tids -anläggningar och inrättningar i befästningskonsten Utom stora iuloppet finnas ännu tre eller fyra andra, af hvilka dock ett par, Aspösudd och Skällösund, äro genom försänkningar gjorda ofarbara för större .skepp och .de Öfriga endast tillgängliga för smärre farkoster. Till örlog8hamnens försvar finnas ytterligare fästena Oetskår och Söderstjeman,

samt KungshaU, det senare p& en holme strax öster om staden. Som dessa nu förtiden äro alldeles odugliga har hamnen på senare åren fått åtskilliga andra försvarsverk dels i vestra skärgården, dels i sjelfva örlogshamnen — fästet Godnatt, och dels åt landsidan vid det s. b. Hvita krog.

Då man lemnat Karlskrona för att fortsätta färden till Blekings mellersta och vestligaste trakter har man åter att passera den käla ödsliga nejd, som utgör kustlandet närmast staden, men sfi fort vägen vänder sig mot vester och . man inkommer i Nättraby omgifves den resande åter af den blekingska naturen i hela dess fägring. Det omvexlihgsrika landskapet lifvas af en mängd täcka landställen och sommarboningar, mest tillhöriga förmögna familjer i Karlskrona. Företrädesvis framträder det vackra Skärfva, fordom tillhörigt amiral af Chapman, som uppbygt det besynnerligt formade boningshuset, — samt Gröndal, uppmärksammadt af alla resebeskrifvare för sitt förtjusande läge vid Nåttrabyåns utlopp i hafvet En mil i norr ligger Blekings största herregods. Wachtmeisterska fideikommissegendomen Johaknis-hus, med präktig fibygnad, konstsamlingar och trädgårdar, samt en half mil åt öster vid kusten det natursköna Tromto,265. I Vattenfallet i Roltne & ofranför Ronneby.

deras'till'en simpel köping," ehuru den helt nyligen lyckats att ät sig återbörda - ärau^ och - namnet: af. stad. Ronnebys förnämsta märkvärdighet är

Från Nättraby är två mil till Ronneby, hvilken, liksom Lyckeby, för Karlskronas skull har måst lemna sina stadsrftttigheter och låta sig degra-dess årligen af tusentals personer besökta helsokällör, hvilkas starkt jära-baltiga vatten lär stå ensamt i sitt slag i hela Europa, ehuruväl dess ^en-skaper först, i' senare tider blifvit tillbörligt uppmärksammade. Efter en vådeld, som 1864 förstörde större delen af den gamla köpingen, har den åter rest sig vackrare än någonsin ur sin aska. .Dess hamn eller redd nere vid hafvet, tre åttondels mil' från staden, är i och för sig ganska god, men inloppet genom skärgården är mycket besvärligt. Djupleken i Rottne å, som utmynnar, i hamnen, medgifver säker passage för temligén stora fartyg ända upp till staden. Denna å bildar omedelbart ofvanför staden ett ståtligt vattenfall och längre uppåt ligger det romantiska Djupadal der fordom fans en af Blekings största naturmärkvärdigheter, Djupafors. Emellan sina bräddar af höga lummiga stränder framskred ån med den lugnaste och vänligaste yta, till dess plötsligen hennes vattenmassa sammanträngdes och hon med dånande buller trängde sig genom en trång och <fjup klyfta, hvarefter hon bildade en hel. rad af skummande vattenfall och sedan lika lugnt och fredsamt, som förut, fortsatte sin väg genom dalen.

Något mer än en mil vester om Ronneby ligger i närheten af Hoby kyrka det beryktade Rummo, en stor slät berghäll, på hvilken man trodde sig hafva funnit en runskrift, men i. jätteproportioner, och som sedan äldre tider utgjort föremål för de lärdaste mäns uttolkningsförsök. En urgammal tradition — gammal redan på Saxos tid i slutet af 1100-talet — förtäljde att konung Harald Hildetand härstädes låtit uthugga en minnesteckning öfver sin morfader Ivar. Yidfamnes bedrifter. Denna sägen föranledde konung Valdemar den Store j Danmark -att ditsända några af sin tids lärda, för att afteckna och tyda inskriften, men dessa återvände med oförrättadt ärende och påstodo, att skriften \ ~ ch vanstäld, att den ej kunde läsas.

sjette, en ny kommission ndamål. Denna aftecknade fornlem-

ningen under tillsyn af en berömd geolog, hvarefter alla möjliga tolknings-sätt försöktes på den obegripliga inskriften. Slutligen fann Nordens då lefvande ypperste foraforskare, Finn Magnussen, på konsten att läsa den

baklänges eller från höger till venster. Han fann då en fullständig inskrift på fornnordiska språket i det slags versform, som kallas Starkadralag och hvjh ken i öfversättning lyder sålunda:

I början af 1830-talet

annan dansk konung, Fredrik den

Hildekind tog vid riket. Gard inhögg (runorna) Ole ed gaf Odin-vige runorna (m8) Ring få Tall på,mull!

Alfer, alskogsgudar (skyn) Ole!

Odin och Frej Och Åsars slhgtÖdelägge, ödelägg«

Fiender vårt!

Unnen Harald Storan »eger.

Detta antiqvariska fynd kunde naturligtvis icke undgå att väcka det största uppseende inom den lärda verlden, särdeles sedan tolkaren öfvcr “Runamo och Runorna" utgifvit ett af de lärdaste arbeten, som vetenskapen har att uppvisa. Dnder tiden hade professorerna Berzelius och S. Nilsson också beshkt Runamo och såsom naturforskare tagit fornlemningen i betraktande. De kommo till den öfvertygelsen, att hela ristningen var ingenting annat än naturliga sprickor och förvittringar i en trappbildning och hvilka voro af' den beskaffenhet, att man blott behöfde hugga bort det öfversta lagret, för att derunder finna en splitter ny upplaga af runosagan. Deras påstående har sedan på det ovedersägligaste blifvit beföstadt af danske fornforskaren Worsaae, och hela tydninghistorien qvarstår nu i fornforsknin-gens häfder såsom ett af de löjligaste misstag.

Det vanliga yttrandet, att Bleking liknar en stor trädgård, gäller äfven för trakten-, mellan Ronneby och Asanm, ehuruväl med vissa afprutningar; ty också här visar kustlandet sitt skaplvnne, så snart vägen närmar sig hafvet. Likvisst gör trakten omkring Karlshamn ett lika angenämt, som

ovanligt undantag från den ödsliga och flackländiga natur, som i allmänhet utmärker Blekingskusten; också torde få städer i Sverige hafva en skönare belägenhet än Karlshamn. Hafvet utanför med sina flygande segel, tjocka bokskogar på ena sidan, en mängd vackra villor mellan de smakfullaste trädanläggningar på den andra, en grön matta af yppiga ängar och längre bort Asarums kyrka, midt i en grupp af snygga byar, bilda sammanlagdt en tafla, som icke framställer sig för den resande alla dagar. Karlshamn, som ligger vid Mie-åns utlopp i Östersjön, hette fordom Bodekull och är som stad icke äldre än sedan Karl den elftes dagar. Emellertid är platsen nu en ganska liflig handelsstad, och är, liksom hela orten omkring, rik på industriella anläggningar af många slag, till hvilka man äfven kan räkna insaltning och inläggning af strömming, en industri, som här antagit ansenliga dimensioner, sedan sill och strömmingsfisket mycket ökat sig under de. senare åren.

Från Karlshamn går vägen genom den tjusande Asanmsdalen förbi Asarums kyrka och derifrån åt sydvest, på något afstånd från det gamla godset Etteholm, beläget på en ö vid Mömmsåns utlopp i hafvet och lika anmärkningsvärdt för sina historiska minnen, som för sin sköna belägenhet Stället tillhörde under medeltiden erkebiskoparne i Lund, bland hvilka en, den kraftfulle Tuve, upphöjde det till stad, under namn af Sjöborg.

Efter öfvergången af Mörrumsån vänder sig alfarivägen mot söder och går genom en något flack, men icke obehaglig trakt utmeid Östersjöns strand till Norje, som, ehuru endast en vanlig bondby, dock utgör ett slags hufvud-ort för Blekings sydvestligaste del, det betydliga Listerlandet, hvilket fordom varit en kringfluten ö, men.genom uppslamning af det segelbara sund, af hvilket sjön Vesan utgör sista återstoden, kommit att förenas med fasta landet. Från Norje går vägen genom Listerlandet till Skåne förbi Tsane och Sölvesborg, fordom den ansenligaste staden i Bleking och då försedd med ett slott, från hvilket Severin Norby någon tid beherrskade hela Bleking och en god del af Skåne.

Redan vid inträdet i Listerlandet böljar den blekingska naturen att ombyta karakter: det kuperade landet utplattar sig till flacka fält, i hvilkas mosand ingen grönska gema tvifves; låga buskskogar af ek påminna- doek bär och der om det sydliga klimatet; — men mot gränsen återtager landet ännu en gång sitt stolta utseende: lummiga och

täta bokskogar undanskymma den förra torftigheten och skryta med sin yppighet för det här magra Skåne, som utbreder sig i en enformig och oöfverskådlig slätt, på andra sidan Sissebäck.

Den väg vi som hastigast tecknat genomlöper Blekings vackraste trakter från öster till vest/er. Från norr leda tvenne järnvägar in i provinsen, den ena från Emmaboda till Karlskrona och den andra från Vis-landa till Karlshamn; men ingenderas omgifningar skänka den resande anblicken af den täcka leende natur, för hvilken Bleking med skäl blifvit så omtalad t.266. SkAnes vapen.

Skåne.

Skåne, Sveriges sydligaste landskap,, utgör .en från Halland och Små' land utskjutande halfö af omkring tio mils längd,' med en utsträckning i öster och vester af omkring åtta mil. Norra delarna mot Småland påminna ännu lifligt om detta högland genom en kuperad och småningom mot söder sig sänkande landyta. Äfven mot Blekingsgränsen låter Smälandsnafuren förnimma sig i flera backar och höjder och i en bergarm, som framgår på gränsen mellan Skåne oeh Bleking. Men ju längre åt söder, desto mera öfvergår Skåne i ett vidsträckt slättland, som endast afbrytes af tvenne bergåsar, hvilka gå i riktning från nordvest till sydost, samt några smärre kullar och höjder. Den ansenligaste af dessa båda åsar, Söderåsen, utgår från Kullen, en hög klippa mellan Skelderviken och Öresund, skjuter in i landet till Ringsjön, hvarifrån den, bibehållande sin sydostliga riktning, under namn af Linderödsåsen fortsättes till Östersjön. Den andra åsen, .som framgår längre i söder, är lägre och- mera afbruten och således svårare att följa. Den uppreser sig på midten af sin sträckning i den hundra meter höga RomelekUnt och vid sin ändpunkt vid östra kusten i en dylik men lägre bergklint, kallad Stenshufvud. En särskild gren af denna ås går på gränsen af Ljunits och Wemmenhögs härader, fortsättes norr om Trelleborg samt utplattas och försvinner i Falsterbo ref. Den är i allmänhet mycket låg, nedsjunker som oftast i jämnhöjd med det öfriga landet och ger då sin närvaro tillkänna genom den från slättens afvikande skogsvegetationen. Det är denna ås, som utgör södra Skånes vackra skogstrakt och på hvars sidor flera af dess skönaste herresäten äro belägna. Man kan nämligen från Skabersjö i Bara härad resa från herrgård till herrgård långa sträckor genom den herrligaste bokskog, alltid på afstånd följande den södra kusten och strandhäradernas norra gräns ända till trakten af Stenshufvud i Albo härad.

För att gifva en allmän bild af Skåne, måste man* således skilja emellan den norra och .södra delen. Norra delen, innefattande det hufvud-sakligaste af Kristianstads lån, är ojämn och kan, åtminstone på något längre afståfid från Smålandsgränsen, likväl sägas vara mera ett slättland än ett bergland. Den södra är, som nyss nämndes, en enda ofantlig al&tt, hvilken redan Linne för en lättare öfversigt indelade i tre delar: Lerslätten, som begynner vid södra kusten, går från Ystad förbi Trelleborg och Skanör, och vidare mellan Romeleklint och Sundet förbi Malmö och Lund uppåt Landskrona, samt utgör hufvuddelen af det bördiga skånska slättlandet; — Sandslätten, som utsträcker sig från Kristianstad och Åhus, med endast ett par afbrott, utefter hela östra kusten till Simrishamn; —' Moslåtten, ett litet» slättland af endast ett par mils längd, som börjar vid Söfdesjö och utbreder sig på gränsen mellan Färs och Torna härader, öster om Romeleklint.

Närmast smålandsgränsen förekomma ännu barrskogar; på slätten åter träffas endast här och der någon löfskog samt emellanåt en liten park af barrträd, hvilka likväl äro planterade. Så väl bergåsarna, som den mellersta landryggen hafva likväl fordom till betydlig utsträckning varit'bevuxna med ek- och bokskogar, med hassel såsom underskog. I sådana trakter, der någon skog ännu finnes qvar, bibehåller landskapet i så måtto en annau prägel, att åkertegarne äro mindre och mera spridda, samt att gårdarna, hvilka jämväl äro mindre än på slätten, äro bygda af i resvirke infällda plankor af ek och bok. — Der skogen blifvit borthuggen ligger det ouppodlade landet liksom öfVersålladt med större och mindre stenblock, nakna eller täckta af ett tunnt jordlager. Ännu i böljan af detta århundrade lågo sådana stenbundna fält såsom utmärker till de här och hvar utströdda byarnes små åkertegar, eller kring herrgårdar, hvilka voro mer betydande genom sina vidsträckta jagtmarker, än för don inkomst de lemnade åt sina egare. Men enskiftet och stigande upplysning hafva hvar för sig verkat stora förändringar i dessa förhållanden. De gemensamt odlade små åkertegarne och den vidsträckta ouppodlade “fäladen" hafva genom enskiftet blifvit fördelade på sina särskilda bestämda egare, och en hvar har funnit sin

räkning vid att förvandla de stenbundna betesfälten till åker. Genom dessa odlingar, som under senare årtionden fortgått i stor skala, har landet efter hand antagit ett annat utseende och de äfven af naturen mindre bördiga trakterna blifvit omskapade till fruktbara åkerfält.

På den stora slätten intager åkeijorden hvaije upptänkligt rum och de naturliga ängarna hafva försvunnit. Största delen af marken är delad i rutor, omgifna af jordvallar, planterade med pilträd, hvilka skattas hvart tredje eller fjerde år och lemna på många ställen den enda löfved bonden eger till bäkning o. d. behof; då deremot för all annan eldning användes bränntorf eller stenkol. På hvaije sådan ruta bor hennes egare i en kring-bygd bondgård, uppförd af lera och försedd med halmtak, hvilken alltmer böljat utbytas mot murade boningshus af tegel. Uppstiger man på en höjd, ser man heja landet liksom öfversålladt af dessa bondgårdar med mellan-liggande kyrkor, af h vilka senare m&n på många ställen kan räkna femton till tjugu och ännu flera. Här och der utmärker en mindre skogsdunge närheten af någon herrgård; men på sjelfva slätten äro dock dessa jämförelsevis få. Det är i utkanterna, der höjd och dal. sjö och skog omvexla med de fruktbara åkerfälten, som de förmögnare skånska egeiidomsegarne företrädesvis uppfört sina herresäten. Natur och konst, smak och ärfd rikedom hafva gjort dessa till praktfulla boningsst&llen och åkerfältens ut* sträckning och bördighet bereda åt mången af deras egare inkomster, som torde motsvara hvad som inflyter från ett eller annat utländskt furstendöme.

Skånes berggrund utgöres af granitartad gneis, som dels på åsarne dels äfven på andra ställen ‘träder i dagen. Men jämväl bergarter af yngre formationer bilda på många ställen den underliggande grunden. Öfver-gångskalk har väl endast på några få ställen blifvit blottad; men dock så, att man förmodar, att dess lager flerestädes äro sammanhängande. Dess största utsträckning skall då vara på den stora slätten emellan den mellersta grani tåsen och Romeleklint, från Fogelsång vid Lund förbi Bjersjölagård till Kronovall, Tostarp, JAsiarum och Tomarp, till en höjd af ungefär femton meter öfver hafvet. Liksom på de flesta andra ställen åtföljes kalkstens-' lagret äfven här af lerskiffer; hvilken dock icke, såsom vid våra mesta öfvergångsbildningar, ligger ofvanpå kalken, utan merendels i fördjupningar bredvid densamma. Mellan Röstånga och Ringsjön, der intet kalklager ännu kunnat upptäckas, har lerskiffern sin största blottade utsträckning. Få samma sätt förekommä alunskiffer och trapp; den förra funnen till någon betydenhet egentligen blott på ett ställe, nämligen vid Andrarum; men den senare mera kringspridd, bland annat öster om Bollerup, der den bildar några ganska märkliga kullar

Men hvad, Rom för Skåne är eget och gör det för oss svenskar i geologiskt hänseende märkvärdigt, äro do länkar af flötsformatiönen, som det uppträda. Denna formation, som i Europas flesta länder är mycket allmän, finnes hos oss endast i Skåne; men der icke såsom på andra ställen stödjande sig på öfverg&ngsformationen, utan i spridda lager och utan sammanhang med densamma. Sålunda finnes på södra kusten sandkalk i temlig utsträckning; i landskapets nordöstra del mellan Finja och Ifö sjöar en kalk, som består af söndermalna och hopkittade musselskal med kalkgrus. Vid Benestad i sydöstra delen finnes uti kalken i lager öfver hvarandra blad af ännu lefvande trädslag, hoplimmade och öfverdragna med den ur vattnet afsatta kalkmassan. En kritbildning med flintbollar uppträder på flera ställen. längs södra kusten från Ystad till Malmö, hvarest den vid Limhamn står i tydligt samband med kritbildningarne på den gent emot liggande Saltholmen och några andra af de danska öarne. Ett yngre kol-förande' sandstenslagef utbreder sig från kusten vid Höganäs i sned riktning nedåt landet till Vallåkra, Bosarp m. fl. ställen. Den eldfasta lera, aom vanligtvis träffas tillsammans med stenkolslagren, är af utmärkt be-skaffenhet och vinner mér och mer i användning. En annan sandstens-bildning vid Ringsjon, vanligen kallad Hörs sandsten, har icke vi9at spir till stenkol, men är hårdare än den vid Höganäs och begagnas allmänt till qvarnstenar. — Mäktiga torflager, bildade i forna sjöar och kärr, åro kringströdda både på slätten och i det inre landet och gömma på mångt ställen lcmningar efter en djurverld, som nu icke mera finnes i Sverige.

Förekomsten af bergarter, som äro gynsamma för växtligheten, milda vintrar, en större regnmängd och de fuktiga vindar, som från tre sidor af hafvet öfverfara landet, gifva växtligheten i Skåne cn mångfald och utveckling, som ej finnes‘i de närmaste landskapen. Också öfvercnsstämmer Skåne i detta hänseende mera med det mellersta Europa, än med det öfra

Sverige. Den äkta kastanien, hvilken såsom skogsträd förekommer i mellersta Europas sydligare del, finnes väl

icke i Skånes skogar, men trifves odlad ganska väl på skånska slättbygden. Valnötsträdet, bördigt fr&n Persien, uppnår i Skåne ungefär samma höjd, som i det mellersta Europa, ehuru frukterna icke mogna lika väl här, som i sydligare trakter. Persikor och aprikoser, mulbär och vindrufvor mogna under varmare somrar rätt väl på kalljord. Åfven mandelträdet har gifvit mogen frukt i skånska trädgårdar och tulipanträdet med flera af det mellersta Europas odlade träd uthärda det södra Skånes vintrar. När de någon gång bortfrysa år det under de sent på våren förekommande frostnätterna, hvilka dessa södrens ömtåliga barn icke kunna vänja sig vid att fördraga.

Rättvik, Dalarne.Skånes befolkning är till utseende och lynne mycket olika på olika trakter. Hufvudsakligen kan den skiljas i tre olika klasser: Skogsbon, Slättbon och Kustbon. Den första klassen utgöres af de norra häradernas, skogsbygdens allmoge, längs småländska gränsen. Hit höra Åsboarne i vester och Oöingame i öster. De förra, äro ett raskt, lifligt, händigt och tilltagset folk med öppen blick, ljus hy och reslig växt;‘de senare hafva mycket tycke af smålänningarne, äro arbetsamme, magre, men groflemmade och bibehålla ännu från snapphanetiden en viss hårdhet i lynne och vildhet i sina seder. Slättbygdens allmoge utgör den andra klassen. Slättbon är i allmänhet starkare bygd än skogsbon, men trög till lynnet och långsam i rörelse och tal. Anletsdragen äro tjocka, och breda och Växten kort och fetlagd. Bådé i åtbörder och kläde-drägt visar han sig tvungen, klumpig, och stel och derutinnan en fullkomlig motsats till sin lifligare och raske granne i skogsbygden; men han öfver-träffar denne i fasthet och pålitlighet och i en. lifligare rättskänsla. Inom sig sjelfva lefva slättlandsbönderpa, bullersamt, men vänskapligt Förr hörde det till saken att friaren ridande, samt åtföljd af ett par talmän ankom till det hiis, der hans utvalda fans.

Effer åtskilligt krus inträdde han i stugan, der flickan emellertid skyndat att i väfstolén visa sin arbetsamhet med så mycket skrammel, som möjligt.

Bröllopet firades med all den ståt och välfägnad, som är vanlig i flera svenska provinser, och bröllopsstassen gjordes så stor, som antalet af släg-tingar tillåt. Utom bröllop firas ännu en mängd gillen, såsom “lergille'*, då • grannarne samlas för att hjelpa ett nygift par att uppföra dess stuga af korsvirke, långhalm och ler; — “töragille11, efter torfhuggningen, då bränntorfven blifvit upphuggen nr torfmossarna, — samt “brydegillet", då linet brytes eller bråkas. Vid alla dessa tillfällen trakteras de samman-bådade grannarne, utom med dryckesvaror; förnämligast med gåsstek eller salt ål, sötgröt och “ejekaga" (äggkaka). Sedan genom järnvägarnes^ anläggande den skånska slättbygden blifvit försatt uti en liflig gemenskap med de större städerna, har — på en tid af tjugu år — en ofantlig förändring^ lnträdt i allmogens hemseder, och de ‘komma snart att höra endast till traditionen. — För högfärd har den förmögnare bonden en särdeles böjelse. Endast den, som har lika stor förmögenhet som haj sjelf, anser

268. Skåi.kt bondfolk.CGJieUm*

han för sin like, “lieman**. Ett tillväxande i rikedom är en tillväxt i personligt värde, och man kan änmi någon få höra horn “den eller den ftr i

år två tusen daler bättre karl än i §or“. Med samma måttatocl mätep äfsen ett af-twrande i anseende.

Rundt omkring kusten ligger en kedja af fisklägen. De son ligga utmed Sundet utgjorde förr, dä tull-lagstiftningen vaT fotad på andra stata ekonomiska grundei än nu, tillhåll för lurendrej are, som visserligen egde stor

skicklighet i sitt yrke som sjömän,, men använde den så mycket sämre. Ostersjösträndera deremot hafva i alla tider bebotts af ett hederligt, kraftfullt och arbetsamt fiskarefolk. ' I sina “vrakekor“, bemannade med fyra personer, gå de långt ut till sjös, lägga sina nät ofta ända bortemot Bornholm och bereda sig genom sina skördar ur djupet, om icke'något utmärkt välstånd, dock i affinänhet en tillräcklig bergning. Om sommaren bestir fisket merendels i sillfångst, om vintern i fångande af torsk och flundror men höst och vår utgör ålfiske dessa strandbyggares förnämsta sysselsättning.

Stngé* i iDgelatad* hårad.

En fjerdedels. tnil vester om Sölvesborg vidtager östra gränsen af Skåne och - utbreder sig för den resandes blickar som en ändlös skogfö? sandöken, vid hvars syngräns i vester ~F}eQcmge backe höjer sig som en lätt molnsky. Först söder om Ifösjön möter, ehuru samma flacka natur bibehåller sig, en behagligare syn genom de ansenliga odlingar och skogsplanteringar, som blifvit. utförda på de stora Trolle-fideikommisserna Ljungby och Årup. Det förstnämnda, till egovidden det första bland Skånes herresäten, ligger på en kal slätt, som från Ifösjön sträcker sig nedåt ÅÅus. och år i afseende pä belägenheten en bland de minst, vackra egendomar i Skåne. Redan från barnåren har något hvar hört talas om Ljungby och sagan om hornet och pipan. Så berättas det: på Ljungby egor ligger en stor sten kallad Magiesten, under hvilken, trollen fordom hade sitt tHihffl och der plägade de med dans och lekar fira sin jul. En fru Gissela Ulf-stand, enka efter Knut Pedersen Gyllenstierna, som vid medlet af 1500-takcHerresätet Trolle-Ljungby i Skåne.cgde Ljungby, hade hört taJas härom och var nyfiken att fö närmare underrättelse om det hemlighetsfulla bergfolket. Hon lofvade derför sin bästa häst åt den, som i julottan ville resa till Magiesten och taga reda på förhållandet En af hennes raskaste stalldrängar gick in på förslaget och be-gaf sig åstad. Framkommen till stenen, såg han denna upplyftad på fyra stolpar af guld och huru trollen derunder höHo sig glada. En ung troil-qvinna kom ut emot honom med ett dryckeshorn och en pipa, tillsägande honom, att först dricka bergakungens skål och sedan blåsa tre gånger i pipan. Drängen emottog båda, men blef i samma ögonblick tillhviskad ett helsosamt råd af en okänd qvinna, hvarpå han utslog drycken öfver axeln och red i sporrsträck hem till gården, der ban lemnade sakerna till sin matmoder. Genast infunno sig trollen, hvilka dock icke kunde inkomma i borgen, emedan vindbryggan blifvit uppdragen, och lofvade fru Cissela stora rikedomar och allsköns lycka om hon ville åtcrlemna hornet och pipan, men att i annat-fall olycka och förderf skulle träffa både henne och hennes slägt Den modiga frun låt-dock icke skrätrtma sig af dessa hotelser, utan

behöll hornet och pipan, hvilka ännu förvaras på Ljungby gård. Hornet är nära hälfcirkelformigt med . förgylda * silfverbeslag; pipan, som är väl skuren i elfenben, är gjord- så,'.art t hon -kan blåsas från båda ändarne och ger ett entonigt skärande ljud. Om den ungefärliga tiden, då dessa båda pjeser blifvit förfärdigade, skrifver prof. Brunius i sina konstanteckningar: "Då Karl v. Linné ej trott sig med någon säkerhet kunnat uppge hvad djurslag hornet tillhört, så lemna vi den frågan till framtida undersökning af naturforskare; men hvad ingen oss veterligen vidrört, nämligen arbetets hållning och ålder, bör icke här med tystnad förbigås. Hornets beslag vitnar om en utbildad medeludsstil och en öfvad hand. Om siraterna, som ingalunda angifvas å Linnés och Munchs ritningar, sammanhållas ined likartade konstformer å nordiska bygnadsverk, hvilkas ålder man känner, så synes detta arbete ha omkring år 1300 tillkommit. Pipan, som företer ett ganska rent snitt, tyckes jemväl ha en hög ålder och den lär, om man får döma af dess ljud, varit begagnad på jagt."

Under det fru Cisselas fader Jens Holgerseu Ulfstand var egare till Ljungby tilldrog sig der följande ovanliga äfventyr. Emelhin honom och abboten Nils Henriksson i .Beckaakog hade uppstått -en egotvist, hvarunder abboten yrkade på att bekomma flera af godsets bästa gårdar till klostret. Ulfstand, som synes ha varit något osäker på sin éganderätt, ingick en förlikning, enligt hvilken den omtvistade jorden skulle delas emellan parterna. Det dröjde emellertid ej länge förrän Jens Holgersen kom under fund med att han blifvit narrad, och att han onödigtvis låtit, afhända sig en del af sin yppersta jord. Han tänkte genast på hämnd och fick snart tillfälle att ntkräfva en sådan. - En dag kom den tjocke, välfödde. abboten till Ljungby. Med mycken svårighet praktiserade han sin tunga lekamen uppför slottstrappan, der Jens Holgersen artigt mottog honom, beklagande att den vör-dige fadren var besvärad af sin svåra andtäppa, men sade' tillika att han kände ett osvikligt medel, att inom tio veckor reducera hans corpus inom mättliga gränser. Munken, som länge nog dragits med sin öfverflödiga fetma, bad att få veta ett så förträffligt medel; men Ulfstand sade att det vore en hemlighet, som han ej kunde yppa, om ej patern skriftligen förband sig att noga följa de lefnadsregler, som komme att förskrifvas, samt gäldade de med kuren förenade kostnaderna. Härpä ingick den tjocke munken, hvarpå ett kontrakt uppsattes, hvarigenom han underkastade sig den matordning, Jens Holgersen föreskref, samt att betala hundra mark i arvode. På utsatt dag infann sig abboten för att börja kuren, samt fördes af Ulfstand ned i en smedja, der han af några riddarens tjenare äfklåddes och fastsmiddes vid smedstubben. DerpA lät Ulfstand gifva honom en slägga och tillsade honom att

smida i tio veckor, hvarjämte han förordnade att kosten under tiden skulle utgöras af vatten och bröd. Abboten protesterade på det kraftigaste emot behandlingen; men Ulfstand påstod, att liksom han (Ulfstand) hade måst hålla kontraktet om egodelningen, så skulle prelaten hålla sitt med afseende på dietkuren. Till sist lyckades abboten få ett bud till ärkebiskopen i Lund, som vände sig till konungen, då Jens Holgersen blef tvungen släppa sin vederdeloman samt dömdes, att plikta hundra mark för det “han sig mot de andliga fäder svårligen förbmtitu.

Ljungby har flera gånger, varit hemsökt af eldsvådor, hvilket af mången ansetts s^som en häind af trollen under Maglestenen. Dén nuvarande slotts-bygnaden Ar uppförd i början af 1630-talet och består af en hufvudbygnad med gaflar i öster och vester, samt två med dem sammanhängande flyglar. På Ljungby förvaras en större porträttsamling, Brinkmanska arkivet, samt ett ansenligt bibliotek, till stor del sammanfördt af förre fideikommissinne-hafvaren, den vördade ädlingen och vetenskapsmannen, excellensen, grefve Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister.

En knapp mil norr om Ljungby ligger Beckaskog, inbäddadt i bokskogar och grönska, på en smal landremsa, som skiljer Ifö- och Oppmannasyh arne från hvarandra. Ursprungligen var Beckaskog ett kloster för munkar af premonstratenser-onlen. Indraget till kronan vid reformationen 1 Danmark, kom det i en enskild egares hand, blef på nytt kronogods, men under svenska kronan, och har under de senare årtiondena varit en omtyckt vistelseort för konungar och tronföljare.

Af Beckaskogs kloster återstår endast en del af inurarne, som ingå i de nuvarande bygnaderna. I sitt närvarande skick omsluter boningshuset i förening med stallar och uthus en stor fyrkantig gård, som fordomdags afdelades af en tegelmur, hvilken nu blifvit borttagen och ersatt med en rad -lummiga träd. Norra sidan af borggården begränsas af den forna klosterkyrkan med ett fyrkantigt torn i vester. Från detta torn sträcker sig i söder, det två våningar höga boningshuset, och Blutar åt denna sida med ett högt tom med trappgaflar. Bygnaderna på södra sidan om borg-Kungsgården Beckaskog i Skåne.gärden anses for de äldsta samt härleda sig frän klostertiden och kall«« ännu for “Munkelängan*

Vester om borgen låg fordom den gamla klosterträdgården, hvilken af fältmarskalken grefve Toll, under den tid han såsom generalguvernør öfver Skåne innehade och bebodde Beckaskog, upprättades ht sitt lägervall och tillöktes med en vacker parkanläggning, som sträcker sig ned emot Opp-m ann asjön. Så väl trädgården som parken blefvo af konung Earl den

femtonde omskapade i nyare tiders smak och utmärka sig isynnerhet för den ovanliga mängd främmande trädsorter, som här äro planterade och väl uthärda Skånes vintrar.

På vestra sidan om den i Ifösjön belägna Ifön, der fordom en borg, Brattingeborg, skall hafva stått, men -som "för invånarnes synders skull blifvit uppslukad af hafvet", ses vid sjöstranden, nedanför TjugukuMe, djupa urhålkningar i befemnit-kalken, kallade "ugnsmurarne". österut på öff iigger en bondgård, Hofgården, hvilken efter hvad man förmodar blifvit uppbygd öfver den krypta, i hvilkan biskop Andreas Suneson, sedan han blef spetäisk, uppehöll sig de sista fem åren af sin lefnad, och som nu begagnas till källare. Den fromme mannén skall liär hafva gjort flera underverk, och Hvitfeld berättar, att en hel bok fanns skrifven om hans mirakler. Bland annat berättas det, att en julafton, då ärkebiskopens tjenare fått lof att roa sig, började vinet tryta. Han skickade eh tjenare att hemla vatten från S.*t Ursulas källa, belägen nära Ifö kyrka. Då vattnet frambärs var det förrandladt i vin. För andra gången skickades samma tjenare och samma under förnyades; men då han tredje gången sände tjenaren med upprepad befallniug, att icke under vägen smaka på vattnet, kunde denno icke motstå frestelsen, hvaraf följden blef att han icke förde annat än vatten tillbaka. Vid ett annat tillfälle hade ärkebiskopens hofroän och tjenare vid sjöstranden funnit en mängd penningar, som blifvit der liggande efter Brattingsborgs förstöring. Dessa hopsamlade de och begynte med sina egodelar lefva lättjefullt och gudlöst. Ärkebiskopen, bekymrad häröfver, anropade Gud och strax blefvo alla penningatne förvandlade till musslor! Dessa musslor (Crania Nummulus), af hvilka stora massor finnas vid Ifösjöns stränder kallas ännu Brattingsborgs-penningar.

På vestra stranden af Oppmannasjön ligger, det i gammaldags stil be-bygda, herregodset Korsholm och vid den närbelägna Råbelöfssjön den väl-bygda, sätesgården ilåbelöf En fjerdedels mil norr om det sistnämnda stället

ligger, på Råbelöfssjöns vestra strand, det i geologiskt hänseende märkvärdiga Balaberget, med en djup grotta, i hvilken sägnen förmäler att den nordiska sagans Vulkan, Velint smed haft sin verkstad.

Kring Helgaåns nedra lopp, der denna utvidgar sig i åtskilliga sjölika basuner, af hvilka den största kallas Sjöviken, utbreder sig ett vidsträckt niattimid, af tre mils längd och nära lika bredd, som består dels af sand och dels af bördig lermylla, öfverallt på denna slätt framskimra en mängduråldriga kyrkor och gamla herresäten, af hvilka flere varit befästade, såsom Hammarshus, Jraslöf, LUlö, Åkeshdtm, Ugerup, VidtsTcöfle med flera. Samma landsträcka har jämväl haft *tvfl gamla städer, Vå och Åhus, hvilki likväl A&st försvinna eller uppgå i det senare anlagda Kristianstad. Denna stad, hvilken, som bekant är, utgör -residensstaden i det norra af de trå skånska. länen, ligger vid norra ändan af Sjöviken,' och genomskäres af en murad kanal, som delar den i två hälfter, af hvilka den norra ligger i Villands och den södra i Gärds härad. — Anledningen till Kristianstads anläggning var den en half mil längre i söder belägna forna handelstaden Vä’s förstöring af svenskarne linder Gustaf den andre Adolf 1612. Danske konungen Kristian den fjerde beslöt då att på Allö i Helgaå anlägga en ny stad, som undfick stadsrätt redan 1615 och efter sin anläggare kallades Kristianstad. Om stadens ahläggning på detta ställe berättar en i orten gängse, folksägen följande: På Hammarshus slott i Nosabo socken bodde

herr Otto Lindenofr, hos hvilken Kristian gjorde ett besök för att jaga på den till godset hörande Allö. Jägarskaran spridde ‘sig åt olika håll och lemnade snart konungen 'ensam. Uttröttad' af det myckna gåendet nedsatte han sig under ett lummigt -bokträd och insomnade. Då drömde han, att han såg ett skönt tempel, i hvilket han tyckte sig inträda och vandra omkring bland pelarraderna. Omsider kom han fram till altaret, der han såg dén. korsfästes bild omgifven af de fyra evangelisterna. Allt -förekom honom så skönt och en sådan himmelsk frid rådde under de höga témpelhvalfvén, att han ovilkorligen föll' på knä och uppsände en bön i brinnande andakt. Då han åter uppreste sig varseblef han sitt eget namn, inhugget på en pelare. I detsamma uppvaknade han och hänförd ‘ af sin dröm, beslöt han att på detta ställe lägga grunden till en stad, som efter honom skulle biia namnet Kristianstad.

I sitt närvarande skick bildar staden Kristianstad en aflång fyrkant med tvenne torg i midten och raka gator, hvilka skära hvarandra i råta vinklar. Vid sin anläggning omgafs staden af för den tiden vanliga befästningsverk, hvilka likväl visat sig- allt för ofullkomliga mot en senare tids belägringskonst och derför blifvit raserade. De hafva utgjorts af höga jord-vallar och breda vattengrafvar, på insidan beklädda med tuktad gråsten-; de fullkomnades ytterligare af fyra* spetsiga bastioner i hörnen och tre trubbiga på sidorna med mellanliggande kurtiner och derutanför limetter på hvaije långsida och på båda kortsidorna en fast portbygnad med utanverk. — Kyrkan, som är uppbygd af stadens grundläggare, har. predikstol och altare af- svart marmor, och utmärker sig för sin ädla och dristiga stil Hvalfven uppbäras af. femton, smala fristående pelare, bland hvilka trenne monöliter. Andra- bygnader, som ådraga sig uppmärksamhet, äro lands* höfdingpresiden$et, elementarläroverkets hus, rådhuset, teaterhuset och det flå kallade hronhuset, som begagnas gemensamt af det här. förlagde Vendes Artilleri-regemente och hofrätten öfver Skåne och Bleking.'Kristianstad har sin hamn halfannan mil söderut Yi<j Ahus, beläget strax ofvanom Helgaåns utlopp i Östersjön. Detta st&lle tillhörde ursprungligen ärkebiskoparna i Lund, hvilka här anlade ett slott, kalladt Aose hus, omkring- hvilket sedan en stad uppväxte, som flera gånger omnämnes i medeltidens handlingar. Kär sedan Kristianstad anlades, förlorade Åhus sina stadsprivilegier och invånarne fingo befallning att flytta till den fÖrrar som erhöll och ännu bibehåller Åhus som lastnings- och nederlagsplats för sina varor. Åhus är beläget pfi en sandig slättmark strax ofvanom Helgaåns utlopp, som här bildar en hamn af ansenlig vidd och längd. Midt emellan köpingen och inloppet till hamnen ligger på stranden af Helgaå en hög kulle, som varit genom en djup graf afskuren fr&n en sandås. Här höjde sig i forna tider det fa3ta Åhus slott med ett ypperligt läge för hamnens och stadens försvar. Några grofva gråstensmurar äro nu Allt hvad som återstår af den ärkebiskopliga borgen.' Från kullens topp öppnar sig åt alla håll den herrligaste utsigt. Strax i vester reser sig den vördnadsbjudande Ahus kyrka, omgifven af större och mindre bygnader, och der bortom på två mils afstånd Söderåsen med sina lummiga bokskogar. Ut-sigten från Åhus’ torn är den vidsträcktaste i Skåne. I norr utbreder sig en betydlig slätt, här och der skuggad af barrskogsplanteringar och vid synkretsen begränsad af Balsberget och en del af Norra Asen. Åt öster ligger den öppna hamnen, utanför hvilken på några mils afstånd en

blånande rand uppstiger ur hafvet, antydande kusten af det täcka Bleking, och i söder, på andra sidan om hamnen, reser sig en kullrig landrygg, beklädd med barr och löfskogar. I trakten omkring Åhus idkas en icke obetydlig tobaksodling.

En fjerdedels mil norr'om Kristianstad, der Helgain böljar vidga Big och antaga dimensionerna af en liten insjö, ligger på vestra stranden sätesgården Araslöf, ett af de större godsen i Skåne. Alla åkerfält kring gården äro omgifna af almträd, hvilket^ jemte det stora godsets indelning i farmer, gifver en i Skåne ganska ovanlig käraktär åt Araslöfs omgifningar och' förlänar hela nejden ett uttryck af lif, trefnad och bördighet, utan enformighet. Gent emot gården, på andra sidan om sjön, ligger Vendes artilleriregementes exercisplats Nåsby-fålad, hvilken plats vissa tider af året framställer en lika liflig, som brokig tafla.

Ännu längre i norr, i en af östra Göinge härads mest romantiska skogstrakter, ligger herresätet Vands, hvars namn har en särskild lockelse för hvaije konstvän, genom den ytterst dyrbara tafvelsamling, som der förvaras. Denna tafvelsamling, som förut prydde Kulla-Gunnarstorp, skänktes af exc. De Geer till hans dotterdotter grefvinnan Wachtmeister, född Plåten, och innehåller omkring åttio nummer, alla af de yppersta mästare, såsom Lud. Carracci, Guido Reni, Rubens (David och Abigail), v. Dyck, Rembrandt, Teniers,. Adr. och Isaak v. Ostade, Jan Steen, Terburg, Josef. Vernet m. fl.En knapp half nm vester om anås ligger den gamla Gvmlösa kyrka, för sin ansenlighet, sin rena rundbågsstil och det fullkomligt säkert bända bygnadsåret en af de märkvärdigaste i Skåne och förtjent åf hvaije bonat-forskares uppmärksamhet. Gumlösa kyrka anlades i slutet af 1180-talet af Trugotus Kettilsson och invigdes den 26 Oktober 1191 till Kristi, jungfru Marias, apostlarne Pauli och Mathæi samt alla helgons ära. Nordens primas, ärkebiskopen i Lun,d, den ryktbare Absalon hade qjelf begifyjt äg uppåt Göinge för att inviga den nya helgedomen. - Ärkebiskop Erik i Trondhjem, som genom sina tvister med konung Sverre i Norge bliftit nödsakad att lemna sitt hemland och vid denna tid befann sig hos Absalon, medförde till invigningen och var assistent jämte biskopen i Vexiö, Stenar. Den fromme grundläggaren hade från alla håll samlat reliker, hvilka nedlades i en blyask och insattes i altaret. Å ena kyrkoväggen lät han insätta en på pergament skrifven förteckning öfver dessa dyrbara skatter. Denna förteckning, som betäcktes af en glasruta, blef 1669 af församlingens kyrkoherde borttagen och relikerna undanskaffade, men pergamentsskriftens innehåll målades på en trätafia, som ännu finnes qvar och hvaraf man vet, att bland dessa reliker funnits bitar af Kristi kors, af stenen, på hvilken korset stod, af Kristi graf, af stenen för grafvens dörr, af fatet, på hvilket Frälsaren åt den sista måltiden, stycken af Marias och Johannes Döparens kläder, af apostelen Petri hufvudskål och af apostelen Andreas’ tofflor, stråa af Marias hår samt Petri och Andreæ skägg, bitar af det ljus, som Gpd sjelf skall hafva upptändt, med mycket mera. — Nära intill kyrkan ligger Sinclairsholms välbygda herresäte. Odlade fält och grönskande ängar om-gifva gården på alla sidor och erbjuda de mest leende utsigter, som vid horisonten begränsas af vackra ek- och bokskogar. Sydvest om gården reser sig den med hög skog bevuxna Helleberga backe, i hvars inre trollen enligt folktron tillbringa sitt olyckliga lif, under det om sommaraftnarna traktens ungdom vid tonerna af byspelmannens fiol, lustigt svänger om på kullens topp i de väldiga bökarnes skugga.

Halfannan mil vester om Sinclairsholm ligger vid vestra' stambanan den ansenliga Hessleholms station och något i sydvest derifrån den- vackra skogomkransade Mnjasjön. Vi befinna oss här i hjertat af den gamla Snapphanebygden och oräkneliga äro de sägner, som i dessa -trakter fbrt-lefva från dessa våldets och orons tider. I Augusti 1677 anfÖUo Snapp* hanarna Hofdala sätesgård, belägen vid* sydligaste ändan af Finjasjön. Under mer än ett dygn försvarades gården af egaren Jöns Michaelsson, sedermera adlad under namnet Ehrenborg. Till sist lyckades det Snapphanarne att öfverstiga grafven på norra sidan, der försvarsverken voro svagast, hvarpå de -öfversvämmade gården och utplundrade densamma. Endast ett fast stentorn, som ännu står qvar, kunde icke intagas. Jöns Michaelsson, som under Btriden blifvit afskuren från detta skyddsvärn, skyndade ned till sjön, och kastade sig i en båt. Då han stötte från land såg han huru lågornaalogo upp genom taken till hans gård. Han skyndade att söka en tillflykt vid Mölleröd p& andra sidan Finjasjön, men innan han hann dit, såg han hora äfven donna gård omhv&rfdés af l&gorna och plundrades af snapp-hanarna; 'han vände derför om och lyckades komma i land på ett ensligt ställe vid sjön och derifrån fly vidare. Efter freder- återkom han och upp-bygde ånyo sitt nedbr&nda Hofdala. — Såsom en betecknande tilldragelse för denna tid omtalas den våldsgerning, som

föröfvädes på några svenska officerare på Firyasjön. I medlet af Februari 1677 kommo öfverste Cron-hjort, major Ollongren och löjtnant Creutz j&mte en esjcort af sju dragoner till Brönnestads prestgård och tillbragte natten der. Pastorn i Brönnestad Jöns Bring varnade dem vid afresan för snapphanarne, hvilka till stor myckenhet uppehöllo sig i trakterna kring Brönnestad och MåJhy\ men svenskarne lyssnade ej härtill, utan beslöto. sig för att fortsätta resan. Herr Hans, komminister i Brönnestad, följde dem öfver den isbelagda Fin-jasjön; men knappt, hade de hunnit ett stycke ut på isen, förrän de omringades af en vtidig skara snapphanar. De fåtaliga svenskarne Bökte väl göra motstånd, men voro för underlägsna fienderna. Dessé höggo en vak pä isen och nedsänkte deri alla fångarna med undantag af öfverste Cron-hjort/som räddades på herr Hans' förböner.

Ännu läoge efter fredens sfslutande med Danmark- fortforo snapphane-oroligheterna. I Ignaberga, som är grannsocken till Brönnestad, hade röfvarne - länge sitt tillhåll/ De hade valt sitt tillhåll- i en bergsklyfta djupt in i skogen, och dit bortfört en qvinna, som.måste passa dem upp och laga deras mat. Genom att troget och noga uträtta deras befallningar hade hon slutligen förvärfvat sig deras förtroende och' insöft dem i. säkerhet En söndag bad hon att få "bevista gudstjensten i Ignaberga kyrka, détta medgafs efter något prut; men väl kommen till kyrkan upplyste hon det samlade folket om röfvarnes gömställe. En trupp handfasta bönder be-gåfvo sig genast till skogen, der de.omringade kulan och lyckades fånga hela bandet Snapphanarne fördes till tingsstället bundna i vagnar, och anföraren, tillägger berättelsen, var så vild, att han bet i “häckastängerna“, Bå att spikarné flögo omkring.

I södra Skåne hade snapphanarne sitt hufvudtillhåll i Färs härad. Såsom deras anförare i dessa trakter omtalas en Jöns Bollring, en Anders Farbror, Ola Törn, Bengt Blanck och Hans Unosen; men den mest ansedda af alla var dock “Lille-Mats“. Han var född i Röddinge socken och hade varit qvartermästare vid étt svenskt regemente; men öfvergick till snapphanarne och blef deras kapten. Genom miod och rådighet vann han ett stort inflytande öfver de råa skarorna och hans befallningar blefvo ögonblickligen åtlydda. Till bevis på den manstukt, han uppehöll bland sitt folk, berättas följande drag. Lille-Mats gjorde en gång med några -följeslagare en påhälsning i Mellby prestgård. Under det anföraren var utgången, hade en snapphane bestrukit järnkakelugnen i stugan med smör.Då Lille-Mats kom in igen och fick veta orsaken till det starka oeet,tvang han upphofemannen att slicka den heta kakelugnen ren .igen med tungan, Vid Blentarp blefvo Lille-Mats och en tropp snapphanar öfvérfallne af syenskarne och efter tappert motstånd tvungne att taga till flykten. Så Lille-Mats hunnit till bron vid Söfde-mölla, Mef hans häst skjuten af de förföljande svenskarne. Under ridten hade han tappat skrofhyckeln fffl sin bjullåsbössa; men' han fattade posto mot broräcket, nppvred med tänderna bössl&set och sköt lika friskt som förut Slutligen fick han sina båda ben afskjutna, hvorefter han blef af svenskarne ihjälslagen. Ånnu omtalas i Skåne horn det vanliga straffet för en snapphane, som lefvande fallit i svenskarnes händer, var att spetsaa på en hvass stör och uppsättas utmed vägen. . Flera sådana dödsstraff lära blifvit exeqverade, och — tillägga' folksägnen — för att öka hungersdödens qval bundoe hvetekakor framfÖr munnen på de 'sålunda spetsade.

.Men vi återvända till Kristianstad- för att derifirån ställa kosan tall de södra häradena af detta län. Genast utanför stadsporten udbreder sig den flacka slätten -i en .oändlig enformighet och upprullar liksom i ett enda ögonblick landets alla herrligheter. Bohvete och råg, kon och hafre trängas om besittningen af den mustiga jorden. De skånska byarnes ovanliga utseende, den egna drägten hos män och qvinnor, hvilka i ordentliga karavaner komma körande med sina torf- och bokvedslass, allt framställer en tafla af främmande, nästan osvensk karakter, som till en början faller en resande bjärt i ögonen men inom en stund förlorar nyhetens lockelser och blir tröttande genom sin brist på omvexling. — När man komma längre i söder förändrar dock landet natur och vissa trakter, särdeles utmed Linderödsåsen, torde kunna räknas bland de vackrare i Skåne. I denna del af Gärds härad ligga de stora godsen MaUeshdtm och VidtskBfl*. Det förstnämnda, beläget på den skogbevuxna nordöstra sluttningen af Iin-derödsåsen, kan — säger Thersner — utan betänkande anföras såsom ett af de mest fulländade ställen i Skåne. “När man“ — säger förf. till Skånska Herregårdar — “genom den lummiga bokskogen nalkas slottet, på 4780-talet uppfördt af Hans Ramel, hänföres man ovilkorligen vid anblicken af den höga bygnaden med - sina finputsade röda murytor, torn, flyglar och paviljonger, omgifna af kanaler, hvilka synnerligast i norr och söder hafva en ovanlig bredd och ända upp till kanten äro fylda af klart källvatten, så att

slottet nästan tyckes simma på vattenytan. En liten trädbevuxen holme tjfenar som tillhåll för de i kanalerna kringsiinmande sranorna, och öfverallt höres det plaskande ljudet af de i vattenbrynet spritttande rudorna. Trädgårdar, orangeri, lusthus, till och med ladugårdshusens fönsteröppningar äro i samma pompösa stil som hufvudbygningen. Det icke minst anmärkningsvärda är den ståtliga chaussé, som leder upp till slottet, hviiket ligger temligen högt på den breda ryggen af åsen. Denna chaussé, som på flera ställen är fast uppmurad af qvaderstenar ochHerresätet VidtskSfle i Skäne.till hvars bygnad en ofantlig mängd sten åtgått, påböljades i slutet af föregående århundrade, men blef först fulländad i detta. Arbetet år så solidt, att det synes kunna trotsa sekler.

Fastän undangömdt, ligger Maltesholm likväl icke ihstängdt Från öfra våningens fönster och från torntaket utbreder, sig för ögat ett helt landskap, öfver de fint schatterade skogsmassörna, som till olika höjd bekläda bergssluttningen, sväfvar den dröjande blicken och möter i norr och nordost den vidsträckta dätten med Kristianstad, i taflans mellangrund. I öster synes det två mil aflägsna Åhus med hafvet der bakom. Åtdeöfriga väders träcken är synkretsen mera begränsad, så att i vester den närliggande Vrams kyrka nästan synes i taflans ytterkant.11

YidtsMfle, som ligger närmare hafvet, är ett af Skånes förnämsta och ståtligaste herresäten. Genom en rak allé af mer än en qvarts mils längd anländer man till en präktig borg, anlagd af Jens Brahe och fullbordad af hans son Henrik Brahe i medlet af 1500-talet — Slottet, en väldig bygnad af fyra, tre våningar höga flyglar, som omgifva en inre borggård, flankeras i sydöstra och nordvestra hörnen af runda torn, hvar-jämte ett fyrkantigt sådant ined trappgaflar reser sig in på borggården. Den stolta bygnaden speglar Sina tegelfäigade murytor i den omgifvande slottsgrafven och beskuggaa på framsidan af en defilé skyhöga popplar. För öfrigt emgifves stället på alla sidor af parker och trädgårdar, af hvilka de senare anses vara bland de yppersta i Skåne. Vidtsköfle, som från början tillhört ätterna Brahe och Barnekow, såldes 1826 till bankiren Ha-german i Paris, söm född på detta gods af fattiga föräldrar, genom arbetsamhet och lyckliga spekulationer förvärfvat sig en betydlig förmögenhet Dels genom gifte, dels genom köp blef hofmarskalken Rudolf Stjernsvärd 1840 ställets egare. Genom de förbättringar han införde i gårdsskötseln, genom den ördning och prydlighet som han äfven i de minsta enskildheter gjorde gällande, vann Vidtsköfle ofantligt i värde och har kommit att omtalas som en mönstergård inom hela landet

Uti en tryckt berättelse “Om spöket på Vidtsköfle gård i Skåne" omtalas födande händelse. En vacker, men lättsinnig ung man, grefve Mauritz L., hade qvarstannat efter en bal på Vidtsköfle öfver natten och fick enligt egen önskan ligga i ett tornrum, der “det .spökade". Innan han insomnade fick han plötsligen i månskenet se en svart punkt på väggen. Den besynnerliga fläckpn vidgade sig allt mer och mer och ur densamma framträdde slutligen en munk klädd i en lång mörk kåpa. Spöket föste på grefven en blick så skarp och genomträngande, att denne efter ett par fåfänga försök att fråga -gengångaren hvad han ville föll tillbaka i sängen sanslös af skrämsel och träffades i detta tillstånd följande morgonen: Med den återvunna

sansen blef. den lättsinnige mannen en annan menniska; han blef tystlåten, stadig och. allvarsam samt gifte sig en tid derefter med en ung flicka, med hvars känslor han dittills blott lektEn annan historia berättas från- början af detta århundrade Då varande egarén till Vidtsköfle. hofmarskalhen, grefve Kristian B&rnekow, hade blifvit invecklad i en rättstvist, som gälde flera under gården lydande hemman.

Vid.närmare efterseende'fann han att åtkomsthandlingar saknades och hån begynte nästan anse sin process som förlorad. ' Då fick han’ én dag ett besök af excellensen T., för hvilken han beklagade sitt missöde och omtalade förlusten. af dökumenterna. Excellensen qvarstannade på Vidtsköfle öfver natten och fick sin sängkammare i ett gästrum, beläget i understa våningen af sydöstra tornet Vid midnatten vaknade han och såg framför sig ett slags tomte, en liten gråklädd man, med en lykta i handen. Sedan spöket betraktat excellensen några ögonblick gick han -fram till dep djupa nischen vid fönstret, höjde på lyktan och visade på en viss punkt i murat Dagen efter gjordes en undersökning på det anvisade stältet då under tapeterna upptäcktes ett väggfast skåp, i hvilket de saknade papperen lågo gömda.

I Albo härad, ungefär halfvägs mellan Kristianstad och Ystad, ligger nära gränsen till Malmöhus län Andrarum, det äldsta alunverket i riket. Bruket anlades redan 1650 af Joakim Beck; men xle stora omkostnaderna vid dess

anläggning och igångsättande tvungo honom att sälja eller pantsätta den ena efter dén andra af sina egendomar. Vid sin död hade han på detta sätt gjort öfver med sin hela fasta egendom, uppgående till icke mindre än tretton särskilda säterier.

Under förra hälften af 1700-talét blef grefvinnan Kristina Piper, enka efter* Karl den tolftes ryktbare minister, egarinna. till Andrarum och var den som satte bruket i full drift. Hon gjorde Andrarums alunverk jemte några andra skånska säterier till fideikommiss inom sin slägt, hvilken Andrarum ännu tillhör. Fideikommissinnehafvären bebor det en åttondedels mil från Andrarum belägna Kristinehof, äfven en af Kristina Pipers skapelser, hvilket ställe genom sip utsökta, nästan förnäma prydlighet, kommer den resande, som besöker det, ätt snarare tro sig nalkas ett furstligt slott, än ett af Skånes herresäten.

På gränsen till Jerrestads härad träffas i Mellby socken, söder om KivikB fiskläge, den- ryktbara Ktviksgiafven eller Bredarör, det dyrbaraste minnesmärke, som bronsålderns »folk lemnat efter sig i Sverige. Grafven består af en på botten af ett stenrör bygd kista af uppresta stenhällar, på hvilkas inåt vända sidor åtskilliga figurer äro inristade, föreställande dels vapen och fartyg, sådana de nyttjades under bronsåldern, deb' en mängd menniskofigurer,' upptagna, såsom det synes, af ett triumftåg eller äf nigot högtidligt offer till gudame. I sitt ursprungliga skick har stenkistan varit täckt med flera på tvären liggande hällar och deröfver med en ofantlig massa större och mindre kullersten, så att griftröret haft form af en stor ättehög Af stenbetäckningen år nu det mesta borttaget, och för att någor-lunda skydda ristningarne på grafväggarnes insidor bar hällkistan blifrit försedd med ett brädtak.

En balf mil ' härifrån ligger vid hafvet den temligen obetydliga yO-Btaden Simrishamn, hvilken redan i slutet 1300-talet omtalas såsom stad under namn pf Sömmershafn. Nära intill staden utfaller en litep å, som fordom varit segelbar för de lätta vikingasnäckoroa; vid dess strand längre in åt landet ligger det gamla. Tumatorp eller Tomerup. som en gång var

en af Skånes största och rikaste städer, men nu nedsjunkit till värdigheten och utseendet af en vanlig bondby.

Ett* stycke från Tomerup, och en mil sydvest från Simrishamn, ligger GUmminge, i konsthistoriskt hänseende icke blott det märkvärdigaste bland alla Skånes herresäten, utan äfven en af de märkligaste bygnader i hela norden.

Det är en medeltidsborg, sådan man nu Bällan får se, ett talande intyg om huru under en tid af öfverfall och plundring, en mäktig man inom egna murar sökte den säkerhet, som samhället icke mäktade åstadkomma. Glimminge eller Ölimmingehus uppfördes i slutet af 1400-talet af dén förut

270. Glinmingehiu.under Ljungby omn&mnde, Jens Holgersen Ulfetand, och anlades, för att lättare ästadkomma de, för en befästning den tiden nödvändiga, vallgraf-varna, pä en sidländ mark ett stycke från hafvet Genom gräfhing och uppdämning bildades pä tre sidor kring borgen en liten sjö, hvaijämte den smala landtungan i söder genomskars af dubbla vattengrafvar, med vindbryggor. Bygnadén, som är uppförd af sandsten från GisslehaDar, ett stenbrott en half mil från Glimminge, samt försedd med dörr och fönsteromfattningar af Gotlandssten, har en höjd af fyra våningar med en enda liten ingång på norra sidan, öfver dörren är i muren innefattad en minnes-tafla af sandsten, på hvilken man ser Jens Holgersen, klädd i harnesk, stödja sig mot Ulfetandska vapnet, och på hans sidor hans båda hustrur, hållande sina respektiva sköldemärken, Trolleska och Braheska vapnen. I flera af rummen äro stengolf samt väggfasta säten i fönsternischerna, fönstren ftro små, i nedra våningen försedda med järngaller, dörrarna med sina fällbommar äro grofva och bastanta och sins emellan, stå våningarna i förbindelse genom talrör. Borgen i sin helhet lemnar det intryck att ingenting är gjordt för beqvämlighet utan allt afsedt för ett starkt försvar. För att tillgodose detta mpt en krigslist, som understundom användes vid medeltidens belägringar, nämligen att fånga .sparfvar, som hade sina bon i borgen och låta dem antända huset genom att binda metalltrådar med brinnande- fnöskbitar vid deras fötter och sedan lössläppa dem, äro i murarna anbragta små runda hål, i hvilka foglarna beldre bosatte sig än under taket eller på andra antändbara ställen.

Enligt en sägen skall konung Hans en gång gästat på Glimmingehos hos Jens Holgersen. Majestätet, som fann

sig väl hos den gästfrie värden tillät honom framställa någon önskan, som konungen ville bifalla. UUstand begärde då, att få ett så stort stycke af en angränsande kronoskog, som han kunde kringgå på två timmar. Konungen lemnade sin tillåtelse härtill och Ulfstand satte sig i gång. Innan den bestämda tiden tilländalupit, återkom han och bar i ena handen en hare och i den andra en afbruten trästubbe, till bevis för, att oaktad t han kringgått en ganska ansenlig sträcka, han kunde gått än längre, om han icke gifvit sig tid att fånga haren och upprycka stubben. Sagan har påtagligen uppkommit deraf att en bildstod, med en bare i ena handen och en trästubbe i .den andra, funnits som prydnad på ett af slottets gafvélrösten.

Af de herresäten, hvilka med sina grönskande parker likt angenäma oaser skänka något lif och omvexling åt det i allmänhet fula och flacka Ingela tads härad, hafva tvenne örup i Bénestads och BoUerup i BoUerups socken, liksom Glimminge, ännu qvar sina fasta stenhus från medeltiden. Att emellertid bygnaderna vid Örup och Bollerup varit ämnade mera tiD bostäder, än till försvarsverk, synes tydligast genom en jämförelse med stenhuset vid Glimminge. På båda de förstnämnda ställena saknar man de vid Glimminge befintliga försvarsanstalterna, liksom å andra sidan meraheqvämlighet kunnat åstadkommas både vid örup och Bollerup, hvarest mellanväggarne varit af korsvirke, d& de vid Glimminge utgöras af massiva stenmurar. Vid örup antyda endast nedra våningens ljusöppningar, som äro anordnade titt skottgluggar, samt den tredje- våningens dörröppning, att man, ehuru - som biändamål, äfven beräknat att härifrån kunnat försvara sig; hvaremot de öfriga våningarnas stora fönster visa, att bostadens beqvämlig-het betraktats som bygnadens hufvudändamål. . I slutet af 1700-talet instörtade vestra gafvelmuren. Den har sedan blifvit uppbygd men flera af-vikelser från husets ursprungliga stil röja allt för tydligt nybygnaden. Nu begagnas stenhuset vid Örup, liksom borgen vid Glimminge till magasin.

Stenhuset vid Bollerup, förekrifver sig liksom Glimminge och örup från medeltiden, och visar i hela sin inredning att det varit afeedt till försvar i händelse af ett fiendtligt anfalL Stället tillhörde på 1200-talet den nu för länge sedan utdöda Duc-slägten, kom derefter genom gifte till Ib Axelsson Thott, som 1401 sålde godset till Stig Pedereson Krogenos, i hvars slägt det förblef tills i början af 1570-talet'

År 1500 firades på Bollerup ett storetåtligt bröllop, då Olof Stigson Krogenos d. v. bortgifte sin dotter Magdalena med herr Tyge Brahe till Tosterup. Enligt en ännu bibehållen anteckning af brudens fader, förtärdes vid bröllopet: 8 åmar rbenskt och franskt vin, 12 tunnor mjöd, 90 tunnor Enser, Pryssing, Hamburger och annat tyskt öl samt hembrygdt öl efter 2 läster, 8 fcr malt och 16 t:r mjöl; — vidare: 10 oxar af hvilka halfva antalet slagtats 10 dagar före bröllopet .och “grönsaltats", 4 rökta.-kokroppar, 40 rökta får, 60 lam, 40 fläsksidor, 84 lispund smör, 7 t:r sill, *4 fcr “begher", 25 vålar torr fisk, '2,000 spettfisk, samt flundror för 40 mark. Till matlagningen åtgick } t:a honung och 4 t:r ättika; till gästernas hästar utfodrades 900 skeppor (omkr. 110 t:r) hafre. Titt mästerkocken och öfrige för tillfället förhyrda kockar utbetaltes 40 mark, till den af basunblåsare och trumslagare bestående ljudliga orkestern 26 mark, samt till Hans Wuret, eller narren, som med sina upptåg och infall roade det förnäma sällskapet och deijämte blandade klareten (ett slags kryddadt vin) 10 mark.

Brudens utstyrsel var hennes stånd värdigt och fadern utbetalte för hennes, kläder och linne samt för brudgummens perlstickade bröllopsskjorta 1,500 mark. Utom röda, blå och gröna kjolar af damast, "engelskt" och sindal, erhöll bruden en klädning af "gyllensammet", som kostat 10 rhenska gyllen aln, en svart sammctsklädning med hermelin till ett värde af 176 mark samt en klädning af gult siden och svart sammet till 69 marks värde. Deijämte erhöll hon i smycken: "hufvudguld", kedja, halsband och' spänne till ett pris af 350 rhenska gyllen, — samt af husgerådssaker tre herresängar, tre par holländska lärftslakan, två flamländska sängkläden, ett engelskt sängkläde, lärftslakan; tre stora bolsterdynor, tre hufvuddynor, ett par silkessporlakan, en röd dansk hufvuddyna, stickad med guld, ett .par gilkealalran till en säng, två röda och blå "dretter", att hänga omkring hen-nes frustuga, stickade med guldskinn, en sydd “bonit" till borgstugan, fyra bänkdynor, tolf nya flamska hyenden och bänkakläden -omkring hennes frustuga, ett bänkakläde till borgstugan, en silkesydd duk, två silkesyddå handkläden, ett blått Bydt handkläde, tre stora “herretapeter", ellofva par aren-nel&kan, sjutton nya svennelakan, tre långa hvita dukar, tio gryten*, en stor mortel, två stora ljusstakar samt en “karm" (öppen vagn) ined två grå hästar. Bröllop, sådana som det nu omtalade, brukade räcka i åtta till florton dagar. Till minskande af ett sådant öfverflöd utfärdade k. Fredrik I och danska rådet 1528 en förordning, hvaribland annat

stadgäs: att ingen af adel hädanefter finge gifva hustru eller dotter kläder af gyQenstycke eDer perlekjortel, perlehufvor och perlekransar, att intet bröllop finge hållas längre än tre dagar och att ej mer än tolf rätter mat finge gifvas till middagen m. m.

Omkring en och en fjerdedels mil nordost om Ystad, samt en half mil afläg8et från hafsstranden, ligger på en kulle Toeterupe åldriga herresäte. Bedan på betydligt afetånd skönjes öfver de omgifvande parkerna slottsbygnadens höga torn, på hvars spets man fordomdags om nätterna plägade uppsätta en lykta att tjena som ledfyr för de utom Sandhammars-refven seglande fartygen. Nära intill slottet ligger Tostcrups kyrka. Inom dess murar hvilar bland andra Jörgen Krabbe, det politiska offret vid Skånes förening med Sverige. En af Danmarks förnämligaste män, och rik godsegare i Skåne, svor han efter provinsens införlifvande med Sverige, svenska kronan trohetsed. Under Karl den elftes krig med Danmark torde han ej med nödig försigtighet dolt sin tillgJfvenhet för sitt gamla fädernesland. Huru som helst, så anklagades han sommaren 1876 för högförräderi och dömdes till döden samt aflifvades på Malmö torg den 13 Januari 1678. Någon tid förut hade han Mifvit erbjuden förskoning, om han ville skriftligen erkänna sina förbrytelser mot svenska regeringen; men Krabbe svarade: “Heldre dö på min oskuld, än mot sanning och samvete fläcka mitt ärliga namn. Så mången ärlig riddare har i dessa år fallit. Hvad gör det, om jag följer dem efter ett år förr eller senare?" — Inom samma tempel gömmes äfven stoftet af krigaren, konstfilosofen och tecknaren Karl August Ehrensvärd, en af de ädlaste och snillrikaste män Sverige fostrat

På Tosterups område, vid ett ställe, Munka-Tågarp, skäll, fordom hafva legat en borg, Vallen, h varom följande sägen meddelas *): Under Margareta Spränghästs regeringstid, hvilken drottning efter sin mans, Kristofer den förstes död 1259 styrde riket under Erik Glippings minderårighet lefde på vallen en riddare, benämnd Isegrim (troligen en sammandragning af Jos Grim). Han hade stora gods i landet och var en myndig, men öfverdådig och grym herre. Särdeles för bönderna var han en fasa och behandlade dem med våldsam hårdhet. På sin borg underhöll han en mängd krigare,

*) G. Ljunggren: Skånsk« Herrgårdar.alla lika vilda som han sjelf, och deras antal sades varit sä stort, att n&r han uppatälde dem fyra man högt, strAckte dg kolonnen frta Vallen Anda till Ystads park, så att d& de företa voro vid parken, ryckte de sista ut ur slottet Denna röfvarflock gjorde hela den kringliggande trakten osäker. En dag gjorde Isegrim ett ströftåg till Löderups socken och p& dess Ang, der socknens boskap betade, fasttog han en tjur, flådde den lefvande och släppte den sedan åter in ibland bjorden. Sedan han en stund roat sig åt detta, tog hån alla kreaturen, samt lät slagta och bortföra dem. När presten i Löderup fick underrättelse härom, bannlyste han Isegrim; men denne, uppretad öfver bannlysningen, for åter till Löderup eller, enligt en annan berättelse, - ditskickade bönder från Hammars by för att slå ihjäl presten. Då våldsverkarne kommo, flydde denne in i kyrkan, men bönderna inslogo föret dörrarna till. vapenhuset och anföllo derpå kyrkdörrarna med sina yxor. Då presten insåg att dessa snart skulle gifva vika, iklädde han sig sin presterliga skrud och öppnade qjelf dörrarne för de angripande. Då fattade röfvarne honom i hufvudet, kastade honom på en sten, som stod vid sidan om kyrkdörren, samt halshöggo honom. Blodfläckar syntes sedan länge både på stenen och dörren och ännu i dag kan man på den urgamla ekdörren till kyrkan se märken efter vårdslösa och djupa yxhugg. Isegrim, anklagäd för mordet lät afrätta- bönderna och ansåg sig dermed hafva gifvit tillräcklig upprättelse; men han kunde ändock icke undgå den hämnande rättvisan. I sitt öfvermod vägrade han att lyda drottningens befallningar och 'efterkomma hennes krigsuppbåd, hvarför hon lät intaga och nedbryta Vall-slottet, då Isegrim sjelf och hela hans röfvarskara omkom.

Tosterup, som ännu tillhör grefliga ätten Ehrensvärd, förvarar flera minnen af Karl August Ehrensvärd såsom hans boksamling, hans bref-växling med sin grefvinna, född Sparre, hans handteckningar o. s. v. Kort efter Gustaf den tredjes död nedlade Ehrensvärd, som icke kunde finna sig i det Reuterholmska gunstlingssystemet, sina befattningar i statens tjenst och drog sig tillbaka till sitt fredliga hem på Tosterup^ der han sysselsatte sig med landtbruk och kemi, samt i familjekretsen om qvällarna utkastade de ryktbara teckningarna, som af Oxenstierna blifvit kallade: "Snillets lek i svenska historien"

Vi befinna oss nu på gränsen till Malmöhus iän, inom hvilket vi ställa våra första steg till Ystad. Staden, hvars

grundläggningstid höljes i mörker, har troligtvis först efter kristna -lärans införande eröfrat sig stadsnamn, emedan våra äldsta häfdatecknare derom ingenting hafva att förmäla. Mot gjutet af 1300-talet egde staden ett Gråmunkekloster, hvars kyrka är den ännu qvarvarande Petri-kyrkan. Under en del af medeltiden blef staden ganska rik och blomstrande genom sitt fiske och sin handel på Tyskland; men hanséförbundets tillväxande makt och inre oroligheter inom danska riket föranledde snart dess förfall, så att Ystad i början af sextonde seklet synes hafva varit temligen afsigkommet. Det repade sig ånyo, men denvälmåga, af hvilken Ystad nu är i besittning, grandlades förnämligast under kejsar Napoleons krig med England; och en icke obetydlig del af den handel, som hade ritt upphof i'kontinentalsystemet, har bibehållit sig finda in till våra dagar. Ystad är ej regelbundet, men på det hela rätt vackert bebygdt, efter skånska sättet med korsverkshus. — Utom den pyss nämnda kloster- eller Petrikyrkan har staden äfven mi annan kyrka, Vårfhikyrkan, liksom den förra bygd ander medeltiden. Sevärda bygnader Aro föröfrigt Kasernen för husarregementet Earl den femtonde, af hvilket en sqvadron garnisonerer i staden, — Elementarläroverkets hus, f. d. Lundgrenska huset, Järnbanstationshuset, uppfördt efter en ritning af danske arkitekten Wold. Men Ystad har äfven ett par has qvar från den gamla hanseatiska tiden, nämligen ett mindre stenhus vid Norregatan, som anses vare uppfördt af Axel Brahe, hvilken afled i slutet af 1400-talet och hvars grafsten finnes i klosterkyrkan, — samt ett liknande tvåvånings stenhus vid Vestergataa, hvilket vi8seriigen undergått förändringar men likväl fött behålla sina nisch-prydda och tinnade gafvelrösten. En annan bygnad, som väl icke räknar så många år af tillvaro, men likväl är förtjent af uppmärksamhet, är den nya fyrstationens torn, hvilket är bygdt af järnplåt på en stomme afvabadt vinkeljärn. Det flyttades för åtskilliga år sedan tvåhundra steg från an förre till sin nuvarande plats. Denna flyttning, hvilken verkstäldes under ledning af major Adelsköld, beskrifves som ett af de vackraste experiment, som ingeniörvetenskapen här i landet utfört Tornet, som har en vigt af 400 centner och håller omkring 50 fot i höjd, flyttades nämligen helt, endast lösskrufvadt från sina tretton grundpelare, hvilka efter lyckad flyttning emot-togo det på det nya stället

I Ystads närhet ligga flera af Skånes förnämsta herresäten, såsom Gharlottenlund, fordom Snårestad, med praktfull åbygnad i moderi) stil, park och trädgårdar; — Marsvinsholm, en knapp mil nordvest från staden, med slott bygdt i medlet af 1600-talet af Otto Marsvin, men i senare tider mo-dermseradt; — BjersjÖkolm, med tornprydd • åbygnad, borggård och trädgårdar; — Krageholm, ett Pipeigods, beläget vid Krageholmssjön, med slott, kapell, trädgårdar och eget sjukhem för godsets underhafvande; — Svane holm, på en ö ' den af bokskogar omkransade Svanqjön. Detta vackre gods, som i äldre tider egdes af ätterna Sparre och Gyllenstierna, har likväl sina bästa och skönaste minnen förknippade med namnet på en af dess rista egare, den oförgätlige Rutger Maclean, skånska jordbrukets och folkbildningens reformator. — Inom samma höglända skogsbygd, som omsluter Svaneholm, ligger ännu längre i vester Börringe-kloéter, fordom ett nunnekloster af Benediktinerorden, men efter reduktionen ett krongods, som innehades af blånd andra Earl den tiondes naturlige son Gustaf Karlsson, generalguvernören G. O. Stppbock, Otto Wilhelm Eönigsmarck m. fL, och för närvarande är fideikommiss för grefliga ätten Beck-Friis.

Vid inträdet i Skytts härad, som utgör sydvestliga hörnet af Skåne, få vi först en riktigt klar bild af den skånska slätten med sin lerjord ochsina korsverksbyar, sina ändlösa sädesfält och sitt danskan rådbråkande träskofolk. I detta härad, der intet adligt goda finnes och der bönderna qjelfra &ro herremän med ganska betydlig förmögenhet och med fullt medvetande om sin sjelfständighet och sitt oberoende, har också folklynnet tem-ligen troget bibehållit sin ursprungliga prägel, ehuru de yttre förhållandena högst väsendtligt förändrat sig på de sista femtio åren. Snygga hvitmenade bondgårdar med sina väl underhållna boningshus, af hvilka ganska många äro uppförda af tegel, omgifna af trefliga trädgårdar, ligga tätt strödda på de rika, grönskande fälten. Der man förr såg stora kärr, vaja nu deherr-1 igaste skördar och allt bevittnar, att landet är bebodt af ett i ekonomiskt hänseende mycket lyckligt folk. Och huru såg detta samma land ut i början af detta århundrade? “Om man en sommardag steg upp på en ättekulle — de enda höjder, som Skytts hårad med fä undantag har att erbjuda, men från hvilka man alltid har en ganska vidsträckt utsigt — såg man gråa byar, med ett och annat träd i de små kålhagarna, ligga hela fjerdedels milea ifrån hvarandra.

Mellanrummen utgjor-- des af flacka fält, der aldrig ett träd skymde utsigtea, om ej några enstaka pilar, som här

och der stuckc upp ur de enkla jordvallar, som afskilde vångarne eller åkertegarne. På den i tråde liggande vången betade en mängd små hästar bland ett jämförelsevis högst ringa antal fäkreatur af mindre god race samt några grofulliga får. På de sidländare ställena voro stora kärr, der man skördade på tufvoma ett obetydligt fång af groft gräs, under det vattnet stod fredadt för alla försök till dikning, som då var en bland bönderna alldeles okänd konst “

“Inträdde man i en sådan by, hvilken ofta kunde bestå af trettio till fyrtio åbor, befanns hvarje särskild gård uppförd och inrättad efter alldeles enahanda modelL Gårdarne voro kringbygda och boniDgslångan — enkore-verksbygnad med lerväggar, sju till tio alnar med fyra alnars stolpar i väg-garne och sex till åtta alnars sparrar till takresning — var så inredd, att

) Denna »i?il som nftst följande teckning kafe ?i med benäget tillstånd kemtat nr Dr Artnr Haxelii förtjenstfolla ock intressanta arbete: Ur de nordiska folkens lif. Stockholm 1882på hvaraera siufttt om förstugan, i hvilken uppgången var till vinden, var ett fyrkantigt boningsrum på husets hela bredd, och i jfimbredd med förstugan ett rum, som kallades “mathuset". Af de tvenne nämnda boningsrummen kallades det ena “bäretugan" eller sommarstugan' och det andra “dagligstugan", som var försedd med järnkakelugn, hvilken eldades utifrån i koket med torf. Strax inom dOrren i dagligstugan, längB åt den vägg, som vette åt gården och vanligtvis hade tre par fönster, stod först gåsbftnken, hvari gässen utkläckte sina ungar, dernäst bordbänken, som upptog hela den öfriga delen af väggen, med undantag af den plats, som innehades af det lilla hörnskåpet, hvari bonden förvarade Bina åtkomsthandlingar och penningar. Ett långt furubord stod framför bänken och vid dess ända, mellan hörnskåpet och ingången till köket, åter en bänk, på hvilken en dyna låg, utsydd med blommor af rödt, gult, blått och grönt ullgarn. På järnkakelugnen, hvars sidor voro försedda med ällahanda framställningar i basrelief, såsom &t Göran och draken, Adam och Eva under det förbodna trädet, eller Earl den Store med krona och spira, stod en liten trälåda med salt, samt några större runda stenar, som folket, då det inkom från kölden, tog i handen för att värma sig. På andra sidan om kakelugnen vid den vägg, som vette åt kålhagen och som blott hade ett par fönster, stod

“kakelugnsbänken", hvari bonden den långa vintertiden tillbragte en stor dd af dagen i hel- eller halfslummer och hvari barnen sofvo om nättema.

Der bredvid stod under fönstret en liten soffa och dernäst en parsäng med ena gafveln vänd åt ytterväggen och den andra försedd med ett skåp, hvari sådana matvaror förvarades, som för möjligheten af ett besök alltid 'borde vara tillhands. Sängens utåt vända långsida upptogs af tvenne dörrar, aom gåfvo det hela utseendet af ett skåp. Vid sängfoten stod klockan bredvid dörren till mathuset.' På andra sidan om denna nedhängde, från en mer och mindre sirligt inrättad så kallad handklädehållare, en smal befransad handduk, hvarefter den dörr vidtog, inom hvilken vi inträdde i stugan. Midt emot denna dörr var den, genom hvilken man från dagligstugan utgick i det så kallade “stegerset", på en gång kök och brygghus, försedt

med en spis, en kölna och en bakugn, som sträckte sig utom väggen i kålhagen, under ett särskildt halmtak. — Den andra stugan, “bärstugan" så kallad emedan allahanda saker dit inburos, som ej annars hade sin bestämda plats, hade ett långt bord, mellan hvilket och väggen stod en lång bänk och vid den öfra ändan en kort bänk till . högsäte för främmande. Rummet, hvars fönster merändels hade järngaller, var dessutom möbleradt med cn väl uppbäddad parsäng, ett par stolar, samt föröfrigt garneradt med blåmålade kistor, som målaren utsirat med stora röda tulpaner, hvilkas make naturen ej varit mäktig att frambringa. I dessa kistor förvande matmor och döttrarna sina gångkläder och linne, samt en del dyrbara sängkläder. Då något af traktens fruntimmer första gången gjorde sitt besök, öppnades dessa kistor, hvilkas innehåll den främmande måste bese styckeför stycke. — I något af uthusen var ett rum, “herberget", bestämdt till herbergerande af kringvandrande personer, samt en drängstuga. De öfriga-bygnadéraa voro efter beqv&mlighet inredda till stallar, logar, hugghus, torfhus, redskapshus m. m. Till den kringbygda gården inledde vadligen tvenne inkörsportar, den ena åt “bygatan" och den andra åt “toften”, benämningen på den närmast gården liggande åkerjorden.”

“I hvatje by fans dertill alltid en samlingsplats under bar himmel, ett slags litet torg, der alltid några större stenar

lågo, vanligast lagda i fyrkant, till säte för byns fäder och dit byamännen, efter förutgången kallelse af åldermannen, på en af honom bestämd tid, infunno sig. Sedan åldermannen gått genom byns gator och trummat vissa slag för hvarje port, ackompagnerad med ett gällt gläfsande af bandhundarna, som aldrig kunde rätt förlika sig med trumman, samt utropat en viss timme för sammankomsten, sågos byamännen på den bestämda tiden troppa af till bytorget Vid dessa sammankomster afgjordes - byns allmänna angelägenheter, såsom v&ngarnes uppgifvanäe, lössiäppande af kreaturen, gärdesgårdarnes underhållandet, afgifter till stamböcker, ”knfiflingarnes" justerande o. s. v. Dessa knäflingar, ett slags kontraböcker, som förvarades af åldermannen, voro fyiv kantiga qtock&r, en aln långa och en tum tjocka, försedda en hvar med det hemmans bomärke, som den tiQhörde, och hvarå medelst olika inskärningar utmärktes uraktlåtenhet med stängsels underhållande, vårdslös tillsyn Ofver kreaturen o. d., hvilket allt belädes med böter, som redovistes vid M&rtensmessan”.

“Det är ett gammalt talesätt, att jorden är allas vår moder, och man kan icke undgå att se, huru öfver allt den råa menniskan får en slags likhet med den jord, som sett henne födas, och af hvilken bon erhåller sin näring. Man behöfver blott kasta en blick på den sydskånska jorden. Huru frodig och välmående ligger den ej utsträckt och “gassar sig“ mot solen, alldeles obekymrad, vill man nästan tycka, om denna lyser eller icke; ty med ett nästan oförändradt utseende emottager hon så väl solskensdagen, som den regniga. Utan att synnerligen förblekna för en långvarig brännande solhetta, eller särdeles förhöja sin grönska för de blida regnen, tyckes hon i det längsta vara sig sjelf nog. Den sydskånska bonden, föga tillgänglig för intryck utifrån, yfver sig också, frodig och välmående, der han hvilar i sin “kakelugnsbänk", eller sitter i sitt högsäte vid bordsändan med en sjelfbe-l&ten min,- som tyckes icke endast säga: “här sitter jag“, utan äfven: “här blifver jag sittande". Belåten med det närvarande, är han en fiende till alla förändringar och hörer af naturen till de konservativa. Svårligen kan han förmås att med uppmärksamhet lyssna till nya förslag och ännu svårare bringas derhän, att han antager dem, huru nyttiga de än må vara. Ej geraa låter han öfvertala sig till något af ståndspersoner, för hvilka han hyser ett misstroende, som har sin grund i det sätt, på hvilket många af dessa behandlat hodom. Skall han öfvertalas, sker det lättast af en bonde.hvarföre ock i hvaije landtförs&mling vanligtvis en sådan framstår som medlare vid alla tillfällen. Äfven den stora och lyckliga -förändringen i hans ekonomiska tillstånd, som genom enskift andet af jorden tillskyndats honom, str&fvade han till en böljan emot af alla krafter. Han kunde omöjligen begripa hvad nytta detta nya påfund kunde medföra. Af ovana att tänka var den ädla konsten hos honom kommen nästan i glömska; och man må ej undra öfver att så skett. Enformigheten i hans hvardagslif och den lilla grad af Bjälsanstrftngning, som han hade af nöden för sitt lifeuppehälle, gjorde att han hvarken behöfde vända sina tankar åt många håll eller särdeles möda' dem. Då hans yrke dessHtom aldrig satte honom i beröring med andra, än med hans närmaste omgifhingar, rörde hans tankar, liksom hans j>erson, sig merändels alltid inom byhemmet 8»»™, hvaije dag återkommande sysslor, -som bedrefvos fullkomligt maskinmessigt, hade inspärrat hans själ i ett tr&ngt fängelse och ett evigt enahanda invaggat den i slummer. Enskiftet af jorden och den mångfaldiga omtanke, ! som nu blef nödvändig, liksom öppnade dörren till själens fängelserum, och hans tankeförmåga började morgna sig efter den långa sömnen."

Med den nya Bakernas ordning, hvilken blef en följd af enskiftet, upphörde naturligen också en mängd sedvänjor och bruk, hvilka hade sin grund det förut öfliga samfälda brukningssättet Af sådana folkbruk har framlidne prosten N. Lovén, i sin mästerliga skildring af folklifvet i Skytts härad vid början af detta århundrade, beskrifvit flera, af hvilka vi icke kunna underlåta att här meddela tvenne teckningar, "mårtensdagsräkenska-perna" ocb “gåsegången", med den berömde författarens egna ord: "Alla åboar i hvaije byalag samlades- på Mårtensdag hos den afträdande åldermannen, för att dels utvälja till denna lönlösa och i följd deraf mycket j besvärliga syssla en annan, dels ock för att afsluta årsräkenskaperna. Sedan gubbarne lägrat sig kring det långa furubordet, på hvilket funnos ölbägare, bröd, smör och ost till gemensamt bästa och ett par stycken krita för revisorerna, framträdde värden med bränvinsflaskan under armen, och sedan !

ölbägaren, beledsagad af sitt “syngottl“ — signe Gott! —, gått från mun I

till mun. söp han gästerna till, hvarefter bränvinsglaset med sitt “Gutår!* j

— ett ord lika oskiljaktigt från glaset som syngott från bägaren — gjorde !

sin rund kring laget. Sedan välkomstsupen gått, gömde den afträdande åldermannen bränvinsflaskan, tills han fått tillbörlig decharge. Han föredrog nu, \

underhjelpt af sitt minne och anteckningarna på bjelkarne i stugan, års- i

räkenskaperna, hvilka, då de särskilda posterna sällan voro upptagna i j

samma myntsorter, gåfvo revisorerna tillräckligt hufvudbry vid, som de j

kallade det, “sammeneringen" (uppsummerandet). Så kunde redovisarne t. ex. oäga: jag har betalt till en stambock (stambok) tre mark och fyra styfver; till en annan en daler och på en styfver när fem -skilling; till en brandskadad två riksdaler och fyrtinio skilling, och till en annan en niomarkare och en plåt. På sådant sätt fullföljde han sina uppgifter och blefve mer-Bildels både revisorer och redogörare inledde i en sådan laoyrint, att denne senare åndtligen, efter många fåfänga ansträngningar, fann sig föranlåten af-bryta hela råkningsbestyret ungefär så här: “det vete icke f-n hor vi sitta här och räkna, men det är på min själ visst och sant, att jag har betalt nt sextiofem daler och några styfver; men styfverna dem ger jag en god dag.“ — “Nå, efter du svär, bror“ — svarade revisorerna och fattade med glädje i tråden för att ledas ur labyrinten — "“så skrifva vi upp det“, ' hvarpå de ritade på bordet hvar och en med sitt kritstycke en sexa, en nolla och en femma — 605; ty så skrefs af bönderna och en stor del af skånska adeln sextiofem på den tiden. Då hnfvudsumman var gifven, började en hvar att uträkna på sina fingrar hvad han skulle betala; men mången betalte dock på höft. Penningarne lades på bordet och åldermannen uttog sina sextiofem daler. Hvad som händelsevis genom missräkning blef öfver lades åsido och användes, heldre än att man skulle invefva sig i nya räknings-bekymmer, till allmänt bästa.

Sedan åldermannen redogjort för utgjftefna och fått dem betäckta, böljade redogörelsen för inkomsterna. Dessa bestodo särdeles i de bötér, som erlades enligt insk&mingarae i knäflingame. Då dessa skulle fördelas på byn, blefvo gubbarne sällan ense om fördelningsgrunderna, hvarföre

- -v"-

det merändels alltid beslöts,- att 772. skluk gam rot med klat. (Fr&a Bara barad.) taga en genväg och supa upp

alltsammans. Sedan detta beslut blifvit verkstäldt, åtskildes laget och der. aftrådande åldermannen lemuade bytrumman till den tillträdande, som i en tågstump slängde denna sin utmärkelse på ryggen och gick.“

“Äfven gummorna i byn hade vid denna tiden årligen en lustig dag,

då de, åtföljda endast af åldermannen, gingo så kallad “Gåsagång". ----------

Alla byns gäss gingo i en flock på fäladen hela sommaren och på de upp-gifna vångarne sedan inbergningen af all säd för sig gått. För att kunna, åtskilja dem hade hvaije nummer i byn sitt särskilda gåsmärke. JBn hade en inskärning i gåsens venstra, en annan i dess högra fot, en tredje två. inskärningar i hvardera fötterna 0. s. v. När höstbetet upphörde att anlitas och gässen skulle insättas på stigan, samlades på en bestämd, dag alla gummorna i byn och gingo från gård till gård och från hus till hus, för att hesigtiga alla gäss och se till, att enhvar hade sina och endast sina. Denna' kringvandring kallades “gåaagång“. Den, som hört hvad.väsen en gåsflock gör, då man kommer in bland den, och icke heller ir okunnig om, hvad buller ett par tjog käringar kunna åstadkomma, kan göra sig ett begrepp om de bullersamma uppträden, till kvilka denna gisa-gång gaf anledning. Efter denna mönstring af byns gäss, vid hvilken utota åldermannen ingen karl var närvarande, hade gummorna sig en rolig afton, en art junta. Der sammansköts till det öl och bränvin, hvilket de förtärde under allehanda glam, som steg i liflighet i samma mån, sob bran vinet sjönk i flaskan. Längre fram på aftonen kommo äfven gnbbane till gåsgillet för att hjelpa Bina gummor förtära gudsgåfvor och gjorde det med nöje, under det gummorna fortsatte sitt snack. “Vet ni hvad, svst-rar*' — sade en gång en ibland dem — “i natt var en tjuf i vårt mathus, han gick in genom fönstret och trampade lika ner i min syltemjöiks-tunna; men vid-det att det plaskade till, ropade far: “hvem är der?*1 ock sprang upp och tjufven var inte sen att lista sig bort Vi tände ljus ock ; när vi kommo ut låg hanB träsko qvår i syltemjölken; men tunnan stod, | Gud ske lof! på sitt Btälle. Visst hade han stänkt litet omkring sig,

mes j det Var en småsak.** —' “Var du inte lycklig syster, som fick behålla dii! syltemjölk!*' — invände den ändra. Denna lilla historia tyckes till åfvei- i tyrs vara obetydlig, mindre värd att antecknas ock knappast läsbar; mm; den är dock ganska karakteristisk och visar framför allt huru fördomsfris i böndernas magar voro den tiden *).“

Inom Skytts härad ligga tre af Skånes städer, alla märkliga genon i sin ålder, ehuru till storlek och' anseende bland de obetydligaste i riket,! nämligen Trelleborg, Skqnör och Falsterbo. Den först nämnde, belägen pi! södra kusten och den sydligaste stad i Sverige, nämnes redan på 1200- j talet såsom en icke ovigtig handelsstad, med gråbrödrakloster, rådhus ock j skeppsbro. År 1617 förlorade Trelleborg sina rättigheter som stad; ma; fortfor derefter såsom köping, hvarunder den så förkofrade sig, att den for | en del år sedan återfick Sina stapelstads- privilegier. j

Skanör och Falsterbo, belägna på. Skånes yttersta sydvestliga udde, j äro båda urgamla, voro båda fordom rika och ansedda, nu förfallna odr lemnade till pris åt flygsandens härjningar. I ålder täflar Skanör med de j aldra äldsta städer inom riket Ett fartyg, tillhörigt konung Harald Hårfager i Norge, inlastade år 879 i Skanör malt, vin, spannmål och honung. Sedan det riktande sillfisket kring kusterna af ön Rflgen, hvilket föranledde Ltibecks, Hamburgs, Roctocks och Stralsunds bebyggande i slutet af 1100-talet, dragit sig till skånska vallen, fingo dessa städer idka fiske och drifva handel på Skåne, hvilket åter förmenades Danmarks fiender och de okristne Venderne. Genom dessa vinstgifvandc näringar, som fortforo under heb medeltiden, uppnådde staden en hög grad af blomstring. De marknader, som då höllos i Skanör, besöktes af nästan alla handlande folkslag och ett

*) Nicoloviu$: Folklifvet i Skytts härad.lifligt utbyte egde der rum med alla den tidens köpmannavaror. ^ Sannolikt erhöllo både Skanör och Falsterbo kort efter sillfiskets böljan sina kungliga slott för . ordningens upprätthållande bland de många slags folk, som här träffade tillsammans och mellan hvilka våldsamma strider icke sällan egde rum.

Vester om och helt nära Skanörs kyrka ligga flera kullar, hvilka bestå af jord och sten med inblandade tegel och kalkstycken, hvilka kullar omgifvas af hopsjunkna och uppgrundade vallgrafvar. Sådana äro de lem-ningar, hvilka återstå af Skanörs slott, som sannolikt efter medeltidens befäst-ningssätt haft en rund kärna för att bättre beherrska -den lilla landhöjd, på hvilken staden och kyrkan ligga. En sumpig hafsvik, kallad Baggedjup, som intränger på vestra sidan om slottet, visar sig vara en konstgjord hamn, hvilken haft sitt inlopp vid fästningsmurarna och varit af en tem-ligen bred och lång landtunga skyddad mot vågornas brytningar.

Falsterbo slott eller Falsterbo hus, som legat bredvid stranden strax söder om Falsterbo kyrka, har uigjorts af ett tom med ringmurar och skall, ehuru förfallet, ännu funnits qvar, när Skåne införlifvades med Sverige. Dess förnämsta märkvärdighet är, att den sista manliga ättlingen af den lysande Folkungaätten, drottning MargaretaB son, Olof, här afled 1387. Från Skanör till Falsterbo sträcker sig utmed kusten en temligen bred vattengraf, som kallas Flommen och tydligen visar sig fordom ha tjenat till hamn för sillfiskaraes småbåtar. Hela trakten kring Skanör och Falsterbo består af flygsand, som icke blott uppgrundat och till en del igen-fylt dessa grafvar och forntida hamnanläggningar, utan allvarsamt hotar att begrafva den senare staden under sina yrande drifvor.

Ett besök i dessa båda urgamla städer erbjuder ett icke obetydligt intresse, såväl för deras egen beskaffenhet som för den skarpa motsatsen mellan den landtunga, på hvilken de äro belägna, och den ofvanför angränsande trakten, en af de bördigaste i Skåne. En fjerdingsväg innan man anländt till Skanör vidtager denna öken, "Skanörs ljung", mot hvars kalhet och ofruktbarhet t ex. Sunnerbo härad i Småland är ett intet

Den tre mil långa vägen mellan Skanör och Malmö fortgår, om man frånräknar ofvan nämnda ljungfält, genom en slättbygd, öfversållad med byar och kyrkor och svällande af frodighet, så att man, enligt Geijers bekanta yttrande, nästan <(tycker sig se huru limpan växer". Från hvilken landsida man må nalkas Malmö, erbjuder staden ingenstädes ett så behagligt och inbjudande utseende, som från den södra. Här har konsten förenat sig med naturen att tillskapa af den så kallade Magisiratsjorden ett litet paradis, der den resande mötes af en mängd tjusande villor, omslutna af en grönska, sådan man i vårt land, med få undantag, endast .kan få se den i Skåne eller Bleking. — Malmö är en af Sveriges äldre städer och befans redan vid böljan af 1300-talet nedflyttad till

hafsstranden från §in ursprungliga plats Södra ftSr», som, till sUlnad från den nya staden,

ndå kallades öffre Malmöghe. Liksom för Skånes kuststäder i allmänhet har sillens ymniga uppträdande vid skånska vallen och det häraf härflytande indrägtiga fisket varit den verkande kraften till Malmös uppkomst och förkofran. Tyskarne, som redan vid den tiden visste att ldll* sig framme, der någonting var att förtjena, voro ock de som här skördade största vinsten af den riktande håndteringen, och, emedan den i hafvet utskjutande landtungan, på hvilken de hade sin nederlagsplata, till formen liknade en krökt armbåge, kallade de den för “Ellenbogen", hvilket »mw sedan öfvergick till sjelfva handelsplatsen och af den bibehölls långt in i senare tider. Stadens äldsta försvarsverk utgjordes endast af jordvallar och grafvar. Konung Erik den trettonde anbefalde likväl alla husegarer i Malmö att, till säkerhet för det kungliga slottet, som då anlades på Iumir egen bekostnad, uppföra en ringmur kring staden och slottet, hvilka befästningar, som synas ha blifvit färdiga vid medlet af 1400-talet, ytterligare förbättrades af konungarne Kristian den förste och Kristian den andre. Borgmästaren Hans Mikelsson, som lefde under den sistnämnde konungens regering, inlade isynnerhet stora och för den tiden ovanliga för-tjenster om Malmös befästande och bebyggande. Det var också han, som lät uppgräfva Östrasjön eller Rörsjön, hvilken i hög grad bidrog till stadens skyddande från landsidan.

Tid efter annan meddelades åt Malmö nya och ökade privilegier, hvilka i förening med det vinstgifvande fisket och stadens gynnsamma belägenhet för handel bragte den till en ansenlig höjd af makt och bktm-Btring. Malmöboarne satte nu sina hufvuden så högt, att de i Gustaf den förstes Ftid,, under ledning af sin diplomatiske och aldrig rådlöse borgmästare Jörgen Koch, i nära ett års tid jämte Köpenhamnare stredo för den från tronen störtade Kristian den andre, samt elfva år senare — denna gången i förening med både Köpenhamnare och Löbeckare — åter gingo att kämpa för samma furste, eller kanske rättare för sina egna ärelystna planer, nämligen för Malmös och Köpenhamns intagande i han seförbundet, för adelns och prelaternas tillintetgörelse och för herraväldet öfver hela Horden. — Men snart sågo sig Malmöboarne öfvergifna af sina bundsför-vandter Löbeckarne, och då de icke längre vågade fortsätta den alltför ojämna striden, uppgåfvo borgarne staden åt konung Kristian den treere, utan Jörgen Kochs vetskap, hvilken derigenom kom i ett sådant trångmål, att han rätt och jämnt förmådde berga sina egodelar och sitt lif. Ehuru uppenbar upprorstiftare, kom han genom sin fintlighet åter i Kristian den tredjes nåd, hvilken han sedan äfven gjorde sig vänlig genom verkliga och stora förtjenster om landet.

Malmö böljade under loppet af 1500-talet att alltmera förlora i lifa-kraft Orsakerna dertill voro flerahanda: dels milfiskets upphörande samt krigets och pestens förödelser, dels ock — samt förnämligast — det nära grannskapet till den af Oldenburgske konungarne alltmera och mera gyn-hade hufvudstaden i Danmark. Detta jämna sjunkande fortgick under 1600-talet och vid stadens återgång till Sverige egde han egentligen siu etörsta betydelse såsom den yttersta fasta punkten på Skånes sydvestra kust; en betydelse som fick sitt fulla erkännande under Karl den elftes krig genom Danskarnes ryktbara misslyckade stormning af Malmöhus »lott 1677. Efter krigets slut gjordes visserligen af svenska regeringen mycket för att höja guvernörsstaden, men den fortfor dock alltjämt att vara utan vidare betydelse, åtminstone i kommersielt hänsende, hvartill orsaken i synnerhet var brist på en duglig hamn. Vid Karl den tolftes död hade staden sjunkit så djupt, att sjelfva frihetstiden, med dess allvarliga sträfvan för landets förkofran, ej förmådde draga upp dep ur dess maktlöshet. Detta skulle i ’ stället försiggå under Gustaf den tredjes tidehvarf. Då lefde i Malmö en borgare Franz Suell, en kraftfull och klarseende man, som bland andra Iför samhället vigtiga åtgöranden lyckades sätta i verket en hamnanläggning, hvilken, påbörjad 1776, fyra år derefter nådde sin fullbordan.

Denne blef en pulsåder till nytt lif för Mahnö, som sedan dess oupphörligt gått framåt och för närvarande är en af Sveriges betydligaste handels- och fabriksstäder.

Likväl är det egentligen i den aldia nyaste tiden, som Malmö tagit jättesteg framåt i välstånd och förkofran. Sedan järnbanan anlades, har innevånarnes antal mer än fördubblats och sjelfva staden har rest sig i en ny och prydlig skepnad, täflande med en hufvudstad. Den allt mer ökade handelslifligheten har nödvändiggjort en utvidgning af hamn-bassinen och arbetena fortgå alltjämt efter en storartad plan. Den stora mängd främlingar,

som årligen besöker staden på genomresa från kontinenten till Stockholm, bidrager äfven i sin mån till liflighetens förökande.

Bland stadens bygnader står utan fråga S:t Petri kyrka i främsta rummet, såväl genom sin rena bygnadsstil, som för sin höga ålder. Hon grundlädes nämligen 1309 och är näst katedralen i Lund den största kyrka i södra Sverige. Här • predikades Luthers lära för första gången i Skåne och den utmärkte andlige man, som dervid uppträdde som reformationens lycklige apostel, Claus Mårtensen, af sina motståndare äfven kallad Claus Bödker eller Töndebinder, emedan hans far var tunnbindare, har här under

273. S;t Petri kyrka i Malmö.koret sin graf.. Helt nyligen har Malmö fått ytterligare en kyrka, nämligen S:t Pauli Jcyrhä uppförd enligt det s. k. centralsystemet af detta systems

ifrige förf&ktare, arkitekten E. Langlet, i den nya stadsdelsom benämnes Rör^jöeta-den. — Stadens Båd-hus, uppfördt i mediet af 1500-talet i en föga vacker stil, som dock vid husets om-bygnad för åtskilliga år sedan erhöll en sådan mer utpräglad i renässans, har i öfra våningen den berömda Knutsaltn, samlingsplatsen lör det fordom mäktiga “Knutsgillet, hvars “stolsbröder" under medeltiden stodo i det anseende, att hvar och en inför domstolen ansågs jämngod med ^ sex andra vitnen;

• f: men hvilkas verk--r samhet nu inskränker j; sig till åstadkommande af en bal hvaije år. Knutsalen är rikt ornerad; väggarne i marraoretuck med inläggningar och takets större fält målade i blått med guld-och omgifha rika arabesker. Denna sal bildar i förening med dertill 275. Kädbusci i M.imö. stötande rum, bland

(Ombygdt efter ritningar af H. Zettkkvall.)

hvilka sårskildt mår-

kes landstingssalen, den praktfullaste festvåning, som någon svensk landsortsstad eger att uppvisa. — Nära rådhuset ligger Landshöfdingeresidenset,hvilket, att döma af deås bygnadsstil, synes vara uppfördt i Kristian den fjerdes tid. — Ännu en offentlig bygnad, som är värd uppmärksamhet, är Malmöhus slott, hvilket likväl är beläget utom den egentliga stadens o mride. Den nu varande bygnaden, som användes till straffångelsc, är med sina omgifvande vallar uppförd under flera olika tidpunkter, s& att en del blifvit bygd under Kristian den tredjes, en annan under Kristian den fjerdes och den sista yttre befästningen fullbordad under Karl dep tolftes regering. På detta slott satt i forna dagar en ryktbar fånge, nämligen grefve Bothwell, den sköna och lättsinniga Maria Stuarts tredje gemål, hvilken, sedan harf först flytt undan till Orkneyöarne och derifr&n till Danmark, här fick sitta arresterad några år och derefter från Malmö flyttades till en annan dansk plats, der han qvarblef till sin död. — Bland enskilda hus utmärker sig i företa rummet det nuvarande KocJ:umska i hörnet af Vester- och Franz Suellsgatorna. Detta hus, uppfördt på 1430-talet, har, utom för sin bygnadsstil, en icke ringa märkvärdighet deraf, att det ett århundrade senare egdes af den nyss omtalade politiska borgmästaren Jörgeu Koch, hvilken, liksom den förtjenst-fulle Franz Suell, hår liaft sin bostad. Samma hus egdes och beboddes

åfven stundom af den 276. Malmöbos »lott.

olycklige Jörgen Krabbe,

som förbi detsamma fördes till afrättsplatscn på stora torget. De vanligaste utflykterna från Malmö ställas till de ett par mil sydvest om staden belägna herresätena Torup och S/uxbersjö. Det förra beläget i Bara socken, ligger på en liten sidländ slätt, omgifven af lummiga boklundar. Bland Torups egare förtjenar nämnas: den inflytelserika Trued Gregcrsson Ulfstand, gift med Gjörvel Fadersdotter (Sparre); dén lärde Sivard Grubbe, den olycklige Korfitz Ulfeld m. fl. — Nu varande slottet uppbygdes af Gjörvel Fadersdotter, men undergick en grundlig restauration i Sivard Grubbes tid. Det utgöres af en trevåningars bygnad af tegel, som omsluter en mindre borggård. Vid borgens anläggning omgafs den med en bred fästningsgraf; hvilken, under det Sivard Grubbe var egare till gården, på föranstaltande af Kristian den fjerdes gemål, Kristina Munk, förändrades till en liten sjö som erhöll vetten från några källor i den ofvanför liggande skogen.Skabersjö, i Skabersjö socken, ligger på yttersta vestra Andan af den vackra skogstrakt, som Agardh kallar Skånes kustås, i en stor, vacker park som, p& något afstånd sedd, tyckes hänga tillsamman med de höga boksko-garne der bakom.

Midt emellan Malmö och Lund, ungefär tio minuters väg från Akarps järnvägsstation, synes, när man färdas på järnbanan, som sammanbinder begge dessa städer, en större palatslik bygnad — uAlna/j>s slott“ —

såsom den stora bygnaden i Skåne vanligen kallas, der det bekanta landt-bruksinstitutet fäst sina bopålar. Alnarps landt-bruksinstitut stiftades först af Malmöhus läns Husbill-nings-Sällskap, åt hvilket regeringen sedan medgaf ett statsanslag till upprättande af en ordentlig högskola för spridande af teoretiska och praktiska kunskaper i jordbruket och dess binäringar. Utom de nödvändiga föreläs-ningslokalerna, laboratorier o. d. innehåller den präktiga bygnaden, som är uppförd i holländsk renässansstil, bostad för föreståndaren, lärarne, elever. Skolan besökes af låijun-gar från alla tre nordiska länderna.

På den stora slätten omkring Höjeå, som i forna tider var segelbar äfven för större fartyg, ligger Lutid, hvilken, så långt urkunderna gå tillbaka, omtalas såsom en rik och blomstrande stad och derför ständigt ett mål för främmande vikingars roflystnad. Efter kristendomens införande i landet blef Lund icke blott hufvudorten i Skåne, utan på visst sätt Danmarks förnämsta stad, der detta lands konungar hyllades och vanligen också kröntes. År 1060 fick Lund sin första biskop i Egino, under hvars tid grunden började läggas till S.i Laurentii-kyrkan. Fyrtiofyra år senare invigdes den första ärkebiskopen Asker, som blef det andliga öfverhufvudet

276. Kockumska huset i Malmö.för de tre nordiska rikena. I öfver fyrahundra &r bibehöll sig sedan ärkebiskopsstolen i Lund och under de många veiidsliga strider, i hvilka dessa andliga herrar så gerna togo del, fingo naturligtvis stadens invånare äfven sin andel af oroligheterna. Redan under Askers tid yppade sig ett sådant tillfälle, då ett stort antal åtföljde honom till Fotevigs slag, der dén blod-besudlade kronpretendenten Magnus Nilsson förlorade Hfvet Ärkebiskop Eskil, Askers efterträdare, förde Lundaborna till en ny strid, äfvenledes för en kronpretendents räkning, nämligen Erik Läms, hvilken ock lyckade tillvinna sig kronan, sedan hans modiga hjelpare fråd ärkebiskopsstaden dock flera gånger fått sitta hårdt emellan.. Erik vistadés ock sedermera mest i Lund och det var under hans tid, som domkyrkan blef färdig och invigd af Eskil, den 1 September 1145. Efter Eskil intogs ärkebiskopsstolen af Absalon (af Hvide-slägten), en af den tidens utmärktaste män. Under hans tid blef Lund och trakten deromkring medelpunkten för tvenne stormiga bonduppror, hvilka likväl båda. aflupo så, att bönderna, hufvudsakligen genom ärkebiskopens kraftfulla uppträdande, blefvo med stor förlust tillbaka-slagha. Absalon var föröfrigt en vetenskapernas och konsternas vän, på hvars uppmaning den store häfdateckuaren Saxo Grammaticus utgaf sin Danmarks ‘ historia. Absalons efterträdare och syskonbarn Andreas Suneson intog icke sina föregångares plats bland rikets härförare; men iugrep så mycket kraftigare på underhandliugames fält, när det gälde statens angelägenheter. - Af honom, kröntes den ryktbare Valdemar Seier i Lunds domkyrka 1203. •— Det goda förstånd, som egt mm emellan det verldsliga och andliga samhällets styresmän, då Eskil, Absalon och Andreas Suneson buro mitran och de stora Valdemarerna och Knut den sjette sntto på Danmarks tron, minskades i samma mån, som kyrkans anspråk växte och Lunds ärkebiskopar ansågo sig af .sin ställning uppfordrade att träda i spetsen för den makt, som tagit till sitt ögonmärke att försvaga den verldsliga regeringen. Flera af de följande ärkebiskoparne tillhörde Danmarks* förnämsta ätter, såsom Hvide, Lykke, Laxmand o. s. v. Vid den ödesdigra herredagen i Kalmar 1397 var det en ärkebiskop från Lund, Jakob Gerhandsson, som satte sitt namn först biand de qjutton herrar, hvilka undertecknade det märkliga dokument, hvarigenom de tre nordiska rikena blefvo förenade under en spira. När Karl den åttonde Knutsson lyckats vinna Sveriges krona och derigenom råkat i strid med Danmarks konung, blef Lund 1452 jämte större delen af Skåne af den .förre hemsökt med svärd och brand, dervid nästan hela staden afbrändes, efter hvilken ödeläggelse Lund aldrig lyckades återvinna sin forna betydenhet. Ärkebiskopsdömet höll sig likväl uppe ännu någon tid, och år 1518' utfärdade den dåvarande innehafvaren, den nära nittioårige Birger, på påfvens befallning den stora bannlysningen öfver Sten Sture den yngre och de motsträfviga svenskarue. Nitton år senare blef Lunds siste kyrkofurste, .Torbern Biide, på Kristian den tredjes befallning fängslad, och några månader derefter var påfvedömet störtadt och Lutherska277. Land» domkvrka.

läran införd i riket Det anseende staden hittills lyckats bibehålla af tog ganska mycket och d& den genom Roeskilde-freden omsider kom under

svenskt välde, var Lund en plats utan synnerlig betydenhet Den förkofrade sig i någon mon genom universitetet som här inrättades af Karl den elftes förmyndare. Genom det blodiga fältslag, som 1676 hölls i närheten af staden, befästade den unge Kar) sitt välde iifver de tre ny-förvärfvade landskapen, hvarpå bekräftelse vanns genom fredsslutet i Lund, tre år derefter. Fredskongressen, en af de vigtigaste och mest ceremoniösa som förekommit i Norden, höll sammankomster i domkyrkan, der äfven fredsinstrumentet undertecknades. Efter sin återkomst till

Sverige, uppehöll sig Karl den tolfte nära halftannat år i Lund, som

på hans tid blott räknade mellan 6 och 700 invånare.

Vid första inträdet i Lund märker man genast, att man befinner sig på en plats af hög ålder. Jämte åtskilliga raka gator med hus i en moderuarc stil, ser man ännu flera krokiga sådana, der byg-nader från en långt aflägsen tid ännu qvarstå.

Först och sist tilldrager sig den ärevördiga domkyrkan, som under det senaste förflutna årtiondet undergått grundlig restauration, hvatje besökandes

uppmärksamhet. Kyrkan, som vid sin invigning

helgades &t Laurentius, har på vestra ändan två torn. Dess inre perspektiv är herrligt och lärer till en del härleda sig ifrån att kyrkan är bredare i vester än i öster, hvarjemte golfvet omärkligt höjer sig från sidorna mot midten. Den vackraste och posantaste delen är utan fråga koret med sin öppna pelargång och sina tinnar, symboliserande Kristi törnekrona. Kyrkans hvalf hvilar på aderton pelare i två rader; predikstolen och altarprydnaden, den senare från medeltiden, äro af scor: värde. För öfrigt eger kyrkan en mängd dyrbara altar-

278. Domkjrkanf kor.

imkärl, gjutna helgonbilder, skulpterade korstolar m. m. Ännu märkvärdigare än kyrkan är måhända den under henne befintliga kryptan eller Kraftskyrkan, som sträcker sig under hela högkoret och uppbäres af tjugufyra pelare i fyra rader. Här hvila flere af Lunds ärkebiskopar, bland andra den nyss nämnde Birger (f 1519), och hår finnes en brunn med ypperligt vatten, hvars stenkar prydes jned sarkastiska bilder af holländaren van Dure, som i ärkebiskop Birgers tid fick i uppdrag att verkställa en genomgripande reparation och ombygnad af Kraftskyrkan. Af dennas märkvärdigheter åro bilderna af Jätten Finn och hans hustru mest bekanta. Enligt den allmänt kända munksagan hade Finn afslutat ett kontrakt med S;t Lars

279. »'KraftJiKvrkan*, kryp ta o i Lnodä domkyrka.

att bygga i<unds domkyrka, men då helgonet genom Guds tillskyndelse -fått veta jättens namn, hvarigenom denne förlorade sin betingade bygnadslön, “sol och måne eller S:t Lars ögon“, rusade jätten och hans hustru i vredesmod ned i kryptan för att kullstörta templet, men blefvo på S:t Laurertii bud förvandlade i sten och stå der än i dag.

Under sin välmaktstid hade Lund utom domkyrkan tjugotvå egentliga sockenkyrkor och sju kloster af olika ordnar med tillhörande kyrkor, hel-geandshus, sjukhus m. m. Af denna herrlighet återstår nu utom S:t Lau-rentii eller domkyrkan endast S.i Peders klosterkyrka och vissa delar af S;t Laurentii klosterbygnad, hvilka dock nu äro sammanfogade med mur-ytor af vida yngre ålder och användes dels till boningsrum, dels till magasiner. S:t Pederskyrkan, som ligger helt nära järnbanstationen, är liten, men såsom bygnadsverk förtjent af all uppmärksamhet Dess ålder år ej med visshet känd, men det kan antägas att hon är uppbygd i slutet af 1100- eller början af 1200-talet

De märkvärdigaste bygnadema ligga eljest i sjelfva hjertat af stader, och utgöras af den nyss fullbordade Nya universitetsbygnaden, ett storar-tadt bygnadsverk i den ädlaste stil, uppförd efter ritning af öfverinten-denteu H. Zcltervall; — vidare af det Gamla universitetshuset (Acadetnia Carolina), som innesluter i sin bottenvåning universitetets historiska museum, samt i mellanvåningen och den i nyare tider tillbygda öfvervåningen universitetets bibliotek,*af öfver hundratusen volumer tillika med en betydande samling af handskrifter och

paläotyper. Bland de sistnämnda märkas: Ci-

cerö ad Heren-nium, tryckt på pergament i Venedig 1470, Livina, tryckt dersamma-städes 1470, Cæ-sarskomtnentarier. Rom 1469. Bland manuskripten finnes en utmärkt Virgilius på pergament, tagen i trettioåriga kriget af Baner, samt de begge vigtiga handskrifterna Necro-

logium Lundense och Liber Daticus, de äldsta bekanta källorna till danska historien och jämnåriga med Lunda-domens anläggning. I närheten af gamla Carolina ligger på ena sidan Akademiräntekammaren, som derjåmtc innesluter MyntlMbincttet.

Den af väldiga träd öfverskuggade platsen mellan gamla universitetshuset och domkyrkan kallas ännu Lundagård efter det gamla ärkebiskops-residenset, som här varit beläget. Öster om denna staden Lunds medelpunkt reser sig Akademiska Föreningen, en palatslik bygnad, uppförd 1851, hvara stora festsal är en af de vackrare i Sverige. Den öppna platsen på södra sidan om Studentföreningens palats, benämnd Tegnérsplatsen, prydes med 'Teguérs staty, gjuten i brons efter modell af Qvarnström och föreställer Frithiofs skald i ingifvelsens ögonblick, stödd mot en runsten, mot hvilken äfven hvilar hans harpa, behängd med en lagerkrans. Vid samma öppna plats ligger äfven den af prof. Nyström uppförda Jluseibygnaden, in-oe&uUBIde bland annat Zoologiska mnseum, der alla Skandinaviens verte-b re rade djur finnas, p& få andantag när, representerade, ocb hvars skelett-samlingar eger en t mängd exemplar åf fossila skallar och ben funna i Skånes torfmossar. Dyrbarast och størst är dock fogelsamlingen, näst riksmu-sei den betydligaste i Sverige, af hvilken en tredjedel samt dertill den förnämsta blifvit skänkt till universitetet af öfverstekammaijunkaren, friherre A. G. Gyllenktbok, hvars bröstbild pryder en af salarna. — Af öfriga i det inre af staden belägna bygnader må nämnas: Anatomisalen, Nya Laboratoriumi Nya Biskopshuset, Katedralskolan, det nybygda Länslasarettet, upp-fBrdt r den gamla Paradislyckan, som numera användes till promenadplats

981. Akademiska föreningen I Lnnd. ^Uppförd 1861 af J. SraÖMaam«.)

för konvalescenter, samt Esatas Tegnérs bostad, inom hvilken den odödBge skaldens arbetsrum finnes bibehållét i samma skick, som då han der diktade Frithiofe Saga och Axel.

Föröfrigt märkas Nya Botaniska trädgården med orangerier, Nya Observatorium vid Grönegatan, Helgondbacken, en skuggrik park med en herrlig utsigt på ena sidan åt Sundet, på den andra Ofver Råbydalen och slätten ända till Romeleklint.

Vid sidan af Helgonaoaciten ligger biskopinnan Thomanders ståtliga villa Tuna, uppförd i riddareborgsstil och präktigt dominerande slätten. Söder om staden; vid sidan af den vackra begrafningsplatsen, der bland

37andra märkas väckra monument öfver C. A. Agardh, Thomander, Branios m. fl., ligger det for några år sen öppnade Institutet for dcfstumma.

1 stadens närmaste grannskap ligga: söderut Råby räddningsinstitut för vanvårdade barn, stiftadt af den här ofvan nämnde friherrre A. G. Gyllenkrook, och på norra sidan vid Lands-kronavägen Sliparebacken eller S:t Liber shög. der danska konungarne fordom hyllades och Skånes landsting höllos och der ett monument snait kommer att resas till erinran om Kari den elftes seger öfver danskarne i slaget vid Lund den 4 Dec. 1676.

En mil öster om Lund ligger Dalby, fordom ett rikt Augustinerkloster och för en kort tid' biskopssäte. Den gamla klosterkyrkan, näst Lunds domkyrka den förnämsta i stiftet, har liksom denna en krypta eller kraftskyrka, men hvilken i Dalby ligger under tornet Här år danske konungen Harald Hein begrafven. — Något mer än en half mil söder om Dalby reser sig öfver slätten den höga Romdeklint, från hvars spets man har en både vidsträckt och hänförande utsigt öJfer en stor del af södra Skåne.. Det stycke

bergsnatur, som “klinten" gent emot det omgifvande slättlandet onekligen

framställer, har gifvit rik näring åt folkfantasien och skapat en mängd sägner, som ännu omtalas med ett slags anspråk på tillit. På nordvestra sidan ligger Björns-torps sä tesgård, en af Skånes mindre, men tackaste egendomar. På nordöstra sidan, men p* ett

282. Esaias Tegnérs ststy. (Efter K. O. Qv arv ström.)

283. Museibjrgnsden i Lund. afetånd af Hå»

(Efter rltain* ef prof. Nr.T.Ö-, Uppförd »»-1MB.} halflUinan mil från

Romeleklint, ligger Öfvedsklosfer vid stranden af Vombsjön. Såsom namnet ger tillkänna var stället i gamla tider ett kloster; och detta ett af de rikaste ochHerresätet örtofta i Skåne.myndigaste i Skåne. På det gamla klostrets grund reser sig nu ett praktfullt slott, om hvilket Gustaf dén tredje en gång yttrade, att “det var för stort för en privat person", öfvedskloster, som disponerar öfver trefjerdedels qvudratmil och således är ett af de större godsen i Skåne, har efter reformationen tillhört ätterna Lindenow, Lewenhaupt och Hamel, af hvilken sistnämnda ätt den i Skåne välbekante öfyersten Hans Rame) uppförde de nu varande bygnaderna efter ritning af C. Hårleman. Gårdens slott3lika yttre motsvaras fullkomligt af det inres rikedom och prakt. Flera af rummen prydas med taflor af erkändt värde, äfven af några svenska konstnärer. Ett gediget konstverk är Hans Ramels byst, huggen af Sergel, hvilken finna» uppstäld i det vackra galleriet, der också några andra värderika skulpturverk äro till åskådande, såsom Napoleons byBt, enligt sägen af Ca-mova, och en kopia i marmor af den kapitolinska Venus. — En bred och liög väg, beskuggad af lummiga lindar och oxlar, leder öster från herrgården upp till Öfveds kyrka, der man finner ett af Byström utfördt vackert •monument öfver Hans Ramel och hans grefvinna Amalia Lewenhaupt

Ännu längre i söder, i sydvestra hörnet af Färs härad, ligger det ståtliga Söfdéborg, ett af de större herregodsen i Skåne och Btamgods för en .gren af grefliga ätten Sparre. D$t nuvarande slöttet, i Nederländsk stil, -anlades 1597 af en Fredrik Lange ;mén fullbordades först i medlet af 1600-talet af Otto Tott, som på slottets inredning nedlagt stora kostnader samt äfven låtit anbringa de konstrika taken i tvenne af slottets salar, hvilka tak genom deras rika snidverk och konstnärliga anordning troligen sakna sina motstycken i hela .norden.

Den rika Blättbygd, som utbreoer sig norr om Lund och genomskäres af Löddeå, bar i gamla tider varit särdeles lockande för de adliga herrarne, hvilka här skaffat sig besittningar och anlagt åt sig gårdar. Der äro också flera af provinsenB bästa egendomar belägna. En knapp mil från Lund ligga i en nära liksidig triangel, på en fjerdedels my8 afistftnd från hvarandra trenne herresäten; Svenstorp i triangelns sydvestra, örtofla i dess nordvestra och Hvidarp i dess nordöstra hörn. Af dem bibehålla de två förstnämnda ännn några minnen efter det blodiga slaget vid Lund och svenska och danska konungames vistelse i trakten. Strax före slaget hade Kristian den femte sitt högqvarter vid Svenstorp och tillbragte natten till den 4 December (g. st.) i ett rum på nedra botten, hvilket ännu bibehålies i sitt forntida skick. Föjjande natten låg Karl den elfte i samma rum. — Vid ör-tofta, beläget helt nära Brååns utlopp i Löddeström, hade Karl sitt läger från den 1 November till den 4 December (g. st) 1676. Lägret var uppslaget på vångarne mellan Lilla och Stora Harrie och konungen hade sitt högqvarter i Benstorp. Generalerna von Ascheberg och Galle bodde der-emot på örtofta gård, för att bevaka det der invid liggande vadet öfver Löddeström. För att värja sig mot den stränga kölden, som på den öppna slätten kändes dubbelt bitande, gjorde soldaterna nå Karls befallning hyddoreller kulor åt sig nåder jordytan, lemningar efter sådana syntes ännu rid böljan af detta århundrade vid Lilla Harrie. Natten före slaget vid Lund försökte den danske partigftngaren, generalmajor Meierheim gå öfver isen vid Munkarp för att oroa Ascheberga flygel: tnen blef så emottagen att han med förlast måste draga sig tillbaka.

Örtofta har äfven en annan historisk märkvärdighet, såsom varande det enda verldsliga gods i Skåne; som haft sig förlänad birkerätt eller halsrätt; de andra skånska birken voro andliga. Med birk förstods ett visst af konungen bestämdt område, öfver hvilket birkets innehafvare egde fiill doms-rätt samt rättighet till alla inom birket utfallande böter. Han hade äfven rättighet "att tillsätta birkefogde (domare), men måste sjelf underhålla birke-hus (tingshus) samt upplåta galgbacke. Ännu kallas en vång vid örtofta för “galge vången“ och några andra för “tingsvångarna“, allt minnen fria tiden då egaren af Örtofta hade sig tillagd birkerätt

Omkring en mil öster om. örtofta ligger Skarkutt, en af Skånes äldsta egendomar och äfven räknad för ed af de största. Professor ljunggren omtalar, att Skånska egendomarne fordom efter hemmantalen voro delade i klasser; till första klassen hörde fjorton gårdar, af hvilka de sju största kallades “bröderna“ och dd sju mindre “systrarna“.

Skarholt var bland bröderna den sjette i ordningen. Den grönska, som nu omgifver den gamla borgen, är en produkt af senare tiders arbete. I sig sjelf har stället en föga tilltalande belägenhet; rundtomkring utbreda sig bördiga, men flacka entoniga fält, som med undantag af en eller annan kyrka icke lemna någon hvilopunkt för ögat. På Skarholt förvaras én god samling af taflor, bland hvilka märkas: en Adrian van der Veide, en Karel du Jardin, en genre-tafla och vinterlandskap af Molinaer, fruktstyekén af van der Helst, en Venus ur venetianska skolan, ett porträtt af Reuterholm, måladt af Angelika Kauffmann.

Det forna De la Gardieska herresätet Loberöd, vid pass en mil sydost om Skarhult, är för hvarje vän af vitterhet och nordisk historia välbekant för de vetenskapliga skatter, här äro församlade — eller rättare, som bär funnits samlade, ty största delen är nu förskingrad. Excellensen grefve Jakob Gustaf De la Gordie samlade ett bibliotek, det största i Skåne, och bildade ett arkiv, som ansågs vara ett af de förnämsta enskilda i hela nom Europa, samt hitförde dé dyrbara konstalster, han dels ärft dels samlat undejr sina många resor. Biblioteket delades vid hans död emellan hans arf-vingar. Den delen som stannade qvar på stället, har ide allenast blifvit väl vårdad utan äfven tillökad, så att den nu torde uppgå till tjugutusen band. Bland bokskatter i Löberöds bibliotek, må nämnas: “Liturgien eUer den röda boken Karl den niondes kyrkoordning och Gyllenhjelms “Schala Gaptivitatis“. Anmärkningsvärda äro föröfrigt den psalmbok, som Gustaf Baner hade i handen, då hap afrättades på Linköpings torg; de ryska rid-darordnarne målade på pergament, en skänk af kqjsar Paul till Gustaf denfjerde Adolf och af honom förärad till excellensen De la Gardie. Den stora handskriftssamling, som är bekant under namn af De la Gardieska arkivet, förvaras nu & Lunds Akademie-bibliotek, dit den skänktes af excellensens arfvingar. Löberöd eger äfvén en dyrbar samling handteckningar af utmärkta mästare ur alla skolor, i sitt slag kanske den största samling i Norden samt ea samling förträffliga taflor och porträtt, hvaribland en nära fullständig samling af De la Gardieska familjens medlemmar. Löberöd tillhör nu.friherre Otto Ramel.

Återvända vi till Lund och fortsätta vår vandring norrut, anmärka vi först Borreby, fordom Lunda-ärkebiskoparnes befästade borg p& östra stranden af Löddeå. I det o(vanför belägna Onsjö härad ligga tvenne af de Trolleska fideikommissen, nämligen TroUéholm och Trollenäs. Man hör så ofta dessa fideikommiss omtalas, att vi med några ord torde böra omnämna deras uppkomst. Deras grundläggare, öfverstelöjtnanten Fredrik Trolle, som dog 1770, var dels genom sitt gifte, dels genom klok hushållning på sin tid en af Skånes rikaste egendomsegare. Med siu hustru Brita Ramel hade han fyra barn: Arvid, som fick Klågerup i mödernearf; Vi vika, gift med riksrådet grefve Gustaf Bonde; Sofia Elisabeth, gift med generalen Fabian Löwen, och Hilda Brita, gift med grefve Fredrik Wachtmeister. Vid slutet af sin lefnad bestämde öfverstelöjtnant Trolle att alla hans egendomar skulle blifva fideikommiss: Näs i Onsjö, kalladt Trollenäs, blef jemte Full-tofta ' fideikommiss i Trolleslägten, Eriksholm, som kallades Frolleholm, blef fideiko'mmiss i Bondeslägten, och Verpinge, som fick namnet förbytt till Trolleberg, fideikommiss i Wachtmeisterska slägten; från det sistnämnda stället öfverflyttades likväl sedermera fideikommissnaturen till Ljungby, som deraf fick namnet Trolle-Ljungby. Till den aflidna generalskan Löwens barn anslog han en penningsumma till inköp af något gods, jämngodt med de andra arfvingarnes. Härför inköptes sedan Ludgonås i Södermanland, som efter fideikommiss-stiftaren erhöll namnet TroUesund. I sitt testamente för-ordnade öfverstelöjtnant Trolle, att hvarjé fideikommissarie utaf döttrarnes efterkommande skulle med sitt namn och vapen förena Trollefamiljens samt att ingen fideikommissarie fick gifta sig med någon ofrälse; bröts häremot skulle godset vara förverkadt och tillfalla Vadstena krigsmanshus. På samma g&ng Trolle i dessa bestämmelser icke så litet oflrade åt sin adliga fåfänga, hade han äfven en tanke på de torftige. Af hvarje fideikommiss skulle sex fattiga med bättre uppfostran njuta underhåll, hvilket nådebröd var så rundligt tilltaget, att man funnit, att ett dubbelt så stort antal dermed skulle kunna hjelpas.

Invid Trollenäs framgår järnvägen till Landskrona och Helsingborg. Den förstnämnda af dessa städer en gammal stapelstad vid Öresund, anla-des redan af Erik den trettonde och har sedan dess blifvit flera gånger priviligierad af både svenska och danska konungar. Ofta utsatt för krigets vidrigheter, flyttades Landskrona, med. anledning af fästningsverkens utvid-gande, 1747 till. sin nuvarande plats närmare hafsstranden. Staden består af flera delar: Nya och Gamla staden, Norra och östra förstäderna samt Norra och östra Värn. Hamnen, hvilken är den största och säkraste ej blott i Skåne, utan i hela södra Sverige, försvarades förr af ett litet fäste. Nya citadellet/ anlagdt på

ön Gråen men detta är nn raseradt. Det af Kristian den tredje uppförda -och starkt befästade slottet begagnas na till magasiner och strafiängelse. Bland andra byggnader, som förtjena någon större uppmärksamhet, må nämnas: stadens vackra Kyrka, kallad Sofia Al-lertina, Gilleshuset, samt det stora Sockerbruket

284. Landskrona hamn.

En mil från Landskrona ligger i sundet ön Hven, vid hvilken Tycho Brahe fäst sitt namn och som derigenom erhållit en historisk betydelse, som ingen tid skall utplåna. Ön som har en half mils längd och en bredd af i det närmaste en qvarts mil, utgör en egen församling S:t lub och hörer till Bönneberga härad af Malmöhus län. Hon bildar ett slags högland med tvärbrant i bafvet stupande sidor från åtta ända till trettiofem meters höjd. Sedd från Bjösidan framter den skoglösa' ön någonting flackt och otrefligt, men eger likväl i sitt inre flera punkter som erbjuda ett visst behag. Framför allt är utsigten från öns platå storartad; på skånska sidan sér man städerna Helsingborg, Landskrona, Lund och Malmö; på den danska Helsingör med Kronborg, hela Bjållandska kusten med sina parker och villor utmed vattnet, samt ytterst Köpenhamn med sina spiror och torn. Uraniea-borg, den borg, från hvilken .Tycho Brahe en gång med siit snilles sol belyste veriden, låg ungefar midt p& én, der -ännu några spridda lemningar efter vallar ange platsen der den store stjerntydaren hade sin boning. “Den stojta borgen, hvare sista qvarlefvor sålunda blifvit j&innade med jorden, beskrifves i gamla anteckningar sålunda: hufvudbygnaden på Uranienborg utgjorde en qvadrat, hvars sidor voro vånda mot de fyra väderstrecken och sirade med torn, spetsiga tak, hvålfda kupoler, altaner och gallerier, symmetriskt blandade om hvartannat. Allt detta var m&ladt i. bjärta färger, grönt, gult och cinoberrödt; grundfärgen på murarne var dock ljus. De spetsiga taken, gjorda af bräder, voro så inrättade, att de kunde bortlyftas, så att man fick fri utsigt åt hvad håll man behagade. Här anst&lde Brahe också i början sina observationer. Invändigt voro rummen på samma sätt målade i bjärta färger, ett rum gult, ett annat blått, ett tredje grönt o. 8. v. I “sommarrummet", som var grönt och i taket siradt med målade af-bildningar af allehanda slags plantor, hade man “en den gladaste utsigt öfver sundet med dess många förbiseglande fartyg". öfversta delen af huset bestod af en stor åttkantig pavillon med ett omgifvande galleri.

I källarvåningen var på ena sidan Tychos stora laboratorium, försedt med sexton ugnar för kemiska experiment, och på den andra köket, i hvilken fans en tjugusju meter djup murad brunn, hvari-från vattnet genom ett hydrauliskt verk upp.viudades och kunde föras omkring i hela bygnaden. Från Bpetsen af den stora midtelpavillonens kupol sågs en förgyld Pegasus, görande tjenst som flöjel, präktigt glimma i dagens ljus. Omkring bygnaden utbredde sig en blomsterträdgård med rabatter i allehanda konstiga figurer, hvilka likväl med sina utsidor bildade en regelbunden ruta. Utomkring denna gingo åter tredubbla alléer, af olika slags träd, och i dessa alléer voro fyra lusthus uppförda. Det hela omgafs slutligen af en sju meter hög vall eller mur, hvars fyra sidor, hvar för sig, hade en halfcirkelformig utböjning på midten. Tvenne vägar korsade hvarandra, i riktning af de fyra väderstrecken, tvärs igenom trädgårdarne och bildade sålunda fyra radier från slottet. Prydliga portar i muren, på hvar-dera sidan om slottet, afstängde åt två håll den ene af vägarne; vid den

285 Landskrona fästning.andra lågo, vid ingångarne till trädgården, tvenne mindre bygnader, af hvilka den ene var upplåten åt tjenstefolkét .och den andra var boktryckeri Öfver båda portarna voro särskilda rum inredda för några stora engelska hundar, hvilka skulle med sitt skällande tillkännage främmandes ankomst, från hvilken sida det ån månde vara.

Då observatoriema på Uranienborg befunnos i längden otillfredsställande uppförde Brahe 1584 på en höjd utanför slottsvallen sitt underjordiska observatorium Stjerneborg, (lat. Stellæburgum). Det visado sig öfver marken såsom en helt låg fyrkantig inhägnad, samt der innanför åtskilliga större och mindre kupoler, hvilande på sjelfva jorden. Dessa kupoler voro lätta

och flyttbara tak öfver de kryptor eller observatorier tinder jorden, i hvilka de stora astronomiska instrumenten voro uppställda. Utför några trappor kom man först ned i ett slags försal, der det, till observatoms beqvämlighet, fans bänksoffor och bord, och hvarifrån ingången delade sig till fem andra cirkelrunda kryptor, hvar och en försedd med sitt instrument. I ett af dessa undeijordiska rum var uppställd en ofantlig “Armilla æquatoria" af mer

än fem meters genomskärning. När Brahe hår anställde ana observationer, lyftades taken delvis af, allt efter som han för ögonblicket behöfde för sitt ändamål. På ett af taken hade han låtit uppsätta en alnshög Mercurii-staty, som genom någon mekanisk inrättning vred sig af sig sjelf omkring. Bönderna, som dagligen gingo förbi och öfver stAngslet kunde se in och betrakta Stjerneborgs sällsamheter, voro icke litet förundrade öfver denna rörliga figur.. Också gick och gälde Tycho Brahe bland dem, icke minst på grund af detta underverk, för en verklig trollkarl *.

Några biografiska underrättelser om denna märkvärdiga man torde här vara på sin plats. Tycho Brahe föddes på Knutstorp i Onsjö hårad den 14 December 1546 och uppfostrades af sin farbror, Jörgen Brahe pä Tostc-rup. Redan under sin första vistelse vid universiteten i Köpenhamn och Leipzig utmärkte han sig för sina ovanliga insigter i kemi, matematik och

286. Tycho Brahe. (1546-1601.)astronomi och utförde redan vid sjutton års ålder märkliga astronomiska observationer, till hvilka beräkningarne ännu förvaras på k. biblioteket i Köpenhamn. Han fullföljde sedan sina studier i Wittenberg och Rosfock, på hvilket senare ställe han råkade i duell med en annan dansk adelsman, Manderup Parsberg, som afhögg Brahe hans näsa. För att i yttre måtto afhjelpa denna brist gjorde han sig en näsa af Bilfver och guld, sfl konst-

287. Uronienborg.

A. Den öatra porten.

D. Vintertalen.

C. GUtkammarc.

D. Den röda kammaren, i erarande mot detta fannt

E. Den gnla kammaren, V mot vetter en

F. Den blå kammaren, J grön aommarkammare.

G. Grnnditenen (med lntkrlft), tom 1676 ladet af

frantka tindebudet Danueas.

H. Klllarföntter.

31. 8tndlekammare och Bibliotek.

Jf. Det lilla Obterratnrlét mot töder,.der endeltmå inttrnment ttodo.

O. Det ttora Obaervatorlet mot töder, der några af de

ttörtta och vigtigasto inttrnmenten befnnno alg.

P. Det ttora nordliga Obterratörlet, ifven med en

del ttora Inttrnment.

Q. Det lilla nordliga Observator!^ med en del mindre

InttromenL

B. En åttkantig tal.

S. Ingången, tem förde ned till Laboratoriet och

npp till Obterratörlet.

T. 8 kammare för a ta de rande.

U. 2 åttkantiga kammare.

V. Uret. Under kalan, i hrllkcn aret rar, en ått-

kantig paviljong med ntaigt åt alla etdor, om-gtfven af ett galleri.

X. En förgyld Pegatoa, tom vindflöjel, hvilken I nyssnämnde paviljong med en vitare angaf

vindens riktning.

F. Föntterna till brintlekftllaren.

4. Ett randt bord 1 laboratoriet.

5 16 ugnar för kemltka undertökningar.

Dörrarna till källarna ander det ttora hotet 4. Pelarne, aom boro k&llarhvalfven.

3. Den 27 meter djapa, morade brunnen.

’6. Några cementkiator.

mässigt, ätt den alldeles liknade den han förlorat, och fäste den med ett slags lim, af hvilket han alltid bar ett förråd på sig, ifall näsan lossnade. Efter omfattande resor i Tyskland och Italien, återkom han vid tjuguqu års ålder till sitt fädernesland och uppehöll sig den följande tiden i Skåne. Här upptäckte han 1573 en ny stjerna i stjernbilden Cassiopea och utgaf deröfver ett arbete, som än mer ökade hans anseende bland de lärda. Samma &r gifte han sig med ett fruntimmer af låg börd, enligt somligwförmenande en bondpiga från Knutstorp, enligt andras en prestdotter. Hur det än var med den saken, räckte hans giftermål så stor förbittring ho; hans förnäma slägt, att konungen ansåg sig böra uppträda som medlande och bilägga saken. Sjelf hade Brahe beslutit sig för att sälja sina egendomar och sätta sig ned i Basel; men Fredrik den andre, som var en stor beskyddare af vetenskaperna och deras idkare, förlänade Brahe med ön Hvex. på lifstid, en årlig pensiqn af 500 daler samt inkomsterna af ett län i Norge, hvilket sedermera utbyttes mot ett kanonikat i Roeskilde, som afkastade 2,000 daler om året År 1576 reste han öfver till Hven, fann den genom sitt upphöjda läge synnerligen passande för' astronomiska observationer och begyntc genast bygga på sitt Uranienborg. Här framlefde han sedan några lugna

och lyckliga år, mes snart böljade åskmoln att skocka sig öfver hans huf-vud. Genom bedrif-vande af den mäktig? hofmäståren Kristofer Valkendorf föll han i onåd hos konung Kristian den fjerde. Förläningarne indi»-gos, bvarefter Brahe begaf sig till Prag. der han mottogs med välvilja af kqjsar Rudolf af Österrike, son tog honom i sin tjeust och lemnäde honom ett rikligt årligt understöd. Tycho Jlrahe afled i Prag den 24 Okt 1601 och blef med stor högtidlighet begrafven i Theinerkyrkan.

På gränsen' mellan Ronneberga och Luggade härader går Helångborgs-bänan förbi flera vackra egendomar, såsom Streköping, Belteberga och VM-äkra, det förstnämnda en tid hem för friherrinnan Martina v. Schwerin, hvilken var den som föranledde Schleys berömda tyska öfversättning af Geqers, Tegnérs och Atterboms dikter, — det sistnämnda stället bekant för de hir upptagna stenkolsskärpningarne. Nära intill Barnlösa järnvägsstation ligger Barnlösa helsobrunn sannolikt känd såsom helsokälla redan under Karl da elftes krig med Danmark. Källan som är belägen i en utmärkt vacker trakt, rinner genom en lodrät öppning ur en hög, med lummiga träd om-skuggad sandstensklippa. Stället, som från flera punkter erbjuder de herr-ligaste atsigter, har vacker park och promenader och var förr samlingsplatsen under Bommaren för allt hvad Skåne egde förnämt och lysande.En half mil nordvest om Ramlösa ligger Helsingborg, en af Skånes äldsta och märkvärdigaste städer. Genom sitt läge, på en höjd vid smalaste delen af öresand, blef Helsingborg, som redan af Adam af Bremen omnämnes under namnet uHalsingeburg“, tidigt en af de vigtigaste punkterna i Skåne. Ursprungligen låg dock icke staden alldeles på samma plats, som nu, utan omkring det gamla slottet, hvilket bestod af det ännu till en stor del bibehållna, höga fyrkantiga tornet Kärnan jämte en lägre förborg. Till Helsingborgs forna betydenhet kan någorlunda slutas deraf, att staden under medeltiden hade tre kyrkor, nämligen den ännu bibehållna Vårfru- eller Mariakyrkan, S.i Petrus, som för långliga tider tillbaka försvunnit, samt S.i Klemens, som låg på höjden öster om Kärnan och som

289. Soficro.

(Efter en teckning tagen &r 1865.)

nedbröts kort före reformationen. Ingen skånsk stad har varit underkastad så många plundringar och förödelser, som Helsingborg; också finnes der, oaktadt stadens höga ålder, intet spår efter några medeltidens bygnadsverk, med undantag af den väldiga Kärnan och den herrliga Mariakyrkan. Till stadens yngre historiska minnen höra danskarnes nederlag för Magnus Stenbocks “gedepoger“ och Karl Johans första landsligning på svensk botten härstädes 1810. Helsingborg är för öfrigt öfverfartsort till Helsingör, har en med stor kostnad anlagd hamnbygnad och på torget en bassin med springvatten. Bland nämnvärda bygnader äro Mariakyrkan, Rådhuset, från hvilket man har en herrlig utsigt öfver Öresund, Elementarläroverkets hus samt Stationshuset vid järnbanan, som förbinder Helsingborg med södrastambanan, de förnämsta. Höjderna omkring staden äro betäckta med vackra trädgårdar och på norra sidan bebygda med täcka landställen.

En half mil norr om Helsingborg ligger det lilla furstliga palatset Sofiero, drottning Sofias sommarresidens. “Sofiero" — säger en beskrifvare, på hvars.- lekande teckning läsaren kanske igenkänner Orvar -Odds fina penna — “är såsom landskap betraktadt ingenting annat än en ursprunglig bok- och ekskog, med vilda branter och afsatser, med fantastiskt slingrande stigar, — vägar i egentlig mening kunna -svårligen komma ifråga — med djupa skuggor och med en liten bäck, som i allahanda egensinniga bugter söker sig en väg ned tQl stranden,' samt ändtligen med Sundets vattenspegel så godt som vid sin fot. På en eller annan liten anordning och utjämning kan man nog märka, att trädgårdsmästaren varit här, men 'likväl med konstnärligt öga och lätt hand; skogen har blifvit förvandlad till en park, men detta på ett så okonstladt och naturligt sätt, att man här knappt anar spaden eller knifven, ännu mindre den fruktansvärda rotbry-taren. Medan hela denna parkanläggning så till vida har sin alldeles egna karakter, och Böker sin like i romantisk skönhet, är slottets läge i måhända ännu högre grad ovanligt, man skulle kunna säga nästan ensamt i sitt slag. Bygnaden är uppförd på en stor platå, en ordentlig högslätt Just som man kommer fram genom ett litet skogsparti mötes man plötsligen af en stor öppen plats, en engelsk “Bowlinggreen11, flaed storartade dimensioner, på begge sidorna omgifven med löfrika trädpartier. I bakgrunden af denna, med finaste rajgräs bevuxna öppna plats, ligger slottet Sofiero. Det är icke uppfördt i någon så storartad stil, att man derpå kan tillämpa epitetet “imponerande", men det är ändock af så betydande dimensioner, att det fullkomligt “beherrskar situationen* och tager sig ut från landsvägen, till och med fastän det ligger på rätt ansenligt afstånd från denna."

Följer man från Sofiero strandvägen utefter sundet, kommer man efter en half mils vandring till Kulla-Gunnarstorp, ett herresäte, soto, hvad belägenheten angår, icke eger många sina likar i Sverige. Liggande nära stranden af Öresund erbjuder det en utsigt, som nästan kan kallas ojämförlig. Seglare i hundratal passera der förbi dagligen och från fönstnm kan man stundom på en gång se de flesta handlande nationers flaggor vaja för vinden. På andra sidan om denna lifliga tafla, med dess in- och utseglande fartyg, kommande och gående ångare, utbreder sig det intagande danska landet. Ungefär gent emot gården ligger der faktoriet Hatnmar-möllen i en leende nejd; längre ned ligger det gamla slottet Marienlyst, en elegant och mycket besökt badort, så Kronborgs vackra slott och fästning samt slutligen Helsingör, till hvilket afståndet öfver sundet icke år längre, än att man ined en god kikare kan se och igenkänna personer, som gå på gatorna.

Ännu längre i norr ligger vid sundet Höganäs. För icke länge sedan, man kan såga ännu, är Höganäs Sveriges enda stenkolsverk. Det börjadeHerresätet Kulla-Gunnarstorp i Skåne.bearbetas redan i mediet af 1600-talet, ehuru, stenkolsbrytningen först företogs med riktig drift sedan grefve Ruuth på slutet af 1700-talet lyckats åvägabringa Höganäsbolaget Stället har i senare tider blifvit mycket för-skönadt och liknar nu en liten stad, med egen kyrka och församling. Lerkårlsfabriken, belägen norr om stenkolsgrufvorna, är vida berömd. Likaså har glasbruket, för sina vackra arbeten vunnit rättvist erkännande. — Norr om Höganäs ligger det ståtliga Krapperup med stor och vacker park, som är särdeles rik på utländska träd och buskarter. På stället finnes ett betydligt bibliotek samt vetenskapliga samlingar. — Fortsätter man vägen öfver den breda dalsänkningen norrut, befinner man sig snart vid foten af Kullaberg, yttersta spetsen af Skånes nordvestliga landtudde, ett granitberg, hvilket, såsom vi förut nämnt, utgör begynnelsen till den större ås, som med åtskilliga afbrott sträcker sig snedt öfver Skåne och slutar med Lin-derdsen nära Östersjöns kust Kullaberg bratår af flera branta, ehuru icke synnerligen höga klippstalp och uppnäf ingenstädes en höjd af hundratrettio meter öfver hafvet. På bergets högsta topp ligger

Kullafyr, som lyser • öfver en stor sträcka af Kattegatt och vägleder seglaren förbi de framskjutande klipporna, hvilkas gräns mot hafvet icke sällan betecknas af spillrorna efter förolyckade fartyg. Vid bergets fot nära hafs-ytan träffas en grotta, “Silfpickarhåle^, deri man fordom sökt efter silfver-malm, och på norra sidan -en annan, “TroUhåkf1, hvars djup uppgifves tränga mer än tretti meter in i berget Från äldre tider har Kullaberget äfven sina minnen: euligt Saxos berättelser var det här, som Palnatoke på Harald Blåtands bud lyckligt utförde den märkliga bedriften, att utför sluttningen löpa på skidor, och enligt folkets tro har den af Nordens medeltidssagor ofta omnämnda “Kullamannen" ännu sitt tillhåll i bergets salar.

I innersta viken af den hafsarm, som under namn af Skeldervifren norr om Kullaberg sträcker sig ett par mil inåt landet, ligger vid Rönne-åns utlopp den lilla staden Engelholm. Stadens anläggniDgsår är obekant I medlet af 1400-talet bygdes. i Rynratad eller Luntertun en ny kyrka. Detta ställe ligger nära Rönneåns utlopp i. Skelderviken och ett hemman derstädes bär ännu namnet Luntertun. Förmodligen har platsen varit ettlönande fiskläge, med en talrik befolkning, och derför fått privilegier som stad, hvilken konung Kristian den andre låtit förflytta till det ställe, hvarest Engelholm nu ligger. — På närmare och fjårmare afstånd från den nuvarande staden ligga flere af Skånes vackrare egendomar, såsom Psgeåohi, Engeltofta, Vrams-Gunnar storp, det natursköna Bössjohdm, Bjersgård, Tom-arp odh Herrevadskloster, ett af de äldsta kloster inom landet och på sin tid upplåtet åt munkar af Cistercienser-orden.

På kort afstånd söder om Tomarp ligger Qvidinge hed, der en upprest minnessten utvisar det ställe, der prins Karl August träffades af en

291- KnlUfyr.

plötslig död och medtog i grafven alla de förhoppningar, svenska folket si rättmätigt fäst vid denne folkkäre och kloke furste.

På Skånes vestra kust träffas en mängd fisklägen, såsom Bistod, Torekov, Arilds Molle, Bd, Barsebäck m. fl., af hvilka somliga, såsom Bistad och Torekov, hafva utseende af mindre städer.

Skåne har varit rikt på märklige män. Härifrån härstamma, för att endast nämna några få bland många, filologen och polyhistorn Are, den utmärkte juristen Dav. Nehrman, adlad Ehrenstrdle, de på naturvetenskapernas fält frejdade Betsiema, botanikem och Statsekonomen C. A Agardh, zoologen och arkeologen S. Nilsson, de andlige talarne H. Schartam och J. H. Tliomander, skriftatällarne Gust. Ljunggren, C. A. Hagberg m. 1,— roen framför allt kan Skåne bland landets utmärkta målare visa på flera -som sina söner, t ex. Stdck, Wickenberg, Blommér, Boklund, Palm

o. s. V.

Skåne tillhörde länge Danmark och hade i följd af sitt läge tidigt och mer än något annat landskap på halfön liflig handelsförbindelse med de land, der platt-tyskan är folkspråk. Det skånska landskapemålet, ut-bildadt under sådana förhållanden, har också ett annat tonfall och uttalas på annat sätt än uppsvenskan. Det är deljämte, isynnerhet sådant det talas af allmogen, blandadt med ord och • vändningar, som äro lånade från Danskan. Men om tungomålet hos Skåningen skulle vara ännu mera danskt än det är, så är han dock sjelf till hjerta och sinnelag så god svensk, som trots någon annan.

292. Öresund ntsnför Helsingborg.Halland.

Halland, det sista landskap i Götaland, som ännu återstår oss att bc söka, är ett långt, smalt kustland, som från skånska gränsen till Varberg ligger öppet för hafvet* men från det sistnämnda stället och vidare norrut har stranden 'bruten i en mängd uddar och vikar, som utanför omgifvas ai holmar och skär, hvilka likväl icke förekomma till det antal, att de bilda

någon egentlig skärgård, men genom det skydd, de lemna de innanför lig-

gande vikarne, göra dessa till goda och säkra ankarplatser. Norra och östra delarne af låndskapet äro uppfylda af mossar och ljunghedar, klippor och bergmassor, hvilka, ju längre de afiägsna sig från hafvet, hoptränga sig i

höga bergsryggar, med smala dalgångar, genom hvilka de i det småländska höglandet och det inre af Vestergötland upprinnande vattendragen finna en väg till hafvet. Dessa åar, som öfverallt äro uppfylda af den berömda Halländska laxen, blifva närmare mot sina utlopp ståtliga elfvar och äro på bräddame bevuxna med täcka löfträd af al, asp, björk och fur.

Åttran och Lagan bilda tvenne betydande vattenfall, till hvilka våra grannar

på andra sidan sundet icke sällan göra utfärder, under det att dessa sköna katarakter för flertalet af landskapets egua innevånare äro så godt som okände. Fallet i Ättran heter Yngre-forsen och ligger halfannan mil från Falkenberg; det något mera bekanta vattenfallet Kasse-fors bildas af Lagan på blott en half mils afstånd från Laholm i Ysby socken och år öfver-raskande skönt.

Landskapets södra del .är liksom kusten flack och skoglös och besvärades förr närmast hafvet af flygsand, som lik en snöyra dref Öfver filten och lade sig i åsar ända till tjugu meters höjd. Om någonstädes i vårt land barnen fått plikta för föräldrarnes missgerningar, för dess glömska af sina efterkommandes väl, så var:det visserligen i Halland. Men lyckligtvis hafva förhållandena i detta som i många andra hänseenden inom landskapetnumera blifvit förändrade till ett bättre. Genom enskilde jordegares och jageribetjeningens med framgång krönta bemödanden har flygsanden öfver allt blifvit bunden och förvandlad dels till åker, dels till en med fur och löf-skog bevuxen mark.

Sedan de stora tallskogarne blifvit afsvedjade och uppbrände, består den egentliga skogen i södra Halland nu mera hufvudsakligast af ljung, hvilkea dvärgskog satt sig i besittning af de utmed småländska gränsen belägna trakterna och här öfvertäcker lika stora landsträckor som i något annat landskap i Sverige. Dock har på dc sista åren odling och skogsplantering äfveu af dessä ljungmarker börjat företagas i en allt mera utsträckt omfattning.

Bergformationen är ötverallt uråldrig och består i allmänhet af gneis. Flyttblock förekomma flerestädes i mängd; men på intet ställe finnas SDår till någon yngre formation eller dess fördelaktiga inflytande på växtligheten. Mot Vestgötagränsen träffas mergellera och ler-blandad

temligen allmänt; men slätten består öfver-vägande af sand, stundom mullblandfld, men oftare späckad med grus och klappersten. Odlingen är likväl i ständigt tilltagande; det milda

klimatet, granskapet till hafvet och de hjelpkällor, det erbjuder, samt industri pch hemslöjd ha längé ersatt hvad jordbruket ensamt icke förmått gifva. Genom det föredöme åtskilliga större jordegare, som både varit i besittning af erforderliga insigter i landtbruket och af tillräckligt kapital, under senare tider lemnat genom användning af mergel, som nästan öfver-allt anträffas, och af konstgjorda gödningsämnen, genom täckdikning och andra hjelpmedel, samt hufvudsakligen genom den allt mer tilltagande inflyttningen af danskar och andra med ett -rationelt jordbruk förtrogne utlän-dingar har emellertid denna näringsgren gjort så betydande framsteg inom länet, att detta på hela kuststräckan väl uthärdar jämförelse med hvilket af de andra länen som helst

294.

Nästan öfverallt finner man en idog allmoge, sysselsatt mea mång-artade bestyr. Vid spinnrocken och stickbågen träffas ej blott qvinnor, utan äfven äldre karlar och backstugusittare. Om männen således under-stundom befatta sig med qvinnoslöjder, finner man & andra sidan q vinnorna oförtrutet deltaga i de tyngsta jordbruksarbeten. Årligen gjorde förr en mängd unga karlar utvandringar, mest till. Skåne, der de genom tröskning och annat arbete förskaffade sig uppehälle Barat en besparing i spannmål, den de hemförde till sitt d& magra hemland. Detta har nu med jordbrukets vunna förkofran upphört. En märkbar olikhet ger sig här, liksom annorstädes, tillkänna i folkets lynne och väsende, dock mest mellan den halländska strandbon och allmogen i provinsens skogs och bergsbygder. Den förre, som ofta vaggas pft de oroliga böljorna, har af dem lärt sig vara rörlig och i följd deraf mycket fallen för ombyte; hvaremot bergsbon är mera fästad vid hemmet och sina förfäders seder och bruk. De gamla

ryggässtugorna med fönster p& taket bibeh&lla sig till och med ännu på

några ställen i bergsbygden, men äro stundom tillika försedda med väggfönster. Folket är i allmänhet högrest och välväxt, såväl män som qvin-nor; de senare hafva mångenstädes någonting groft och karlavulet bide i hållning och anletsdrag; d& i andra trakter, särdeles emot gränsen af Ves-tergötland, Hallandsqvinnorna äro utmärkta föc sitt väna, till och med sköna utseende.

Hallandsås, som skiljer Skåne från Halland, och hvilket vördnadsbjudande landamäre hvarje resande har att öfverfara, som ämnar sig från det ena till det andra landskapet, består i allmänhet icke af berg, utan af en äfven i sina djupaste lager sammanhopad grusmassa, späckad med större och mindre gråsten. Åsen, som liknar en fjällrygg och synes på flera mils afstånd, böljar vid hafvet och sträcker sig längs Karups och Hasslöfs

socknar i Halland samt förlorar sig i Skåne, till hvilket land hela den

södra sträckningen hörer. Ingen, som från skånska sidan sträfvat sig uppför backarna till höjden af den nära tvåhundra meter höga Hallandsåsen, lärer försumma att derifrån kasta ännu en blick öfver den bördiga skånska slätten. Den tafla, hvilken, särdeles en vacker sommardag, utbreder sig under åskådarens fötter, hörer också onekligen till dem, som icke gerna kunna glömmas: i djupet framglänser mellan lundar af ek och bok Engel-toftas välbygda herresäte med sina farmer och rika sädesfält och der bortom en mängd kyrkor skimrande på den solbelysta slätten; i öster höjer sig en bokbeväxt fjälltopp och i vester KullaVerg, som, ehuru det icke ligger längre bort, presenterar sig i den blåa dimmiga mantel, som afståndet alltid kastar öfver föremål af mer gigantiska proportioner. Ett och annat segel på den högblå hafsytan, blomsterdoft och fågelsång äro bipartier, som icke heller fattas i denna herrliga tafla.

Sedan man en stund färdats genom en bokskog, som mellan sina höjder och dalar bildar intagande utsigter öfver Kattegatts ändlösa vattenspegel, försvinner i ett ögonblick all denna herrlighet; den hänförande natur, af hvilken man nyss fann sig omgifven, är liksom genom ett trolldag förbytti tufviga kärr och steniga ljung oeväxta sandkullar. Man befinna: sig i Halland, mellan hvilket jämförelsevis magra land och det bördiga Sk&ne naturen på detta sätt, med nästan hårdhändt hand, uppdrager gränsmärket. Från åsens motsatta sida öppnar sig en vidsträckt utsigt öfver Södra Hallands slättland och den vida Lahdmsbugien. Vid foten af åsen ligger östra Karups hyrka och icke långt derifrån framskymta såsom oaser på slätten Skottorps och Dömmestorps herresäten. Det förra stället, som har en ståtlig Och väl underhållen hufvudbygnad i italiensk stil, bar f&tt ett slags Jiistorisk märkvärdighet, derigenom att Karl den elfte, sedan alla förberedelser voro träffade för ett högtidligt bilägers firande i Halmstad, belt oförmodadt här höll sitt bröllop med danska prinsessan Ulrika Eleonora. Egendomen inne-hafves nu af den om Hallands framåtgående i alla riktningar så högt för-tjente, mångsidigt bildade författaren och utmärkte jordbrukaren P. von Möller. Något mer än en mQ härifrån ligger på södra stranden af Lagan den lilla staden Laholm, en gammal, oregelbundet bygd sjöstad, som dock företer en viss landtlig treflighet genom sina många grönskande trädgårdar. Nära staden störtar sig Lagan omkring en större och några mindre klippor. Här höjde sig i fordomtima ett slott, som redan i slutet af 1200-talet eröfrades af norrmännen. Detta slott, hvilket, liksom Helsingsborgs, bestod af ett kringbygdt hufvudtorn eller kärna, var sedan under medeltiden flera gånger belägradt och kom under Engelbrekts befrielsekrig-i dennes händer. Laholms sista fäste anlades af konung Kristian den fjerde och bestöd af fem bastioner och trubbyinkliga kurtiner. 'Tre raveliner lfigo på särskilda klippor ofvanom och några sträckmurar på sjelfva holmen nedanom det strida fallet Karl den elfte, som ansåg dessa förskansningar icke motsvara sitt ändamål, gaf befallning om ‘deras raserande, dervid likväl en liten del bibehölls, hvilken; försedd med besättning från Halmstad, hindrade Snapp-hanarne att öfver Lagan intränga i Halland. Några gräsbevuxna grus- och stenhögar flro nu de enda lemningarne efter konung Kristians fäste. Från den fasta stenbro, som nära invid staden leder öfver Lagan, har man en särdeles täck, om cj just storartad utsigt 'Vattenmassorna, som fradgando nedstörta öfver den ojämna klippbottnen och försvinna i den närbelägna halsviken, de höga blomstrande åbräddarne, med några knotiga stormkrökta löfträd, några vattenverk på den ena och den lilla staden på dep andra sidan, bilda tillsammans en tafla, som icke vore oför*>ent att af'konstnär fästas på duken.

Ungefär två' mil från Laholm ligger på Lagans norra strand det historiskt välbekanta Knåréci. Det är likväl icke

qjelfva Knäred, d. v. s. Knäreds kyrkoby, utan åtskilliga andra ställen i trakten, som utgjort mötesplatsen för det i nordens häfder märkvärdiga fredsslut, som af stället fått sin benämning. uKongsstenenu, en ältarformig sten vid landsvägen, nära Sjöareds gäStgifvaregård, utvisar stället, der. dén odödlige Axel Oxenstierna genom sina skickliga underhandlingar 1613 återgaf, ett förloradt fredslugnåt Norden. I Fagradal i Hinneryds socken, en fjerdedels mil från Sjöared, hade svenske kommgen Valdemar Birgersson 1268 ett möte med Danmarks konung Erik Glipping. År 1304 möttes här åter konungarne i Sverige, Danmark och Norge med sina drottningar. Tvenne gånger under Johan den tredjes tid sammanträdde i Knäred svenske och danske fullmäktige, den sista gången på Smålandsgränsen mellan Knäred och Ulfsbäck, och 1619 möttes konungarne Gustaf den andre Adolf och Kristian den fjerde i den

med anledning deraf uppkallade Kungsbacken, vester om Knäred, mellan Evebygget och Uddared.

De slätter, öfver hvilka vägen går från Laholm till Halmstad, bevara ännu några minnen af den strid, som här utkämpades 1676 mellan svenskar och danskar. Å en stor klumpformig gråsten erinrar en inhuggen inskrift om den plats, der den tappre danske öfversten Lötzow stupade, tappert kämpande i spetsen för sitt regemente. Något längre fram höjer sig på en jordkulle en granitpelare med denna inskrift: Karl den elfte, biträdd af Rutger v. Ascheberg, vann här sin första seger den 17 Augusti 1676. — Trakten är äfven märkvärdig för en annan drabbning, nämligen det blodiga sjöslag, som år 1062 levererades här utanför mellan konungen i Danmark Sven Estridsson och norske konungen Harald Hårdråde. Den förrfc med trehundra och den senare med etthundraferatio skepp böljade här vid Nissaps utlopp Larsmessoaftonen en sjöstrid, som fortsattes hela natten. Slutligen blefvo danskarne öfverman-nade och deras besegrade konung undkom endast genom sin motståndares Håkan Jarls ädelmod. Emot dagningen när segren var afgjord och allt förloradt för konung Sven, kom obemärkt under den allmänna förvirringen en båt roende intill Håkan Jarls skepp. I båten satt en man med hatten neddragen öfver ögonen. Jarlen, som ej hade svårt att i den förklädde igenkänna Danakungen, lät dock ingenting märka, utan frågade endast. ahvem mannen var“. — “Jag heter Vandråde44 — svarade Sven — “och är det nu så vida kommet, att jag begär skydd af dig“. Jarlen betänkte sig ett ögonblick och gaf derpå befallning åt två pålitliga karlar att föra Vandråde till stranden och förhjelpa honom till Karl Bonde, som bodde der nära invid. Här framsattes åt honom mat och vatten till tvagning, dervid husmodern, som försport norrmännens seger, sade:44 Vi äro olycklige med vår konung, som är både halt och rädd44. Vandråde log åt gummans förtrytelse och genmälde: “Icke är konungen rädd, fastän han icke är seger-

295. Rutger ron Aichebcrg.sälL“ När Vandråde tYättat sig, torkade han händerna midt på handklädet. Ännu mera förtretad ryckte gumman handduken från honom och sade: “Litet vett har du, som väter bela duken på en gång“. Men åter log Vandråde och sade: uÄn en gång kan Gud unna mig den lyckan, att jag får torka mig midt på hatadduken". — Efter måltiden steg konungen till häst och red inåt den närbelägna skogen, med Karls son till vägvisare. Den skog, i hvilken Sven Estridsson tog sin tilldykt, har längesedan försvunnit; men de grafhögar, som talrikt förekomma nära hafsstranden i Söndrum, torde vara minnesvårdar öfver de fallna danskar, hvilka af bönderna blefvo på Harald Hårdrådes befallning jordade.

På en temligen lång bro kommer man öfver Nissan in i Halmstad, en stad, som redan under unionstiden var af vigt och enligt Kalmar-recess bestämd såsom den ort, der unionskouungarne skulle väljas af de tre rikenas fullmäktige. Slottet, ett minne från Kristian den fjerdes tid, bildar en större fyrkant, som till ena. hälften har en och till den andra tvenne våflingars höjd. På yttre hufvudfacaden är ett lågt porttorn, som på inre sidan motsvaras af ett ansenligt trapptorn. filand stadens öfriga bygnader märkes i första rummet den åldriga Kyrkan, nu präktigt oni-bygd, som, enligt ett bref af erkebiskop Tuve i Lund, 1462 stod under bygnad och sedan helgades åt S.*t Nikolaus; vidare .Rådhuset, Låroverks-huset, samt ett par hus, som . stå qvar sedan branden 1619, af hvilka det ena, försedt med torn, antages till en del utgöra eu lemning af det forna Franciskanerklostret, och det andra, utvändigt belagdt med. grön-glaseradt kakel, är uppbygdt af Kristian den fjerde åt hans andra gemål Kristina Munk. Dland anläggningar, som förmena att beaktas, är Tivoliparken, till en de! anlagd på de raserade iemningarna efter stadens gamla fästningsverk, och som ej litet bidrager att förhöja den täcka belägenhet, Halmstad bar af naturen. I stadens närhet ligga Slottsmöllan, en storartad klädesfabrik med praktfulla på hvar sin

sida om Nissaströminen belägna bostäder, samt herresätena Stjemarp, Vapnö och Sperlingshalm, det sistnämnda med praktfull dbygnad i italiensk stil, stora trädgårdar och en helsobrunn, som dock nu mera cg begagnas.

Hallands täckåste nejd är måhända- trakten norr om Halmstad, eller QvtbiUe, Getinge och SUHnge socknar, genom hvilka vägen framgår till Falkenberg. Vid Marekårr, en mil öster om Qvibille kyrka, föreföll den 10 November 1563 en träffning mellan svenskar och danskar, hvarvid de förra under befäl af Klas Hora och Karl de Mornay vunno en afgörande seger. Nära valplatsen reser sig ett högt berg, Mårdberg, från hvars skogbekrönta topp man har en vidsträckt utsigt öfver den utför fallen vid Espered brusande Nissadn, den ljungbeväxta Fjelgime hed, Marekärr och Enslöfstrakten. Ännu berättas huru Erik den fjortonde med några af sina hofmän stått på berget och åsett drabbningen, hvaijämte män vet att utvisa Tamåsen och Höljslällcn såsom positioner för de stridande härarae. Vid odling och gräf-ning i trakten har man ofta funnit menniskoben, stigbyglar, hillebardar och andra lemningar efter striden; men det märkligaste fyndet är ett, som gjordes på 1780-talet, di man, vid fällningen af en gammal ek, fann i dm ett upprättstående benrangel med ett gevär af ålderdomlig konstruktion vid sidan. Sannolikt hade någon under striden Bökt skydd i det ihåliga trädet och der blifvit träffad af en kula, hvarefter Öppningen af uppväxande buskar eller på annat sätt blifvit undandold.

Efter hvad Hårleman i sin dagbok berättar, var vägen genom Årstads härad från Slöinge till Falkenberg för något mer än hundra år sedan så blottstäld för flygsanden, att den under stormväder icke utan största svårighet kunde befaras. Rundtomkring lågo stora sträckor begr&fna under den stoftfina sanden, af hvilken drifvor hopade sig såsom ordentliga kullar, för att vid nästa storm kringföras och lägra sig på ett annat hålL Genom odling, planteringar och frösådd hafva dessa härjningar för längesedan blifvit bundna och man fördas nu på en jämn och fast väg, på hvars sidor de fordom ambulerande Sandbergen skuggas af löfträd och de*lättfotade sandåsarne beklädas af buskar och gräs.

Hela vägen från Halmstad till Falkenberg är mycket vadier, gående genom bördiga, välodlade trakter, omvexlande med furu- och bokskogar, dessa senare liggande på området af de utmärkt väl skötta egendomarae Busegården och FrÖlUnge.

Den lilla staden Falkenberg är vida märkvärdigare för sina fornminnen än för sitt närvarande samfundslif, ehuru den efter vunnen stapelstadsrätt och ångbåtskommunikation nu befinner hig i märkbart framåtgående. Man inkommer i staden öfver ruinerna af ett gammalt slott, hvars anläggningsår förlorar sig i sagans dunkel. Under Engelbrekta befrielsekrig innehades det af Åke Axelsson Tbott, hvilken, då han belägrades af Engelbrekts underhöfding Herman Berman, till en böljan försvarade sig tappert, men slutligen antände borgen och flyktade derifrån. Staden består egentligén blott af en enda gata, som böjer sig efter Ättrans krökningar. De flesta husen äro små och af trä och den enda bygnad, som förtjenar någon uppmärksamhet, är den nya hamnen, holken skulle lända till ännu mera gagn, om Ättran blefve kanaliserad, såsom det varit ifrågasatt

Den tre mil långa vägen mellan Falkenberg och Varberg går genom en fordom ödslig, numera tippodlad trakt, der ögat öfverallt mötes af enformiga åkerfält, torftnossar samt högre och lägre bergkullar. Ingen skog, ingen lund, knappt ett träd ger omvexling åt det ödsliga landskapet Vinden spelar öfverallt utan motstånd och de få träd, hvilka omtanken anförtrott it den sandiga jordmånen, vitna genom sin knutiga växt och sitt förkrympta utseende om stormames framfart. På flera ställen går vägen utmed hafc-stranden, som är långgrund och stenig, men i en tafia med en sådan förgrund kan icke ens utsigten af den obegränsade bafsytan ingjuta något lif eller värme. Denna kala och nedstämmande omgrfning följer den resandeVAKBSxe. 363

troget till Yarberg, hvars Ijasa husrader och gamla fästningsmurar göra ett 8& mycket angenämare intryck, dä de plötsligt och oförberedt framträda för den resandes syn från, höjden söder om staden. — Varberg, i gamla tider Wardhberg, var ursprungligen ett fäste, som anlades under k. Erik Menveds krig med grefve Jakob af Norge. Tre särskilda gånger har staden i följd af krigens ödeläggelser m&st ömsa plats ehuruväl de fredliga värfven, handel och sjöfart, äfven i sin män torde hafva bidragit till dessa flyttningar. Det nuvarande Yarberg ligger invid den plats staden innehade närmast före 1660, och är, betraktadt ur synpunkten af småstad, regelbundet och efter branden 1863 mycfcet väl bygdt, räknande många hus, som med heder skulle fylla sin plats äfven i större städer.

Dess längsta sträckning är från öster till vester, åt hvilken sida staden afsmalnar mot fästningen med gatorna utmynnande mot skottöppningarne på fästningsvallarne, för att i händelse af behof kunna bestrykas med fästningskanonema. Yarbergs största märkvärdighet är ock Fästningen, som varit använd till fängelse och korrektions-inrättning och ligger på en liten bergkulle, hvilken på tre sidor omsvallas af hafvet. Yarbergs fästning har enligt en gammal uppgift sitt upphof från den fasta bygnad, Lunds ärkebiskop Eskil här anlade i medlet af 1100-talet, och har ännu att uppvisa åtskilliga minneslemningar från forna dagar. Underst i en af bygnaderna på öfra borggården finnes från den förste grundläggarens tid ett hválfdt, till en del underjordiskt rum, som benämnes Eskils sal. I sydöstra hörnet af fästningsvallen har funnits en “apparetø", eller nedgång till vallarnes underjordiska gallerier. Den bar namnet Kockenburg och utgjordes af en hvälfd spiralgång, med särdeles fasta och starka murar, nog rymlig att kunna med stora kanoner och till och med med hästar och vagnar befaras. Den sträcker sig djupt under jordytan och står genom en mängd underjordiska gallerier i beröring med andra delar af fästningen och synes haft till ändamål, dels att tjena som nedgång till de ned ra batterierna, dels att vid belägringar kunna genom gallerierna på den svagaste sidan emot-taga förstärkningar fr$n fästningens öfriga delar, dels ock möjligen att vid kritiska tillfällen lemna en reträtt upp till den inre borgen. Ännu finnas der nere stora salar, i hvilka för några år sedan lära qvarstått pinbänkar och andra tortyrredskap. Gallerierna åro nu, för att förekomma olyckshändelser, igenmurade. Den stora, i berget huggna brunnen p& slottets öfra borggård, äfvensom den djupa, i vallen anbragta, Kung Karls kåUa förse fästningen med vatten. General Pechlins fängelserum, som ännu finnas q var må äfven nämnas som ett historiskt minne. — Var bergs öfriga bygnad er, som förtjena någon uppmärksamhet, äro Kyrkan, Rådhuset, Norra Hallands Sjukhus samt Nya Radhuset med dess vackra parker, en bland de mest storartade bygnader af detta slag i Sverige.

En stor del af kuststräckan från Varbeig till Hallands nordliga gräns har samma dystra och enformiga karakter, under hvilken vi hittills lärt känna detta landskap. Den har likväl en nordisk prägel, som saknas i densödra delen. Här och der möta nakna berg, som i fruktansvärda former resa sig öfver den enformiga slätten. Pft andra ställen fördystras den öde trakten af söndersplittrade, kringslungade stenmassor, i hvilkas remnor ej ens ett grässtrå lyckats slä rot och kring hvilka endast ljungbuskar påmhm om att icke allt. växtlif är utdödt Dock finnas äfven nejder, som förete b&de grönska och lif, ja till och med taflor af fruktbarhet och leende fig-ring. Hit höra den bördiga Fjåråsdalen, de täcka stränderna kring H»hh och de sädesrika dalsträckningarne i Veddige, Åhs och Lindbergs socknar.

Halfannan mil norr om Yarberg, vid Viska&ns utlopp i Klosterfjärde» låg i forna tider Åhs kloster, af hvilket några dammar nu tyckas vara de enda lemningame. Längre i norr ligger en mil ut i hafvet den liOa 9n Nidingen, med sina tv& väldiga fyrtorn, hvilka ge den lilla holmen frän kosten utseendet af ett fortyg under segel. Dyster och öppen för alla vindar, har ön fått sitt namn med anledning af de tusende seglare som, q anande någon fara, här funnit sin graf i vågorna. Nordvest om Nidingen intränger djupt i landet Kungsbacka-fjärden, i hvars nordligaste hörn det lilla Kungsbacka ligger, ett af de många sm&stadsofiren för Göteboigs växande storhet.

I den angränsande Tölö socken, annex till Lindome, hvan invånare äro vida beryktade för sin industri, framförallt i möbeltillverkning, ligger Gåsevadsktdm med sin furstliga, i götisk stil uppförda slottsbygnad, den stönta och präktigaste egendomen i Norra Halland, utmärkt ej mindre för sjelfva hufvud-bygnadens romantiska läge på en haifö, som bildas af Bolfsån, än för godsets stora utsträckning och väl odlade fält.

Utur denna kala och fattiga skärgård, som vester om Kungsbacka om-gifver Hallands nordligaste strand, höjer sig en klippig ö, på trenne sidor omsluten af hafvet och på den Ifjerde genom ett obetydligt sund skild ifråa fastlandet. Det är Sårö, den bekanta badorten, som här ligger som en oas i öknen, grönskande bland de öde skären, med reslig skog på sina höjder och lunder af sydländsk yppighet i dalarne. En mängd vackra villor samt större och mindre boningar, uppförda mest af Göteborgs magnater, bilda tillsammans ett det täckaste sommarsamhälle, utkastadt i det gröna i skuggan af ekar och lindar. Bygda till största delen i sydländsk stil med balkonger och verandor gifva de åt det hela ett pittoreskt utseende, Bom kommer den besökande att glömma, att han här befinner sig i det, kanske mer än skäligt är, för sin ödsliga och torftiga natur vidt omtalade Halland. Ma äfven detta landskap har börjat blifva mer och mer känd t sedan tvenne järnbanor Nässjö—Halmstad-banan och

Borås—Varbergs-banan allt jämt föra nya resande till Halland. Man vet nu att äfven inom Halland gömma sig bland bergen och hedarne ställen af framstående skönhet och Maud landets sägner minnen af historisk betydelse. — I allmänhet känner man i i Sverige icke mycket härom, men hvilken bildad svensk känner icke åtminstone till namnet sjöhjelten Jakob Bagge och skalden O. v. Dalin, båda bördiga från Halland.Nidingens fyrar.Herresätet G&sevadholm i Halland.296. Gøøtriklandø Tapen.

Gestrikiand.

Denna provins, den sydligaste och minsta af alla Korrlands landskap, utgör egentligen ett öfverg&ngsland mellan det Upl&ndska slättlandet och det högl&nda skogiga Korrland. Landets vestra del har témlig upphöjning med icke obetydliga berg, under det den östra är mera jämn och sakta sluttar mot hafvet. Någon sammanhängande bergsträckning oger Gestrikiand icke annorstädes än inom Ockelbo socken, utan bestå bergen i allmänhet af enstaka klintar, som skjuta upp ur den höjd, som skiljer landskapets vattendrag från dem, som flyta inåt Dalarne. De högsta bergen äro, i Thor såker: Söderåsen och Storberget, hvilket senare innehåller järnmalm; i Ofvansjö: Kvmgsberget och i Ugglébo: Fallåsen, Bönnåsen och Lenåsen. Det sistnämnda berget, ehuru q betydligt som de förenämnda, företer i så måtto en märkvärdighet, att på dess spets ligger en bondby, som nedanför husen har sina åkerfält, der nedanför sin ängsmark och sist skogen såsom ett bälte kring bergets nedre delar. Oaktadt åkrarnes ovanligt höga läge inträffar der nästan aldrig missväxt, ehuru frostnätter någon gång kunna åstadkomma skada på sädesgrödan; och likväl tillhör icke berget någon öfvergångBbi]dning, så att den ovanliga växtligheten deraf kan förklaras. Höjden af detta berg kan man någorlunda bedöma deraf, att staden Gefle, som är belägen på ett a&tånd af tre mil derifrån, fogelvägen räknadt, i klart väder mycket väl kan skönjas, ehuruväl den mellanliggande trakten både är skogig och Starkt kuperad. — Gestriklands berg bestå uteslutande af gneis och granit En öfvergångsformation träffas visserligen kring stränderna af Storsjön samt i trakterna närmast omkring Gefle; men några öfvergångsberg i den mening, som i landets sydliga delar, finnas dock icke. Omkring Storsjön bestå dessa yngre bergsbildningar i ett cfjupt sandstenslaøer, ur hvilket inbyggarne i dessa trakter bryta qvamstenar, trapphällar o. d Vid Gefle är denna bergart splittrad i lösa block, som ungefärligen

SOen- mil» l&ngd ligga hopade på hvarandra uti en »ammanhängande bergs-sträckning längsefter Gafteån och Qoflefjården, samt synas utgöra hasen till de holmar och skär, som. ligga utanför inloppet till Gefle. Kalksten finnes ock i samma trakter; vid Storsjön i test klyft, men i Gefleskären i lösa block. Lhnön strax utanför inloppet till Gefle, med flera smärte skär, består nästan helt och hållet af öfvergångskalksten.

Det största af Gestriklands vattendrag är DeMfven, som går genom en del af Öster-Femebo och Bedesmda aochnar, hvarefter hon utbreder-8% till tvenne vidsträckta fjärdar eller bassiner, förenade genom de forsar, som drifva verken vid Gysinge bruk. I Gestrikland ligger denna flod ganska högt och först vid Söderfot* böljar dess egentliga stupning mot hafvet, hvilken sedan pågår genom oupphörliga forsar och fall, af hvilka det vid Elfkarleby är på en gång det sista och det präktigaste.

Liksom Gestrikland genom sin naturbeskaffenhet bildar en öfvergång mellan Uplands slättbygd och det norrländska berglandet, så utgör Geetriken till sitt-skaplynne och väsen en öfvergångslänk mellan slättbons tunga, men jämna lynne och den kraftkänsla, mod och hurtighet, Bom utmärka invft-narne i landets nordliga och beigigä trakter. För öfrigt röjer mg i hemseder, folkspråk och klädedrägt i allmänhet hos invånarne i Gestrikland en tydlig förvandtskap med närliggande provinser, ehuruvät hvatje socken i detta hänseende företer från hvarandra väsendtligen skiljaktiga karaktersdrag. I Hedesunda märker man alltför väl granskapet med Upland, i Fernebe med Vestmanland, i Thorsåker och Ofvansjö med Bergslagen, och i Ugglebo och Hamrånge med Helsingland.

Utom de ursprungliga invånarne utgöres Gestriklands befolkning till en liten del af Finnar, hvilka bebo de aflägsnare och oländigare delarne af TJgglébo (“Finriskogarne“) utmed och på ömse sidor om gränsen tiH Hälsingland. Dessa Finnars lefnadssätt har fordom varit enahanda med det lands, från hvilket de utgått; men nu bar méd qjelfva språket, sem ännu för fyratio år tillbaka talades af en och annan bland de äldre och numera endast lefver i vissa lokala benämningar, deras nationalitet *»«**« helt och hållet försvunnit, så att skilnaden mellan

dem och deras svenska grannar knappast är märkbar. Det fordom vänliga boningssättet i pörteq är för längesedan aflagdt och de bestå sig allmänt med rymliga och stundom vackra hus, liksom Gestriklands öfriga befolkning. I deras mörka HbwwU och kortare växt kan dock ett vandt öga temligen lätt spåra deras främmande ursprung.

Innu en lång stund efter det man lemnat Elfkarleby bakom mg höres det åsklika dånet af de brusande vattenfallen. Yid Hamås bruk, ej låagt från Ddelfvens utlopp i Bottenhafvet, passerar man gränsen till Gestrikland, hvars nordiskt egendomliga natur kommer den resande till möte redaa vid Dalelfven. Från Härnäs till Gefle är föga mer än en mil, men l«iy» ivester btrftcker sig landskapet med en icke obetydlig bredd fem mil söder ut. I denna del af landet ftro belägna flera af provinsens större järnbruk.

Sydvest om Gefle, i Valbo socken, ligger det ansenliga Forsbacka i en vacker trakt vid Gafleåns utlopp ur Storsjön, en ansenlig sjö med en m&ngd öar, men som svårligen försvarar sitt namn om han jämföres med Jämtlands och Dalarnes vattensamlingar. Forsbacka är ett af de betydligare j&rnbruken i riket, med storartade manbygnader, mekaniska verkstäder och gjuterier, omgifna af parker och smakfulla anläggningar. I samma socken ligga äfven de båda järnverken Tolffors och Mackmyra. I Oftxmsjö socken, som fått detta namn af sin belägenhet ofvanför eller nordvest om Storsjön, ligger det bekanta Högbo med Sandvikens verkstäder för beredning af bes-8emerstål, hvilken fabrikation här uppnått en fulländning, hvilken Bessemer igelf väl knappt vågade hoppas. De verkstäder, som för detta ändamål blifvit anlagda, äro utan fråga de mest storartade af detta slag i Sverige; och förfaringssättet vid tack-jämetb förvandling till stål i de hängande Btålugnarne erbjuder ett af de intressantare skådespel, till hvilket man gerna kan blifva vitne. I Ofvansjö finnas dessutom flera mindre verk, såsom Urfors, Åtiersta, Kungsfors,

Rammaiby m. fl.. — I Fernebo, den sydligaste af Gestriklands socknar, ligger, såsom vi förut nämnt, vid de forsar som förena Fernebo- och Hede-sunda-fjärdarne i Dalelfven, Oysinge järnbruk, lika nämnvärdt för sin romantiskt herrliga belägenhet, som för sina dyrbara verkstäder och präktiga åbygnader. Kärnan för Gestriklands bergslag är dock det i sydvest om Storsjön belägna Thorsåker, i anseende till de järngrufvor bär finnas, af hvilka flera bearbetas med mycken fördel. I forna tider bearbetades här också koppargrufvor, hvilka likväl, för malmens fattigdom, blifvit öfvergifna; man har sedan dess med så mycket större ifver egnat sig åt järötillverkningen vid de många hår anlagda järnverken, bland hvilka Hofors och Gatnmetstilla bruk samt Edskens masugnar äro de ansenligaste, det sistnämnda nu hörande under Klosters bruk i Dalarne.

Provinsens hufvudstad Gefle ligger, som bekant är, vid Gafleåns eller som den nu allmänt kallas, Gefle-åns, utflöde i Bottniska viken, och omtalas som stad redan i början af 1400-talet. Den är den äldsta staden i Norrland och var äfven den största tills en förfärlig eldsvåda i Juli 18(59 lade trefjerdedelar af honom i aska. Med snabba steg reste sig en ny stad, med förändrad och ändamålsenligare planläggning, upp ur förödelsen, och

297. Ånghammaren vid Sandviken.med den drift och det allvar, som alltid utmärkt detta idoga samhälle, dröjde det icke länge förrän det nya Gefle åter intog sin plats såsom deu främsta af Norrlands städer. Såsom skeppningsort är Gefle af utomordentlig vigt icke blott för Gestnkland utan äfven för de kringliggande landskapen, särdeles Dalarnes bergslag, for hvilken landsdel G efle-Du la-jäf -uvåg är en pulsåder.

När man lemnar Gefle för att färdas norrut, omfamnades fordom den resande liksom till afsked af en mflngd grönskande trädgårdar, hvilka dock nu, efter senaste eldsvåda, åro 298. Det >7. M'. förvandlade till byg-

nad8tomter. Dessa trädgårdar följde honom ett, stycke på väg 011 förstaden Strömsbra, med stort bomullsspinneri, och Sätraåsen. från hvilken man har en vidsträckt och herrlig utsigt öfver staden och den utanför liggande Geflefjärdqn. Från Sätra går vägen förbi Trödje till Berg mestadels

genom skog, i hvilken här och der framskjuta några låg-ländta ängar. En angenäm omvexling i denna ensliga skogsfärd gör likväl från Bottenhaf-vetinskjutande Ham-rånyefjärden med fabodar och fiskarkojor på stranden. I Hamrånge,

299. S tidshuset i Gefle. hÄr vidta8er>

ligga Vifors, Viksjö

och * Axmars järnbruk, som utgöra en del af det stor? Scbinckelska fideikommisset, och i den vester om Hamrånge belägna Ugglebo socken de stora OckeTboverken bland hvilka Vi, Amoi och Bratifors äro de ansenligare.

Af de trenne järnvägar, hvilka förmedla rörelsen inom Gestrikland, följer t den ena (Upsaia-Geflebanan) Dalelfven och derefter Bottenviken till

JGefle, den andra (Gefle-Falubanan) går lfr&n sist nämnda stad genom provinsens mellersta delar in&t Dalarne, samt skäres vid Storvik af den tredje (Norra Stambanan).

I allmänhet är Geatrikland utefter kusten något sterilt och enformigt, ehuru ännu temligen skogrikt, då deremot de inre delarne af landet äro mera vexlande och flerestädes verkligen täcka.

Annorlunda är förnållandet 'då man inträder i Helsingland. Här, och först här, uppträder den norrländska naturen i hela sin vördnadsbjudande höghet, för att sedan, ehuru modifikationerna och afvikelserna understundom kunna förefalla rätt betydliga, troget följa den resande ända till Testerbotten.

300. Strömjbro bomnllupinoeri301. HelsiDglånds Tapen.

Helsingland.

Landskapet Helsingland är en förening af flera floddalar, af hvilka Ljusnans upptager den södra och vidsträcktaste delen af landet. Berg-sträckningarne, som Åtskilja och bestämma dessa floddalar, äro utgreningar från norska fjällryggen, eller rättare grenar af de fjällsträckningar, som utgA från Hölen och omsluta Herjedalen. Dessa bergsträckningar, som

302. Lju»ne-elf.

likväl icke äro jämnt sammanhäng?nde, äro fem till antalet och del» landet i fyra floddalar, af hvilka två förena sig inuti landet, men alla gA i sydostlig riktning ofch uttömma sitt vattenförråd i Bottniska viken. Dessa vatten äro: 1) Voxna-elf, hvilken uppkommer emot gränsen af Herjedalen och i Bollnäs socken förenar sig med 2) Ljvsne-elfven. Denna, den störstaaf de strömmar, som tillhöra Helsingland, och som räknas såsom en af rikets hnfvudfloder. uppkommer vid foten af det s. k. Skarffjället i Herje-dalen vid norska gränsen, rinner i sydostlig riktning genom Helsingland och utfaller i hafvet något mer än en mil söder om Söderhamn. Under loppet utvidgar den sig på åtskilliga ställen till rymligare bassiner eller sjöar, som likväl i jämförelse med vattenmassan icke äro sårdeles betydliga. De bära namnen: Örsjön, Varpen, hvari Voxnaelfven utfaller, Bergviken, som är störst, och slutligen Marman. Kommunikationen på denna elf är på flera ställen afbruten af höga och strida vattenfall, af hvilka Laforsen i Fårila är det betydligaste och märkvärdigast derigenom, att under sjelfva fallet år en rymlig grotta, hvars främre vägg utgöres af sjelfva kaskaden. 3) DeTl-vattnen. Flera strömmar, hvaribland Svågaelf, som begynner i Medelpad, är den största, utgjuta sitt vatten i tvenne större reservoarer, Södra och Norra Dellen, hvilka åter hafvasitt utlopp i en å, som rinner genom socken och i ånger delar tvenne grenar, hvilka den ena i hafvet vid Igge-sunds järnbruk och den andra en half mil nordligare i Idenors socken. 4) Bergsjövattnen, som uppkomma på gränsen till Medelpad och vid Ströms bruk utfalla i hafvet.

Helsingen skiljer sig från Gestriken genom mera liflighet och rättframhet; men detta drag, som hos ungdomen, åtminstone i vissa socknar, urartar till öfvermod och trots, förändrar sig vid en mognare ålder till hederskänsla och medvetande af eget värde, som i förening med gästfrihet och redbarhet äro medfödda dygder hos Helsinglands a.llmoge. Den gamla redligheten anse3 likväl ha tagit någon skada i de socknar, från hvilka allmogen företager handelsresor till Stockholm och andra orter, hvilka handelsfärder, så fördelaktiga de än må vara i ekonomiskt afseende och ehuru de onekligen bidragit att gifva befolkningen en viss yttre hyfsning, likväl ingifvit dem smak för främmande behof, som hota att förderfva den enkelhet i seder, som utgör såväl denna allmoges som den öfriga Helsingbefolkningons rätta karakteristik. Hufvudsakliga ändamålet med Helsingens långresor år

303. Heliingar från Jcrfio looken.att afeätta Hn och väfhader, hvilkas frambringande åtgör inbyggarnes förnämsta

näringsomtanke, särdeles i norra och vestra delarne af HeMngfond.

Linet rötes i vatten, hvarigenom en finare och hvitare tig Till deeB vidate beredning nyttjas en trähammare etter “bokare8, hvanned sheiken eller det spröda träartade skalet krossas, hvarefter det ytterligare afrkiQes från tägorna genom skäktör. Dessa inrättningar drifräa nästan öfver allt ocb, s& vida lokala omständigheter medgifva, medelst vattenkraft, hvarigenom ansenlig arbetskraft besparas, öfver allt, dier en harir eller rännil framrinner, ser man derför ett eller flera sådana tinberedningsverk. Skatorna för hand, som endast bestå af ett kort och bredt instrument, ett slags träsvärd, äro, då de drifvas med vatten, gjorda i form af ett hjnl med flera skarpa trävingar, hvarigenom skäktningen sker både fortare och jämnare.. Männeraa biträda qvinnoma icke blott vid Hnets beredning, ntai äfven, åtminstone för några årtionden sedan, i spinning och väfhing; så , hände t ex. ofta under 1788 års finska brig, att Helsingesoldaten, der han var inqvarterad,. satte sig med pliten på knä vid en spinnrock dch spann ån rulle, tills trumpeten ljöd. Han slogs derfor icke mindre tappert och rättfärdigade i striden fullkomligt den gamla krigsära, som i alla tider utmärkt Helsinge regemente.

Vid Mordbåcken på Tönnebroskogen dier den gamla ödemorden, knutar man Gestriklanch och inträder, i Helsingland. Sedan man tillrygg&lagt dea långa Bkogen, söm, tack vare den egendomliga skogshushållning, som företrädesvis tillämpas i Norrland, börjar visa åg rätt gles och genomskinlig, delar sig vid Stråtfåra, uti Skogs socken, den Helångska stråkvägen i tvenne armar, af hvilka den ena följer Ljusnans vattendrag, genom landskapets vackraste trakt, Eanébo, BoUnäs, Arbrå, Jerfsö, Lårila m. fl. socknar t01 Jämtland, då deremot den' andra håller sig i grannskapet af Bottniska Viken i och leder till Ångermanland och vidare uppemot den höga norden. Vi föjja den senare. Vid Stråtjära, der man först förnimmer grundlönen i den norrländska naturen, vidtaga vidsträckta-skogs- och ängsdalar mellan skog-bekrönta bergshöjder, men ju närmare man kommer Ljusnans floddal, desto mera. storartad blir naturen. Anblicken af sjön Bergviken är hänförande genom den storartade natur och det industriela lif, som utmärker dess om-gifningar. Sedan man passerat den bro, som är bygd öfver Ljusnan i dea brusande fors, som framilar mellan Bergviken och Marman och vid hvilkes Bergviks storartade sågverk och trämassefabrik ligga, . bar man den ena täcka utsigten efter den andra, till dess man anländer till Mo-My&kje, ett ställe, som väckt mer än en resandes hänryckning genom- ån utomordentligt sköna belägenhet. Nära här intill ligger Mo kyrka. Från Mo-Myskje följer vägqn ett stycke den sandås, hvars början man kan spåra eifva milinåt landet, förbi Söderdia kyrka. På begge sidor om denna sandås ligga grönskande ångar och bördiga åkerfält, invid vågen åro ståtliga bondgårdar uppförda såsom ett uttrvck för den välmåga, som här är allmän och hvilken på 'senare åren mycket utvecklats i följd af de stora ntdiknings- och torrläggningsarbeten, som blifvit utförda. Efter att Jiafva lemnat sandåsen söder om sig och Söderala kyrka bakom sig, kommer man snart till Söderhamn.

Denna stad, som har en rätt täck belägenhet mellan tvenne bergshöjder vid norra ändan af Söderfjården, räknar sitt upphof från ett här anlagdt gevärsfaktori, hvars arbetsstyrka snart blef så ansenlig, att Gustaf den andre Adolf^ som jämväl fiste afeeende på ortens lyckliga läge för handel, meddelade den stadsprivilegier. Stadens kyrka, anlagd i Karl den elftes tid, är en af de vackraste i Norrland. Från Söderhamn till den förr omnämnda Bergviken vid Ijusnan går en järnbana .för ångkraft, hvilken förenar hafvet med denna landttunga. Strax söder om Söderhamn synes ännu lemningar efter det i historien bekanta Faxeholm. Slottet, som legat på en fordom kringfluten kulle, har bestått- af en fyrkantig bygnad, som inneslutit en mindre borggård., Hvem som uppbygt det är obekant Det omtalas redan i slutet af 1300-talet, di det med framgång försvarades mot drottning Margaretas trupper, hvilka uppbygt ett fäste tätt invid Under Erik den trettondes eländiga styrelse innehades Faxeholm af en dansk fogde, som icke gaf de andra efter i utpressningar och grymhet mot bönderna. När Engelbrekt derför begynte sitt befrielseverk grepo HeMngebÖnderna genast till vapen emot sin förtryckare. Erik Puke, som Engelbrekt utnämnt till höfvidsman i Norrland, sände dem till anförare en erfaren krigsman Olof Djekn, under hvilkens ledning de stormade fästet Danskarne sökte väl i början försvara1 sig, men blefvo snart utdrifna och försökte fly till sina båtar, mén dessa hade bönderna bortfört, och då ingen räddning nu var möjlig, blef största delen af fienderna nedhuggen, hvarefter slottet nedbrändes.

En mil norr om Söderhamn ligger Norrdia kungsgård, hvilken vunnit ett oförgängligt minne genom det tal, som

Gustaf Vasa här höll till de församlade Helsingarne 1521. På kullen, från hvilken Gustaf talade och uppmanade' dem att förena sig med Dalkarlarne till fäderneslandets räddning, och som endast ligger ett par bösshåll från' kungsgården, lät Gustaf den tredje uppresa en pyramid af sandsten, som i en pr un kande inskrift påminner om händelsen. 1$ långt ifrån kungsgården ligger äfven Norrala hyrka, på hvars kyrkogård ett litet kapell' utmärker det ställe, der Helsingarnes apostel den helige Staffan, tros ligga begrafven. — Vid Enånger, hvars gpunla kyrka blifvit förvandlad till ett museum för konstföremål från kristendomens första skeden , inom Helsingebygden äfvensom andra provinsens fornminnen, närmar mg vägen hafvet, af hvilket'man litet emellan ser inträngande vikar, med skogklädda holmar och skär; öfver flera åar och bäckar,hvilka bilda utlopp fr&n de större och mindre vattensamlingar, som ligga inom Dell arn es floddal, nalkas man den andra af Helsinglands städer, det trefliga och välbelägna Hudiksvall.

Denna stad, som är försedd med utmärkt hamn, är förenad med Dellarne medelst järnväg och kanal Dessutom är en flottled från I^nsnan i Ljusdal, med betydlig kostnad, anlagd till Dellarne, genom Hybosjo*, Gryttjen och Lången m. fl. sjöar, hvarigenom en del af de skogseffekter, som hemtas från öfre delen af-Helsingland och från Heijedalen, erhållit en utfartsväg till denna stad, dymedelst bidragande att meddela den lif och rörelse. — Nordvest från Hudiksvall ligga socknarne Tuna, Hög, forssa. Norrbo, Bjuråker och Delsbo. De fyra sistnämndå socknarne intaga stränderna omkring landskapets största åjöar, Norra och Södra Dellen, och befolkningen uti dem utgör kärnan af norra Helsinglands, liksom den inom

Bollnäs och Alfta år kärnan af södra, den inom Jerfsö och Ljusdal af vestra Helsing-\ £ lands allmoge. Ingenstädes uti Helsingland är dock lefnadssättet så enkelt, som .uti Delsbo och Bjuråker, ingenstädes kan man spåra så få intryck af nutidens flärd soni der. Förfädrens kläded rågt bibehålies ännu af de äldre och idogheten är, isynnerhet uti Delsbo, högt utvecklad. Dellboarne äro ock mest bekanta, dels genom den be-skrifning, “Delsboa illustrata“, som en af socknens forna pastorer (Lenæus) författat och utgifvit, dels genom det allmänt bekanta öknamnet “Dellbo-tjufvar“, ett epitet, för hvilket hela socken kommit i misshugg genom ett tattarföjje, som fordom bodde i vestra delen och som utvecklade en vidt-omfattande verksamhet i sådana idrotter, som stå i strid med sjunde budet Ännu i dag ser man bland de ljuslockiga blåögda Dellboarne svartmnskiga. zigenarlika figurer, hvilka mestadels äro afkomlingar af de beryktade DeDbo-tjufvarne. Den forna sockendrägten i Delsbo, med hvilken Bjuråkersdrägten hade ganska stor likhet, yar följande: männernas helgdagskläder voro gjordt af mörkblått eller svart kläde med röda klädeslister öfverallt* der sådant möjligen kunde anbringas, såsom i tröjkanterna, i knapphålen, på uppslagen, på strumpebanden o. s. v. De senare syntes yara en riktig gradm&tare på Dellbons välmåga, ty ju välbehållnare han var, ju flera alnar röda band lin-

304. Stnga i Deltbo locken.dade hau omkring benen. Tröjans ståndkrage bildade ett vinkelrätt snitt mot tröjan, hvilken var gjord att ej knäppas, för att icke dölja den lysande västen, den granna sidenduken och det snöhvita linnet, som framstack mellan västen och underkläderna. Qvinnorna buro grå, blå eller svarta kjortlar med röda kanter och på hufvudet en mössa af s. k. Delsbo-kattun med röd botten. Flickorna hade vid högtidstillfällen håret lindadt kring hufvudet med svarta band, så att blott en obetydlig del låg bart öfver hjessan. I halfdrägt buro de håret fritt och uppstruket. På kyrkfärder har hvaije Dellboq vinna med sig en ask, vanligast målad med egarinnans initialer, i hvilken hon förvarar kyrkförklädet och kyrkkryddorna, bestående i russin och sockerbitar, en flaska med luktvatten, en dylik med Hoffmans droppar, o. 8. v. Till kyrkutstyrseln hörer under sommartiden äfven en bukett af åbrodd och sötkull.

I granskapet af Nonio kyrka är Norra och Södra Dellen förenade genom ett par hundra meter långt strömdrag. I Forssa socken finnes ännu i behåll en gammal gillestuga från katolska tiden och i flera af socknarne vid kusten förekomma minnesmärken från forntiden.

Ännu längre i norr ligger den utomordentligt herrliga Bergsjö socken, kanske den vackraste delen af det för naturskönhet med rätta prisade Helsingland. Ifrån det s. k. kyrkberget, en egendomligt bildad bergkåggla af 178 meters höjd i närheten af Bergsjö kyrka, har man åt hvilket håll man än vänder sig utsigter, till hvilka motstycken ej lätt skola kunna uppsökas.

Ehuru inom Helsingland icke finnas några nämnvärda malmlager, har, till följd af den rikedom på skog, som utmärkt landskapet, många järnverk här blifvit anlagda. De förnämsta bland dem äro: Strömbacka med Momkens masugn, Hedvigsfors med österbo masugn i Bjuråkers socken, Fhmshammar i Hassela, Gnarps masugn, i socknen af samma namn, Ströms järnbruk i Harmånger, Nianfors och Jggesund i Njutånger, Långvind och Bodahammar i Enånger, Ljusneverken i Söderala, Kihlafors i Hanebo, Töns-hammar i Skog, Annefors och HåUbo i Bollnäs, Swdbensverk i Alfta, Voxna i socknen af samma namn, och Kållånge i närheten af Sandarne lastage-plats vid Söderhamn.

Den trävarurörelse, som under senare årtionden uppkommit och numera erhållit stor utveckling, har naturligtvis inom provinsen framkallat industriela anläggningar för tillgodogörandet af de rika skogstillgångar, som finnas i det inre af landet samt i ofvanliggande delar af Herjedalen och Dalarne. Bland dylika hafva vi förut omnämnt dem vid Bergvik och lägger nu dertill Marma och Åskesta ångsågar vid sjön Marinan, och Forssa ångsåg i närheten af Forssa kanal. Från Åskesta sågverk leder en järnväg för ångkraft till Sandame lastageplats, der dessutom en storartad snickerifabrik ir anlagd. Så länge skogsafverkningen, som nu förhållandet är i de inre delarne af landet, håller sig till fullmogen skocr- kan man ick? deruti senågon fara för framtiden, men deremot måste man beklaga, att virke af små dimensioner afyttras från skogstrakter, som ligga nära kusten och just derför äro lättare tillgängliga. — Skogsrörelsen har åtminstone haft det goda med sig, att det förr vanliga skogssvedjandet nu helt och hållet upphört

Ett landskap med ett än så allvarligt, än så leende utseende, som Hclsingland, finnes knappast i Sverige. Dess dalar äro pä alla sidor om-kretsade af mörka kullar, som' amfiteatraliskt höja sig öfver hvarandra, tills de slutligen i de mest romantiska former blåna bort i den aflfigsna horisonten. Detta vållar en enformighet, som skulle vara tröttande, om icke den alltid angenäma färgtonen och bergspetsarnes skiftande gestalter fägnade ögat En- mera romantisk anblick än den man har, när man från höjderna liedstiger i dalarne, genomskurna af sjöar, elfvar och forsar, lärer svårligen stå att finna, öfverallt i dalarne utbreda sig stora välbygda bya!r, i hvilka boningshusen sällan äro mindre än två våningar, med höga ljusa fönsterrader. Inträder man i en sådan boning igenkänner man vid första ögonkastet en af Norrlänningens hufvuddygder, snygghet och ordning, den der liksom de öfriga utmärkande egenskaperna hos naturen och folket genomgår hela Norrland.305. Herjedalens vapen.

Herjedalen.

Herjedalen, som håller en vidd af omkring 120 qv. mil, är ett af Sveriges vildaste bergland. Man kan förlikna det vid en ofantlig, från fjällen mot kustlandet utgående fjällskrefva, som vid uppsprickningen bildat på båda sidor om sig en mängd mindre bergskrefvor. Bland de fjäll och bergryggar, som i söder, men förnämligast i vester och norr omsluta Herjedalen, eller med andra ord Ljungans och Ljusnans källdalar, uppnå flera en höjd af tusen meter och framställa sig, såsom *Sonfjället* i sydvest, *Helagsfjällen* och *Skarffjället* i nordvest, samt *Oviks-* och *Klöfsjöfjällen* i norr, som oerhörda, sammanträngda, fjällmassor. Först i landets sydliga del öppna sig några rymligare dalar, hvilka ytterligare vidga sig utom gränsen in i Helsingland. Såsom en af Sveriges alptrakter är Herjedalen stammoder till flera af skandinaviska halföns större vattendrag, såsom *Ljungan*, *Klarelfven* och *Dalelfven*. Hufvudfloden är emellertid *Ljusnan*. Denna ansenliga bergsflod, om hvilken vi nyss talat vid beskrifningen af Helsingland, uppkommer hufvudsakligen af tre rotgrenar, som hvar och en utgår från sin lilla fjällsjö. Den norra grenen utgöres af *Mitå-ån*, som har sin källa i *Mitåsjön* i trakten af Helagsfjällen, den södra grenen af *Tänna-ån*, som har sin källa i sjön *Malmagen* på sluttningen af *Rutefjäll*, och den mellersta grenen utgöres af *Ljusne-ån*, som utflyter från en liten sjö *Ljusnekärn* på sluttningen af *Skarffjällen*. Alla tre dessa grenar sammanflyta vid *Långå skans*, fem mil från fjällen, hvarefter den gemensamma floden emottager nya tillflöden från hvarje sidodal ända ned till *Kolsäters färja* nära gränsen af Helsingland. Ljungan begynner i granskapet af Helagsfjällen i nordvestra delen af landet och genomlöper i Herjedalen en stor dal, *Ljungdalen*, upptagande under detta sitt lopp många små strömmar, hvarefter den ingår i Jämtland. *Vångsjövattnet*, det södra, är källan tillöstra Dalelfven, det norra,, som utfaller i den stora støn Soggm å riks-gränsen, är källan till Klarelfven.

Dalarne mellan fjällen utgöras på många ställen af q öar, mossar, kärr och oländig mark, bevuxen med skog, ljung och renmossa. Jordmånen består i allmänhet af sandjord ntan lerbotten. . Men utom detta är det en annan sak, som lägger ett stort hinder för spaninålsodlingen i detta kalla land, nämligen de Inträffande tidiga nattfrosterna, som på några timmar förstöra deh mest. lofvaude gröda. och' således göra åkerbruket myéket vanskligt Den öfvergångsbildning, till hvilken Heij edalen här och der viBar en tillstymmelse, utgöres endast ..af -sandsten, som ej har någon gynnsam inflytelse. .pS växtligheten. Skogarne äro i detta landskap vidsträckta, särdeles vid .gränsen mot Dalårne och Helsingland, der ock landets för växtlighet mest- gynnsamma mark ligger, hvaremot den nära norska fjällryggen är tvinad och låg samt mot Jämtland föga bättre, bestående der dessutom till det mesta af oländig mark, berg- och inoras. Under- senare år har eo icke obetydlig-inkomst-beredts befolkningen genom försäljning af skogsprodukter, hvilka efter Ljusnans och ljungans' vattendrag nedflottas till hafvet —t Jagten har förr lemnat betydlig inkomst, då elg och vildren mer talrikt förekom. Numera är det blott fogel, som i någon större mån afyttras. Fisket är rätt fördelaktigt i de många sjöarne och vattendragen, isynnerhet i Ljungan och "1 den öfre trakten-af landskapet, men det inbringar dock ej mer än till hvars och ens eget behof. Under sådana förhållanden är derför Heij edalens bebyggare hänvisade till boskapsskötseln, såsom den egentliga och. naturliga näringskällan, hvilken ock af. dem behandla» med nit och synnerlig omvårdnad. . För att tillgodogöra sig flet ypperliga fjällbetet har hvaije bonde två eller tre’, f&bodsställen, hvarest under olika tida af sommaren en del af famifjen uppehåller sig med boskapshjordarna. THI dessa höra äfven getter, hvilkas mjölk vid ostberedningen blandas med konqölken. Bedan Htllphera uppgifver att härstädes på månget mantal födas. 50 å 60 kor, samt 4 .till 6 oxar, förutom en myckenhet får och getter och 5 å 6 hästar. Att på icke större skattétal så mycket boskap kan underhållas, å en mark som är fattig på bördig äng, så att höet till s törs ta delen måste hem tas från elfstränderna och här och der spridda myrslotter, bör tillskrifvas det ymniga braket af renmossa, här kallad hvitmossa, vid boskapens uppfödande, äfvensom de skötandes omtänksamhet och nit att genom sörpa af löf, agnar, höskräde m. m. ersätta den bristande tillgången på hö samt genom en mild, ja nästan öm behandling hålla boskapen vid god trefnad. Denna omvårdnad under vintøm, förenad med det ofvannämnda sällsporda fjällbetet under sommaren, förklarar att boskapsskötseln icke allenast lemnar det hufvudsakligaste födoämnet utan äfvéu tillgång till betydlig afyttring af boskap, smör och ost, af hvilka de sistnämnda varorna, för deras utmärkta beskaffenhet, äro mycket eftersökta och betinga högt pris. Bland ost är äfven den namnkunnigs “kronosten”.som fått sitt namn deraf, att hvatje hemmansåbo fordom skattade en s&dan ost åt kronan. Denna ost, som vid vissa tider göres af all den mjölk, som bonden erhåller af sin hjord ,på den dag mjölkafkastningen &r störst, Ar ganska fet och v&lsmakande; är, medan han ännu &r färsk, lös och nästan flytande, såsom Schweizer-osten från Uri, men blir efter ett års förlopp fast och stadig.

Invånarne älska, i likhet med alla bergfolk, innerligt sitt land. Aldrig höres Herjedalingen misströsta under yttre lidanden och försakelser, han är öfvertygad, att hans land kan föda honom och att de pröfningar, som ofta träffa honom genom att frosten förstör grödan å hans små åkertegar, äro en Guds skickelse, som länder till hans bästa. Han hoppas på framtiden med ett lugn och en undergifvenbet, som aldrig svigtar. Aldrig höres från hans mun ett knot eller någon klagan och hans fromma förnöjsamhet följer honom troget till grafven. Aldrig hör man under missväxtår klagorop från honom höjas, och sällan anlitar han staten om tyelp. Han är icke blott sjelf frisk och lycklig, utan varmt medlidsam då han ser andra, som äro mera beböfvahde, än han qelf. Det fattiga Särna-folket från Dalarne kommer icke sällan hitupp för att tigga, och Heijeda-lingen delar då ädelmodigt med dessa sina bröder af sitt lilla förråd.

Heijedalens befolkning är af en medelmåttig växt och båda könou hafva en frisk och kraftfull kroppsbygnad. Likväl ser man sällan ett vackert ansigte, icke en gång bland ungdomen, med undantag likväl af den yngre qvinliga befolkningen i Vemdalen, bland hvilken icke sällan förekomma verkliga skönheter. Dessas naturliga skönhet förhöjes ytterligare af en egen Jjuf oskuld, som i förening med mildhet och hjertlighet röjer sig i hela deras väsen, hvilket ännu icke blifvit sknggadt af den dysterhet, som vid mognare år vanligen är ett utmärkande drag i dessa bergsbors lynne.

Klädseln är eller har åtminstone förr varit ganska enkel, och både män och qvinnor göra sina kläder af vadmal

Männen bära merendels mörkgrå långa rockar, eller också tröjor, samt knäbyxor af sämskadt skinn af elg eller andra djur. Hustrur och flickor gå alltid om Bommaren i hvita linneärmar och nyttja i helgdagslag svarta kattunsförkläden, hvar-jämte hustrurna bära svarta mössor med spets, som betäcker tinningarna, under det flickorna hafva hufvudet täckt af en kattunsduk, som om vintern utbytes mot en brokig mössa. Både gamla och unga pryda sig dessutom med små nipper, såsom spännen, halskedjor, medaljer o. d. Under senare år har dock detta mycket förändrats, så att man äfven här påträffar lyx i kläder och benägenhet för utländskt kram. Många gamla sedvanor hafva fått lemna rum för nya. Ett exempel på dylika gamla bruk må nämnas att brudgummen förr under vigseln, som förrättades i kyrkan, nyttjade prestkappa.Hela landskapet Heijedalen består, atom eu socken, öfver Högdal, som år förenad med Ytter Hogdal i Helsiugland till ett pastorat,- blott af trenne pastorat, Hede^ Sveg och Littherrdal, af h vilka det förstnämnda- ir större än bela Halland och utgöres, det oaktadt, blott af några stora byar, mellan b vilka man kan fä färdas ftera mil utan att se ett enda hns eller träifo en menniska. Ännu för fejptio år sedan fons ej väg för lypldoa längre, än tdl Hede kyrka, ungefär fio mil från Hekungegränsen; för öfrigt fans ef annat ån ridvägar, åt hvilket håll Inan vände sig, till Jämtland, till Dalarne eller till Norge. Först” 1821 anlades en körväg från Hede öfver Klöfejö fjällen till Jämtland, och numera finnes åfven dylik till Böria 1 Norge. — Hede pastorat omfattar, förutom moderförsamlingen, treone kapellförsamlingar: Vemdalen, Storsjö och Tånnås; i.den sistnämnda, nära norska gränsen, ligger Ljusnedals järnbruk, som. anlades redan på 1600-talet och drefs som kopparhytta tiH år 1756, hvaxäfter det förvandlades dU 'järnbruk, som förser provinsen och Böråstrakien med stångjärn och manufoktnr-smide. I Tännäs ligger äfven den betydliga byn Funnesdalen, hvars bönder anses vara de mest välmående i hela Heijedalen, genom den handel de idka på Norge.

Förbi Viken, en qjölik utvidgning af Ljusneelfven, kommer män från Hede till liansjö, första byn i Sveg, och derifrån till Linsålls kapell vid Ljusneelfven. Söder härom sträcker sig, mellan Hede i norr och Dalarne i söder, Lofsdalen, en af Heijedalens jämnare trakter, hvilken, enligt berättelse, skall hafva erhållit sitt namn af de lofeånger, Norrlands {filgrimer här Bjöngo, vid deras återkomst från valfärderna till -Trondlyem. En half mil. vester om Sjvegs kyrka upptager Ljusnan den lilla obetydliga Harjeån, som beröfvat Ljusnan äran att gifva landskapet sitt namn, derför att, enligt sagan, landets förste bebyggare, vikingen Heriulf, skall hafva varit bosatt vid Heijeåns stränder.806. Jämtlands Tapen,

Jämtland.

Jämtland, som håller tjugunio mil i längd från Klaxås Afradsland i söder tiU Jadnems-Klump i norr och sjutton rail i medelbredd från Ångermanlands gräns till Norge, med en areal af omkring 340 qv. mil, bildar en platå, i hvilken Storsjöns bäcken omgifven af högre och lägre bergssträckningar intager midten. Denna bäckenbildning gör, att Storsjöns enda utflöde Indalselfven måste taga en stor omväg åt norr, innan han i likhet med de andra norrländska elfvarna kan styra sin kosa i sydostlig riktning mot Bottniska viken. Landet upptages dessutom åf berg, af hvilka några åro bland de största i landet, såsom Syltoppen, 1776 ra. öfver hafvet, Skur-dalsfjällen, Slceclcerfjällen, Offerdalsfjällen m. fl. på gränsen till Norge; He-lagsfjällen och Klöfsjöfjällcn på gränsen till Heijedalen, samt Åreshdan, 1672 m. öfver hafvet, nästan enstaka inne i landet. Från den öfriga bergsbildningen skiljer sig trakten kring Storsjön, hvars grund består af sandsten, alunskiffer, kalk och lerskiffer. Dessa bergarter betäcka vester om Storsjön på flera ställen kopparmalm, såsom vid Benfjållety Handöl och Åre, hvilken dock endast blifvit bearbetad på det sistnämnda stället Järnmalm förekommer endast i Offerdals socken. Storsjön, i vidd nära 5 qv. mil, ligger ungefär midt i landet och omsluter den täcka Frösön, på hvilken Östberget reser sig 167 m. öfver vattenspegeln. Storsjön har många tillflöden, af hvilka Undersåkerselfven är det största. Denna elf, hvars källfloder äro de nära Sylfjällen böljande Ena och Handöls elfvar, hvilka, vid Handöls by förenade, genomlöpa Ånn, Jäfsjön, Bodsjönr Tännsjön och Noten, utfaller vid Sundsbacken i Hallens socken i Storsjön och är det från denna sjö, hvilken liksom Venern och Vettern genom en enda flod afbördar sitt öfverflöd i hafvet, som Jämtlands största flod, Indalselfven, har sin upprinnelse. Denna flod, förekommer under särskilda namn, allt efter de trakter han genomrinner. Viå utloppet ur Storsjön får han namnaf Kroliomsélfven, går derpå en half mil i nordlig riktning till Hismo, fe han bildar eu ansenlig fors. Hismoforsen, hvarefter han i likhet med é andra Norrlandsfloderna ställer sin riktning i sydost mot h&fvet Mottagande namn af de socknar han genomrinner, går

han nn från LHh gen SUtguns socken med flera stupande forsar nedåt sjön Gesund, från hrilka lian genom flera forsar förflyttar sig till Ragundasjön, som nn ej fe bredare ån en vanlig strömfåra. Ur denna förflyttas den betydtak vattenmassan genom åtskilliga fall, bland hvilka Drakdh&llan eller Em »miforsen är det ansenligaste, inåt Medelpad, der han genom sitt spakm lopp tillåter båtfart och till en böljan bär namn of Ragunda-dfm Före 1797 hade Ragunda-elfven ett annat utlopp ur Ragundasjön ån a

307. Drakahillao.

och bildade mellan Fors och Ragunda kyrkor en fors, Gedungsen, hnn djupa ravin blifvit kallad Röda forsen. Men det nämnda året lyckad« det en afsigkommen köpman, vid namn Huss, som för sina många % samma företag gemeuligen kallades Vildhussen, att gifva elfven ett nytt aflopp, då åfvcn Gedungsen försvann. Vildhussen hade, för att stok» sjöD, länge sysselsatt sig. med att gråfva en rännil genom en sandås, som utgjorde ett slags fördämning mot sjön, då den starka vårfloden pi ett oväntadt sätt kom honom till hjelp. Några fiskare voro en dag ute föf att vittja sina laxtinor, då ett ovanligt starkt dån fäste deras uppmlrt-samhet I detsamma fingo de se Vildhussen komma ridande på enWdrig häst, ropande af alla krafter: “skynda undan, Ragundasjön kommer eftar!1-den forna Ragundaqjöns botten skördas nu mellan två och tre tusen lass hö årligen.

Jåmtl&nds nordliga floddal utgöres af en kedja sjöar, som bilda Ånger-manelfvens södra gren. Dessa sjöar äro: Jormssjön, Qvarnbergsvattnet och Håkafotfjärden i fjällen, samt längre ned Fogelsjön, Thorsfjärden, Svaningen, Strömsvattudal, samt Russfjärden, hvilka vatten tillsammans bilda Vassdalen. Den sexton mil långa sjöke^jan är till större delen båtbar, så’ att man kan fara från Ströms kyrka vid Ångermanlandsgränsen tvärs igenom Jämtland på båt till Norge, med afbrott endast på några fä ställen, der man för forsarnes skull drager båten på stänger öfver landet

Till de nu nämnda hufvuddalarne skulle man kunna lägga ännu en tredje, nämligen Ljungans floddal. Denna flod, som från sina källor på gT&nsen mellan Jämtland och Heijedalen har en sträckning till hafvet af

Just som de kommo i land visade sig en hög vattenmassa, som förde med sig qvamhjul, hustak, träd och stockar, rusande fram genom dalen och sköflande allt, som var i dess väg. Ragundasjön, som hade en utsträckning af två och en half mil, tömdes på mindre än fyra timmar och vattnet i elfven steg genom denna tillökning sju meter öfver det högsta vattenståndet Förskräckliga voro de häijningar floden åstadkom: fyrtio menniskor, och bland dem Vildhussen sjelf, omkommo; all skog och alla bygnader, som voro i vägen, bortfördes. Sedan vattnet på eftermiddagen runnit undan kunde man bokstafligen plocka lax i trädtopparne och påtjuguåtta mil, eger en helt annan karakter, ftn Indalselfven. Ljungan är ej bland Norrlands största floder, men i våldsamhet, bredd och vattenmassa, samt strändernas: höghet och skönhet kan den mäta sig med de fleste. Tvärt emot hvad förhållandet är med Indalselfven-bildar Ljungan en mängd småsjöar under sitt lopp och flyter genom en fjälltrakt ända till IQöfrjö-fjället. Derefter går hon söder om Jämtskogen och mottager från denna bergstrakt nya tillflöden från sjöar, som ligga ända till trehundrafemtio meter öfver hafvet. Härigenom blir. hon äfven så strid, att hon icke tillåter någon båtfart på mer än de sex eller sju sista milen, och endast genom kostsamma strömrensningar har man kunnat göra henne segelbar till tre mil från dess utlopp i hafvei.

Jämtland är otvifvelaktigt en ibland de märkvärdigaste ytbildningar i Sverige. I stället för att de flesta Sveriges hufvuddalar äro nära intill fjällryggen 'ouppodlade och nästan obebodda, samt tilltaga i odlingsbarhet endast i samma mån man närmar sig kusten, finner man här ett högland mer än trehundra meter öfver hafvet, som är efter öfriga förhållanden fruktbart, befolkadt och väl odladt och bar varit det från uråldriga tider. Man skulle väl icke kunna tro, att man från Hofverberget på södra stranden af Storsjön kan, enligt Hiilphers uppgift, räkna ända till aderton kyrkor. Säkert finnes också under samma polhöjd och så högt öfver hafvet ingen trakt pi jorden med en motsvarande kultur.' Det synes: som en så bortgömd vrå högt under fjällen endast kunnat väljas af Lappar, eller af ett förföjjdt och flyktande folk, och Bannolikt härleder sig äfven Jämtlands befolkande från de tider, då folkstammarne siredo med hvarandra i Norden om att vara eller icke vara. Men den folkstam, som hit tog sin tillflykt, befann mg ovän-tadt i ett land, som genom dess öfvergångsbildning och öfverfiödande kalklager hade en god och bördig jordmån och som erbjöd de frodigaste ängar och det ypperligaste bete för hjordarne, ett

förhållande, som snart miste framkalla handel och åkerbruk. Man skulle ej tro, att i forntiden denna bergiga och bortgömda trakt skulle blifva föremål för eröfrares vinningslystnad, och likväl är det få af Sveriges provinser, soro blifvit så omkäm-pade som denna, öfver allt finner man ruiner efter skansar och blodiga minnen; och bland de senare ett som kan räknas till de mest upprörande af mensklig lidande, nämligen det af de tre tusen svenska krigare, som här omkommo strax efter Karl den tolftes död, och hvilkas hvitnade ben ännu ligga strödda i fjällen ej långt från, ‘‘stenen i grönan dal“.

Strax efter det vägen skilt sig från Ljungan ett stycke bortom Borgsjö kyrka i Medelpad, inkommer man på den fyra mil långa Jämtskogen, hvara dystra enslighet här och der afbrytes af några lador och fäbodar, antydande att icke allt menskligt lif är utdödt i denna väldiga obygd. Efter ett par mils färd tillkännager en i skogen uthuggen linie och ett litet stenrös bredvid vägen, att • man befinner sig i Jämtland, och man beträder den ansenliga högslätt, som Bträcker sig från Medelpad ända fram till Storsjön.Förbi den tre mil långa Räfsundssjön med dess bergiga öar och pittoreska iitsigter, inkommer man i det vidsträckta pastoratet Rrunflo, som är moderförsamling till Östersund och med rätta anses för en af vårt lands skönaste trakter. Från en höjd, ett stycke bortom Brunflo kyrka, utbreder sig på en gång den majestätiska Storsjön, ur hvilken Frösöu upplyfter sina odlade kullar, nästan i jämnhöjd med de kringliggande bergen. Genom en fördjupning mellan Frösö kyrka och de gent emot liggande berg-sträckniugarne, synes vid horisonten den jättelika Åreskutan, hvars äfven på detta ofantliga afstånd synliga snöfläckar likna

små tufvor af hvitsippor, dem våren glömt 'qvar på Qällets topp TJtsigten kring Storsjön är oändligt skön: storartad, men på samma gång mild full af lif. Nordvest från stranden och långt uppåt de omgifvande höjder*^ ligga trefliga bondgårdar mellan gräsfält, åkrar och kornhässjor.

På Storsjöns östra strand, gent emot Frös-ön, ligger Östersund.

Oaktadt

i ett l&n, som till omfång är en och en gång så stort som hela StorhertigdömetBaden, har Östersund hittills blott varit en småstad, hvars oansenlighet dock låter förklara sig dels

af dess ungdom — staden är ännu icke hundra år gammal, anläggningaår^-^-år 1786 — dela deraf att J&mtl&nningarne af ålder haft sin mesta handel r>a Sundsvall, i hvars närhet både ljungan och Indalselfven hafva sitt utlov^-r-v #en sedan staden nu blifvit en hållpunkt vid den järnbana, som Bottniska viken med Vesterhafvet, förestår densamma antagligen en

310. Östersund tedi från Frösön.utveckling och tillväxt Östersund är eljest reguliert anlagdt, med nätta hos och breda gator, af hvilka en del ännu icke äro stenlagda. En trehundranittio meter läng träbro förenar staden med den natursköna Frösön, från hvars höjder man har en vidsträckt utsigt öfver en stor del af det mellersta Jämtland. I söder synes Sunne kyrka bland en mängd öar och skär liksom uppdyka ur Storsjöns vågor, men vesterut bilda de mörka Oviksfällen en allvarsam bakgrund till den leende naturtaflan och längst

311. Åreikntan.

bort. i vester sammanflyta de norska gränsfallen i ett oredig kaos med skyarne vid synkretsens slut.

Norr om Storsjön ligger Offerdai, ett ansenligt prestgäll, med en landyta lika stor som landskapet Blekings, och norr om denna de .ofantliga obygder, som under namn af Folinge lappmark ännu genomströfvas^af Lap-parne och deras renhjordar. Söder om Offerdal ligger Undersåker, med en areal lika stor som hela Stockholms län. Ett stycke nordost om Unders-åkers kyrka synas ännu lemningar efter Hjerpeskans, der “de goda vännerna från Sverige och Norge råkades år 1808 och på rolighetsförsök lufvades en stund“. — I det till Undersåker hörande Åre kapell ligger bergjätten Åreskutan mellan ett par fällsjöar, Åresjön och Kallsjön. Oragifningarna utgöras af en mild, majestätisk fjälltrakt, som helt och hållet saknar den vilda karakter, som utmärker Sulitelmas satelliter. Vanligen företagesuppstigningen på berget från byn Tiken på Iresjöns strand och erfordrar under vanliga förhållanden fyra till fem timmar. Efter en stunds vandring genom en mörk skog, vid fjällbäckarne skuggad med björkar och alar, beträder man en slingrande stig öfver bergsslätter, endast bevuxna med dvärgbjörk och

lågstammiga videarter, och uppnår omsider den med stenblock och klippstycken öfvcrsållade toppen. Liksom på en ofantlig landkarta utbreda sig nu Åsele och Handöls ijällar, den tio mil aflägsna Storsjön, det stora söndersargade sjönätet, som upptager alla dalgångar ända bort till norska gränsen, der synkretsen stänges af en fjällmur, hvars tinnar i vidd och höjd tyckas täfla med det jätteberg, på hvilket man sjelf befinner sig.

312. Tanmjon.

Endast åt sydost öppnar sig ett leende landskap, genomskuret af otaliga vattendrag, åar och strömmar, som fradgande nedkasta sig utför berghäl-larne och hastigt försvinna i de grönklädda dalarne. Yid bergets fot ligga Gustafs och Karlbergs kopparverk, nu mer benämnda Husd bruk.

Når man lemnat Åreskutan och fortsätter färden åf Norge, hvilket vål hädanefter förnämligast sker medelst järnvägen, kan man med några timmars uppehåll vid Dufveds station köpa sig njutningen af ett af.de herrligaste och mest beundransvärda naturskådespel, som Norden tvifvelsutan eger. Man är nämligen här icke långt ifrån den ryktbara Tånnsjön och Tånn-forsen. Då man kommit ned till Tännsjön och blickar ut öfver vattenytan.ser man på motsatta sidan etc moln stå stilla öfver vattnet, och sjön genom en smal öppning förenad med ett ändlöst haf. Allt detta är dock endast en synvilla, den trånga öppningen är dalöppningen, vid hvilken sjön slutar och störtar sig i Noren, och det gränslösa hafvet är horisonten, som forekommet som ett haf genom dimmorna, som uppstiga öfver vattenfallet Tännforsen begynner med ett mindre fall af ett par meters höjd och lutning; men strax derpå störtar sig hela vattenmassan öfver en klippkant af tjugusju meters höjd, rakt ned mellan de mörka och lodräta bergvig-garne. På ömse sidor om fallet framskjuta ett par klipphällar i forsen

och då vattnet faller på deras uppstående kanter, förvandlas det i hvita moln, som sjunka allt saktare ned i djupet, under det den mellersta vattenkolonnen obehindradt störtar utför berget och insvepes i de två brutna sidofallens snöhvita gardiner. När ögat, följande katarakten, blickar ned öfver Noren. möter det på dess andra strand leende grönklädda kullar, begränsade af skogshöjder, öfver hvilka de snöklädda fjällen med deras herrskarinna Åreskutan höja sig på blott ett par mils afstånd. Ett par andra väldiga vattenfall i Jämtland äro Storbofalld och Ristaforsen, hvilka, om man än icke kan ställa dem i jämnbredd med den beundransvärda Tännforsen, dock äro bland de vackrare i Sverige.

Vid Dufveds station skiljer sig landsvägen från järnbanan och fördjupar sig allt mer inåt Jämtlands fjälltrakter, slingrande sig i otaligakrökningar mellan kullar och berg öfver kärr och myrar. En half mil från Skalstugan, den sista gästgifvaregården på svenska Bidan, passeras Skurdalsporten, ett väldigt pass genom Seveberget, som i skapelsestunden upplåts mellan Sverige och Norge. Ett stycke derifrän. inom svenska gränsen, står den bekanta “stenen i grönan dal“, hvilken, enligt folksagan, den

314. Storbofallct.

helige Staffan, då han en gång var uppåt fjällen, låtit uppresa i en grön dal och dervid fäst följande spådom om Sveriges framtida öde:

•Når Svenske anamma ryska seder,

Och landet mister tin gamla heder.

Ån at&r stenen i gröuan dal.

Når kyrkor varda f&ngahns,

Gndstjensten mister sitt fågoa ljus,

Ån st&r alenen i grönan dal.

Når akalkar och bofvar trifvas Och irliga* mäb fördrifvas.

Ån at&r stenen i grönan dal.

Nir prester blifva bönder Och bönder vidonder.

D& ligger stenen i grönan dal.«D& språket i dessa rim hänvisar p& en långt senare tid, så är tydligt, att sägnen om stenen i grönan dal är af mycket yngre ursprung. Stenen har för öfrigt flera gånger varit omkullfallen och åter blifvit upprest, bland annat af frih. Daniel Tilas, som under sin resa i Jämtland 1742 fann stenen ligga kullfallen och, innan den på hans föranstaltande ånyo restes, i den lät inhugga sitt vapen.

Folkets lynne är något olika i landets norra och södra delar. Syd-jämten, anspråkslös, godlynt och välvillig, har liksom Herjedalingen något allvarligt i sitt lynne, som lätt förklaras af den natur, som omger honom, d& deremot i norra Jämtland handeln med Norge inverkat dels på välmågan, dels på folklynnet, hvilket har mycket .tycke med gränsbons på andra sidan fjällen. I allmänhet är Jämtlänningen förslagen, begärlig efter vinning och särdeles driftig, om också icke alltid så nogräknad, när det gäller att förtjena penningar. Han värderar högt ett oberoende Kf och vet ganska väl att försvara det, sedan han en gång vunnit detsamma. Men om han Bålunda är skicklig affärsman, Bå står han i hustflit och slöjder efter allmogen i Helsingland och Ångermanland. Hans hus äro i allmänhet icke så väl bygda och hopfogade, som det stränga klimatet -synes fordra, ett fel, som man dock måste påbörda hela Norrlands befolkning. Ännu för en mansålder sedan hade Jämtlänningen en egen landskapsdrägt, hvilken nu lemnat rum för en måhända för högt uppdrifven lyx t kläder, hvilket äfven i viss mån är förhållandet med allmogens hela lefhadssätt, så att mångenstädes den gamla tarfligheten efterträdts af öfverflöd. En orsak dcrtill torde man få söka uti de stora inkomstkällor, som befolkningen bar i handeln med Norge, hvilken år efter år blir mer och mer liflig, och vid hvilken Jämten alltid är en mellanhand, samt i de rika arbetsförtjenster, som skogsrörelsen framkallat inom en stor del af provinsen. Lägger man härtill den bördiga och icke allenast till boskapsskötsel utan äfven till sädes-produktion lämpade mark, Bom i synnerhet StorRjöns stränder hafva att erbjuda, så torde få af Sveriges provinser kunna mäta sig med denna i förmåga att väl föda en befolkning, som är företagsam och arbetsam. Sedu nu järnvägen mellan Sundsvall och Trondhjem kommit till stånd, skall Jämtlänningen säkert upphöra med handeln och i stället nedlägga sitt arbete på jorden, hvilken snart skall Bkänka honom en rik ersättning för den alltid osäkra handelsinkomsten, i förökad afkastning framkallad genom tidsenlig skötsel och odlingarnes utvidgning. Jämtlänningen skall då,- i stället för att sälja hästar, boskap och fisk, bland annat komma att afyttra stora qvantiteter af ladugårdsprodukter. Gästfriheten torde i ingen del af våra norra landskap öfvas i högre grad än i Jämtland, ehnru man visst ide kan säga, att denua aktningsvärda dygd är obekant eller främmande för någon del af Norrland..215. Medelpads vapen.

Medelpad.

Medelpad är liksom Norrlands öfriga landskap ett skogbeväxt bergland, med' rymliga dalar, särdeles utefter de båda stora floderna Ljungan, som, enligt hvad vi. förut omnämnt, börjar i Herjedalen, rinner genom Klöfsjö och Båtans socknar i Jämtland, derifrån till Hafver socken i denna provins och vidare genom Borgsjö, Torps, Stöde, Tuna och Hfjurunda socknar och i sitt sista lopp bär namn af Njurunda df; samt Indalsélfven, hvilken, kommande från Jämtland, går genom Lidens, Indals och Timrå socknar i Medelpad. Båda' dessa floder uttömma sig i samma hafsvik, Klingefjärden i Bottniska viken. Utom nämnda elfvar finnas många sjöar och åar, bland hvilka Sdångers-ån går, med sjelfständigt lopp till hafvet, längs midten af provinsen. De ansenligaste bergen äro: Malingsflugg i Attmars socken, tre mil från hafvet, hvilket berg är af den. höjd, att man från dess spets icke allenast bar den vidsträcktaste utsigt öfver en stor del af Medelpad och Helsingland, utan tjenar sjöfarande till landkänning ända till tio mO ut i hafvet;- samt Högåsen i Stöde sockeu, hvilket upphinner det andra i höjd, men lirøer för långt in i landet, för att gagna som sjömärke. Ännu för en mansålder "sedan var Medelpad ett af våra skogrikaste landskap; och resande från denna tid omtala med beundran Åreskogen på gränsen till Helsingland, Omdalen kring Gmåns vattendrag, Storrote allmänning vid Ångermanlandsgränsen samt Markkåm på gränsen af Jämtland. En förödande skogshushållning har nu vid kusten medtagit dessa landets rikedomar och invid de större floderna stå bergen mångenstädes öde och kala, under det hundratals sågvérk i -alla vattendrag och en mängd ångsågar vid kusten ander gynsamma träkonjunkturer äro i oupphörlig verksamhet att uppsluka den Bkog, som finnes i det inre af landet. Intet landskap är dock ännu i sitt inre så skogrikt, som Medelpad, huru ohejdadt än skogsafverkningen pådrifvits och så länge ett i förhållande till den kostsamma transporten3Ä2 SUNDST Att.

stående ligt pris lägger hinder för utförsel af omogen skog, torde det na att hoppas att skogsbrist icke der skall

uppstå.

Medelpadsbon delar Norrlänningens allmänna egenskaper af idoghet, händighejt och renlighet, ehuru några resande påstå sig hafra utmed kustens saknat den förékommande tjenstvillighet, 50m qtjnärker hans norra och aöda grannar. Utom den svenska- befolkningen äro en mängd Unnar bosatta pi skogarne i'de öfra delarne af landskapet, hvilka nära sig af boskapsskötsel och ännu ej alldeles förgätit sina fäders språk och lefnadssätt

Genom Åreskogen, en vild stenbunden ödemark, går vägen från EW-singland förbi Maj till Njurunda kyrka,-der den resande passerar Ljongia.

316. Sniidtfali.

Härifrån fortgår färden genom ett magert och stenigt land till Sundsoaä, som ligger i en vacker och bördig dal kring Sélånger-dns utlopp i Stads-fjärden, en vik af Bottenhafvet När man nedstiger från de kringliggande höjderna är anblicken af staden ganska behaglig, och de i hamnen liggande många skeppen bidraga icke oväsendtligt att förläna den -täcka tafl&n ett uttiyck af lif och rörlighet Sundsvall anlades i Gustaf den andre Adolfs tid, men flyttades under drottning Kristina en Attendedels mil längre ned emot hafvet Ett Stadshus af sten, innehållande embetslokaler, konsertsalar m. m, är för en del år sedan uppfördt Ehuru i öfrigt mest bestående af trähus,staden sågas vara vackert och väl bygd. I synnerhet är kyrkan Tacker <^ch från dess torn har man den herrligaste utsigt öfver den sköna trakten landet, i hvilken Selångers kyrka utgör en icke förkastlig fonddekora-t^a°n. Utloppet från hamnen utftt hafvet går förbi den täcka Alnön, be-ar-ömd för sin bördighet och sina kalkbrott, och der v&ra äldre forntorskare trodde sig hafva funnit Starhads hemvist

Uti Medelpad ligga, utom andra, följande järnbruk: Oaltström i Njurunda, 8örforsy Gryttjen och Jokannisfors i Attmar; Matfors, tillika stort sågverk, i Tuna \ y Torpshammar vid Gimåns utlopp i Ljungan inom Torps socken; Sulå i Dwlal, Norafors i Sättna, Lögde i Timrå och Lagfors i Ljustorp. Såsom betydliga lastageplatser nämnas,-Svartvik och Skönvik. Wifsta, skeppsvarf i forening med stor trävarurörelse, i Timrå socken, förtjenar äfven att omnämnas, dels såsom det äldsta bolaget i Norrland för tillgodogörande af skogens produkter, dels såsom en bland de solidaste föreningar af detta s^a8- — Torpshammar i Torps socken utgör anknytningspunkten mellan

&**ndsvdlls-Torpshammarsbandn, samt Norra tvårbanan.

Mellan Mark och Fjäl varseblir man för första gången den präktiga Indalselfven, som i skönhet och majestät torde böra anses som den främsta \ Norrland näst Ångermanelfven. Den företa anblicken af Indalselfven är öfverraskande och utsigten från höjderna ofvanför de båda färjorna förtjusande; men öfverträfias dock af utsigtén från gamla gästgifvaregården vid Fjäl. • Denna ligger på en vacker grönskande höjd, som sträcker sig längs Indalselfven, som här är ganska strid och bred. Nära Fjäl delar den sig i två armar, hvilka omfatta tvenne stora, skogiga öar, mellan hvilka hufvud-ådern går, för att jämte de öfriga förlora sig i en vik af hafvet. De sluttande östränderna äro höljda' af björk och al; och bakom och öfver löf-skogen höja sig resliga barrskogar. I öppningen mellan de båda öarne, men framom dem. har naturen eller öfversvämningar danat en liten tjusande holme, som, rikt öfverströdd med grönska och löfträd, ligger som ett vaktskepp framför sina båda majestätiska syskon, öfver och förbi denna holme forøer ögat de vackra östränderna och den mellersta strömfåran ända dit, der i ett aflägset perspektiv viken utbreder sin klara vattenspegel, omkransad af Norrländska naturens förstfödde, de amfiteatraliskt lägrade kullarne, hvilka skiftande, klådda i barrets dunkla eller löfvets skärare grönska, höja sig öfver -hvar&nn, tills de Blutligen försvinna i ett blånande fjärran.

Fjäl torde vara det vackraste man kan få se då man färdas landvägen mellan Stockholm och Haparanda, och dock gömma både Indals- och Ångermanelfven' längre inåt landet i sina floddalar ännu skönare ställen.817. ÅDgerm tnlanda Tapen.

Ångermanland.

Sveriges måhända vackraste landskap är Ångermanland, ett bergland, som genomskäres af en stor mängd elfvar och strömmar, såsom Öre elf, Stor-Lögdan, Oidedn, Sjålevadsån, Nätraån och föret och sist den- herrliga Ångermanélfven, som i landskapets vestra del upptager en mängd biflöden, men ursprungligen blott har tvenne.

rotgrenar, af hvilka vi nyss nämnt den ena vid beskrifningen af Jämtland, och nu vilja omnämna den andra, hvilken har sin upprinnelse i Åsele Lappmark. Denna rotgren, som ensamt tillhör och till en stor del bestämmer den naturliga bildningen af nämnde Lappmark, uppkommer, liksom den södra, af trenne vattendrag, Vojmsjöns samt Kult- och Mcdgamajsjöns, vid hvilkas sammanflöde VUkelmma kyrka är anlagd. Det förenade vattendraget, som derefter får namn af Ångarmanttf-ven, upptager, femton mil nedom Vilhelmina, IjäUsjöelf, som utgör rå del af södra rotgrenen, samt fyra mil längre ned Faxedf', hvarefter elfrea antager det praktfulla utseende, som resande med så mycken beundran beskrifva.«. Fjällqjöelf bar. äfven sitt ursprung från fjällryggen och utgör, under namn af Saxelfven, på en lång sträcka gränsskilnad mellan Jämtland och Åsele lappmark, hvarefter han ingår i nordvestre hörnet af Ångermanland, förenar sig vid Bodum med den norr ifrån kommande Rddströmselfven, samt längre ned med en. del af vattnet från Ströms vattudal, VengéUfvm. Ströms vattudal delar sig nämligen, strax efter inträdet i Ångermanland, i tvenne elfvar, Vengelelfven ’ och Faxeelf. • Inom detta flodområde, hvilket man jämfört med de skönaste dalarne vid Rhen. och Neckar, liggå äfven de bördigaste och tätast befolkade delarne af Ångermanland.^ Karakteren af landet i öfrigt är, såsom i hvarje bergland, allvarlig och vördnadsbjudande, på samma gång den oafbrutna vexlingen af dalar, skogshöjder, floder,1 sjöar och lundar framvisar belägenheter af den t&ckaste^och mest leende naturiägring.BzroLxwnreiir x akgeemaxclawd. 385

•

Ångermanl&nningen är. Båsom den norrländska allmogen i allmänhet en oförderfvad naturens son. med reslig och vacker kroppsbildning, fallen för ordning och snygghet, villig, höflig och, efter m&ngas försäkran, som närmare lärt känna honom, äfven trofast och pålitlig till lynnet Han är långsam i sina rörelser och vändningar och man ser honom aldrig habrådt-om. Denna tröghet gör, att han blott med föga håg företager sig något, som ej direkt gagnar eller behagar honom, och endast med motvilja sysselsätter sig med sådant, som bryter hans dagliga vanor, vid hvilka han synes

818. Hernötand.

starkt f&stad. Bonöhemmanep likna herrgårdar så väl i det yttre som inre. Boningshusen, hvilka merendels åro två våningar höga, äro försedda med stora fönster och höga skorstenar af tegel, som Ångermanlandsbonden vanligen sjelf bränner till sitt behof. Invändigt herrskar öfverallt en be-römlig snygghet: öfver dörrar och fönster prunkar en rad af blankskurade tenn- och kopparkärl och i nästan hvarje rum står en uppbäddad säng, omsluten af sina rena om hangen af bomullstyg.

Från Indalselfvens strand leder en brant backe snörrätt upp till Fjäl och halfan nan mil derifrån, vid en liten bäckrännil, är gränsskilnaden mellan Medelpad och Ångermanland. Landet deromkring är magert och stenbandetoch ' detta fortfar med enstaka afbrott till Säbrä, hvars kyrka och biskopsgård af samma namn ligga p& en höjd i en täck dalgång, genom hvilken en porlande bäck letar sig vågen till hafvet Från Säbrå går vägen backe npp och backe ned till det vänliga Hemösand, som, ehuru i sig sjelft ej särdeles prydligt eller välbygdt, från detta håll framställer sig rätt ståtligt för den ankommande. HernCsand, hvilket, sbm bekant är, ligger på Hemön vid Ångerttiänelfvens södra utloppsgren, omtalas såsom hamn i slutet af 1300-talet och utgjorde under de nästföljande seklerna en samlings- -och marknadsplats för de norrländska köpmännen. Men då handeln, som här drefe, ansågs lända till förfång för borgerskapet i Gefle, blef under Gustaf den förstes tid allt köpslagande härstädes förbjudet När handeln det oaktadt fortsattes, beslöt konung Johan den tredje att på stället bygga en stad, hvars anläggning också böljade 1584. Hemösand har flere större bygnader, bland hvilka de märkligaste äro: den vackra Domkyrkan, invigd 1846, Elementarläroverkets prydliga hus, Landshöfdingeresidenset, Landtstats-huset, Biskopshuset, Rådhuset, Centralhospitalet, Sd Petri ordens hus, m. fl. Genom tvenne broar är staden förenad méd føstlandet Från det i stadens granskap liggande Vårdkasberget har man en fullständig öfversigt af dess belägenhet Utsigten är ovanlig och vacker med de mångfaldiga kullarne och bergen, kring hvilkas fot hafsviken bildar otaliga vattendrag i den största och förunderligaste omvexling.

Två och en half mil norr om Hemösand far man öfver den majestätiska Ångermanelfven med sina romantiska stränder. Elfven har här en bredd af öfver en fjerdedels mil och liknar en större sjö dier ett hafssnnd. Utom på

Norrlands elfvar får man ingenstädes i vårt land se den präktiga anblicken af flera fartyg, som med fulla segel framgunga mellan rika dalar, kyrkor och skogsberg. En färd utefter Ångermanelfven en sommarafton har också ett särdeles egendomligt behag. Större och mindre fartyg ligga der med' fladdrande dukar, en och annan båt skyndar med raska årtag fram öfver den spegelklara vattenytan, under det de skogomkransade strändernas eko upprepar sjöfolkets rop eller muntra sånger. Tro och en half mil från elfvens mynning ligger Nylands lastageplats, dit de största skepp kunna gå upp och afhemta järn och trävaror.

Derefter blir elfven betydligt smalare, 'men derför ej mindre vacker. En betydlig mängd sågverk och andra industriela anläggningar skänka lif och- rörelse åt de leende stränderna. Tidt och ofta framskymtar en hvit-glänsande kyrka i någon af de många dalgångarne och på strandbädden resa sig väldiga “nipor *)“, liknande grafvar öfver en försvunnen jättesl&gt. Ehuru det är svårt att gifva företräde åt något visst ställe eller viss

) Med nipa föratls en h eller hög kulle, hvilken elfven ejelf biidet pi det iätt, ett hes nndergråft en del af elfstranden, samt hopat den bortförda sanden eller myllan pl ett annat stalle antingen i sjelfva elfven eller vid n&gon af dess stränder.319. Springavikent aigrerk.

belägenhet i denna på fägring så utomordentligt rika natur, kunna vi dock ej underlåta att såsom synnerligt framstående n&mna: Språngsvikens och Svanö sågverk, säteriet Holm, trakten omkring Sdnga samt först och sist det herrliga Sollefteå.

Den tjusande Sol-lefteå-dalen, som här utbreder sig, bildar en undransvärd förening af den yppigaste odling och den mest romantiska vildhet, sådan som endast Norrlands natur är mäktig att alstra. En herrlig slätt, kransad af anda upp till top- __ pen odlade skogsberg, omgifver Sollefteå bruk och kyrka. På norra stranden åter tränga 8ig bergen höga och tvärbrantaånda frum till flodbrädden och kasta hotande och Bkrofliga sina mörka skuggor i djupet. Från Sollefteå gå; vägen utefter elfvens strand en half mil uppåt till färgstållet, det man far öfver strömmen, hvarefter landsvägen på elfvens norra sida slingrar sig i otaliga bugter genom de ofvan-för liggande branta och mörka skogshöjderna. Der ofvanom vidtager en ny vacker trakt, som liknar Sol-lefteådalen, men är

mindre. Vid de8S syd- 32o. ingerm.nelfTon »id Slug»,

vestra kant, i gran-

skapet td.Björkång och Fanbyn, vidga sig fälten och tränga bergen tillbaka. Per genombrytes Bydvestra bergåsen af Ldnqsele-elfven — så kallas näm-iigen Faxe-elfvens nedersta lopp — som, kommande från Jämtland , och hoppande utför klipporna, vänligt omslutea af samma graf, hvilken fram-vaggar den lugna Ångermanelfven.

Från Ed till Rösta har landet en lika fysionomi, som förut,- endast att den är mörkare och mera markerad. Dalarne bli mindre och bergshöjderna bjärtare, mera branta och sammanträngda kring flodbädden, som stundom ligger ända till sexhundra meter under deras toppar. I djupet der nere höres strömmens sorl ehuru man uppe pä branterna fårtias så högt, att man ser flera mil långt uppåt elfven. och skogarne, ser vackra byar. och enstaka gårdar tätt kringströdda bland bergen och pä flodsträn-

321. ADgerminelfTen rid Solleftei.

derna. Från Rösta till Näsåker och Lidens kyrka år samma förhållande; men elfdalen blir härefter mera sammanträngd. Stränderna äro merendels så branta, att vägen, som är ingräfd dels uti och delé uppå den brfidsto-pande sluttningen, hänger som en bro vid sidan af strömmeq. Med ett enda sidosprång af hästen, skulle så väl den resande som fordon och traf vare tumla hufvudstupa ned i afgrunden, der elfven går fram med stundom lugna, men mörka böljor och stundom brusar med hvitskummande forsfall utför klipporna. De tyckas ha öppnat sig endast för flodens skull och* stå nu som molnstoder med mer än sjutti meters lodräta- väggar och synas bära den resande öfver djupet endast för att få se honom hissna.Mellan dessa pass utvecklar sig' elfdalen här och der till en skön rotunda, som p& sidorna är omgifven af större och'mindre höjder, hvilka likna jättestora ättehögar. Mellan dem nedstörta sm& regnbäckar i elfven, förbi de trefliga boningarne, bland hvilka man ej ser annat än välmåga och för hvilka nöden och dess jämmer tyckas vara okända. — Vid Junsele kyrkoby, som ligger 3,5 mil ofvanför Näsåker, är landsvägen slut; derifrån finnes ej annan farled uppåt Lappmarken, ån gång- och ridvägar.

Från denna lilla restur utefter Ångermanelfven återvända vi till det ställe, der kustvägen skär elfven, för att derifrån fortsätta färden mot norden. ‘ Mellan Veda och Homön, der öfverfarten sker, är elfven, såsom vi förut omnämnt, öfver en fjerdedels mil bred och den resande bereder sig till denna öfverfart såsom till cn besvärlig sjöresa. Stundom kan det hända, att storm hindrar öfverfarten, stundom är det tjocka, som sätter sig från hafvet och gör den omöjlig. Under vanliga förhållanden och i allmänhet är den dock obehindrad, men höst och vår nödgas den resande ofta göra en lång omväg uppefter elfven, för att komma öfver på motsatta stranden. Är nu “allt godt“, när man kommer till Veda, tillkallas båtfolket och fyra starka karlar, alla med någonting bestämdt och allvarsamt i sina ansigten, följa med ned till stranden. Hår från-spånnas hästarne och vagnen drages ut r på den båtlika färjan; de tjocka järnkedjorna, med hvilka hon fästes vid bryggan, lossas från sina krokar och de fyra årorna plaska i vattnet, och så rör man med sakta vaggad fart öfver den breda elfven till Homön på andra stranden.

Ehuru stora vägen nästan öfverallt går nära. Bottniska Viken, ser man likväl sällan öppna hafvet, för skogarne och bergen, som uppresa sig emellan. . På flera ställen uppfångar dock blicken skymten af en fjärd, som skjuter längre in mellan bergen. Härigenom förklaras ock vägens längd och högst besynnerliga krökningar, enär den alltjämt följer den osynliga strandens bugter. Bortom Docksta reser man förbi det majestätiska Skulu-berget, som vänder sin kala, ett par hundra meter höga klippvägg i lodrät stopning mot vägen. Vid bergets föt uppspringer en kallkälla, som Wahlen-berg kallar Skårbergskållan, och midtför densamma, ett stycke upp på klippväggen, ses en vid öppning, som leder in till en bergshåla, som Linné en gång med verklig lifsfara undersökte. Under fortsättningen af vägeninträder man i en stor skog, som af det resliga berget lånat sitt namn. Skuluskogen, och utgör gränsen tnellan södra och norra Ångermanland. Härefter synes bergen tilltaga i höjd och antal, lemnande mellan sig djnpa dalar, genom hvilka vägen slingrar sig i ofantliga krökningar ända fram täl Nåtra, såsom bekant, hufvudorten eller kanske rättare stamskolan för hela den norrländska finare linneväfnaden. Till uppmuntran af denna vackra industrigren utfäste staten förr vissa pris, hvilka årligen utdelades till dem. som kunde uppvisa de finaste och vackraste l&rftsvafnaderna, hvaraf dessa fingo benämningen premielärfter. Den första Nätraqvinna, som för omkring hundra år sedan offentligt cmottog denna belöning, var en hustru Sigrid Olofsdotter i Tik, hvarefter samma utmärkelse tillföll hennes dotter Maria Oladelter i Bjertrd.

Ehuru för närvarande i tillbakagående, skulle säkert denna icke ovigtiga industri, snart åter uppblomstra, utan alla premier af statsmedel, om i olika orter bolag bildade sig, eller enskilda kapitalister företoge sig att anlägga blekeri och appreteringsanstalter samt, jämte meddelande af nödig undervisning, uppköpte linnevåfnader i oblekt tillstånd, under förbehåll att hvarje stycke vore alltigenom jämnt af lika qvalitet, samt alla stycken af före-skrifven lika längd och bredd, hvilka väfstyeken, sedan blekta och appre-terade samt snyggt emballerade, otvifvelaktigt med vinst skulle kunna förfcs i handeln. I dessa trakter, der vintrarna lem na öfverflödigt god tid tOl dess vårbruket kad börja, skulle linne-industrien såsom husslöjd ganska säkert kunna ställas i samband med fabriksindustrien och sålunda fortlefva. Jordbruket är befolkningens förnämsta inkomstkälla, jordmånen är i allmän betaf god beskaffenhet, och provinsen skördar onder vanliga år spannmål tillräckligt för behofvet Ångermanlänningen afsåtter åfven hästar, ladugårds-produkter, fogel m. m. till sydligare orter och företager derför handelsresor i likhet med Jämtar och Helsirigar. — Eharu några järngrufvor icke förekomma i Ångermanland, är dock här, likasom i Helsingland och Medelpad, flera järnbruk anlagda. Bland sådana må nämnas: Vestanå i Viksjö socken, Utansjö, Bollsta,' Björkå, Gålsjö, Sollefteå, Forsse och Graninge i Ångermandalen, Mo vid Själevadsån, Gideå vid ån af samma namn samt Olofsfors ’ Nordmalings socken.

Bland befolkningens inkomstkällor är dessutom här, såsom i det öfriga Norrland, åfven trävarurörelsen. Ångermanelfven, både den norra och södra ådalen, med dess mångfaldiga tillflöden, omfattar ett vidsträckt skogs- och bergland; från hvilket timmer hämtas till de många sågar, som ligga vid elfvens stränder mellan Sollefteå och Bernösand. Sågar finnas dessutom i nästan..alla större vattendrag. Husums' sågverk i närheten äf Gideåns utlopp i hafvet, hvilken å har sin böljan långt in i Åsele-lappmark, är bland alla det största. Bland lästageplatser må här nämnas, utom Nylands vid Ångermanelfven, Näske, Husum och. Nordmalings.

I Själevad, norr om Nåtra, ligger köpingen OmskSldsmk,. som erhållit sitt namn efter den kraftfulle landshöfdingen Per Abraham Örnsköld, och till omfång och utseende icke står tillbaka för flera'af våra småstäder. Efter', öfverfarten af Lögde-elf, i härheten af Olofsfors bruk och Nordmalings kyrka, förändrar landet liksom genom ett trollBlag hela sin natur; de böga bergen draga sig tillbaka, dalarne försvinna och för den resandes blickar utbreder 6ig ett visserligen skogbeväxt, men alldeles jämnt land, på hvilket knappast en kulle är synlie från den jämna och förträffliga landsvägen, som leder in åt Vestcrbotten.

324. Holmi riten. (Sid. 387.)825. Vetfcrbottatt vapen.

Vesterbotten.

Vesterbotten sträcker sig från Ångermanland i söder ända upp till Finska Lappmarken i norr och utgöres af ett något flackt kustland, afde-ladt i tvärdalar genom de ansenliga floderna, som här söka sig ett utlopp till hafvet. De förnämsta bland dessa elfyar äro: Ume med bifloden Ftn-deln, Skéllefte, Pite, Lule, Kalix med bifloden Ängeså samt Torne med bifloderna Lainio och Muonio. De upprinna alla, med undantag af Ängaså clf, å fjällryggen mot Norge, upptaga under sitt iopp genom Lappland — hvartill vi skola återkomma vid beskrifningen af detta vidsträckta landområde — många tillflöden, samt inträda inom Vesterbotten såsom stora praktfulla floder/ hvilka än med lugnt än med forsande lopp genomflyta landskapet och uttömma sitt vatten i Bottenviken, efter att hafva åfven inom Vesterbotten mottagit många mindre vattendrag. Torne élf aflemnar vid Junosuando by i Pajala socken hälften af sitt vatten genom Tårendö elf till Kalix elf, hvilket trefjerdedels mil nedanför ersåttes genom samman-flödet med Lainio elf. Exempel på en dylik s. k. bifurkation lärer icke förekomma på många ställen i verlden. Af mindre vattendrag, med sjelf-ständigt lopp till hafvet, förtjena att omnämnas: Såfvardn, Rtckledn, Bure elf, Kågeån, By ske-, Åby- och Råne-elf. Ehuru öfver allt ännu finnas vidsträckta, kårruppfyllda skogsmarker, är likväl landet, till sin naturbeskaffenhet och för dess mottaglighet af odling, mer än de andra norrländska landskapen att anse som ett slättland. I ingen del af riket är jordvallens ständigt fortgående inkräktning på hafvet så märkbar som i Vesterbotten och på intet annat ställe förekomma så vidsträckta ängsmarker, af hvilka de, som ligga vid hafskusten, tydligen i en icke aflägsen forntid utgjort hafsvikar eller fjärdar, som nu äro uppskjutna ur hafvet, ellér som blifvit igengrundade af de jordlager, dem flodvattnet årligen medförer. — En annan anmärkningsvärd omständighet med detta landskap, ehuru endast afpolitisk art, är att, då inom hela Vesterbottens län och de sydligaste och mellersta, delarne af Norrbottens län Lappmarksgränsen endast är belägen tio mil från hafvet, blir denna gräns inom den nordligaste delen af Vester-botten .undanskjuten, i Kalix ådal till sexton, och i Torne elfdal och dess utgreningar efter Muonioelf ända till tretti mil från hafvet, oaktadt, med afseende på landets nordliga belägenhet, förhållandet borde våra omvändt Härtill kan ingen annan förklaringsgrund uppsökas, än att, på den tid, då gränsen bestämdes, densamma afsåg skiljemärkena för det lappska nomadfolket, som då ensamt innehade Lappmarkerna, och att redan i denna period den i Tornedalen bosatta finska befolkningen hade undanträngt den lappska längre uppåt fjällen här än i de södra delarne.

Landskapet Vesterbotten, hvilket, som bekant, är deladt .i tvenne län, intager jämte Lappmarkerna en landyta af ofantligt omfång eller omkring 1400 qv. mil. Af den har Norrbottens län den märkvärdiga egenheten att vara bebodd af trenne folkstammar med olika språk, hvilka under sekler aldrig kommit och troligen aldrig komma att ingå någon närmare förening med hvarandra. Svensken förstår ej lappen och finnen, de icke honom och ej heller hvarandra. De handlande och presterna utgöra naturligtvis härifrån ett, ehuru mycket ofullkomligt undantag. I Vesterbottens län före-* komma lappar, men inga finnar, och många af lapparne der kunna tala svenska, ehuru de sinsemellan begagna lappska språket. Landets, vegetation är ingalunda så svag, som man söderut föreställer sig, och om man kring landsvägen på de flesta ställen finner en klen och småväxt skog, så är detta skogsöderiets och icke naturens fel. Landet har visserligen icke den rikedom på omvexlande och sköna utsigter, som en och annan af de andra norra provinserna; men man anträffar dock ofta, särdeles inåt landet, utmärkt herrliga nejder, och de majestätiska elfvar, som genomskära provinsen på flera ställen, måste ovilkorligen tilldraga sig hvarje resandes beundran.

Det slättland, som börjat i nordligaste delen af Ångermanland, fort-sättes sedan inom Vesterbotten, och snart

utbreder sig för den resandes blickar ett vidsträckt fält, rikt besådt med byar och gårdar mellan grönskande ängar och åkertegar. Midtigenom all denna herrlighet flyter Utne-elfven, stor och-allvarlig; på dess norra något upphöjda strand ligger Umeå stad, som, ehuru ej särdeles betydlig, likväl är den största och bäst bebygda i Vesterbotten. Staden är belägen balfannan mil från hafsbandet; emedan Ume-elfven, ehuru spak från hafvet till staden, dock är så grund, att hon ej är farbar för större fartyg, har staden ute i skären sina två goda hamnar, Djupvikens och Holmsunds hamn. På stadens kyrkogård ligger en af hjel-ttume i det sista finska kriget begrafven, nämligen kaptenen J. A. Duneker,som stupade vid Hörnefors 1809. I Umeå var det fifven som generalen G. v. Döbeln den 8 oktober samma år aftackade och hemförlofvade de finska trupper, som med så mycken utmärkelse och tapperhet deltagit i kriget. 1866 den 29 april, på etthundraåttonde årsdagen af Döbetns födelse, aftficktes på samma plats, der Döbeln stod, då han höll sitt afskedstal,' en minnesvård med denna inskrift: "Den sist förenade Svensk-Finska krigshären upplöstes och hemförlofvades här den 8:de Oktober 1809 af friherre Georg C. von Döbeln. De tappres minne för-blifver". Tre mil öster ut i hafvet ligger den ansenliga Halmön, från hvilken den vanliga vägen går öfver Qvarlcen till Finland.' "Ett stycke norr om Umeå börjar likväl landet att bli mera kuperadt; och här afviker från den allmänna stråten vägen till Degerfors kyrkby och. Lycksele Lappmark. Ju närmare man nalkas Lappmarksgränsen, desto vackraré blir landet och har vid Degerfors redan uppnått en hög grad af fägring: mellan .skogom-

barhet i vår senaste krigshistoria. Efter en för svenska vapnen ofördelaktig träffning vid Hörnefors i Ume socken den 5 Juni 1809, ville regeringen skaffa sig upprättelse genom större framgång mot ryssarne, som nu innehade hela Vesterbotten. *1 Umeå låg.Kamenski, med åttatusen man. För att tvinga honom att utrymma Vesterbotten, eller ock gifva sig fången, beslöts att landsätta svenska trupper norr om Umeå och såsom den lämpligaste platsen härtill utsågs Rutan. Genom denna åtgärd skulle Kamenski instängas liksom mellan tvenne eldar: de landsatta trupperna i norr och Sandels fördelning i söder. Sextusen man krigsfolk inskeppades i Hernösand den 15 Augusti och landsattes i Ratan. General Wachtmeister förde befälet öfver truppen. Han tågade från Ratan söderut mot Umeå, men qvarlemnade vid Bygdeå en afdelning af Uplands regemente, för atf betäcka landstigningshärens rygg emot de fiender, som befunno sig norr om Ratan. Bjekneboda, ett pass hvarigenom landsvägen norrut framgår, intogs från den ryska postering, som

kransade höjder utbreda sig här de täckaste dalar kring den . yrande Vindelélfven, hvars dån i en lugn sommarnatt höres på långt håll såsom en rullande åska.

326. Georg von Döbeln. (1768—1890.)

Från Umeå till Skellefteå går vägen genom Såfvar, Bygde, 2iy-sätra, Löfångers och Burträsks } socknar, af hvilka den sistnämnde är belägen inuti landet och utmärka sig liksom Degerfors för sin ovanliga naturskönhet. Fem mil nordost om Umeå ligger hamnen Ratan, som fordom begagnades till handelsplats och som fått en så sorglig rykt-böll det besatt, # hvarefter marschen fortsattes till det två mil sydligare belägna Säfvar, der underrättelse inlopp, att Kamenski satt sig i rörelse iiorrut för att möta svenskarne. Innan han lemnade Umeå hade han låtit upprifva- alla broar bakpm sig, för alt hindra Sandels att framrycka och angripa honom i ryggen. Redan den 19 Augusti anlände Kamenski till Säfvar efter en ytterst ansträngande marsch; det oaktadt angrep han genast Svenskarne och striden fortvarade med största häftighet' i åtta timmar, hvarefter Wachtmeister såg sig nödsakad att anträda återtåget, sedan han. ftyrlorat tusen 'man och deribland trettionio officerare. Fiendens förlust var dubbelt så stor, hvilket för honom' betydde mindre med hänseende till hans öfverlägsna styrka. På aftonen hade svenska trupperna återkommit till Djekneboda, men i stället för att stanna här, der han utan svårighet kunnat försvara sig mot öfverraakten, fortsatte Wachtmeister efter en kort rast återtåget till Ra tan. Kamenski, som med förundran fann Djekneboda-pasäet obesatt, skyndade efter och ankom till Ratan, strax efter svenskarne, som han genast angrep. Under tiden lät han sin tross föras landvägen norrut och sedan den väl var i säkerhet, tågade han sjelf med trupperna efter och var räddad.. Svenskarne inskeppade sig till Umeå, och strax derefter anlände underrättelsen om att freden var afelutad i Fredrikshamn.

Från höjderna ofvanför Simnanå har man en herrlig öfverblick öfver den nedanför liggande stora och rika

Skéllefteå-dalen med den lilla anspråkslösa Skellefteå stad och den en åttondedels mil derifrån belägna Skellefteå kyrka. Skellefteå-dalen är icke blott den vackraste utan äfven den bördigaste dalgång Vesterbottens län kan uppvisa. Också ser man här växter och träd, hvilka eljest redan vid Hernösand icke längre äro att finna. Från de grönklädda, med löf- och barrskog höljda kullar, som i oändliga, alltid behagliga formationer sträcka sig längs floden och trapplikt höja sig öfver dess strand, har man den herrligaste utsigt, och kyrkan, måhända den ståtligaste landskyrka Sverige eger, tar sig synnerligt präktigt ut med sin väldiga massa framskymtande mellan löfven. * Skellefteå socken, den folkrikaste landsförsamling i riket och 'tillika en bland de vidsträcktaste, om man undantager lappmarkssöcknarne, har varit utmärkt för den industrielariktning arbetskraften här tagit, hvilken på ett lyckligt sätt godtgjort de lidanden, som de i dessa trakter icke sällsynta missvätfåren eljest kunnat ifledföra. Salpetertillverkning, och pottaskeberedning utgjorde nämligen här vigtiga binäringar. För dessas införande och utveckling stär Yesterbottea i en- outplånlig tacksamhetsskuld hos tvenne förtjänstfulle medborgare, herrar Liljewalch och Plagemann, hvilkas namn också alltid med erkänsla nämnas af dessa trakters innevånare. Nu .mera hafva deBsa binäringar nästan alldeles upphört och lemnat rum för en, kanske mer än annorstädes, allt för långt- drifven skogsafverkning. I den lilla steden Skellefteå, som anlads 1845 och ännu lyder under landsrätt, är ortens industri så att säga centraliserad, och man ser der ett lif, en rörelse och en idoghet, som ofta icke finnes i den södra, folkrikaste delen af riket Skellefte elfär icke segelbar upp till staden, hvarför den ock har sin hamn, Ursviken, vid elfvens utlopp * i hafvet, gå ett afstånd från staden af något mer äa en mil.

En mil norr om Skellefteå ligger en stor by, Storkåge, hvars hamn vid Storhåge-elfvens utlopp i Bottniska viken anses vara den bästa i hela Ve8terbotten. När Piteå stad 1666 bade afbrunnit, uppstod fråga om att vid Storkåge anlägga en stad, som skulle bära namnet Hedvigstad; mes di detta blef bekant för borgerskapet i Piteå, motsatte de sig förslaget med sådan kraft, att. hela frågan måste förfalla. Från Storkåge går landsvägen utefter Bottniska Yiken till Jåfre, der gränsen framlöper mellan Norr- ock Yesterbottens län. På denna sträcka passeras de två floderna Byske, som kommer uppifrån Arvidsjaure, och Åby, som nedfaller från Qråtr&sk. Tre mil ofvan länsgränsen ligger Piteå, som utgör medelpunkten för handeln efter Pite elfdal, och som,. om stadens utveckling- än en tid varit hämmad genom residens&ts förläggning till Luleå och andra mellankommande orsak», likväl med säkra steg .går framåt, företeende fullt ut lika mycket Hf öch rörelse, som de andra städerna i Vesterbotten. Staden låg fordom längre inr i landet, men blef i följd af den nyss nämnda eldsvådan flyttad omkring en och en qvarts mil från öppna hafvet till en holme i Pite elf, dit fartyg dock kunna uppgå.

Mellan Piteå och LuleåJ är landet icke allenast vackert, utan med hänsyn till det nordliga läget, i hög grad fruktbärande. Det .Hknar i båda dessa afseenden floddalarne kring Umeå och Skellefteå, och män kan med fullt skäl påstå, att dessa Yesterbottens fyra slättbygder, Umeå, Skellefteå, Piteå och Luleå, genomskurna af de stora elfvema, äro lika väl odlade och tätt befolkade, som mången annan trakt i Sveriges bördigaste landskap; och i naturskönhet stå de ej heller efter många af dem. Lägger man då härtill byarnes . omsorgsfulla bygnadssätt, den allmänt rådande snyggbeten, invånarne8 förståndsodling och välvilja, så bUr det lätt förklarligt, hvarför så mången främling med verklig förtjusning omtalar landet och folket i dessa aflägsua trakter.Lule-elfven börjar nedom Hedenforsarne, ocn efter inträdet i Neder-Lule socken, att utvidga sig och flyter derefter med spakvatten ända fram till hafvet Härigenom får hon utseendet af en större §jö, med ända till en half mils bredd, hvilken utvidgning af elfven kallas Sunderby- eller Gam-mdstadsfjården och p& hvars norra strand Luleå Gammelstad är belägen. Vid Gåddviks färgställe Sammandrages elfven till omkring sexhundra meters bredd, men vidgar sig på nytt till lika rymd med Sunderby-fjärden vid Nya Luleå, der Lule-elf förenas med hafvet, efter att hafva tillryggalagt en sträcka från norska gränsen af närmare fyrtio mil. Luleå anlades först af Gustaf den andre Adolf vid Lule sockenkyrka, bvarest en mängd birke* karlar hade besatt sig för att idka köpenskap. Men då stadens aflägsna läge från hafvet gjorde den mindre tjenlig som handelsstad, anhöllo stadens invånare om dess förflyttning till dess nu varande plats, en halfö vid Lule-elfvens utlopp, en mil från den gamla, staden, hvilken flyttning sedan försiggick under drottning Kristinas styrelse. Den gamla staden har nu förlorat all betydelse såsom handelsplats, och utgör, hvilket äfven är förhållandet med Piteå gamla stad, blott såsom kyrkoplats föreningspunkten för befolkningen.

Några mil ofvanför Luleå, vid Töre, är man i sjelfva verket på en högre latitud än' vid Torneå och Haparanda, och vägen går nu nästan rakt i öster, med en lindrig lutning åt söder, tio mil fram till nämnda städer. På denna väg far man öfver Kalix élf, som är Vesterbottens täckaste elfdal, Neder-Kalix kyrka och kyrkostad, som har en rörelse stor nog för en mindre stad, och snart derefter inträder man i Svenska Finland. På de två sista gästgifvaregårdarne närmast Haparanda, Seivits och Nickdia, äro nämligen invånarne Finnar. Den norrländska snyggheten och fryntligheten finnes nu icke mer, folket är barskt och ovänligt oeh boningarne se mörka och otrefliga ut. Till och med landet qjelft böljar få ett ödsligt, stundom vildt utseende.. Den risiga skogen är behängd med svarta lafvar, som likna sorgflor, och träden få en anstrykning af sjuklighet som tilltager ju mer man kommer åt norden. Redan en half mil från Torne-elfven varseblir man Haparanda kyrka på en höjd ett litet stycke från staden, strax derefter synes i nordvest på andra sidan elfven Torneå landskyrka, som har mycken likhet med kyrkan i Skellefteå, men är mindre. Framkommen till de båda gränsstäderna, framträder det svenska Haparanda som en ny, reguliert anlagd, välbygd liten stad med mycket lif och rörlighet, der allt tyder på ett raskt framåtskridande, under det att det ryska Torneå, med sina träruckel och igenväxta små gator, der kreaturen drifva .omkring och beta af det frodiga gräset, framställer ett samhälle, söm öfverlefvat sig sjelft och fortlefver som stad endast till namnet.

Inom landskapet finnas några järngrufvor, ehuru icke af nämnvärd betydenhet Järnbruken i Vesterbottens län, bland hvilka må nämnas, Höme-fors, Johatmisfors, Bobertsfors och Säfvemr, hemts malm söderifrån, siåfven Jåfre i Norrbottens län, hvaremot Bosfors- tar malm från en i brukets närhet befintlig grufva, samt de öfriga järnverken i Norrbottens län, Sdi, Melderstein, Töre och Kengis, frän OeUivare järnmalmfält i Lule lappmaA och de stora dylika i Torne lappmark. Järnhandteringen for -dock, synnerligast i Norrbotten, ett aftynande lif, ja man skulle kunna säga att den it död. För att den åter skall uppblomstra, erfordras lättade kommunikationer mellan malmfälten och hafskusten, hvilket åter i sin ordning är förenadt med stora kostnader. De åtgärder, som hittills i detta afseende vidtagits, hafva icke ledt till målet, men det skall, så önska vi att tro, komma a .tid då alla hinder skola h&fvas, då menskliga uppfinningsförmågan och företagsamheten skola räcka hvarandra handen, så att målet uppnås, och di

skall en ny tid bölja för vår nordligaste landsdel, företeende en industriel verksamhet och företagsamhet, jämförlig med den mest storartade inom fäderneslandet.

Vi stå i Haparanda vid gränsen af ultima Thule; men innan vi ställa vår förd till den ännu obesökta delen af vårt land, det vidsträckta, ödsliga, hemlighetsfulla Lappland, vilja vi företaga en kort utflygt till det sju mil norr om Torneå belägna Aavasaksa, samlingsplatsen för alla de resande, som vid midsommartiden draga mot norden, för att beskåda midnattssolen. — Från Haparanda till Öfver-Tomeå kyrka och .den der bredvid liggande gästgifvaregården Matarengi går vägen, en sträcka af nära sju mil, alltjämt vid sidan af Torne-elf, hvilken här genomfiyter en mycket fruktbärande dal,som på ömse sidor om strömmen &r bebodd af finnar. Den här boende befolkningen är i allmänhet välmående, dels genom sitt åkerbruk, som oftast gifver fullmogna skördar, och genom en ladugårdsskötsel, som lemnar rik af-kastning, dels af det rika laxfisket, som i Totne-elf är det yppersta i hela Norrland. De svenska och finska inbyggarne disponera - hvar sin sida af elfven, der de i forsarne uppsätta sina “laxpatar", som bestå i ett slags Stång-gårdar af långa käppar, som neddrifvas tätt bredvid hvarandra, i hvilka stång-gårdar några öppningar lembas för insättande af burarne eller “lax-håmmorna".

Midsommaraftonen samlas en mängd folk från olika orter på det gent emot Öfver-Torneå på finska sidan liggande berget Aavasaksa, hvars ryktbarhet blifvit grundlagd genom de observationer och gradmätningar, Maupertuis här anstälde under förra hälften af adertonde seklet. Berget ligger på en udde, som i vester omgifves af Torne-elf och i nördost af TengeU-df, som utrinner ur Portimo-sjön och genopa det ojämna. landet slingrar sig fram till foten af Aavasaksa, der den förenas med Torne-elf. Berget har ingen oyanlig höjd, men det ligger nära polcirkeln, och så väl derför som emedan horisonten är någorlunda jämn, synes härifrån midsommarsolen hela natten, d& vädret är klart och himmelen molnfri. För att .gifva en föreställning om det i södern alldeles okända skådespelet af en sol utan nedergång låna vi skildringen härom af en resande, som för flera år sedan besökte Aavasaksa.

uDet var midnatt. Solstrålame tycktes hafva sammansmält med sjelfva solskifvan, så att de tillsammans bildade liksom en stor blekröd måne, hvilken hängde ett stycke ofvan horisonten, sakta gungande och genombruten af tvenne svarta molnstrimmor. Naturen fick ett nästan hemskt utseende i denna dystra belysning. Åt norr, der man hade solen, utsträckte sig på ömae sidor om henne ett omätligt perspektiv af jättepelare, hvilka hvar för sig voro ett berg, med ännu.större och oformligare proportioner än Aavasaksa. Efter en knapp halftimme höjde sig solskifvan ånyo och plötsligt slog hon ut sin flammande gloria. Då var feeriet slut, och sånger skallade från en kör, improviserad för tillfället, men också utan anspråk. Finska och svpnsks folkmelodier omväxlade med hvarandra ett godt stycke inpå morgonen. Småningom blef berget allt mer folktomt. Svenskarne böljade sin ned-klätfring utför vestra sidan, och finnarne sin utför den östra."*)

Kasta vi nu en återblick på Norrland, se vi ett vidsträckt land som i öster omgifves af hafvet och som är genomskuret af brusande elfvar, hvilka söka sig en väg till detta haf.

') Firf. titt BjSjmgfrvMt tagors i När och Fiernn 1860.Jordena alster äro i Norrland af mångfaldiga slag och landets växtlighet är p& långt när icke sä svag, som man i allmänhet tror i sydligare delar af fäderneslandet. Visserligen är åkerbraket i de nordliga delarne och närmast Lappland ännu inskränkt, hvartill det hårda klimatet bidrager i icke oväsendtlig mån, ehuru den yppiga vegetation, som på fjenliga ställen utvecklar sig till och med i en så nordlig trakt, som Tornedalen, Uartiges ådagalägger att ett ställes större eller mindre höjd öfver hafvet mera, äa dess nordligare eller sydligare läge, bestämmer växtligheten och beting» odlingens framgång. Kunde norrlänningen hafva, utan statens méUankomet, råd att afdika en del af de frostbildande myrarna och framförallt lära sig hushålla med sina skogar, skulle Sveriges nordligaste landskap i välstånd kunna mäta sig med hvilket annat som hälst; ty jorden skulle då fram-alstra skördar jämngoda med dem, man får se i mycket sydligare trakter, det omilda luftstrecket icke uteslutande få skulden för det, som i sjelfn verket kan till betydlig del förekommas genom menskliga ansträngning», och når inissväxt&r påkomme, hrilka icke uågonstädes, allra minst i norden, kunna helt och hållet förekommas, skulle skogen vara det skördefält, fris hvilket bröd erhölles. — Landet är dock, synnerligast de nordligaste ddarae, så uppfyldt af kärr och mossar, att det erfordras ett ofantligt arbete, a stor ihärdighet för att kunna mildra deras skadliga inverkan på klimatet Deremot råder i nästan alla Norrlands ådalar en bördig jordmån, och denna bördighet tilltager mot norden, så att den i Kalix och Tornedalen utaa gensägelse är störst. En naturlig följd häraf har blifvit, att en talrik befolkning lockats till bosättning i dessa ådalar. Denna befolkning har, tack vare den nämda bördigheten, lefvat lyckosamt under goda år, men, ehura mången gång hårdt pröfvad genom missväxtår, har den ännu icke tiD fullo lärt sig inse den stora fördelen af den redan odlade och närliggande vat-tendränkta markens torrläggning; onekligt är likväl att kunskapen deron iiumera årligen vinner mark. Under senare åren har således icke ringa framsteg kunnat sköqjas i detta hänseende, bvaijåmte ladugårdsskötseln mer och mer kommit till hedere, ängsodling företagits och, i allmänhet att tala, jordbruket Ined större omtanke och kärlek omhuldats än tillförene. Nyodlingar efter kusten och de nedre delarne af floddalarne stå i Vesterbottera landskap, inom hvilket tillfällen dertill i mängd ännu erbjudas, på dagordningen och dé resultat, som ernås, synnerligast i gräsbärande mark, äro goda. Sådana nyodlingar och utdikningar, som inom detta landskap, t ex. efter Kalix ådsl, kunna framvisas, torde näppeligen kunna anställas pl andra trakter i Sverige. I samma mån ock, som skogen efter kusten icke mer kan lemna någon nämnvärd produkt- till afsalu, i samma mån har befolkningen tvingats vända sin håg till en omsorgsfullare jordens skötsel, som utan tvifvel också skall visa sig vara det tacksammaste fält för deras verksamhet. — Afkastningen af skogarne är, såsom vi ofvanför under hvarje särskildt landskap vidrört, en betydande inkomstkälla för Norrland.Det egentliga skogslandet och den till skogsväxt lämpligaste marken ligger icke vid kusten, utan längre in i landet. Såsom redan blifvit nämdt, har skogen dessutom vid kusten, der den onekligen bort sparas för befolkningens behof af vedbrand och bygnadstimmer, blifvit öfver-afverkad till afsalu, så att flerstädes redan brist på bygnadstimmer uppstått, men sådant är icke förhållandet i det inre. Yi hoppas ock, att det aldrig skall gå derhän, då det först och främst icke kan löna sig att från aflägsna trakter hemta annat än fullmogen skog; då befolkningen derjämte år efter år lärer sig inse det stora värde, den fullmogna eger och, med en noggrannare vård, Jean erhålla; och då dessutom kronan i de inre. trakterna disponerar stora sträckor samt inom Lappland den ojämförligt största vidden

af skogsmarken, och derigenom sättes i tillfälle att visa jcke allenast huru skogen skall vårdas, för att gifva en riktig, d. v. s. en nationalekonomisk vinst, utan •äfven' att, genom sina öfverallt stationerade skogstjenstemän, lemna en sak-kunqig ledning vid hämmandet af skogarnes värsta fiende i Norrland, elden, hvilket är så ytterst nödvändigt. — Skogseldar .ha nämligen hittills förstört mer skog och. för lång tidrymd ödelagt mer mark än någonsin yxan kän åstadkomma. Det har derför varit nödvändigt, då begäret efter en tillfällig vinst hos många menniskor öfverröstar förnuftets röst, att lagstiftningen om de enskilda skogarne och vården om lagarnes efterlefnad begränsat den allmänna friheten på ett sätt, att icke i den närvarande mansåldern vilkoren tillintetgöras för statens fortfarande och välbefinnande för kommande tider.

Torfmossar af stor utsträckning förekomma' fierestädes uti Norrland, hvilka i' en framtid, när användning och tillverkning hinna .utvecklas, säkerligen blifva en icke utsinande inkomstkälla. Norrlands skogar äro ännu rika på villebråd, liksom dess vattendrag på fisk af många slag. Om jagi och fiske rätt vårdades, skulle väl få landskap erbjuda en så riklig tillgång på goda näringsmedel, som de norrländska. — En källa till rikedom, som -nu ligger hästan obegagnad, är den drifkraft, som finnes i de många vattenfallen, men för att dessa skola »kunna tillgodogöras,. fordras i första hand lättade kommunikationer, den häfstång, hvarpå det vidsträckta Norrlands utveckling är till hufvudsakligaste del beroende.

Ungt ännu i Sveriges historia, har ej Norrland hunnit gifva och blifva hvad det en gång skall. Men hos de män det gifvit igenkänna vi det norrländska folklynnet, ' kraftigt, skarpsinnigt,' praktiskt, gladlynt och klokt. Så E. Betuélms, stamfadren för den berömda biskopsslägten, bröderna P. och L. Læstadius, astjonomen P. W. Wargentin, matematikern J. Svanberg, orientalisten M. Norberg, naturforskaren Artedi, Kalm och Sefström, läkarne Högström och Huss, filosoferne Boström och Biberg, juristen Holnibergsson skalden A. A. Grafström och fosterlandsvännen Georg Adlersparre m. fl.829. LappJandi Tapen.

Lappland.

Lappland omfattar en landyta af öfver tusen qvadratmil och upptager således en åttondedel af hela Sveriges område. Denna ofantliga landsstrtcka som i öster och vester sträcker sig emellan Kölens stora fjällrygg och Bottniska vikens kustland, begränsas i söder af Jämtland och Ångermanland ock i norr och nordost af den finska och ryska Lappmarken. Med afeeende på dessa gränser tyckes den emellan Lappmarken och Bottniska l&ndsbygde» vara temligen godtycklig och egentligen framkallad af Vesterbottens successiv* befolkande allt högre och högre upp ifrån Bottniska viken och & andra sidao af lapparnes fiyttläger, hvilkas nomadiska bana åt öster merendels slutar vid denna gräns. Men vid ett närmare aktgifvande finner man tydligt, an äfven naturen lagt sin hand vid denna delning. Ser man på kartan på det vidsträckta landområde, som utbreder sig mellan norska fjällryggen ochBot-tenhafvet,- finner man vid första ögonkastet inom Lappland en mängd qjöar, elfvar, bäckar och träsk, hvilka deremot saknas på det Vesterbottniska slättlandet, genom hvilket endast några spakt flytande hufvudfloder gå för att välta sin börda i hafvet. Detta bevisar tillvaron af en med fjällryggen parallelt gående upphöjning af landet närmare Bottniska hafvet, hvilken upphöjning de från fjällarne nedstörtade floderna måste i yrande katarakter ge-nomforsa innan de antaga den lugna hållning, som utmärka dem, då de närma sig hafvet. Denna platta förhöjning, som man kallat sjögränaen,- år visserligen omärklig för ögat, men icke destomindre verklig i naturen ock just den, som i första rummet bestämmer Lappmarkens ytbildning och fysiska beskaffenhet.

Betrakta vi denna Lapplands ytbildning, så finna vi ett land uppfyldt af bergarmar och fjällar, som emellan sig lemna rum för en mängd större dalgångar och slätter, hvilka till hufvudsakligaste delen upptagas af ödemarker. mossar, hedar och sjöar, hvilka sistnämnda i allmänhet åro utvidgnin-Rättvik, Dalarne.gar af de från gällen nedkommande Tome- och Kdlixelf\ Stora och LUla Xufe-elfven, Pite- och SkeUefte-Qlf samt Urne-, Vindel- och Ångerman-e\U*r-ue. Skogarne, som betäcka de mellanliggande vildmarkerna, bestå af tall, gran och björk, samt flera slags andra löfträd, såsom, rönn, al, pil, vide m. m. De flesta löftråden trifvas endast i de l&gre dalarne, hvaremot barrträden gå l&ngro upp i fjällen. Men uppstiger man något högre uppåt fjällens sidor, försvinna efterhand äfven dessa trädslag. Först träffar man den gräns, der granen upphör att växa; tallskogen, som derefter återstår, är småväxt och förkrympt med låga stammar och följer fjällvandraren åttahun-

drafyrtio m. nedom snögränsen; hvarefter fjällbjörken och några pilarter ensamt bilda den låga skogen. Så långt granen uthärdar, kan säd trifvas; der tallen upphör, försvinna åtskilliga fisklag ur sjöarne och blåbären hinna ej längre till mognad, och mellan björkregionen och snögränsen aftager växtligheten mer och mer och till sist kunna endast några fjällörter och lafar-ter föra ett svagt och tynande lif. Detta är det vanligaste förhållandet; trakter finnas likväl till och med inom samma Lappmark, der granen går längre upp än tallen, hvilket synes bero af fjällets skapnad, dess läge åt solsidan o.'s. v.

Lappland är, i förhållande till dess stora utsträckning, ännu föga be-bodt; men man hyser den förhoppning, att detta land, som med Norrland

42utgör nära hälften af Sveriges rike, skall i en framtid kunna föda ett mångdubbelt antal. Om också den minsta delen af jorden skulle finnas Renlig

till åkerbruk, ligga dock tillräckligt stora sträckor, som endast vänta på uppodling och afdikning för att gifva skörd, cch ännu större rymder, som till och med i sitt nuvarande skiek skulle medgifva en ganska omfattande boskapsskötsel. Dertill eger landet, utom tillgång på jagt och fiske, outtömliga förråd af järn och andra metaller gömda i flera af sina berg, hvarom vi i fortsättningen skola utförligare redogöra, såsom Gellkare, Buotivare m. fl., hvilka skatter blott vänta på landets odling och nya vägar, för att träda

i dagen och komma hela Sveriges rike till godo. På senare ftr hafva flera förslag blifvit väckta om anläggning af nya vägar från de Norrländska-Lappmarkerna till norska hamnar, — och väganlåggningar hafva i både Pite, Cme och Torne lappmarker kommit till utförande. För innebyggarne i Lappland skall utan tvifvel, när kommunikationen med Norge i framtiden blir Öppnad, många fördelat beredas, och särskildt torde de tillgångar af malm, som finnas i närheten af norska gränsen och nu ligga öde, med fördel kunna bearbetas. Lappland är dessutom rikt på stora och hänförande naturscener. Sådana äro t. e*. utsigten från Sulitelma 2,114 m. öfver hafvet Utsigten från Sulitelmas topp är lika storartad som vidsträckt. På bergets sydvestrasida utbreder sig en våldig glacier, kallad Sidmannen, hvan noder snödrif-vorna sorlande fjälls trömmar framkalla det enda ljud, som örat uppfångar i detta dödens rike. Knappt mindre vöignadsbjudande är Qvikkjokks fjälltrakt med sjön Saggat samt bergjftttarne WallifjäUet, Gaskaiwo, Njunnats, Tarri-kaisi samt det väldiga Slanka hvårs spets ofta är höljd i moln. Under båtens fart p& Snggatjaure framskjuter den ena snötoppen efter den andra och försvinner, tills man hinner den täcka Qvikkjokkedalen, med sina underbara fjällbildningar och vattenfall. Åfven Storbacken vid Lule-elf ligger särdeles vackert; men om än detta och andra ställen, som ligga efter stora stråkvägen för resande, hvilka hvaije år besöka Qvikkjokk och beträda fjällen deromkring, äro allmänt bekanta, så gömmer dock Lappland inom sig många

andra' natursköna platser, hvilka skulle förtjena ses, och utan tvifvel också blefve besökta, om kommunikationerna medgåfve sådant

Sommaren är' kort och vann. I nordligaste Lappmarken eller norr om sextiondesjunde breddgraden går solen vid midsommartiden icke ned på flera veckor, hvaremof hon under vintermånaderna endast helt obetydligt visar sig öfver synkretsen. En nästan oafbruten skymning och mörker skulle då vara rådande öfver dessa trakter, om ej dagsljuset ersattes af ett starkt månsken eller de flammande norrskenen. Under den hastigt försvinnande sommaren uppgår varmegraden oftast högre, ån i mycket sydligare trakter, och detta i förening med det nästan oafbrutna dagsljuset gör, att säden behöfver en otroligt kort tid, vanligen sex till åtta veckor, för att växa uppoch mogna. Deremot är vinterkölden mycket sträng och hinner till fyrtio grader under fryspunkten och derunder.

Lapplands befolkning, omkring 32,000 menniskor, utgöres dels af svenska och finska nybyggare, dels af landets ursprungliga befolkning, lapparne, hvilkas antal utgör omkring 7,500. Dessa senare tillhöra den grönländska eller polarstammen och utmärka sig genom liten, men fast kroppsbygnad, grågul hudfärg, bredt ansigte, små, aflånga, mörkbruna ögon, platt näsa, utstående kindben, tunna läppar, bred mun och spetsig baka, med litet skägg Språket

är beslägtadt med finskan, men saknar dess välljud. Det gir ock ofta svagt och gnällande öfver lapparnes läppar, hvarigenom det behag, som det i sig sjelft eger, då det framföres -kraftigt och rent, går förloradt — Till lynnet äro lapparne i grunden välvilliga, fridsamma, rättänkande och ärliga, men umgänget med nybyggare och på deras svagheter ockrande handlande har gjort dem misstänksamma och försigtiga. Lapparne besitta icke den kroppens styrka, som svenskar, norrmän och finnar, men det hindrar dock icke att de lika modigt utsätta sig för faror på (jäll och hafj att de äro lika så uthålliga, när det är fråga om att utstå besvärligheter, lika så ihärdiga i att öfvervinna dem, som några andra. Många uppgifva, att lapparne äro hämdgiriga, baksluga och fega, men detta omdöme skall motsägas af hvar och en, som med dem kommer i närmare beröring; ty några dylika grunddrag finnas icke i deras lynne, ehuru det ej kan förnekas, att det på enstaka individer bland dera, såväl som bland andra folk, år till-lämpligt. — Namnen Lapp och Lappland äro éj deraä egentliga, utan ha blifvit dem gifna af finnarne; sjelfve kalla de sig Same och sitt land Sa-melads. — Liksom andra folkslag hafva äfven lapparne sina sägner omen aflägsen forntid, och man återfinner i dessa fornsägner samma föreställningar, som man påträffar hos alla gamla folk, om en allmän vattenflod, som öfvergått jorden. “Redan innan Gud stjelpte om verldenu — berättar en Lappsaga — “fanns det folk i Samelads; men då vattnet från hafven och floderna vid denna “omstjelpning“ steg upp på landet, fördränktes alla lef-vande menniskor med undantag af trennc syskon, en gosse och en flicka, hvilka Gud förde upp på ett högt berg, som kallades “Passevare" (det he-, liga berget). Sedan vattnet afrunnit från jorden, åtskildes syskonen, för att hvar på sitt håll uppsöka andra menniskor. Efter trenne års fruktlöst sökande sammanträffade de och igenkände hvarandra. De åtskildes på nytt, och efter andra trenne år möttes de; men begåfvo sig åter ut i veriden. Sedan de ytterligare i tre år vaudrat omkring, träffades de utan att igenkänna hvarandra. De följdes nu ät genom lifvet och ifrån dem härstamma alla menniskor, som nu lefva på jorden, både Same och Svenskar. — Egen är detta folks föreställning om upphofvet till deras eget och svenskarnes olika lefnadssätt. Från begynnelsen — mena de — voro både svenskar och lappar ett folk och deras stamfäder hado samma föräldrar; mea en gång vid ett häftigt stormväder blef den ene förskräckt och skylde sig un*der ett bräde, och af hans efterkommande härstamma svenskarne, som bo i bos. Den andre, deremot, uthärdade under öppen himmel och blef stamfader för lapparne, som ännu i dag icke fråga efter tak öfver hufvudet.

Innan kristendomen vunnit insteg voro lapparne mångudadyrkare. De tQlb&do ett högBta väsende, en öfvergud, som de kallade Jubmel, vidare åskan, som de tillade namnet Tjermes, samt dessutom ett stort antal goda och onda andar i luften, jorden och underjorden. Vid sinaofferställen uppställde de antingen en af naturen ovanligt formad sten eller ett klumpfor-migt tiHyxadt träbeläte. Framför dessa gudabilder hade de sina altaren, på hvilka de offrade renhorn, ben, fågelvingar o. d., hvaijämte avgudabilderna beströkos med blod. Till deras hedniska sedvanor hörde äfven bruket af Lapptrumman eller Trolltrumman (KSbda), som Var förfärdigad utaf en ur-hålkad trästubbe, med ett öfver öppningen utspändt renkalfekinn. På trumskinnet voro med saften af tuggad albark målade allahanda underliga figurer, föreställande menniskor och djur, himlakroppar, såsom Bolen och månen, m. m. Den, som begagnade trumman, lade på trumskinnet ett slags visare, bestående i ringar af järn, koppaf, messing eller silfver, och slog på detsamma med en hammare af renhorn. Allt efter som ringarne -flyttade sig eller stannade på den ena och andra figuren, drog spåmannen sina slutsatser om tillkommande händelser. Ännu i dag har -enfaldigt folk den vidskepliga tron om lapparne, att de äro stora mästare i spådoms-och trolldomskonsten.

Bedan under Erik den trettondes tid gjordes -försök med att införa kristendomen bland lappska folket; men försöket synes hafva skett utan synnerlig bvarken ifver eller framgång. Men i Gustaf den förstes tid började omvändelseverket med mera kraft och Karl den nionde lät i Lappland uppbygga flera kyrkor och anslog medel till uppmuntran och underhäll för lappska ynglingar, som ville bilda sig till prester vid Ups&la högskola. Kyrkoväsendet är nu ordnadt i likhet med det öfriga Sverige, så att guds-tjenst förrättas hvaije söndag. Som församlingen utgöres af både svenskar och lappar, så måste gudstjensten förrättas på båda dessa språk, hvarför alla lappmarkspre8ter äro skyldiga att kunna både svenska och lappska. De dagar, då fullständig gudstjenst hålles, kallas "helgdagar" och då besö-kes kyrkan af allå, som möjligen kunna komma. Stundom försiggår då s. k. -"stämning" eller marknad, der hvar och en genom köp eller byte kan förse sig med sina nödvändighetsbehof.

Mellan söndagarne komma endast de, som bo vid -sjelfva kyrkplatsen, ty att hvaije söndag besöka kyrkan är i Lappmarken en omöjlighet, der mången kan hafva en kyrkoväg af tio mil och derutöfver.

Efter det olika lefhadssätt de föra, indelas lapparne i fyra klasser: Jordbrukande eller Nybyggar-Lappar, FjåU-Lappar, Skogs-Lappar och Fiskare-Lappar.Så vål fiäll-lappar som skogs-lappar hålla renar, de förra dock i större mängd. Renen är ett idislande djur, som endast lefver i fjälltrakter, der han förekommer i så väl vildt, som tamt tillstånd. . Om sommaren föder han sig af gräs, löf o. d.» om vintern af renlafven, som han upp9öker under snön. Vissa år händer det, att marken beklädes med is och hindrar ^ renen att åtkomma renmossan. Detta i Lappmarken uFlena och inträffar, då stark köld följer på regn eller tö. Sådana -flenår (Tjuocke-jape) åro de svåraste för lappen. Hans renar lida då af hungersnöd och dö hopt&ls. Deras enda föda består då af laf på träden och lappen måste di

333. Marknadsplats i Lappland.

, oupphörligen fålla sådana träd för att lifn&ra sin renhjord. Dertill kommer ytterligare, att renarne under sådana hungersår äro svåra att hålla tiUsam-ruan, emedan de drifva omkring för att söka efter laf och dervid lått frJla offer för kringströfvande vargar och järfvar. Både renoxen och renkon hafva stora grenformiga horn. som årligen fållas och hos gamla han-djur uppgå till en vigt af åtta kilo. Renkon lemnar en fet och kraftig mjölk, likvil icke mer än omkring en sextondedels kanna om dagen. Nästan allt hrad fjäll-lappen behöfver får han af detta nyttiga djur. Köttet är hans för-' nämsta födoämne, af mjölken bereder han ost, som äfven utgör eu närandeföda, men mest begagnas i kaffe i stället för grädde, huden gifver kläder, som hopsys med senorna, af homen tillverkas skedar, knappar o. b. v.

När den kalla årstiden inträder, drager sig fjäll-lappen med sin renhjord nedåt skogsbrynet, der han har sina höstvisten (Fjaktjasaje) på den stora fjällryggens sidogrenar. Här har han ock sin visthusbod (Njalla), en liten af bräder hopslagen bod, som till skydd mot rofdjur år bygd på toppen af en i marken nedsatt påle. Här förvarar lappen det förråd af kött och andra lifsmedel, som han behöfver, då han återkommer följande vår. Invid visthusboden finnes en annan bygnad, som blott består af ett tak, hvilande på fyra pålar utan väggar. Denna kallas “Luopte11 och der upp-

33i. Fjäll-Lapptr.

hänges kött och fisk till torkning och der förvarar lappen öfver sommaren: sina åkdon och vinterredskaper.

Sedan han förrättat sin slagt och vintern framskridit så långt att sjö-arne äro isbelagda, bryter fjäll-lappen upp och begifvcr sig nedåt skogstrakterna. En sådan flyttning företer en ganska egen anblick. Renhjorden som ibland består af ända till tusen kreatur, ty så många renar kan en nk lapp ega, framtågar i den bästa ordning. Främst går en lapp på skidorT som med sina tillrop lockar hjorden, den hundarne bevaka, att intet djur får skilja sig derifrfln. Efter hjorden följa andra lappar med några hundar. Husgerådet fBres nedpackadt i “akjor", som dragas af renar, hvilka följa efter hvarandra i en rad (Raido). Den lappländska akjan eller släden liknar fullkomligt en båt med platt, bred köl och drages med en läderrem.som går under renens buk och fästes framme vid bringan. Renen styres med en enkel töm, som är fastgjord vid hufvudet. I stållet för piska brakas en kort käpp, som i ändan är försedd med en järnring, vid hvilken hänga flera lösa ringar. Vill man drifva renen till hastigare lopp, skakas käppen så att ringarne skramla emot hvarandra. Den, som åker, inhöljes väl i en fotsack af skålskinn ellér valmar, som tillspännes vid akjans sidor, så att den färdande sitter stadigt qvar, om åkdonet, som lätt händer på den obanade marken, skulle vålta. Vid godt före kan man på detta sätt till-ryggalägga tio eller tolf mil om dagen.

Emot våren drager sig lappen tillbaka till sitt höstställe, der han stan-nnr till dess renkorna (Vajoma) kalfvat, då han under lnopten upplägget

335. Lapp i aiu akja.

sin vinterredskap och mot-slutet af juni företager färden uppåt fjällen. Här finna renarne godt bete af de saftiga fjällväxterna och under denna tid bereder lappen sin ost Vid medlet af augusti börjar han dragä sig nedåt höstvistet och inträffar der i slutet af september, då han slutat sin vandriag för året. I Torne lappmark utsträckas

sommarflyttningstjlgen icke allenast inom norska området, såsom Ofta händer i de öfriga lappmarkerna, utan ned till hafskusten och ut på öarna. der de qvarstanna till slutet af augusti eller början af september.

Ett vida mindre ansträngande lif föres af skogslapparne, som ej företaga så vidsträckta flyttningar, utan hålla sig inom sitt skatteland, der de på högst en half mils afstånd från hvarandra ha sina lägerställen med aftr& uppförda kojor. Derjemte har skogslappen för vinterbehofvet, då han ofta flyttar ända ned till kusten, i likhet med fjäll-lappen, sitt flyttbara tält eller kåta, som består af flera Btänger som uppresas och upptill luta emot hvarandra, dock så att en öppning upptill lemnas för röken. Ofvanpå denna ställning utspännes tjockt valmar, som lemnar skydd för snö, regn och blåst Marken inuti k&tan täckes med gran- och björkris och deröfver bredas renhudar. Midt på golfvet är eldstaden, som består af några få lösa stenar, och öfver denna hänger kokkitteln i tvenne från rököppningen nedhängande järnkedjor. Ett sådant tält är vanligen omkring två m. högt oeh fem meter i genomskärning, samt rymmer omkring Bexton personer. Längst in i kåtan

336. Det inre af en lappkita. (Efter «n Ufla af J. F«. HØoiibt.)

är husfadrens plats; de öfriga medlemmerne i hushållet sitta rundtomkring på golfvet, ty stolar eller säten nyttjas icke. — I maj månad drifver skogslappen sina renar på bete och här lemnar han dem alldeles åt sig sjelfva intill slutet af juni. Denna tid använder han till jagt och fiske. Derefter drifver han renarne tillhopa och vallar dem vid sina visten och tillreder derunder renost. I augusti lemnar han åter hjorden, jagar och fiskar till inemot oktober, då han samlar renarne och behåller dem hos sig öfver vintern. Skogslappen har sålunda ett mindre jägtande lif än fjäll-lappen och hans lefnadssätt erbjuder honom äfven större omväxling af födoämnen.Då fjäll-lappen uteslutande måste lefva af renkött, står det skogslappen fritt att välja emellan kött, fisk, fogel, bär m. m. Han är också snyggare och i alla hänseenden mera hyfsad än fjäll-lappen, och om han ej, som denne, prålar med så mycket grannlåter på sina kläder, är han i stället mer renlig än denne.

Fiskarlapparne äro fattiga och hafva få eller inga renar. De söka sitt uppehälle genom fiske i floderna och sjöarna eller ock drifva de omkring såsom vallhjon och tiggare och sluta oftast med att falla fattigvården

337. Fört* (hvård«g§staga) ho» en fioik nybyggare i Lappland.

till last. Kan en fiskarelapp förskaffa sig några getter, så är dermed början gjord till ett stadigvarande lefnadssätt, nybyggarens. Ofta händer det, att fjäll- eller skogslappar, som genom sjukdom, olyckshändelser eller fylleri förlorat sina renar, nedsjunka till fiskar-lappar eller socknelappar, h vilka som tiggare stryka omkring i socknarne i Norrland eller der fått anställning såsom afdragare o. d. I Arjepluogs, Jokkmokks och södra delen af Gell i vare församlingar härstammar den jordbrukande befolkningen från lappar, som antingen förut varit fiskar-lappar eller skogs- och fjäll-lappar, som öfvergif-yit nomadlifvet, öfverlemnat sina renhjordar att skötas af andra lappar raotbetalning och blifvit jordbrukare. I norra Lappland hafva inflyttande finnar, i södra Lappland inflyttade vesterbottningar grundlagt flertalet hemman, men der hafva ftfven m&Dga lappar blifvit nybyggare. Nybyggarelapparne åro vanligtvis i första led usla jordbrukare. Det rörliga lifvet, i hvilket de såsom nomader uppväxt, lockar dem, ehuru blifne jordbrukare, att ströfva i skog och mark, att söka lifnära sig af jagt och fiske i stället för af jorden. Nybygget blir derför oftast vanskött, och först i andra led påträffas bland dem arbetsamma och förståndiga åkerbrukare. Ett drag, som är ganska eget, är att dessa nybyggarelappar behandla andra lappar med förakt, anseende sig snart såsom svenskar eller finnar, och aflägga den lappska drägten, likasom de skämdes för sitt ursprung, bvarom dock deras utseende bär ojäf-.aktigt vitnesbörd. Nybyggarelappen visar eller sträfvar åtminstone att visa större förakt för lappen-nomaden än den inflyttade svenske och finske nybyggaren.

Lapparnes klädedrägt, som är tem-ligen lika för båda könen, består om sommaren af en blå eller grå val-marekolt med gröna eller röda uppslag kring ärmarne och krage af samma färg. Byxorna äro vanligen af samma färg som kolten och tillknytas nedtill om benen med brokiga*ylleband; en skjorta af ylle nyttjas i allmänhet, men om vintern begagnas äfven i stället för linne en skinnpels med håreidan inåt. Skorna äro olika, allt efter årstiden, och likna finnarnes pjäxor. I 333. l«pP i »omm«rdrigt.

stället för strumpor begagnas ett för

ändamålet särekildt beredt gräs, ulappskogräsu (Carex ampullaced), som viras om foten. Den förnämsta prydnaden utgöres af bältet, som allt efter omständigheterna är ut8iradt med grannlåter af silfver eller tenn, mynt 0. d. På hufvudet bäres en sockertoppformig mössa, förfärdigad af flera kilformigt klippta klädeslappar, med i sömmarna insydda röda kanter. Tobak begagnas i några lappsocknar i form af snus, i andra röka så väl karlär som qvinnor tobak, hvarför der pipa, tobakspung jämte eldstål, flinta och fnöske utgöra nödvändiga bibang till klädedrägten. Vintertiden nyttjas kläder, somhelt och h&llet ttro förfärdigade af renhud, och vid sträng köld begagnas tvenne skinnrockar..

Sverige har sex Lappmarker, af hvilka en, FUinge lappmark, ligger inom Jämtland och de öfriga fem inom det egentliga Lappland; af dessa tillhöra Åsele och Lycksele Lappmarker, som bekant är, Vesterbottens och Pite, Lule och Torne Lappmarker Norrbottens län.

1) Åsele Lappmark, omkring den förr beskrifha Ångermanelfvens norra gren, är den minsta af de till Norr- och Vesterbotten hörande lappmarkerna; men, i anseende till sin sydliga belägenhet och naturbeskaffenhet i öf-rigt, utan fråga den förnämsta bland de orter i norra Sverige, som bära namnet Lappmarker. Åsele, som ända intill slutet af 1700-talet utgjorde ett enda pastorat, är nu fördeladt i fyra sådana: Åsele, Fredrika, Dorotea och Vilhelmina, af hvilka de tre sistnämnda, som blifvft uppkallade efter Gustaf IV Adolfs gemål, ännu af folket benämnas med deras gamla namn: Ptsibi, Bergvattnet och Volgsjö. I dessa lappmarkspastorat förstå och tala lapparne någorlunda svenska språket; men sins emellan tala de alltid lappska. Som likväl deras kännedom i svenskan icke -sträcker sig utöfver hvad som erfordras för samfärdseln med nybyggarebefolkningen, kunna de ej draga någon nytta ~af kristendomsundervisningen, om ej denna meddelas på deras eget språk. — 2) Lycksele, som äfven kallas Ume Lappmark, ligger omkring Ume- och Vindel-elfven. hvilka båda genomrinna densamma till hela dess längd och bilda flera sjöar, af hvilka Stor-Uman och Stor-Vindéln äro de största. Strax ofvan Sorsele upptager Vindeln bifloden Laisan eller Lais-elfven, som kommer från Pite Lappmark. I söder är denna lappmark skarpt begränsad från den förenämnda genom Gardek-, Lycksele- och Stöttingsfjällen. Midt emellan Lycksele kyrkby och Ume-elfvens utlopp i hafvet träffas den ansenliga Fållforsett, ett af de märkvärdigaste vattenfall i Sverige och enligt Schuberts försäkran icke eftergifvande Rhenfallet vid Schaffhausen. I Lycksele, som är fördeladt i tre pastorat, Lycksele och Stensele vid Ume-elf samt Sm-sele vid Vindel-elfven, tala lapparne inom den först nämnda af dessa socknar både svenska och lappska; men inom de två andra endast sitt eget språk. — Pite lappmark eller Pitedalen består egentligen af trenne parallels floddalar, deu ene kring Pite- och den andre kring Skellefte- samt den tredje kring Lais-elf. Pite-elf uppspringer på Sulitelmas södra sida ur $ön Pjeska, flyter sedan i Tjåggelvas och derefter Vmlvojaure och störtar sig tio mil från utloppet genom det trettio meter höga fallet vid Storforsen i den lugnare strömfåra, som förer henne till hafvet — Skellefte-elfven, på lappska SUdut, som har sin egentliga källa i Ikisjaure vid gränsen mot Norge, bildar nnder sitt lopp de väldiga yattensamlingar, som vi känna un-Jer namnen Sådva, Hom-Afvm (430 meter öfv. hafvet), Uddjaure och Stor-Fållforsen i Ume elf.IAfvan, hvarefter hon tre mil från hafvet störtar sig utför tvenne forsar, Finnforsen och Bomansforsen, af hvilka den senare, genom ett för flera &r sedan inträffadt. klippras, förlorat en ansenlig del af sin höjd. Laiselfven eller Laisan har sina källor i närheten af NasafjåU och rinner genom sydligaste delen af denna Lappmark, och infaller i Vindeln halfannan mil efter sedan hon inkommit i Ume Lappmark. — 4) Lule Tappmark, kring Stora och Lilla Lule-elf och sträckande sig i. norr ända till Kalix-élf, är den största af de svenska Lappmarkerna och intager en landyta, lika stor, som hela konungariket Wttrtemberg, d. v. s. meHan två och.tre hundra qvadrat-mil, hvilket ofantliga område är fördeladt endast på tvenne pastorat, GM-ttoare .och Jokkmokk. Lule-elfvens nordliga gren, som bär namnet Stora Lule-elf, tar sin böljan från Virir och Vastijaure, hvilka upphemta vattnet från de stora isfälten i närheten af Sulitelina, och rinner först fre mil i nordost, hvarefter en tretton mil lång sjösträcka, liggande i' elfvens hufvud-riktning, vidtager, på hvilken kommunikationen endast på tre ställen är afbruten af fall, som blott hafva en sammanlagd höjd • af omkring sexhundra meter. Dét mellersta af dessa fall heter “Ådna muorke kortseu eller Stora Sjöfallet. Den ofvanliggande sjön Järta störtar medelst tre afsatser i den trettio m. lägre liggande LangasjaUre. Den öfversta af dessa afsatser är tjuguåtta m. - Unden lugnt väder skall man knappt kunna iakttaga en rörelse på vattenytan förr än man är vid det brusande

bråddjupet, och i södra grenen — det bfre fallet är nämligen genom en holme deladt i tvenne delar — är vattenmassan så stor och intensiv, att den först brytes af de från djupet återstudsande, i det vildaste uppror stadda böljorna. Vid högt vatten är detta vattenfall ett bland de ståtligaste i Sverige, och omgifnin-gen skämmer icke taflan. Efter Langasjaure kommer man till det Jem mil långa Stora Lulevattnet (370 ni. öfv. hafvet), hvarefter elfven går fullbildad ut mot hafvet, kastar sig en mil från Stora Lulevattnet 51 m. djupare ned i de fre efter hvarandra liggande vackra PoijusbUen, för att ännu en half mil längre ned bilda det största vattenfallet i Sverige, Harsprånget eller Njåmmélsaska. Den brantaste delen af . fallet är trettien iheter och hela fallhöjden från lugnvatten till Jugnvatten sjuttiofem meter. Grenom en trång remha i berget störtar floden ned i en djup smal dal,- der en klippa ställer sig - i hans väg och kastar vattenpelaren flera meter högt upp i luften. De ur fallet uppstigande dunsterna .frysa om vintern tillsammans och bilda, med ttilhjelp af is och snö, öfver den första afsatsen mellan södra stranden och en klippa, ett underbart ishvalf, på hvilket harar spinga fritt fram och tillbaka öfver den stormande, floden. Häraf har fallet fött sitt namn Njåm-melsaska, ett lappskt ord, som på svenska betyder “Harsprånget**. — En mil ofvan lappmarksgränsen infaller Lilla Lule-elf, som uppkommer från tvenne (jällfloder Tara- och Kamajokk, hvilka vid Qvikkjokk .utmynna i Saggatjaure, hvarefter elfven bildar en elfva mil lång sträcka af sjöar, bland hvilka Skdlkajaure är den största och Vaikijaure den sista sammanbiindneaf forear. Än bildande forsar cch fall, fin mindre lugnvatten, fortsättei den derefter det fem mil långa loppet till föreningspunkten med Stora Lule-elf. Akkats- och Kailumfalhn i närheten af Jokkmokks kyrkoplats äro de förnämsta af dessa fall. Till både Lule- och Torne-lappmark hånföres gräns-elfven Kalix, hvilken äfven den upprinner på noreka fjällryggen, går genom Paitas och Kalasjaure, upptager incm lappmarken Kaiium-elf, samt i nedre landet Ångeså-elf, som bildas af tvenne, Lina och Ängesd-elf. På Lina-elis södra sida, ej långt från Gellivare kyrkoplats, ligger den största märkvärdigheten icke blott inom Lule utan inom hela lappmarken, Gellivare järnberg, sannolikt det malmrikaste gruflalt på hela jorden. Berget, hvars

339. Qfikkjokk.

högsta del når öfver trädgränsen, är liksom brutet i tvenne armar, som sti i rät vinkel (mot hvarardra. På den större armen, som sträcker sig från öster till vester och upptager en yta af öfver sextusen hektarer (17,000 sv. tunland) ligger malmen fleréstädes i dagen och är af den yppersta beskaffenhet. För att kunna tillgodogöra sig dessa ofantliga rikedomar, fordras likväl, som ett grundvilkor, kommunikationsanstalter.

Jokkmokks kyrka och marknadsplats är belägen vid Lilla Lule-elf. Till pastoratet hörer äfven annexet Qvikkjokk, hvare kyrka ligger tolf mil nordvest om moderkyrkan på ett ställe med jämförelsevis mindre höjd öfver hafvet, än de flesta andra orter så nära fjällen (318 meter). Klimatet är i följd häraf också mildare, så att åkerbruk här kan idkas medi allmänhet god afkastning. — 5) Torne Lappmark begränsas i säder af Kalix-elf, ligger på båda sidor om den från Torne träsk kommande Torne-df, och genomflytes dessutom äf de tvenne biflodèrna till Tornp-elf, Lainio och Muonio, hvilka bägge upprinna på gränsen mot Norge, samt begränsas i öster af den bergås, som åtskiljer denna flod 'från Kemi-elf. Denna lappmark består af tvenne pastorat: Karesuando och Jukkasjårvi, af hvilka det förra vid freden med Ryssland 1809, då Muonio pif blef riksgräns, delades, och sockenkyrkan, som. låg öster om elfven vid Enontekis, tillföll Ryssland Den nuvarande kyrkan uppbygdes' sedan vid Karesuando, fyrtiotre mil norr om Haparanda. Under sommaren synes här midnattssolen under sju veckor, hvilket under vintern motsvaras af en lika lång tid, då solen ingen- gång höjer sig öfver horisonten. Tio mil ofvan kyrkan ligger Ktm-mavuopio, det nordligaste nybygge i Sverige. Många nudmberg förekomma uti Jukkasjärvi socken. På 1700-talet idkades här en icke obetydlig bruksdrift, hvilken dock hade att kämpa med många svårigheter och slutligen måste upphöra. Kopparmalm bröts vid Svappavaara och TsiangeU, järnmalm vid Luosavaara, Kirtmavaara, Svappavaara, Junosuando m. fl. ställen. Flera masugnar och hyttor funnos. En qvarlefva ehuru blott till namnet från den tid, då det var meningen att här upprätta en ordentlig bergslag, är Kengis bruk - med tillydande masugn i Pajala socken. Men den tid skall utan tvifvel. randas, då de skatter* som ligga gömda i det aflägsna Lappland, åter blifvå uppletade och med bättre resultat tillgodogjorda än. nu.

Dn ärorika fosterland,

Der fadrene kummel sti;

Dn höga, Jjållbekrönta strand,

Den trogna böljor slå;

Dn glada hem, dn fridens knst —

Gnd sträcke uti nöd och tast Utöfrer dig sin hand!

Fast l&ng min rig och brant min stig, Jäg lefver och jag dör för dig,

Mitt gamla fosterland!

(B. E. Malmström.)Alfabetiskt ordnad förteckning öfver illnstrationerna.

De med kursivstil tryckta äro helsidsplancher. — Af dessa äro de med en * försedda efter teckningar af artisten herr C. S. Hallbeck.

Person- oeli Ort-Register.

TREDJE DELEN:

BLANDAD LÄSNING

AF

SVENSKA FÖRFATTARE.røSTAF Ho

1513 1560

Omnis potestas a Oeo.

(All magt af Gud.)I Gud »ifver ål hvem han vi]l.)BLANDAD LÄSNING.

Väringarne i Miklegård.

De gamla nordbornas djerfva, efter bragder och egodelar träende sinne dref dem ut från fosterbygden för att på ett eller annat sätt tillfredsställa den hos dem inneboende äfventyrslustan. En hvar af nordens trenne folk sökte vanligen sin väg. Danskarne styrde sina härskepp mot England och Frankrike. Norrmännen fanno sitt mål dels på Irland och Skottland med omkringliggande öar, dels i de vågsamma färderna längre åt vester till Island och Grönland, ja, ända till Vinland det goda — Amerika. Svenskarne deremot vände oftast sin hug öster ut. Förbundne genom stamfrändska-pens band med folken på andra sidan Östersjön, drogo de till Gårdarike

(Ryssland), der furstarne i Holmgård (Novgorod) och Känugård (Kiev) vänskapligt mottogo sina vandrande landsmän. Desse furstar voro af svensk härkomst, hvilket man, utom hvad de ryska krönikorna förtälja, ännu kan finna genom deras namn. Dessa äro väl förvrängda af slaviske häfdateck-nare, men man märker dock lätt deras nordiska skaplynne. Oleg (Helge), Igor (Ingvar), Truvor (Tryggve), Oskold (Höskuld) o. s. v. Understundom blefvo väl också skandinaverna rent af inkallade för att hjelpa furstarne i striden mot upproriske undersåter eller yttre fiender. Många färdades också blott igenom de ryska staterna. På fioderna Dfina och Dnjeper eller öfver Neva, Ladoga, Ilmen och Dnjeper togo de den sedan urminnes tid kända vägen ned till Svarta hafvet, medan andra på floderna Don och Volga trängde ned till Kaspiska hafvet och plundrade dess stränder.

De nordbor, som kommo ned till Svarta hafvet, drogos genom ryktet om alla Miklegårds (Konstantinopels) under, till den mäktiga kejsarstaden vid Bosporen. När dessa Miklegårdsfärder togo sin början, torde vara svårt att afgöra. Den ryska krönikan förtäljer, att år 862 reste sig de finska och slaviska stammarne mot sina herrskare och drefvo dem ur landet; men då de icke förmådde styra sig sjelfva och efter någon tid funno det nya tillståndet af inbördes fejder vara ännu sämre än deras förra herskares ok, sände de öfver Östersjön, hvilken på denna ticT kallades Varjägerhafvet, och inbjödo de varjäger, som kallades Rusi — hvaraf sedan uppkom namnet ryssar —, att återkomma för att råda öfver dem. Trenne bröder, Rurik (Rörek), Si-neus (Sune) och Truvor (Tryggve), hörsammade kallelsen och kommo öfver hafvet med en stor skara folk. Sedan desse blifvit insatte till herrskare, färdades en del af nordborna vidare söderut under anförande af tvenne bröder Oskold och Dir. De intogo Kiev och samlade sedan en flotta på 200 skepp, med hvilka de sedan på vikingased hemsökte Svarta hafvets kuster och seglade ända till Konstantinopel. Den grekiske kejsaren vakade helai VÄRINGARKE I MIKLEgArD.

natten i kyrkan och bad till den heliga jungfrun, och i hela staden var förskräckelsen stor. Om morgonen, säger den grekiske häfdatecknaren, lät man med öfliga ceremonier nedbära jungfru Marias kläder till hafsstranden och neddoppa dem i vattnet, hvarvid en storm uppväxte och vrok de nordiska skeppen på land, der de förgingos. Femton år senare se vi en ännu större flotta i Svarta hafvet. Afven den trängde ända till Miklegård, och

den grekiske kejsaren Leo VI nödgades dyrt köpa fred af barbarerna. Oleg. varjagernas anförare, hängde sin sköld på en af stadens portar såsom ett minne af sin seger.

Omkring en mansålder efter dessa fiendtliga sammanstötningar finna vi i Konstantinopel en tropp nordbor, eller väringar, såsom kejsarens lifvakt.

Grekiske skriftställare omtala dem i tionde århundradet, nämnande dem “Varanger, yxbärande barbarer från Tulc.” I tolfte århundradet sägas desedan långliga tider varit i grekiske kejsarens tjenst och hufvudsakligen varit förtrodde vården om kejsaren sjelf, hans skatter och palats» Att de varit trofaste, tappre och omutlige, intygas enstämmigt af samtida historie-skrifvare i Grekland. År 1081 reste sig en fältherre, Alexius Comnenus, mot kejsar Nicephorus, vann hären och inneslöt Konstantinopel. Han kunde dock icke intaga staden med våld, utan försökte med list, och råd- • förde sig derför med en kejsaren nära stående person, som var hans vän. Han sporde om truppernas stämning der inne i staden, och fick till svar, att det skulle vara fåfängt att fresta väringarne, desse från Tule bördige barbarer, hvilka buro tveeggade yxor på sina axlar, ty de ansågo sin fäderne-ärfda trohet som sitt dyrbaraste gods. Deremot rådde han Alexius att tala med Nemitserne (tyskarnes slaviska namn), emedan de lättare kunde tubbas. Genom deras förräderi inträngde också Alexius i staden. En af rikets högste män skyndade då till kejsar Nicephorus och bönföll om att få de från Tule härstammande barbarerna under sitt befäl, men kejsaren var gammal, tog sin tillflykt till underhandlingar och afsade sig regeringen. Den grekiska prinsessan Anna Comnena säger i den teckning, som hon lemnat af sin faders lif, att om kejsar Nicephorus följt detta råd, skulle han otvif-velaktigt behållit tronen. Då Alexius emellertid erhöll purpurn, tillsvuro de lionom trohet och höllo den obrottsligen. De deltogo äfven i hans krigståg åt olika håll. Men att omtala älla deras bedrifter, skulle föra oss för långt, hvaremot vi vilja förtälja något om deras dagliga lif i Miklegård eller den stora staden, som Konstantinopel af dem kallades. .

Ehuru grekerna föraktade barbarerna och deras språk, hvilket sades mera spottas än talas, buro de dock aktning för deras mod, tapperhet och trohet, och bland alla i grekiska hären tjenande främlingar voro väringarne de mest

ansedde. Då kejsaren var i Konstantinopel, tillhörde det dem att hålla vakt vid palatsets portar och vid dörrarne till hans egna rum. De vaktade äfven de kejserliga skatterna och klädkammaren. Då kejsaren vid högtidliga tillfällen tågade till Sofia-kyrkan, omgafs han på båda sidor af väringarne jemte hundra grekiske ynglingar af adlig ätt. Då han red ut, ledsagades han också af väringar. Med ett ord, hvart han än färdades, följde honom hans nordiska lifvakt, hvars höfding derför kallas akoluthos — följeslagare. Besökte kejsaren någon fästning, öfverlätos genast dess nycklar till väringarne. Vid de stora högtiderna, då kejsaren höll festmåltid, och det grekiska hofvets förnämste män inträdde för att efter sedvana önska kejsaren en lång lefnad, kommo äfven väringarne, tillropade honom sin lyckönskan på sitt eget språk och sammanslogo sina yxor med dån. Vid dessa tillfällen bespisades väringarne från kejsarens egen taffel på guld- och silfverfat. Så långt de grekiska krönikorna. Hem vändande väringar förtäljde deremot om grekiska förhållanden på ett något afvikande sätt; de talade med förundran om alla Miklegårds praktfulla byggnader, kyrkor och palats, och den ståt, som der utvecklades. De tillägga, att då en kejsare dog, egde hans väringar rätt att gå igenom alla hans palats och gripa ochsom sitt behålla allt det, hvar och en kunde nå med händerna. Denna sed nämndes Poluta-svarf — palatsplundring.

Af alla nordiska väringar torde ingen vara så ryktbar som Harald Hårdråde, hvilken efter sin broder konung Olof den heliges fall drog öster ut genom Ryssland till Konstantinopel, hvarifrån han sedan hemförde omätliga skatter. Om hans äfventyr och bragder finnas flera från hvarandra föga afvikande sagor, hvaraf de fleste likväl bära spår af åtskilliga utsmyckningar.

Mindre lyckliga än våra bröder vestanfjells ega vi svenskar ingen inhemsk saga om våra Miklegårdsfarares öden. Likväl äro vi icke alldeles utan vitnesbörd om dem. På fosterjorden reste hemmavarande fränder stenar och ristade runor till minne af söner, “döde hos greker,” eller bröder, som “styrde skepp i grekerhafvet,” eller fäder, som “ i Grekland varit höf-dingar för krigsfolket.” Många landskap hafva sådana runstenar att framvisa. Utan skriftliga urkunder äro vi heller icke. Det gifves en isländsk saga, som, ehuru starkt romantiserad och behandlad med stor frihet, dock har en grund af sanning, på hvilken den är bygd, och hvaruti hufvudperso-nen uttryckligen säges hafva varit svensk. Vi mena sagan om Ingvar Vid-färde (vidtfarne) och hans son Sven. Vi kunna icke här följa Ingvar på hans färder eller försöka sofra bort diktade äfventyr från det historiska underlaget, men för att visa, att denne Ingvar verkligen funnits till, behöfva vi blott påpeka, huru i Sverige omkring halftannat tiotal af runstenar ännu finnes qvar till minne af dem, som följde Ingvar. Från Uppland drog en Sibbe från Onsala, som styrde eget skepp, Gunvid från Tierp, Anund från Håtuna och flera andra. Från Östergötland drog Göte att öka Ingvars makt och med Ingvar omkommo Ulf från Eskilstunanejden, Bursten från Årdala, Skarf från Kloster och många fler, som här måste förbigås. Slutligen har man äfven funnit en runsten liggande som golf i ett af tornrummen på Gripsholms slott, på hvilken läses: “Tula lät resa sten denna åt sin son Havard, Ingvars broder. De foro manligen fjerraruefter guld och i östern

--------dogo söderut i Serkland” (Saracenernas land). Sådant är ett af

dessa stenarnes vitnesbörd om Ingvars färd — fåordigt och knapphändigt, men likväl öppnande för tanken vida utsigter öfver svunna tider, vilda äfventyr, trotsigt mod och storslagna bragder der öster ut.

Wenderna i Konghälla.

I Bohuslän, de gamles Wiken, sträckte sig i forna dagar utefter stranden af Nordre-elf, från nuvarande Kungelf intill hafvet den mäktiga handelsstaden Konghälla. På den vackra bördiga slätt, der nu kungsgården Kastellgården är belägen, vid nämnda nordliga gren af Göta^elf, hade norske konungen Sigurd Jorsalafar låtit anlägga ett fast slott till landets värn mot fiender. Det var det gamla Bohus. Hedniska sjöröf vare oroade nämli-gen den tiden icke sällan Sveriges kuster med mord och plundring och i synnerhet var Bohuslän, som den tiden lydde under Norge, ofta utsatt för sädana fiendtliga öfverfall.

'En sondagsnatt, det var natten till måndagen näst före Kristi himmelsfärdsdag år 1135, väcktes invånarne i Konghälla af ett underjordiskt dån, liknande det buller, som uppkommer, när en stor krigshär framtågar. Förskräckte lupo menniskorna om hvarandra på gatorna, hundarne tjöto och alla fruktade en stor olycka för staden. I förskräckelsen sålde mången sin egendom för en spottstyfver och flyttade ut på landet eller till andra

städer. En af Koughällas borgare, som begifvit sig till Bergen, skickade ett bud till stadsboarne, att vara på sin vakt, emedan en stor flotta lupit ut från det hedniska Wenden*) på härtåg emot de kristne och drog fram med härjningar och ödeläggelse. Presten i Konghälla, Anders Bruhsson, lade borgerskapet allvarligt på hjertat, att ej fegt öfvergifva sin herrliga stad, utan befalla sig i Guds hand, göra bot och bättring, varsamt umgås med elden, samt noga bevaka staden mot fienden. Men hans varningar glömdes snart och ingen anstalt vidtogs till ortens tryggande och försvar.

Larsmessodagen 1135 voro Konghällas invånare samlade till gudstjenst i Kastalakyrkan och Anders Brunson höll som bäst på att för dem läsahög-messan, då plötsligt prestens svåger, Einar, instörtade med underrättelse, att en wendisk flotta rodde upp i elfven, och att en stor skara beväpnade ryttare längs Brattåsen sprängde fram mot staden.

Skyndsamt ilade borgarne hvar till sitt, räddade sig med hvad dyrbarast var in på den befästa slottsborgen och skickade sina qvinnor uppåt landet, der de kunde finna säkerhet. Derpå beväpnade sig hvarje vapenför nian och skyndade ner till elfven. Der mötte dem en förfärande syn. Wen-dernas konung Rettibur nalkades méd en flotta af 250 snäckor och 11,000 krigare. Vid bron lågo nio köpmansskepp, stora s. k. “österfarare.” Dessa angrepo Wenderna först; men fingo allvarsamt erfara att Konghällas köpmän den gången icke lemnade godt pris på sina varor. Skurar af spjut och pilar öfverhöljde fienden och på mer än femtio wendiska snäckor stupade hvarenda man. Omsider måste Konghällas försvarare draga sig tillbaka för öfvermakten och flytta striden till borgen. Roflystnad och raseri öfver det envisa motståndet och den redan lidna förlusten drefvo hedningarnes massor likt stormrörda hafsvågor emot fästets murar; men förtviflan gjorde hvarje Konghällabo till ett ogenomträngligt bålverk mot den förstörande strömmen. Manfallet var utomordentligt stort på wendernas sida, och hvarje kristen — ty de hade fördelen af lokalen — skickade hopar af de odöpte enligt tidens tro till helvetet. Alla vapen, dem konsten och nöden någonsin tillskapat, blefvo använda: svärd, spjut, yxor, pilar, stenar och

*) Wenderna bebodde nu varande Rugen, Pommern ocli Westpreussen och voro ett tappert och stridsamt folk, hvilket slutligen utöddcs af Valdemar den Store och Danmarks härar.slutligen en massa inom fästet förvarade ekpålar. Omsider voro alla kastvapen bortskjutna ocli sjelfva förrådet af ekstörar begynte blifva knappt. Då lärde nöden de tappre att klyfva hvarje påle midt i tu för att ännu en stund kunna uppehålla striden. Snart bleknade dock hoppet om seger. Allt mer glesnade de tappra stadsboarnes led. Ofver högar af lik trängde nya friska skaror af hedningar till storms.

Stor manspillan bland Konghällaboarne vållade en wendisk bågskytt; livar pil han af sköt träffade sin man. Under det han sköt, stod han mellan tvänne män, som betäckte honom med sina sköldar. När de belägrades anförare Sämund Husfreja såg detta, sade han till sin son Asmund: “Vi skola begge skjuta på en gång; jag skall skjuta på den som håller skölden, skjut du på skytten!” — Så skedde ock. På gifvet tecken sköto Sämund och hans son på en gång, den ene på sköldhållaren och den andre på bågskytten. Då nu den förre ryckte skölden åt sig till sin egen betäckning, fick den andre pilen tvärtigenorn hufvudet så att han föll död till marken.

En annan wendisk kämpe, för hvars svärd många föllo, gick fram utan sköld och hjelm och troddes derför vara en trollkarl. Han var nogdjerf att gå ända till slottsporten och nedhugga en man, som stod der på vakt; men led oaktadt allt skjutande ingen skada. När presten Asmund såg det, tog hän af den invigda elden i kyrkan, välsignade den och fattade den i fnöske. som sattes på en ekpil och gafs åt Asmund. Denne sköt och den förmente trollkarlen störtade död ned, träffad af pilen tvärsigenom hufvudet. Nar hedningarne sågo en af sina käckaste höfdingar falla, uppgåfvo de ohyggliga rop och gnisslade med tänderna likt vargar. Stormningtn upphörde nu för ett ögonblick och wendernas anförare gingo till råds. De tycktes vara villrådiga om livad de skulle göra, och de belägrade trodde sig förstå att det var fråga om af tåg, då en man, som förstod wendiska språket, hörde Unibur, en af wendernas höfdingar, yttra: “Detta är ett hårdt folk att tagas med, och hade det varit bättre att vi aldrig kommit hit. Först i dag värjde de sig med skott och spjut, sedan slogo de oss med sten och nu bulta de oss med påkar, såsom hundar. Likväl låtoni oss ännu en gång löpa till storms och se hur det aflöper.”

Nu tändes striden på nytt, vildare, blodigare än någonsin. Strax derpå föll Konghällas höfding, Sämund Husfreja,

blödande till jorden och med honom dog de belägrades sista hopp om räddning. Omedelbart derefter kom ett sändebud från konung Rettibur och erbjöd livar man lif, frihet och så mycket gods han kunde bära, emot det att borgen öfverlemnades till konungen. Annat val fans nu mer ej heller, men knappt hade de godtrogne lemnat sig i fiendernas våld, förr än alla sårade nedhöggos och de öfrige, så väl män som qvinnor utsläpades på skeppen såsom krigsfångar. Borgen och kyrkan utplundrades och Sigurd Jorsalafars skänker till den senare, den herrliga altartaflan, det heliga korset, skrinet och boken folio i hedningarnes händer. Presten Anders Brunsson framträdde då och förärade Rettibnr en silfverbeslagen staf och en af hans höfdingar en gyllne ring, hvilket såbehagade konungen att han skänkte presten utom friheten äfven kyrkan med dess prydnader, samt fyra prester af fångarne.

Lik Titus bland Jerusalems ruiner gick den wendiske konungen in uti korskyrkan, besåg den konstrika byggnaden och yttrade dessa märkliga ord: “Byggandet af detta tempel vitnar om stor kärlek till den Gud, åt hvilken det är helgadt; men det synes mig, som om det blifvit hållet i vanvördnad, efter Gud nu visat sig så vred på dem, som skulle bevara det.” — Konungens gåfva till Anders Brunsson aktades dock föga af de råa wenderna, ty knappt hade Rettibur lemnat kyrkan förrän hon itändes och uppbrann med de öfriga byggnaderna i borgen. Presten Anders utfördes bland de andre som fånge, men hade en egen tillfällighet att tacka för sin rädd-ning.

Det är nämligen icke ovanligt att en olidlig qväfvande hetta inträffar vid Larsmessotiden, och så skedde äfven nn. Flere af wenderna träffades af solsting och föllo döde ned på skeppen. Konungen sporde Anders Brunsson, hvaraf detta kom sig och fick till svar att de kristnes Gud var vred öfver att det heliga korset befann sig i de odöptes våld och tillade att större under skulle ske, om ej korset återlemnades. När hedningarne hörde detta, kastade de presten och korset i en båt, som med båtshakar sköts från skepp till skepp i land. Derpå hissade röfvarflottan segel och styrde till Wenden med det sköflade Konghällas invånare och rikedomar. De fleste af de förre åter-sågo aldrig mer sin fädernestrand. De dogo i slafveri, och de få, som kommo tillbaka, liknade skendöde, som kommit till lifvet. Minnet af det öde, som öfvergått deras stad, hvilade likt en förbannelse öfver deras återstående dagar. Konghälla, det rika, mäktiga och herrliga, var fallet, och kom aldrig till sitt välstånd igen.

Ett gästbesök på Jarlaqvist.

4,Se på det der lilla landtstället strax invid staden," sade min reskamrat, då vi vid stationshuset i Ökara lemnat den smalspåriga Stenstorp—Lid-köpingsbanan och gingo att se oss om i staden, der vi ärnmide dröja öfver natten. Jag tyckte, att vi hellre borde se på den vördnadsvärda domkyrkan, som väntar och trängtar efter ersättning för sitt nedrifna ena torn, samt på det ståtliga läroverkshuset i hennes närhet. Men af höflighet mot min i orten väl hemmastadde följeslagare såg jag dock, efter hans anvisning på ett rödfärgadt trähus, som låg liksom kastadt ut på vida, släta åkerfältet, blott närmast omgifvet af några träd och buskar.

uHVad är det märkvärdiga der?” frågade jag.

“Jo,” svarades mig, “der fann en dikesgräfvare nyligen en stor skatt: tunga, präktiga armringar och andra smycken af gediget guld, vackra brackteater och andra slags mvnt samt guld- och silfvertackor; ett rikt fynd”Riktigt! jag hade läst derom i tidningarna och jag betraktade nu den anspråkslösa gården med stort intresse, likväl ej för fyndets eller den lycklige dikesgräfvarens skull. Stället var Gällqvist, det forna Jarlaqvist, na

länsmans- eller kronofogdebostad, jag mins ej hvilketdera, fordom--------.

Bilder ur detta fordom framträdde för min syn.

En afton, då skymningen börjat liksom nu breda sina slöjor öfver nejden, men i en oblidare årstid, kom en skara ryttare ridande genom “de långa gatorna” i köpstaden Skara. Qvinnor och mör — “älskliga mycket" — skådade ut ur sina boningar, då främlingarne redo genom “Ragvalds by" fram till jarlens gård. Det var ingen mindre man än den mäktige vestgöta-jarlen Ragvald, som då höll hus på Gällqvist. Och det är den nordiske skalden Sigvald, som i ofvan anförda ord vitsordat Skara-flickornas behag på den tiden. Han var en af de tolf färdemän, som, anförda af Olof Haraldssons vän och sändebud, Björn Stallare, kommo till gästning på Jarlaqvist. De qväden, hvari han beskrifvit deras resa, hafva delvis blifvit af Snorre Sturles-son förvarade i Konungaboken.

Höstliga stormar och strömmande regn, kalla dimmor och frostnätter hade gjort de raska männens långa ridt besvärlig på obanad stråt; men de glömde sin trötthet och sina mödor vid utsigten att nu få hvila under sotad ås och gästa i välförsedt hus. Oväntade kommo de, obekanta voro de för alla i gården, men den gästfrihet de påräknat kom dem genast i rikt mått till del. Jarlens huskarlar skyndade att mottaga, vattna och fodra deras hästar. En väl upphettad badstuga bjöd sin vederqvickelse åt deras lemmar; putsning af kläder, hår och skägg bestods dem tjenstvilligt; derefter fördes de in i den höga furutimrade salen, der jarlen, glad och vänsäll, gick dem till mötes.

Vestgötarne hade mer än rikets öfrige innebyggare lidit af den långvariga osämjan mellan Olof Skötkonung och hans namne, Harald Granskes son, som intagit Norge; de fingo ej under kriget nödvändighetsvarorna sill och salt från grannriket. Ragvald jarl, som förgäfves användt allt sitt inflytande hos sitt syskonbarn, den svenske konungen, för att förmå honom till fred och försoning med Olof i Norge, var nu betänkt på att för sig och sin landsort sluta ett enskildt fredsfördrag med de norske och hade redan börjat inleda underhandling derom. Han aktade Olof Haraldsson högt och ansåg sig ej mindre befryndad med med denne än med Olof Skötkonung, ty han var gift med en syster till Olof Tryggvasson, och denne hans svåger hade varit i frändskap med samt var gudfader åt Olof Haraldsson. Kanske anade det honom nu strax, att de norske gästerna kommo med fredsforslag.

Björn Stallare fick hedersplatsen i högsätet midt emot jarlens eget, och åt alla hans följesmän anvisades goda platser på långbänkarne vid borden. Salen var präktig att skåda, ty på dess med snidverk prydda väggar hängde ett stort antal sköldar, hjelmar, brynjor och svärd, öfver hvil ka den i midten af rummet flammande brasan sände sitt sken, att det bröt sig som ljungeld mot stålet. Mellan denna dyrbara väggbonad syntes en annan föga mindrevärderik, ehuru af helt annat slag: tapeter mjuka af silke och ull, väfda och virkade dels' af fru Ingeborg och hennes fosterdc .ter, dels af händer, som längesedan kallnat i döden, händer, som tillhört hennes och jarlens ättemödrar i talrika led. Icke hvarje dag fans den bonaden till skådning, den låg merendels förvarad i kistor på loftot och blott vid högtidliga tillfällen, såsom nu, upphängdes dessa prof på frejornas slöjdflit och färgkonst.

Snart upptogos alla platser på bänkarne af jarlens män, fasta gestalter med ärliga ansigten, skäggiga hakor, kinder brynta af solen och muskler stärkta af mödor. Vare sig att de skötte härnadens värf eller fredens idrott, visste desse redbare män, något råa kanhända, men trogna, göra lika grund-

Torgrny Laerman.

ligt besked för sig som nu vid faten och dryckeskärlen. Också blickade jarlen förnöjsamt på denna sin lefvande ring, i hvilken han sjelf var medelpunkten. Hög satt han i lagets midt med sin blida husfadersuppsyn, pannan belyst .af eldbrasans sken och det grånade håret ännu lockigt och rikt, fastän rimfrost lagt sig deröfver. Högsätesbilderna, konstrikt skurna i ek, sträckte sig framom honom på sina pelare; gudar tillförene, men nu helgon-vigda, höllo de troget vakt öfver hans lycka och husfrid.

Sedan tärnorna inburit don helsiekta grisen, det rökta köttet och hjortsteken m. m. samt fylt alla dryckeshorn och stånkor med skummande öl eller mjöd, inträdde husmodern, följd af sin fosterdotter, den väna Astrid Olofsdotter, som sedan Mef Olof Haraldssons brud. Ståtlig i hållning ochfryntlig i skick helsade fru Ingeborg de från hennes fädernesland komna gästerna oeh intog, efter slutade bestyr, sin karmstol vid öfversta gafvel-väggen, hvarefter Astrid och tjenarinnorna satte sig på tvärpallen bredvid henne. En veckrik hufva slöt sig tätt kring fru Ingeborgs panna och kinder utan att vanställa hennes ädla och rena anletsdrag. Hennes mörkbruna klädnad föll mjukt kring en hög och ännu smärt gestalt och var med stora knappar af renaste bernsten tillknäppt öfver bröstet. Vid hennes sida skramlade nyckelknippan, en lagvigd husmoders värdighetstecken, och på hennes hand, som gaf hedrande vittnesbörd om flit, glänste en guldring, intyg om svuren trohet. Vördsamt hade alla männen rest sig vid husmoderns inträde, och hennes make höjde sitt horn och drack hennes välgång, såsom han vid alla gästabud haft för kär sed att göra under deras tjugufyraåriga. lyckliga samlif.

Måltiden njöts grundligt och varade länge. Under densamma språ-kade jarlen mycket med Björn Stallare om norska förhållanden och om Olof Haraldsson, men husfrun underhöll sig mest med en af hans följeslagare, den isländske skalden Hjälte Skäggason, som hon i sin ungdom sett i Olof Tryggvassons hof; hon sporde honom

mycket om hans underbara ö, der elden lågar under snön, och den sångrike isländaren gaf henne ger na besked och vann för långa stunder hela lagets öra vid berättelserna om det älskade sagoland, som han väl flera gånger lemnat för att qväda i konungars hof, men dit han alltid längtade åter till fränder, hem och maka. Björn fann ej lämpligt att inför så många åhörare bringa på tal sitt ärende till jarlen, men sedan de fleste gått att söka hvilan, stannade han med Hjälte och Sigvat en stund qvar hos värdfolket. Han framtog då en guldring, hvari stenar gnistrade mot eldsljuset, räckte den åt Ragvald och sade:

“Detta fingerguld sänder dig konung Olof med helsning, att du skall så som dig bäst synes använda det vårdtecknet, som lärer vara dig väl bekant. Min konung önskar ingå fred och förlikning med Upsalakonungen. befästa den landsskilnad, som Olof Tryggvasson uppdrog, och få ett slut på de härjningar och det manfall som alltför länge varat. Han beder dig med råd och dåd stödja vårt ärende, sedan du hört de vilkor han bjuder. Ett af dem är, att intet får nämnas om de män, som på begge sidor fallne äro. tv aldrig kan konungen i Sverige med penningar återgälda den manskada vi af honom lidit. Ett annat är, att han till fredspant ville gifva min konung sin dotter Ingegerd till äkta.”

“Farliga tidender har jag nu fått spörja.” sade jarlen, sedan han åhört Stallarens ord, “och underligt måtte din konungs sinne hafva vändt sig mot dig, då han velat sända dig till säker ofärd; ty hvad jag och andra vunnit med våra förlikningsråd till Olof Skötkonung är, att hans hätskhet mot Norges konung mycket stegrats. Budskap från Olof digre till honom varder budbärarens hane.”

“Jag vet nog att han är vred,” svarade Björn, “och med missmod åtog jag mig ärendet; men lyda min konung är dock min svurna pligt och minheder. Vill du ej främja mitt värf, så är det din sak och din skam, men af-skräcka mig skall du icke."

“Hvad säger du, hustru?" vände sig jarlen till fru Ingeborg.

“Mig synes," svarade hon, “att Björn talar och tänker som det höfves en konungsman; och han kan vara viss, att min make skall främja hans ärende, ty aldrig ännu svek Ragvald jarl den, som litat till honom i loflig handel. Din börd och din sjelftrygga ställning gifva dig, Ragvald, en rätt att frimodigt tala sanningsord till din konung och frände, ehvad han vill höra dem eller icke; och blifver du målsman för denna lands-vigtiga sak, så tror jag, att Olof, ehuru storrådig, skall foga sig efter din vilja."

“Hustru, du eggar mig nu till det, som du torde få ångra," sade jarlen. “Men ditt råd är dock i grunden mitt eget. Jag skall reda mig till att följa dig, Björn, komme deraf hvad som vill'. Men först må vi söka Tiunda-lagmannen, den myndige Torgny på Salstad. Af hans visdom hemtar man alltid det godt är, ooh han, om någon, förmår böja konungens sinne. Dröjen nu här en tid och hvilen eder, så vilja vi, sedan vi nogare pröfvat ärendet tillsammans, styra färden till Uplanden, der det först vid Allshärjartinget kan frambäras för konungen och folket."

Björn var belåten härmed. Men isländaren Hjälte ville ej dröja.

“Låt mig fara i förväg till Upsala," sade han. “Medan I rådslån och pröfven samt gästen Torgny, vill jag pejla djupet af konungens sinne och bereda honom på ärendet; ty lättare än svenskar och norrmän lärer jag vinna hans öra, då han ej kan misstänka mig för att tala för egen fördel. Jag vet att han har i sitt hof två isländska skalder, som skola stå högt i hans aktning; de skola bana mig väg till konungadottern, som lärer värdera saga och sång; jag skall tala godt för henne om den manlige och krist-varme konungen i Ncrge."

Björn tryckte till tack sin stallbroders hand; jarlen lofvade honom vägvisare samt friska hästar åt honom och de norrmän han ville taga med sig. Sigvat bad att få vara en ibland dessa. Och sedan saken så blifvit uppgjord, gick man att sofva på väl fattade beslut.

Kas katt!

En episod ur var medeltidshistoria.

Det inbördes kriget rasade i Sverige och den tyska fribytarskara, som i vår historia är känd under namn af Vitalianer, försvarade hårdnackadt Stockholm mot drottning Margaretas belägringstrupper. För att komma i

besittning af landets hufvudstad och med detsamma göra ett slut på krigets olyckor, förordnade drottningen, vintern 1393, sin gunstling Abraham Brodersson och ståthållaren på Örebro slott, Algot Månsson, att öfvertaga be-fälet öfver belägringshären. Desse inspärrade nu Stockholm så kraftigt att snart en förskräcklig hungersnöd uppstod i staden. De onaturligaste saker tillgrepos af de belägrade till födoämnen och det var tydligt för en och hvar, att om undsättning icke snart inträffade sjöledes ifrån, skulle staden vara tvungen att öppna sina portar för drottningen.

I denna nöd, och när allt hopp syntes vara ute, inseglade en dag åtta främmande skepp i Stockholmsskären. Fartygen voro utrustade af konung

Ett vltalle-skepp

Albrekts anhängare i Wismar och lyckades verkligen komma in till Stockholm med sin last af lifsmedel. Denna lossades i största hast och fartygen återvände oföTtöfvadt genom skären; men när de kommit till Dalarön, inträffade en så stark köld, att de infröso helt nära landet.

Det var icke svårt att förutse, att, när underrättelsen härom ankomme till Stockholm, de alltid vaksamme befälhafvarne öfver belägringshären skulle skicka ut folk för att bemäktiga sig de redlösa skeppen. Mäster Hugo, som förde befälet öfver konvojen, var emellertid en man, som ickeförlorade modet så lätt. Han befalde sitt folk att hugga upp isen kring fartygen och lägga dem sida vid sida tätt bredvid hvarandra. Derefter lät han hugga en hop timmer i skogen nära invid, nedsläpa det på isen samt uppstapla det till ett slags vall rundt kring skeppen. Mot denna träför-skansning uppskottades massor af snö, hvilka begötos med vatten, och som kölden fortfarande var sträng, hade den rådige befälhafvaren snart sin flotta i bryggt förvar bakom en spegelglatt isvall.

Snart visade sig att Mäster Hugos farhågor icke voro gripna ur luften. När underrättelse ingått till Stockholm, att den djerfve sjöfaranden låg fastfrusen vid Dalarön, skickade Algot Månsson ut folk för att taga så väl honom som hans fartyg. Detta vore en lätt sak, menade de utskickade, men när de hunnit fram, funno de att företaget var kinkigare än de anat. Att storma den glatta isvallen var omöjligt, att genombryta den ännu omöjligare. Det återstod således endast att försöka ett medel, som vid denna tid mycket begagnades vid belägringar, nämligen att bygga ett högt torn, föra detta till vallen och på detta sätt praktisera sig in i forskansningen. Dylika torn kallades “katt” och framskötos på rullar till muren, och som de voro högre än denna, var det sedan temligen lätt att bereda sig inträde i fästet. När Mäster Hugo kommit underfund med de angripandes krigsplan och att de voro i färd med att bygga en katt på stranden, lät han en natt såga upp isen, så att en bred öppen graf uppstod kring skeppsvallen. Liksom om naturen velat gynna honom, belädes vattnet i grafven med en tunn ishinna, h varefter frameraot morgonen föll litet snö, så att isfältet var lika öfver allt och försåtet sålunda omöjligt att upptäcka.

Så fort det blef dager, uppsteg en hop beväpnade män i katten, som af de andra framrullades på isen. Det hotande vidundret nalkades allt närmare isvallen, och det ena hurraropet efter det andra skallade från tornet, ty nu hade man Mäster Hugo fast och skulle snart vara herre öfver hans fartyg. Redan var man så nära, att några plankor skulle utläggas från katten till vallen, då ett förfärligt brakande hördes. Isen hade brustit; den väldiga katten svigtade ett par sekunder och vältrade derpå öfver ände i den öppna grafven. Ögonblicket derefter sjönk han med folk och allt, och ett jublande ron af ukas! kas! kas!” höjdes af Mäster Hugos folk på fartygen.

Några dagar derefter inträffade ett starkt töväder, isen bröt upp och de åtta skeppen seglade obehindrade tillbaka till Tyskland.

Gustaf Adolfs ungdomskärlek.

 ____

“Efter jag fruktar, att jag en lång tid måste eder åsyn och umgänge mista, så hafver jag velat detta blomster, som Tyskarne Vergiest nicht mein kalla, eder till handa sända, bedjande att I detsamma för dess stora ringhets skull icke allenast icke ville förakta, utan det upptaga med sådant hjerta som det varder visserligen eder öfversändt.”

Så sk ref från Narva år 101-4 Sveriges unge konung, den redan i yng-

stunder åt brefvexlingen med eller diktandet af kärleksqväden till henne, och efter vunna segrar tackade han Gud, “som låtit honom till hennes åra öfverviuna fienderna.”

Och hon, den sköna Ebba, hur lycklig var icke hon, då någon af hans skrifvelser kommo henne till handa. De flesta af dem gjorde det visserligen

aldrig, men desto kärare voro de, som det unnades henne att mottaga. Hur lycklig var hon icke, då hon, sittande vid det massiva ekbordet i sin jungfrubur på Strömsholm, betraktade med strålande ögon en omsorgsfullt pressad förgät mig-ej!

“Lilla blåa blomma, hans dyra minnes blomma,” sade hon i sina dy st t a tankar, “du skulle fara illa om jag fortfore att bära dig så som jag gjort i dag; och jag ville icke för mitt lif att ett enda af dina fina blad toge veck eller skrynkla, emedan det är han som skänkt mig dig. Lyckligtvis eger jag ett för dig lämpligt förvaringsrum, som också är hans gåfva; du skall få plats der med mina dyrbaraste skatter, ty du är visserligen en af dem.*'

Sedan hon ännu en gång läst det kära bref hon på morgonen erhållit och hvilket ännu finnes i behåll, gömde hon det åter under sidentyget och

Ebba Brahe.det rikt veckade spetskråsefc, som höljde hennes harm, öppnade ett silfverbe-slaget juvelskrin af ebenholz och tog derur en med perlor och safirer smyckad medaljong, som inneslöt på ena sidan en valknut af guldglänsande hår och på den andra sidan ett väl träffadt miniatyrporträtt af Gustaf Adolf. Med en kyss, lika varm som ren och blyg, helsade Ebba Brahe denna ädla bild samt trohetsknuten af gyllene hår, böjde derefter forsigtigt blommans späda stjelk i ring omkring den senare, och hängde sedan den väl hopknäppta medaljongen vid perlbandet, som prydde hennes hals.

“Jag tror att jag icke här på Strömsholm behöfver skrinlägga min klenod,” så fortsatte hon sin tysta monolog. “Den vördnadsvärda drottning Katarina har milda ögon och vänligt sinne; hon skall ej göra någon fråga eller anmärkning, om än mitt smycke skulle råka glida fram och ådraga sig hennes uppmärksamhet; på sin höjd skall hennes fina, goda småleende röja att hon gissat hvem som skänkt' mig det och hvad det innehåller. Men hade jag vågat bära min konungs nyårsgåfva vid hans moders hof, så ve mig! Drottning Kristinas skarpa ögon och hoffrun ti mrens afundsamma blickar skulle snart fått syn på den, och med stränga bannor, med tusen bittra stickord hade jag fått umgälla lyckan att ega den. O,‘huru glad jag är och tacksam att min älsklings omtänksamhet beredt åt mig detta stilla fridhem? der ingen missunnar mig att i tysthet tänka på honom, längta efter honom och bedja Gud beskydda honom, som fjerran i fiendeland kämpar med otaliga faror.”

Ett moln af djupaste vemod drog plötsligt öfver den unga flickans fina, sköna och själfulla ansigte, och stora tårar svälde i de nyss så soligt leende ögonen. Långa månader måste förgå innan hon finge hoppas på återseende, och hvad kunde icke hända under denna pröfvotid, huru många vådor hotade ej hennes lijelte! Mäktigt manad att bedja för hans välfärd, lif och helsa, för hans egen och hans rikes lycka, äfvensom att tacka och prisa för det vittnesbörd om hans kärlek och trohet, som hon denna dag fått mottaga, böjde Ebba Brahe sin smidiga gestalt i andaktsfull tillbedjan. Tårar föllo som ett majregn öfver hennes kinder då hon nedsjönk på bönpallen, och länge låg hon der på sina knän.

' Redan då Gustaf Adolf och fröken Ebba som barn lekte med hvarandra i slottsgemaken och på “st allplanen” uppstod mellan dem en innerlig vänskap, som i trots af långa tiders skilsmessa växte i kapp med dem sjelfva och i ungdomens vår öfvergick till den varmaste kärlek. Magnus Brahes husfru, Brita Leijonhufvud var förtrolig vän med Carl IX :s gemål Kristina och fick på sin dödsbädd af henne löftet, att hon skulle moderligt antaga sig den hädångående väninnans enda barn. Med lit till detta löfte, gick grefvinnan Brahe nöjd ur denna verlden, och den moderlösa Ebba kom till hofvet få månader förr än konung Carls ögon slöto sig i döden. Kanske bidrog då den ömsesidiga sorgen att innerligare sammanföra de tvänne unga hjertan, som redan förut i sin tillgifvenhet och städse stigande beundran klappat för hvarandra. Och Gustaf Adolf dröjde icke länge att yppa huruömt han fästat sig vid barndomsvännen. Men så snart enkedrottningen förnam, att en allvarlig böjelse uppstått mellan honom och Ebba, uppfyldes hon af bitter harm och vrede. Hennes stolta sinne kunde ej fördraga att en adelsmö — om än

i frändskap med konungahuset, personligen rikt begåf-vad och dotter af hennes aflidna väninna — skulle upphöjas på tronen och taga försteget före henne. Den tillgifvenhet hon hyst för Ebba förvandlades i ovilja, och hon uppbjöd alla sina krafter för att hindra en förbindelse, som var henne så okär. Men hennes råd och föreställningar förmådde intet mot den unge konungens kärlek; han vidhöll att han hos Ebba Brahe och ingen annan ville söka sin lefnads lycka och med henne dela sin tron. Modern fann då bäst att i hans närvaro hålla någorlunda god min, hon medgaf, att om en undersåte skulle sålunda upphöjas vore ingen dertill värdigare än Ebba, och fordrade blott som vilkor för sitt samtycke till deras förening några års uppskof på grund af deras, stora ungdom. Men då riks-angelägenheter och härfärder som oftast höllo konungen aflägsnad från hofvet, gjorde konungamodern lifvet tungt och sorgfullt för hans unga mö, som väl med ödmjukt sinne hemstält sin sak till sin faders af görande och drottningens behag, men dock städse föiblef sin kärlek trogen. Hofda-merna gingo villigt Kristinas ärenden, då det gälde att bereda obehag åt den afundade fröken Ebba, hindra hennes brefvexling med konungen och så vidt möjligt förekomma alla meddelanden mellan dem. Ebba led i tysthet utan att klaga, men Gustaf Adolf fick dock slutligen reda på förhållandet och harmades djupt deröfver. Han utverkade då att hans faders styf-mor, den gamla goda enkedrottning Katarina, begärde få Ebba Brahe till sig på Strömsholm. Sjelf en adelsmö, som fått bära drottningakrona, kunde Katarina Stenbock ej dela de åsigter, som stämt hennes styfsons enka af vigt mot Gustaf Adolfs väl; och emedan hon sjelf måste vid den höga förmälningen offra sin ungdomskärlek, visste hon hvad unga hjertan lida, då man kräfver af dem ett sådant offer. Hos henne var det för hans Ebba godt att vara; ingen förmenade henne här att mottaga hans bref eller att sända honom kärliga svar tillbaka, vid hvilkas läsande hans blåa ögon blixtrade af tjusning eller slöjades af svärmisk trånad efter den högt älskade.

Men tider och förhållanden skifta.

Hvad moderns af sjelfviskhet och högmod ingifna förmaningar ej förmått öfver Gustaf Adolf, det verkade småningom vännen Axel Oxenstiernas ur ädlare bevekelsegrunder hemtade föreställningar om en konungs pligt att i allt och framför allt tänka på sitt rikes väl. Knappt hade trohets-blomman ett år hvilat vid den gyllene valknuten på Ebbas bröst, innan hennes vän började inse, att det kanske skulle blifva nödvändigt för honom att bringa sitt folk ett offer af sin kärlek. Under sin korta vistelse hemma år 1615 tvang sig Gustaf Adolf att visa Ebba Brahe en likgiltighet, som var lika plågsam för dem båda, oeh i stället att såsom förr påyrka sin moders samtycke till deras snara förmälning, hördes han tala om att det vore bäst, om han kunde forblifva ogift.loh'mncs

jtiAFf iran.

LS66-1592

Deus protector noster.

I Gud vår beskyddare.!SDCIlSMlUm

1A92-I600

s protector noster.

vår beskyddareJTRBTTOKDAGS8PSUBT. 19

/

Ett &r ännu, och konungamodern kunde med något sken af sanning pina den stackars Ebba med tal om sonens trolöshet mot henne, och säga att han älskade en annan, att Holländaren Cabeljous sköna dotter utträngt barndomsvännen ur hans hjerta. Detta var dock visserligen icke förhållandet, om än det kunde synas så. Den kärlekshandel med Margareta Cabeljou, hvartill Gustaf Adolf lät förleda sig under en tid af overksamt lägerlif vid Pleskov, var ett flyktigt sinnesrus, en — kanske till följd af ränkfulla tillställningar — uppfladdrande låga, som slocknade lika hastigt som hon tändes. Kanske hade känslan af en skyldighet att jaga Ebbas kära bild ur en själ, som var af henne alltför uppfyld, varit det som först förde honom till denna andra. Förbindelsen med Margareta var en fläck på guldkonungens" i öfrigt så rena sköld; men — sjelfva solen har ju sina fläckar.

Ebba Brahe, som längesedan skrinlagt medaljongen, återvändt till hofvet och börjat bädda is öfver sina ljufva förhoppningars graf, kränktes djupt af ryktet om vännens trolöshet. Och slutligen lät hon öfvertala sig att bönhöra en lika eldig som ädel friare, den tappre Jakob De la Gardie, som nyligen, höljd af lagrar, hemkommit till fäderneslandet. Hans anhållan om hennes hand understöddes lifligt af båda enkedrottningarna och förbindelsen med honom ansågs af hela slägten för en lycka och heder. Det var för De la Gardie ingen hemlighet att konungen varit den ädla jungfruns första kärlek, öppet som för en broder blottade hon för honom sina känslor för den kunglige barndomsvännen, och då hon gaf honom sin tro, visste han att det var en offergåfva, på hvare helighet han kunde lita.

Med det yttre lugn och den värdighet som höfdes, gaf konugen sitt bifall till fältherrens förening med fröken Brahe och året efter deras giftermål hemförde han sjelf som brud Maria Eleonora af Brandenburg. Så var då å ömse sidor den företa kärleken ett skrinlagdt minne blott af en liflig ungdomsdröm, men emedan det var rent höllo de, det städse högt i värde. Lycklig i sitt äktenskap, kunde Ebba Brahe med öppen blick visa make och barn sin konungs nyårsgåfva och den lilla blomma, han från fiendeland sändt henne som trohetspant.

T rettondagsspelet.

I den äldre katolska kyrkan var trettondagen en stor högtidsdag, och firades bland annat med en, på teatraliskt vis utförd, scen ur den bibliska historien. Nyss före gudstjenstens början intågade tre prester, iklädde konungslig skrud och åtföljde af en hop tjenare i kyrkan. De förestäldes vara de tre vise männen från österlandet, som ledde af stjernan kommit till Betlehem för att tillbedja den nyfödde judakonungen. Under det processionen tågade genom kyrkan pekade en af männen med sin staf mot höjden, för att ge tillkänna huru “stjernan gick före dem.” Öfver altaret i högkoret var en lysande stjerna, sammansatt af vaxljus, och under densamma stodo tvåTrettondaffoatj eraan.

Efter en teckning af prof. A. Milmatröm

'J* 'iandlige män, hvilka frågade de ankommande hvad de sökte. På deras svar, att de sökte den nyfödde Jesus, drogs ett förhänge åt sidan, då ett barn visade sig, för hvilket de föllo ned och offrade sina håfvor. Detta dramatiska uppträde, som utfördes under sång och orgelmusik, var afsedt att hos den obildade församlingen inskärpa bibelns berättelse om ledstjernan samt åsågs af de närvarande med den största förundran och vördnad.

Längre fram, när fikande efter inkomster blifvit kyrkans förnämsta mål, förändrades trettondagsspelet så, att presterna eller deras tjenare gingo omkring med stjernan från hus till hus för att insamla penningar. Efter katolska lärans afskaffande upptogs seden af skolungdomen och kom derefter till det egentliga folket.

Bruket att gå med trettondagsstjernan torde nu på de fiesta orter vara bortlagdt. Liksom vid ofvan beskrifna"kyrkofest, var det beräknadt på att erhålla några små gåfvor i penningar och matvaror, med hvilka ungdomen sedan roade sig före julens slut. De handlande personerna, “stjerngossarne,” voro vanligtvis fem eller sex. Tre af dem, föreställande de utre vise männen1' från Österlandet, voro klädda i långa hvita skjortor med ett rödt band om lifvet. På hufvudet buro de såsom kronor pappersmössor, utsirade med guld- och siMverpapper. Vanligtvis var en af dem svärtad i ansigtet för att antyda, att han var kommen från Morieland *). Den fjerde, “stjernkun-gen,11 var kostymerad på samma sätt som de andra, utom i det att hans huf-vudbonad var mer lysande och grann. Såsom namnet ger tillkänna, bar hali “stjernan,11 en papperslykta med en genomskinlig stjerna, upplyst af ett eller flera ljus. Stjernan var fäst i änden på en stång och inrättad så att den kunde hållas i ständig rörelse. Den femte förestälde “Judas med pungen,11 och var vanligtvis sällskapets narr. För detta ändamål var han iklädd en pels, hvars hårsida var vänd utåt, och hade på hufvudet en hög strutfor-mig mössa af svart papper. Bestod sällskapet af sex personer, förestälde den sjette konung Herodes, samt var utstyrd i yfvigt skägg, hvit pappers-hatt och ett träsvärd vid sidan.

När stjerngossarne kommit in i ett hus, hälsade de de inboende medföljande sång:

Goder afton, goder afton, bäd’ herre och fru;

Husbonde, matmoder var lustig och glad.

Vi önske eder alla en lycklig god jul;

Ifrån alla olyckor bevare er Gud!

Derefter fortsatte de med en lång sång, hvarur följande meddelas:

Från Midian kommo de männen tre;

De ville den nyfödde konungen se,

De offrade rökelse, myrrham och guld;

Den nyfödde konungen vare oss huld.

*) En förvrängning af tyska ordet Morgenland, österlandet.

4Tre vise män och hedningar,

Som kommo från Midian till Betlehem,

Upph&fvo nu sina gåfvor Med största hjertans rörelse,

Och skänkte honom h&fvor,

Guld, myrrham och rökelse.

Vi h af vom ock en Judas så ful;

.lag tror han är kommen från skogen.

Han har en mössa liksom en lur.

Den lutar dock litet åt — krogen.

.Judas inföll dervid:

8å svarter jag är, är jag väl bekänd,

En herre och konung af Moria land.

Judas gick derpå fram med pungen och begärde penningar, bröd eller andra matvaror samt ljus till Betlehemsstjernan. När sångarne blifvit undfägnade och Judas fått sina gåfvor, uppstämdes sista versen och föreställningen slutade med följande ord:

Hafven tack, hafven tack för redeligen skänk,

Eder skänk skall vara hos Gudi betänkt.

Så hafva vi nu en lycksalig god jul...

God natt, god natt!

Wartofta domare.

Grefve Johan Gabriel Creutz, som från 1755 till 1781 var häradshöf-ding i Wartofta härad af Skaraborgs län, var en varm vän af allmogen, men sjelfsvåldig och egenmäktig, samt handlade vid utöfningen af sitt domarekall ofta mer paternelt än formenligt efter Sveriges lag.

Vid denna tid lefde i Hvarfs by tvenne bönder, som egde hvar sin lika del i sämma gård. Den ene af dem var rik och den andre fattig. Den rike önskade bli egare af hela gården och gjorde tid efter annan anbud på sin fattige grannes hälft; men denne kunde ej förmås att afyttra hemmanet. Då infann sig den rike hos honom en dag och sade: “du arbetar och sträfvar, men ändock blir det ej bättre för dig. Du skulle göra som jag, sä finge dn se, att du komme att förtjena penningar. I tysthet kan jag anförtro dig, att jag satt upp ett lönnbränneri i en skrefva i Hvarfsberget, och det är inkomsten af det, som gör att jag står mig så bra. — Den fattige, som tyckte att detta var ett godt påfund, skyndade så fort som möjligt att inrätta ett bräh-neri i en bergshåla och visade anläggningen för

sin goda vän och granne. Nu var spelet vunnet för den rike. Böterna för oloflig bränvinsbränning voro den tiden orimligt höga, emedan kronan hade monopol på tillverkningen och intet tvifvel fans att bonden för att gälda dem skulle få lof sälja sitt hemman. Den rike skyndade att angifva saken för länsmannen och denne dröjde ej att taga bränvinsbrännaren på bar gerning. — I sin nödvände sig denne till prosten Salander i Hvarf, erkände sin förseelse och omtalade lmr han blifvit narrad till lagbrottet af sin gårdsgranne. — “Du har burit dig dumt åt, min käre Nils!” — sade prosten till bonden, som satt på ytterkanten af stolen och bekymrad ref sig bakom öret — “du har burit dig dumt åt, men jag skall tala vid grefven.” — Emellertid gick saken sin gilla gång; ting hölls och bonden dömdes till dryga böter; men när gården skulle utmätas, framlemnades ett köpebref, hvaraf det visade sig att gården tillhörde presten. Men den, som ej har tillgång till böter, böte med kroppen, heter det i lagen, hvadan bonden dömdes till fyrtio par spö. — Först vid exekutionen, som skulle försiggå vid Dimbo tinghus, afkunnades domen. Den rike bonden, som gått miste om gården, ville åtminstone hafva den skadje-glädjen att se sin granne på pålen och infann sig på bestämd dag vid tingsstället. Här var en stark spetsgård uppstäld, inom hvilken en och annan mer ansedd person fick komma, och äfven den rike. Derpå framfördes delinqventen och domen upplästes, dervid länsmannen lade särskild tonvigt på att angifvaren skulle hafva hälften af böterna. Den rike, som började ana oråd, sökte komma ut igen, men omöjligt. Nu erhöll den fattige tjugu par spö, men lamt så att det knappt kändes; derpå greps den rike och upphissades på pålen samt erhöll de andra tjugu paren så eftertryckligt som någonsin kunde åstadkommas. Någon tid derefter afskedades grefve Creutz från domareembetet. Om det var för detta eller för något annat af hans många egendomliga sätt att skipa lagen, förmäler icke historien.

Målaren Johan Risberg i Sköfde, på sin tid en mycket anlitad kyrko- . målare, fick bland annat i uppdrag att förse Kungslena kyrka med vägg* och takmålningar. Ordentlig öfverenskommelse om priset m. m. gjordes och mästaren fullbordade sitt arbete inom bestämd tid; men då verket skulle afsynas och betalas började gubbarne pruta*. De erkände visserligen att de fått sköna bilder af himmelriket på alla väggar och kunde ej vara annat än högeligen belåtna med takmålningen, der menniskohjertats historia fram-städes i oljefärg. Man såg der nämligen — och kan måhända se det ännu — i medaljonger omgifna af prydliga ornamenter ett hjerta, ur hvilket ädel säd uppspirade, ett annat som bar tistel och törne, ett tredje, hvars torra mark af en englahand, som sträcktes ur skyn, vattnades medelst en försvarlig vattenkanna; ett fjerde hjerta blickade med stora vidöppna ögon uppåt; på ett femte bultade en englahand med en dugtig hammare o. s. v. Detta allt var godt och väl, men bönderna hade icke fått något helvete, och derför borde de ej betala så mycket.

Målaren blef förargad; han förklarade att det uppgjorda priset måste stå fast, men lofvade att för samma pris måla om ena väggen, så att de ej skulle sakna ett helvete.

Han tog genast till arbetet, och snart glödde väggen af eld och lågor.

,1 midten städes en gryta, kring hvilken mörksens andar ifrigt fyrade på,och i grytan suto de tre gubbar, som krånglat med färgkonstnären. Porträttlikheten var påfallande, så att hela församlingen kände igen dem.

Stor var naturligtvis deras harm och de stämde målaren till tinget i Dimbo; men vid domsbordet satt häradshöfdingen, grefve Greutz, och hans utslag i målet lydde hufvudsakligen som följer:

“Aldenstund förthy och emedan utur helvetet ingen förlossning kan ega rum, thy pröfvar häradsrätten skäligt att kyrkovärden N. N., hemmans-egaren N. N. och frälse-gårdsbrukaren N. N., der förblifva, erlägga till målaren Johan Risberg billig betalning för hans hafda möda att förpassa dem dit, samt erlägga rättegångskostnaderna."

Kungslena kyrka behöll i många år sitt helvete och sina gubbar, men slutligen fann kyrkoherden för andakten störande att pojkarne under predikan tittade på grytan och hviskade till hvarandra: “der sitter far din; den deringe var min farbror." Han lät kalkstryka väggen och i stället för afgrundens lågor fick man der skåda på hvit grund en högst besynnerlig sol med bastanta blågröna strålar. Ville man bedöma målarekonstens ståndpunkt efter detta verk af en nyare tid, skulle man säga, att konsten gått sorgligt baklänges efter den gamle Sköfdemålarens dagar; men förmodligen har en färgkluddare i byn äran eller skammen af den blågröna solen, och “det är det, som gör skilna'n så stor," mellan solväggen och hjertmedaljon-gerna i kyrkans tak.

Drottningens hofpredikant.

En af de yppersta stiftschefer Sverige egt var utan tvifvel biskopen i Westerås, Johannes Rudbeckius. Sträng, samvetsgrann och fordrande, höll han ej endast ett vaksamt öga på sitt stifts présterskap, utan följde med lifligaste uppmärksamhet undervisningen vid stiftets lärosäten. Särskildt var stiftsläroverket i Westerås ett föremål för biskopens oaflåtliga omsorger. Han kände der nästan hvarenda lärjunge och den, som på ett mer framstående sätt utmärkte sig för flit och godt uppförande, kunde i den sträfve stifts-styresmannen räkna på en fader och beskyddare.

Bland lärjungarne vid Westerås skola fans en fattig pilt Per Jonsson från Helsingland, hvilken — Gud vet huru — kommit att bli intagen vid detta läroverk. Vid honom hade biskopen fäst sin synnerliga uppmärksamhet och det var tydligt att han af honom hoppades något stort för framtiden. Icke nog med att han lemnade den flitige och liflige gossen ett hem i sitt hus,han sysselsatte sig ofta sjelf med hans undervisning och beredde honom tillfälle att efter slutad gymnasiikurs få studera vid utländska högskolor.

När Per Jonsson — eller som han enligt den tidens bruk på latin skref sitt namn Petrus Jonæ Helsingius — efter vunnen lärdomsgrad i utlandet återkom hem, förordnades han strax af sin beskyddare till lektor i Westerås,men kallades snart derifrån till kyrkoherde i Mora i Dalarne. Hans duglighet och rättframma sätt med allmogen gjorde honom snart känd öfver hela provinsen och föranledde hans kallelse och utnämning till kyrkoherdebeställningen i Falun, hvarefter han snart blef riksdagsman. I Stockholm blef “mäster Per” känd af drottning Kristina och kom hos henne i mycken gunst för sitt skämt och konstlösa sätt att uttrycka sig. Under riksdagen 1649 predikade han i slottskapellet. Drottningen, som ej var närvarande, be-falde Helsingius uppläsa samma predikan för henne på eftermiddagen, då han började sitt föredrag sålunda: “Här står jag och skall värma upp den kål’n, som jag kokade i förmiddags.”

En gång predikade han i Falu kyrka, då der inkom en man, utstyrd enligt tidens mod med öppna ärmar, band och grannlåter på kläderna. När Helsingius blef honom varse utropade han: “Åh si, huru djefvulen farit fram med den der karl’n; hur han slitit och rifvit honom . . . Gud bevare oss ifrån’n . . Tar och ler ut’en!”

I en predikan på söndagen efter trettondedagen, då evangelium omtalar huru Jesu moder sökte efter barnet, tog han sig anledning lägga åhö-rarne på hjertat vigten och nödvändigheten af, att liksom Maria hafva noggrann uppsigt och omsorg om sina barn. “Se så skall du göra” — sade han — “du skall ha uppsigt och omsorg om dina barn; och si efter hvart dom gå och hvad sällskap dom vänja sig till; och ej säja åt gossen som haren åt ungin sin: du har stora ögon du, som jag, du får sjelf se till hvart du tar vägen.”

När drottning Kristina under sin vistelse i Falun bodde hos Helsingius hade en henne tillhörig knähund en dag kommit upp på bordet och gick från den ena till den andra. Hofmännen bjödo honom af hvad de hade på sina tallrikar under yttrande: “behagar hund kött, stek?” o. s. v. När hunden kom till mäster Per, grep denne honom om nacken och sade: “behagar hund spatsera på golfvet? När jag var hund fick jag vackert hålla mig under bordet.” — Den originelle hofmännen och predikanten afled 1663 och blef begrafven i den af honom nyuppbygda Falu kyrka.

Hönstaflan.

Sex höns med fruntimmershufvuden, alla behagliga, några verkliga skönheter, och i bakgrunden konturen af en tupp, inbegripen i den af alla tuppar vedertagna förrättningen att gala — se der hvad denna tafla visar åskådaren. Hufvudenas hårklädsel liksom målningssättet antyda midten ai förra århundradet; mer säger ej verket sjelf. Men dess mer har den intima historien att förtälja oss. Vi vilja för en stund lyssna till hennes sägner.

Ung och skön, snillrik och sprittande af lefnadsglädje, sådan var denkronprinsessa, hvilken, ledsagad af Carl Gustaf Tessin, i augusti 1744 landsteg på Sveriges jord. Kring Lovisa Ulrika bildade sig ett hof, der hennes skaplynne snart gjorde sig gällande, och der Teesin en tid bortåt utgjorde själen, i håg för vitterhet och konst alltid den främste, i lekar och nöjen alltid outtröttlig. Det var han som förstod att med äkta esprit och en fin bildning, fulländad i veridsstaden Paris’ högsta kretsar, förena glädjen och konsten samt låta båda lända till

prydnad för det unga hofvet. Ett alster af denna riktning är den målning, som utgör föremålet för denna uppsats. De aftecknade hufvudena äro porträtt af sex bland kronprinsessans hoffröknar. alla unga och begåfvade liksom sin herrskarinna, alla i fullt mått njutande af det både glada och i allmänhet sedesamma lif, som fördes i hennes omgif-

HÖnstaflan.

ning. Men infallet att gifva dessa täcka hufvuden, ined sitt pudrade hår och blommorna deri, hönskroppar? Och den galande tuppen sedan? Ja. deri ligger andemeningen. Taflan skall hafva blifvit utförd på Tessins uppdrag 1747 af den då berömde Taraval, och anledningen var, enligt sägen, den att grefven vid ett visst tillfälle öfverraskat de unga damerna i en drägt. som nog mycket liknade den af allas vår stammoder i hennes första lyckliga dagar använda. Tuppen gal — naturligtvis af lutter förtjusning. Hans känslor hafva satts i ord på en medalj, likaledes föranstaltad af Tessin vid samma tid och af samma anledning. Den visar på framsidan äfven de sex hönsen med qvinnohufvuden, och tuppen på baksidan. Inskriften lyder:O poules, en voyant vos traits et vos appas,

Quel est le coq maudit qui ne chanterait pas!

det är på svenska uttydt (enligt en samtida vitterlekares anteckning):

Små höns! När han f&r se så täck och retand’ kulle,

Det vor" en fanders tupp, som då ej gala skulle.

Skämtet är onekligen fyndigt och behagligt, alldeles i stilen af den sirliga, pudrade, sminkade och dock naiva tid, som såg det födas.

Man vet ej blott anledningen till taflans målande; äfven de af bildade unga fröknarna äro kända, tack vare den person, som skänkte bilden till det storartade Gripsholms-galleriet, der den nu förvaras. Af de två öfre hufvu-dena föreställer det till höger Henrika von Liewen, det andra Charlotte Taube; de i nedra raden äro, från venster räknadt, systrarna Ulla och Agneta Strömfelt, Charlotte Sparre och Ernestine Grisheim. Det var samma unga damer jemte några andra, för hvilka Lovisa Ulrika ärnade inrätta ett särskildt porträttgalleri på Drottningholm, en tanke som dock aldrig blef förverkligad, trots det att hvars och ens drägt och karakter på förhand bestämdes, och franska epigram skrefvos till hvar bild af så väl den bekante franske författaren Piron som af Tessin, hvilken sannolikt äfven här uppgjort sjelfva planen.

Redan förut hade den på uppfinningar af olika slag outtömlige grefven firat en eller annan af de här afbildade fröknarna. Så hade han låtit porträttera sin slägting, den förtjusande, Charlotte Sparre, som uLa folie11 af Antoine Pesne i Berlin, en bild hvilken nu pryder vårt nationalmuseum, ellers om uLa rose11 af Massé; så har han uppvaktat fröken Liewen med en jetton, derför att hon varit tankspridd i trisettespel, och fröken Agnete Strömfelt, emedan hon ej älskade musik och nattvak. Och dessa damer för-tjenade den fine verldsmannens artigheter och ett helt hofs galanteri, såsom deras senare lefnadshistoria visar; ty alla tillhöra de antalet af sin tids mer framstående qvinnor. Henrika Liewen blef gift med öfverintendenten Carl Hårleman och skildras som ett högst begåfvadt fruntimmer, särskildt inom den då blomstrande politiska intrigens område. Charlotte Taube, syster till riksgrefvinnan, har ett stort namn i vår odlings häfder, ty det var hon som genom sin beslutsamhet och ihärdighet förekom en handling, hvilken annars skulle vanärat tidehvarfvet. Hon räddade nämligen tolf dalqvinnor från att afrättas som trollpackor, en bragd, hvars betydelse erkändes af hela adeln, då den 1762 präglade en medalj öfver dåvarande grefvinnan De la Gardie. Det var också för henne enskildt som Tessin, enligt egen uppgift, slog den ofvan beskrifna hönsmedaljen. Ulla Strömfelt blef sedan riksrådet och öfverståthållaren Carl Sparres grefvinna och hedrades, äfven hon, efter sin död med en medalj. Agneta, hennes syster, blef maka åt den utmärkte landshöfdingen, generalmajoren Carl Adlerfelt. Ernestine Grisheim, gift med hofmarskalken Palmfelt, slöt sina dagar såsom underhofmästarinna hos dåvarande kronprinsessan Sofia Magdalena. Hon var i öfrigt känd så-som dilettant på måleriets område. Och Charlotte Sparre, slutligen, uppsteg, såsom gift med öfverhofjägmästaren, excellensen Carl Reinhold von Fersen, till öfverhofmästarinna hos nämnda furstinna såsom

drottning. Hon blef i ett lyckligt äktenskap mor till den ena af Kellgrens gracer, gref-vinnan Augusta Löwenhielm; och det är denna, som, genom att gifva taflan till Gripsholm, för alltid hugfäst minnet af de gracer, hvilka strålade kring “Nordens Minerva” och gåfvo en ny, sedan aldrig utplånad pregel af behag, vett och liflighet åt det svenska hofvet.

Konung Carl XV.

“Hvarför är kärleken störst, och större än tron och än hoppet? Derför att ilessa två vända tillbaka en gång.

Tron till åskådning förbyts; och hoppet blir vinning i döden. Kärleken evigt hos Gud lefver sitt himmelska lif."

A. A. Graf ström.

Hvarför var den konung, hvilkens bild pryder detta blad, så högt älskad inom hela landet? •— Svaret ligger i de uttrycksfulla ord, hvilka, i sorgebud*

Konung Carl XV.

skåpet till svenska folket, af den nu regerande konungen, uttalades om den hädangångne monarken, konung Carl den Femtonde: “Aldrig har någon konung varit mer svensk till hela sitt sinnelag och aldrig har någon ärligare velat befrämja rikets väl.”

Hos kung Carl talade hjerta och mun samma språk, och det språk, hans hjerta och mun talade, på en gång manligt och kärleksfullt, härflöttydligen från en själ, som redan i stoftet bar inom sig bilden af Gud. Hans öppna blick återspeglade tro, kärlek och hopp, denna själens treklang, hvilken ofvan citerade skald så älskligt och harmoniskt betonat.

Om också den nyare tiden, med sina nya begrepp, i allmänhet icke erkänner eller icke förstår traditionernas helgd, så torde dock sådana anor som kung Carls af våra läsare både uppfattas och uppskattas. Inom våra landamären förstår man nog, att ur yppiga frön uppspira yppiga telningar, och man erinrar sig med stolthet allt det hugstora, ädla och högsinnade, alla de dygder, som nu redan i fjerde led gått i arf inom den svenska konungafamiljen.

Carl Ludvig Eugene, som föddes den 3:dje maj 1820, var sonson af den snillrike hjetten från Grossbeeren, Dennewitz och Leipzig samt den af alla så högt värderade drottning Desideria, och son af konung Oscar den Milde och dess rikt begåfvade gemål, drottning Josefina, Eugene Beauhar-nais1 värdiga dotter, hvilkens dygder och upphöjda egenskaper aldrig skola glömmas i Norden. Ej under då, att konung Carl var så rikt utrustad af naturen. ‘‘Uppfostrad af ädla föräldrar, vägledd af utmärkte lärare, erhöll den unge fursten tidigt den själsriktning, som, utvecklad vid universitet och stärkt af det krigiska kamratskap han så högt älskade, sedan ständigt utmärkte honom. Hans sköna manliga gestalt, hans färdighet i ridderliga öfningar, hans sunda omdöme, hans fyndiga svar, hans frikostighet, hans hjertliga, okonstlade väsende, allt slog oemotståndligt an på nordbons sinne.1’ „

Sin militära bana började prins Carl tidigt och redan vid fyra års ålder deltog han, iklädd Svea Artilleri-Regementes uniform, i mönstringen med detta regemente, der han först var inskrifven såsom voloyitär och sedermera, den 19:de maj' 1842, utnämndes till for ste konstapel. Förteckningen på de succesiva utnämningarna, äfven inom de lägre graderna, så inom nämnda artilleri-regemente som inom norska artilleriet och Svea Lif-Garde, visar, att han gjorde en verklig gradpassering, hvarigenom han erhöll en fullständig kännedom om tjenstens alla grenar och fick sjelf fullgöra de skyldigheter, som åligga underlydande.

Sin första officers-fullmakt erhöll prins Carl den 24:de juni 1843 vid det svenska och den 31 :ste juli samma år vid det norska artilleriet. Den 21:te augusti 1845 befordrades kronprinsen Carl till löjtnant vid Svea Lif-Garde, och steg sedan grad för grad, tills han den 12:te juli 1840 utnämndes till öfverste vid Svea Lif-Garde, Svea Artilleri- och Kronprinsens Husar-Regemente, 1847 till general-major och 1853 till general-löjtnant, så inom svenska som norska armén.

Under flera terminers vistelse i Upsala utgjorde Sveriges framfarna öden, dess rättsförfattning i olika grenar och

utvecklingen af dess vitterhet de förnämsta föremålen för hans studier. Det fosterländska var och för-blef alltid det ämne, hvarmed han företrädesvis sysselsatte sina tankar. Genom åtskilliga resor i Sverige och Norge förskaffade han sig personlig känrnedom om dessa länders invånare, skaplynne och förhållanden. Sommaren 1846 tillbragte han på kontinenten vid de tyska hofven.

I hug och sinne ridderlig, älskade han ridderliga idrotter och deltog alltid med största intresse i exercisöfningar och truppmanövrer. Kung Carl egde god militärisk blick och förde på öfningsfältet vål den armé, som han gerna velat föra i fält.

I alla riktningar skaffade han sig vetande och rönte också erkännande, äfven utom riket, såsom en mångsidigt bildad furste. Han hade ett ganska högt utveckladt skönhetssinne och egde mycken smak. ' Han älskade de sköna konsterna och utöfvade dem pä ett sätt, som förskaffat hans konst-närsalster ett oskrymtadt erkännande. Jemväl inom det litterära området, der han också var mycket hemmastadd, har han efterlemnat mer än ett värdefullt minne. Särskildt har han riktat militär-litteraturen med många, goda och lärorika arbeten.

Uppräknandet af allt livad kung Carl producerat skulle blifva alltför vidlyftigt. Jag vill dock omnämna något deraf. Hans första poetiska arbete, "Fosterbröderna" — en saga, som öfversattes på tyska, under titel "Die Kampfgenossen," — utkom år 1848. Snart följde flera fosterländska skrifter i poesi. En samling dikter, utgifven år 1873, öfversattes både på franska, af Lagrezes, och på norska. Åtskilliga smärre poetiska stycken hafta utkommit i öfversättningar på tyska, af Gottfried von Leinburg, A. von Winterfeld, Runge m. fl., samt på holländska, af Ten Kate, och p& danska, af Schou, och dessutom hafva spridda dikter blifvit öfversatta på franska, engelska, italienska och ungerska. Musik till många af dikterna har blifvit komponerad af svenska, finska, norska och danska musici.

Af de många skrifter i militära ämnen, som konung Carl författat, hafva, från och med år 1860, fem blifvit öfversatta på franska språket, en på norska, två på tyska och en på italienska. Han upprättade äfven åtskilliga kartor, hvaribland jemväl öfver grufdistrikten i Sverige.

Rörande kung Carl såsom regent tillåta vi oss att här anföra följande vackra ord, yttrade, kort tid efter konungens död, vid kongl. Krigs-Veten-skaps-Akademiens semmanträde, af Akademiens d. v. Andre Styresman, numera General-löjtnanten grefve C. M. Bjotnstjema:

"Historien skall bära vittne om den politiska och sociala utveckling, om den inre lycka och den stora materiela förkofran, de förenade rikena under konung Carls trettonåriga regering vunnit; den skall äfven tacksamt omnämna, att konungen aldrig bröt mot sitt vackra valspråk: "Land skall med lag byggas." Deri låg redan en mäktig orsak till den kärlek, hvarmed han omfattades; en annan, än mäktigare, var den, att man visste honom vara svensk till själ och hjerta. Man visste, att han ville se vårt folk stort och mäktigt, i spetsen för Skandinaviens stammar; man visste, att han för vår ära, vår frihet gerna vågat sitt lif, om så fordrats. Derför växte kungen med det svenska sinnet in i svenska folkets hjertan, derför ser man hansbild pryda nära nog hvarenda boning i vårt land; ja, långt bort i Amerikas vildmarker återfinner man den i utvandrarens koja; det sista, kära minnet från ett land, man väl kan lemna — aldrig glömma!"

Slutet af samma minnestecknares tal lydfle: v

"Pröfningar och sorger kunde han (konung Carl) i det enskilda lifvet lika litet som andre dödlige undgå. Visserligen beskärdes honom, för få år sedan, glädjen att se en älskad dotter förmäld med Danmarks tronföljare; men ende sonens bortgång var ett hårdt slag, ett ännu hårdare hans ädla makas frånfälle. Hastigt utvecklades sedan den sjukdom, som redan förut angripit honom och som slutligen nedlade honom på dödsbädden. Djupt bekymrade, sågo vi honom med brutna krafter anträda resan till Aachens helsokällor, derifrån han endast skulle återvända för att dö, icke på sitt kära Ulriksdal, dock på fosterlandets jord. Uppriktigare deltagande har väl sällan ett sorgebud väckt,än det af den 18 September; mera gripande Eriksgata har aldrig konung gjort, än kung Carls stoft från Malmö till Stockholms konungagrift. Stilla och tysta stodo tusende församlade, der tåget sakta drog fram; båren höljdes af blomster och i allas ögon glänste heta tårar, de första och enda konungen kostat någon af

de millioner, som lydt under hans spira. Lyckligt det land, om hvars konung sådant kan sägas! Ära åt den konung, om hvilken det säges!”

Då tempelklockan i Malmö, den 18:de september 1872, förkunnade, att det led till aftonen, kallades den ridderlige konungen hem till de himmelska boningar, dit hans kära närmaste gått förut. Han hade då uppnått en ålder af endast 46 år, 4 månader och 15 dagar.

Kung Carl dog som en behjertad man —sä som han lärt oss i sin egen

‘ ‘ Trosbekännelse:"

“Jag tror att dödens makt ej själens lif kan släcka;

Att grafvens mörker ej i evighet kan räcka;

Ur stoftets tysta natt vi väcktes upp till ljus,

Så ga ur döden vi till Faderns helga hus.

När jordens sol gått ned, dess sorg och strider hvila,

Då gryr för oss en högre, himmelsk dag Och i Guds eget anlets sken vi ila Till frälsta andars syskonlag.”

En slant i håfven.

I en liten torpstuga i norra Bohus län — det är nu många, många år sen — var det en söndagsmorgon i början af sommaren mer än vanligt pyn-tadt och fejadt. Mor hade varit uppe i ottan, sopat stugan i hvarenda vrå, satt doftande björkruskor i spiseln och bestrött golfvet med fint, nyss hac-kadt enris. Husets samtliga invånare, man, hustru och två barn, en flickaom femton och en gosse om nio års ålder, stodo klädda i slna tarfliga, men hela ock snygga söndagskläder, färdiga att vandra af till kyrkan. Det var en mer än vanligt betydelsefull dag i det torftiga hemmet. Stina, dottern, skulle nämligen för första gången gå till Herrens nattvard och, som naturligt var, följas till kyrkan af far och mor; Lars, brödren, som endast en gång förut varit med om en sådan färd, skulle äfven få följa med, sedan åtskilliga bekymmer med afseende på hans söndagsdrägt lyckligen blifvit af-

hulpna genom mors rådighet. — Just som de kyrkbesökande stodo färdiga att gå, öppnade far klaffskåpet, tog derur en gammal svart skinnpung och delade dess innehåll, tre stycken tvåöresslantar, mellan sig, hustrun och dottern. Lars1 min sqvallrade om hans missbelåtenhet att ej på en sådan högtidsdag hafva något att lägga i håfven och hviskade några ord till mor. Denna meddelade sig med far, som från fönsterhyllan nedtog Lars1 katekes och frigjorde från boken ett slags bokmärke, som den tiden mycket begag-nådes i allmogens hem, nämligen en tunn, genomborrad kopparslant, som med en bastant lärftstråd var fästad vid bokryggen. Den skärf Lars, med en känsla lik enkans vid offerkistan, beslutit sig för att offra i h&fven, utgjordes af en vanlig “tvåstyfversslant,” i hvilka fadren på någon ledig stund med sin fällknif inristat några krumilurer, hvilka enligt hans eget påstående skulle vara L. E. S. (Lars Ersson), men som Lars fann hafva en förunderlig likhet med en gris och derför aldrig underlät betrakta, när kate-keslexorna blefvo för tröttande.

Presten var redan på predikstolen och klockaren begynte gå omkring med håfven. Med klappande hjerta såg Lars honoui närma sig, der han och modern stodo vid gången. Klockan på håfskaftet pinglade så vackert och aldrig hade Lars på en gång känt sig så stolt och brydd. Han tyckte allas ögon riktade på sig, när han krampaktigt fattade modern i förklädet och nedlade sin offerpenning i håfven. Den vänliga nick han fick af klockaren bidrog icke litet att förhöja det högtidliga ögonblicket och länge mindes Lars denna oförgätliga stund.

Femti års somrar och vintrar hade vex*at med hvarandra. Till följd af omständigheter, som här blefve för vidlyftigt att omtala, hade Lars helt oförtänkt kommit att få studera och satt nu som välbeställd prost och kyrkoherde i grannförsamlingen. I Bohus län ingick förr bland presterskapets lönförmåner att hafva en eller flera offerdagar, då hvar och en i församlingen vid altaret lemnade presten en frivillig penninggåfva, från några öre till flere riksdaler, efter råd och lägenhet, En söndag, då vår vän, prosten Lars, uppburit sitt offer och i sakristian

öfverräknade intägten, fästes hans uppmärksamhet vid en gammal, genomborrad kopparslant och en i densamma ingraverad figur, hvilken utan synnerlig svårighet lät sig tydas som L. E. S., men som med en smula fantasi äfven kunde passera för en misstecknad gris. Med blixtens hastighet uppdöko för den gamle en här af glada barndomsminnen. Det var intet tvifvel mer. Han hade återfått det bokmärke han lade i håfven den dag hans för länge sedan aflidna syster för första gången framgick till Herrans bord. — Men slanten! hvar hade den varit under tiden, hade han legat på kistbotten hos någon girigbuk, eller hade han vandrat land och rike omkring och åter letat sig väg till dessa af-lägsna bygder? Vi kunna icke svara härpå, men så kunna vi lära af berättelsen, att äfven en kopparslant kan ha sin — historia.

Männen i Nordens forntid.

Vi förflytta oss omkring 900 år tillbaka i tiden upp till det gamla Island och inträda i den stora salen, i hvardagsrummet, på en storbondes gård. Midt på golfvet brinner långelden, som slår sin rök upp genom rökfånget i taket. Längs salens långsidor sitta på de väggfasta bänkame sysslolösemän: en och annan tar sig en klunk ur dryckeshornet. Öfver hvarje man glimma på väggen hans vapen.

I högsätet å norra sidan sitter husbonden. Midt emot å den södra står äfven ett högsäte, men det är tomt. Samtalet vill sig ej rätt i qväll: det är väl längesedan man hörde något nytt från bygderna eller från de nordiska konungahofven — då höres vapenslammer utanför; det är gäster, som oväntadt komma. De välkomnas; och den förnämste får sin plats i det tomma högsätet. Och första frågan af husets herre lyder: “hvad tidender för du med dig?11 Då berättar den nykomne gästen, hvad han sist upplef-vat, och hvad han säger fäster sig hos alla väl i minnet. Nu blir det lif och gamman i salen, och i den välkomnes berättelse ljuda namn, som väl kännas: en af de omtalade personernas bedrifter har ryktet måhända redan fört vida kring landet, med en annan har någon af de närvarande kanske sjelf stått i personlig beröring; med en tredje är möjligen någon på närmare eller fjärmare håll i slägt. Allt hvad så förtäljes stannar lefvande qvar i minnet, och man meddelar det derpå åt andra lyssnande lag: snart går berättelsen utöfver hela Island. Den lefver sedan med fullt lif i dägtenas goda hågkomst, till dess omsider — århundraden efter dess första omtalande — en sagokunnig man samlar och med konstförfaren hand hopgjuter till ett helt de skilda berättelserna om en person eller en ätt.

På detta eller liknande sätt måste en isländsk s. k. ättsaga .inses ha uppstått.

Vi ega qvar en mycket rik litteratur af sådana sagor, hvilka lefvande och åskådligt sätta oss in i det fornisländska lifvet och dermed äfven i viss mån i det öfriga nordens forntidslif, ty detta har till grundlynnet varit detsamma som det på Island.

I de isländska sagorna kunna vi derför åtminstone sägas skymta dragen af våra egne förfäder — sådane de lefde och handlade vid slutet af vikingatiden (omkring 900—1090 e. Kr.) — om hvilka vi eljest ha oss så litet bekant.

De karaktersdrag, som utmärka de forne isländingarne, hafva alltså utom sitt allmänt menskliga intresse äfven ett särskildt för oss. Och i det jag ur sagorna uttager några af deras förnämsta manliga personligheter och karakterer, vill jag alltså söka teckna männen i nordens forntid vid vikingatidens slut.

Dock vill jag ytterligare förutskicka några allmänna anmärkningar. Ser man utöfver det stora sagoförrådet, finner man lätt, att den forntida föreställningen om hämdens och särskildt blodshämdens nödvändighet är det drifhjul, som i de allra flesta fall hvälfver de skildrade händelserna framåt. Derför möta vi nästan på hvarje sida blod och blodscener. Detta är nu en gång så och kan icke hjelpas: de bästa sagorna visa sig ha till sin uppgift att återgifva sanna lifsbilder från dessa gamla tider, och blodsbäm-den var en af de mäktigaste inre makter, som styrde forntidens slägten.CAMIL nx.

1600 1611

Jehova solatium meum.

I Gud min tröst.)©tus MF m AID) dD IL IF.

uu-1632

. Gloria altissimo suorum refugio.

I Ara vara den högste, de sinas tillflykt)Det var ej blott en lust hos de gamle att hämnas hvarje liden oförrätt, det var en pligt, som ingen fick undandraga sig, en pligt för en hvar ej endast mot sig sjelf utan också mot sin slägt. Hvarje man kände sig ej blott som en man för sig utan som led af sin ätt, hvars heder var hans. Hvarje ätt var ett slutet helt för sig, ett slags stat i smått, och man kunde då tala om ättens ära, som man i vår tid talar om statens. Ännu i dag taga staterna till “blod och jern,” när de finna sin ära kränkt — detsamma gjorde blott de forna ätterna.

Vilja vi söka den innersta grunden till detta förhållande, finna vi den der, hvarest vi finna utgångspunkten till alla nordens stora och vidunderliga bedrifter: i folkets karakter. Vi finna den i dess brinnande lust efter heder och anseende. För döden var man icke rädd, blott för allt, som kunde fläcka hvad man kallade sin eller sin slägts ära.

Lika mäktigt som månheten om ättens ära verkade lystnaden efter guld och rikedom. Men denna var oftast blott ett uttryck för samma karaktersdrag, för begäret efter heder. Lika litet, som man dräpte hvarandra blott af blodtörst, lika litet älskade man, samlade eller lade under sig guldet för dess egen skull: man gjorde det blott för att dess bättre kunna samla kring sig stora skaror af följesmän, genom hvilka ens heder ännu mer kunde växa — detta var det sista målet för hvarje nordbos åtrå. T. o. m. kärleken, kring hvilken de gamla sagorna — dock långt ifrån flertalet — röra sig, måste ofta gå i ärebegärets tjenst.

* * *

De män, som äro sagornas hufvudpersoner, “hjeltarne,” som öfver hufvud röra sig i deras förgrund, stå städse genom sina personligheter högt öfver den stora massan: de äro som mest utrustade med ovanliga kropps-och själskrafter.

Hvad deras yttre utseende vidkommer, finnes det i hela den rika sagolitteraturen, der personer snart sagdt i tusental stå med tydliga drag som fotograferade för oss, endast några få män, hvilkas yttre fägring framstäl-les som mera fullkomlig. Man är nog i allmänhet benägen att skänka den manlige nordbon Fritjofs idealt vackra drag, sådana Tegnér tänkt sig dem och professor Malmström tecknat dem, sådan han står äfven för oss, då han i kung Rings sal låter sin ludna björnhud falla:

Ifrån den höga pannan, kring skullran bred och full De ljusa lockar flöto liksom ett svall af gull,

Och präktig stod han för dem i sammetsmantel blå-

Men, som sagdt, blott högst få nordmän tillskrifves det i sagorna någon egentlig skönhet. En af dem, “sagornas älskling,” Gunnar från Lidarände, tecknas i Nials saga så: “han var vän att se och ljuslätt, blåögd och blixtögd och röd i kinderna. Håret, stort och gult, föll fagert. Han var stor till växt och stark och den vapenflinkaste, hvart han kom.” Om en annan äfven mycket bekant man, Kjartan Olofsson, heter det: “han var den skönaste man, som födts på Island; han var ljushy ad, hade kraftiga, ut-trycksfulla drag, de vackraste ögon och ett hår, som stort och fagert, likt silke, välde ned i lockar.” Om en af de återstående, höfdingen Ingolf, står det i en af sagorna blott helt kort: “han var den skönaste mannen på Islands hela nordland;” men så tillägges det upplysande: “om honom är detta qvädet:

Alla vackra mör de ville Jemnt den vane Ingolf följa,

Alla de, som vuxna voro —

Osäll, är jag sjelf för liten.

Äfven jag, så qvad en käring,

Ärnar kiicke Ingolf följa,

An så länge tvenne tänder Dallra i min öfre käke.”

Och omedelbart derpå gifves en målande berättelse om hans oemot-ståndlighct. Ingolf leker med i ett bollspel.

Man leker i en grön dalgång, och uppe på brinken sitter en mängd qvinnor och ser på. Bland dem finnes en stolt höfdingsdotter Yalgärd. Som af ett misstag dansar bollen upp till qvinnorna. Yalgärd, som sett att den kommit från Ingolf, tar fatt den, gömmer den under kappan och ber honom, som kastat den, leta upp den. Ingolf låter då de andra sköta leken, slår sig ned hos mön, och "är i samtal med henne dugen i ände."

Ar det således endast ett litet fåtal inän, som skildras såsom — hvad isländingen sjelf kallar det — väna, så tillägges dock den allra största återstoden af framstående sagopersoner en kraftfull manlighet, ett värdigt, ansenligt yttre. Om de fleste heter det: "han var stor och stark," och ofta tillägges det "vapenduglig."

Den prydlighet, som ansågs följa redan denna storväxthet och styrka, detta storslaget imponerande i gestalten, lider i de gamles ögon alls ingen skada, när någon karakteristisk fulhet i anletsdragen fram hålles. Om Skarpheden i Nials saga läses, sedan han beskrifvits som en stor och stark man, väl vapenöfvad: "hans hår var ljusbrunt och på ett ställe hvirfladt. Han hade vackra ögon och bleka, skarpa drag. Näsan var krökt, och tandgården låg högt. Hans mun var mycket ful och likval var han den ståtligaste härman." Skalden Gunnlög Ormtunga hade ljust hår och mycket ful näsa, men säges ändock ha haft ett mycket godt utseende: han omtalas också dessförinnan såsom skulderbred, stor och stark.

För öfrigt gäller om männen detsamma som om qvinnorna, att ljust hår och ljus hy (och om möjligt blå ögon) ansågs som det vackraste. Svart hår och svarta ögon höllos ej i så godt anseende, såsom synes, när det om en af den ofvannämde Skarphedens bröder står: "han hade svart hår och svarta ögon och var ändock vänare att se på än Skarpheden."

Det anförda må vara nog för att visa, att de gamle funno manlig fägring nästan liktydig med reslighet och styrka. Och ofta var den manliga kraften utbildad i en viss riktning. Många framhållas som goda simmare; "han sam som sälen," är ett vanligt uttryck. Många voro oöfvervinneligabrottare, och om andra heter det: "han var den ypperste bågskytt, och han råkade allt, som han riktade pil emot."

Denna yttre kraftfullhet motsvaras i allmänhet af en inre. I synnerhet är det lidelsernas styrka, som är karakteristisk för den forne nordbon. Ofta är den emellertid förbunden med* och delvis tyglad af en utsökt sjelf-beherskning, beräknande klokhet, fin och skarp förmåga att säkert och klart se in i förhandenvarande förhållanden, men ofta är det dock äfven så, att viljan följer lidelsen — hämdlusten, förvärfsbegäret, ja kärleken —, att lidelsen, stärkt just af viljan att låta den få utbrott, har fullkomligt i sin makt forntidens menniska, så att alla hennes själs- och kroppskrafter, så att säga, stramas åt det mål, dit passionen i all sin styrka syftar.

Innan jag emellertid går att framställa de normala typerna och karak-tererna i nordens forntid, vill jag nämna något om de kända bärsärksnatu-rerna, hvilka äfven på sin egen tid ansågos som abnormiteter. Det är ej heller just många af sagornas verkligen framstående personligheter, som varit bärsärkar. Dessa sades kunna skifta hamn, d. v. s. byta om natur, så att de liksom trädde ut ur sin vanliga menskliga. När bärsärksgången föll på dem — oftast före eller i en strid, ibland i hvardagslag — blefvo de "galna som hundar och starka som björnar eller tjurar; de tjöto som vilda djur och beto i sina sköldar, så att stora stycken gingo af." Om en mäktig isländsk storbonde Qväll-Ulf berättas det, att han, så fort skymningen föll på, blef så argsint, att ingen vågade tilltala honom eller komma honom när. Hans son Skalle-Grim ärfde bärsärksnaturen. En gång lekte han i ett bollspel samman med sin unge son Egil och en dennes gode vän Tord. Ynglingarne råkade att få öfvertaget, men snart rann sinnet på Skalle-Grim. Han lyfte upp Tord, heter det i Egil Skalle-Grimssons saga, och satte honom i backen så hårdt, att han helt krossades och strax fick sin bane. Derefter grep han i sonen Egil. Tordgärd Bråk, en af Skalle-Grims trälqvinnor, stod och såg derpå.

Hon hade fostrat Egil i barndomen, var rask, stark som karlar och synnerligen trollkunnig. Hon ropade:

"Går du nu bärsärksgång mot din son, Skalle-Grim ?"

Han släppte Egil och slog efter henne. Hon hukade sig undan och sprang sin väg. Skalle-Grim for efter. De lupo helt ut till udden af Digranäs. Der sprang hon från berget ut i sjön. Han kastade en stor sten efter henne; den tog mellan skulderbladen, och hon kom aldrig upp mera. Stället kallas nu Bråksund."

Af denna berättelse framgår det således, att en i öfrigt mycket ansedd man kände det som en skam, värd att hämnas, om han af någon annan fick påminnelse om sitt bärsärkslynne. Också säger en annan saga rent ut om en person, som först prisats för sin« manlighet och sin ädelsinthet, att det var skada på sådan karl, att han ibland gick bärsärksgång. Det stod således ej högt i kurs att vara eller gälla för bärsärk; och sagornas många ochnoggranna skildringar gifva stöd åt den åsigten, att bärsärksgången varit eu sjukdomsföreteelse af både andlig och kroppslig art.

Hos bärsärkarne slog alltså det mäktigt lidelsefulla i nordbons lynne ut i full ohejdbar vildhet.

Taga vi härefter de normala naturerna i skärskådande, framställer sig sjelfmant först för oss en personlighet, som skarpt visar oss dragen af en nordbo, hos hvilken denna passionernas kraft var parad med ett öfverlägset beräknande sinne, en kall reglerande slughet. Det är Snorre gode. Fjorton år gammal, fick han af sin stjuffar en penningsumma för att kunna fara till Norge. När han året derpå återkom, väckte han uppseende med sin torftiga utstyrsel. Han uppträdde ej, såsom andra ynglingar plägade vid återkomsten från utlandet, i rika praktkläder: han kom i svart kåpa, red ett svart sto, hade en gammalmodig sadel och osirade vapen. Så bad han gin stjuffar att få lösa ut sin andel i fädernegården. Denne, som af hans hela uppträdande trodde, att han inga penningar hade, lät lätt förmå sig att satta värde på gården — och dertill ett lågt — samt skämtsamt låta Snorre sjelf bestämma, hvem af dem begge skulle lösa gården och stanna på den. Penningarna skulle erläggas på stället.

“Nu trodde du, frände, att jag hade små tillgångar, när du skattade vår gård så lågt,” sade Snorre.

I detsamma räknade han upp ur en pung den fastställda summan. I pungen, som han dittills omsorgsfullt gömt, hade han ett lika stort belopp qvar. Och så måste stjuffadern flytta, och Snorre satt som ensam herre på gården.

Han framställes i en af sagorna som en vacker man, ty han hade ljus hy och rödt skägg. I hvardagslag var han saktmodig; “för det mesta kunde man ej se på honom, om han tyckte väl eller illa om en sak. Han var klok och förutseende, långsint och hämdlysten."

1 full öfverensstämmelse med denna karakteristik framträda Snorres alla vidare handlingar. Han var föreståndare för ett härad. Grannhära-dets föreståndare, en bonde Arnkel, hade råkat i stridigheter med sin egen får, en gammal trätlysten, lätt uppbrusande gubbe. Denne vänder sig till Snorre med bön om lijelp emot sonen. Snorre är ej strax villig, men då han får löfte på en stor skog (en sällsynthet i trakten) som gengäld, lofvar han sitt bistånd. Detta lemnar han emellertid temligen matt, men hugger under tiden dess mera i skogen, till stor harm för sin åldrige skyddsling. Nar denne dött och sonen Arnkel tagit arf efter honom, ser A. med förbittring skogen i Snorres händer, samt hur han drager fram i den. Han öfverfaller en afton Snorres trälar, då de från skogen köra hem timmer, och fäller deras förman. För hans fall får Snorre inga böter af Arnkel. Han sitter orubbligt lugn, fast djupt harmsen, på sin gård. En främmande, i sitt eget härad fredlös man, som sökt skydd hos honom, förmår han göra ett försök att lömskt dräpa Arnkel. Det misslyckas. Då reder Snorre till ett stort gille: han bjuder dit bland andra en storbonde, som han vet hafva åtskilligtotaldt med Arnkel. Deras gårdar ligga gent emot hvarandra på ömse sidor om en bred fjärd. Snorres gästabud är ståtligt; der drickes mycket, och till sist roar man sig med att anställa jemförelse mellan bygdens två mäktigaste män, värden Snorre och hans motståndare Arnkel. Den särskildt inbjudne storbonden, Arnkels ovän, förklarar, då de fleste anse Snorre som den förnämste:

“Hvad är det värdt att trätas om, som hvar man kan se för sina ögon? För Snorres man, som Arnkel drap, gaf denne inga böter.”

Hans mening är, att den, som så trotsat Snorre, är den mäktigaste af dem begge. Snorre tiger. Men när man bryter upp från gillet, går han hän till storbonden och räcker honom en afskedsskänk.

“Här är en yxa,” sade han, “som jag vill gifva dig. Ett långt skaft har den, men ej kan den dock nå Arnkels hufvud, der han går på sin gård, ifall du ärnar svänga den ifrån ditt öfver fjärden.”

Då rycker bonden yxan till sig.

“Tro ej,” säger han, “att jag skall dröja med att svänga den mot Arnkel, när du blott vill hämnas din fallne man.”

Snorre svarar, att nu vill han handla och stå bonden bi, blott denne vill från sin gård hålla utkik på, när Arnkel bäst kan träffas. Utkik hålles; • och en månklar vintermorgon ser Arnkel, der han står utanför sin gård, en stor flock män med blänkande vapen komina öfver den frusna fjärden. Snorre är med, och Arnkel, öfverfallen, fälles.

När kristendomen år 1000 antogs på Islands allmänna ting (det s. k. Altinget), föregicks detta af stark split bland folket. Man delade sig i tvenne läger. De, som voro böjda för kristendomen, skilde sig från de ännu hedniskt sinnade. Alla voro full väpnade, och det såg ut, som skulle det bli strid. Morgonen efter det man så delat sig, sjöng en prest mässan för de kristne i deras läger. Derpå tågade de alla i procession upp på det s. k. lagberget (en lavaklint, hvarifrån hvarje ny lag hade att förkunnas för folket) med sju prester och två kors i spetsen, och från rökelsekaren strömmade doftande rök ut öfver hela lagberget "både med och mot vinden." Då de förnämste höfdingarne bland de kristne fört fram sin mening, att alla isländingar skulle taga emot den nya tron, blef ett våldsamt tumult. Det vardt än värre, när i detsamma en man kom springande med budskap, att en vulkan brutit lös i grannskapet. Hedningarne ropade, att det intet under var, att gudarne vredgades öfver sådant tal, som här förts. Man slog på sköldarne, och svärden drogos. Det såg ut, som om striden skulle börja. Det var då som Snorre, sjelf hedning, framträdde lugn och, i det han pekade på lavabädden under dem, frågade:

"Hvarför voro gudarne vreda den gången, då den lavan brann, som vi nu här stå på?"

Den förnuftiga frågan verkade, tumultet stillades och man lemnade lagberget. Dagen efter var man förlikt, och kristendomen antagen på Island.Sålunda framstår Snorre, såväl i sitt enskilda lif som offentligen, slugt beräknande, handlingssäker, då det gäller. Fast det stora flertalet af de gamle nordborna med honom äro andligen i slägt, gå de dock ej upp mot honom i förmågan att alltid låta sina handlingar ledas af klokhet och lugn försigtighet, så att den största möjliga fördelen för dem sjelfva eller det allmänna må kunna vinnas af förhållandena, sådana de nu en gång gestalta sig. Väl förmå de att som han bevara midt i passionernas hetta och yra sitt hufvud kallt och klart, att behålla sin omdömesförmåga skarp och oberörd af alla yttre och inre slitningar; hatet — ty oftast är det fråga om hämd* — förbländar dem ej; de erkänna t. ex. fullt en motståndares goda egenskaper och mäkta ställa sig på hans ståndpunkt. Men denna klara skarpblick hindrar dem ändock ej från att orubbligt följa hvad lidelsen bjuder dem, att på det eftertryckligaste vis sätta i verket, hvad denna omsider hos dem gjort, så att säga, till en lugn föresats, äfven om hvad de så föresatt sig strider mot rättvisa och billighet och framför allt vidtseende klokhet. De se, att om de taga det eller det steget, draga de sig sjelfve och äfven sina fränder i döden — och likväl taga de steget fullt ut. De kunna ej annat, ty de vilja framför allt hvad månheten om egen och fränders heder drifver dem till.

Vi taga ett bjärt exempel: Skarpheden i Nials saga — mannen med den resliga ranka växten, det ljusbruna håret, som vid pannan slog sig i en obändig hvirfvel, med de bleka, skarpa dragen, den kröktа näsan och den utstående, fula munnen, som alltid tyst log, så att tänderna lyste, när något vigtigt skulle ske, oftast när en ovän, som gjort honom eller slägten något för när, skulle nidas* eller falla.

Samman med sina bröder har Skarpheden på grund af elakt förtal fattat hat till en sin fosterbroder Höskuld, som är mycket afhållen af deras fader Nial. Fosterbrodern fälles till sist af Skarpheden och hans bröder. Efter dråpet berätta de sin fader allt.

"Dystra tidender fören I med eder, sade Nial, "och hårdt är att få höra slikt, ty, skall jag det säga, går detta mig så djupt i hjertat, att jag hellre ville ha mist två af mine söner och haft Höskuld i lif ve."

"Du kan urskuldas," sade Skarpheden, "du är en gammal man, och underligt är ej, att du grufvar dig." Nial svarade:

"Det kommer sig mindre af ålderdomen än deraf, att jag bättre än 1 ser, hvad på detta skall följa."

"Hvad skall då följa?" frågade Skarpheden.

"Min död och min husfrus och alle mine söners," var Nials olycksbådande svar.

Skarpheden, som förut ofta visat aktning för sin förutseende faders spådomar, dem han sett gå i fullbordan, och

som derför har all anledning att göra sitt till för att hindra eller hejda uppfyllelsen af denna sista — han gör dock omsider all räddning omöjlig och gör det lugnt och fullt medvetet. — Med stort besvär, efter vådliga svårigheter har man omsider på Altingetfått en skiljemannadomstol till stånd i målet efter den fälde fosterbrodern. Skarphedens fader Nial är glad och tackar förlikningsmannen för den dom, de gifvit. Skarpheden står tätt invid och ser det; han tiger och hånler. Hela tingsmenigheten står sedan församlad i den s. k. lagrättan, en rund, vid plats, der Islands laggifvande myndigheter hade sitt säte; här voro tre rader bänkar kretsformigt uppstälda, så att en öppen plats bildades i midten. Härinne bäres det som böter för Höskuld bestämda silfret, en väldig summa, samman i en stor hög. Nial, som vill visa sig riktigt hedersam mot motparten, stiger fram och lägger öfverst på högen en sid, dyrbar silkeskappa. Han går sedan att hemta sina söner, nöjd med utgången.

“Nu har vårt mål vändts mot ett godt slut," sade Nial, “jag vill nu bedja er, mine söner, att I på intet sätt skämmen hvad vi vunnit."

Skarpheden stryker sig blott om pannan och liånler — och man anar, att han håller på en föresats att i sin mån ej låta målet nå det goda slutet, d. v. s. full och ödmjuk förlikning efter den en gång hatades fall. Då de kommit fram till lagrättan, stiger Skarpheden upp på den mellersta bänken och står der.

Deras motpart är en man, som heter Flose. För ej länge sedan har han af sin fälde frände Höskulds hustru, på ett i sagorna för öfrigt ofta förekommande sätt, blifvit eggad att taga hämd för denne. Hon har tagit fram kappan, hvari mannen dräpts, och då Flose vägrat att taga blodig hämd för honom, har hon slagit kappan med det lefrade blodet om hans axlar, så att den rasslat om honom. “Kalla äro qvinnoråd," har han blott sagt och ridit bort. På så sätt har han eggats att hämnas på sönerna af Nial, den fredlige, ädelsinte mannen, hvars enda fel sades vara det, att han var skägglös; något, som ansågs som qvinnovulet och stor skam.

Nu träder denne Flose, motparten, in i ringen. Han synar silfret. “Det är mycket och godt," säger han, “och rundligt gifvet, hvad ock var att vänta." Han tar upp silkeskappan, som Nial i sin välmening lagt öfverst på högen, och frågar hvem som lemnat den. Ingen svarar honom. Han svänger den om än en gång, gör samma fråga och ler. Säkert, fast sagan ej säger det rent ut, rinner honom vid åsynen af den mjuka, fina silkeskappan nu i hågen den sträfva kappa, som nyss rasslat om honom, styf af frän-dens blod. Då heller ingen derefter vill svara honom på hans fråga: “ vet då ingen af er, hvem denna prydnad suttit pä eller törens I icke säga det?" — då är det Skarpheden, der han står hufvudet högre än de andra, som bryter tystnaden. “Hvem tror du har lagt den dit?" frågar han. Och svaret följer snabbt och hätskt:

“Vill du det veta, skall jag säga dig, hvad jag menar. Jag menar, att fader din, den skägglöse gubben, lagt kappan dit, ty månge, som honom se, veta ej, om han är man eller qvinna."

Skarpheden, som väl vet, att ett svar ur hans mun på detta hån varder detsamma som förlikningens brytande och tvifvelsutan äfven liktydigt med uppfyllelsen af faderns spådom om hans egen, lians son Skarphedens och deandre sönernas fall — Skarpheden håller ej inne med svaret: hedem, slag-tens heder kräfver det; hans far är hånad.

“Väl kunnen I veta,” svarar han, “att min fader är en man, ty söner har hans husfru födt honom, och få af våra fränder ha som din frände fått ligga ohämnade vid vår gärdesgård.” Och ej nog med ett så pass hånande svar, han rycker silkeskappan till sig, kastar ett par blå byxor till Flose och menar, att dem har han mer brufc för, hvarpå han låter sina ord åter falla beslutsamt, olycksdigert. Det är nid mot nid; hedern kräfver det.

“Det har du,” säger han, “då du hvar nionde natt, som det ääges, står brud hos trollet i Svinafjäll invid din gård, och det förmäler sig med dig.” Då sparkar Flose till silfverhögen och förklarar, att han ej vill hafva en enda penning deraf, men att ettdera nu skall ske: antingen skall hans frände ligga ogill, eller ock skall det tagas hämd för honom. Förlikning är omöjlig, tingsmenigheten skingras, och med skäl kan en af de närvarande utbrista: “här stå store olycksmän emot hvarandra.”

Skarpheden, hvars hånlöjen från början visat, att han ej åstundat någon annan utgång, får också sanna sin faders spådom. Flose når till sist sitt mål: Skarpheden, hans fader och bröder brännas inne på sin gård, öfver-rumplade

en sen afton af Flose och hans män.

När Skarpheden en gång gick emellan bodarne på tinget tillsamman med alla sina bröder och fränder, frågades, hvar helst de visade sig: “hvem är den reslige mannen, hufvudet högre än de andre?” Skarpheden är också den väldigaste af de äkta sagogestalterna. Han är flertalet af dem i försto-radt mått.”

Dessa personers sätt att uttrycka sig är allt annat än patetiskt: det är kyligt och nyktert, och det ändrar sig ej, om de också hafva döden för ögonen.

När Skarpheden försöker att komma ut ur det brinnande huset, om-gifvet af hans fiender, och bjelken, som han trampar på för att nå upp till fönstergluggen, brister, och han faller ned bland bränderna, säger han lugnt och fåordigt nog: “nu ser jag hvarthän det bär.” Och när en af hans fiender, som sprungit upp på väggen, ser honom dernere bland glöderna och frågar: “gråter du nu, Skarpheden?” får han till svar: “ingalunda; sant är dock, att röken svider mig något i ögonen.”

En man har att hämnas en dräpt slägting. En dag går han* hän till den gård, hvari dråparens broder bor, för att taga ut hämden på honom. Han bankar på husdörren; den, han söker, kommer ut och helsas med ett genomborrande spjut. Han säger helt kallhlodigt, just i det han segnar ned: “nu för tiden bruka de som mest breda spjut!”

När Gunnar på Lidarände — der han en afton lugnt lagt sig till hvila uppe i sitt loftsrum — anfalles af sina fiender, ser han, hur utanför gluggen en röd rock skymtar fram af en man, som af de andre sändts att forska ut, om han var hemma. Gunnar sticker sitt spjut ut igenom gluggen och träffar mannen i midjan, så att han störtar ned. Han vacklar bort till deandra, som hålla sig på af stånd från huset. “Är Gunnar hemma?” fråga de.

“Sen sjelfve efter, nog fick jag veta, att spjutet hans var hemma,” svarade mannen och föll död ned.

I det stora s. k. Briansslaget, som stod i året 1014 i Irland utanför Dublin, var bland andra en islanding Torsten Sido-Hallsson med. När hela den här, hvartill han hörde, flydde, stannade han ensam qvar på valplatsen. Han stod och band lugn sin skorem, när de förföljande nådde honom. Då en af höfdingarne frågade honom, hvarför han ej sprang, svarade han: “för det jag ändå ej hinner hem i qväll, enär jag har hemma der ute på Island.” Repliken verkade också, att han fick pardon.

Sålunda är ordet hos de äkta gamle nordborna kärft och knappt, men fastän läppen ofta är stum, talar dock handlingen högt och tydligt, så att den tidt höres ut öfver landet, ja, fram igenom tiderna.

Med ett sådant sinnelag forbindes lätt det stolta förtroendet till den egna kraften.

En isländing, som uppehåller sig i Norge vid konung Olof Tryggves-sons hof, förargas öfver, att konungen med våld vill tvinga sitt folk att taga emot den kristna tron, och förklarar utan vidare, att han har lust att bränna konungen inne. Detta inberättas för konung Olof. I ställe för att straffa isländingen kallar han honom till sig och ger honom milda ord: han ber honom draga bort i frid; han vill ej ens påtruga honom kristenkomen; “ty Gud säger så,” förklarade konungen, “att han ej älskar tjenst af dertill tvungen man.” Bevekt af denna mildhet, lofvar isländingen att ändock taga emot den nya tron — “på det sättet,” tillägger han, dock forsigtigt, “att jag, då jag nästa vinter kommer hem till Island, ej bryr mig stort om Tor eller Oden.” Han säger intet om, att han i stället skall lita till hvita Krist. Konungen, som genomskådar honom, ler och svarar: “det synes på den mannens utseende, att han menar sig finna den största trösten och hjel-pen hos sin egen styrka och hos sina vapen — förr än hos Tor och Oden!”

Dessa nordbor, som med stark tro på sig sjelfva oftast handla hänsynslöst, med intet annat för ögonen än egen och slägtens ära, visa sig dock kunna utveckla annat än ren sjelfviskhet. De visa sig ofta som fullblods-menniskor, mäktiga de renaste och djupaste känslor — dock alltid på ett säreget, af tidsomständigheterna betingadt sätt.

Kändt är, hur den gamle, mångfrestade vikingen Egil Skalle-Grimsson — då han fått spörja sin unge, fagre sons död i böljorna — gick upp och lade sig i sitt sofrum, slog dörrslån för, fullt besluten att derinne bida diiden.

Ingen vågade störa honom; då dock till sist hans mest älskade dotter genom sitt löfte att följa honom till Hel förmått honom att draga dörrslåu ifrån, fick hon honom också att sjunga ut den stora sorgen i en äredikt öfver sonen, så djup, så sann, att den hör till det, som i ord lefver genom tiderna.“Mod ej man har mycket,

Rymt har glädjeruset,

När han här en aläkad Frändes lik ur huset/'

heter det deri.

Eller minnoms den gamle, ålderdomsskröplige Håvard, som suckade sä djupt, att det skalf i alla, som hörde det, när budskapet kom, att hans ståtlige son fallit för den mäktige, hårdhjertade höfdingen Torbjörn. Också han lade sig till sängs i tyst, djup undergifvenhet. Han låg så i fulla tolf månader, till dess hans hustru förmådde honom att stiga upp och vackla bort till dråparen Torbjörn och af honom bedja om böter för sonen. Han fick blott hån till svar. Som bot, sade Torbjörn, skulle han få ett utgam-malt, grått och såradt ök, som länge legat och vältrat sig ute i gärdet, men nu dock kunde stå på benen. Han gick hem och låg i nya tolf månader med sonen i tankarne, utan att klaga.

Ånyo förmådde hustrun honom att- stiga upp för att på tinget söka få böterna af Torbjörn. Mäktige män bistodo honom der. Till sist slog tingsmenigheten ring omkring honom och Torbjörn, som nu skulle reda ut tre hundraden i silfver för sonen. Men i stället för silfver lät han i Håvards utbredda kappa den tandgård falla, som han huggit ur sonen, då han drap honom. Då sprang den skröplige Håvard upp, stötte den närmaste mannen undan, tog ett högt hopp öfver mängden och gick sin väg raskt bort. Sorg och harm gjorde honom stark som en yngling. Då han sedan en gång utmed stranden träffade sin fiende, sprang denne i hafvet för att rädda sig undan, men den gamle kastade sig efter, och sonens dråpare fick sin bane.

Just i de vildaste ögonblick, när passionen frossar rikast, när hämd-lusten riktigt mättar sig eller har tillfälle att göra det, visa dessa nordbor ofta drag af menskliget. När fienderingen står manstark kring huset och det brinner i alla knutar, och undergången för dem derinne, som hämden gäller, är oundviklig, då händer det ofta, att en röst når dem derinne, rösten från den hätskaste fienden, som vid dörren ropar: “qvinnor, gubbar och barn, trälar och tjenstehjon må fritt gå ut.”

Mångfaldiga prof på denna skonsamhet mot de svaga förekomma i sagorna, äfven om den ibland först sker efter slående påminnelser.

En skara nordmän landa en sommar någonstädes vid Islands kust De gå upp i en skog nära stranden. Här se de en stor ek, som står alldeles af-löfvad inne bland de andras grönska. De rycka upp den, finna ett 44 jord-hus” inunder och väpnade män dernere. De tränga ned i kulan, se sig der grundligt om, se sköna blåa kläder och gullringar och låta med klubborna i hand invånarne maka sig undan. Så finna de dernere två qvinnor, 44en ung och vacker och en gammal, men ändock vacker.” På härmansvis taga de qvinnorna med sig ned till skeppet. Då de satt ut från land, ropar till dem en man af dem, som förföljt dem ned till stranden. De förstå ej, hvad hansäger. Dä tolkar den äldre qvinnan det för dem; han, mannen, säger, att de skola få som rättfåuget gods, hvad de tagit nere i jordkulan, om de gifva dem, qvinnorna, friheten.

“Denne man,11 säger qvinnan, “är jarl och min son; min moder stammade från Viken. Lösen 1 oss, skolen I allt få större gagn än eljest af det gods, I med makt tagit, ty det är sagdt, att sorg och suckan tidt följa svärdet.”

Nordmännen sätta qvinnorna utan besinnande i land och lönas med gyllene ringar.

Ej sällan visar man sig ädelmodig äfven mot sin värste ovän, ja, om denne också gett den skonsamme oläkelig skada eller vank. Mera än en saga har sådant att berätta.

En af de mera framstående skalderna, Hallfred Vandrådaskald, konung Olof Tryggvessons tillgifnaste man, hade just den person, han gjort mest ondt, att tacka för det han i ett kritiskt ögonblick fick behålla lifvet. Hallfred fick en gång af konung Olof i uppdrag att söka upp bonden Torlef Spake samt taga honom af lifve eller ock göra honom blind, för det han ej velat taga emot kristendomen. Hallfred kunde ej vägra konungen detta, fastän han

sjelf var allt annat än god kristen — det sades att han städse höll gömd i sin penningpung en liten bild af Tor, skuren ut af en tand. Förklädd till tiggare, öfverföll han Torlef och stötte ut hans ena öga, men lät honom behålla det andra efter trägna böner. När konung Olof fallit, trifdes Hallfred ej längre i Norge. Han drog till Sverige. Hans föresats var att här fälla Erik Jarl, som varit med om Svolderslaget, hvari Olof dukat under. Han kom till en gård, i hvilken jarlen uppehöll sig med sina följesmän. Bland dem var Torlef Spake. Hallfred blef emellertid slagen i fjättrar, hvarpå jarlen bjöd, att han skulle dräpas, enär han en gång tillfogat följesmannen Torkel så svår skada. Då reste sig en gammal gubbe, trädde fram för jarlen och bad honom skänka Hallfred lifvet.

“Underligt är det, att du, Torlef Spake,” sade jarlen, “ber för honom. Minnes du ej det onda’ han vållat dig?” Torlef svarade kort:

“Det är min önskan, herre, att I skänken honom lifvet.”

Derpå gaf jarlen med sig, och Torlef stiftade sedan vänskap mellan honom och sin forne ovän Hallfred. “Denne,” står det i sagan, “lärde så känna Torlef som en ädelsinnad man.”

En annan grupp personligheter, som sagorna visa oss, utgöres af dem, os hvilka lidelsefullheten och handlingskraften ej äro så starkt utpräglade, men som äro tysta, begrundande, djupt inåtvända naturer, de der, i stället för att handla, uteslutande tänka klart och klokt, lägga råd och visa sig som säkert förutseende män. I jemförelse med förut nämda äro de ett ringa fåtal. Jag påminner blott om den kände Nial, från hvilken ingen går rådlös bort och som tänker för sig och alla — för det mesta vist och klokt, ibland listigt och ränkfullt.

Till sist stå ett par personer enstaka qvar, dem sagorna stält i ett ljus,som förklarar dem, och gjort rent af till glänsande karakterer, hvilkas förnämsta drag är älskvärdhet, personer, hvilkas mjukare, fint anlagda lynnen under hela deras lif haft hårdt tryck af de dem omgifvände hårdare karakte-rerna. Dessa tvenne äro de nämda Gunnar från Lidarände och Kjartan Olofsson, begge tillhörande de få män, hvilkas yttre fägring sagorna sjelfva kännetecknat såsom mönstergill. Kjartans öden vill jag till sist i korthet skildra.

I Laxdölernes saga säges han ha varit “en mycket bildad man, vapen-kunnigare än de fleste, händig, en god simmare och i öfrigt en den ypperste idrottsman. Dertill var han vänsäll och umgängsam, så att hvarje barn höll af honom. Han var munter och gifmild.” Han uppfostrades samman med sin fosterbroder och friinde Bolie, och så stor var vänskapen emellan dem, att de alltid följdes åt. Hvart Kjartan gick, gick äfven Bolle. I grannskapet bodde en qvinna, som hette Gudrun, den vackraste qvinnan på Island — hon var af sådan fägring, att “all grannlåt, som andra qvinnor buro, tog sig ut som dockståt vid sidan af hennes.” Till henne styrde Kjartan jemt sina steg, och alltid var Bolie hans följeslage. Allas mening var, att inga der i trakten så passade för hvarandra som Kjartan och Gudrun. Också hade de fort fattat varmt tycke för hvarandra. Då Kjartan, som andra isländske, unge ädlingar, skall göra sin utlandsfärd — en sådan ansågs med med nödvändighet böra ingå i hvarje förnämare ynglings upp. fostran — och han kommer att taga afsked af Gudrun, är hans tillärnade färd henne mycket emot. “Jag tål icke Island, när du är borta,” säger hon.

Emellertid reser Kjartan, och Bolie följer honom som alltid. Sedan de en tid varit hos konung Olof Try gg veéson i Norge, återvänder Bolie till Island.

Han har i Norge ofta sett Kjartan höfviskt samtala med konungens syster Ingeborg, och häraf begagnar han sig efter hemkomsten, i det han lifligt inför Gudrun förtalar Kjartan. Hans ideliga sällskap med denne under hans forna besök hos Gudrun tyckes nu bära mogna frukter. Han älskar henne och friar till henne. Förtalet öfver Kjartan och hennes faders vrede, då hon sagt sitt nej åt Bolie, åstadkomma till slut giftermålet mellan honom och henne.

Till sist vill äfven Kjartan lemna Norge; det ser ut, som om han ej i längden trifdes i det land, der Gudrun ej fans. Han kan icke förmå sig att stanna qvar, fastän konungen på allt sätt söker att qvarhållahonom, t.o.m. förespeglar honom ett giftermål i Norge, som det ej fans make till på Island — med konungens egen syster Ingeborg. Men Kjartan vill resa. Ur berättelsen om afskedet med konungssystern framgår, att hon verkligen fattat tycke för den reslige och höfviske isländingen. Hon tager förtryt-samt fram ur ett skrin en hvit gullstickad brudslöja: den,

menade hon, skulle väl passa som god prydnad åt Gudrun Osv i versdotters hufvud.

“Gif henne den som brudgåfva,” sade hon, “på det Islands qvinnordock måtte se, att den qvinna, du talat samman med i Norge, ej varit af trälaätt.” Kjartan tager emot gåfvan.

Vid afskedat med konungen får lian af denne ett ypperligt svärd.

“Så länge du eger det i behåll,” säger konungen, “är mitt hopp, att intet ondt skall drabba dig.”

“Och då han ser sin afhållne islanding ute på hafvet, utbrister han:

“Härlig är Kjartan, men stor sorg är det, att man ej kan hejda en menniskas öde.”

Han har en aning om, att Kjartan nu seglar mot sorg och förderf.

När Kjartan åter kommit till Island och redan vid landstigningen fått spörja Gudruns giftermål med Bolie, går detta honom djupt till sinnes, men — för egen heders skull — låtsar han dock, som om han ej brydde sig mycket derom. På strandvallen har han uppstält de varor, han fört med sig, bland dem en skeppskista, hvari brudslöjan, konungssysterns gåfva, är förvarad. Hans syster, som kommit till platsen för att helsa brodern välkommen, tager fram slöjan och förmår en vacker qvinna vid namn Remna att sätta den på sitt hufvud. I detsamma kommer Kjartan. Hans stolthet att visa det Gudruns giftermål med en annan ej gått honom till sinnes, får ett uttryck i hans ord:

“Den kläder dig vackert, Remna, och nu är det nog bäst, att jag eger bådadera — brudelinet och mön.”

Väl menar Remna, i det hon tager slöjan af sig, att han är väl hastig till att fria, men sammanträffandet ger dock till slut anledning till giftermål mellan henne och Kjartan. Och Remna får slöjan.

Nu vaknar hos Gudrun svartsjukan, hon tål ej se Kjartan ega en annan. Nu vill hon helst hans död. Sedan hon förmått en af sina bröder att stjäla undan svärdet, som enligt konungens utsago har makt att bevara Kjartans lif, låter hon på ett gästabud hos denne äfven slöjan försvinna, och då Kjartan, som genomskådar sammanhanget, kräfver af Bolie både svärd och brudlin, svarar Gudrun:

“Här rör du upp i något, som du helst skulle hålla inne med, Kjartan Olofsson! Finnes det någon, som har del i, att slöjan är borta, tänker jag, att den blott, tagit sin egendom.”

Nu kan Kjartan ej vara overksam längre. Han viU ej kröka ett hår på den forne fosterbroderns hufvud; men hämnas måste han. Han gör det ock till sist på ett för sina motparter smädesamt sätt. Detta är tillräckligt för Gudrun för att ännu bittrare önska död öfver honom. Hon håller ej upp, förrän hon förmått Bolie och sina bröder att lägga forsåt för Kjartan. De lyckas öfverfalla honom. Bolie sjelf står emellertid overksam och blott åser striden. Då ropar Kjartan:

“Hvad Bolie, min frände? Hvarför drog du hemifrån, när du blott står så der lugn? Drag ditt svärd och se livad det duger till!”

Och när Bolie på de andres uppmaning omsider vänder sig mot Kjartan, säger denne åter:•‘Visserligen, frände, aktar du nu att begå ett nidingsdåd; men hellre vill jag taga döden af din hand än gifva dig den.”

Han kastar bort sitt svärd, och Bolie ger honom tyst danesåret. Han segnar om i sin förre fosterbröders armar. Och som en vacker runslinga på Kjartans grafsten kunna Gudruns ord sättas, när man en gång frågade henne, hvilken man hon skattat högst och älskat mest: “den man, som jag dock varit värst emot.”

I de fornnordiska karaktererna är det mycket vildt och rått, som stöter oss bort, men frånse vi detta och sätta oss helt in i tidens åskådning, är det omöjligt annat än beundra dessa stora och helgjutna personligheter, som aktade allt ringa, rikedom, helsa, lif, så snart det galde hvad de efter

sin tids begrepp ansågo som sin och de sinas heder.

s ö a. u. BÅÅTH.

Carl XI och hans faster. -

Såsom exempel på huru en historisk händelse kan taga form och fortplanta sig i folkminnet, anföres följande sägen från Vestergötland.

Kort efter det Carl den elfte indragit adelns mesta gods till kronan, kom han en dag till Höjentorp, som beboddes af hans faster Maria Eufro-sina. I stora trappan mötte han fastern och blef genast helsad med en grundlig örfil.

Förbluffad öfver ett sådant mottagande utbrast konungen: “Det var lycka att I träffade just mig, — men hvarför slåss I, faster?”

“Jo — sade grefvinnan — det skall du ha för det du tagit all min egendom ifrån mig.”

Derpå gingo de in i salen, der grefvinnan framsatte för kungen en sillstjert och en liafrekaka.

“Har I inte bättre kost att bjuda på?” frågade kungen.

“Nej — svarade Maria Eufrosina —, som du har dukat, må du äta.”

“Faster! — sade då kungen — vill faster ge mig sitt guld och silfver, så skall jag rikligt försörja faster till döddagar.”

“Skäms du inte! — afbröt grefvinnan — vill du inte låta mig behålla mitt guld och silfver heller?” — och dermed gaf hon kungen en ny örfil, livaraf han vardt så förskräckt, att han reste sin väg och förklarade, att grefvinnan skulle få behålla Höjentorp så länge hon lefde.

Guld vaggan.

Sann händelse från Bohuslän.

Ett par år efter Carl den tolftes död strandade en stormig höstnatt ett fartyg utanför ön Tjörn i bohuslänska skärgården. Fartyget hade en myc-ket dyrbar last, bland annat en mängd dyrbarheter, hvilka tillhörde konung Fredrik den förste, och dem han låtit hemta från sitt arfland Hessen. Men det kostbaraste var en klenod, som en tysk prinsessa skickat till konungens gemål, bestående i en liten vagga af rent guld, rikt besatt med perlor och ädla stenar.

Såsom det icke var ovanligt den tiden ihjälslogo öboarna det strandade fartygets besättning, och sedan de utplundrat lasten, borrade de skeppet i sank, så att ingen visste hvart det tagit vägen. Bland presterna på ön fans en man vid namn Mikael Koch, som var kyrkoherde i Klöfvedal. Denne fick af någon anledning kunskap om brottet, men af fruktan för de half-vilda skärgårdsborna vågade han icke yppa hemligheten. En tid efter det fartyget försvunnit kom en fiskare en dag till prestgården och skänkte pre-sten en dyrbar, skönt arbetad spatserkäpp, som varit bland de från fartyget röfvade sakerna. Koch emottog gåfvan och, vare sig han icke misstänkte förhållandet eller annars icke brydde sig derom, men när han ett par år senare kom upp till Stockholm såsom herredagsman, visade han sig ofta på gatorna med den vackra käppen.

Händelsevis fick konung Fredrik en dag se den och igenkände den såsom sin tillhörighet. Presten menade väl, att den var hans rättfångna egendom, men konungen styrkte sin rätt i det han visade en hemlig gömma i käppen, i hvilken låg ,instucken en rulle med guldmynt. Händelsen väckte uppmärksamhet och satte misstankarne ånyo i gång, att skeppet blifvit plundradt. Sjelf undslapp väl Koch tilltal, men blef genast förvisad från Stockholm. Emellertid anstäldes nya spaningar och dessa ledde till den upptäckt, att den nämnda guld vaggan befunne sig hos en bonde på gården Stordal.

På konungens befallning skickades genast några soldater till Tjörn, för att häkta de brottslige och om möjligt skaffa reda på klenoden. Men befallningen hölls icke hemligare än att bonden fick nys om besöket och skyndade att nedgräfva vaggan i Stordals utmark. Under länsmannens uppsigt höllos undersökningar här och der i gårdarne, men när knektarne icke funno hvad de sökte, lemnade de åter ön och läto de angifne vara i fred.

Fyra år derefter blef Stordalsbonden sjuk. När han låg på sitt yttersta efterskickade han presten, anförtrodde

honom hvarest han hade gömt sitt rof och bad, att så snart han vore död, presten ville uppgräfva vaggan och återställa den till konungen. Men knappt var presten utom gården förrän den sjuke ångrade sin öppenhjertighet. Sajnlande sina sista krafter, kröp han ur sängen, smög sig med vacklande steg ut i marken och gömde sin nedgräfda skatt på ett annat ställe. Så fort mannen var död, infann sig presten för att fullgöra sitt uppdrag; men huru man gräfde och sökte stod den gömda klenoden icke till att finna. I dödsstunden hade bonden synbart ansträngt sig för att utvisa det nya gömstället, men hans krafter voro så medtagna, att ingen förstod hvad han sade.

Emellertid är man på Tjörn än i dag fullt öfvertygad om att drott-ning Ulrika Eleonoras guldvagga finnes någonstädes i Stordals kohage; och mången har förspillt mycken tid och arbete för att åter bringa denna dyrbarhet i dagen.

Huset i skogen.

För många, många år sedan låg i skuggan af en af de täta bokskogar, hvilka bekläda södra sluttningen af Hallandsås, ett litet stenhns af ålderdomligt byggnadssätt. Det hade endast en våning och bestod af tvenne rum, hvartdera med ett par små fönster. På husets östra sida var en hög trappa af sten, och nedanför den en bäck, som höst och vår bullrande hoppade utför åsen, men sommartiden långsamt silade fram med en alnsbred strömfåra, så vida denna ej, hvilket rätt ofta hände, var helt och hållet uttorkad.

Många underliga sägner gingo i trakten om det gamla huset. Somliga sade, att den ryktbare astronomen Tyge Brahe har ämnat bygga ett observatorium innan han förläde det samma till ön Hven; andre påstodo att den gamla byggnaden varit ett jagtslott för någon af de danska konungarne. Huru som helst ansågs huset för ett spöknäste, hvilket ingen utan nödtvång färdades förbi sedan mörkret inträdt.

En ruskig oktoberqväll 1677 var det gamla rucklet samlingsplats för en bullrande skara. Genom ett par af de små fönstren utstrålade ett klart sken, hvars källa var en flammande risbrasa i spisen i det större rummet Rundt kring på golfvet sutto eller lågo minst ett dussin karlar af ett misstänkt, af skräckande utseende. Deras af väder och sol mörknade ansigten utvisade trots, och deras ögon kastade omkring sig vilda blickar, under det skämt och grofheter haglade, och samtalet blef allt högljuddare vid ölstånkornas vandring från man och till man.

“Satanas, hvad de. dröja,” sade en vid naran Tuve, hvilken var bandets anförare; “komma de icke snart, få vi lägga oss utan qvällsmål.”

“Presten i Karup torde inte vara så släpphändt, som du tror,” utlät sig en, som af kamraterna benämndes Lille-Matts; “dumt i alla fall, att skicka bara fyra man för att länsa prestens visthus.”

“Ja, om de vore sådana krukor som du,” sade den först talande, “skulle de inte kapa till sig en fårbog en gång, men Pelle Fick och Bogen äro pojkar, som stå i mantal och som aldrig släppa ett godt tag ur händerna.”

“Men Bögen är ej att lita på,” yttrade en undersätsig, svartmuskig Göinge-bonde, kallad Bänka-Erker; “jag menar Beelzebub klöste ögonen ur skallen på dig den dag du lilt honom komma ibland oss.

“Tig!” röt anföraren och höjde den halftömda ölstånkan; “knystar du, krossar jag skallen på dig. Bögen är pålitligare än en gårdvar, och har gjort oss större tjenster än båd’ du och ni alla tillsammans.(Tim s ram,

I63216&«

Columna regni sapientia.

Vishet är statens grundpelare.!<EAIR!L X (KUSTTAJ.

lfM-1660

In Jehova dors mea ipse faciel.

(I Gud-min del, Han skall göra deL|Yid denna kränkande beskyllning hordes bland de församlade ett doft mummel och de blickar, som riktades på anföraren, voro allt annat än vänliga.

Uppmuntrad af detta lika tydliga som ovanliga bevis på opposition, återtog Bänka-Erker: “Akta du din egen skalle! menar du Bogen har så

kort minne, att han irite kommer ihåg, att det var du, som tubbade ifrån honom hans trolofvade, och sedan belönade hennes ömhet med ett skott i lijer-tat, när du ledsnade vid henne.”

“Tig!” skrek anföraren, synbart bleknande. “Bögen har sjelf sagt, att Karna aldrig var hans fästeqvinna.”

“Puder!” fortfor Göinge-bonden; “jag säger, att Bögen är en förrädare, som endast lurar på tillfälle att få mäta dig din skeppa riktigt rågad.”

“Ja, Bögen är inte att tro,” utläto sig flere.

“Bäst att ge honom sin hyra först som sist; några blåbär kan man väl kosta på honom,” ropade andre.

Medan denna ordvexling pågick hade brasan i spisen brunnit ned och kastade ett svagt skimmer ö^fver rummet. Hastigt upplystes det på nytt, men den gången koin skenet utifrån. Ett doft slag hördes mot dörren, som om en stock eller annat tungt föremål fallit emot den.

I ett ögonblick voro snapphanarne på benen och fattade sina gevär. Anförafen och fem, sex andra störtade på dörren, men denna var tillbommad utifrån. De andra rusade till fönstren och sågo vid det klara skenet af några bloss en hop svenska soldater färdiga att storma huset.

“Vill du medge än att Bögen förrådt oss?” hviskade Bänka-Erker till sin vederdeloman och visade på den omtalade, som syntes bakom soldaternas leder.

Utan att svara kastade anföraren sin bössa till ögat, ett skott small och en kula for hvinande förbi Bogens öra. “Fördöme,giek icke den bofven fri!” skrek Tuve och började åter ladda. .•

Emellertid blef hans skott signalen till ett allmänt angrepp från de utanför posterade soldaterna. Den ena gevärssalvan affyrades efter den andra genom fönstren och besvarades modigt af de i huset instängda snapphanarne. Efter en stund begynte försvaret dock bli lamare, och till sist sågs endast anföraren skymta framför fönstren, i det han då och då sände en väl riktad kula bland fiendernas leder.

Plötsligt varsnade han ånyo den af honom så djupt hatade Bögen stående tätt utmed huset invid stammen af ett träd. Blixtsnabbt lade han an, men samma manöver verkstäldes ej mindre hastigt af Bögen. Tvenne skott med en enda knall träffade hvar sitt mål, begge snapphanarne lågo döde.

Såsom Bänka-Erker anade, hade Bögen, drifven af hämdbegär, sällat sig till snapphanarne för att utkräfva straff på den som sköflat hans lefnads lycka. I stället för att plundra Karups prestgård, hade han under förespegling af ett rikare byte lockat sina trenne kamrater till ett ställe, der han visste att en detacherad ströfkår af svenska styrkan var lägrad. De trenneröfvarne expedierades utan dom och ransakning, medan ett tillräckligt antal soldater följde Bögen till snapphanarnes uppehållsställe.

När skjutningen från huset upphörde, öppnade några af soldaterna dörren till huset. Fasansfull var den anblick, som mötte dem. Golf vet var i bokstaflig mening en blodpöl, hvari döende och döde lågo om hvarandra, rummet uppfyldt af en qväfvande krutrök samt väggar och tak sönder-rispade af kulor.

Vid denna dödens fruktansvärda skörd veknade för ett ögonblick de svenska krigarnes hjertan; men snart återtog förbittringen mot de vilda snapphaneskarorna sin rätt. Några soldater stucko sina bloss i husets halm* tak; inom några ögonblick var huset ett enda flammande bål, som med sina lågor omhvärfde både de döde och dem, som ännu kämpade med döden.

De svarta mur ar ne föllo efter hand för tidens tand och skulle varit glömda om ej historien på sina blad upptecknat den hemska tilldragelse, hvartill de en gång voro vitne.

Delsbo-bröllop.

I Delsbo, i norra Helsingland, hafva liksom i våra andra landsorter de många ceremoniösa upptåg, hvilka förr

voro oskiljaktiga från frierier och bröllop, lemnat rum för festligheter, som mer påminna om medelklassens bruk vid dylika högtider. För en mansålder sedan var det emellertid icke så. Det kan derför vara skäl, att från glömskan rädda några erinringar om de plägseder, som då voro öfliga, när ett ungt par skulle förena sina öden för liftfet.

När en ungersven hunnit den ålder och för öfrigt befann sig i den ställning, att han kunde tänka på giftermål, gjorde han påhälsningar än här, än der i bygden för att lära känna jäntorna och derefter så mycket mer obehindradt kunna göra sitt val.

När slutligen hans tycke stannat hos någon viss, förnyades hans besök i hennes hem regelbundet hvarje söndag, hvarunder han hade lämpligt tillfälle att orda om sin förmögenhet, sina utsigter på arf och andra förträffliga egenskaper. Omsider lät han henne förstå, hvad som annars icke var någon hemlighet, att hans önskningar gälde att ingå äktenskap med henne. Med väl spelad öfverraskning och en blyghet, som nästan liknade ett afvisande. bad hon honom vända sig till vederbörande målsman, hvarefter friaren om ett par dagar återkom ridande och med fickorna fulla med “traktering" hvarpå saken i laga form uppgjordes.

Efter några veckors trolofning begynte fästmön se allvarsam ut, klagade öfver kallsinnighet hos brudgummen och bad honom taga tillbaka sina fästegåfvor. Detta skulle vara ett sätt att pröfva hans kärlek. Vägrade han att återtaga gåfvorna, d. v. s. att upplösa förbindelsen, ansågs han för“riktig fästman” och de förlofvade benämndes sedan af bekanta och anhöriga för “govänsfolk.”

Nu rustades till bröllop icke blott i bröllopsgården, utan hos alla dem, hvilka voro bjudna till gäster, och som måste medhafva rikliga “förningar.” För att emottaga förningarna utsågos dagen* före bröllopsdagen tre hustrur af värdfolkets bekanta, hvilka kallades “matstill-gummor” hvilka det jemväl ålåg att ordna de rikliga håfvorna, på ett för gifvarne tillfredsställaude sätt, på bröllopsbordet.

Till kyrkan, der vigseln förrättades på söndag, färdades “brudföljet,” så väl män som qvinnor; till häst, bruden med förgyld silfverkrona på huf-vudet och.klädningen öfversållad med glitterprydnader, samt brudgummen klädd i den vanliga sockendrägten. I äldre tider voto Delsbo-brudgummarne på denna sin högtidsdag iklädda en lång, vid prestkappa och — prestkrage, men denna opassande kostym afskaffades genom ett sockenstämmobeslut i början af 1760-talet. Efter gudstjenstens slut undfägnade bruden på kyrkogården dem af socknens jäntor, hvilka slutit sig till stassen vid inträdet i kyrkan, men ej voro bjudna till bröllopet.

Under det brudskaran var i kyrkan dukades borden i bröllopsgården och stöda vid gästernas hemkomst dignande under bördan af brödtrafvar, osthögar, halfpunds smörklimpar, ostkakor och smörtårtor, hvilka sistnämnda understundom hade ända till fem fots tvärmått. I samma storslagna stil serverades öl och dricka, som inbars i ärnbar och såar. När efter ett ofantligt kruserande gästerna ändtligen sutto kring bordet, upptog pre-sten en lämplig p^alm, hvarefter brudsvennerna läste bordsbönen. Sedan måltiden pågått några timmar med den afundsvärda matlust, som endast ett naturfriskt folk förmår utveckla; öfverlemnade de närvarande sina “brud-gåfvor” till de nygifta, hvilka gåfvor högtidligen “lystes” eller uppnämndes af den tjenstförrättande presten.

Efter middagen begynte dansen. Sedan denna pågått en stund, aftogo de danslystna jäntorna skor och strumpor, för att så mycket ledigare kunna svänga om. Under tiden bolmade alla karlarne, från presten till den minsta pojke, “Chandeloupe” och “Röda tuppen” ur små kritpipor, hvilka kringbjö-dos af brudgumen och ej ens lemnades under dansen. När spelmannen gjorde eu paus för att förfriska sig eller grunda på en ny “låt,” fortsatte de dansande i sakta mak sin rund kring golfvet, men när “fejlan” åter ljöd, ökades takten och glädjen stod högt i tak.

Hela tiden bröllopet räckte, hvilket i bland kunde vara sex till sju dagar, undfägnade brud och brudgum gästerna hvar morgon på sängen med bränvin och hvetebröd. Söndagen efter bröllopet infann sig brudstassen åter i kyrkan, för att bruden skulle “sitta ungmor” och “hofvera,” d. v. s. i någon gård nära kyrkan undfägna alla, hvilka ihågkommit henne med gåfvor men icke varit bjudna på bröllopet.Svenska folkhögskolan.

Hvilka omständigheter det är, som vålla, att de menskliga beliofven, de andliga liksom de lekamliga, vid vissa

tidpunkter framträda med okad styrka, med nya kraf och stegrade förhoppningar, blifver ofta en olöst gåta. Trots vår oförmåga att förklara h varför, huru och till h vad ändamål, så sker det dock så, att folk, som länge lefvat obetydliga, en vacker dag framträda och, liksom drifna af osynliga krafter, kämpa sig fram till makt och betydenhet, och likaledes, att folkklasser, som grott så att säga i skuggan, med ens tränga sig fram, utveckla stor kraft och oemotståndligt kräfva luft, ljus och utrymme. Andra må vilja det eller icke, det sker så, det har så skett i alla tider och det kommer att så ske i framtiden.

En företeelse af just sådant slag är bondeklassens kraftiga framträdande i Norden de senaste årtiondena. Detta framträdande är redan ett historiskt faktuhi, som afsatt verkningar i statslifvet, det är en rörelse, som visserligen icke ännu tagit harmoniska former, men som tvifvelsutan en gång är kallad att bära stort ansvar och utföra stora uppgifter.

Ett lyckligt drag i denna rörelse är, att åtrån efter makt om ej allestädes så dock på många, ja kanske de flesta håll åtföljes af en törst efter insigter och en önskan om förädling, hvilka lofva mycket godt för iframtiden. Det är denna törst och denna önskan, som i alla de tre nordiska landen framkallat folkhögskolan. Hon är en originell skapelse af vår tid, hon har till uppgift att möta ett bildningsbehof, som aldrig förr framträdt, men som är allt för betydelsefullt att förbises. Det är den vuxne mannen och den vuxna qvinuan, i den ålder, då förståndet inser hvad som brister, men mottagligheten ännu ej mist sin spänstighet och kraft, och det är synnerligast sådana hungrande och törstande unga män och qvinnor af bondeståndet, som folkhögskolan satt sig till uppgift att omhulda, leda och utbilda, så att de må nå den grad af utveckling, att de sedan på egen haml skola kunna tillgodogöra sig de vidare bildningstillfällen, som i våra dagar så rikligen erbjuda sig. '

Denna skola uppkom först i Danmark genom den fromme, högsinnade och folkvänlige Grundtvigs uppslag, och hon har sedan öfverförts både till Norge och Sverige. Det är emellertid ett intressant drag i hennes utbildningshistoria. att hon, i samband med folklynnets olikhet, med gemensamma grundtankar dock tagit en helt olika gestalt i de tre nordiska landen.

Hvad Sveriges folkhögskola beträffar, så har hon från början och allt sedermera konseqvent afhållit sig från grundtvigianernas egendomliga religiösa riktning, liksom hon äfven, fastän med urskiljning och med iakttagande af hänsyn till lärjungarnas ålder, brukar lärobok och öfver hufvud ordnar sin undervisning med tydliga praktiska syften vid sidan af den stora centrala uppgiften att lyfta, lifva och förädla.Den bild, som beledsagar ocb gifvit anledning till dessa rader, framställer en af Sveriges första ocb i alla tider bästa folkhögskolor, nämligen

Hvilan i Skåne, upprättad och ännu ledd af d:r Leonard Holmström, en af den goda sakens verkliga hörnpelare i vårt fosterland.

Folkhögskolan Hvilan 1 Skåne.Korparne.

Gammal studenthistoria från Lund.

På hela sex veckor hade kamrerens son, som var student i Lund, ej fått bref från hemmet och det som var värre — inga penningar. Hans värdinna på Mårtensgatan var orolig, hans spis värd på Gråbrödersgatan var af ven orolig, skräddaren i Käppslängäresträdet likaledes, ty alla hade att fordra; och slutligen blef kamrerens son, som skulle betala, — också orolig.

Hvem kan föreställa sig hans fröjd, då han en vacker dag får se sin fars ena dräng, den hederlige Mårten, komma Bredgatan fram, lugn och välmående som vanligt. Det är klart att han skyndade till honom med ett vänligt: “goddag gamle Mårten; luir står till hemma?”

“Aj jo bra Gu ski lof — tackar som fraugar,” sade Mårten och tog af hatten.

“Gud ske lof för det. Kom upp Mårten, få vi språka.”

“Jaså, allt står väl till der hemma?’1 — återtog kamrerens son. “Vet du ingenting ny tt?”

“Nyt? — naj, in te ved ja — jo ded är sannt — di tamme korparne ä döa.”

••

“Aro korparne döda?... det var ena roliga djur. Nå, hur kom det sig?”

“Hor ded kom se? Ja inte ved ja, men de åd väll ihjäl se på as, kan jag formena.”

“As? Hvad kunde det vara för döda kreatur?”

“Kritter? Åaj jo, ded ble nock as då beddje (begge) vöjnshä<ta styba.”

“Ha min fars vagnshästar stupat? Hvilken förlust!”

“Ja Gu ha de ded.”

“Men hvad gick åt dem?”

“Hvad ded va? Jo, ded konne inte bedre gau; ded va inte ungerlit heller. Att köra sau urimligt ...”

“Hvad var det för körande?”

“Hvad ded va att köra? Jo, fast ded inte hjalp, sau körde vi liela natten i ett körande.”

“Hvad då?”

“Hva då? Jo, vann ved ja; ded ä intet gött köra vann, tönna paii tönna.”

“Vatten, — hvartill?” frågade kamrerens son aningsfullt och skfdf-vande.

“Vann? Jo visst behöfde de vann, då herregauren brann ner.”

“Min Gud! har min fars gård brunnit?”

“Ja, d- d är en sag ded — rent i grong.”

“Min Gud! rent i grund, — men hur kom elden ut?”

“Åh! ded va väll nån gnista, kan jag veda, ty ded va en falig hop lys, och hur de snuppa, har väl nått skarn kommit ner bland bomull eller sånt.” “Ljus! Hvarför hade de så många ljus nu på ljusa våren?"

“Lys? Jo, der sto väll hundra kring kamrerskans kista, när hon be-grafdes.”

“Min mor är således död? Ack, jag anade en olycka! — Men, Mårten, är det sannt, är hon död?”

“Ja, ded ä en sag ded — å begrafven osse må.”

“Var hon sjuk länge?”

“Syg? Å nej; hun do nock å liasom en altrations-förskrättjelse, kan ja tro.”

“Af alteration, af förskräckelse — hvad säger du?”

“Jo, ded ä en sag ded; — när kamreren hängde säj på en spig.”

“Min far! Har han tagit lifvet af sig?”

“Ja, ded ä en sag ded.”

“Men hvarföre? Han hade ju ingenting att sörja öfver,” återtog sonen, sedan han något sansat sig.

“Inget att sörja over? Åh, ded va liasom af beskjämmelse.”

“Af blygsel! — min hederlige far!”

#“Ja ded ä en sag ded, när mamsell, herrens syster, rymde bort med Pär — stalldrängen.”

“Rymde min syster?”

“Ja, ded ä en sag ded; för si Pär blef värfvader till Tulleriet i Kre-schansta*) — å så for ho mä.”

Nu visste kamrerens son allt. Egendomen hade brunnit, fadren och modren voro döda, systern hade rymt, hästarne hade stupat, de taraa kor-parne, hans barndoms nöje, voro döda — allt var borta, och ändå måste han tacka Mården, som meddelat honom nyheterna dropptals.

Mården handlade omedvetet, som så kallade “Ömma vänner” handla — med föresats. I stället för att gifva en olycklig underrättelse på en gång: en hel matsked och dermed slut — fördela de den bittra sanningen i droppar — af bara skonsamhet.

Skevikarne eller främlingrarne på Vermdön.

Strax efter Carl den tolftes död yppade sig några pietistiska “oroligheter,” som föranledde regeringen “att taga i öfvervägande den våda, som kunde uppstå deraf, att personer samlades till enskilda andaktsöfningar,” och frukteu af dessa öfverläggningar blef det beryktade konventikelplakatet af den 12 januari 1726. Att nämnda förordning icke var någon tom bok-

*) Artilleriet i Kristianstad.staf, visar det öde, som öfvergick den pietistiska sekt, hvilken af sin senaste uppehållsort fick namn af “Skevikare” eller “Främlingarne på Venndcn.” Vid en kyrkovisitation, som biskop Witte i Åbo höll i Kelfvio socken, nära Gamla Karleby i Finland, 1725, anmälde forsamlingens pastor, Erik Falander, att kornetten Jakob Eriksson på Bengtila hemman som oftast af-hållit sig från gudstjensten och på ett års tid ej begått H. IL nattvard. På biskopens fråga om anledningen härtill, svarade Eriksson bland annat: “härtill har jag af frihet ibland gått till kyrkan, men härefter sker det icke mer.” — Nu begynte en följd af förhör, rättegångar, remisser och åter-remisser, hvilka slutade dermed, att Eriksson, hans hustru, barn och broder, sergeanten Erik Eriksson, samt tre tjenare, som ej ville öfverge sitt busbondefolk, dömdes att “genom landsförvisning skiljas från riket och föras till den utrikes ort de sjelfve helst åstundade.”

Såsom det var att förutse, omgaf den obilliga domen de landsförviste med en martyrgloria, hvilken lockade andra att söka vinna en dylik, och tio dagar efter deras ankomst till Köpenhamn sågo sig bröderna Eriksson om-gifne af sextioen personer, hvilka frivilligt öfvergifvit fäderneslandet för att följa dem i landsflykten. Af danska regeringen fingo de ankomne tillstånd att nedsätta sig i Altona eller Fredericia. Sällskapet valde den senare staden, men då de vägrade att aflägga trohetsed, såsom stridande, mot Kristi och hans apostlars lära, blefvo de drifne derifrån och tvungne att gå till sjös. De beslöto då att resa till Holland, och anlände till Amsterdam den 3 juni 1735, efter att under hela den föregående vintern ha varit af stormar kastade kring Belten och Nordsjön. Från Amsterdam begåfvo de sig inom kort tillbaka till Fredericia. Härifrån flyttade de till Altona, hvarest kornetten Erikson afled 1737. Under ledning af hans bror, Erik Eriksson, begaf sig nu sällskapet till en by Surhuisterveen, nära staden Leuwarden i Holland, der det bodde i något mer än två år. Då befolkningen i trakten visade sig hätsk och begynte förolämpa de landsflyktige, sökte de en fristad i Rheinau, der de uppehöllo sig i nära tre års tid och bemöttes med mycken välvilja af grefven af Neuwied. Det oaktadt hade sällskapet att'utstå många vidrigheter, hvarför det återvände till Altona 1743. Efter ett kort uppehåll derstädes beslöto de att öfver Danzig begifva sig till Ösel. I Danzig mottogos de af en välvillig man, Keyser, som erbjöd dem att bebo ett honom tillhörigt hus; men strax blandade sig stadsmyndigheterna i saken. Man betraktade med fasa ett sällskap, “som hvarken var lutheraner katoliker eller reformerte” och för sitt religiösa tänkesätt blifvit utstött från sitt fädernesland. De olycklige fingo ej gå i land, ej hemta dricksvatten, och när en af dem dog, förbjödos de andra att följa honom till grafven. Af medlidande erbjöd en katolsk adelsman dem*fri bostad på sitt gods nära Danzig, men när vagnarne med deras bagage voro lastade, kom bud från samme man, att han, till följd af hotelser från abboten i Oliwa, icke vågade herbergera dem. När nu nöden var som störst, anlände ett bref från general Puttkammer i Wollin, med rekommendation till en hans slägting, öf-verste Puttkammer i Königsberg, dit de begåfvo sig och erhöllo genom hans bemedling tillåtelse att qvarstanna i nämnda stad till våren. — Vid vinterns slut afgingo ett par fartyg, som lastat spanmål i Königsberg, till Stockholm. På dem inskeppade sig sällskapet, som ny sammansmält till 26 personer, och återkom till Sverige den 28 april 1745, efter att i elfva år ha irrat omkring i Danmark, Holland och Tyskland, ett rof för nöd, oro, lidanden och bekymmer af alla slag.

Vid ankomsten till Stockholm begynte de gamla polisförhören och vederbörande gingo till och nied så långt i

försigtighet, att de fråntogo några sällskapets medlemmar bibeln samt fyra exemplar af Nya testamentet. Då uppträdde en köpman från Linköping, Anders Almquist, samlade den spridda hjorden och skänkte den sin egendom Skevik, belägen vid en vik af Höggarnsfjärden, i Vermdö moderförsamling. Här inrättade sig de förföljde, som nu begynte kallas ömsom “Skevikare,” ömsom “Främlingarne på Vermdön,” till ett slags klosterlif, under en föreståndare, hvilken- ledde deras angelägenheter, och med vissa ordningsregler, dem alla måste troget efterlefva. De, som sökte inträde i samfundet, hade att genomgå ett profår inom en liten lägenhet, som Almqvist egde i Johannis församling i hufvud-staden och som han sedan skänkte till sina trosförvamlter. År 1750 inköpte han åt dem en egen begrafningsplats på S:t Johannis kyrkogård i Stockholm, der flere af “främlingarne,” och bland dem Almqvist sjelf, hafva sina hvilorum.

Skevikarne, hvilkas lära ursprungligen synes ha varit lånad från den pietistiske mystikern Gottfried Arnold, nedsjönko under tidernas lopp till ett kommunistiskt sällskap, der kif och processer intogo de forna andaktsöfningarnes plats. Striderna på Guds ords område och lidandet i främmande land tyckas således ha varit för medlemmarne helsosammare än det sorgfria lifvet på Skevik. År 1832 öfverlemnade de då qvarvarande denna egendom till fattigförsörjningen å Vermdön och den 0 december 1845 dog den siste ske vikaren, Per Wal lander, sedan sekten under vextande öden räknat en tillvaro af mer än etthundratjugu år.

Vår psalmbok.

Vår kyrkas psalmbok förskrifver sig ytterst från reformationstide-hvarfvet, då den latinska rnessan afskaffades och gudstjensten begynte hållas på modersmålet. Den första svenska psalmboken utkom 1530 på föranstaltande af bröderna Olaus och Laurentius Petri samt innehöll femton psalmer, dels lånade från äldre kyrkor, dels författade af Luther och Laurentius Petri. Yid sidan af den nya svenska, begagnades likväl ännu de gamla latinska psalmerna, särdeles i städerna, der jemförelsevis flera personer för stodo det främmande språket och inlärda skolgossar med större fullkomlig-het kunde återgifva de. med de gamla psalmerna införlifvade, herrliga tonerna.

Efter hand tillkommo flera nya både psalmböcker och psalmer, de senare mest öfversättningar och bearbetningar af tyska sånger; men ännu hade svenska kyrkan ingen gemensam, offentligt antagen psalmbok. En sådan var emellertid ifrigt efterlängtad, enär olika psalmböcker brukades ej blott i olika stift, utan i olika församlingar.

Bland dem, som lifligast uppfattade behofvet af en fullständig, för svenska kyrkan gemensam psalmbok, var biskopen i Skara, Jesper Svedberg. Efter allvarliga öfverläggningar i ämnet med arkiatern Urban Hjärne, superintendenten i Visby Isr. Kolmodin, prosten i Mora Jakob Boethius m. fl., gjorde han 1691 anmälan härom hos konungen och erhöll uppdrag att gå i författning om det vigtiga verkets utförande. Lyckligtvis egde Sverige vid denna tid en mängd högt begåfvade psalmsångare, såsom: Arrhenius,Brask, Lagerlöf, Ollon/Spegel m. fl., hvilka villigt lemnade sitt understöd, så att Svedberg redan 1693 kunde framlägga ett förslag med 483 psalmer. Den nya psalmboken gillades af teologerna i Upsala, äfvensom af presterna vid 1693 års riksdag, hvarefter hon med konungens samtycke utgafs af trycket. Men nu uppträdde flere kyrkans män med anmärkningar mot densamm^ hvilka anmärkningar ledde derhän, att sjuttio af psalmerna blefvo uteslutna, så att den psalmbok Carl XI slutligen, 1695, stadfäste blott innehöll 413 nummer. — Melodierna till dessa utarbetades och ordnades af professorerna i Upsala, Olof Rudbeck och Harald Valerius; den påbjudna psalmboken fortfor att vara gällande till år 1819.

I den mån språket utbildades och den vittra smaken fick en ny riktning, började röster höja sig mot formen i många af de gamla psalmerna. År 1763 tillsatte regeringen en komité, bestående af hufvudstadens kyrkoherdar med pastor primarius, Göran Schröder, till ordförande, i ändamål att öfverse och omarbeta den Svedbergska psalmboken. Det psalm boksförslag, komiterade afgåfvo, lyckades emellertid icke tillvinna sig något bifall. Detsamma blef förhållandet med den “prof-psalmbok,” hvilken, utarbetad under tillsyn af domkapitlet i Upsala, utkom till jubelfesten år 1793.

Under den följande tiden uträttades ingenting annat, än att åtskillige författare, såsom professorna Odmann och Dahl, kyrkoherdarne, sedermera biskoparne, Franzén och Wallin, samt rektorn vid Carl berg, Mik. Choræus, enskildt utgåfvo sina psalmförsök. År 1811 nedsattes under ärkebiskop Lindbloms ordförandeskap en

psalmbokskoinité, som efter tre års arbete af-gaf ett förslag till förbättrade kyrkosånger. Den djupt religiösa ande, som utmärker den gamla psalmboken, hade i det nya förslaget fått vika för en ordståt, som ej tillfredsstälde det allvarligt kristliga sinnet, hvadan förslaget möttes med allmänt ogillande. Då tog Johan Olof Wallin den stora saken om händer. Med biträde af ett par förtrogna utarbetade han och lät trycka ett särskildt förslag till psalmbok, hvilket utkom 1816 och helsades med allmänt bifall. Efter förnyade granskningar och sedan några ändringar blif-

vit vidtagna öfverlemnades “Wallins psalmbok,” såsom den med rätta blif-vit kallad, till konungens stadfästelse. Denna meddelades den 29 januari 1819, med frihet för församlingarna, der de så önskade, att fortfarande begagna den gamla psalmboken. Såsom bekant är, hafva, i synnerhet på senare tider, anmärkningar blifvit gjorda mot våra kyrkosånger. Om det ock ej kan förnekas, att en eller annan af dessa anmärkningar eger befogenhet, står det likväl fast, att Wallins psalmbok är ett mästerverk, och att få protestantiska länder kunna uppvisa någon bättre än denna.

Gumman, som fick hvad hon ville.

Skiimtsaga på Nerikes-mål, upptecknad af Herm. 77—g.

Dä va en gång e unnatagsgummä, søm mångä ä fäll dä, søm bodde for sej sjølf i e stugä. Föä å klär hadd’ ho fäll så mökke ho gjole mä, men svårt å ledt va dä for’a i allä fall; å inte hadd’ ho nåen, som såg te sej, gummä-stackarn.

Så va ho en dag å skulle ta øpp vatten ur källa; å ve ho drog øpp käl-läkroken va dä e stor gäddä i bytta. Nu må tro gumma vardt nåe te fäjen: e tøkka stormål hadd’ ho inte hatt på mången go dag; å nu skull’n smörja kråset, mente ho. Men bäst ho fundera høkke skulle vara likkst te koka eller steka fisken, så sa gädda: “Um du släpper mej tebakars i källa, får du önska dej tre ting, å hva du önskar, dä ska du få.” — Nu satte gumma te å grunna hur ho skulle kunna önska sej någä, som va rektitt rart; å når ho så ha grunnä e stunn, sa ho: “ja då önskar ja fäll, att vatte-bytta går å sej sjølf frå källa mä vatten, så tränger ja inte um te kånka å bära’na øppfor backøn.

“Dä må ske!” sa gädda.

UÅ så önskar ja, att allt hva ja slår på, ska dä gå åf,” sa gumma, för si ho tänkte på si trubbuga yxä, å att ho inte va g o för å tveta åf ett veäträ en gång.

uDä må ske!” sa gädda.

UÅ så önskar ja, att allt hva ja drar på, ska dä bli långt,” sa gumma, för ho tänkte på blagarnsväfven ho höll på te å väfva, att han va så stäkkuger.

uDä må ske!” sa gädda, å dämmä släffte gurama’na tebakars i källa.

Nu skulle ho te å freksta, um gädda sagt sanning; å så sa ho åt bytta te gå øppfor backøn. — Å allri i väla slcuH’n falle sitt så tokutt förr: bytta te å knäja å gå øppfor backøn, så’nte så mykkä som e vatte-drøpe skvimp. öfver, — å gumma te å skratta å slå sej på knä; men ve ho slo på knä, kyttä benø åf å datt i backøn; för si ho hadde önskä sej, att hva ho slo på, skulle dä gå åf — kan-tänka.Nu må tro, ho vart te sej; i skrämsla satte ho te å storlipa; men ve ho snöt sig i fingrar, följde näsa mä å vart så lång, så ho hån g ännä ner teför-klädsbånnä. Dä fikk ho, förståss, för ho önska sej att hva ho dro på, skulle dä bli långt. Hurte’ss dä sen gikk mä gummä-kraken, vet inte ja; men fäll ä saga sanning, för ja hord’na åf Skammare-Jan, å han hord’na nästä kbk-karns, når han va der å gjole skor i höstas.

Anmärkningar.

a och e uttalas långdraget och skarpt betonadt, nästan såsom dubbelt a och e; o åter är det i munarterna vanliga mellanljudet ua. Unnatagsgummä, gumma, som åtnjuter fördel eller underhåll af andra; föä åklär föda och kläder; hokke hvilket; grunna begrunda, betänka; tveta åf afhugga på tvären; stäkkuger kort; dämma dermed; frrkata fresta, pröfva, försöka; knäja egentligen gå med böjda knän, gå med ansträngning; hytta åf gå, brista af; datt,

imperf. af dätta falla; Skammare-Jan Skomakare-Johan; nästä klokkams hos klockarens.

Om qvinnan i Nordens forntid.

Nordens sagor upprulla för oss en rundmålning af egendomliga skap-lynnen och plägseder. Poesien qväller der fram i ymniga flöden, kraft ligger i handlingen, tyngd i ordet. Huru mycket har ej vår tid att lära af dem i tankens djup och uttryckens korthet? Våra fäder sade mycket i få ord; nutidens barn säga litet i många ord, och mena ännu mindre.

Ehuru dessa sagor hufvudsakligen beröra händelser i Island eller Norge, torde vi dock kunna antaga, utan att begå allt för stort misstag, att samma uppfattning af lifvet väsentligen gjorde sig gällande öfver hela Norden, likasom språket, ehvad det kallades danskeller norröna (nordisk) tunga, till långt in i medeltiden var det samma, endast med den skiftning, som nu munarten i det ena landskapet skiljer sig från den i ett annat. Genom dessa sagor få vi en inblick i våra fornfäders husliga lif, och för denna gång vilja vi i några flyktiga drag framkalla en bild af qvinnan under Nordens forntid, sådan som den historiska sagan visar oss den.

uMan ser ju alltid först på det yttre, derför må först några ord egnas åt hennes utseende och drägt. Hon träder oss tillmötes i de gamla sagorna vanligen hög till växt, ljus till hår och frid till utseendet. Hennes långa hår hänger, åtminstone hos de unga eller ogifta, fritt kring axlarna i “fagra lockar,” endast om pannan fängsladt af ett band, som hos de förnämare blef ett guldband eller diadem af guldsirater. Var håret långt och rikt, vecklades dess nedersta ändar om bältet. Gifta qvinnor hade oftast till huf-vudklädsel en duk af fint, hvitt linne, som påsattes på mångfaldigt omvex-lande sätt. En uppsatt hufvudklädsel kallades fåll och deraf omtalas flera olika slag; men om skilnaden emellan dem vet man just icke mycket. Att hufvudklädseln var hög ansågs för prydligt. Ännu i dag bära de isländska qvinnorna vid högtidliga tillfällen ett slags hufvudbonad af hvittlinne, kallad skautfaldr. Den är af fint, hvitt linne, till formen liknande en hjelm och i undre kanten utsydd med guld och perlor. En tyllslöja nedhänger från toppen. Måhända påminna dessa hufvudbonader mycket om dem som brukades af forntidens qvinnor. I gamla tider kunde qvinnornas hufvudduk vara mycket dyrbar. I den hufvudklädsel, som Kjartan Olofsson förde till Island, såsom en skänk från den norske konungen Olof Trygg-vessons syster Ingeborg, sades 8 öre guld (£ft>) vara invirkade; den räknades också för den yppersta klenod på Island. Den hufvudduk åter, som Vesten Vestensson bragte sin syster Öd, var tjugu alnar lång, på tre ställen invirkad med guldglitter ocli glänsande färger, och skattades som en ståtlig gåfva. Anmärkas bör dock att en aln i forntiden icke var mer än omkring § aln nu för tiden. En särskild hufvudbonad var brudlinet som bruden bar bröllopsdagen. Den bestod af ett långt linnekläde, som fästes öfverst på hufvudet, och nedhängde så långt att tvänne qvinnor uppburo dess snibbar. Troligen betäckte det under bröllopsdagen brudens ansigte. Jomsvikinga-sagan förtäljer, att brudens ansigte var betäckt första bröllopsdagen, hvar-emot hon den andra lät se sitt ansigte. Skalderna nyttja ofta för qvinnan ornskrifningar med hänsyn till hennes hufvudklädsel, såsom “hvit fållad” eller “linbunden,” med flera. Såsom hufvudklädsel för en völva (sierska) omtalas i Torfinn Karlsämnes saga en hufva af svart lamskinn, fodrad med hvitt kattskinn, och såsom resdrägt bars “kufl,” ett slags kappa, som iifven drogs öfver huf vadet. I öfrigt var qvinnodrägten prydlig. Ofta bar den fria qvinnan en kappa af dyrbart tyg, skarlakan (fint kläde, vanligen ehuru ej nödvändigt af röd färg) eller gudväf (ett i sagorna ofta omtaladt dyrbart tyg, troligen siden). Någongång omtalas kappan såsom försedd med bård eller lad. Med lad menades väl ursprungligen ett slags af tunna guld- eller silfverplåtar uthuggna prydnader, som sedan förenades med länkar och påsyddes; men senare förstods dermed hvarje slags bård, vare sig af guld- och silsversirater eller den var utsydd med guld, silke och brokiga perlor. Under kappan bar hon en klädning af olika form och snitt, antingen vid och då sammanhållen kring lifvet af ett bälte, vid hvilket husmoderns nycklar och andra småsaker voro fästa, eller med tillsittande lif. Att bära färgade kläder ansågs prydligt, och ofta nämnes om ett följe, att alla voro i färgade kläder. Häraf kan man sluta, att hvardagsdrägten för simpelt folk var helt grå eller hvit, sådan som fårens ull lemnade den. Deremot nämnas högtidskläder i alla färger, röda, blå, gröna, bruna och så vidare. Förmögnare qvinnor torde sällan burit annat än färgade kläder. Smycken och prydnader af alla slag fattades icke. Sagorna omtala halsringar och halsband, — kedjor med rundslutande länkar tyckas varit okända, — lad (pann-smycken), bröstsmycken, spännen, fingerguld, men framför allt armringen. Måhända var detta både det vanligaste och högst skattade

smycket. Skalderna begagna ofta derpå häntydande ornskrifningar som benämning för qvinnan, såsom “armormsfura” och “Gerd, som armens hängeld pryder,” med flera dylika.Om den unga flickans uppfostran känner man föga. Stundom växte hon upp i hemmet, stundom mottogs hon till fostring af någon vän eller frände till föräldrarna. Ofta var det band af tillgifvenhet, som förenade den unga mön med sin fosterfader, starkare än det, som förband henne med den verklige fadern, och fosterfadern visade å sin sida också mycken svaghet för fosterdottern. Alltid kan man antaga, att hon lika som gossen njöt stor frihet under sin uppväxt. Hon lekte med andra barn, och huru stojande och dristiga barnens lekar än voro, lemnades de alltid i ro med sina upptåg. Man finner sällan, att de tillrättavisades för sitt ofog, såvida de icke, såsom i Nials saga förtäljes, förlöjligade närvarande personer och af dem då'tilltuktades. Hvad flickan lärde var olika slag af handaslöjder och att förestå hushållsbestyren. En och annan lärde äfven runornas kännedom och läkekonst. Hon ansågs då vara särdeles mångkunnig, för såvidt dermed icke förstods seid och annat trolleri, hvilket dock sagorna omtala såsom vanhederligt. Den skonsamhet, som i allmänhet visades qvinnan, kom derfor icke dem till del, som ansågos befatta sig med trolldom, och en sådan kunde stundom utan vidare omständigheter stenas ihjel eller stoppas i en sälbälg (det ouppskurna skinnet af en säl) och dränkas. Så illa ansedd som den vanliga seidqvinnan var, så högt aktades dock völ van (sierskan). Ehuru äfven hon öfvade seid och trolleri, ansågs hon dock nästan som ett högre väsen. Hon inbjöds till alla gillen, anlände dit med talrikt och lysande följe, intog hedersplatsen vid bordet och lönades frikostigt för sina förutsägelser. Ja, hon vördades så högt, att hon på ting kunde blifva skiljedomare. Att uppdraga en bestämd gräns mellan völvan och den simpla troll-qvinnan låter sig icke göra, utan torde man kunna antaga att trollqviunan föröfvade illgerningar, som hon gaf sken af att vara åvägabragta med trolldom eller seid, då deremot völvan, utom det att hon ansågs kunna utforska framtiden, endast befattade sig med trolldom af oskadligare slag.

Då mön blifvit vuxen, följde hon sina fränder till gästabud, till tinget eller de ställen, der den manliga ungdomen, ofta i stora skaror, öfvade sig i vapenlekar och andra idrotter, samt till de så kallade hästtingen, — fordom lika mycket omtyckta som nutidens kapplöpningar, — der hingstar hetsades mot hvarandra. Vid dessa tillfällen träffades ungdomen af båda könen. Qvinnans bifall skattades högt af ynglingen och hon gaf det gerna åt den vapendugligaste och tappraste, äfven om han ej mera hade ungdomen qvar. Så qvad Arnfinn Jarls fagra dotter till den unge Egil Skallagrimssou, som kom för att göra sin rätt gällande, när lotten fallit på honom att dricka tva-männings med henne, en sång, der hon förekastade honom hans ungdom och förmodade bragdlöshet. Sången, här något fritt återgifven, ljöd.

Sven, hvad vill du i mitt säte?

Icke sökte du i kampen

Ofta mätta glupske ulfven?

Yngling, vik ifrän mitt rum!

Icke hörde du om hösten,Huru korpen skrek på valen,

Ej med blottadt bröst du mötte Blodigt färgadt svärd i striden.

Forst sedan Egil med en annan sång förklarat sig vara tapper och vapen-duglig, antogs han af den väna mön till stallbroder i dryckeslaget.

Tilldrog sig vid vapenlekarne eller bollspelet någon ung man en mös uppmärksamhet, visste hon ofta på något sätt locka honom till sig. Valgerd Ottars dotter dolde vid ett bollspel under sin kappa bollen, som flög miste, och förklarade, att den som kastat skulle sjelf hemta den. Så kora då den väne Ingolf Torstensson för första gången i Yalgerds närhet, och en kärleksförbindelse ingicks, som sedan blef dem och deras slägt ganska olycks-bringande. Flera andra kärleksband blef vo väl äfven knutna och under-höllos sedan vid de besök, som den unge mannen gjorde i möns föräldrars hus, vid tafvelbordet — ett slags bräd- eller damspel, som mycket behagade den qvinliga ungdomen; hvarför mön af skalden kallas tafvdbordets skydds-dis, — eller då hon satt i sin frustuga vid väfven eller sömarbetet och älskaren för henne omtalade sagor och qvad kämpavisor. Måhända diktade han äfven

ett lofqväde öfver hennes fägring eller en så kallad kärleksvisa, ehuru föräldrarna ofta ganska‘illa upptogo ett sådant skaldskap, emedan deri genom hennes umgänge med skalden blef allmänt kunnigt, helst som han måhända ej hade allvarliga afsigter, eller annars ej var något önskvärdt gifte. På Island var det vid fredlöshetsstraff förbjudet att qväda kärleksvisor om en qvinna. Sannolikt föranleddes denna stränga lag genom missbrbket af kärleksvisan, som kunde vara både sårande för sedligheten och förnärmande för mön och hennes föräldrar. Den ofvan omtalade Ingolf Torstensson qvad en dylik sång om Valgerd Ottars .dotter, då hennes fader förbjudit hans besök hos henne. Ottar klagade hos Ingolfs fader, och*, då detta ej hjelpte, instämde han honom till tinget. Ingolf var en mäktig mans son och hade tappra fränder; desse lupo till och sprängde rätten, så att ingen djom blef fäld. Ottar flyttade till en annan trakt, men upphörde icke med att sända trälar och fredlöse för att i Ingolfs eller i hans skuldlöse broders blod aftvå sin skymf. Ingolf vaktade sig, men brodern Gudbrand föll slutligen för en af Ottars sändemän.

Huru strängt de gamle aktade qvinnan och höllo på sedligheten, bevisas bland annat deraf, att lagen till och med kunde belägga med landsflykt den man, som kysste en qvinna mot hennes vilja, och skedde det äfven med hennes medgifvande, egde hennes fränder att derför utkräfva höga böter. Man var ömtålig för allt, som kunde skada hennes rykte eller familjens heder.

Mäktigt kunde kärleken gripa nordbons sinne. För att vinna en mö utförde han de mest äfventyrliga bedrifter; för hennes skull lemnades stundom allt åsido. Så förtäljes om Harald Hårfager, att han för att vinna Gydas kärlek gjorde sig till envåldsherre i Norge, och för att få Ragnhild den stolta, som ej ville “offra sig för att få trettiondedelen af en konungskärlek,” skilde han sig vid trettio, — andra säga nio hustrur, och då Snöfrid blef hans maka, glömde han för hennes skull allt och tänkte endast på henne. Då hon slutligen dog, sörjde han vid hennes lik i tre år. Men de älskogsförhållanden, som sagorna visa oss före eller utom äktenskapet, te sig öfverhufvud taget ganska besyn ner ligt. Oemotståndligt dragas de älskande till hvarandra, oaktadt alla hinder, och skiljas åter utan att man förmår fatta orsaken. Det hela är en spännande gåta utan lösning; men då man läst om några dylika sagor — Kormatø, Gunlög Ormtungas, Hallfred Vandråd esk al ds och andras, — är man nästan villig att antaga, att den så högt prisade “troheten i norden” var betydligt utblandad med nyck och lättsinne.

Det är allmänt antaget, att qvinnan i nordens forntid åtnjöt en hög grad af aktning; men detta var mera deri genom att hon sjelf stolt och hög-sinnad visste tillvinna sig aktning, än derför att lagen tillerkände henne några synnerligen stora rättigheter. Våra förfäder lemnade i allmänhet föga åt hjertats röst afgörandet af de äktenskapliga förbindelser, som knötos, och lagen gaf mön ingen rättighet vid afslutandet af hennes gifte. Då kristendomen blifvit antagen, förbjödo dock några lagar, såsom stridande mot Guds lag, att tvinga en mö till gifte emot hennes vilja. En enka hade väl större frihet, dock berodde hon i detta afseende af fader, bröder, ja af vuxne söner. Vanligen torde dock fadern frågat sin dotter om hennes tycke, innan han lemnade sitt jnord, och sagorna anföra många exempel på mör, som förkastat sin faders val eller förelagt friaren vilkor, som han måste uppfylla för att vinna henne,.såsom att han skulle skaffa sig äretitel eller höfdingskap och dylikt. Men man finner äfven ofta, att fadern det till trots stått vid sitt gifna ord. Så sade Osvif Helgesson, då hans dotter Gudrun förkastade Bolie Torlekssons giftermålsanbud: “Folk säga, att du nu handlar med mera högmod än förstånd, då du gifver en slik man, som Bolie är, afslag. Så länge jag lefver skall dock jag råda för mina barn i de ting, som jag bättre förstår än de.” Gudrun så tilltalad gaf sitt samtycke. Här-af uppkom ovänskapen mellan Kjartan Olofsson och Bolie, som ledde till begges bane.

De unge männen hade väl att lagligen råda för sitt gifte, men då man i äktenskapet främst åsyftade att förvärfva sig rikedom och mäktiga slägt-förbindelser, finner man ofta i sagorna, att sonen helt och hållet följer sin faders vilja. “Jag har tänkt ut ett gifte för dig, om du vill följa mitt råu.’ säger fadern. Den unge mannen svarar: “Det vill jag visst, ty du råder mig bäst.” Ofta hade hvarken fader eller son sett den tillämnade brudeu, endast hört henne omtalas som ett godt gifte, en vän mo och en kärnqvinna. Och så redde de sig till giljarefärd. Fadern eller en annan, vanligen äldre frände, åtföljde ungersvennen för att köpslå om bruden. Stundom betraktade flickan äktenskapet lika affärsinessigt. Jorunn Björns dotter svarade på Höskuld Dala-Kollssons frieri: “Efter allt hvad jag hört om dig, kan jag endast svara väl på denna sak, ty den qvinna blir väl tillgodosedd, somtD AIRIL M«

ir.eo HiSI

Dominus protector noster.

(Herren vår beskyddare]ctrom,

(TAMIL M

1C97 17 IH

:V|e<l fiiids hjelpfår dig; dock må inin fader mest råda häruti.” Derpå blef hon fäst med mycket gods.

Att ett afslaget frieri under dessa förhållanden sällan kunde medföra någon hjertesorg, faller af sig sjelft. Det var i stället en hederssak, och blodiga fejder följde ofta på en sådan skymf. En täck bild ur lifvet i forntiden lemriar Olof Pås frieri till Torgerd, Egil Skallagrirassons dotter. Det skedde på tinget. Höskuld, Olofs fader, begärde Torgerd af Egil för sin son. Denne svarade dertill, att han för sin del bade intet deremot; “men,” tillade den annars så stränge och hårdsinnade bärsärken, “ingen skall dock erhålla Torgerd emot hennes vilja.” Torgerd nekade, ity att Olof var träl-boren, ehuru hans moder var en irländsk konungadotter, men bortförd och såld som trälmö i Norge, der Höskuld köpte henne till frilla åt sig. Då Olof erfor möns svar, — som han dock aldrig sett, — tog han det ganska tungt, men gaf dock icke sin sak alldeles förlorad. Han smyckade sig på det ståtligaste och gick till Egils bod på tinget. Här såg han för första gången Torgerd och steg fram och satte sig vid hennes sida, sägande: “D.u tycker väl det vara djerft af trälqvinnans son att sätta sig vid din sida?” “Och du,” genmälte hon, “tycker dig nog hafva utfört större vågstycke än tala med en qvinna.” Derefter samtalade de hela dagen och Torgerd nekade icke längre att blifva hans hustru.

Då en mö fästes, synes mellan de båda parternas fränder ett formligt kontrakt blifvit uppgjordt. Derför kallas det också brudköp. Brudgummens fränder uppgåfvo hans förmögenhet, och brudens fader uppgaf sin dotters fel och förtjenster, på det att intet svek skulle vara i köpet. Mannen köpte sin hustru för en viss gåfva af hennes giftoman. Denna gåfva lades dock till hustruns gods, och fick sedan namn af tillgift, samt bestämdes till hälften af hemföljden eller den lott, som hustrun medförde i boet. Dagen efter bröllopet skulle ock hustrun erhålla morgongåfva eller bänkgåfva. Vid mannens död tillföllo enkan både tillgift och hemföljd, men dog hustrun före mannen, då måste denne till .hennes arfvingar utbetala hemföljden. Egentlig egendomsgemenskap synes icke hafva egt rum utom i särskilda fall. T Nials saga omtalas Hallgerds — Gunnars af Lidarände hustrus — arbetsförman och huskarlar, och Nials sonhustrur, hvilka dock lefde i svärföräldrarnas hus, hade så väl fåraherdar som andra trälar.

Mannen var förbunden att väl behandla sin hustru, att låta en skymf, som blifvit henne tillfogad, botas lika som egen och att låta henne råda för hushållet inom hus. Ja, man finner till och med, att en och annan omtänksam fader låtit mågen förbinda sig att köpa smycken och praktkläder, som han hade råd till, åt sin hustru.

Då nu qvinnan blifvit gift, åtnjöt hon det anseende, hvartill hennes mans ställning berättigade henne, och hennes heder var äfven hans. “Refna skall sitta i högsätet och alltid värderas mest, så länge jag är i lifvet,” sade Kjartan Olofsson om sin hustru, då det vid ett gästabud hos hans föräldrar blef fråga om, hvilken som skulle sitta främst. Inom hus varhusfrun oinskränkt rådande öfver trälinnorna och hushållsväsendet. Om Bergtora Nials hustru heter det, att hon fäste (städslade) huskarlar, och hennes bud aktades lika högt som hennes mans. Om Ruts hustru Unn vittnade husfolket, att han lemnade henne full frihet att råda för den inre hushållningen. I Grettes saga omtalas, att Vermunds hustru Torborg var en så förståndig qvinna, att hon i sin mans frånvaro afgjorde alla tvistig-heter och styrde häradets angelägenheter. Då den fredlöse Grette en gång fångades af bönderna och desse genast ämnade hänga honom, emedan ingen af dem vågade på sin gård hysa den fruktade biltoge, tog Torborg, som i detsamma kom ridande der förbi, honom i sitt hägn, förde honom till sitt hem och förplägade honom väl. Då Yermund kom hem, rynkade han väl ögonbrynen, då han fann en fredlös i sitt hus, men Torborg förstod att genom sina väl lagda ord blidka honom. “Hvi gaf du honom lifvet?” sporde Ver-mund. “Dertill hade jag trenne skäl,” svarade hans hustru. “Det första är, att hvar man måste anse dig för en så mycket större höfding, då din hustru vågade göra slikt. Det andra, att hans fränka Refna väntade ej af mig, att jag skulle låta döda honom, och

slutligen är han sjelf en stor, fastän olycklig hjelte.” Vermund tackade då sin hustru och sade henne vara en förståndig qvinna.

Många fall af toffelvälde förekomma äfven i forntiden, ehuru benämningen var för den tiden främmande. . Om Vigdis, Tord Godde9 hustru, för-täljes, att hon hade mera i huset att säga sin man, och mot hans vilja tog hon en fredlös i huset. Tord var missnöjd häröfver och ville för penningar öfverlåta honom i blodshämnarens händer. Yigdis räddade honom för andra gången och sände honom i säkerhet med en trogen träl, som hon derefter gaf friheten och den penningesumma, Tord tagit för att förråda den fredlöse. Enahanda förhållande rådde mellan Björn i Mörk och hans hustru Valgerd. Hon hade blifvit honom gifven för penningars skull, och samlifvet var derefter. Björn prisade sin tapperhet, men Valgerd sade honom med den mestskoningslösa bitterhet sina tvifvel härom. Man hyser nästan medlidande med den godsinnade, fastän något skrytsamme äkta mannen, då han ber Kåre Sölmundsson — hvilken då genomströfvade Island för att hämnas Nials och hans söners innebrännande och äfven besökt Mörk, — att tala godt om hans tapperhet för Valgerd, “ty mig tror hon ju icke,” tillade han. Kåre gjorde äfven så till hans stora belåtenhet.

En qvinnas fel, ja till och med brott, bemöttes i allmänhet med öfver-seende, måhända derför att man ansåg henne otillräknelig. Någon gång hände, att, till följd af de i forntiden så djupt rotade åsigterna om slägtmed-lemmarnes solidariska ansvarighet, en man,'som hade skäl till missnöje med sin hustru, klagade för hennes fränder. Så bjöd Torudd, full af ovilja öfver Björn Åsbrandssons täta besök hos hans hustru Turid, till sig hennes bror Snorre Gode, och androg för honom sin klagan. Snorre begaf sig å väg för att dräpa Björn, men ingen omtalas hafva fält ens ett tadlande ord till Turid. Vanligen sökte dock den förolämpade maken sjelf råda bot för detonda, genom att dräpa sin medtäflare. Ingenting kunde då rädda denne for liämden, hvarken anseende eller rang — eller mäktiga fränder, ja icke ens konunganamn. Klypp Herse inträdde i konung Sigurd Slefvas sal, der denne drack med sina män, och satte sin yxa i hufvudet på konungen, sotil lönat hans gästfrihet med att våldföra hans hustru. Och den mäktige Håkon Jarl kostade det rike och lif, att han eftertraktade Orm Lyrgjas väna hustru.

Då emellertid hustrun betraktades såsom i viss grad mannens tillhö-righet. kunde han naturligtvis skilja sig vid henne och, när han behagade, skicka henne åter till hennes fränder emot hennes vilja, dock alltid med fara för desses hämd, om inga skäl förefunnos. Exempel finnas äfven på, att mannen vid sin död borttestameqterat henne. Det uppgifves äfven ett fall, då tvänne män bytte gårdar, lösören och hustrur samt att den enes hustru af grämelse häröfver hängde sig i gudahuset. Om detta sistnämnda var undantagsfall, så kan dock icke nekas, att man ofta godtyckligt skilde sig från sin hustru. Så t. ex. Tråen Sigfusson, som skiljde sig vid sin hustru för en liten vers, i hvilken hon på ett gästabud gjorde gäck af honom. Och så litet ansågs detta vara illa gjordt, att Höskuld Dala-Kollsson på den vise Nials förord genast gaf honom sin dotterdotter till hustru.

Om mön hade* litet att säga, hade hon dock liksom mannen ganska lätt att finna orsak till skiljsmessa. Stundom voro dessa både godtyckliga och obetydliga. Så var på Island lagligt skäl till skilmessa, om en man klädde sig i qvinnokläder eller en qvinna i karlkläder. En hustru, som åt sin man sydde en skjorta med för vid halsringning, kunde sålunda af detta skäl åbe-ropa yittnen och förklara sig skild vid honom. Så förfor Gudrun Osvifs dotter, då hon ville skilja skilja sig vid sin förste man Torvald. Af samma orsak skilde sig hennes älskare Tord från sin hustru Öd, — hon begagnade byxor som en karl, — och Gudrun och Tord gifte sig derefter. Öd hämnade sig genom att rida till sätern, der Tord uppehöll sig, och tillfoga honom flera sår, hvaraf han hade men till sin död. Tord sade, att hon endast handlat rättvist. Ett annat skäl till skilsmessa var också, om mannen icke ville hämnas'eller skydda hustruns fränder, eller visade sig vara en feghjertad stackare. Stundom tvang hustrun sin man genom hot af skilsmessa att i sådana fall efterkomma hennes önskan; ett hot, som vanligen gjorde verkan, om icke för hustruns egen skull, så dock för hemföljdens, hvilken hennes fränder i så fall hade rätt att utkräfva. Någon gång anföres såsom orsak till skilsmessa, att hustrun blifvit till äktenskapet tvungen, — af detta skäl skilde sig den unga Stengerd från den gamle Berse — eller att hon var sjuklig och ej orkade förestå mannens hus. Det är dock nästan omöjligt att härvid skilja lag från hvad som var godtyckligt, men dock blifvit häfd-vunnet bruk, eller hvad som endast opåtaldt fick ega rum. Misshandlingar och slag voro dock alltid en giltig grund för skilsmessa. Snorre Godes moder Tordis skiljer sig från sin andra man Börk den Digre, derfor att han i vittnens

närvaro slog henne, då hon, sörjande öfver sin olycklige broderGisle Surssons död och retad öfver att i sitt hus nödgas emottaga och undfägna hans baneman Ojolf Grå, genomborrade dennes lår med det svärd, som han lagt ifrån sig och hvilket förut tillhört hennes broder Gisle. Funnos inga vittnen till misshandlingen, synes dén ej varit laglig grund till skils-messa; men den stolta hustrun fördrog sällan tåligt en sådan skymf. Hallgerd Höskulds dotter lät för en kindpust sin fosterfader Tjostolf döda sin förste man, *Torvald Osvifsson. Hennes andre man Glum fick sin bane af samma hand för samma orsak, ehuru emot hennes vilja. Den tredje, — sagornas älskling, Islands störste idrottsman,—-Gunnar af Lidarände, gjorde sig under uppbrusning skyldig till samma förseelse, då han fick veta, att hans hustru af hämd hade låtit en träl för hennes räkning begå stöld —den nesligaste handling i forntiden. Hon lofvade honom då att alltid minnas det och hämnas, om hon kunde. År förgingo. Då blef en natt Gunnars hus omringadt af hans fiender. Den snällaste bågskytt försvarade han sig länge för öfvermakten. Bågsträngen brast. Han bad Hallgerd om ett par lockar af hennes hår och att hon med hans moders tillhjelp skulle sno honom en ny sträng. “Gäller det dig något?” sporde hon. “Mitt lif gäller det,” var svaret. “Då skall jag nu,” sade Hallgerd, “minnas den kindpust, du slog mig, och aldrig bryr jag mig om, antingen du värjer dig längre eller kortare.” “Enhvar har något till sin berömmelse,” svarade Gunnar, “och jag skall ej längre bedja dig derom.” Han värjde sig derefter med spjutyxa och svärd en stund, tills han, trött och utmattad af blodsförlust, neddignade och blef dräpt. Hallgerd är dock en af de mörkaste, om icke den allra mörkaste. af de qvinnobilder, som sagan visar oss. Grym, högmodig, prakt-lysten, eftersträfvande andras gods och slösande med sitt eget, har man svårt att i denna tafla finna en enda ljusglimt, och måhända torde det vara orätt, att som ett exempel anföra en person, som troligen var af sitt slag den enda.

Hvad som besynnerligt nog aldrig var lagligt skäl för skilsmessa var mannens otrohet, som i dessa tider var ganska vanlig. Att ega mer än en hustru var visserligen aldrig tillåtet, dock gjorde konungen ett undantag från denna regel. Harald Hårfager säges hafva haft ända till trettio hustrur, och Harald Hårdråde, som dock var en kristen, hade tvänne. Ofta nödgades hustrun till och med i sitt eget hem fördraga mannens otillåtna förbindelse med en, såsom det hette, medtäflerska vid härden. Äfven Nials äktenskap med Bergtora Skarphedensdotter, annars ett af de lyckligaste sar gorna veta att omtala, saknade icke ett dylikt skuggdrag. I Laxdölingarnes saga anföres, huru Höskuld hemförde en trälqvinna från Norge, hvilken var öfvermåttan vän, men sades vara stum. Illa behagade detta hans hnstru Jorunn, och hon sade, att trälqvinnan måste arbeta eller lernna huset. Höskuld sade, att hon skulle uppassa honom och hans hustru. En dag upptäcker han, att hon heter Melkorka och är irländske konungen Myrkjartans dotter. Den stolta Jorunn frågade så litet efter denna upptäckt, att hon som förut lät konungadottern af kläda sig, då hon gick till sängs. En daglade Melkorka Jorunns fotbeklädnad på golfvet; Jorunn kastade sina strumpor i hennes hufvud. Melkorka vredgades och satte sin knytnäfve för husfruns näsa, så att den sprang i blod. Höskuld kom till och skiide dem åt, men Melkorka fick sedan sin egen bostad, der hon uppfostrade sin och Höskulds son Olof På.

Hvad nordbon i forntiden, näst efter god slägt och rikedom, mest värderade hos qvinnan var duglighet i hushålls väsendet och — ett manligt sinne. Våra dagars så ofta och om så många olika egenskaper brukade, och missbrukade ord — qvinlighet var icke ens kändt. En mö med manlig hug önskade våra fäder till följeslagerska genom lifvet och till moder åt sina söner. Mildhet och saktmod voro dygder, som föga skattades hos den tidens folk. De blefvo ofta förblandade med feghet och svaghet, och utmärkte också föga den tidens qvinnor. Att det emellertid låg mycken godhet och ädelmod i grunden hos forntidens qvinnor, bevisas bland annat äf-ven af det deltagande, som visades de olycklige fredlöse. Flera exempel härpå äro redan anförda, dock må ännu ett nämnas. Den redan ofta omtalade Gudrun Osvifsdotter hade i sitt hus lemnat skydd åt den fredlöse Gunnar Tidrandebane. Hon var vid denna tid enka efter Bolie Torleksson och stod i begrepp att ingå i sitt fjerde äktenskap med Torkel öjolf-son. Bröllopet pågick som bäst, fränder och gäster voro församlade i Gudruns hem, sjelf satt hon höljd i brudlin på tvärpallen (gafvelbänken, q vinn om as plats), Gunnar stod i dörren, döljande sitt ansigte med en sid hatt och en t or kappa. Torkel Öjolfsson igenkände honom dock, och hade lofvat sin namne, Tidrandes broder, att vara denne behjelplig att gripa Gunnar, ehvar han än anträffades. Torkel befalde derför sina män att taga fatt på flyktingen. Gudrun reste sig då från brudbänken, bjöd sina huskarlar samla sig till Gunnars försvar och icke

skona någon, eho det än vore, som ville förgripa sig på honom. Torkel bad Gudrun, att låta Gunnar draga bort. Hon svarade, att han sjelf kunde fara sin väg, då han ville utlemna den man, som hon tagit i sitt hägn. Snorre Gode, gemensam vän till brud och brudgum, trädde med vanlig smidighet emellan och förmådde Torkel att gifva efter. “Du kan nu sjelf se, hvilken stormanlig qvinna Gudrun är; hennes like får du aldrig,19 sade han. Torkel gaf icke allenast nu vika, utan han skänkte äfven framdeles på Gudruns bön skepp och gods åt Gunnar, som for öfver till Norge och der blef en betydande man. “Icke dugde det,11 sade Torkel gillande till sin hustru vid detta tillfälle, “att du, som är en storsinnad qvinna, skulle fått en stackare till man.”

Då äktenskapet i allmänhet afslöts af beräkning, finner man mindre ofta iuom det fornnordiska giftet den varma kärlek, det innerliga förtroende, som man älskar att tänka sig rådande mellan makar. Ofta säger sagan: “endast godt är att säga om dessa makars hemlif, ehuru de hvardagligen icke mycket umgingos.11 Dock saknas icke exempel äfven på motsatsen. Befna, Kjartan Olofssons hustru, dog af sorg öfver sin unge makes död och Öd delade med sin man fredlöshetens faror och mödor. Hennes ord, då svå-gern Torkel hört det samtal, hon hade med hans hustru Åsgerd, är ett talande bevis på det förtroende hon hyste för Gisle och blir det så mycket mer i jemförelse med Åsgerds ord, att hon tänkte “lägga sina händer om Torkels hals och sedan ljuga.” “Jag,11 sade Od, “skall omtala för Gisle allt, som jag har af vigt att säga eller öfverlägga om.” Olyckan och fredlösheten endast stärkte deras kärlek. En gång, då Öjolf Grå bod Öd att sälja sin mans lif för penningar, låtsade Od, för att se, huru långt han kunde gå i låghet, att lyssna till hans ord och öfverlägga. Fosterdottern Gudrid blef rädd och sprang att varna Gisle. Denne, som fredlöshetens långa år gjort mörkrädd och skuggrädd, hyste dock icke ett ögonblicks tvekan om sin hustrus till-gifvenhet och trohet, utan svarade: “Var du lugn, icke lär jag förlora lifvet derigenom, att Öd sviker mig.” . Onda drömmar plägade hemsöka Gisle. Så gjorde de äfven den sista natt han lefde. .Han föreslog då, att de skulle gå till ett gömsle, han hade bland fjällen. De gingo — Öd, Gisle och fosterdottern. Gisle bar i sin hand en kafle och ristade runor deruti; spånorna föllo på marken och vägledde förföljarne. Öd stred vid hans sida i fjällklyftan och fälde hans dödsfiende till marken med en staf. Då sade Gisle: “Det visste jag för lång tid sedan, att jag var väl gift, men dock visste jag icke, att jag vore så väl gift, som jag ser, att jag är.” Öjolf sprang upp och bjöd tvänne af sina män gripa qvinnorna och hålla dem. Gisle föll efter ett hjelternodigt försvar. Hans sista ord voro ett qväde, hvaruti lian besjöng sin ståndaktighet och prisade sin hustrus trohet. Öd trifdes ej mera på Island, utan for till Danmark, antog der kristendomen och dog sedan på en pilgrimsfärd söderut.

I den åldriga Berg tora, Nials hustru, framställer sig en annan bild af en hängifven fornnordisk hustru, och denna framträder så mycket skarpare som Bergtoras karakter och personlighet just icke var mild eller blöd. Den sträfhet och stolthet, som utmärkte henne, sticker bjert af mot den ömhet* hon hyste för sin man, och den uppmärksamhet, hvarmed hon följde hans minsta handlingar, gissade hans Önskningar och uttalade dem, innan de bos honom ens tagit form af ord. “I ären ett löjligt par, du och Nial,” sade den sköna men illasinnade Hallgerd till Bergtora, som hon ville kränka — “han är utan skägg, och du har en kartnagel på hvarje finger.” “Sant,” svarade Bergtora, “men vi hafva ännu icke förebrått hvarandra derfor. Din man Torvald hade skägg och du rådde honom likväl bane.” Dessa ord måla Bergtoras karakter, lika väl som samlifvet i hennes äktenskap: de gifva tillkänna, att Nial och hon kände hvarandras brister, men det oaktadt älskade hvarandra. De gifva äfven vid handen, att ingen annans fel hos Bergtora kunde göra räkning på samma öfverseende, utan att hon skulld betala stickord med stickord, och vedergälla dråp med dråp. Trogen som i lifvet står hon vid sin makes sida i döden. Nialssönerna hade genom sin fosterbroder Höskuld Hvitanes-Godes mord ådragit sig hans hustrus och hennes frände Floses hämd. Fiender omringade en natt Bergtorshvål och itände huset. Flose gick till dörren och tillbjöd qvinnor och tjenstehjon fri utgång. Hantillbjöd Nial derefter att gå ut, men Nial nekade, emedan han var en gammal man och föga skickad att hämnas sina söners död. Flose uppmanade då på det enträgnaste Bergtora att gå ut, han ville ej hafva hennes död på sitt samvete. Af ven hon nekade med de bekanta ordeu: “Jag blef ung gif-ven Nial. Det har jag lofvat honom, att ett skulle gå öfver oss båda.” Derefter gingo de båda makarna till sin bädd, och anbefallande sig i Guds händer insomnade de i sin sista sömn.

Äfven i ett annat afseende lemnade lagen qvinnan utan rättigheten hon hade intet ord att säga öfver sitt späda

barn. Fadern bestämde det till lif eller död. Om det än sällan inträffade, att barn utsattes, egde det dock stundom rum af allehanda orsaker, såsom då barnet var svagt, eller dess moder misshagat sin man. Icke sällan berättas äfven, att frillobarn blefvo efter husfruns tillskyndelse utsatta. Ofta visste dock det utsatta barnets moder att på något sätt kringgå mannens befallning, öppet trotsa den vågade hon ej. Då Torsten Egilsson, om hvars samlif med sin hustru Jofrid annars allt godt förtäljes, med anledning af en olycksbådande dröm, hade be-falt sin hustru att låta utbära det späda barn, hon under hans frånvaro komme att föda, sände hon det till Hjardarholt, der hennes svägerska Tor-gerd uppfostrade barnet, och det förblef der till sitt sjunde år. Torsten kom då på besök till sin syster; han såg sin dotter och prisade den lilla möns fägring. Torgerd förtäljde honom då förhållandet, och Torsten sade sig vara ganska nöjd, att de — hans hustru och Torgerd — på detta sätt godt- f gjort hans odåd. Detta barn var den af sagorna för sin vänlek så högt prisade Helga den fagra, för hvars egande de båda skalderna Gunlög Ormtunga och Rafn stredo och läto sina lif.

Stolt och storsinnad i alla öfriga förhållanden var qvinnan under denna tid det äfven som moder. Kärare än hennes sons lif var hans heder och anseende. Sjelf tålde hon ingen förolämpning, och många äro de fall, då en moders eggelser att hämnas en skymf vållat blodiga fejder. Gerrid gick ut i dörren, då hennes son Toraren underkastat sig att Torbjörn Digre i hans gård ransakade efter sina förlorade hästar, och sade: “Alltför sant är det som förmäles, att du Toraren har mera qvinno- än karlasinne, då du skall tåla hvarje skam af Torbjörn Digre, och icke vet jag, hvi jag har en slik son.” Toraren sprang då fram, sägande sig ej längre vilja tåla Torbjörns förnärmelser. Följden blef Torbjörns och flera andras fall och Tora-rens egen landsflykt.

Under den tvist, som Bergtora, Nials hustru och Hallgerd, Gunnars af Lidarände hustru, upptogo mot hvarandra och som deras män, förenade sins emellan med varm vänskap, hvarken förmådde nedtysta eller stäfja, följde förolämpning på förolämpning och den ene trälens och huskarlens dråp på den andres som vedergällning. Slutligen gaf Hallgerd Nial och hans söner öknamn och lät qväda en nidvisa om dem. Bergtora, underrättad härom, äfven som att Gunnar mycket vredgats och förbjudit sitt husfolk att lära sig visan och upprepa öknamnet, uppmanade sina sönertill hämd, och vände till och med Gunnars vrede till en eggelse för sönerna. Skarpheden, hennes son, svarade väl: “Icke hafva vi qvinnosinne, att vi skola vredgas öfver allting,11 och då modern det oaktadt icke teg, sade han hånleende: “Gumman, vår moder, har sin gamman af att egga oss/1 Men svetten stod honom i pannan och röda fläckar brunno på de vanligen bleka kinderna. Af hans bröder teg Helge och förändrade icke en min, Grim bet sig blott i läppen och Höskuld lemnade rummet. Om aftonen, då man redan gått till sängs, hörde Nial en yxa klinga, han stod upp; sköldame, som plägade hänga i stugan, voro borta, sönerna voro gångna i sin moders sändning.

Nästan hela Dråplögssönernas saga upptages med berättelsen om den fejd, desse upptogo, eggade af sin moders ord, för att hämnas de smädelser, som en huskarl sagt om henne. Sönernas lif kostade det, men äran är ju mer än lifvet, tänkte Dråplög och med henne många andra mödrar.

Emellertid, huru käck den nordiska qvinnan än var att egga till strid, torde dock behöf va nämnas, att hon högst sällan och endast i yttersta nödfall sjelf grep till vapen. Den tappra sköldmön förekommer endast i de mytiska eller heroiska sägnerna och sångerna, aldrig i de historiska sagorna. Det är naturligt att hon, så ofta oförsonlig i fiendskap, närde och underhöll de i forntiden så vanliga slägtf ej derna, hvilka icke ens kristendomen mäktade hämma, och att hon icke gerna lät blodshäinden hvila är naturligt, då man känner hennes skaplynne och vet, att hämden efter den döde fränden var en helig pligt, som ålades henne af religion och sedvänja, om äfven ej af hjer-tats röst. Man läser icke utan rysning, hur Torgerd, Vigfus1 hustru, for från den ene fränden till den andre, sökande en hämnare efter sin mördade man. Alla undandrogo sig att uppträda mot den då ännu unge, men mäktige och sluge Snorre Gode. Slutligen förmådde hon den ädle Arnkel Gode att åtaga sig åtalet, genom att i ett kläde bringa honom den dödes hufvud, som hon afskurit; men Arnkels egen död blef deraf en följd.

Höskuld HvitanesGode blef dräpt af sina fosterbröder Nialssönerna. Hans hustru Hildegunn bjöd sin fosterfader Flose till sig, slog den dräptes blodiga kappa kring sin frändes kappa med orden: “Denna kappa gaf du Höskuld, och jag vill nu gifva dig den åter, i den blef han dräpt. Jag tager Gud och alla goda män till vittnen, att jag

besvärjer dig att hämnas hans död, eller vare du hvar mans niding.11 Flose kastade kappan åter i Hildegunns famn och sade: “Du är en förfärlig qvinna: du vill att vi företaga det som blir sämst för oss alla. Ja, kalla äro qvinnoråd.11 Han var så skakad, säger sagan, att han stundom blef röd som blod, ömsom blek som ett lik och ömsom svart som Hel. Dock ansåg han sig ej kunna undandraga sig Hildegunns uppdrag, och följden blef Nials och hans söners innebrännande.

En eller annan man fanns dock benägen till försonlighet. Ingemund Bonde sände sin sven för att tillsäga sin baneman, att taga sig i akt för de hämdetörstande sönerna. Olof På förlikte sig äfven med sin mest älskade son Kjartans dråpsman, Bolie Torleksson. Denne var dock hans brorsonUnLKIIIKA lELE<rø©IRA\.

iiM'im

Gud iiuU hoppGud mili hoppoch fosterson p& samma gäng, och den nära frändskapen gjorde äfven sitt till att stämma honom försonligt. Kjartan och Bolie voro icke endast fosterbröder, utan äfven hjertevänner, tills kärleken till en och samma qvinna, Gudrun Osvifsdotter, ätskilde dem. Gudrun föredrog Kjartan, men gaf i hans frånvaro sin hand åt Bolie, dertill förmådd af sin fader och troende Kjartan vara trolös. Då Kjartan kom åter, var hon Bolies hustru. Det gick Kjartan hårdt till sinnes, men han tog dock den icke så fagra, men mera veka och blida Refna till hustru. Hatet upplågade nu på ett förunderligt aätt blandadt med och dämpadt af den ömhet för fosterbrodern» som ännu låg qvar på hjertats grund. Ömsesidiga förnärmelser tillfogades och fördrogos med mer än vanligt tålamod, tills Gudruns eggelser förmådde Bolie, att jemte sina svågrar Osvifssönerna lägga sig i försåt för Kjartan. Länge undvek Bolie att strida mot fosterbrodern; men striden vände sig till fördel för Kjartan, svågrarna hånade honom, och Gudruns eggelser glödde i hans själ. Han drog sitt svärd. Kjartan sade då: “Visserligen ämnar du nu öfva nidingsverk, frände; men mycket hellre mottager jag banesår af dig, än jag sjelf vill gifva dig det/1 Han kastade sina vapen, och utan att säga ett ord gaf Bolie honom banesår. Bolle ångrade genast sin gerning och lade sin arm omkring Kjartan, hvilken utandades sitt lif vid Bolies knän. Gudrun log, då hon erfor hans död, och prisade sin mans bedrift, sägande: “Stordåden växa, jag har spunnit till tolf alnar garn och du har fält Kjartan.11 “Sent,11 svarade Bolie, “vill denna osälla gerning gå ur mina tankar, om du än icke påminner mig derom.11 Gudrun vidblef: “Icke räknar jag det för en olycka; mig tycktes, du stod högre i anseende det år, då Kjartan var i Norge, än sedan, då han trampade dig under fotterna, så snart han kom till Island, men sist nämner jag dock det som är bäst: icke lär Refna gå småleende till sängs denna afton.11 Bolie svarade henne med vrede. “Sent lär detta odåd gå ur mitt minne, och ovisst är om Refpa bleknar mer än du vid denna tidning, och jag grunnar på, om du skulle visat mera sinnesrörelse, om jag legat qvar på platsen och Kjartan förtäljt dig min död.11

Olof På bar förlusten af sin mest älskade son som en man och sade, att fastän Kjartan var honom kärast af alla menniskor, ville han dock icke, att man skulle göra Bolie men, “ty ingen ersättning är det för min sons död, att äfven Bolie blifver dräpen.11 Hans hustru Torgerd förklarade sig icke kunna lida, att hennes son blefve ohämnad, men det måste dock blifva, såsom Olof ville, medan han lefde. Bolle satt i ro på sin gård. Torgerd ruf vade ännu på hämdetankar, fastän år förgått,'sedan Kjartan föll. Då dog Olof på. Torgerd föregaf sig en dag vilja besöka en väninna och böd sina söner följa sig. De redo tysta framåt, som leden låg, tills de kommo till Bolies gård. Der stannade hon och vände sin häst mot gården. “Hvad heter denna gård?11 frågade hon. “Det vet du nog, moder,11 svarade den ene sonen. “Gården heter Tunga.11 “Hvem bor der?11 sporde hon vidare. “Det vet du nog, moder,11 svarade han, skyende att nämna Bolies namn. “Jag vetför visst,” återtog Torgerd och suckade tungt, “att der bor Bolie, eder broders baneman. Förfärligt olika aren I edra gäfve fränder, då I icke viljen hämnas en sådan broder som Kjartan var. Så skulle ej eder morfader Egil Skallagrimsson hafva gjort. Illa är att ega dådlösa söner. Eder vore bättre* om I varit eder faders döttrar och blifvit bortgifta. Låtom oss nu vända åter, ty det är mitt ärende att påminna eder om detta.” “Icke,” svarade Halldor, “skola vi gifva dig skuld för det, moder, om detta glider oss ur bugen.” Bolle föll en tid derefter för Olofssönerna, sina fosterbröder. Kjartan blef hämnad, Bolle blef det i sin ordning och så gick det i oafbruten kretsgång.

Att qvinnans ord gälde högt, ja var nästan allsmäktigt, då hon manade till hämd och eggade till strid, är af det

föregående visadt. Det ljöd då i förening och samklang med rösten i nordbons bjerta, som ständigt ropade på bedrifter och kamp. Skulle hennes ord, ifall hon i stället talat för fred och försonlighet, haft samma makt? Tyvärr måste denna fråga besvaras med nej, ehuru det dock icke är alldeles utan exempel, att hennes ord äfven i detta fall gälde något. Men de flesta gånger skulle det då hafva ohördt förklingat, och mannen egnat på sin höjd ett medlidsamt löje åt hennes svaghet. Nu talade tidsandan i och genom henne, derfor blef hon hörd; ty, om hvarje man är ett barn af sin tid, kan detta möjligen i ännu högre grad gälla om qvinnan. Hos henne återspeglades på förunderligt sätt den tid, hvaruti hon lefde, dess lyten, lika väl som dess storhet och dygder.

Många andra bilder af qvinnor under Nordens forntid skulle väl också förtjena att framställas för läsaren. Så hafva vi den gästfria Gerrid, som bygde sitt hus tvärs öfver allfarvägen, så att alla vägfarande måste rida derigenom och der bordet alltid stod dukadt för att genast förpläga de resande. En annan skepnad möter oss i Unn eller Öd den rika, såsom hon i olika sagor kallas, hvilken, då hon kom till Island såsom en af landets förstabebyggare, afslog sin broders inbjudning derför att han då ville inskränka antalet af hennes följesmän, och som derefter så frikostigt utdelade gods och jord åt sitt stora följe. Då hon slutligen var hunnen till hög ålder, gjorde hon sin unge frände Olof Feilans bröllop, men efter att hafva helsat gästerna välkomna, gick hon åter till sin sofstuga och fans der på andra morgonen sittande död, lika ståtlig och stormanlig till utseendet, som då hon lefvat.

Det anförda torde vara nog för att visa, att det Öfverhufvud taget låg något storslaget hor forntidens qvinna i Norden, och det som var smått i tanke och smått i gerning fann hos henne intet bifall. Huru tungt än ödet måtte skifta hennes lefnadslotter, klagade hon icke gerna, utan handlade hellre. Hon mötte olyckan lugn och kunde lika väl om sig sjelf som om mannen qväda;

Lidna äro lifvets stunder,

Leende vill jag dö.Hur Lars Anders och Jan Anders bygde gärdsgård.

En historia af Gustaf af Geijerstam.

Snon föll utanför stugan i stora drifvor, som rasade ner förbi fönstren, fyllande hela luften med ett hvitt moln af den omöjligasto snöyra, från hvilken en hel natt af sömn och dåsighet bredde sig öfver trakten. Och inne på sängen låg Lars Anders med näsan *i vädret och smorläderstöflarna på fotterna och snarksof.

“Lars Anders,” skrek Brita Stina, som gick och ordnade vid spiseln.

Inte ett ord kom till svar, i stället ljöd en lång utdragen snarkning, hvilken lät som när man stryker pannan mot väggen vid den berömda lek, som kallas att draga timmerstockar.

“Lars Anders,” skrek Brita Stina på nytt så gällt, att det riktigt skar genom rummet.

Lars Anders lyfte på ena foten, plirade med det ena ögat och frågade:

“Hvad i helsicke är det om?”

“Ska’ du sofva hela da’n?” skrek käringen, och hennes ögon gnistrade af förargelse.

“Hvad ska’ en göra, när det snöar?” sade Lars Anders och vände sig mot väggen igen.

Gumman muttrade något mellan tänderna och gaf sig på nytt till att ordna vid spiseln. Men då började Lars Anders att snarka på ny kula.

“Det var då en fuling till gubbe,” sade Brita Stina för sig sjelf. Och i det hon tog ett djupt andetag för att få riktig fart i lungorna, skrek hon igen, så mycket hon orkade:

“Lars Anders!”

Men Lars Anders svarade inte ett ord, och då tog hon en vedklabb, som låg bredvid henne, och dref den i sänggaflen, så att det brakade i hela huset.

“Hvad i helsicke är det om?” sade Lars Anders och såg sig omkring.

“Du får ut och hugga ved, Lars Anders. Annars tar det slut innan qvällen.”

Lars Anders vände sig om och sneglade buttert bort till spiselvrån, der vedhögen låg. Der fans ännu en liten hög med vridna, krokiga granpinnar.

“Det räcker allt till qvällen,” sade han. Och dermed vände han sig för ohjelpligt sista gången tillbaka mot väggen.

Gumman sted midt på golfvet och knöt händerna, öfver att hon skulle ha en så’n latrygg till man. Bara det började snöa, så att han kunde ha det att skylla på, så var han karl till ätt sofva från morgon till qväll och från qväll till morgon. Han vaknade bara till målena, men då vaknade han lika säkert, som om han haft ett urverk i magen, och för hvar gång åt han, som om han arbetat en hel dag. Men annars var det stört omöjligt att väcka honom. Och mor Brita Stina var så arg, så honsvor på, att hon skulle vidbränna potatisen åt Lars Anders, ända tills hon fått honom åtminstone så pass vaken, att han kunde börja på att skälla.

I detsamma hon tänkte det, började hyndan, som låg framför spiseln. att ge hals. Och Brita Stina for fram till fönstret för att se, hvad som stod på.

Som hon hade tittat ut, skrek hon igen af alla krafter:

“Lars Anders!”

“Hvad i helsicke är det om?” sade Lars Anders och tittade upp.

“Jan Anders kommer hit,” sade Brita Stina.

Och den gången behöfde hon inte sätta någon vedklabb i sänggafveln. Ty Lars Anders for upp ifrån sängen, som om det varit eld under honom.

“Sätt på kaffepannan,” sade han, “och tag fram flaskan, så vi kan få oss en gök.”

Och trots sina föresatser om att vidbränna potatisen och alla andra önskningar, hon förut haft, började Brita Stina att blåsa upp elden och knacka af på cikoriastången, för att det skulle bli litet lif i stugan.

Jan Anders öppnade dörren och började sparka snön af stöflarna. Hundrackan stormskälde, och det blåste kallt in genom dörrspringan. “Goddag, Jan Anders, och välkommen,” helsade Lars Anders. “Goddag, goddag,” helsade Brita Stina.

“Goddag, Lars Anders, och Guds fred i stugan,” helsade Jan Anders och klef in i stugan.

Jan Anders satte sig, och hyndan kröp morrande tillbaka och lade sig bredvid spiseln.

Till att börja med iakttogo gubbarna, som sig hör och bör, en eftersinnande tystnad. Men till sist yttrade Lars Anders:

“Är det väg i skogen, Jan Anders?”

“Nej,” sade Jan Anders och spottade, “det är det förstås inte. Men si patron har varit ute och kört.”

“Hocken patron?”

“Patron på herrgård’n förstås.”

“Åh necken, har han det? Hvarför har han varit ute och kört då?" “Hur ska’ jag kunna veta det? Vet jag, hvarför han är ute och kör? Han hade väl intet annat att göra, kan jag tänka mig.”

“Nej, han hade väl inte det.”

Jan Anders såg bort i väggen och teg en stund.

“Men si för mig var det nog bra,” sade han, “för si jag fick köra efter ve’n, som låg bort i skogen.”

“Det var ju bra det,” sade Lars Anders.

“Det var inte så bra heller,” sade Jan Anders. “Vi har frusit i två da’r, innan vi fick hem ’en.”

“Hvarför hade ni inte farit efter’n förut då?” sade Lars Anders.

“För det var ingen väg,” sade Jan Anders.

“Ja, men ni kunde väl skotta väg,” sade Lars Anders.“Nej, si det kunde vi inte,” sade Jan Anders.

“Hvarför det då?” sade Lars Anders.

“Jo, si, för de andra bönderna hade också sin ved ute. Och di kunde ju skotta lika väl som jag.”

“Ja, det kunde de forstås,” medgaf Lars Anders.

“Och hade jag skottat, så hade jag liksom varit dräng åt dem,” sade Jan Anders.

“Det är ta mig hin sant,” sade Lars Anders.

“Var så god, här har I kaffet,” tyckte Brita Stina och stälde koppar och kanna på bordet. “Bränvinet får I hemta sjelfva.”

Det tyckte gubbarna var reelt sagdt. Lars Anders tog fram bränvinet, och de togo en gök, och de togo två. Och när de hade fått den andre, började de att känna sig lifvade.

Men då drog Jan Anders fram med sitt egentliga ärende.

‘•Jag har kommit hit, för att vi skulle få talas vid om den der gärdsgården,” började hlin.

Det var en särskild historia med den gärdsgården. Lars Anders och Jan Anders hade nämligen hvar sitt stycke skog, som gränsade intill hvarandra. Och i de skogarna gingo bådas kreatur och betade. Men då hände det naturligtvis rätt ofta, att Jan Anders' kreatur förirrade sig öfver i Lars Anders’ skog, medan å andra sidan Lars Anders’ kor funno mera behag i Jan Anders’ bete. Detta hade gifvit uppslag till åtskilliga häftiga trätor, och det påstods till och med, att de goda grannarna på god svenska hotat hvarandra med hugg och slag. Dertill kom, att Jan Anders’ kor ibland blifvit välsignade med kalfvar, i hvilka Lars Anders påstod sig igenkänna sin egenhändige tjurs egenskaper och utseende, hvaremot Jan Anders hade framkastat lömska vinkar om, att Brita Stina brukade mjölka hans kor. när hon händelsevis träffat dem i lag med sina och Lars Anderses. Derfor hade det också många år varit tal om, att en gärdesgård borde uppföras på rå-8Ö HtJR Lars anders och jan anders bygde gärdsgård.

skilnaden mellan de båda skogsbackarna, men hur detta arbete skulle förde-las, hade man ej lyckats komma öfverens om.

Nu låg hela skogen på en sluttning, och derfor var det jernn mark nere i dalen, under det att den ofre delen af skogen just vid grånsskilnaden utgjordes af ett enda vidsträckt och omöjligt stenröse. Lars Ånders bodde uppe på sluttningen, och Jan Anders hade sin stuga nere i dalen. Derfor påstod Lars Anders, att han skulle bygga ett kortare stycke af gärdsgården och Jan Anders skulle uppföra ett längre, derför att, hans mark var lättare och beqvämare. Men Jan Anders, som bodde nere i dalen och hade fördelarna på sin sida, ville inte släppa dem. Utan han påstod, att skulle de bygga gärdsgård, så skulle de göra hälften hvar. För om den andre, Lars Anders, hade dålig och oländig skog, så var det en sak, som inte han. Jan Anders, kunde hjelpa. Men då blef Lars Anders arg och sa\ att han gaf attan både skogen och gärdsgården, men han skulle aldrig i evighet gå in på något, som var orätt. Det ville inte Jan Anders heller. Och derför fick skogen stå, som den stod, och kreaturen rände om hvarandra, så att de fingo sätta märken på dem för att kunna skilja dem åt. Gärdsgården blef aldrig färdig; och i tio års tid hade Lars Anders och Jan Anders trätt om den saken, utan att det blef något af, alldeles som om de hade setat i riksda'n.

När nu Lars Anders fick höra, att det var fråga om den der gärdsgården igen, så började han nästan att ångra, att han hade bjudit Jan Anders på bränvin och kaffe. Men han ville inte vara den, som var omedgörlig, oeh derför satt han en stund och funderade på, hur han skulle framställa saken.

“Ja, om vi skulle tala om det då,” sadé han till sist.

“Det ska vi göra,” sade Jan Anders. “Men vi ska tala med reson och inte, så att vi blir rasande.”

“Nej, inte ska1 jag bli arg åtminstone,” sade Lars Anders.

“Inte jag heller,” sade Jan Anders.

“Det tar vi oss en gök på,” sade Lars Anders.

Så togo gubbarna den tredje göken och slogo hvarandra i hand på, att de inte skulle bli rasande. Och så tego de en stund.

“Si, det är nu den här gardsgård’n,” sade Jan Anders och hostade.

“Ja, det är det,” sade Lars Anders.

“Si, den borde byggas nu snart.”

“Innan våren kommer, och vi släpper ut kreaturen.”

“Juftt det ja,” sade Jan Anders. “Tänk hvad bråk vi har haft med de kritterna, som ingen kan hålla reda på!”

“Ja, det är ett elände,” medgaf Lars Anders.

“Si, om vi hade den gardsgård'n, skulle vi ha det mycket lugnare.”

“Det skulle vi,” sade Lars Anders. “Och du skulle inte behöfva få kalfvar efter min tjur.”

“Hvad sa’ du?” sade Jan Anders.

“Jo, jag sa’ det.”

“Har mina kor fått kalfvar efter din tjur?”“Ja, de har det.”

“Jaså, kanske det inte är din qvinna, som brukar mjölka mina kor?” “Det var en evig osanning,” skrek Brita Stina borta vid spisel n.

“Hör nu Jan Anders,” sade Lars Anders, “vi skulle ju inte bli arga?” “Ja, jag är inte arg,” tyckte Jan Anders.

“Inte jag heller,” svarade Lars Anders.

Och så togo de sig en gök till.

“Men si, om vi skulle bygga gärdsgård’]), så skulle vi också komma öfverens om, hur vi skulle bygga’n, sade Jan Anders om en stud.

“Vi ska’ bygga hälften hvar, det är klart som dagen.” sade Lars Anders.

“Det är ju det, jag alltid har sagt,” mente Jan Anders.

“Ja, men si hälften och hälften, det är inte detsamma,” sade Lars Anders. “För om nu min del ligger bort i ett stenröse, der en får böka och bända för att få ner livar eviga stör, och din ligger på slätten, der en kan trä ner störarna med bara näfven, så blir det inte rätt deladt, om vi gör lika lång'sträcka hvar.”

“Ja, si jag kan ju inte rå för, att din del ligger i skogen,” sade Jan Anders.

“Ja, inte jag heller,” sade Lars Anders.

“Men virket blir ändå detsamma,” tyckte Jan Anders.

“Virket!” sade Lars Anders och blåste framför sig. “Det kan du få ta hos mig, om du vill.”

“Ja men det vill jag inte.”

“Vill du inte?”

“Nu ska’ I inte bli arga,” sa’ Brita Stina borta vid spiseln.

Nej, mente gubbarna, det skulle de inte bli. Och så togo de sig en gök till. •

Men när de hade fått den, var det på en lång stund ingen, som tordes säga något. Ingen ville börja gräl, men

ingen ville ge med sig. Och så sutto de der och tittade stint framför sig utan att yttra ett ord.

Men så var det Jan Anders, som började igen.

“Ska’ vi slå till nu på, att vi gör hälften hvar?” sade han.

“Ja,” tyckte Lars Anders. “Men det ska’ bli på mitt sätt.”

“Nej,” mente Jan Anders, “det ska’ bli på mitt.”

“Ja, men då blir det inte hälften hvar. Då har du ditt färdigt på ett par da’r, och jag får hålla på i många veckor.”

“Hör du, Lars Anders,” sa’ den andre. “Nu har jag hittat på’t. Si, mer än hälften vill jag inte göra. Men om du vill börja på nere vid mitt, så får du gärdsla på slätten, och jag gärdslar uppe i stenröset. Och så möts vi på halfva vägen.”

“Skulle jag köra allt gärdslet ner till dig?” skrek Lars Anders.

“Jag skulle ju köra mitt också,” tyckte den andre.“Nej, det ska1 bli lögn," skrek Lars Anders. “Jag arbetar på min egen mark och inte på andras.’1

“Ska' vi ta hälften hvar då?"

“Ja, men det ska1 bli på mitt sätt."

“Nej, det ska’ bli på mitt."

Men nu blef Lars Anders arg. Och det hjelpte inte, att Brita Stina lade sig emellan.

“De säger, att rospiggar är envisa," sa1 han. “Men maken till dig har jag aldrig sett. Du kommer hit och vill, att vi ska1 bygga gardsgård’n. Och så kommer du och säger detsamma, som du har gått och pratat om i tio år. Tror du, att jag är en så'n karl, så jag inte står vid mina ord?"

“Ja, tror du jag inte gör det då?" skrek den andre.

“Hellre än jag hålls och bygger upp i stenroset, så ska1 du få ta mina kalfvar, tills du stryker med," sa Lars Anders.

“Ja, hellre än jag går och arbetar ihop med dig, så ska’ din leda käring få tjufmjölka mina kor en gång om da’n," skrek Jan Anders.

“Hvad sa’ han?" skrek Brita Stina borta vid spiseln.

Jan Anders for upp från stolen, slog med händerna och skrek och dundrade, som om han hade varit galen.

“Jo, han sa1 det du. Leda käring, sa1 han. Du har alltid varit en snålvarg, Lars Anders. Men att du var så snål, så du inte var karl för att bygga en gärdsgård, det trodde jag inte."

Lars Anders flög också upp ifrån stolen, och han slog näfven i bordet, så att kopparna hoppade.

“Snål?" skrek han. “Har jag inte bjudit dig på gök kanske? Har du inte setat och sväljt och stoppat dig full med kaffe och dopp och det goda bränvinet? Jag ska säga dig att jag är karl för att göra gardsgård'n ensam, om jag vill, och släppa till hvarenda bit. Men om du kommer och släpper dina kor dit, så att di rakar undan så mycket som en enda pinne, då stämmer jag dig inför rätten, det gör jag."ts

Salus publioa salus msa

(Del allmännas väl är mitt viil)BUT STAF MI

1771-1792

Fäderneslandet.Och det blef ett lefverne, som slutade med, att Lars Anders flög pä Jan Ånders och gaf honom en örfil, så att det small i kindknotorna. Jan Anders var inte ledsen, han heller, utan han slog igen, så att Lars Anders blödde näsblod. Hundrackan satte i att stormskälla, i det hon hoppade om-kriilg benen på gubbarna, Brita Stina

kom Lars Anders till hjelp med ugns-.rakan. Och de pryglade på Jan Anders, så att han måste ta mössa/ och rock med sig och springa ut, det fortaste han orkade.

Men Lars Anders tog sig en gök till, och sedan lade han sig på sangen och snarkade lika bra som förut.

Nu var det inte värdt att försöka med öfvertalningar längre. Men så rasande som han nu var på Jan Anders, det hade Lars Anders aldrig varit. Särdeles stack det honom, att den andre inte skulle tro, att han var karl nog att bygga en usel gärdsgård. Och när han hade gått och förargat sig ett par dagar, så beslöt han, att nu skulle han allt visa, hvem som var bästa karlen af dem begge. Så fort det slutade snöa, gick han ut i skogen och började hugga gärdsle, och när det var gjordt. började han bygga på gärdsgården uppe på sitt håli. Han lade den ipte midt i rågången, utan en aln in på sin mark, så att Jan Anders inte skulle ha något att säga. Dessutom ville han visa både Jan Anders och hela socknen, att det var han, Lars Anders, som rådde om gärdsgård'n.

Men när Jan Anders fick veta, att Lars Anders höll på med att bygga gärdsgård, så blef han fundersam. Och en söndag gjorde han sig ett ärende åt det hållet der Lars Anders bygde, och såg efter, hur det var fatt. Men när han hade fått se den påbörjade gärdsgården, som stod en hel aln in på den andres mark, då gick han hem till sig, och så helgdag det var, så gaf han sig genast ut i skogen och började hugga gärdsle han med. Och dagen derpå, innan det var dager en gång, var Jan Anders ute och hade börjat bygga gärdsgård på sitt håll efter samma metod som Lars Anders.

Gubbarna byggde i sitt anletes svett, och ju närmare de kommo hvarandra, dess mera rasande kände de sig. Lars Anders undrade, hvad Jan Anders skulle säga, när han fick se honom, och Jan Anders undrade detsamma om Lars Anders.

Nu hade Lars Anders, som börjat på den svåraste hälften, några dagars försprång, hvaremot Jan Anders, som hade den lättare, arbetade fortare. Och detta gjorde, att gubbarna möttes i sitt arbete just på det ställe, hvilket Jan Anders velat, att de skulle bestämma som midtpunkten.

Midt emot hvarandra stodo de, och det var inte mer än två alnar mellan dem. Den ene bygde åt sitt håll, och den andre åt sitt. Lars Anders höll sig för god att helsa på Jan Anders, och Jan Anders ville inte se åt den andre en gång. Och båda två stodo de och funderade på, om motparten möjligen skulle dänga till med yxan.

Men när det led mot middagstiden, så tyckte Jan Anders, att efter det ändå var så, han hade tänkt sig det, så kunde han göra ett försök, och när han stod midt emot den andre, så sade han:

40"Du Lars Anders!"

"Hvad är det om?" sade Lars Anders.

"Om vi skulle binda ihop gärdsgårdarna här, sä blir det jemt?"

"Du är allt lika nöjd om att knoga uppe i stenbacken," tyckte Lare Anders.

"Menar du det?" sa' Jan Anders.

"Rätt ska' vara rätt," sade Lars Anders.

"Ja, det ska' det," sade Jan Anders.

Och så talade de inte mer om den saken, utan de bygde vidare hvar åt sitt håll, till dess att de två gärdsgårdarna stodo der som ett spektakel för Gud och menniskor, med bara två alnar emellan sig.

Lars Anders blef förstås färdig först, och när han kom hem till gumman den qvällen, var han så nöjd, som om han fått ärfva. Han tog två supar till qvällen och sjöng visor i stugan. Men da'n derpå tog han en käpp och gick ut i skogen och promenerade förbi der den andre arbetade.

"Det är knöligt i stenröset," tyckte Lars Anders öfver gärdsgården.

"Ja, men det är jemt på slätten," tyckte Jan Anders. Han var så arg så han darrade.

Lars Anders skrattade och gick hem. Och den dagen var han ändå nöjdare.

Men Jan Anders gjorde färdig sin gärdsgård, och när han kom hem tyckte han, att han hade gjort det bra, han också.

* * *

Nu ville olyckan emellertid, att Jan Anders hade en flicka och Lare Anders en pojke. Och de båda blefvo kära i hvarandra och ville gifta sig.

I början sade Lars Anders förstås nej och svor på, att han skulle aldrig gå till Jan Anders och fria för pojken, inte om han fick guld for'et Men hur det var, så hade det ändå gått några år, och det är inte lätt att hålla ilskan vid lif, när den inte har något att lef va af. Det hade den nuinte, eftersom gärdsgården var bygd, och Lars Anders aldrig haft något annat att träta med Jan Anders om. När derför Brita Stina kom och sa1 åt honom, att det ändå var synd, om barnen skulle gå olyckliga i hela sitt lif för den usle gärdsgårdens skull, så gaf Lars Anders med sig och knogade en vacker dag af till Jan Anders. För resten visste han, att Jan Anders hade fyrkar på kistbotten, och dem ville inte Lars Anders låta gå ur slägten.

Det var många år se'n Lars Anders och Jan Anders hade talt med hvarandra, och derför var det inte fritt för, att Lars Anders gick och funderade på, hvad han skulle säga sin granne. Och när han tänkte på, hur han och Brita Stina i sin tid hade basat Jan Anders, så var han heller inte rätt säker på, hur han skulle bli mottagen. Men strunt värdt, tänkte Lars Anders, jag kan inte få mer än smörj, och så klef han in till Jan Anders och hel sade.

Nu var händelsen den, att Jan Anders hade fått reda på, att det var något mellan hans dotter och Lars Anderses pojke. Och det tyckte han passade bra, eftersom egorna lågo hvarandra så nära. Och blefvo barnen väl gifta, så kunde de ta ner gärdsgårdarna igen, om de ville, så sluppo socken-boarna ha det att grina åt. Ta första steget ville han ändå inte, eftersom det var han, som fått stryk och blifvit utsparkad. Men när han fick se Lars Anders stiga in genom dörren, blef han riktigt glad, och det var inte långt ifrån, att han hade stigit upp och tagit Lars Anders i hand.

Men så kom han ihåg, att de voro ovänner, och derför satt han qvar vid bordet och bara nickade.

“Goddag,” helsade Lars Anders.

“Goddag,” sade Jan Anders. “Och stig fram och sitt.”

Lars Anders satte sig. Och så kom det fram gökar. Jan Anders’ gumma, Karolina, bar sjelf fram dem.

När de så hade setat en stund och talat om väder och vind, så tog Lars Anders i med sjelfva saken.

“Det är allt dumt, att du och jag ska’ vara ovänner,” sa’ han.

“Ja,” det tyckte Jan Anders också. Han höll fram näfven, och Lars Anders slqg till, och så togo de sig en gök på den saken och komnio ofver-ens om, att de skulle aldrig mer tala om de usla gärdsgårdarna.

“Si, nu är det så,” sade Lars Anders, “att min pojke har gått och blifvit kär i din flicka Och derför tyckte jag, att jag kunde gerna gå hit och tala med dig om den saken.” *

“Ja,” mente Jan Anders, “det kunde nog passa bra.”

“Si, jorden ligger så bra,” sade Lars Anders.

“Den gör det, förstås,” sade Jan Anders.

“Och efter vi nu inte längre är ovänner, så kunde du väl inte ha något emot det.”

“Nej det kunde jag inte förstås,” tyckte Jan Anders. “Eller hvad säger du, Karolina?”

Ja, Karolina tyckte också, att det var bra. Och så skickade de efterflickan. Hon tyckte detsamma. Och så togo gubbarna sig en gök på det. och det blef ändå konjak i den göken. Och så var saken klår.

Men så skulle de till att tala om hemgiften, och då var Jan Anders så själaglad, så han skulle göra sig qvick, och

derfor sa’ han som så:

“Om vi skulle ge dem det stycket, som är emellan gärdsgårdarna. Det skulle allt bli ett litet nätt plogland, der fårorna kunde löpa jemnt," tyckte han.

Lars Anders började dra öronen åt sig. Han trodde, den andre ville drifva med honom, och derför tittade han snedt på Jan Anders.

“Hvad var det du sa’?” sade han.

“Jag sa1 väl inte något farligt?” tyckte Jan Anders.

“Den gamle ormen sitter allt i dig,” sa1 Lars Anders. “Du har nog inte glömt, hur du gick och knogade uppe i stenröset.”

Men då var det Jan Anders, som blef arg. Han flög upp ifrån stolen och började skälla på Lars Anders för allt möjligt både likt och olikt. Han drog sta1 med tjufmjöl k ningen igen, och Lars Anders började på att tala om tjuren. Karolina kom med och satte i att skrika, så det kunde höras lång väg. Och flickan började storgråta. Ty det var inte långt ifrån, att gub-barna hade tagit till att slåss igen. Lars Anders ref till sig mössa och käpp och gick i vredesmod sin väg. Och så var det slut med det frieriet.

Men den, som var mest rasande för den historien, det var Lars An-derses pojke! Han kunde inte begripa, att han inte skulle kunna få gifta sig, för att fadern gick och stälde till gräl med Jan Anders för rakt ingenting. Och hade han haft något att komma med, så hade han gift sig ändå. utan att fråga hvarken far eller mor.

Dessutom var han förargad på den der gärdsgårdshistorien. Ty så fort han kom ut i bygden, tyckte han, att folk tittade på honom för den der usla historiens skull. Och han skämdes för gärdsgårdarna, som om han hade bygt dem båda två sjelf.

När det derför hade gått ett år, så började han fundera på, om han inte skulle kunna göra något för att befrämja giftermålet. Han hade nog talat vid Lars Anders, men fadern ville inte höra på det örat. Han sa’ soiu så, att när han var död, kunde sonen göra som han ville. Men så länge han lefde, skulle ingen komma och säga, att hans son var gift med Jan Anderses dotter. Men då hittade pojken på, att han skulle tvinga fadern, och en vacker dag tog han yxan och gick ut i skogen.

Lars Anders undrade, hvad pojken skulle göra med yxan ute i skogen, när de inte hade något att hugga. Han gick efter, för att se, hvad sonen skulle ta sig till. Och när han kom upp på backen, fick han se pojken, som stod med yxan i högsta hugg och höll på att rifva ner gärdsgården, allt hvad han orkade.

“Är du elfvabefängd, Kalle?” skrek gubben. “Ska’ du hugga ner. hvad far din har bygt upp?”

“Det rör mig inte,” tyckte Kalle och högg, så att splintorna flögo.“Jag får ändå aldrig Karolina, så länge den här gärdsgården står. Men nu har jag satt mig i sinne1 på, att jag ska1 henne.”

“Låt bli, pojke,” skrek Lars Anders. “För annars får du stryk, så gammal du är.1'

“Jag tar inte stryk nu längre,” tyckte pojken. “För jag är allt så å stark som I, jag, far.”

Lars Anders stod och såg på, hur pojken högg. Och som han stod der och inte visste, hvad han skulle ta sig till, så tänkte han, att om pojken ref ner hans gärdsgård, och Jan Anderses gärdsgård stod qvar,så skulle Jan Anders få öfvertaget och skratta åt honom. Och derför sa1 han som så:

“Låt bli och hugg nu, Kalle, så ska1 jag gå och fria hos Jan Anders en gång till.”

“Ja, men då vill jag följa med,” tyckte Kalle.

Och så blef det också.

Lars Anders tog sonen med sig och gick till Jan Anders. Och den gången blef det uppgjordt utan gräl eller slagsmål, och Kalle gifte sig med Jan Anders1 dotter och det blef bröllop, som stod i mantal. Lars Anders och Jan

Anders blefvo gamla och togo undantag. Och så blef det Kalle, som styrde för begge gårdarna.

Men knappt hade han blifvit herre på täppan, förr än han tog ut alla drängarna och ref ner båda gärdsgårdarna. Ty Kalle påstod, att efter giftermålet behöfde ingen skilja hviirken på kalfvarna eller mjölken, och för resten såg det så galet ut för folk, om de gamla stängslena stodo qvar. Den dagen var det nära, att Lars Anders hade flugit på Jan Anders, och det hade blifvit slagsmål mellan svärfäderna. Men på q väl len sa1 Kalle åt dem, alt nu hade de ingenting att kifvas om längre. Han körde hem hvar sin gärdsgård åt dem, och det räckte till vedbrand åt båda undantagen för hela vintern. •Tännforsen.

Tännforsen, Norrlands vackraste vattenfall, ligger i Jemtland, två mil 1 från Dufeds station. Här lemnar man jernvägen och följer landsvägen, som från Jemtland leder öfver riksgränsen till Norge. Sedan man på en hög bro farit öfver Åreälfven och vid byn Stad sett de sista rågåkrarna nedom fjällen, har man ännu ett godt stycke att färdas, innan man når Tännsjön.

Sedan man anländt till Bodsjöedet vid Tännsjöns Öfre ände, låtgr man ro sig öfver till sjöns motsatta strand. I fjärran höres dånet af det väldiga fallet, och, då man blickar ut öfver vattenytan, ser man, der sjön slutar*

Tännforsen.

skummet af forsen såsom ett moln stå stilla öfver vattnet. Midt emot sig har man Åreskutan, som står der i sin nakna höghet med ett omhölje af hvita snöfläckar och gröna fjällängar. Man stiger i land, vandrar ett stycke genom skogen, stiger derpå utför en brant backe, som af forsens yrande skum ständigt är slipprig, och är vid målet. När man här stält sig ytterst på de svarta klipporna under fallet, framträder Tännforsen i en sådan storhet, en så obeskriflig skönhet, att åskådaren står gripen på en gång af förtjusning och häpnad.

Lugn och stilla ligger Tännsjön der of van. En mängd större och smärre fjällbäckar utgjuta sitt vatten i densamma. Innan denna sjö af-bördar sig den mottagna vattenmängden, samman trän ges den ochbildar liksom en stilla älf, hvars jemna yta ser helt fridfull och harmlös ut och icke låter åskådaren ana det stormande brus, kvartil! den snart gifver upphof. Men med ens kastar den sig med en bredd af omkring trettio meter utför en lodrätt klippa ned i ett djup af tjugufem meter. När vattenmassan väller ned öfver branten alldeles som vid ett dammbord, delas den af ett stort klippstycke, som i orten kallas Björnstenen, i två hälfter, hvilka dock snart åter förenas för att med gemensam styrka fortsätta sin väg utför. Inom kort möter vattenmassan nya hinder. På venstra sidan af fallet framskjuter nämligen en klipphäll. Det vatten, som störtar mot dess uppskjutande branter, förvandlas i snöhvitt skum, hvilket delvis faller ned i * djupet såsom glittrande daggdroppar, delvis stiger uppåt såsom lätta dimmor, i hvilka solstrålarna bilda skimrande regnbågar. Den största delen af vattenmassan störtar sig utan hinder ned i djupet och åstadkommer der väldiga hvirflar. I flera afsatser efter hvarandra forsar den sedan nedåt öfver otaliga hinder, tills den lägger sig till ro i den lugna Noren, bakom hvilken Åreskutan höjer sin majestätiska hjessa.

Tännforsens omgifningar äro icke storartade, men de förhöja dock { hög grad det mäktiga fallets skönhet. På ena sidan begränsas detta af ett med barrskog beväxt berg, fivilket stiger tämligen brant uppåt i flera afsatser. På andra sidan är naturen mera leende. En vacker björkskog smyger sig utför sluttningen mellan Tännsjön och Noren.

I forna tider var Jemtland mycket rikare på vilda djur, än det är i vår tid. Elgar, renar och björnar ströfvade genom de tysta, obebodda skogarna. Många af dem simmade öfver den lugna Tännsjön, hvilken liksom stänger det öfre landet från det nedre. Då hände det, att de drogos ned mot forsen och störtade ut för fället och sedan flöto upp vid sjön Norens stränder.

Folket berättar, att en björn, som ville simma öfvér Tännsjön, blef gripen af strömdraget och fördes mot fallet, men lyckades att i sista stund kasta sig upp på klippan i fallets midt. Der stod han utan att kunna komma derifrån. Några barn sågo från stranden den starkes belägenhet och började kasta stenar på honom. Länge tålde han förolämpningen, men omsider tog tålamodet slut. Han vrålade förfärligt och visade de elaka gossarne tänderna, men utan verkan. Det lyckades honom icke att på detta afstånd injaga någon fruktan. Andtligen tog han ett

väldigt språng för att hoppa öfver forsens ena hälft. Men hoppet var för kort och björnen störtade ned i den vilda forsen och omkom. Derför heter klippan "Björnstenen."

Upsala.

Upsala, den gamla minnesrika staden, sätet för Sveriges äldsta universitet, är beläget på den stora och bördiga Upplandsslätten och genomflytes af den från Dannemoratrakten kommande Fyrisån, hvilken åtta kilometer längre i söder utfaller i Mälarens nordligaste fjärd. När man på dennavattenled eller på jernvägen söder ifrån nalkas staden, afbrytes slättens enformighet på ett behagligt sätt af den mäktiga, skogbeväxta sandås, som höjer sig utmed vestra åstranden och längst borta på backkrönet uppbär Upsala gamla kungaslott och dess begge runda torn. Därbredvid skönjer man det likaledes högt belägna biblioteket samt nya universitetshusets väldiga takmassa och ytterst åt norr den sex hundra år gamla domkyrkan med dess båda spetsiga, skyhöga kopparspiror. Man möter sålunda på en gång nästan allt, som är utmärkande för Upsala, och kring dessa jättebyggnader utbreda sig åt skilda håll de olika stadsdelarnas gator och hus, under sommartiden delvis inbäddade i vänlig grönska.

Vill man på närmare håll få en öfversigt öfver staden och dess läge. så erbjuder Slottsbacken den högst belägna och vackraste anblicken. Ty den skogkransade slätten, som i norr har ända till ett par mils utsträckning, är, när den ses derifrån, verkligen vacker med sina vexlande åkerfält och ängar, sina kyrkor och boningar, och dertiil bidrager äfven Fyrisån, som, här och där synlig, slingrar fram öfver slätten, och som djupt under åskådaren vid den sista af stadens sex broar gör ett litet fall, just der ångbåtarna lägga till. Det väldiga slottet, som anlades af Gustaf Vasa, men först under 1600-talet stod färdigt i all sin glans, förstördes liksom större delen af den gamla staden af en förfärlig eldsvåda 1702, och det är numera i sitt nödtorftigt återstälda skick endast en skugga af hvad det varit samt står till en stor del tomt. Den forna borggårdens midt upptages nu af en ofantlig rundmund vattenbehållare, i hvilken från stadens ypperliga källor vattnet pumpas upp med vattenkraft och ånga för att derifrån i rör ledas ned till alla gator och hus. På hvardera sidan om detta nymodiga verk höja sig tvänne ruinmassor af det forna slottet. Den ena, Gröna kullen kallad, lemnar utsigt söder ut till kronoparkens högstammiga barrskog och till Polacksbacken, en öppen slätt invid denna, der soldater och beväring öfva sig i vapen; den andra är Styrbiskop, derifrån blicken öfver hustak och lummiga parker norr ut går långt i fjärran.

Lägre än slottet, men likväl på en betydlig höjd, som beherskar en af de förnämsta gatorna och ger utsigt tvärs igenom staden bort på andra sidan om dess gräns, ligger universitetets biblioteksbyggnad, som bär namnet carolina rediviva, det vill säga den återuppståndna karolinska akademien, till minne af en nedrifven byggnad, der Upsala möte hölls 1593. Den innesluter universitetets boksamling, som utgör mer än 150,000 böcker, af hvilka många äro mycket dyrbara. De äro ordnade i två våningar, och genom den stora tillväxten inkräkta de snart äfven den tredje våningen, som förr i nästan hela sin längd utgjorde universitetets festsal, den bekanta karolinasa-len. Stadens gamla namn Uppsalir, de höga salarnas stad, synes vara mer passande nu än någonsin, ty på få ställen skall man inom ett så ringa område finna en sådan rådan rikedom på stora och höga salar som der. Men detta är också naturligt på en plats, der en stor skara af kunskapssökande ungdom från hela landet är förenad och behöfver utrymme för studier och17*7-1»0*

Gudocli Folkel€äirl ran

180J-16I8

Tolkets väl min högsta lag-öfningar samt äfven för öfverläggningar och sällskapliga sammankomster.

Den förnämsta bland de för denna ungdom af omkring 1,600 studenter afsedda byggnader är det uya universitetshuset, beläget på sandåsens nordligaste spets vester om ån. Bygdt i mäktig utsträckning och ädla former till stor del med svenska folkets frikostiga bidrag var det en värdig he-dersskänk åt den fyra hundra år gamla högskolan. Det innehåller mångu lärosalar och embetsrum samt en vacker festsal för 2,000 personer och midt i byggnaden en märklig försal, lik en täckt gård med ingångar åt alla håll. De begge sistnämnda salarna hafva inga fönster, utan få sitt ljus uppifrån

Ups&la domkyrka.

(Eft«r ombyggnaden.)

genom glastäckta kupoler. På den stora, sluttande planen framför huset, der fordom de katolska erkebiskoparnes borg låg, reser sig nu bildstoden af en bland Sveriges ypperste män i vårt århundrade, häfdatecknaren och skalden Erik Gustaf Geijer, omgifven af grönskande gräsmattor, buskgrupper och blommor.

Midt emot detta nya palats står det gamla akademihuset, gustavianum, som ett minne från äldre tider, nu helt och hållet upplåtet åt den gren af naturvetenskapen, som sysselsätter sig med djuren och deras lif. För öfrigt har universitetet äfven en mängd olika byggnader för läkarbildningen ochde andra grenarna af naturvetenskaperna med deras samlingar samt för arbetsrum och föreläsningssalar. Men icke blott den högsta lärda undervisningen är i Upsala tillgodosedd; der finnes äfven ett stort och vackert högre allmänt läroverk, ett folkskollärare-seminarium, flera rymliga t>ch delvis präktiga folkskolehus samt en nybygd teknisk skola, som om aftnarna flitigt besökes af lärgossar och tjensteflickor.

Ännu ett slags byggnader äro märkliga för Upsala, ty de ega icke sin motsvarighet på något annat ställe. Det är studenternas nationssalar. De många studenterna äro nämligen sedan äldre tider fördelade i 13 olika “nationer1' eller landskap, omfattande dem, som hafva gemensam fosterbygd. På grund af kamratförtroende eller ålder äro dessa föreningars medlemmar ordnade i flera klasser, och de små samhällena styras af sjelfvalda ordförande, af b vilka en är professor och de öfriga, vanligen tre, tagna ur kamratkretsen. Dessa nationer, som alltid hafva en boksamling till hjelp for studierna och dessutom ega åtskilliga for medlemmarne vigtiga angelägenheter att handhafva och afgöra, hafva småningom skaffat sig egna hus, så att endast ett par af dem nu hyra sig lokaler, och dessa nationshus, hvilka utmärka sig för prydlighet och hemtrefnad, ja, någon gång till och med se ut som riktiga palats, utgöra medlemmarnes samlingsställen för öfverlägguin-gar, meningsutbyten, tidningsläsning och sällskapsnöjen af allehanda slag. Det är ganska naturligt, att de studenter, som icke ega hem och föräldrar eller vänner och bekanta i Upsala, skola känna behof af en sådan samlingspunkt, der de få någon ersättning för den ofta aflägsna och alltid kära hembygd, som de måste sakna. •

Upsala största märkvärdighet är dock domkyrkan. Den är ursprungligen uppförd under medeltiden i så kallad götisk stil. Sedan har den baft många olycksöden dels genom upprepade eldsvådor, dels genom tillbyggnader i opassande stil: På senare tider har den ändtligen blifvit återställd till en med den ursprungliga planen öfverensstämmande form. Den är Nordens största medeltidskyrka, 119 meter i längd och höjd. I det inre, som är 27 meter högt, har den tre skepp, hvilkas hvalf äro uppburna af väldiga stenpelare, och som på sidorna omgifvas'af kapell, förr invigda åt olika helgon, men efter reformationen upplåtna till begrafningsplatser. Liksom dess historia på det närmaste är förbunden med Sveriges, så hafva också många af våra stormän inom den fått en hvilostad. Der slumrar främst gamle kung Gösta med sina drottningar i det med väggbilder ur hans historia prydda gustavianska graf koret bakom altaret; der gömmes Erik den heliges ben i ett dyrbart helgonskrin; der hvilar upplandslagmannen Birger Pedersson till Finstad, den heliga Birgittas fader, den katolske erkebiskopen Jöns Bengtsson Oxenstjerna, känd i vår unionshistoria, erkebiskop Jakob Ulfsson. Upsala universitets grundläggare, och den förste lutherske erkebiskopen. Laurentius Petri, de af Erik XIV eller på hans befallning mördade Sturarne, sjöhjelten Klas Kristerson Horn, konung Johan III och hans gemål Katarina Jagellonika, den i Linköping halshuggne Gustaf Baner, Gustaf IIAdolfs lärare Johan Skytte, Karl XI :s minister Bengt Oxenstierna, blomsterkonungen Karl von Linné och Olof Rudbeck den äldre, professor i Up-sala under 1600-talets senare hälft och en af universitetets märkvärdigaste män, med flera. Genom riksdagens, Upsala kyrkoförsamlings och mänga enskildas storartade offervillighet har tär tid kunnat läta denna minnenas ljusa tempelgärd återvinna en värdig och helgjuten gestalt.

Slutligen är Upsala berömdt för sina vackra promenader och planteringar. Hit höra kyrkogården med sina många hågkomster af der jordade utmärkta personligheter, Karolina-parken med Karl XIV Johans byst, Botaniska trädgården med Linnés af studenterna 1829 resta marmorbildstod i växthiisets hvälfda försal, Odinslund med en obelisk till Gustaf II Adolfs minne, Slottsbacken med Gustaf Vasas Byst på borggården samt promenaden långs Fyrisåns vestra strand, hvilka alla bilda en sammanhängande kedja af grönska. Den gamla botaniska trädgården i

stadens norra del, der Linné lefde och verkade, har nu förlorat sin ursprungliga prägel. Men ännu stå der hans gamla växthus, några väldiga lindar, som han planterat, och det lilla tvåvånings stenhus, i hvilket han, Sveriges kanhända namnkunnigaste son, lefde och dog.

Anckarströms afrättning.

Den 16 april 1792, sålunda jemt en månad efter det det mördande skottet träffade Gustaf III, afkunnade hofrätten sin dom öfver upphofsmän-nen och verkställarne af konungens mord. Hufvudmannen, afskedade kaptenen Johan Jakob Anckarström, dömdes att jemte förlust af ära och gods mista högra handen, halshuggas och steglas, sedan han till skärpning af straffet tre dagar å rad på tre af hufvudstadens torg stått två timmar i halsjern samt hvarje dag af bödelsknekten blifvit hudstruken med fem par spö. Anckarström mottog sin dom med mycken ståndaktighet och förklarade, att han endast ämnade söka nåd i hvad angick spöstraffet. Hans nådansökan lemnades dock utan afseende. Den 19 april schavotterade han på Riddarhustorget. På pålen, vid hvilken han var fastkedjad, voro uppsatta öfver hans hufvud de vapen han bar vid mord tillfället, pistolen och den skarpslipade knifven, samt öfverst en trätafla, å hvilken lästes med stora bokstäfver: “Konungamordaren Johan Jakob Anckarström.” Den 20 april förnyades schavotteringen på Hötorget och den 21 på Nytorget på Söder. Hvarje dag var kring schavotten samlad en oöfverskådlig skara af menniskor, hvilka hurrade, när delinquenten skrek under spöslitningen, och ropade till bödeln att slå bättre. Bryggaren A. Westman, en på sin tid mycket gröt-myndig personlighet, säges hafva särkildt betalt bödeln för att han skulle göra sitt bästa vid hudstrykningen. Till och med öfverståthållaren, den bekante G. M. Armfelt, visade så liten takt, att han sista schavotteringsdagenlat en Kock af de under hans befäl stående “hvita gardisterna” tränga inoiv spetsgården och fullspotta det olyckliga offret för folkraseriet. — Dittills hade Anckarström suttit i häkte på Riddarholmen; efter slutadt schavotte-ringsstraff fördes han till Smedjegårdsfängelset, der han läst i bojor bereddes till döden. Natten efter sedan han ditkommit, uppstod utanför häktet ovasen, förorsakadt deraf, att polisbetjeningen om aftonen fått befallning att visitera arresten, utan att militärvakten derom fått underrättelse. Nar den senare icke ville insläppa polisen, uppstod buller, som lockade en hop pöbel till stallet. Denna hurrade och skrek och kunde ej, förmås skingra sig förr än en afdelning dragoner, som hade nattvakten anlände och gjorde

Anckarström utföres tlU afr&ttsplatsen.

attack på massorna. Med anledning häraf utspriddes ett rykte, att Anckar-ströms vänner velat ställa till ett upplopp och med våld uttaga fången ur arresten, hvarför ytterligare bevakning kommenderades till stället. — Under hela fängelsetiden bibehöll Anckarström en förvånande själsstyrka. Den 27 april var utsatt till hans afrättningsdag. Qvällen förut åt han en kraftig aftonmåltid och sof derpå helt lugnt sju timmar; på dödsdagen intog han en lika så bastant frukost och rökte sin pipa, innan han utfördes till afrätts-platsen vid Skanstull. Vid tiden för hans affärd från häktet hade en ofantlig menniskomassa samlat sig utanför, så att militärvakten måste bereda plats för bödelskärran, hvari fången skulle utföras. Klockan på slaget nio65

visade sig Anckarstrom utanför fängelset och emottogs af pöbelns vilda skrän. Han var iklädd en simpel gr& rock samt med en bredskyggig hatt på hufvudet. Med bödelns tillhjelp uppsteg han i kärran och tog ensam plats i den baklänges vända stolen. Under färden uppför Götgatan läste han än i Fresenii kommunionbok, än kastade han ögonen uppåt fönstren och aftog hatten, om han i dem varseblef några bekanta. Då han anlände till afrättsplatsen kunde ingen i hans anletsdrag spåra ett drag af själsångest; och ännu i sista ögonblicket, då han nedlade sitt hufvud på stupstocken, var hans ansigtahy lika röd och hvit, som under hans ungdoms skuldfria dagar.

Kroppsöfningar och lekar I forntiden.

Det är uppenbart att våra förfäder, såsom det egnade ett folk, hvilket framlefde en stor del af sitt lif under vapenbrak, skulle sätta det högsta värde på sådana öfningar, hvilka främjade utveckligen af kroppens vighet och styrka och bidrogo till färdighet* uti vapnens handterande. Härtill syftade äfven ynglingens uppfostran. Redan i barnaåren öfvades gossen i sådant, som skulle utveckla hans kroppskrafter, muntra hans sinne, göra honom modig, vänja honom vid faran och väcka hans lust att utmärka sig. Hans hufvudsakliga uppfostran försiggick

derfor i täflan med äldre och jemnåriga. Men denna täflan upphörde ej med gossåren. Nordbons hela lif var en fortgående täflingskamp, började på lekvallen och slutad på valplatsen. Att dö hjeltedöden och efter sin död få fortlefva i skaldernas sånger var också den ära, de gamle nordhoarne framför allt sökte.

Det ställe, der ynglingen vann sina första segrar, var lekvallen. Sådana funnos fordom vid de flesta tingsställen eller andra platser för folksammankomster och voro oftast inhägnade med stenar, för tillfället uppspända tåg eller hasselkäppar.*) — Här mätte sig de unga krafterna med hvarandra, vanligtvis i brottning, en af våra förfäders käraste idrotter.

*) Ännu bibehålla vissa särdeles högtidliga samlingsplatser minnen af der fordom anstälda kämpalekar och vapenöfningar. Dylika uppgifvas hafva blifvit hållna vid Röra backe i Upland, vid Leknäs,lund och Danshögarne i Dalarne, vid Lekaryd i Småland, Lekåsa i Vestergötland, Adelsåsen i Östergötland, Riddargrafven på Bolmsö, Rydaholm i Småland m. fl. Vid Killanketo (på svenska heden-dans), en lund vid Tursunperä i Finland, höllo för ej så länge sedan Kirmo och Nausisboarne ännu sina gymnastiska kämpalekar på det gamla viset. En vacker slätt i Alskoga socken på Gotland, kallad Gurum, bar på samma sätt varit ända från hedendomen en samlingsplats för dylika lekar. Framför allt högtidliga voro de täflingar, som gotländingame anstälde vid Katlundes, en gammal gymnastikbana och lekvall, der både äldre och yngre hvar för sig samlades alla helg-dagseftermiddagar om sommaren att leka och kämpa. Ungdomen täflade och kämpade socken vis mot hvarandra, och måste den tappande bestå välfägnaden. Vid hemkomsten var hvar och en nyfiken att veta hvem den raske varit, som segrat. Man var så nogräknad att ingen öfver en viss ålder (20 år) fick deltaga uti dessa öfningar, att de kämpande genom utdrag ur kyrkboken måste bestyrka sin ålder.96

Med stolta blickar och fast hållning trädde blott ett par i sender inom banan. Förundransvärd var den styrka, vighet och smidighet, som utvecklades under brottningskampen. Om, hvilket ofta hände, de kämpande voro jernn-goda, kunde brottningen fortgå hela timmar, utan att den ene förmådde lägga den andre i marken. Hvarje krafttag, hvarje fintligt kast, hvarje välberäknad rörelse åsågs af de talrikt samlade åskådarne med det största intresse, tills ändtligen vid det afgörande taget segervinnaren helsades med ihållande bifallsrop. Lika högt som den raske, kraftige ynglingen aktades, lika djupt föraktades den “blödige,” eller den, som icke med någon bedrift lagt i dagen sin växande kämpakraft. Ja, det hände till och med, att en sådan skymfligt bortjagades från lekvallen. Ty såsom sagan säger, det var ej hjelterykte att hoppas hos den,

Som börjar med att radas Och i barndomen är blödig.

Liksom riddaren uppvisade sitt sköldemärke for att få deltaga i torner-spelet, kopi ynglingen ofta till täflingame, draperad med huden af det djur han fält, eller gjorde han ett mästerhopp öfver det höga stängslet in på lekvallen. Det senare var alltid ett fribref på att få deltaga i kampen och helsades med höga bifallsrop.

Jemsides med dessa kroppen härdande öfningar, voro de, som gåtro färdighet i vapnens handterande. Att skjuta med båge; att på afstånd träffa sitt mål icke blott säkert, utan med eftertryck, dertill fordrades starka och hårdspända bågar samt seniga armar att handtera dem. Att vara god bågskytt fordrades af hvar och en, som fått en mans uppfostran. För att vinna färdighet i denna idrott hade man ordentliga skyttebanor, vanligen under sluttningen af någon backe, hvarför man kallade skjutöfningarne att “ganga med boga sin i skotbacka.” Huru högt man aktade skjutkonsten lärer oss sagan om Orvar, hvilken, ehuru utmärkt i andra idrotter, företrädesvis valde att benämna sig Örvar Odd, eller Örvar med pilarne; äfvenså sagan om Enar Tambskälfvar, hvilken, när hans bågsträng sprang i slaget vid Svolder och konung Olof Tryggvesson frågade hvad som klang, stolt svarade: “Norge ur din hand, herre.” — Det berättas för öfrigt om Enar, att hans båge var så hårdt strängad, att ingen annan än han sjelf kunde spänna den, och att han med lätthet genorasköt en rå oxhud med en lustpil eller trubbkolf.

Målskjutning med båge var ett värderadt nöje i konungarnes hof. Man uppsatte som skottmål en träskifva e. d., ofta i form af fogel, hvaraf den s. k. fogelskjutningen vid skjuttäflingar sedan bibehållit sig ända intill våra dagar.

Till öfningar på skyttebanan, och hvilka lika mycket som b&gskjiltningen fordrade en kraftfull arm, hörde äfven

att kasta med spjut och handtera slungor. Vid spjutkastningen öfvade man sig att kasta lika säkert med båda händerna, att kasta två spjut på en gång, att fatta motståndarens spjut i luften och med eftertryck slunga det tillbaka. Sagan omtalar Olof Trysæ-vesson i detta hänseende såsom en stor idrottsman. Han lekte med tre dol-kar på en gång, så att en städse var i luften, och tog den, som föll, vid fästet. Han högg med svärd lika bra med hvilkendera handen som helst och “sköt med två spjut på en gång.11 Huru man skulle strida under stor sköld eller liten sköld samt begagna yxan och svärdet för att afvärja hugg och skott, detta och mycket annat hörde till tidens anfalls- och försvarssätt och fordrades af hvarje vapenkunnig man.

Slungan var från äldsta tider ett farligt vapen, och begagnades liksom bågen för att träffa en fiende på afstånd. Genom öfning vann man en otrolig färdighet att på långt håll träffa sitt mål, hvilket var af vigt synnerligast i sjöstrider och vid belägringar. Utan tvifvel härrör från våra förfäders skicklighet att sköta slungan de allmänt gängse sägnerna om jättekast eller att jättarne genom slungning af stora stenblock sökt krossa de första kristna kyrkorna.

Vidare hörde till de gamla nordboarnes öfningar att klättra uppför branta klippor och berg. Naturen i vår nord gjorde, såsom i alla bergiga länder, bergklättringen till ett nödtvång; men högre grad af skicklighet äfven häri medförde sitt beröm. Så berättas om Olof Tryggvesson, sin tids störste idrottsman, att han en gång besteg Smalsarhorn (n. v. Hornelen^en nästan otillgänglig fjellspets på Norges vestkust) och fäste sin sköld öf-verst på dess topp. En annan gång hjelpte han en af sina hirdmän, hvilken hade klättrat upp på fjellet, så att han hvarken kunde komma upp eller ned, men konungen klättrade upp till honom, tog honom under armen och förde honom så ned på jemna marken. Man täfiade för öfrigt i halsbrytande hopp utför bergstalper samt i dristiga, äfventyrliga hopp öfver graf-var och häckar, öfver hästar, menniskor och andra föremål. Skicklighet härutinnan kom dess utöfvare ofta till nytta i striden. Omgifven af fiender, gjorde han ett väldigt hopp öfver den slutna kretsen, och bjöd sina motståndare på nytt spetsen. Att i stridshvimlet genom ett blixtsnabbt språng åt sidan undvika det hvinande spjutet, upptaga det från marken och kasta det tillbaka mot fienden, var för den nordiske kämpen ett ögonblicks verk.

Fotvigheten var en berömd idrott. En snabbfotad kämpe, som kunde täfla med hästen i dess starkaste lopp, var synnerligt högt aktad. För att underlätta springandet begagnade man en stång, med hvilken man liksom kastade kroppen framåt. Detta kallades att “skjuta fram stången eller spjutet under sig.” I denna öfning hade konung Harald Gille för-värfvat sig en så stor färdighet, att han vid en kapplöpning i Norge kom' fortare till målet med tillhjelp af sitt spjut än danske konungen Erik Emunds snabbaste hästar. En af de mest fotvige springare, som sagorna omtala, var Geir, en biltog isländare, hvilken efter föröfvandet af en ill-bragd var fullkomligt säker att ingen förföljare äfven på den snabbaste häst skulle kunna upphinna honom. — Vintertiden beväpnade snabblöparen sin fot med skidan ooh ilade blixtsnabbt öfver den frusna snön och de is-lagda sjöarne. Skidlöpningskonsten är uråldrig i Norden, och det berättasÖ8

redan om Nor att han “afbidade godt skidfore, då han skalle uppsöka Goa.” Såsom ovanligt skicklige i denna idrott omtalas den förut omnämnde Enar Tambskälfvar, den ridderlige kämpen Arnliot Gellina samt konungarne Harald Blåtand och Harald Hårdråde. Arnliot tyckas dock hafva varit deras mästare, ty han lät en person stå bakom* sig på. hvardera skidan, men lopp det oaktadt lika obehindradt och lika fast, som om han varit ensam.

Skridskoåkning var ej heller obekant. Man finner af sagorna att då fräjdade män sutto kring julbordet och anstälde sina “mannajemförelser” eller uppräknade sina företräden, de äfven berömt sig såsom skicklige skridskolöpare. Skridskolöpningen stod dock ej i samma anseende som konsten att löpa på skidor. De gamles skridskor voro helt enkelt uisläggar,” djurben, som blifvit slätfilade på undra sidan och som bundos under fotterna.

Om sommaren var det en vanlig öfning att täfla med hvarandra i simning, en konst, hvilken nordboarne älskade så mycket högre, som de till-bragte en stor del af sitt lif på vattnet. Endast den ansågs för god simmare, som kunde simma med kläderna eller rustningen på och länge uthärda under vattnet. Oftast anstäldes ordentliga brottningar i vattnet. Tvänne ynglingar begåfvo sig ut på djupet och tumlade om med hvarandra som delfiner.

Den, som kunde längst hålla sin medtäflare under vattnet, blef segervinnare. Detta kallades att “föra i qvaf.” Blef den öfvervunne så utmattad, att han sjelf ej förmådde taga sig i land, kastade segervinnaren honom på ryggen och sam med honom till stranden. När berömlige män komrao som gäster till konungahusen, var ofta sed att de skulle täfla med hvarandra i simmande. Då lät konungen stöta i hornen och göra kunnigt, att hvem som ville fick åskåda täflingskampen, och ingen uteblef gerna heller. Någon gång befann sig kungadottern sjelf bland åskådarne på stranden och höll i handen den ring, som var bestämd till pris åt segervinnaren.

Ett gammalt ordspråk säger: “Det är svårt att draga rep med den starke.*’ Ordspråket härleder sig från en kraftöfning, som under vår hednatid var mycket vanlig i Norden, och tillgick så att de, som ville pröfva hvarandras styrka, höllo med båda händer i en ring eller hank, sammansnodd af sega qvistar, eller höllo med en hand i hvar sin ända af ett rep samt drogo af alla krafter tills den starkare ryckte ringen eller repet ur den svagares hand. Det berättas om den danske konungen Erik Ejegod, att han var så stark, att han drog rep med fyra starka karlar på en gång och besegrade dem alla.

Bland lekar förekom en, som kallades svärds- eller “handsaxaleken” och tillgick så, att den häri öfvade lekte på en gåiig med tre små svärd (“handsöx,” handsaxar), h vilka skiftes vis uppkastades så att ett alltid var i luften, medan konstnären hade ett i hvardera handen. /När han uppkastat ett, grep han det som föll ned vid fästet och så undan för undan. M&nga©SCAJR t Rätt och sanningomtalas i sagorna såsom mästare i denna konst, men ingen öfverträffade häri Olof Tryggvesson, hvilken, då hans härskepp Ormen Långe var i starkaste rodd, gick icke på relingskanten allena utan på årorna utanför relingen och derunder utförde sin handsaxalek lika skickligt, som om han stått på däck. Denna idrott ansågs så undransvärd, att en man vid namn En-drid, äfven utmärkt genom idrotter, då han af konungen uppmanades att göra det efter, svarade: uIcke bära mig Guds englar i luften, såsom eder, herre konung.”

Bollkastning på isbelagda sjöar var äfven mycket öflig i forna tider. Bollen utgjordes vanligtvis af ett stort träklot, som kastades med handen och sedan slogs fram med bollträdet. Motspelarens åliggande var att taga klotet i farten eller slå det tillbaka med sitt bollträ. Detta var icke så lätt, emedan “lekbröderna” sökte skuffa omkull honom eller slå undan bollen. Kunde han icke genom sin vighet och styrka förekomma detta, måste han under de andras åtlöje hemta tillbaka det på den hala isen bortrullande klotet. På somliga orter, såsom hos Breida-vikingarne, tillstäldes dessa lekar under de långa vinternätterna. När fullmånen spred sitt sken öfver den isbelagda sjön, samlade sig ofta de raska spelarne och lekte ofta natten om. Till åskådarnes beqvämlighet voro skjul uppförda på stranden, dit kämparne emellanåt gingo in och tömde ett horn vid den flammande stockelden. Äf-ven personer från aflägsna orter infunno sig för att täfla om priset vid dessa omtyckta boll-lekar, hvilka ibland pågingo under flera veckor.

Ehuru den nordiska qvinnan ej var främmande för mannens stordåd, var det egentligen endast i ett slag af lekar, hon deltog, nämligen i dansle-karne. Dessa beledsagades ej af musikens toner, utan såsoin förhållandet ännu ofta är på landsbygden, af sång. En mycket omtyckt dans var den s. k. “ringleken,” hvilken icke bör förblandas med ringlekar i allmänhet, utan ganska säkert var den samma som den förr och ännu på Island brukliga “ringbrytningen.” Den tillgick på det sätt, att man fattade h varandra i handen och stälde sig i en ring, dock så att ringen ej var “knäppt.” De främsta dansande kallades ringbrytare och anförde kedjan genom att föra det ena paret under det andras upplyftade armar tills alla de dansande kommo ihop i en “knut,” hvilken derefter på samma sätt upplöstes. Det är således samma dans, som ännu dansas öf ver hela riket, till och med inom ett och annatjvännelag i sjelfva hufvudstaden, eller den egentliga så kallade “långdansen.” Samma dans lärer ännu öfvas öfverallt, der den skandinaviska stammen är bosatt, såsom i Norge, Island, Färöarne, England, o. s. v. — Andra danser, mera högtidliga, uppfördes vid offerfesterna. Som dessa danser tillhörde ceremonierna vid gudstjensten var det naturligt, att de skulle försvinna med kristendomens införande i landet. Man har likväl velat finna spår efter dem i några lekar, med hvilka allmogen plägat förlusta sig under jul-, påsk- och midsommarshelgerna, hvilka infalla ungefär vid de tider, då våra hednafäder anstälde årets tre stora offer. Många af de lekar och danser, som förekomma i allmogens lekstugor, och i hvilka vi liteth var deltagit under vistelsen på landet, hafva en mycket hög ålder. Det år också icke utan vemod man måste se huru desse, för åldringen lika väl som för barnet

beräknade, danslekar allt mer undanträngas al' moderna rutsch-danser, utan karakter och innehåll. — En gammal dans “Vikivaki,” som icke osannolikt är detsamma som vårt “ väf va val niar,” dansades så att de dansande stodo i flockar och närmade och aflägsnade sig från hvarandra under alternerande sång. Ett tredje slags dans antydes i Herauds och Boses saga och kallades “Falldafykir.” Om dess beskaffenhet liar man ingen annan beskrifning än att sången eller musiken till den var ytterst liflig och att sjelfva dansen gick i den vildaste fart.

Den af Olaus Magnus omtalade ‘‘svärdsdansen,” hvilken särdeles under fastlagen uppfördes i mellersta Sverige, och hvari alla, till och med presterna, efter några dagars förutgången öfning deltogo, är säkert af mycket yngre ålder än dé förstnämnda. Den torde också böra betraktas mera såsom syd-europeisk än som en skandinavisk dans. Emellertid måste den hafva utmärkt sig för särdeles behag. Den beskrifves sfi. att de dansande svängde tre gånger omkring med de skidbetäckta svärden öfver hufvudet. Derefter blottades dessa och de dansande beskrefvo åtskilliga rörelser, till dess de bildade en sexkantig figur, kallad “ros.” Denna upplöstes och formerades under fortsatta taktmessiga svängningar med svärden till en fyrkant, hvarefter dansen och fäktningen antog sin lifligaste karakter, då den med ens slutade och de dansande bildade en krets med mot jorden sänkta svärd.

De gamla vapenlekarne bibehöllo sig länge i norden och utträngdes först under medeltiden af riddarspelen. Vi må derför i förbigående nämna några ord om den forna “torneringen.” Något som liknar riddarspelen i de södra länderna omtalas äfven i sagorna under namn af “burtreid” eller “tor-nimente,” men i så otydliga ordalag, att forskaren ej kan bestämma om “torney” förekom under hednatiden. Det säkra är, att den efter kristendomens införande blef jemte så många andra främmande bruk och seder Ih*-kant i Sverige. Liljegren i “Skandinaviska fornålderns hjeltesagor * yttrar härom följande: “Det var först genom sina eröfringor i England oeli Frankrike samt resorna till södra Europa som nordmännen blefvo bekanta med de högtidliga riddarspelen och riddarfesterna, hvilka i synnerhet från medlet af elfte seklet gjorde ett så stort uppseende öfverallt, och ifrån dessa tåg som smaken för mera lysande krigiska och ridderliga öfningar, “riddar-skapar” och “kurteisi” (courtoisies) hemfördes och man i norden fick se turneringar. Från den tiden blefvo ock alla dertill hörande öfningar ett studium för unga ädlingar. Bland adliga öfningar blef det den första att försöka sin lycka med “spärr-ridande” och “rännadust.” Torneringarne utträngde nu de gamla lekarne vid hoffester, och det blef ridderligare att med hvarandra våga dusten och bryta lans till häst än att afgöra trätan med holmgång och envig. Idrotternas antal blef sålunda ökt, språket riktadt med en ny terminologi och hofceremonielet likaledes med en ny artikel:med ett ord: torneringarne blefvo de mest lysande och högtidliga lustbarheter, den första och högsta ridderliga öfningen och en uppsättning, som både utmärkte och hedrade en adelsman. Under medeltiden voro regelbundna tornerspel i norden mycket öfliga. I Sverige hunno de ej komma i fullkomligt bruk förrän i trettonde århundradet. Man utmanade hvarandra på “stoltz kraptug rijdan” och häftiga fäktningar; de förnäme höllo sinsemellan sin lek “med dyst,1’ så att stängerna flögo i stycken, hjelmarne fingo mången stöt, “eld flög om dem som af ett tönder” och mången kraftig riddare kastades till marken. Derför vågade sig ej heller någon fram, som ej kände sig nog skicklig och väl beriden att han dervid kunde inlägga ära. Konung Erik Läspe, som var oansenlig till växt och svag dessutom till helsa och krafter, vågade derför ej inlåta sig i dessa halsbrytande öfningar. De hade dock redan vunnit det anseende, att denne konung med alla sina berömliga egenskaper, blott för det han ej kunde visa sin styrka och färdighet i tornerspel. “kunde med torney ej mycket umgå,” ej heller kunde undgå folkets förakt. Under följande Folkunga-regenterna blefvo dessa lustbarheter så mycket mer öfvade, och uppfördes då torneringarne särdeles högtidligt och kostbart, i synnerhet vid hoffester, kröningar, biläger och andra högtidliga tillfällen samt åtföljdes då af riddarslag” . . . Men vi återvända till hednatiden!

Till nöjena inom hus hörde åtskilliga slags “spel,” hvilka fordrade eftertanke och voro sammanfattade under namnet “Tafl.” — Främst bland dem stod “Skaktafl” eller schackspelet. Sannolikt var det lika beskaffadt som nu, om man undantager de förändrade namn och utseende några pjeser i tidernas längd undergått. Om schackspelets uråldriga bruk i norden har man de ojäfaktigaste bevis i jordfynd. År 1730 hittades i en grafhög vid Vistre-Rommen i Hedemarken i Norge en sats schackpjeser, insvept i en förmultnad silkesduk. År 1831 gjordes på ön Levis på Storbritaniens norra kust ett fynd af ej mindre än 67 schackbrickor, hvilka genom sin form och

prydnader visade sig hafva tillhört skandinaver i tionde eller elfte århundradet. Äfven i svensk jord äro några dylika fynd gjorda. Man har häri ett bevis för att schackspelet var kändt och öfvadt i Skandinavien långt före korstågen, och således ej blifvit infördt genom dessa, såsom mången trott. Antagligen har väl både sjelfva spelet och dess tillbehör från början kommit till vår Nord genom de urgamla handelsförbindelserna med österlanden öfver Ryssland. Hvad som särskildt förtjenar ihågkommas är att isländarne och nybyggarne på Grönland i äldsta tider förfärdigade scback-pjeser af hvalrosständer och utsände dem som en handelsvara. Detta visar, att spelet varit omfattadt med synnerlig förkärlek i dessa länder. Också känner man genom Peder Clausens berättelse, att isländarne på 1500-talet hade den färdighet i schackspel, att de kunde hålla ett spel uppe i flera veckors tid.

Till “Tafl” hörde vidare “Hnefatafl” med runda mörka och ljusa brickor och tärningar, således ungefär detsamma som vårt brädspel. Det skildesig dock derifrån genom det att en bricka, kallad “Hnefi,” var vigtigare än de öfriga och utöfvade sitt inflytande på spelets gång.

Slutligen fanns ett gammalt spel, som benämndes "Hrottafl,” som sannolikt var det samma som det ännu brukliga “räfspelet.” Att man i forntiden i dessa tankspel trott sig spåra inflytande af “•tur” och “otur” och liksom ännu många spelare i densamma anat något reelt, hvars makt man genom hvarjehanda påhitt trott sig kunna bryta, visar sig under den kristna medeltiden i bruket att för vinnande af lycka i taflspel inrista på sina spelbrickor i runor något helgons namn samt “läsa Pater ?ioslcr till S:t Olafs ära.”

Högst af hemmets tidsfördrif älskades dock “vitterleken,” sången och “sagotäljandet.” Någon man med öfvad talgåfva och god kunskap om forntid och samtid uppträdde och förtäljde visa mäns sägner om forntida tilldragelser, eller framstälde, sammanbundna till ett helt, de i omlopp varande, af kunniga personer inhemtade berättelser om samtida höfdingars och stor-verksmäns bedrifter och handlingar samt de i samband dermed stående märkliga händelser. Hvar dessa blifvit af skalderna besjungna inströddes deras sånger såsom hufvudstöd för berättelsen, ty sångerna betraktades såsom fornminnenas renaste källa, emedan de genom stafvelsemåttet, rimbok-stäfverna samt alla egenheterna af den fornnordiska skaldekonsten tiderna igenom bibehållit sig mest oförändrade. I dem voro emellertid blott sjelfva hufvuddragen af händelsen uppfattade. Sagoförtäljaren utvidgade efter muntliga öfverlemningar det, hvad skalden blott med korta drag antydt, utförande i en hel tafla hjeltens hela lefnadslopp och kedjan af händelsernas gång. Detta gjorde han med mycken skicklighet, så att han åt teckningen gaf färg och lif, höll de åhörandes uppmärksamhet spänd och dermed tillika förenade sanningens trovärdighet. Såsom sådan var sagoförtäljaren, lika med skalden, en öfverallt välkommen gäst. Så högt älskades och värderades dessa vittra öfningar, att den, som gencm kunskaper af denna art odlat sitt förstånd och riktat sitt minne med talrika qväden eller sagor om forntida eller samtida tilldragelser, helsades för “Frodr” eller “Frædimadr,” en vis, kunnig man, ärenamn, som gaf icke mindre anseende än det af krigiska bragder. I allmänhet egde våra förfäder stor förmåga att klart och redigt framföra sina tankar och att uttrycka sig med styrka; de satte värde derpå, att man visste väl lägga sina ord; de älskade vältalighet, ocli der mycket berättas och berättelsen är ett älskadt samqvämsnöje, utbildas äfven talekonsten. Både sagorna och våra gamla lagar vittna om den rikedom på uttryck, de gamles språk egde, och utan bildning är ej det folk, hos hvilket språket nått en sådan grad af utveckling. Genom dem och hågkomstens bevarande af högsinta fäders berömda handlingar stämdes sinnena för mottagandet af stora, mäktiga intryck och sattes alla ädlare menskliga begär i rörelse. Sagan och sången framkallade civilisationens morgon, och de verkade med makt på folkets förståndsodling och sedliga bildning.Talismanen.

Framlidne erkebiskop Jac. Ax. Lindblom hade under sina studentår jemte ett par kamrater en sommar företagit en fotvandring till Dannemora. På vägen ingingo de i en bondgård för att få sig mat. Medan matmodern i huset uppdukade den lockande anrättningen af färska ägg och filmjölk, berättade hon, att hon haft stor otur med sina kalfvar, hvilka nästan alla dött under våren, och frågade om herrarne, som voro så lärda, kunde säga henne något godt medel mot en dylik olycka i framtiden.

“Ja väl, mor lilla!” sade Lindblom, i det han ref ett blad ur sin plånbok och skref några ord, “sy in detta papper i en påse och bind kring halsen på den som är sjuk, det må vara kalf eller menniska, så blir han frisk — om han

inte dör.”

Gumman tog den undergörande papperslappen under många nignin-gar och bad, att herrarne, som ett bevis på hennes erkänsla, ville hålla till godo med den enkla måltiden.

Sedan Lindblom blifvit ärkebiskop och längesen hunnit glömma det lilla äfventyret, sjuknade han i en häftig feber, under hvilken han var sanslös i flera dagar. Då han återkom till sina sinnens bruk, kände han kring sin hals en snodd meden liten påse, som han vid närmare undersökning fann innehålla en gulnad papperslapp med följande inskrift:

“Kalfvar hvita — kalfvar röda,

Om de ej lefva, bli de döda.”

Det var samma lapp, han femtio år förut hade skänkt den beskedliga bondhustrun, och som visat sig så undergörande, att den sedan varit jämt i bruk. Ryktet om densamma hade under ärkebiskopens svåra sjukdom kommit till biskopinnan, som, tröstande sig med den gamla satsen: “hjelper det icke, så stjelper det icke,” skaffat sig påsen till låns, för att med den underlätta läkarens bemödanden. Man kan tänka sig med h vilka känslor den gamle återsåg detta minne från sin ungdoms dagar; liksom det ej behöfver sägas, att den undergörande talismanen genast offrades åt lågorna.

Carl XI i Filipstad.

Som bekant anlades Filipstad i Vermland af Carl IX. I början var allt godt och väl mellan staden och de kringliggande bergsorterna; men knappt hade tretti år gått om, förr än bergslagen började föra klagomål öfver det förköp stadsboarne gjorde bergsmännen. En undersökning föranstaltades och förlikning åvägabragtes, men utan varaktiga följder. Slutligen synes Carl den elfte ha tröttnat vid dessa klagovisor, och, såsom berättelsen förmäler, sjelf beslutit undersöka förhållandet. Förklädd till Jössehäring och åtföljd af en bergsman från Asphyttan, begaf sig konungen vintertiden frånKristinehamn till Filipstad fur att der tillbyta sig jern. För att få visshet om förhållandena med handeln och författningarnes efterlefnad, sålde konungen sjelf den strängt förbjudna norska tobaken, upphandlade andra varor och fick således tillförlitlig kännedom om det sätt, hvarpå rörelsen bedrefs inom orten.

Att konungen verkligen gjort ett sådant besök i Filipstad, blef sedan bekant genom hans yttrande till öfverhofpredikanten Tingvall. Då konungen strax derefter upphäfde stadsprivilegierna för Filipstad med befallning, att invånarne skulle förvisas ur staden och Tingvall bönföll om nåd

för sin fattiga mor, utbrast Carl:

••

“Er fattiga mor? Ar inte hon Tingvalls Margreta? .. . Hon är icke fattig. Jag mins när hon hade fläsk att sälja åt mig för elfva daler pundet.”

Staden befann sig derefter under landsrätt ända till Fredrik den förstes tid, och försattes icke förrän 1835 i samma privilegiiskick som rikets öfriga uppstäder. *

Ett svenskt Cistercienser-kloster.

De äldsta och med tiden anseddaste klostren i Sverige tillhörde alla Cistercienser-orden. Denna orden, som år 1098 stiftades i Citeaux (på lat. Cistercium), nära Dijon i östra Frankrike, var ursprungligen endast afsedd för munkar; men sedan den fort utbredt sig och vunnit stort anseende, stiftades en särskild afdelning för Cisterciensernunnor 1120. Ur stamklostret vid Citeaux utgick år 1116 en man vid namn Bernhard, och grundläde klostret Clairvaux vid floden Aube i landskapet Champagne i Frankrike, och har derför blifvit allmänt känd under namnet Bernhard af Clairvaux.

När den helige Bernhards namn hann till Norden, företog ärkebiskop Eskil i Lund en valfärd till Clairvaux, för att se och lära känna den helige mannen. Han intogs så af Bernhards personlighet, att han ville nedlägga sin

ärkebiskopsstaf, ikläda sig munkdrägt, och lefva sina återstående dagar i Clairvaux för att uppbyggas af den helige abbotens ord. Men denne påminte honom om huru mycket mer han kunde gagna genom att fortsätta sin verksamhet i sitt hemland, der ännu många hedningar väntade på upplysning och omvändelse.

Efter Eskils återkomst till Lund fick Cistercienserorden inträde i de skandinaviska länderna. Dess kloster ökades så hastigt, att på mindre än hundra år eller före medlet af trettonde århundradet funnos i Sverige fjorton kloster af Cistercienserorden.

De flesta af dessa kloster äro länge sedan jämnade med jorden. Af några qvarstå större eller mindre ruiner, såsom vid Alvastra, Gudhem och Riseberga; på några andra ställen hafva klosterkyrkorna blifvit delvis om-bygda ocli förvandlade till landskyrkor, såsom i Warnliem, Wreta och Nydala.

Byggnaderna till ett kloster voro något olika för olika munkordnar. I allmänhet voro klostren inrättade så, att vid sidan af kyrkan, som utgjorde klostrets hufvudbyggnad, lågo bonings-, förråds- och handtverkshus. Det hela bildade med sina murar en sluten fyrkant, i hvilken man inkom genom en eller tvenne fasta portar. Innantill var denna kringbygda fyrkant försedd med en betäckt omgång till skydd mot oväder och solhetta, när man gick till eller ifrån kyrkan.

Klosterkyrkan var, i öfverensstämmelse med stiftelsens tillgångar, mer eller mindre ansenlig, och i hufvudsak lik en bättre stadskyrka. De andra bygnaderna innehöllo en mängd små rum (celler) för munkarne, större boningsrum för abboten, källarmästaren, klädmästaren och andra tjenstemän, rakstuga, kapitel- eller konventstuga, matsal, bibliotekshus, större och mindre gästrum, sjukhus, abbotens, munkarnes och svennernas kök, källare och visthus, flera verkstäder samt häst- och kostallar tillika med andra uthus.

Emedan i ett cistercienserkloster allt hvilade på gemensamhetens grund, funnos för munkarne ej särskilda rum, utan alla bodde tillsammans i en gemensam sofsal (dormitorium), åto tillsammans i en gemensam matsal, {refectoriuni) hade gemensam hörsal, sjuksal o. s. v. Hvar och en af bröderna stod sålunda omedelbart under de öfriges uppsigt. Det var endast under bönestunderna i klosterkyrkan som en broder i något af sidokapellen kunde ostörd af andra få öfverlemna sig åt sig sjelf och sin andakt.

Utom de egentliga munkarne hörde till ett cistercienserkloster ett stort antal verdsliga bröder eller s. k. konverser. Dessa voro ingenting annat än arbetare vid klostrets afvelsgårdar, men måste liksom de invigda munkarne genomgå sitt profår. När en konvers härunder aflagt godkända prof på arbetsförmåga och pålitlighet, infördes han i kapitlet, der han afsade sig all besittning af jordiska egodelar samt knäböjande lade sina händer i abbotens, under det han lofvade honom tro och lydnad. I motsats till munkarne fingo konverserna ej idka studier eller ens lära sig läsa och skrifva, samt måste under sitt arbete på fältet iakttaga fullkomlig tystnad. Endast sön- och helgdagar fingo de deltaga i det öfriga klosterfolkets andaktsöfningar. Konversernas drägt utgjordes af en brun kåpa, hvaremot munkarnes ordens-drägt bestod af en vid, ljusgrå rock, samt mössa och axelkrage af svart valm ar.

Arbetet inom ett cistercienserkloster var genom särskilda stadganden noga fördeladt. Strax efter det man uppstått om morgonen, hölls ottesån-gen; hvarefter med korta mellanstunder följde prim, tertz och messa. Efter dessa korta gudstjenster firades sext klockan tolf på dagen och non klockan tre; mot aftonen hölls vesper, h varpå dagen af slutades med en kort guds-tjenst, som kallades complet. I alla dessa bönestunder voro likväl endast de egentliga munkarne skyldiga att deltaga.

När den bönestund, som kallades prim, på förmiddagen blifvit af hål-len, kallades munkarne till kapitelsalen. Sedan här ett stycke af ordens-reglerna blifvit föreläst, uppnämndes namnen på dem, som under dygnet gjort sig skyldiga till någon förseelse mot klosterordn ingen. Den anklagade hade härvid rätt att försvara sig. Kunde han det icke eller ansåg sig sjelf skyldig, föll han på knä och underkastade sig det föreskrifna straffet Af ett par tjen ande bröder af kläddes han till midjan och e mottog så många gisselslag, som kapitlet bestämde för den ifrågavarande förseelsen. Omedelbart efter detta kapitelsammanträde aflade de, som så önskade, sin bikt och de öfriga ingiygo i bok-kammaren för att egna en stund åt studier. Efter sexten ringdes till middag. Vanligen

utgjordes denna af tvenne rätter af mjöl eller grönsaker; kött gafs blott åt sjuka; fisk,mjölk, ost och ägg ingick endast undantagsvis i dagordningen. Sommartiden beviljades efter måltiden en kort hvilostund i sofsalen, men om vintern användes denna stund till andliga samtal. Sedan de närvarande i den sista bönstunden erhållit välsignelsen samt blifvit bestänkta med vigvatten begåfvo de sig till sofsalen. der bädden utgjordes af en halmsäck och ett groft ylletäcke.

Ungefär såsom vi nu tecknat lifvet i ett munkkloster af Cistercienser-orden var lifvet i samma ordens nunnekloster, med den skillnad, att de senare styrdes af abbedissor i stället för abboter, samt att öfriga tjenande medlemmar voro qvinnor. Då munkarne företrädesvis sysselsatte sig med studier, voro handarbeten och konstslöjd de qvinliga klostermedlemmarnes förnämsta sysselsättningar.

Af Sveriges fjorton Cistercienserkloster voro sju inrättade för nunnor, nämligen Sko vid Skofjärden af Mälaren i Upland; Wårfrubcrga, beläget på nordöstra stranden af Fogdön i Mälaren, en mil vester om Strengnäs; Wrcta vid sydvestra sfranden af sjön Roxen, samt Askaby i Bankekinds härad sydvest om Norrköping, båda i Östergötland; Solbcrga på Grotland, Gudhem vid Hornborgasjön i Westergötland vid allmänna landsvägen mellan Jönköping och-Skara samt Risebcrga i Edsbergs socken i hjertat af Nerike.

Vid Riseberga, nu en af de större landtegendomarne i Nerike, kan man af grundmurarne ännu någorlunda sluta till klosterbygnadernas omfång och belägenhet. Flerestädes ses i murarne nötta trösklar, hvilka ledit in till rum och korridorer. Med en vemodig känsla betraktar man dessa minnen ifrån en tid i så många afseenden olik vår och frågar ovilkorligt med skalden:

O sägen skuggor, ur er natt likväl:

Vur edert lif af lidandet förgätet,

Var det blott frid, som bodde i er själ,

Och knäföll ingen sorg för stenbelätet.I8S» - 1*7*

Land skall med lag byggas.©SCA IR 1.

1871

Rrddral'olkens valDe gamles budkafle.

t

I detta, de snabba meddelandenas tidehvarf hafva vi svårt att rätt fatta huru våra förfäder kunde reda sig, då snabba budskap voro af nöden. De egde emellertid meddelelsesätt äfven de, om än dessa i hastighet och säkerhet ej kunde mäta sig med telegrafen i våra dagar.

Det ena sättet, att hastigt meddela sig med hvarandra, var vårdkascn, som tändes på höga berg. Så snart dess eld på ett ställe blef synlig, tände sig genast en sträcka af mäktiga bål längs landet och varskodde folket, att fiendtliga skepp voro i sigte och ett främmande infall att befara. Vårdka-sarna. begagnades endast i detta undantagsfall och uttryckte på sitt inskränkta språk: “Aux armes, citoyens'!” (till vapen, medborgare!)

Det andra sättet för ett snabbt meddelande var budkaflen, som kunde begagnas både i krigs- och fredstid. Den nämnes i de gamla sagorna under åtskilliga namn, såsom budkafle, härrör, pilbud, vidjebrand, o. s. v. Ursprungligen synes den hafva bestått af en pil, hvilken sändes från man till man. Att “skära upp härrör” var det samma som att förklara krig, ty härrör betyder krigspil och det fans troligtvis ett eller annat tecken jemte pilen, som dessutom antydde detta krigiska bud. Några forskare förmena, att ett märke varit skuret i densamma, men enligt andra uppgifter har det utan tvifvel bestått i en bränd eller svedd vidja, instucken i pilens eller kaflens klufna ända, och denna s. Ii. vidjebrand har då utgjort det egentliga budskapet.

Det var alltså här återigen elden, som användes för att bringa krigsbudet ut kring landet. När ingen bränd vidja fans instucken i kaflen, var den ett enkelt bud utan krigisk betydelse; den skulle då samla folket till möte och stämma på tinget för gemensamma öfverläggningar.

Detta var den ursprungliga formen för budkaflen, alltså rätt och slätt ett föremål, hvarvid knöt sig en bestämd tanke, först pågrund af dess egentliga bestämmelse (pilen som vapen) och sedermera efter en stum handling. Men detta bildspråk blef för nordbon allt för simpelt i den mån han framskred i bildning, och slutligen tillfredsstälde det icke mera: det sade ju i grunden ingenting och dess språk var ej nog späckadt med prat och ordsvall ... det är ett karakteristiskt kännetecken på civilisationen, att vidlyftighet vill den ha. Man hade nu äfven lärt att skrifva och således låg den frestelsen helt nära att förkasta den gamla budkaflen, men den hade ändock sina fördelar, hvilka nog uppvägde dess brister. Den var en gång känd och omhuldad af folket; det var en heders- och välfärdssak att befordra den, att afleverera den i rätta händer, och våra gamla lagar innehöllo åtskilliga föreskrifter för att göra dess fortskaffande säkert. Detta utgjorde ett tillräckligt skäl, att icke alldeles afskaffa den urgamla inrättningen och derför behöll man af densamma så mycket som kunde begagnas, nämligen skalet, men sjelfva budkaflen blef helt och hållet förändrad. I stället för den gamla pilen, som talade för sig sjelf, omskapade man budkaflen till en för-varingsapparat för det egentliga budskapet, nämligen en träklofve, som omslut brefvet. Blott regeringen och dess tjenstemän egde rätt att kringsända den och för blott ett ändamål fick den brukas, nämligen att sammankalla folk till tings och andra fredliga sammankomster.

På 1500:talet stadgades, att “budkafle skall bäras af sådana, som kunna stå för ord och ed. De skola lemna den bonden sjelf i handom eller åt hans hustru, i fall han icke är hemma, eller åt hans son eller dotter eller hans tjenstefolk, så vida de äro vitnesgilla. Finnes intet sådant folk i gården, då skall han bära den in i stugan, om den öppen är, och sätta den i bondens högsäte, så den icke faller ner. Kan han icke komina in, då skall han binda budkaflen midt öfver dörren, så att en livar, som träder in, kan se den: och så skall bonden gå till den, som budkaflen bar, och förfråga sig hvad den betyder.. . “Vidare stadgades att budkaflen skulle gå fram, ej tillbaka. Kom den östan in i landet eller byn skulle den gå västan ut; kom den snnnati ifrån, skulle den gå nordvarts och tvärtom. Ännu under Gustaf I:s tid var den bränd i ena ändan och i den andra försedd med ett snöre i form af en snara, hvarmed (siiges det) man ville framhålla det straff, som drabbade den der icke i laga ordning fortskaffade budkaflen eller hörsammade dess syfte, nämligen att blifva hängd och få sitt hus uppbrändt. i lindrigaste fall förklaras fridlös orh anses “omaniig.” Ännu åligger det svenska folket att fortskaffa budkafle. Sådan får dock nu mer ingen annan än kronobetjent utfärda och det endast i vissa niaktpåliggande ärenden, såsom skogseld, skallgång, o. s. v.

Fröken Rudenschölds schavotter ing.

Fröken Magdalena Rudenschöld var aderton år gammal, då hon anstäl-des vid Gustaf den tredjes hof, en farlig plats för en ung, skön och eldig q vinna, synnerligast under en tid, då den förföriske, af naturen och monarken lika gynnade Gustaf Mauritz Armfel t der utgjorde den sol, kring hvilken allas blickar kretsade. Fången i kärlekens garn, gjordes hon, utan att ega ens skymten af den själskraft, som fordras för* så farliga planer, af den lättsinnige Armfel t till verktyg för hans politiska intriger och invecklades sålunda i de stämplingar, som afsågo att störta den då varande förmyndarestyrelsen samt den alsmäktige och hatade Reuterholm. Hennes dom lydde på schavott och lifstids spinnhus och den 23 september 1794 undergick hon det första af dessa straff på Riddarholmen i Stockholm. Om de styrande trodde sig genom denna oveld i afseende på börd och samhällsställning handla ofrälse ståndet till behag, så visade erfarenheten, att de deruti hogli-gen bedragit sig.

När fröken Rudeusehölds öde ändtligen var afgjordt, gafs sent om aftonen den 22 september nödiga order till militären, sedan man redan ett paraftnar förut tagit sina säkerhetsinätt till betryggande af arsenalen. Då spetsgården tidigt på morgonen den 23 blifvit uppstäld på Riddarholmeu genom en fem hundra man stark koimnendering af Svea lifgarde, inträdde major Silfverhjelm i arrestrummet för att föra ut den dömda till schavotten. Då han ledsagade henne genom kammarkollegii rum i gamla slottet, hade en mängd herrar samlat sig der, för att genom de djupaste aktningsbetygelser visa henne sitt deltagande. Klädd i en lång, svart salopp, mörk kattunskjol samt med håret utslaget, och förd vid handen af major Silfverhjelm, mottogs hon, just som hon trädde inom spetsgården, af tvänne bödelsdrängar, hvilka hjelpte henne att bestiga schavotten. När hon kommit upp, föll hon tillbaka med ryggen mot pålen, då en polisgevaldiger skyndade fram med ett glas vatten. Sedan hon hemtat sig, ville bödeln 'påsätta henne halsjärnet; de kringståeud$ iakttogo huru hon öfverfölls af en rysning, men

omedelbart derefter höjde hon på axlarne och gaf bödeln en majestätisk blick, hvilken bragte honom till häpnad. Konungens fogat, lagman Gripenstråle, som förde exekutionen, tillsade honom då att låta det vara.

I den oräkneliga folkmassa, som omgaf schavotten, rådde en ovanlig, nästan helig tystnad. En hop bättre herrar hade bildat en sköldborg rundt spetsgården för att hålla tillbaka den påträngande pöbeln. Ett dystert medlidande lyste ur allas ögon och tårar fäldes af personer, som eljest icke voro fallna för blödighet. Stadskirurgen Fröberg, som var närvarande, såsom läkare, syntes flera gånger gå fram och samtala med henne. Hon höll också ut med en ovanlig själsstyrka. Först när den till hennes afförande bestämda vagnen, omgifven af stadsvakten, visade sig, begynte hennes krafter 3vigta. De begge bödelsknektarne, som hela tiden stått bakom henne, framträdde för att hjelpa henne utför trapporna, men som hon beträdde första trappsteget neddignade hon afsvimmad. Läkaren och polisgevaldigern upptogo henne i sina armar och buro henne i vagnen, hvilken beledsagad af stadsvakten genast satte sig i rörelse till spinnhuset.

Nu bröts den länge återhållna tystnaden, och speglosor och hotelser haglade öfver Reuterholm och de styrande. En äldre, hederlig borgare framträdde till polismästaren och frågade: “hvarför fröken icke fick sitta, då han mycket väl erinrade sig, att hans excellens, baron Reuterholms morbror satt på schavotten.” Anmärkningen gälde den bekante friherre Johan Gyllenstierna, hvilken år 1741 i egenskap af kansli-presidents-sekre-terare hadde förrådt Sveriges utrikes brefväxling åt ryske ministern Bestu-chef. — Då polismästaren, just som vagnen skulle köra bort, ropade: “akta er, akta er, godt folk!” — yttrade en af honom väl känd handlande: “Här är det bäst att ni aktar er själfva.” Ett fruntimmer, som var ibland åskådarne, yttrade sitt missnöje öfver att fröken Rudenschöld icke stod sin tid fullt ut, hvarpå en herre svarade: “Hon lemnade sin plats åt er; var så ämabel och

stig upp!v — o. s. v.

Halfdöd, med tillslutna ögon, fördes den olyckliga genom staden till spinnhuset på söder, utan att den medföljande folkmassan lät höra af sig.Men vid vagnens ankomst till Hornsgatan var en hop tiggare- och sotarpojkar den till mötes, liksom bestälde, samt följde den under skrål och hurrarop uppåt gatan, utan att den allestädes närvarande, och eljest så beställsamma, polisen gjorde det minsta för att stäfja oväsendet.

På spinnhuset voro tvenne rum i ordning stälda för hennes räkning. Så fort hon anländt dit, anfölls hon af konvulsioner, så att ett rykte kom ut, att hon var död. Hon återvann emellertid snart sin helsa, och, efter hvad det tycktes, äfven sitt goda lynne; men hennes lefnadskraft var bruten. Så fort Gustaf Adolf såsom myndig sjelf öfvertagit regeringen, var en af hans första styrelseåtgärder att efterskänka henne fängelsestraffet. Hon uppehöll sig sedan dels hos vänner och bekanta, dels någon tid i Schweiz. Med hennes lefnadslycka var det dock för alltid förbi. Hennes skönhet vissnade, hennes liflighet och qvickhet slocknade och hon var redan en till kropp och själ obetydlig gumma, innan hon hunnit medelålderns gräns.